

DRUŽBENA GEOGRAFIJA SVETA:

Globalni sistemi in regionalne dinamike

Milan **Bufon**

Milan Bufon

Bufon, Milan (28. 5. 1959, Trst), družbeni geograf. Je redni profesor na Fakulteti za humanistične študije ter znanstveni svetnik na Znanstveno-raziskovalnem središču Univerze na Primorskem. Raziskuje zlasti vprašanja družbene in prostorske konvergence in divergence v območjih družbenega in kulturnega stika v Sloveniji in Evropi. Med njegove pomembnejše znanstvene monografije sodijo: *Prostorska opredeljenost in narodna pripadnost* (Trst, 1992); *Prostor, meje, ljudje* (Trst, 1995); *Confini, identità ed integrazione* (Trst, 2002); *Med teritorialnostjo in globalnostjo* (Koper, 2004); *Na obrobju ali v osredju?* (Koper, 2008); »*Ne vrag, le sosed bo mejak!*« (Koper, 2011); *Združeni v različnosti* (Koper, 2012); *The New European Frontiers* (Newcastle upon Tyne, 2014). Je tudi avtor dela *Osnove politične geografije* (2001 in 2007), prvega in edinega učbenika politične geografije v Sloveniji.

Družbena geografija sveta

Družbena geografija sveta

Globalni sistemi in
regionalne dinamike

Milan Bufon

Univerzitetna založba **Annales**

Koper 2014

Milan Bufon: **DRUŽBENA GEOGRAFIJA SVETA**
Globalni sistemi in regionalne dinamike

Recenzenta: dr. Stanko Pelc, dr. Lucija Čok

Tehnični urednici: Alenka Obid, Jana Volk

Lektura: Jana Volk

Tipične strani: Mateja Oblak

Naslovnica: Tina Cotič

Stavek: Preprinta d.o.o.

Založnik: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče,
Univerzitetna založba Annales

Za založnika: Rado Pišot

E-publikacija dostopna na www.zrs.upr.si

Finančna podpora: Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije

.....

CIP – Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

911.3(0.034.2)

BUFON, Milan

Družbena geografija sveta [Elektronski vir] : globalni sistemi in regionalne dinamike / Milan
Bufon. – El. knjiga. – Koper : Univerzitetna založba Annales, 2014

ISBN 978-961-6862-82-0 (pdf)

277399552

KAZALO

GLOBALNI SISTEMI IN REGIONALNI RAZVOJ | 7

Elementi globalizacije | 9

Kaj je globalizacija? | 9

Politična in vojaška globalizacija | 16

Okolje kot globalno vprašanje | 20

Družbeno-kulturna globalizacija | 26

Ekonomija: »motor« globalnih sistemov | 33

Širjenje ekonomskega prostora: od imperializma do industrializacije | 33

Industrializacija in nastanek »neenako« povezanega ekonomskega prostora | 40

Razvoj svetovne trgovine | 53

Od »realnih« do »virtualnih« svetovnih izmenjav | 60

Svet po letu 2000: geografija razvitosti in regionalni razvojni izzivi | 69

Demografske podlage razvitosti in nerazvitosti | 69

BDP kot »merilo« svetovnega družbenega razvoja | 76

Struktura svetovne trgovine po letu 2000	87
Struktura neblagovnih izmenjav po letu 2000	96
Svetovna središčna območja in mednarodna delitev dela po letu 2000	110

RAZVOJ SVETOVNE KARTE IN REGIONALNE DINAMIKE | 125

Družbenogeografski razvoj neevropskega okolja	127
---	-----

Afrika | 127

Azija | 168

Oceanija | 225

Amerika | 231

Svetovne regionalne strukture po letu 2000	265
--	-----

Zahodna Evropa | 266

Vzhodna Evropa | 275

Severna Afrika | 282

Subsaharska Afrika | 286

Centralna in Južna Afrika | 294

Jugozahodna Azija | 303

Centralna Azija | 311

Južna Azija | 317

Vzhodna Azija | 322

Jugovzhodna Azija | 327

Oceanija | 334

Severna Amerika | 338

Latinska Amerika | 341

Družbenogeografska strukturna in razvojna tipizacija svetovnih regij | 349

Literatura	375
------------	-----

Viri	377
------	-----

GLOBALNI SISTEMI IN REGIONALNI RAZVOJ

Elementi globalizacije

Kaj je globalizacija?

Globalizacija je pojem, ki so ga nekateri francoski in ameriški avtorji v svojih delih prvič uporabili v 60. letih, vendar se je polno razmahnil šele ob koncu 20. stoletja. Kljub temu, da danes o globalizaciji govorimo vsevprek, tako v pozitivnem kot negativnem smislu, pa vendar še vedno nimamo prave in natančne definicije tega pojma in procesov, ki jih predstavlja. V splošnem izraža pojem občutek, da se svet zaradi učinkov ekonomskega in tehnološkega razvoja hitro spreminja v enoten družbeni prostor in da družbeno-ekonomski razvoj ali preoblikovanje v eni svetovni regiji neobhodno vplivata na življenjske navade in razvojne možnosti posameznikov ter družbenih skupin na vseh koncih našega planeta. Mnogi globalizacijo povezujejo tudi z občutkom političnega fatalizma ali nemoči, saj se zdi, da so državne politike v odnosu do procesov globalizacije povsem nemočne in da zato državljani izgubljajo možnost kontrole nad sodobnimi razvojnimi dogajanjem.

Globalizacijo je mogoče razumeti kot *širjenje, poglobljanje in povečevanje svetovnih povezav na vseh ravneh sodobnih družbenih dogajanj*, od kulture do kriminala, od finančnih do duhovnih vplivov (Bufon, 2004). Dejstvo je, da na primer računalniški programerji v Indiji v realnem času dostavljajo svoje izdelke naročnikom v ZDA ali EU ali da se obseg z opijem obdelanih polj v Burmi neposredno ravna po gibanju povpraševanja v Berlinu ali Londonu. Vendar različni proučevalci

tudi različno interpretirajo rastočo svetovno soodvisnost: »hiperglobalisti« so mnenja, da je globalizacija dejansko izraz povsem novega obdobja, v katerem so ljudje vsepovsod podvrženi novemu globalnemu tržnemu redu; »skeptiki« menijo, da je globalizacija le videz, pod katerim delujejo trije glavni svetovni regionalni bloki (Severna Amerika, Zahodna Evropa in Vzhodna Azija), v katerih pa je moč dominantnih držav še vedno zelo občutna; »transformacionalisti« pa sodijo, da je globalizacija historični proces, ki se mu posamezne države in družbe skušajo z različnim uspehom prilagajati (prim. zlasti Held et al., 1999).

Kot vidimo, so torej interpretacije globalizacijskih procesov zelo različne. Njihove učinke lahko opazujemo na različnih ravneh, pri čemer sta najpomembnejši *prostorsko-časovna* in *organizacijska ali sistemska* dimenzija. Glede na organizacijsko ali sistemsko dimenzijo lahko ugotavljamo učinke globalizacije na infrastrukturo, njeno institucionalizacijo in stratifikacijo ter oblike interakcij v omrežju. Pri prostorsko-časovni dimenziji pa raziskujemo potencialne ali efektivne globalizacijske procese na nekem kontinuumu, ki vključuje po eni strani lokalno, državno in naddržavno raven, po drugi strani pa časovno komponento. Učinek teh procesov je razviden v oblikah povezovanja in soodvisnosti med navedenimi ravnmi in ga lahko merimo glede na razširjenost oziroma *ekstenzivnost globalnih omrežij, intenzivnost globalnih vezi, hitrost globalnih tokov* ter glede na *posledice, ki jih globalizacijski procesi prinašajo posameznim skupnostim* (Rugman, 2000). V tem pogledu lahko na primer govorimo o tako imenovani »pospešeni soodvisnosti«, kjer dogajanja v eni državi neposredno vplivajo na druge države, o »aktivnosti na razdaljo«, kjer dejavnosti posameznikov, družbenih skupin in gospodarskih korporacij povzročajo zelene ali nezaželene posledice pri prostorsko oddaljenih posameznikih, družbenih skupinah in gospodarskih korporacijah, ali o »prostorsko-časovni kompresiji«, kjer se učinki globalizacije kažejo v pospešenem komunikacijskem pretoku in navideznem krčenju razdalje in časa s posledično reorganizacijo družbenih odnosov. Zaradi tega lahko globalizacijo definiramo tudi kot *proces, ki obsega transformacijo prostorske organizacije družbenih odnosov v smislu njihove ekstenzivnosti, intenzivnosti, hitrosti in učinkov in povzroča transkontinentalno ali medregionalno povezovanje in soodvisnost v družbenem, gospodarskem in političnem pogledu*.

V resnici razvoj transkontinentalnega ali medregionalnega povezovanja in soodvisnosti na družbenem, gospodarskem ali političnem področju ni nekaj povsem novega v svetu, saj so se s podobnimi procesi srečevali v vseh zgodovinskih obdobjih. O teh vprašanjih smo deloma razpravljali že v knjigi *Osnove politične geografije* (Bufon, 2007), ko smo obravnavali sistemsko politično geografijo. V predmodernem obdobju je bil na primer najbolj viden izraz tedanje »globalizacije«

rimski imperij; ta se je uveljavil kot vodilna politična in gospodarska sila v tedaj znanem svetu, ki je sicer obsegal le območje Evrope, severne Afrike, Bližnjega vzhoda ter Južne in (posredno) Centralne in Vzhodne Azije. Prva »prava« globalizacija pa se prične z velikimi odkritji in razvojem imperializma v obdobju 1500–1850, kar privede do prevlade zahodnoevropske civilizacije v večjem delu sveta. Vendar je bil potek globalizacijskih učinkov v tem času bolj ekstenziven kot intenziven; intenzifikacija globalnih tokov in vezi se je bistveno povečala v modernem obdobju, ki ga lahko postavimo v čas med letoma 1850 in 1910. V evropskih družbah se tedaj naglo širi kapitalistična ekonomija na temelju industrializacije, razvijajo se hitrejške oblike transporta, nove oborožitvene tehnologije, predvsem pa se povečuje moč modernih teritorialnih držav. Evropski in ameriški imperializem dosežeta tedaj vrhunec, prav tako transkontinentalne migracije med Evropo in Novim svetom. Za razliko od sedanjega obdobja pa so tedaj gospodarske izmenjave večinoma potekale znotraj posameznih imperialnih sistemov, kar je vodilo v njihovo družbeno-ekonomsko stabilizacijo oziroma v potencialno zmanjševanje razlik v stopnji razvitosti med centri in periferijami v okviru imperialnih sistemov.

Rastoča kompeticija med vodilnimi svetovnimi silami je privedla do dveh svetovnih vojn, ki sta svetu prinesli novo podobo politične karte, a tudi nov globalizacijski vzorec. Slednji je dovršen del druge polovice 20. stoletja temeljil na politični delitvi interesnih sfer med novima vodilnima svetovnima silama: ZDA in Sovjetsko zvezo. V tem kontekstu sta potekala tudi obsežna dekolonizacija in razvoj novih oblik mednarodne odvisnosti, ki je bila v primeru zahodnega bloka predvsem v znamenju neformalnega imperializma in transatlantskih povezav, v primeru vzhodnega bloka pa zlasti v znamenju sovjetskega neoimperializma na evrazijskem kontinentu. Čas po padcu berlinskega zidu je nedvomno prinesel nove elemente v dinamiko globalizacijskih tokov: ZDA so ostale nedvomno edina svetovna sila, in ta politično-vojaška pozicija jim daje tudi precejšnjo prednost pri vodenju globalizacijske »igre«, vendar prihaja ob njej do razvoja novih akterjev na gospodarskem področju, in sicer EU najprej in Kitajske kasneje. Ob transformacijah političnega svetovnega sistema gre poudariti še spremembe v ekonomskem in infrastrukturnem sistemu, ki pomenijo izrazito prevlado zahodnega kapitalističnega vzorca v svetu (O'Loughlin et al., 2004), in novih, *neteritorialnih oblik svetovne komunikacije in kontrole*, kar omogoča svetovnim silam, da svetovnega reda ne nadzirajo več v neposrednem, fizičnem pogledu, kot se je to dogajalo v obdobju prve, imperialne globalizacije, temveč v bistvu na posreden, »virtualni« način, s pomočjo elektronskih medijev (Brunn, 1991) in finančnih transakcij. S tem se spreminja tudi vloga držav, ki niso več edini, »suvereni« akterji meddržavnih

in globalnih politik, ampak postajajo tudi same »predmet« dejavnosti globalnih ekonomskih tokov in finančnega kapitala.

V razvoju širših političnogeografskih struktur lahko torej na osnovi oblik družbene in prostorske integracije ločimo po dosedanjih sistematizacijah več obdobj:

- predmoderno (pred letom 1500),
- zgodnje moderno (1500–1850),
- moderno (1850–1945) in
- sodobno (po 1945).

Poudariti pa velja, kakor bomo videli v nadaljevanju, da smo, zlasti po letu 1991 oziroma 2000, priče novemu in pospešenemu obdobju globalne družbene soodvisnosti, ki se v marsičem razlikuje od predhodnega. Predmoderno obdobje označuje povezovanje agrarnih civilizacij, ki so se pričele razvijati v Evraziji in Afriki pred približno 10 tisoč leti. Zaradi skromnih prometnih in komunikacijskih možnosti je v tej fazi intenzivnejše povezovanje zadevalo zlasti jugozahodni del azijskega kontinenta ter vzhodno Sredozemlje z Egiptom na eni strani ter vzhodno Azijo na drugi, kjer so nastali različni imperiji ter religije, ki jim je občasno uspelo oblikovati nekatere širše, med seboj konkurenčne in zato različno obstojne civilizacijske skupnosti in organizacije. Slednje pa niso mogle premostiti naravnih pregrad, kakršne so Sahara ter Atlantski in Tihi ocean, in prodreti do preostalih delov sveta: »črne« Afrike, še zlasti pa do povsem neznane Amerike in Oceanije. A tudi znotraj evrazijskega prostora je komunikacija med civilizacijami ter družbenimi in političnimi skupinami potekala na dokaj omejen način, saj je bila omejena na skromno število trgovskih poti, bila zaradi skromnih tehnoloških možnosti zelo počasna in je zajemala le omejene skupine prebivalstva.

Začetek 16. stoletja predstavlja prelomnico, saj se sedaj pričena novo obdobje »vzpona Zahoda«. Zgodnje moderno obdobje je čas, v katerem se pričena intenzivnejše povezovanje priatlantske Evrope z Ameriko ter se izrazito poveča trgovanje z ostalimi deli sveta, posebej z Južno, Jugovzhodno in Vzhodno Azijo. Ta proces privede po eni strani do nastanka skupne »zahodne« severnoatlantske civilizacije, po drugi pa do razvoja različnih »globalnih« evropskih imperijev. Sredstvo komunikacije v tem obdobju je zlasti čezoceanska plovba, družbeno-ekonomska paradigma pa sta zgodnja industrializacija in svetovna trgovina. V ta proces so bili v manjši meri vključeni notranji deli Afrike in Azije, z izjemo Indijskega podkontinenta. Sicer pa se globalizacijski procesi še vedno ločeno uveljavljajo znotraj posameznih in med seboj konkurenčnih imperialnih sistemov, v okviru katerih se centralno-periferni odnosi tendenčno razvijajo v smeri vse bolj poenotenega družbenega in gospodarskega prostora.

V modernem obdobju se z razvojem novih komunikacijskih in proizvodnih tehnologij na Zahodu pričenja izrazitejša prevlada ožje skupine zahodnoevropskih držav z Veliko Britanijo na čelu, močno pa se poveča tudi vloga ZDA. Formalni imperiji sedaj dosežejo kontrolo dobršnega dela sveta ter mu vsilijo lastni civilizacijski model. Transatlantske migracije v ZDA dosežejo višek in omogočajo razvoj na ceneni delovni sili temelječi industrializaciji ter teritorialni ekspanziji, v Evropi pa se intenzivna industrijska proizvodnja v zahodni Evropi kombinira z diferenciacijo med morskimi in kontinentalnimi imperialnimi silami ter med centralnimi in perifernimi deli državnih sistemov, a tudi z rastočim nacionalizmom in socializmom, zlasti v »zamudniških« državah južne, srednje in vzhodne Evrope. Kar nekaj zadev se pričenja razreševati na mednarodni ravni: skupne finančne osnove daje tako imenovana »zlata podlaga«, po kateri se vrednost posameznih valut navezuje na vrednost državnih rezerv zlata, mednarodne migracije pričenjajo obvladovati in usmerjati zasebne transportne agencije v sodelovanju z zainteresiranimi državami, razvija se mednarodni poštni, telegrafski in navigacijski sistem, poenotijo se tudi mere, čeprav ostajajo razlike zlasti med anglo-ameriškim in evropskim kontinentalnim sistemom, kjer se hitro povečuje vloga Nemčije. Povečana družbena diferenciacija in kompeticija med evropskimi državami je sprožila v relativno kratkem času v prvi polovici 20. stoletja kar dve svetovni vojni. To dejstvo dokazuje, kako se zaradi učinkov globalizacije posamezni meddržavni konflikti lahko sedaj hitro razširijo na svetovno raven, hkrati pa je potrebno poudariti, da sta prav ti »evropski« globalni vojni privedli do temeljnega zasuka v svetovnem ravnovesju, saj je od vojn izčrpana Evropa izgubila vodilno vlogo v svetovnem sistemu in jo prepustila ZDA, ki so, zlasti po letu 1945, na lastni vojaški in ekonomski premoči pričele graditi svoj neformalni svetovni imperij.

Sodobna faza razvoja širših političnogeografskih struktur, ki se je postopoma uveljavila v drugi polovici 20. stoletja, je posebna po tem, da ni bil svet še nikoli po nastanku teritorialnih držav v političnem smislu tako razdrobljen, hkrati pa tako soodvisen in poenoten v družbenem in gospodarskem smislu, še posebej po padcu bipolarnega geopolitičnega sistema. Še nikoli doslej niso bile razdalje spričo novih komunikacijskih in transportnih tehnologij tako zlahka in hitro premagljive; še nikoli doslej ni bilo toliko ljudi udeleženih v »globalni« komunikaciji v fizičnem ter »virtualnem« pogledu. Po drugi strani pa še nikoli doslej niso bile razvojne razlike v okviru sistemsko poenotenega svetovnega družbeno-gospodarskega prostora tako velike, bogati tako bogati in revni tako revni, pri čemer se razlike v stopnji razvitosti ne merijo več toliko znotraj državnih, temveč globalnih in makroregionalnih okvirov. Sodobna faza globalizacije se torej prične z delitvijo

sveta na Zahod in Vzhod, konča pa z delitvijo na Sever in Jug oziroma natančneje med območji Severne Amerike, EU ter Vzhodne Azije in Oceanije, ki tvorijo svetovni center, polperifernimi območji srednje-vzhodne Evrope in Sredozemlja, Latinske Amerike, Jugozahodne in Jugovzhodne Azije ter svetovno periferijo, ki jo vidneje zastopajo večji del Afrike, a tudi predeli Južne Azije. Pod ravno tega globalnega, a obenem močno selektivnega družbeno-gospodarskega sistema tlijo in se občasno razplamtijo številni manjši »ogenjčki« na lokalni in regionalni ravni, saj slednji dve najbolje reprezentirata dejanski človeški življenjski prostor, obenem pa se državna in makroregionalna raven vse bolj izkazuje kot tisti vmesni, funkcionalni člen, ki posreduje med specifičnim in splošnim. Razmerje med lokalnim, državnim in globalnim (prek regionalnega in makroregionalnega) navsezadnje vzdržuje tisto družbeno in kulturno raznolikost in dinamiko, zaradi katerih je svet ne le privlačnejši, ampak nam tudi omogoča, da lahko spreminjanje družbene strukture v času imenujemo zgodovina, spreminjanje te strukture v prostoru pa politična geografija.

Sodobni svet označujejo predvsem naslednji elementi:

- izredna razširjenost, intenzivnost, hitrost in vplivnost globalnih tokov, interakcij in sistemov, ki zajemajo vsa družbena področja;
- visoka stopnja institucionalizacije oziroma organiziranosti svetovnih družbenih, političnih in gospodarskih razmerij, tudi s pomočjo novih komunikacijskih in kontrolnih sistemov;
- prepletanje tradicionalnejših ekonomsko-političnih elementov in novejših elementov mednarodne integracije in diferenciacije na področju demografskih, kulturnih in okoljskih procesov;
- prepletanje nacionalnih in transnacionalnih politik ter »top-down« in »bottom-up« pristopov pri upravljanju družbeno-politične integracije in vzdrževanju družbeno-kulturne različnosti;
- naddržavna in poddržavna regionalizacija gospodarskih, političnih, kulturnih in obrambnih odnosov ob sočasni globalizaciji družbeno-gospodarskih sistemskih okvirov in razvojnih teženj;
- večja načelna enakopravnost v mednarodnih odnosih in manjša evrocentričnost oziroma »atlantocentričnost«;
- povečevanje stopnje multikulturalnosti v svetovnih centrih ob sočasnem uveljavljanju angleščine kot svetovnega komunikacijskega jezika ter »amerikanizaciji« svetovne ljudske, predvsem elektronske kulture;
- sodobni razvojni tokovi in nove komunikacijske možnosti, ki prinašajo določeno deteritorializacijo družbenih odnosov in sistemov, hkrati pa nove oblike družbeno-kulturnega »zavetja« in »domovanja« pred izzivi

- globalizirane družbe, ki jih nudita teritorialnost oziroma lokalno-regionalna dimenzija;
- spreminjanje vloge države v razmerju med lokalnim in globalnim v smislu povečevanja notranje in zunanje posredovalne vloge in zmanjševanja nekdanje suverenosti nad državljanji in ozemljem;
- nove zahteve po »globalnem« upravljanju in usmerjanju sodobnih družbenih in prostorskih procesov ter preseganju unilateralizma ZDA na geopolitičnem področju;
- spreminjanje tradicionalnega razmerja med centrom in periferijo s fragmentacijo, koncentracijo in relokacijo proizvodnje, s povečevanjem geografskih nesorazmerij ter transnacionalno regionalizacijo družbenih in gospodarskih vezi;
- razvoj informacijske oziroma na znanju temelječe družbe in ekonomije.

Skratka, svet je danes mnogo bolj povezan, kot je bil doslej, obseg in intenzivnost te povezanosti pa učinkujeta na številna področja družbenega življenja. Pokazatelj teh sprememb ni le gospodarska globalizacija, ampak na primer tudi razvoj odnosa do vprašanja človekovih pravic, ki je pokazal, da suverenost sama po sebi še ni porok za državno legitimacijo v mednarodni zakonodaji. Slednjo izzivajo tudi mednarodne varnostne organizacije in od mednarodne delitve dela odvisne proizvodnje sodobnega orožja, svetovni okoljski problemi in komunikacijska revolucija. Povečevanje čezmejnih oziroma mednarodnih vezi in izmenjav je spremenilo tudi naravo političnih skupnosti, ki se sedaj vse težje delijo na »domače« in »tuje«. Še zlasti v okviru razvitejših mednarodnih integracijskih sistemov, kakršna je EU, sta prepletenost in soodvisnost med domačimi in mednarodnimi oziroma skupnimi politikami na vse številnejših področjih vse večji (Berezin in Schain, 2003). Zaradi tega se tudi politični prostor v takih sistemih spreminja in presega tradicionalne državne okvire. To dejstvo odpira tudi vprašanje sodobnega pomena demokracije in državljanstva, ki ostajata po svoji funkciji in organizaciji vezana na tradicionalne oblike suverenih državnih sistemov. Edino izjemo predstavlja evropski parlament, vendar ostaja njegova vloga bistveno bolj omejena v primerjavi s pristojnostmi nacionalnih predstavniških teles, ki sicer vse več časa posvečajo prevzemanju »komunitarnih zakonov« in njihovemu vgrajevanju v državne pravne sisteme. Po drugi strani se vzporedno z rastjo globalne in makroregionalne soodvisnosti povečuje tudi pomen regionalne in lokalne, se pravi poddržavne družbene dimenzije, saj je ta bližja dejanskim potrebam državljanov ter tudi lažje izraža njihovo kulturno specifiko. Ta proces prispeva k oblikovanju tako imenovane »glokalne« družbe, v kateri se prepletajo tako globalni kot lokalni elementi. Kakor smo naglasili v delu »Med teritorialnostjo

in globalnostjo» (Bufon, 2004), lahko tudi te procese spremljamo na področju variabilne in vse bolj kompleksne teritorialnosti in spreminjajočih se razmerij v prostorski soodvisnosti posameznih družbenih sistemov.

V nadaljevanju bomo nekoliko podrobneje osvetlili problematiko politično-vojaške, okoljske in družbeno-kulturne globalizacije, medtem ko bomo nosilnim procesom ekonomske globalizacije namenili več pozornosti v naslednjem poglavju.

Politična in vojaška globalizacija

Dogajanja v Evropi in v svetu nas opozarjajo, da sodobni družbeni pojavi ne pomenijo nujno »konca zgodovine«, kot so v valu navdušenja nad prevlado »Zahoda« (ali bolje: ameriške nadoblasti) menili nekateri proučevalci, niti ne »konca geografije« ali »razvrednotenja razdalje«, temveč le njuno reinterpreta-cijo in relativizacijo prostorskih in družbeni vezi, ki sedaj oblikujejo mnogo bolj kompleksno strukturo razmerij med različnimi ravni družbeno-kulturnih, političnih in funkcionalnih družbeno-ekonomskih območij. Če zaenkrat zane-marimo »nosilno« gospodarsko področje, ki mu bomo posvetili več pozornosti v nadaljevanju, je *mednarodna politika* prav gotovo eden izmed ključnih elementov mednarodnega povezovanja in mednarodne soodvisnosti. Poglavitno novost predstavljajo v tem pogledu različne mednarodne organizacije in agencije, ki so se pridružile državam pri vzdrževanju in vodenju mednarodnih odnosov. To dejstvo bistveno spreminja tradicionalni, tako imenovani »vestfalski« mednaro-dni sistem, ki je temeljil zlasti na bilateralnem in multilateralnem dogovarjanju med posameznimi suverenimi državami. Sodobni mednarodni geopolitični proble-mi tudi ne zadevajo le vojaških in varnostnih vidikov držav, ampak vse bolj vprašanja človekovih pravic, mednarodnega terorizma, varstva okolja, ilegalnih gospodarskih tokov, migracij in drugih družbenih pojavov, ki presegajo tradi-cionalni državni okvir. Težko prevedljiva angleška oznaka »*global governance*« (Cable, 1999) je nastala prav zato, da bi z njo lahko povzeli potrebo po širšem mednarodnem upravljanju in usmerjanju vse bolj povezane mednarodne družbe oziroma mednarodnih družbenih dogajanj. »Globalno upravljanje« ne vključuje le formalnih političnih mednarodnih organizacij, kakršni sta na primer OZN ali Svetovna trgovinska organizacija (WTO), ampak tudi vrsto drugih, neformalnih in nepolitičnih akterjev, ki danes krojijo mednarodne odnose.

Politična globalizacija se kaže torej najprej v povečevanju števila medna-rodnih organizacij: leta 1910 je bilo v svetu okrog 35 vladnih in 175 nevladnih

organizacij, do leta 2000 pa je njihovo število naraslo na več kot 250 vladnih in 5.500 nevladnih mednarodnih organizacij. Če je bilo sredi 19. stoletja le dvoje ali troje mednarodnih konferenc na leto, se je njihovo število danes povečalo na okrog 4.000. To je tudi posledica dejstva, da so bili v preteklosti vključeni v mednarodna dogajanja le omejeni deli državnih aparatov, danes pa tako rekoč ni državne in javne službe na področju politike, gospodarstva ali kulture, ki bi ne imela mednarodnih stikov ali bila vključena v kako mednarodno zvezo. Povprečno število formalnih mednarodnih vezi na državo se je od leta 1950 do leta 2000 povečalo od 26 na 49, pri pomembnejših razvitih državah, kot so ZDA, Francija, Velika Britanija in Nemčija, pa od okrog 70 na okrog 150. Število nevladnih mednarodnih organizacij in združenj, ki imajo sedež v več kot dveh državah, se je v istem obdobju povečalo od okrog 830 na okrog 5.500. Vse več je mednarodno sprejetih pravnih določil, ki jih države vključujejo v svoje pravne sisteme, kar povzroča po eni strani standardizacijo in povezovanje pravnih oziroma družbenih sistemov, po drugi strani pa tudi večjo potrebo po spremljanju izvajanja skupnih pravnih določil (Brown, 2002). Ob dejavnosti OZN se srečujemo še z vrsto makroregionalnih in regionalnih mednarodnih organizacij, pri čemer je prav Evropa razvila najbolj inovativen, a obenem tudi najbolj zapleten sistem sodelovanja, ki poteka zlasti v okviru EU in Sveta Evrope po principu »združenosti v različnosti« in tako imenovanega »*multilevel governance*« (Bufon, 2012). Tudi ni naključje, da so v zadnjih letih pridobila na pomenu mednarodna sodišča, ki delujejo ne le na področju individualnih človekovih pravic in mednarodnih upravnih sporov, ampak posegajo že na področje razreševanja mednarodnih sporov in različnih »notranjih zadev« v posameznih državah.

Nadaljnji vidik globalizacije v mednarodni politiki zadeva povečano vlogo vojaških mednarodnih posegov, ki povečini potekajo pod formalnim okriljem OZN, a so spričo počasnosti in težavnosti procesa odločanja v tej organizaciji marsikdaj neposredno dogovorjeni med vodilnimi svetovnimi silami ali v okviru makroregionalnih organizacij. V času bipolarne svetovne ureditve, od leta 1945 do 1990, ko sta »probleme« znotraj svojih vplivnih območij velesili večinoma »razreševali« sami, je OZN opravila komajda 15 posegov s svojimi »modrimi čeladami«, samo v desetletju 1990–2000 pa kar 30. Dogajanja na območju nekdane Jugoslavije so v tem času pokazala nemoč teh posegov, zato so se, zaradi potrebe po povečevanju njihove učinkovitosti, uveljavili t. i. »mandatni« mednarodni posegi, ki jih OZN, a tudi druge regionalne mednarodne organizacije, na primer Afriška unija, poverjajo posameznim usposobljenim državam, meddržavnim koalicijam ali vojaškim zvezam (v evropskem okolju predvsem zvezi NATO). Bistvena novost je tudi v tem, da mednarodni posegi niso več usmerjeni v »vzdrževanje«

miru ali situacij premirja, kot so to večinoma počenjale nemotivirane »modre čelade«, ampak v »normalizacijo« konfliktnih situacij z neposrednimi vojaškimi operacijami visoko usposobljenih enot. Seveda odpira uveljavljanje novega »*peace-enforcement*« sistema vrsto novih dilem: kdo, kako in kdaj oziroma po katerih kriterijih in zaradi katerih motivov je upravičen do takšnih posegov, ki lahko, kakor so pokazali ameriški posegi v Afganistanu in Iraku po terorističnem napadu na ZDA septembra 2001, vodijo v izrazit unilateralizem in čisto samovoljo »močnejših« v odnosu do »šibkejših«.

Prav ZDA so si namreč še najbolj prizadevale za razvoj *vojaške in obrambne globalizacije*, najprej v času hladne vojne pri zaustavljanju sovjetskega vpliva, po letu 2001 pa pri njeni težnji po odpravljanju »globalnega« terorizma oziroma varovanju lastnih »globalnih« varnostnih in širših interesov. Sredi 80. let so imele ZDA izven državnega ozemlja kar 3000 vojaških baz ter okrog 500 tisoč vojakov v več kot 70 državah; podobno število vojakov, čeprav v manjšem številu držav, je imela v tujini Sovjetska zveza. Razpad blokofske delitve sveta je bil ob drugih vzrokih tudi posledica vse večje nesposobnosti Sovjetske zveze, da bi dohitevala nasprotnico v oborožitveni tekmi. V obdobju 1960–1990 je namreč svetovna poraba v vojaške namene znašala neverjetnih 21 tisoč milijard USD. Če so leta 2001 ZDA v vojaške namene porabile okrog 280 milijard USD, je ta vsota do leta 2013 narasla celo na 640 milijard USD, v obeh letih pa je predstavljala nad 35 % vse svetovne porabe. Da obseg vojaške porabe označuje tudi »status« posameznih držav glede na njihov geopolitični pomen, priča tudi dejstvo, da so leta 2001 ZDA po obsegu te porabe sledile Rusija, Francija, Japonska in Velika Britanija, ki so oborožitvi namenjale vsaka med 35 in 45 milijard USD, leta 2013 pa se je na drugo mesto zanesljivo uvrstila Kitajska, ki je vojaško porabo dvignila na skoraj 200 milijard USD. Globalizacija v tem pogledu pomeni tudi izredno koncentracijo moči, ki jo prinaša tehnološki razvoj pri razvijanju novih orožij in vojaških sistemov: ko v 80. letih v ZDA ne bi bilo tolikšnih investicij za razvijanje novih vojaških tehnologij, bi najverjetneje danes ne imeli interneta ter satelitskih informacijskih in komunikacijskih sistemov (prim. zlasti Brunn, 1991 in Ginbernau, 1999), ki odpirajo nove možnosti globalne komunikacije in informacije, obenem pa nove možnosti družbene kontrole. Vse to odpira vprašanje širšega mednarodnega nadzora nad zbiranjem in uporabljanjem osebnih in zaupnih podatkov, s katerimi sedaj operirajo tako zasebne družbe kot državni aparati.

V poblokovskem obdobju so ZDA nesporna svetovna velesila, ki v oborožitvenem pogledu daleč prekašajo vse druge države, vendar se je ameriška obrambna doktrina v času po letu 1990 tudi izraziteje spremenila. Če so v prvem desetletju ZDA težile k določenemu umiku s svetovne scene in so posegale le tam, kjer se

jim je to zdelo potrebno (na primer na območju nekdanje Jugoslavije) spričo vojaške šibkosti svojih regionalnih partnerjev, so po terorističnem napadu 11. septembra 2001 spet prevzele pobudo na »globalni« ravni, čeprav je bila tokrat njihova pozornost usmerjena v varovanje svojih oziroma »zahodnih« interesov predvsem proti mednarodnemu terorizmu in tako imenovanim »razbojniškim državam« (O'Loughlin et al., 2004). Ta »doktrina« se tudi v času Obamovega predsedovanja (ne glede na to, da je sam prejel Nobelovo nagrado za mir) ni bistveno spremenila, čeprav se sedaj ZDA odpovedujejo vidnim unilateralnim posegom.

Spremenjeni varnostni interesi se kažejo na primer v variabilnih pogledih na funkcijo in obseg pakta NATO v evrazijskem prostoru, kjer pridobiva ta zveza vse bolj »zahodnoevropsko« podobo, medtem ko se ZDA najraje odločajo za samostojne pobude ob podpori širšega »ad hoc« zavezništva. Med izraze večje »evropeizacije« zveze NATO sodijo sicer neuresničena napoved EU (leta 1999), da bo do leta 2003 usposobila 60 tisoč vojakov za humanitarne in krizne akcije v regiji, ter oblikovanje omizja EU-NATO (leta 2000), ki naj bi doreklo nove oblike sodelovanja med organizacijama. Leta 2001 se je zveza aktivirala pri preprečevanju konfliktov v Makedoniji in južni Srbiji, med kasnejšimi dogajanji pa kaže omeniti predvsem neposreden nastop EU pri prevzemu varnostnih operacij na območju tako imenovanega Zahodnega Balkana leta 2002, evropske sile NATO pa so bile vključene v operacije v Libiji leta 2011. Če torej zveza NATO vse bolj prevzema funkcionalno vlogo »krovnega« varnostnega sistema držav EU, pa so v pogledu njenega članstva oziroma širitve še vedno razvidni ameriški koncepti. Tako se je zveza NATO že aprila leta 2004 razširila na 7 novih članic (Bolgarijo, Estonijo, Latvijo, Litvo, Romunijo, Slovaško in Slovenijo) in s tem »prehitela« širitev EU ne le v časovnem pogledu, ampak tudi v geografskem, saj so tedaj kot polnopravne članice vstopile v vojaško zvezo vse potencialne kandidatke za članstvo v EU, tudi Romunija in Bolgarija, leta 2009 pa še Albanija in Hrvaška. Na podoben način so ZDA že v preteklosti močno spodbujale vstop Turčije, ki je članica zveze NATO že od leta 1952, v EU, po letu 1991 pa se zavzemajo za nadaljnjo širitev EU oziroma zveze NATO na območje nekdanje Sovjetske zveze, čemur seveda ostro nasprotuje Rusija, ki vidi v tej težnji poskus ingerence »Zahoda« v njen tradicionalni geopolitični prostor. Toda z njenim širjenjem se je spremenila tudi funkcija zveze NATO oziroma njena reakcijska sposobnost, saj je očitno, da je v tako obsežni strukturi proces usklajevanja bistveno težavnejši, kar verjetno vodi v bolj »policijsko« in regionalno (pretežno evrazijsko) naravnost njenih sil, medtem ko si ZDA, tudi zaradi lastne premoči v oborožitveni tehnologiji, vse bolj lastijo vlogo globalne »intervencijske« sile. Ta pozicija prinaša ZDA nedvomno tudi ekonomske privilegije pri sklepanju različnih gospodarskih sporazumov,

finančnem kritju lastnega zunanjšega in javnega dolga in obvladovanju valutnih tokov. Zaradi tega je investiranje v »varnost« obenem sredstvo razvoja državne ekonomije in novih tehnologij in s tem tudi povečevanja konkurenčnosti na svetovnih trgih oziroma njihovega obvladovanja, kot so ZDA nedvomno pokazale s prisluškovanjem ne le potencialnih »sovražnikov«, ampak tudi svojih »zahodnih« poslovnih partnerjev, in z razvijanjem kvantnih »super-računalnikov«, ki lahko razkrijejo tudi najbolj zapletene komunikacijske kode.

Okolje kot globalno vprašanje

Pomemben vidik sodobne globalne politike predstavlja tudi okoljska problematika. Čeprav posamezni problemi degradacije okolja zadevajo največkrat zaključene ozemeljske enote, slednje pogosto oblikujejo širša sklenjena območja, ki presegajo okvire posameznih držav. Poleg tega se svetovna javnost vse bolj zaveda, da je Zemlja enoten in kompleksen ekosistem, v katerem delujejo nekateri skupni elementi, kakršna sta na primer klimatski ali hidrografski sistem, ki nujno presegajo raven državne pravne ureditve ali suverenosti, so pa občutljivi na lokalne posege in dogajanja. Ta vidik je prišel še zlasti v ospredje ob koncu 20. stoletja, ko so se posledice povečane industrijske proizvodnje in porabe tako v kapitalističnem kot nekdanjem socialističnem družbenem sistemu na svetovnem severu ter demografske rasti in pomanjkanja naravnih virov na svetovnem jugu pojavile na širši svetovni ravni v obliki toplogrednega učinka in povečanega ozonskega vpliva, na makroregionalni ravni pa v obliki onesnaževanja ozračja in vodovja ter deforestacije in dezertifikacije. V 80. in 90. letih so se tako na Zahodu kot Vzhodu pojavile različne nevladne organizacije ter stranke »zelenih«, ki so pričele vse glasneje in politično uspešneje opozarjati na lokalne in globalne učinke spreminjanja okoljskih ravnovesij. Vzporedno s tem se je povečalo tudi število mednarodnih institucij in zakonov, ki so zadevali okoljsko problematiko.

Konferenca o mednarodnem okolju, ki jo je *Program OZN za okolje* (UNEP) priredil leta 1972 v Stockholmu, je predstavljala prvi poskus »globalnega« dogovarjanja, njej pa so sledili različni mednarodni protokoli, akti in konvencije. Najbolj ambiciozne cilje pa si je doslej postavila konferenca UNEP v Riu leta 1992, kjer so poskusili doseči vrsto sporazumov na področju biodiverzitete, klimatskih sprememb in toplogrednih učinkov, pluvialnih pragozdov ter prenosa okoljskih tehnologij iz svetovnega severa na svetovni jug (Held et al., 1999). Koliko pa so mednarodni sporazumi odvisni od bolj ali manj utemeljenih nacionalnih interesov, kaže izkušnja Kjotskega protokola. Slednji je bil podpisan leta 1997, in bi

se moral pričeti izvajati v letu 2005, ko ga je ratificiralo zadostno število držav (zahtevan prag je bil 55 % emisijskih kvot po stanju iz leta 1990). S protokolom se je 39 industrijskih in tranzicijskih držav (brez Kitajske) obvezalo, da bodo zmanjšale emisijo toplogrednih plinov do leta 2012. V vmesnem času pa se je vrsta držav, med temi zlasti ZDA, ki same »proizvajajo« 36 % svetovnih emisij, odmaknila od sprejetih obvez, kar je seveda močno zmanjšalo možnost, da bi protokol dosegel svoj cilj, saj se je skupni obseg emisij medtem že povečal za več kot 10 %, precej oslabilo pa je tudi možnost »globalnega upravljanja« svetovnih ekoloških problemov. Ostaja le ugotovitev, da je okoljska problematika v zadnjih letih vendarle prodrla tudi v okoljsko bolj »konservativne« mednarodne politično-gospodarske organizacije, kot so G8, Svetovna banka, Mednarodni denarni sklad ali WTO, k čemur so prispevale tudi velike naravne katastrofe, kakršen je bil potres in tsunami v jugovzhodni Aziji decembra 2004, ki je zahteval preko 200 tisoč žrtev, in pri katerih so s svojo denarno pomočjo v razmerju z ZDA spet prevladale države EU in Japonska.

Vse bolj očitno postaja, da se razvojna vprašanja v sodobnem času tesno povezujejo z okoljskimi, saj tudi razmerja med človekom oziroma vse bolj soodvisno družbo in okoljem preraščajo ožjo regionalno dimenzijo in prevzemajo širšo globalno raven. Za ugotavljanje te soodvisnosti so razvili t. i. »*ecological footprint*« (EF), indikator, ki prikazuje, kolikšna je teritorialna obremenitev pri zadovoljevanju potreb določenega števila prebivalstva. ZDA imajo na primer EF 10,3 ha/preb., evropske države pa ok. 4 ha/preb., izraba pa je v obeh primerih prevelika, saj naj bi po ocenah uravnotežen EF znašal 1,3 ha/preb. Tudi poraba virov je na Svetovnem severu kar 30-krat višja kot na Svetovnem jugu. Prebivalci ZDA na primer obsegajo le 5 % svetovnega prebivalstva, porabijo pa kar 25 % svetovnih virov. Po drugi strani pa tudi države v razvoju s prevzemom »zahodnih« ekonomskih sistemov sledijo njihovim ekološkim »stranpotem«, predvsem Kitajska, ki je sedaj že drugi največji svetovni porabnik virov ter drugi največji svetovni onesnaževalec. Splošno uveljavljanje zahodne, po mnenju mnogih v bistvu »izkoriščevalske« oziroma »plenilske« razvojne paradigme seveda nujno vodi v »kolapsiranje« svetovnega ravnovesja, saj problemi sodobne družbe ne zadevajo le zmanjševanje izpustov toplogrednih plinov, ampak tudi številne druge primere prekomerne izrabe naravnih virov.

Skupaj odpade danes na prebivalca okrog 0,6 ha kmetijskih oziroma »zelenih« površin, kar še vedno zagotavlja potrebe po prehrambeni oskrbi in zračni presnovi, vendar je distribucija zelo neenakomerna. Večina teh površin se nahaja v tropskem pasu, okrog 10 % v subtropskem pasu, okrog 13 % v zmernem pasu in okrog 25 % v subpolarnem pasu. Okrog 5 % gozdnih površin obsegajo nasadi, sicer pa večinoma

pripadajo sekundarnim gozdnim okoljem in le deloma pragozdovom. Ocenjujejo, da so se gozdne površine od neolitika do danes prepolovile, največje pa je bilo krčenje v 20. stoletju, ko se je obseg teh površin zmanjšal za 25 %. Krčenje je v preteklosti prizadelo predvsem zmerni in subtropski pas, danes pa tropsko okolje. Največji uvozniki lesa so Japonska in Kitajska, ki sta tudi zaščitili lastne gozdne površine (64 % ozemlja na Japonskem in 18 % na Kitajskem), največji izvozniki pa Malezija, Papua Nova Gvineja, Gabon in Brazilija, kjer so zaščitne norme manj trdne. Tropski pragozdovi (skupaj ok. 20 mio km²) so posebej v nevarnosti, saj v njih živi 80 % vseh vrst žuželk in 90 % vseh vrst primatov, njihov obseg pa se od leta 1980 zmanjšuje za ok. 100–170 tisoč km² na leto. V obdobju 1970–2000 se je tropski pragozd na Sumatri zmanjšal za 80 %, v Afriki pa za okrog 50 %. Še najbolj ohranjen je pragozd v porečju Amazonije, kjer se je v istem obdobju njegov obseg skrčil »le« za 15 %.

Glavni razlogi za krčenje gozdov so poleg samega gozdarstva pridobivanje kmetijskih površin, širjenje naselij, namestitvev prometne in energetske infrastrukture ali rudarsko izkoriščanje zemljišč. Krčenje je bilo največje v državah s slabo kontrolo nad ozemljem, predvsem v Zahodni Afriki (Gvineja, Sierra Leone, Liberija, Slonokoščena obala in Gana), kjer so »lokalni gospodarji« praktično razprodali vse vire azijskim in evropskim podjetjem. Problemi talne erozije in degradacije zanimajo danes okrog 20 milijonov km² oziroma okrog 35 % kmetijskih zemljišč. Problemi so največji v sušnih in polsušnih območjih, ki sicer zajemajo približno tretjino zemeljskega površja. Tu lahko prihaja celo do fenomena dezertifikacije (talne sterilnosti). Širjenje puščavskih površin ocenjujejo na okrog 6 milijonov ha/leto (za okrog tri Slovenije). Glavni razlogi so krčenje gozdnih površin ter pretirana in neustrezna kmetijska dejavnost. Dezertifikacija se le deloma (za 10 %) pojavlja na robu obstoječih puščav, ampak je razširjena po vsem svetu. Do talne degradacije in dezertifikacije je prišlo v obdobju 1920–40 v južni Kanadi zaradi pšenične monokulture; ta ni predstavljala zadostne obrambe pred vetrno erozijo tal, ki je uničila 3–4 milijone hektarov zemljišč. Do podobnih fenomenov prihaja v drugih stepnih območjih, zlasti v ZDA in Kazahstanu. V 70. letih prejšnjega stoletja je daljše sušno obdobje močno prizadelo Sahel (semi-aridno območje južno od Sahare) in povzročilo smrt vsaj 100 tisoč oseb. Sploh je v Afriki erozijski indeks 9-krat večji kot v Evropi. Na Kitajskem je erozija tal uničila približno tretjino zemljišč, zaradi česar je vlada pričela uresničevati t. i. »zeleni zid«, 4500 km dolg pas drevja, ki naj bi zaščitil Peking pred peščenimi in prašnimi viharji, ki so pričeli po letu 1990 letno ogrožati mesto.

Voda je primarni vir človeškega življenja in njegovih dejavnosti, vendar sladke vode obsegajo le 2,5 % vseh voda. Skoraj vse te vode pa so v obliki ledu,

zaradi česar je človeku na voljo (v vodotokih in talnih ležiščih) le 1 % vseh sladkih voda. V praksi je torej človeku na voljo oziroma uporabnih manj kot 0,1 % vseh voda. To je sicer za človeštvo dovolj, vendar je ta količina voda neenakomerno porazdeljena, ogroža pa jo tudi proces onesnaževanja. V Oceaniji tako odpade na vsakega prebivalca okrog 80 tisoč m³ vode, v Aziji pa le okrog 3 tisoč m³. Evropa in Afrika imata podobne potenciale (ok. 5–6 tisoč m³/preb.), vendar je sposobnost vodne izrabe zelo različna. Tako prebivalci bogatejših arabskih držav nimajo težav z vodno oskrbo, saj vodo pridobivajo z drago desalinizacijo morske vode, prebivalci Sahela pa podobnih tehnoloških in ekonomskih možnosti nimajo. Srednja poraba vode na prebivalca na globalni ravni znaša 800 m³ na leto, vendar je po regijah zelo različna: v ZDA vsak prebivalec dnevno porabi 600–700 litrov vode, v Evropi okrog 300 litrov, v Afriki pa le 20 litrov. Po WHO (Svetovna organizacija za zdravstvo) bi ustrezna dnevna poraba/preb. znašala okrog 100 litrov vode. Trenutno še vedno ena petina svetovnega prebivalstva ne razpolaga s higiensko neoporečno vodo, kar polovica prebivalstva pa ne razpolaga z ustreznim sistemom vodne distribucije. Kar 1,4 milijard ljudi nima dostopa do pitne vode in 2,4 milijard ljudi nima vodne napeljave v hiši. Letno umre 3–4 milijonov ljudi zaradi okužbe z vodo, večinoma otroci. Vodna kriza (pomanjkanje ali onesnaževanje) pa zadeva kar 40 % svetovnega prebivalstva.

Vodna kriza je rezultat rasti števila prebivalstva ter zlasti obsega kmetijskih in urbanih površin s posledičnim onesnaževanjem tekočih in podtalnih voda. Dodaten faktor je zaježitev voda zaradi namakanja in električne izrabe. Na ta način je vodni pretok rek Huang He na Kitajskem, Colorado v ZDA in Nila močno zmanjšan. Kmetijstvo namreč porablja okrog dve tretjini vse razpoložljive vode, industrija pa okrog eno četrtno; samo 9 % razpoložljive sladke vode uporabljajo gospodinjstva. Ocenjujejo, da bo količina razpoložljivih voda zato od sedanjih 6600 m³/preb. do leta 2025 padla na okrog 4800 m³. Posledično prihaja do nadpovprečne rasti cene vode in do številnih konfliktov zaradi vode. Zaradi vodne krize se voda od »univerzalno priznane človeške pravice« (po sklepu Konference OZN o okolju v Rio de Janeiru, 1992) spreminja v tržno blago. Tako gledanje podpira tudi Svetovna banka, ki spodbuja privatizacijo vodne ekonomije oziroma boljše sodelovanje med državo (ki ostaja lastnica vode) in privatniki (ki lahko z vodo upravljajo). S tem prihaja do potrebne modernizacije storitev, a tudi do podražitev. Oblikujejo se tako prave multinacionalke za vodo, ki naj bi do leta 2020 upravljale 65–75 % javnih vodovodov v Evropi in Severni Ameriki. Podražitve pa najbolj prizadenejo revnejše dela sveta, ki se tako odpovedujejo »javni« vodni oskrbi. Zaradi tega lahko prihaja do izbruha kolere, kot na primer leta 1998 v Južni Afriki, ko se je okužilo 250 tisoč ljudi in umrlo 300.

Bolj opazni od vodnih okužb so vodni konflikti. Znan je primer načrtov za zaježitev zgornjega toka Tigrisa in Evfrata v Turčiji (skupaj 22 jezov) za potrebe namakanja in pridobivanja energije. Načrtu so se uprle južne sosedne države (že zgrajeni jez Atatürk je pretok Evfrata zmanjšal za tretjino), zato ga Svetovna banka ni podprla. Irak bi po njegovi realizaciji »izgubil« 80 % vodnega dotoka, Siriji pa Turčija grozi, da ji ne bo »prepustila« zadosti vode, da bi sama lahko izkoriščala jez, ki ga je zgradila na Evfratu. Podobno Palestinci obtožujejo izraelske oblasti, da so jim »odvzele« dostop do talnih in podtalnih vodnih virov reke Jordan, ki oskrbujejo Izrael. Za izrabo Sirdarja in Amudarja se potegujejo Kazahstan, Uzbekistan in Turkmenistan; podobni disputi so zaradi Amurja med Rusijo in Kitajsko, zaradi Mekonga med Kitajsko, Laosom, Vietnamom, Tajsko in Kambodžo. Do oboroženih spopadov je prišlo med nomadskimi živinorejci Mavretanije in kmetovalci Senegala zaradi reke Senegal. Konflikte povzroča tudi mejna reka Okavango med Namibijo in Botsvano ter Zambezi med Zambijo in Zimbabvejem. Do določenih napetosti pa prihaja (zaradi problemov onesnaževanja) tudi v razvitem svetu: med ZDA in Mehiko zaradi mejnega Rio Grande ali med obdonavskimi državami.

Ribištvo je še zadnja človeška »lovsko-nabiralniška« dejavnost, ki se izvaja na planetarni ravni. Obseg ulova je dokaj stabilen in znaša okrog 130 milijonov ton. Od tega odpade okrog 100 milijonov ton na »klasični« ulov rib (od tega 80 % je morskega ulova), okrog 35 milijonov ton pa na ribogojstvo. V obdobju 1950–1973 se je oceanski ulov povečal od okrog 15 na okrog 50 milijonov ton, do konca 90. let prejšnjega stoletja pa kar na okrog 100 milijonov ton. Predvsem se porast nanaša na ulov v t. i. »Južnem oceanu« okrog Antarktike. Ribištvo je glavni vir »zdravih« protein za okrog milijardo ljudi, vendar povzroča biološko osiromašenje voda, saj ulov presega reproduktivno sposobnost. Po FAO (Svetovni organizaciji za hrano in kmetijstvo) je prizadetih kar 11 od 15 glavnih ribiških območij, posebej v Črnem morju, Rumenem morju in Vzhodnem kitajskem morju, kjer se je ulov zmanjšal za kar štiri petine.

Večji del plinov, ki sestavlja atmosfero, se nahaja v razdalji do 20 km od površja. Atmosfera omogoča življenje tudi zato, ker nas ščiti pred škodljivimi žarčenji, regulira zemeljsko temperaturo in povzroča kroženje vode. Razvoj rastlinskih vrst je v atmosfero vnesel več kisika kot ga je bilo prvotno, človeške dejavnosti pa v ozračje spuščajo vse več toplogrednih plinov. To lahko povzroča določene klimatske spremembe, čeprav velja poudariti, da je Zemlja take spremembe ne-nehno doživljala. Tako so v sedanjem postglacialnem obdobju bile med letom 800 in 1200 temperature precej višje od sedanjih in omogočile poselitev/razvoj Severne Evrope (Grenlandija – »zelena dežela«), med 1550 in 1870 (še posebej med

1645 in 1715) pa so bile dokaj nižje in povzročale velike težave kmetijstvu, lakoto in emigracijo. V 20. stoletju se je povprečna zemeljska temperatura povečala za 0,6 °C, nadaljevanje sedanjih trendov pa bi lahko temperaturo povečalo še za 2–5 °C. Glavni povzročitelj temperaturnega porasta je ogljikov dioksid, ki prepušča ultraviolečno sončno sevanje in zadržuje zemeljsko infrardeče sevanje. Glavni »krivci« za povečan obseg CO₂ so industrija, promet in grelne naprave (za 75 % emisij) ter krčenje gozdov (za 25 %). Od 1750 do danes naj bi skupen obseg emisij znašal okrog 300 milijard ton CO₂. Sedanja koncentracija tega plina znaša 377 milijonink, v predindustrijskem obdobju pa 280. Za več kot dvakrat se je povečala koncentracija metana ter CFC plinov, ki povzročajo zmanjševanje ozonske plasti, naše glavne zaščite pred škodljivimi ultraviolečnimi žarki. Stopnja emisije pa seveda ni enaka po delih sveta: v Evropi se je na primer v obdobju 1990–2005 emisija metana in dušikovih oksidov zmanjšala za okrog 50 %, medtem ko se je v istem obsegu povečala v Latinski Ameriki in Južni Aziji, v Vzhodni Aziji celo za okrog 100 %. Med državami ostajata ZDA in Kitajska daleč največji povzročiteljici emisij ogljikovega dioksida na svetu, saj spuščata v ozračje po okrog šest tisoč milijonov ton tega plina letno ali skupaj več kot 40 % vseh tovrstnih izpustov na svetu. K zmanjševanju škodljivih emisij je poskusil, kot je bilo že omenjeno, prispevati Kjotski protokol, ki je bil v okviru OZN sprejet leta 1997 in stopil v veljavo leta 2005. Po tem protokolu naj bi se obseg škodljivih emisij glede na stanje v letu 1990 v povprečju zmanjšalo za okrog 5 % na leto, vendar je kompleksnost njegovega sistema prinesla dokaj protislovne učinke. ZDA protokola niso ratificirale, od njega pa je odstopila tudi Kanada; Kitajska je imela leta 1990 dokaj nizko stopnjo emisij, zato je lahko to v praksi povečala, tako kot druge države nove industrializacije. Še najbolj so emisije zmanjšale nekdanje evropske komunistične države (za okrog 50 % v obdobju 1990–2009), ki so opustile svoj zastareli način proizvodnje, razen Slovenije, ki je emisije po letu 1990 še povečala za okrog 20 %. Najvišje poraste emisij so zabeležile v obdobju 1990–2009 Avstralija (za okrog 50 %) ter Grčija, Irska, Norveška, Nova Zelandija, Portugalska in Španija (za okrog 30–35 %).

Najbolj viden učinek zemeljskega segrevanja je krčenje ledeniških površin, ki je posebej izrazit v Alpah in v Himalaji (50 % zmanjšanje). V naslednjih 10 letih bo verjetno izginil ledenik na Kilimandžaru, Grenlandija pa letno zgublja nad 50 mrd m³ ledu. Arktični led je od leta 1945 do danes za 40 % tanjši, antarktični pa se je skrčil za več tisoč km². Posledično se dviguje oceanska gladina (za 10–25 cm v 20. stoletju in predvidoma do 100 cm v 21. stoletju) in regredira obalna linija (v povprečju za 1,5 metrov na vsak milimeter vodnega porasta). Na ta način bi lahko bil Bangladeš povsem poplavljen, tako kot Šanghaj in vrsta azijskih obalnih nižin. Mnoge otočne države (npr. Maldivi) bi izginile, Nizozemsko pa bi vse težje ščitili

jezovi. Vnos mrzlih in sladkih voda pa bi verjetno zaustavil tudi Zalivski tok, ki omogoča dobršnemu delu atlantske Evrope, da uživa precej bolj milo klimo kot bi jo sicer. Povečujejo se hkrati ekstremni naravni pojavi in naravne nesreče, ki zahtevajo vse več smrtnih žrtev (v obdobju 1994–2005 se je število žrtev potrojilo).

Z okoljskim vprašanjem je nadalje tesno povezano vprašanje energentov, predvsem nafte, ki je sedaj glavno gonilo svetovne industrializacije. Višek naftne eksploatacije naj bi bil dosežen v obdobju 2010–2035, nakar naj bi se viri pričeli izčrpavati, stroški eksploatacije in okoljski problemi (primer Mehiškega zaliva) pa vse bolj povečevati. Okoljevarstveniki poudarjajo, da je potrebno delež fosilnih goriv pri produkciji energije od sedanjih 75 % do leta 2050 zmanjšati na okrog 30 %. V ta namen je potrebno po eni strani zmanjšati energetske porabe, ki je sedaj v ZDA in drugih razvitih državah neverjetno potratna, po drugi strani pa povečati proizvodnjo obnovljivih energijskih virov. Mednje sodijo t. i. »stari« viri (voda, les oziroma biomasa), ki sedaj obsegajo okrog 11 % skupne energetske produkcije (zlasti so zastopani v državah v razvoju), ter t. i. »novi« viri, ki niso le obnovljivi, ampak tudi ne izkazujejo večjih eksploatacijskih limitov in ne proizvajajo toplogrednih izpustov (vetrna, geotermična in še zlasti sončna energija), ki sedaj obsegajo le 0,5 % skupne svetovne energetske produkcije. Med »novimi« viri se je po letu 1994 v še največji meri razvila proizvodnja vetrne energije, ki naj bi do leta 2020 krila okrog 10 % svetovnih energijskih potreb. Fotovoltaična oziroma »sončna« tehnologija se je zlasti razvila na Japonskem in v Nemčiji, njena uporaba pa se po letu 1997 postopoma širi zlasti na območju EU in na Kitajskem, čeprav ostaja med vsemi novimi viri najdražja. Manjše možnosti nadaljnega razvoja imajo hidroenergija, ki zahteva zelo obremenjujoče posege v naravo, jedrska energija, ki zahteva zelo velike investicije in jo javnost večinoma zavrača zaradi njene potencialne nevarnosti, ter produkcija biogoriv, ki je sicer značilna zlasti za Brazilijo (kjer ta goriva obsegajo nad 30 % vseh goriv), saj ta izpodriva druge kmetijske rabe oziroma prispeva k nadaljnji deforestaciji površin.

Družbeno-kulturna globalizacija

Pri družbeni in kulturni globalizaciji imajo nedvomno pomembno in vidno vlogo zlasti *mednarodne migracije*. Pri tem lahko ločimo dve različni fazi, ki nekako izhajata iz dveh različnih svetovnih geopolitičnih situacij. Prva se navezuje na kolonialni imperializem po letu 1492 in predstavlja v bistvu ne le politično in kulturno, ampak tudi demografsko evropsko ekspanzijo v svet. Ta se je še zlasti okrepila v začetku 19. stoletja, ko so novi transportni sistemi omogočili množično

in cenejše čezoceansko prevažanje. Po prevladujočih ocenah se je v obdobju 1850–1914 preselilo okrog 50 milijonov oseb, od tega skoraj sami Evropejci, večinoma v obe Ameriki v širšem smislu in v ZDA v ožjem smislu. V tem času so Američani omejili priselitve iz Azije (vrhovno sodišče ni dovolilo azijskim priseljencem, da bi se naturalizirali in pridobili državljanstvo), medtem ko se je ameriški »trg« za evropske priseljence zaprl po prvi svetovni vojni, ko so se pričele predvsem notranje selitve črncev iz juga ZDA (kjer so nekdanji črni sužnji predstavljali tretjino vsega prebivalstva) v industrijska mesta severa. Sami črncci so bili v preteklih stoletjih predmet intenzivnih kupčij, ki so jih pričeli najprej Portugalci, znatno razširili pa Angleži od 18. stoletja dalje. Po grobih ocenah naj bi iz Afrike v Ameriko prepeljali in preprodali okrog 20 milijonov črncev, če v število vštujemo še vse tiste, ki so v afriških zbirnih centrih in nato med potjo v »novi svet« umrli. Višek je ta »trgovina« dosegla v 18. stoletju, ko je bilo prepekljanih okrog 6,5 milijona oseb, medtem ko znašajo ocene za 17. stoletje okrog 2 milijona, za 19. stoletje pa okrog 2,5 milijona preseljenih sužnjev. Pomemben je bil nadalje čas okrog svetovnih vojn, ko je najprej nacistična Nemčija preselila oziroma »odpravila« na milijone ljudi, predvsem Judov, po izgubljeni drugi svetovni vojni pa je okrog 10 milijonov Nemcev zapustilo svoja naselitelvena območja v srednje-vzhodni Evropi (od tega okrog 6 milijonov iz Poljske). V Stalinovem obdobju naj bi bilo na območju Sovjetske zveze preseljenih okrog 6 milijonov ljudi. Obsežne selitve so sprožili tudi mejni konflikti med Indijo in Pakistanom (okrog 15 milijonov oseb) ter med obema Korejama (okrog 5 milijonov oseb).

Po letu 1945 se prične druga svetovna migracijska faza, ki jo označujejo nova gospodarska in politična razmerja. Znotraj Evrope se prične ekonomska migracija iz južne v severozahodno Evropo, medtem ko se po letu 1970, zlasti pa od 90. let dalje, celotno območje EU spremeni v priselitelveno območje za ekonomske in politične migrante iz Afrike, Azije in »zunanje« Evrope. Intenzivne regionalne selitve se iz južne in vzhodne Azije usmerjajo tudi v države izvoznice nafte, tako da je v mnogih arabskih državah priseljencev že več od avtohtonih prebivalcev. Tudi ZDA so medtem sprostile imigracijsko politiko do Azijcev, ki so predstavljali od 80. let dalje približno polovico vseh legalnih priseljencev v to državo (azijskih priseljencev je bilo tedaj okrog 250.000 na leto). V Afriki se je tudi močno povečalo število »notranjih« političnih migrantov in beguncev, ki je v letih najhujših konfliktov v 90. letih preseglo 5 milijonov, medtem ko je v istem času okrog 2 milijona Judov zapustilo nekdanjo Sovjetsko zvezo ter se naselilo večinoma v Izraelu in na zasedenih ozemljih v Palestini.

V splošnem izražajo migracije prepletanje regionalnih in širših globalnih dejavnikov ter imajo različne učinke (prim. zlasti Castles in Miller, 2003).

Migracije prve faze so prispevale k večji multikulturalnosti svetovne periferije, ko so priseljene evropske elite v območje priselitve prinesle ob političnih tudi lastne kulturne in družbene vzorce, medtem ko migracije druge faze prinašajo obratni trend, in sicer multikulturalno strukturo svetovnih centrov. Neposredni učinek migracij zadeva seveda najprej demografsko strukturo v območjih izseljevanja in priseljevanja, posledično pa spreminja tudi socialno strukturo, družbene odnose in državne politike. V razvitih državah, še posebej pa v Avstriji, Nemčiji, Italiji, Švedski in Švici, je imigracija najpomembnejši dejavnik rasti števila prebivalstva in velikokrat tudi povečevanja družbeno-ekonomske dinamike, še posebej če migracije zadevajo tudi visoko izobražene kadre, kakor je to značilno predvsem za ZDA, ki letno pridobivajo več tisoč univerzitetno izobraženih delavcev iz Indije, Kitajske in drugih držav jugovzhodne Azije. Za države v razvoju pa so denarne pošiljke migrantov pomemben vir pridobivanja valut; po ocenah znaša letni obseg denarnih pošiljk migrantov do 100 milijard USD.

Pomembne so nadalje različne integracijske politike, ki zadevajo imigracijske, naturalizacijske, izobraževalne in kulturne politike v imigracijskih državah. Delež tujcev v Nemčiji je na primer v 19. stoletju znašal le 0,5 %, leta 2010 pa okrog 9 % prebivalstva, medtem ko se v Veliki Britaniji in Franciji, kjer obsega 7 % oziroma 6 %, kombinira z deležem priseljencev, ki izhajajo iz nekdanjih kolonij in so tako hitreje pridobili državljanstvo. V zvezi s statusom tujih priseljencev Castles in Miller razlikujeta med položajem »etničnih manjšin« ter položajem »etničnih skupnosti«. Prvega označuje visoka stopnja socialne stratifikacije in segregacije oziroma getizacije, medtem ko je drugi možen v multikulturalni družbi, ki sprejema priseljence in vodi do njih aktivno integracijsko politiko. Sicer pa se v Italiji in na Japonskem pretežno izogibajo razreševanju imigracijskih problemov in je zato v teh državah neugoden položaj priseljencev predvsem rezultat politike neodločanja; v Švici, Nemčiji in Belgiji deluje državljanski model pretežno na etnično-jezikovni osnovi, zato je priseljencem priznan status »gostujočih delavcev«, ne pa tudi status polnopravnih državljanov. Spet drugačen je sistem v Franciji, Veliki Britaniji in na Nizozemskem, kjer državljanske pravice hitreje podeljujejo drugi generaciji priseljencev ter rojenim na območju nekdanjih kolonij. Zadnji primer je, vsaj na formalni ravni, še najbližji tipologiji multikulturalne družbe in zadeva države, kot so Kanada, ZDA, Avstralija ali Švedska, kjer pa je v vsakdanjem življenju položaj marginalnejših skupin vseeno dokaj težak. Med vsemi državami so ZDA tiste, ki svojo rast še vedno močno naslanjajo na priseljence: število legalnih imigrantov je po drugi svetovni vojni najprej močno upadlo (na okrog 300.000 letno do 70. let), v zadnjih desetletjih pa se je spet močno povzpelo (na okrog 1,5 milijona letno). Med legalnimi priseljenci po letnih kvotah prevladujejo Mehičani (okrog

680.000), pred Azijci (okrog 340.000) in Evropejci (okrog 110.000). Ocene obsega ilegalnih selitvenih tokov iz Latinske Amerike v to državo pa se gibljejo med nekaj sto tisoč do 4 milijonov oseb letno.

Ekonomskim migrantom je treba dodati še politične begunce in azilante, ki so jih v okviru držav OECD v zadnjem obdobju v veliki večini sprejemale zahodnoevropske države, predvsem Nemčija (kar 750.000 leta 1991). Velikokrat pa je težko povsem razlikovati med osebami, ki se proglašajo za politične begunce, ter ilegalnimi priseljenci. Število slednjih znaša po nekaterih ocenah v zahodni Evropi okrog 2,5 milijona letno, od tega okrog 650.000 v Nemčiji. Priseljenci tudi težijo k večji teritorializaciji: v večjem delu obmejnega ozemlja ZDA ob ameriško-mehiški meji že prevladujejo »Latinos«, medtem ko se Azijci koncentrirajo v večjih mestih Zahodne obale. Podobno se afro-karibske in azijske skupnosti v Veliki Britaniji osredotočajo v Londonu, Birminghamu ter drugih večjih mestih. S tem se večja evropska mesta tudi po svoji kulturni sestavi vse bolj »globalizirajo« in razlikujejo od podeželja, ki sicer doživlja socialno urbanizacijo pretežno na osnovi avtohtonih kulturnih elementov. Posledica teh procesov je lahko tudi socialno-politična polarizacija držav, kjer se na osnovi konservativnih glasov perifernih državnih delov lahko razvija populistični nacionalizem, kakršen je bil na primer »haiderizem« v Avstriji in kakršen se v zadnjem obdobju širi zlasti v Franciji, na Nizozemskem in v Severni Evropi.

Populistični nacionalizem se v svoji »desni« različici običajno ne upira le neposrednim učinkom »kulturne« globalizacije, ki jih prinašajo imigracije iz manj razvitih v bolj razvite dele sveta, ampak tudi manj otipljivim učinkom »potrošniške« globalizacije, ki predstavljajo izziv kulturni tradiciji ter nacionalnim jezikovnim in vedenjskim praksam. Proti »finančni« globalizaciji so sicer naravnane primarno »leve« različice populističnih gibanj, saj vidijo v njej glavnega »krivca« za zmanjševanja zaposlitvene in socialne ravni delavskega in srednjega razreda. Sodobna *kulturna globalizacija* izvira iz različnih pojavov: predvsem je tu pomemben nastanek (1) novega globalnega ter vse bolj povezanega komunikacijskega omrežja, ki ima izredno sposobnost preseganja nacionalnih in državnih meja, v tem kontekstu pa tudi razvoj pravcatih (2) multinacionalk na področju kulturne industrije, njene produkcije in trženja, te pa so (3) »zahodne« ali bolj ameriške elemente ljudske kulture, sredi katerih so se razvile, pričele ponujati ne le domačemu, ampak tudi vse širšemu svetovnemu »tržišču« (Held et al., 1999).

Glede komunikacijskega omrežja so nove možnosti odprle zlasti kabelske vezi iz optičnih vlaken, ki lahko prenašajo bistveno večji obseg komunikacij, ter satelitska tehnologija, hkrati pa se je tudi bistveno zmanjšala cena kabelskega in satelitskega komuniciranja. Obseg mednarodnih telefonskih komunikacij je

porasel od okrog 13 milijard klicev leta 1982 na okrog 43 milijard leta 1992 ter na okrog 80 milijard leta 2000, kar pomeni letno stopnjo rasti do 20 %. Večina tega prometa odpade na samo 5 držav: ZDA, na katere odpade četrтина vseh mednarodnih klicev, Nemčijo, Francijo, Veliko Britanijo in Švico. Države OECD imajo tako letno v povprečju okrog 40 minut telefonskih pogovorov na osebo, medtem ko znaša svetovno povprečje okrog 8 minut, povprečje subsaharske Afrike pa le 1 minuto. Skokovit globalni porast pa zadeva predvsem uporabo mobilnih telefonov, ki so jih pričeli razvijati v ZDA v 70. letih prejšnjega stoletja in se jih sedaj poslužuje kar 6 milijard ljudi. Zanimivo je, da se mobilni telefoni širijo tudi v manj razvitem svetu, tudi tam, kjer države niso uspele razširiti vodovodnega ali fiksne telefonskega omrežja. Rabo telefonske komunikacije povečuje tudi internet, ki se je kot vojaški komunikacijski instrument prav tako pojavil v 70. letih prejšnjega stoletja v ZDA in se pričel v javnost širiti konec 80. let, skupaj z računalniki. V začetku 90. let je bilo na internet povezanih le kakih 100 tisoč računalnikov, sredi 90. let že 12,5 milijonov, leta 2000 več kot 100 milijonov računalnikov, leta 2012 pa ima dostop do tega omrežja že okrog 2,5 milijard ljudi. Mobilni telefoni so najbolj razširjeni v Zahodni Evropi (skoraj 1300 na tisoč preb.), računalniki pa v Vzhodni Aziji (skoraj 650 na tisoč preb.); v subsaharski Afriki je na tisoč prebivalcev prišlo okrog 450 mobilnih telefonov, a le 20 računalnikov.

Globalna komunikacija pa se lahko povečuje le s širjenjem skupnega komunikacijskega jezika. To se lepo kaže prav pri uporabi interneta, kjer po podatkih za leto 2012 med uporabniki še vedno prevladuje angleščina (27 %) pred vse bolj uporabljeno kitajščino (25 %), ostali uporabniki pa po jezikovni pripadnosti posamezno ne presegajo 8 %; glede na »ameriškocentričnost« tega komunikacijskega sredstva tudi ne preseneča, da med ponujenimi vsebinami na internetu daleč prevladujejo tiste v angleščini (55 %), medtem ko vsebine v drugih jezikih posamezno ne presegajo 6 %. Od okrog 6 do 7 tisoč jezikov, kolikor jih trenutno obstaja na svetu, jih je doseglo knjižno raven le okrog tisoč, med temi pa jih le 10–12 zajema večino (60 %) svetovnega prebivalstva. Znotraj te ožje skupine se nekateri jeziki, kot so japonščina, nemščina ali bengalščina, uporabljajo v glavnem le na regionalni ravni oziroma v matičnih jezikovnih območjih, arabščina, malajščina, hindujščina ter ruščina in kitajščina se uporabljajo tudi v nekaterih sosednjih državah kot širši regionalni jeziki, širšo svetovno rabo pa imajo le angleščina, španščina, portugalščina in francoščina. Med slednjimi se je zaradi prikazanega razvoja svetovnih komunikacij, kakor smo videli, kot globalna »lingua franca« uveljavila angleščina, se pravi jezik tistega okolja, v katerem se je svetovna komunikacijska tehnologija razvila in pričela »tržiti« samo sebe ter (ameriško) ljudsko kulturo, na kateri temelji. Hkrati pa se je angleščina uveljavila

kot splošno komunikacijsko sredstvo tudi na področju svetovne politike, ekonomije, transporta in znanosti. Seveda ni naključje, da angleščina predstavlja jezik preteklosti in sedanje največje svetovne sile, se pravi Velike Britanije in ZDA, kar pojasnjuje tudi poseben odnos, ki se je po drugi svetovni vojni razvil med državama na političnem, varnostnem, gospodarskem, družbenem in kulturnem področju. Osredotočanje komunikacije na angleščino po drugi strani slabi funkcionalnost drugih jezikov, predvsem tistih, ki so v rabi le znotraj manjšinskih in marginalnih skupnosti. Po prevladujočih ocenah naj bi tako do leta 2100 izumrlo kar med 50 % in 90 % sedanjih jezikov. Na podoben način se krči jezik v znanosti, saj imajo mednarodni odmevi le tista dela, ki so objavljena v angleškem jeziku pri osrednjih mednarodnih revijah in založbah, ki imajo skoraj vse sedeže v ZDA ali Veliki Britaniji. Leta 2012 je 50 % vseh avtorjev najbolj citiranih znanstvenih del izhajalo iz ZDA, 40 % pa iz območja EU, čeprav se močno povečuje delež kitajskih avtorjev, predvsem na področju eksaktnih znanosti.

Na področju komunikacij in kulture je vse do 70. let prevladoval javni sektor, se pravi, da je bila večina dejavnosti pod državno kontrolo in s tem tudi vezana na državni prostor. Kasneje so se na tem področju, predvsem v ZDA, pričela pojavljati zasebna podjetja, ki so prevzemala čedalje večji delež tržišča in se pričela širiti tudi prek državnih meja. Integracija tehnologij in medijev z digitalizacijo informacij je še povečala koncentracijo potencialov in produkcije ter pripeljala celo do monopolnih povezav, kakršno predstavlja zlasti podjetje Microsoft na področju računalniškega softwara. Trenutno okrog 20-30 velikih multinacionalk dejansko kontrolira svetovno tržišče aparatov, komunikacijskih programov in tehnologij, televizijskih omrežij, zabavnih programov, glasbene in filmske produkcije ter revij. Med temi jih je več kot polovica ameriških, nekatere japonske elektronske multinacionalke (Sony) pa so se v globalne operaterje razvile tudi z ustreznimi nakupi na ameriškem tržišču (Columbia). Podobno si je svoj globalni imperij na področju satelitske televizije ustvaril tudi Avstralec Murdoch, ko je njegova družba News International kupila ameriško 20th Century Fox. Na področju svetovnih tiskovnih agencij prevladujejo UPI, AP in Reuters, na področju »globalnih« televizijskih dnevnikov si nekako konkurirata samo CNN in BBC (Murdochov Sky News je prilagojen državnim trgov), svetovno glasbeno produkcijo pa kontrolirajo pretežno le 4 podjetja: EMI, Polygram, Warner in Sony. Tudi tu vodi koncentracija moči v siromašenje izraznih stilov in komunikacijskih jezikovnih kodov, še zlasti na področju glasbene in filmske produkcije, ki postaja vse bolj »ameriška«. Podobno se dogaja s televizijo, kjer s širjenjem tako imenovanih »formatov«, pretežno ameriškega izvora, ljudje na različnih televizijskih nacionalnih ali komercialnih programih gledajo iste kvize

in »reality-shows«, čeprav se ti seveda glede na protagoniste in denarne vloške prilagajajo nacionalnim potrebam in možnostim.

Najnovejši primer globalne družbene soodvisnosti in povezanosti pa predstavljajo tako imenovana »družbena omrežja«, ki porabnikom ponujajo hitro in cenovno ugodno obliko komunikacije preko sistemov kot so Twitter ali Facebook. S pomočjo vse bolj integriranih komunikacijskih in elektronskih sistemov se uveljavlja tudi nova, »virtualna« oblika družbene organiziranosti, ki bo v prihodnosti nedvomno močno vplivala tudi na razvoj novih oblik politične mobilizacije in ekonomske potrošnje.

Ekonomija: »motor« globalnih sistemov

Širjenje ekonomskega prostora: od imperializma do industrializacije

V zgodovinskem pogledu se je razvojna soodvisnost pričela po velikih odkritjih ob koncu 15. in v začetku 16. stoletja, čeprav se je dejanska gospodarska medkontinentalna povezanost razvila zlasti v drugi polovici 17. in v 18. stoletju pod angleško »taktirko«. Po eni strani so Evropejci neposredno kolonizirali in obvladovali »nova ozemlja«, predvsem v Ameriki in kasneje v Avstraliji, po drugi strani pa so z okrepitvijo trgovinskih izmenjav razširili svoj politični vpliv tudi na druge dele sveta in tako oblikovali tisti sistem formalnega ali neformalnega imperializma oziroma svetovnega ekonomskega sistema, ki še danes zaznamuje medkontinentalne odnose. V klasičnem kolonialnem obdobju so kolonije predstavljale dodaten trg za proizvode iz matične države, hkrati pa so proizvajalcem dobrin dajale potrebne surovine. Zaradi tega so za to obdobje značilne različne protekcionistične politike, ki so težile k temu, da so matičnim kolonialnim državam zagotavljale ustrezno monopolno in hegemonistično pozicijo v odnosu do njihovih kolonij. Ta trgovinska soodvisnost se je posebej povečala v teku 18. stoletja, ko je trgovanje z Ameriko doseglo okrog 35 %, trgovanje z Afriko pa okrog 20 % vseh zunanjih izmenjav v Angliji. Izvoz iz Amerike se je v istem obdobju povečal za kar štirikrat, posebej na področju kmetijskih pridelkov, kot so

riž, tobak, sladkor, kakav, bombaž in kava, a tudi na področju žlahtnih kovin in kožuhov. Povečan izvoz je stimuliral višjo produkcijo, ta pa okrepljeno trgovanje z afriškimi sužnji, ki je doseglo rekorden obseg prav v 18. stoletju. Tedaj so preko Atlantika angleški, francoski, holandski in portugalski »trgovci« prenesli kar 6 milijonov črncev. Do konca 18. stoletja se je izkoriščanje zlata in srebra povečalo za skoraj trikrat v španski podkraljevini Peruja in za kar šestkrat v podkraljevini Nove Španije. Po odkritju novih nahajališč se je močno povečal tudi izvoz zlata iz Brazilije in dosegel, kljub porastu izvoza sladkorja, približno polovico vsega izvoza iz Brazilije na Portugalsko. Izvoz iz ameriških kolonij je, predvsem iberskim silam, omogočil tudi vse večjo blagovno izmenjavo z drugimi kolonialnimi silami, predvsem z Anglijo in Francijo, ter njihovimi proizvodi. V ta namen se krepili tudi neposredna blagovna izmenjava med Severno in Južno Ameriko: prva izvažala drugo predvsem ribe, žito, riž, sužnje ter tekstilne in druge polindustrijske izdelke, ki jih severnoameriške kolonije deloma uvažajo iz Anglije in Francije, deloma pa proizvajajo same. Južnoameriški izvozni izdelki pa povzročajo tudi določeno proizvodno specializacijo v ameriških kolonijah: Kuba se intenzivneje usmerja v proizvodnjo sladkornega trsa, Venezuela v proizvodnjo kakava, Argentina v proizvodnjo kožuhov in tobaka.

V 18. stoletju so španske in sploh južnoameriške kolonije še vedno dokaj bolj bogate od severnoameriških, čeprav je njihovo bogastvo omejeno na lastnike plantaž in rudnikov. V tem stoletju pa se prične intenzivnejši razvoj severnega dela kontinenta, ki je klimatsko bolj soroden evropskemu in zato privablja vse večje število priseljencev iz »starega sveta«. K priseljevanju prispeva tudi večja svobodomiselnost novega okolja in možnost hitrega socialnega vzpona, na čemer temelji mit in realnost t. i. »ameriškega sna«. Slednjega pa spodbujajo, bolj kot legalne gospodarske dejavnosti, razne »robne« priložnosti, predvsem pri morskem tihotapstvu z južnoameriškim blagom mimo angleških carinskih kontrol in dajatev. Prav te so, skupaj s prepovedjo po izdelovanju polindustrijskih izdelkov, ki jih morajo uvažati iz Anglije, povzročile rastoči odpor lokalnega prebivalstva. Sama matična država je v varovanju lastne gospodarske hegemonije leta 1718 prepovedala specializiranim delavcem, da odpotujejo v kolonije, kasneje pa lastnim kolonijam celo izdala prepoved izvoza nekaterih izdelkov, za katere je oblast menila, da bi lahko predstavljali konkurenco matični proizvodnji. Medtem se v Severni Ameriki povečuje na eni strani proizvodnja litega železa in ladij (na severu), na drugi (v južnem delu današnjih ZDA in v Karibih) pa proizvodnja bombaža in sladkorja za potrebe matičnega angleškega trga. S povečevanjem plantažne proizvodnje se tudi v Severni Ameriki povečuje »uvoz« afriških črncev, ki sicer ne dosegajo milijonskih števil, kakor v Južni Ameriki, a

v drugi polovici 18. stoletja vendarle presegajo pol milijona oseb oziroma okrog 25 % vsega prebivalstva.

Drugačen je bil odnos evropskih sil do Azije: prve so sicer obvladovale morske poti in medkontinentalno trgovino, niso pa si upale napredovati na področju teritorialnih osvajanj, saj so bile azijske države vse prej kot populacijsko, gospodarsko, vojaško in politično slabotne. Trgovinske izmenjave so tedaj izvajala zlasti angleška zasebna monopolna podjetja, vendar so se morali pri svojih poslih evropski trgovci podrežati zahtevam in cenam, ki so jih določali azijski vladarji. Po letu 1650 se pri uvoženih dobrinah zmanjšuje pomen popra in drugih dišav, ki so tradicionalno predstavljale približno dve tretjini uvoza iz Azije, povečuje pa uvoz indijskega bombaža oziroma bombažnih tkanin, kitajske in perzijske svile (okrog 40 % uvoza) ter surovin za osvežilne pijače, predvsem kitajski čaj in arabska kava (skupaj približno tretjina uvoza iz Azije). Ob pomorskem trgovanju se povečuje tudi pomen trgovskih izmenjav preko ruskega ozemlja, saj pričinja Rusija na bogat kitajski trg izvažati kožuhe in uvažati čaj, bombaž in svilo, se pravi proizvode, ki jih bo sama skušala kasneje razvijati na svojih centralnoazijskih posestih. Svetovno trgovino z dišavami so pretežno obvladovali Holandci, ki so v ta namen razvili številne trgovinske postojanke v Južni Afriki, Indiji in na Ceylonu, še posebej pa na območju otočne Azije, kjer so na območju sedanje Džakarte ustanovili svoje največje oporišče in sedež azijskega holandskega kolonialnega ozemlja z imenom Batavia. Sicer Holandci, spričo lastnih trgovinskih, bolj kot imperialnih ali političnih ambicij, niso težili k neposrednemu podrejanju območij, za katere so bili gospodarsko zainteresirani, ampak so s sklepanjem posebnih preferenčnih oziroma ekskluzivnih dogovorov z lokalnimi oblastniki uveljavili bolj »mehko« obliko posrednega obvladovanja lokalne proizvodnje ter trgovine, ki so jo kasneje prevzeli in razvili zlasti Britanci s t. i. »*indirect rule*«, na katerem v dobršni meri še danes temelji britanski Commonwealth. Izmenjave z Orientom so okrog leta 1750 predstavljale približno polovico vseh trgovinskih izmenjav Holandske in prinašale zelo visoke dobičke delničarjem Vzhodnoindijske družbe. Dobičkonosnost je holandske trgovce privedla do tega, da so pričeli blago preprodajati mimo družbe, kateri so sami pripadali, zaradi česar je Vzhodnoindijska družba ob koncu 18. stoletja propadla, medkontinentalno trgovino pa je odslej prevzela pod neposredni nadzor holandska krona.

Tudi pri trgovanju z Azijo se pričinja sedaj vse bolj krepiti vloga Anglije in Francije, ki v to območje, posebej na indijski podkontinent, pošiljajo letno okrog dvajset trgovskih ladij. Angleži so povečevali svoj trgovinski in širši nadzor območja preko lastne Vzhodnoindijske družbe in njenih postojank v Bombaju, Madrasu in Kalkuti, francoska družba za Vzhodne Indije pa je bila zlasti prisotna v južnem

delu indijske podceline. Obe družbi sta iz Indije uvažali zlasti bombažne tkanine, ki so jih deloma prodajali na kitajskem trgu, od koder so prinašali v Evropo svilo in vedno večje količine čaja. S slabenjem centralne oblasti v Indiji se je vpliv evropskih sil, predvsem Anglije, še povečal, saj je ta s prevzemom pokroviteljstva nad lokalnimi oblastniki pridobila tudi vse večjo politično in vojaško nadoblast v območju. Okrog leta 1800 je bila tako skoraj celotna Indija pod neposredno ali posredno britansko kontrolo, ki se je že pred tem širila preko Vzhodnoindijske družbe in njenimi dokaj zapletenimi odnosi med indijskimi lokalnimi oblastmi in angleško vlado. Ker se je ta družba vse bolj spreminjala v nekakšno »državo v državi«, je angleška vlada že leta 1773 sprejela poseben ukrep, po katerem so indijske posesti razdelili na tri predsedstva in bombajskemu guvernerju dodelili funkcijo nadzora nad politiko Vzhodnoindijske družbe. Kmalu so za boljši nadzor uvedli štiri komisarje, ki so tako prevzeli vodenje same Družbe in jo podredili centralni oblasti. Kljub rastočemu pomenu angleških trgovinskih izmenjav z Indijo v začetku 19. stoletja, pa so ostale te relativno omejene, saj so predstavljale navsezadnje manj kot 2 % tedanjega BDP v Angliji. Odločilnejše so bile posledice, ki jih je angleška nadoblast povzročila na lokalnem gospodarskem področju: če je bila indijska ekonomija tradicionalno kar solidna in je temeljila zlasti na izvozu kakovostnih bombažnih tkanin, je Anglija v zaščito lastne tekstilne industrije zavrla indijski izvoz tkanin in ga omejila le na izvoz surovega bombaža, kar je osiromašilo indijsko gospodarstvo in onemogočilo nadaljnjo industrializacijo območja.

Nekateri raziskovalci so pospešeno industrializacijo in modernizacijo angleške družbe po letu 1760 pripisali prav njenemu uspehu pri obvladovanju svetovne trgovine in perifernih produkcijskih možnosti oziroma njeni sposobnosti, da je oblikovala sebi prilagojen svetovni ekonomski sistem. Ta sistem vključuje predvsem klasično trikotno povezavo med atlantsko in sredozemsko Evropo, ameriškimi kolonijami in Afriko, a se vse bolj širi na azijski prostor z bolj ali manj direktnim nadzorom indijskega podkontinenta in otočne Azije ter posrednim vplivom na gospodarsko proizvodnjo v osmanskem imperiju, Rusiji ter na Kitajskem. Angleški nadzor indijskega podkontinenta je predstavljal v prvi fazi pravi plenilski pohod nad bogastvom nekdanjega močnega indijskega imperija in povzročil po eni strani prenos obsežnih kapitalskih sredstev iz Indije v Anglijo, po drugi strani pa temeljito presnovo ekonomskega sistema v koloniji in njegovo podrejanje angleškim trgovinskim in gospodarskim interesom. Predvsem se je spodbujal razvoj monokolturne proizvodnje: bombaža v Indiji in čaja na Cejlonu, ki so ga Angleži odvzeli holandskemu nadzoru za časa Napoleonovih vojn. Poleg tega so pričeli Angleži razvijati intenzivno proizvodnjo opijskega maka v

Bengalskem zalivu, kamor so ga pripeljali iz Perzije. Vse te dejavnosti so najprej potekale pod okriljem Vzhodnoindijske družbe, od leta 1858 pa pod neposrednim nadzorom britanske krone, ki je prav s prevzemom indijskega podkontinenta prerasla v imperij in poskrbela tudi za bolj racionalno in sodobno upravljanje tega območja po principu »*indirect rule*«. Indija je dajala tako evropskemu trgu ob prevladujočem bombažu in čaju še juto in indigo (plavo tekstilno barvilo, ki je prav po svojem izvoru dobilo ime), medtem ko so tu pridobljen opij, srebro in riž Angleži uporabljali pri trgovanju s Kitajsko. Obenem je bilo to obsežno in gosto poseljeno kolonialno območje pomemben porabnik angleških proizvodov, saj je do leta 1900 kar okrog 85 % vsega uvoza izhajalo iz Velike Britanije (v obsegu okrog 15 % skupnega britanskega izvoza v istem času). Med uvoženim blagom je dobršen del odpadel na bombažne tkanine, se pravi prav tisti proizvod, po katerem je bila nekdaj znana Indija in za katerega je sedaj prispevala le surovino.

Na bogati kitajski trg so poskusili Angleži prodreti že konec 18. stoletja, vendar neuspešno, saj je bila tedaj Kitajska na vrhuncu svojega večstoletnega razvoja. Kljub temu so britanski in drugi evropski trgovci močno povečali uvoz kitajskega čaja, ki je postal v Evropi ob kavi vse bolj razširjena družbena pijača. V zameno za čaj pa niso mogli Evropejci ponujati kakšno drugo blago, saj je bila Kitajska skoraj povsem samozadostna in je za plačilo zahtevala izključno srebro ali srebrne kovance, ki jih je sama uporabljala za notranje plačilno sredstvo. Zaradi tega je Anglija intenzivno razvijala kultiviranje čaja na Cejlonu in v južni Indiji, ki je pričel nadomeščati kitajski čaj na britanskih in evropskih trgih, poleg tega je pričela Kitajski v zameno za čaj ponujati opij, uporaba katerega se je na Kitajskem močno razširila. Kmalu je bila Anglija sposobna, da sama določa tržno ceno opija za kitajski, vse bolj odvisni trg. Namenoma je Kitajsko oblikirala, da uvoženi opij plačuje v zlatu, saj je okrog leta 1820 Velika Britanija v svetovno trgovino uvedla t. i. »zlato standard«, ki je povzročil znatno devalvacijo cene srebra. Kitajskemu poskusu, da zavre porabo in trgovanje z opijem, se je Anglija zoperstavila z vojsko in pričela serijo t. i. »opijskih vojn« v obdobju 1840–1860. Oslabljen Kitajski je naposled evropskim trgovcem dodelila pravico do uporabe nekaterih svojih pristanišč ter ozemlje, na katerem je kasneje nastal Hong Kong. Število t. i. »odprtih pristanišč« je do konca 19. stoletja poraslo na okrog 30, njihova glavna naloga pa je bila, da so po eni strani Evropejcem omogočala preprodajo opija, s katerim so bili Kitajci povsem zasvojeni, po drugi strani pa je preko njih potekal izvoz kitajskega blaga na evropski trg po sistemu t. i. »neenakih sporazumov«, ki so od Kitajcev zahtevali, da carinske dajatve na uvoz evropskega blaga omejijo na največ 5 %, medtem ko so evropske države lahko kitajsko blago ocarinile z mnogo višjimi tarifami. Kljub temu je ostala kitajska trgovinska bilanca še vedno pozitivna;

končni udarec kitajski ekonomiji je doprinesla izgubljena vojna z Japonsko ob koncu 19. stoletja, za katero se je Kitajska močno zadolžila pri raznih evropskih bankah. Rezultat tega konflikta je bila popolna podreditev Kitajske evropskim silam in vzpon Japonske kot nove azijske sile.

Na drugi strani Atlantika se kot nova svetovna sila v 19. stoletju po koncu državljanske vojne uveljavljajo tudi ZDA, kjer je medtem število prebivalcev skokovito poraslo (od samo 5 milijonov na 90 milijonov). Sprva so glavne izvozne dobrine bile kožuhi in les, nato pa tudi bombaž, žito in živina oziroma meso. ZDA so zelo zgodaj uvedle mehanizirano kmetijstvo in tako močno povečale eksploatacijo in produktivnost na severu, medtem ko je pridelovanje bombaža v južnih državah še vedno slonelo na suženjskem delu. Konkurenčnost ameriških kmetijskih izdelkov je povzročila precejšnje gospodarsko krizo v bolj tradicionalno organizirani Evropi in stimulirala emigracijo. Slednjo je dodatno spodbujala še t. i. »zlata mrzlica« po odkritju nahajališč zlata v Kaliforniji leta 1848. V tem času se pričanja na severu države tudi intenzivnejša industrializacija na podlagi tekstilne industrije, proizvodnje kmetijskih in industrijskih strojev ter ladjedelništva. Gospodarski vzpon je temeljil na obsežnih domačih zalogah železa in premoga, na dobro organiziranem šolstvu, visoki specializaciji priseljene in domače delovne sile ter neovirani prostorski in socialni mobilnosti prebivalstva. Močno se razvije tudi železniško omrežje, ki je ob koncu 19. stoletja že obsežnejše od evropskega in je gospodarsko težišče prestavilo od Nove Anglije na območje Velikih jezer. V istem času se južnoameriške kolonije pričenjajo osamosvajati pod pokroviteljstvom zlasti britanske krone, ki je tako izkoristila slabenje španskega imperija in uspela razbiti špansko-južnoameriško trgovinsko zvezo. Liberaliziran uvoz evropskih dobrin na latinskoameriški trg je povzročil nazadovanje lokalne ekonomije, novonastale države v območju pa so se morale zadolževati pri angleških bankah in v zameno za pomoč oziroma za kritje uvoženega blaga predati britanskim podjetjem skoraj vse domicilne gospodarske dejavnosti.

Evropski klasični kolonizacijski interes se v teku 19. stoletja značilno usmerja predvsem v Afriko, kjer so sicer večje evropske sile že pred tem nadzirale različne trgovinske postojanke, posebej v Gvinejskem zalivu in v južnem obalnem delu kontinenta. Kot prva je v Severno Afriko posegla Francija leta 1830 z namenom, da odpravi močno razširjeno piratstvo v območju. Anglija je po drugi strani okrepila svojo nadoblast nad Vzhodnim Sredozemljem in Rdečim morjem, da bi zaščitila strateško vlogo Sueškega prekopa za njeno blagovno menjavo z Orientom. Postopoma se je britanski vpliv razširil vzdolž Nila in Velikih jezer do prav tako strateško pomembne Južne Afrike. Tudi druge države so do konca stoletja razširile svoj nadzor od obal proti notranjosti v zaščito lastnih trgovinskih interesov ter

zaradi prestižnih razlogov in tedaj med zahodnoevropskimi državami prevladujočih imperialnih teženj na podlagi t. i. socialnega darvinizma. Te težnje so bile usmerjene tudi v azijski prostor: Rusija je širila svojo posest v notranjosti kontinenta; Anglija je utrjevala nadzor širšega območja indijskega podkontinenta ter območja Avstralije in Nove Zelandije, ki sta se pričeli specializirati za proizvodnjo mesa in volne za britanski trg; Francija je širila svoj vpliv v Jugovzhodni Aziji (t. i. Indokina) in delu Pacifika, Holandska pa na območju otočne Azije (t. i. Vzhodna Indija). Proti koncu 19. stoletja se v to imperialno tekmo spusti tudi Nemčija s prevzemom dela Afrike in nekaterih pacifiških otočij, ki jih je Španija izgubila po vojni z ZDA. Slednje od Špancev prevzamejo Filipine in si dokončno podredijo Havaje, uspejo pa tudi utrditi vezi s sicer vase zaprto Japonsko, s katero leta 1858 podpisajo poseben sporazum o sodelovanju. Ta sporazum je Japonska enostransko zavrnila, ko je tudi sama pričela svoj imperialni pohod na Korejski polotok, Kitajsko morje in Pacifik.

V drugi polovici 19. stoletja se tako na podlagi rastočih trgovinskih izmenjav in politične soodvisnosti pričanja oblikovati globalni trg in globalna ekonomija, saj tedaj praktično ni bilo več dela sveta, ki bi ne bil vključen v svetovno trgovino, bodisi v okviru posameznih imperijev kot v pogledu gospodarskih izmenjav med njimi. Sicer je bila struktura mednarodnih izmenjav takrat še vedno različna od sodobne: razlike so zadevale po mnenju mnogih proučevalcev predvsem stopnjo intenzivnosti svetovne trgovine ter soodvisnosti različnih ekonomskih subsistemov, ki so se ločeno razvijali na ideološki (na primer kapitalistični in socialistični ekonomski sistem) ali regionalni ravni (na primer severnoameriški in zahodnoevropski ekonomski sistem). Zaradi svetovnih vojn in poveljne blokadske delitve se je mednarodna trgovina ponovno močno okrepila in skoraj povsem globalizirala šele ob koncu 20. stoletja in obsega danes približno 20 % vrednosti svetovnega BDP. Po eni strani povzroča vse večjo mednarodno konkurenco, selektivnost in koncentracijo, po drugi strani pa tudi povečano in hitrejšo mednarodno ponudbo blaga in storitev. Na zahodnoevropskih trgih se tako v jesenskem času pojavljajo češnje in jagode, spomladi pa jabolka in hruške, ki jih pridelajo v Južni Ameriki ali na Novi Zelandiji; knjigo, ki jo je izdala manjša založba v Veliki Britaniji in je bila natisnjena v Indiji, pa lahko naročimo v katerikoli knjigarni na svetu. To pomeni, da se globalni trg lahko sedaj razvija znotraj nekega povezanega ekonomskega prostora, v katerem ni večjih ovir za mednarodne gospodarske izmenjave v obliki carin ali prevoznih stroškov.

Industrializacija in nastanek »neenako« povezanega ekonomskega prostora

Ekonomski prostor je za zagovornike klasične in neoklasične ekonomije »odprt«, saj ta zagovarja tezo, da je ekonomija seštevek različnih univerzalnih človeških aktivnostih. Prostorska dimenzija odigra po tem konceptu le stransko, skorajda nepomembno vlogo, kvečjemu se omejuje na določanje izbranih nacionalnih (državnih) primerov, za katere se opravljajo posamezne ekonomske raziskave. Za zagovornike različnih tipov ekonomij oziroma ekonomskih sistemov pa je določanje prostorskih in časovnih okvirov ključnega pomena. Takšen »strukturalistični« pristop predpostavlja, da lahko odgovor na obravnavane probleme in procese poiščemo le »znotraj« konkretnih časovnih in prostorskih koordinat. V ta namen si proučevalci ekonomskih prostorov postavljajo dve temeljni vprašanji:

- 1) kaj določa meje neke ekonomije?
- 2) katere kvalitativne značilnosti so tiste, ki ločujejo eno ekonomijo od druge?

Pri iskanju odgovorov na zastavljena vprašanja ne moremo ločiti prostorskih in časovnih limitov, ampak raje uporabljamo koncept časovno-prostorskih meja, se pravi tistih elementov, ki ločujejo en sistem od drugega tako v razvojnem (procesiološkem ali diahronem) kot prostorskem (strukturnem ali sinhronem) pogledu. Določanje teh meja lahko seveda poteka le po empirični poti, čeprav lahko predpostavljamo, da bodo sledile določenim geografskim ali zgodovinskim »prelomnicam« oziroma »mejnikom«. Gospodarske dejavnosti obsegajo *produkcijo*, *distribucijo* in *porabo* določenih dobrin oziroma blaga. Na področju proizvodnje se postavlja vprašanje, kakšne vezi obstajajo med različnimi načini produkcije. Te izhajajo iz soodvisnosti med *inputom* in *outputom* v produkcijskem sistemu, saj ta »proizvaja« določeno vrsto blaga (output), ki ga bo drugi produkcijski sistem uporabil za produkcijo novega (input). Navedena soodvisnost ni slučajna, ampak sistemska. Empirično ugotovljene »meje« te soodvisnosti izražajo zato časovno-prostorske limite posameznih ekonomskih prostorov. Odgovor na drugo vprašanje zadeva po Wallersteinovem mnenju (Wallerstein, 1974) predvsem različne ravni oziroma sisteme družbe in oblasti. V tako imenovanih »mini-sistemih«, ki so bila značilna za perifernejša območja predkapitalistične dobe, ni prihajalo do izrazitejše materialne akumulacije, večinoma pa so v teh družbah obstajali tudi različni mehanizmi redistribucije dobrin. V tako imenovanih »svetovnih sistemih«, se pravi soodvisnih družbeno-ekonomskih prostorih, ki vključujejo obenem različne vertikalne (kulturne) skupine in različne horizontalne (socialne) skupine, pa je akumulacija dobrin ključna.

»Svetovni sistemi« se delijo na dva tipa: lahko so produkt določenega institucionalnega *političnega sistema* (formalni politični imperij) ali pa produkt določenega funkcionalnega *ekonomskega sistema* (neformalni ekonomski imperij). V prvem primeru je akumulacija služila tudi za vzdrževanje centralne politične in družbene elite ter celotnega mehanizma oblasti, ki je ohranjal notranjo neenakost v sistemu oziroma njegovo hierarhično organiziranost, vendar ni težil k nenehni rasti akumulacije in pretiranemu povečevanju notranjih socialnih razlik, saj bi to lahko destabiliziralo doseženo ravnoesje in s tem ogrozilo vladajoči družbeni sloj. Temu nasprotno pa temeljijo neformalni ekonomski imperiji prav na instrumentu nenehne konkurence in nenehnega povečevanja akumulacije, ki služi, bolj kot »kontroli« sistema, k njegovemu »preoblikovanju« in uvajanju inovativnih elementov v njem. Ti sistemi svetovne ekonomije so zato značilno nestabilni in nimajo nekega določenega in znanega prostorskega okvira, temveč se ta spreminja z ozirom na čas in prevladujočo produkcijsko paradigmo v sistemu. Tudi elite so v takem sistemu mobilne in izražajo predvsem nosilce inovacijskih in neformalnih sistemskih vzvodov oblasti, saj je nenehna rast akumulacije možna samo z nenehno tehnološko in produkcijsko rastjo.

V prvi (predkapitalistični) fazi človeškega zgodovinskega razvoja je prihajalo do nenehnega prepletanja »mini-sistemov« in političnih imperijev, ki so se ustvarjali tudi tako, da so absorbirali različne »mini-sisteme« in se nato tudi ponovno razkrojili v več novih »mini-sistemov«. Od pojava kapitalistične ekonomije v Evropi v 16. stoletju pa se je na svetovni ravni uveljavila nova ekonomska paradigma, ki je do srede 20. stoletja vključevala različne formalne politične imperije, a jih je obenem tudi pričela nadomeščati s svojim neformalnim obvladovanjem svetovnega sistema. Razmišljanje o obsegu, strukturi in različnih oblikah ekonomskega prostora nam seveda nujno odpira tudi kontroverzno vprašanje različnih razvojnih možnosti in »hitrosti« oziroma razvojnih neskladij, ki po eni strani »hranijo« potencialne akumulacije znotraj posameznih ekonomskih sistemov/prostorov in jih zato ti sami povzročajo, po drugi strani pa jih v okviru mednarodnih in posameznih nacionalnih politik poskušajo zmanjševati ali odpraviti po principu solidarnosti in družbene enakopravnosti. Kot rečeno, so bile do konca 17. stoletja razvojne ekonomske in tehnološke razlike med posameznimi državami majhne, čeprav je treba tudi opozoriti na dejstvo, da tedaj še niso obstajale neke skupne »mere« razvitosti (na primer BDP na prebivalca) in da je bila družbena in ekonomska statistika v večini držav sila skromna ali celo neobstoja. Po opravljenih raziskavah naj bi vsekakor razlike v razvitosti med državami v predindustrijskem obdobju ne

presegale razmerja 1 : 1,5. Po mnenju večine proučevalcev so se bistvene razlike v stopnji razvitosti pričele pojavljati z nastopom industrijske revolucije, ki naj bi za kar 15-krat povečala ekonomski potencial tistih držav, v katerih se je ta nova ekonomska paradigma uveljavila. Industrijska produkcija je tudi odločilno pripomogla k porastu obsega mednarodne trgovine, saj se je ta z razvojem industrializacije povečal kar za 100-krat.

Industrializacija je privedla tudi do izrazite prevlade zahodnoevropskih držav, ki so postale »nosilke« novega svetovnega ekonomskega in političnega »reda«, kateremu je bilo v okviru evropskih kolonialnih imperijev sedaj podrejena oziroma marginalizirana večina človeštva (75 %). Razvoj in blagostanje zahodnoevropskih sil sta v bistvu temeljila na »nerazvitosti« preostalega sveta, čeprav gre omeniti, da so trajnejši formalni imperiji, predvsem angleški, poskrbeli tudi za delno notranjo redistribucijo dobrin v okviru lastnega ekonomskega prostora in da so razlike zadevale bolj različne družbene sloje, in zato povzročale veliko vertikalno dohodkovno neenakost, kot pa geografsko neenakost med centri in periferijami istega sistema. Razlike med razvitimi in nerazvitimi državami so se zato bistveno povečale v post-kolonialnem obdobju, ko je fazo formalnega političnega imperializma zamenjala faza neformalnega ekonomskega imperIALIZMA (Bufon, 2007). Če je bila na primer še leta 1800 povprečna delavska mezda v britanskem imperiju skorajda enaka v vseh njegovih delih, se je po letu 1950 povprečni dohodek na prebivalca na manj razvitem svetovnem »jugu« realno zmanjševal (skorajda razpolovil), medtem ko se je na svetovnem »severu« realno povečeval (skorajda potrojil). Povečana akumulacija je omogočila hitrejši tehnološki razvoj, ki je s svoje strani dodatno pospeševal gospodarski razvoj in še povečal stopnjo neenakosti med svetovnimi centri in periferijami. Razvite države so od leta 1946 do 1980 povečale produkcijo za 5-krat, kar odgovarja stopnji rasti v veliko daljših obdobjih 1840–1945 ter 1600–1840. Eksponentni rasti razvitih v povojnem obdobju pa je odgovarjala stagnacija ali celo realno nazadovanje nerazvitih (ali »manj razvitih«). V naslednji tabeli so prikazane razlike med nekaterimi ključnimi indikatorji razvitosti evropskega kontinenta v odnosu do svetovnega povprečja med letoma 1300 in 1980.

Tab. 1: Spreminjanje socio-ekonomskih kazalcev v Evropi in svetu (1300–1980)

	1300		1700		1900		1980	
	Evr.	Svet	Evr.	Svet	Evr.	Svet	Evr.	Sv.
Prebivalstvo (v mio)	75	450	100	690	285	1640	490	4430
BDP/preb. (v USD, 1960)	165	170	185	175	560	300	2600	1100
Prič. življ. doba (moški)	25	25	30	30	45	31	73	58
Otroška smrtnost (v promilih)	250	250	240	240	190	230	15	60
Delež kmečkega preb.	80	80	78	80	50	72	14	48
Delež urbanega preb.	10	10	12	10	38	16	67	39
Poraba energije na preb. (v kg ekviv. premoga)	320	300	370	320	1500	460	4500	2000

Če je nesporno, da je industrializacija poglavitni dejavnik naglega razvoja evropskega kontinenta in obenem nastale družbeno-ekonomske in politične neenakosti med industrializiranimi deli sveta in preostalimi območji (ki sedaj pridobijo lastnosti »držav v razvoju«), pa ostaja manj jasno, kdaj se je ta fenomen pravzaprav pričel in zakaj. Začetek industrijske revolucije v Angliji je namreč produkt različnih razvojnih elementov: prva faza te »revolucije« zadeva inovacije na agrarno-industrijskem področju in se je pričela okrog leta 1700, inovacije na samem industrijskem področju pa so se pričele uveljavljati nekje okrog leta 1760. Veliko proučevalcev se je nadalje ukvarjalo z vprašanjem, zakaj se je industrijska revolucija uveljavila najprej v Angliji in se nato razširila v Zahodni Evropi. Mnogi so to dejstvo pripisali protestantski religiji, ki naj bi bila med vsemi »najbližja« kapitalistični miselnosti in praksi, vendar pa je ta verska skupina dobro zastopana tudi v drugih delih Evrope (na primer na Holandskem), ki so bili pri uvajanju industrializacije počasnejši, hitrejši pa pri razvoju tržne ekonomije. To dejstvo je predvsem rezultat tega, da je holandska vpetost v svetovno trgovino bila okrog leta 1700 od 5-krat do 10-krat večja kot je bila angleška, ki je tedaj »obvladovala« manj kot milijon oseb v svojih posestih v Severni in Srednji Ameriki. Šele okrog leta 1850 je Anglija pričela prevladovati tudi v svetovni trgovini, kar je bilo obenem tesno povezano z njenim rastočim formalnim političnim vplivom, s katerim je do izbruha prve svetovne vojne bilo angleški kroni neposredno podrejenih okrog 400 milijonov oseb, v posrednem smislu pa še dodatnih 500 milijonov oseb, predvsem na Kitajskem in v Latinski Ameriki.

Potrebno je torej ločevati industrijsko revolucijo od razvoja tržnega gospodarstva in svetovne trgovine, ki ju je Anglija nekako pričela obvladovati šele v kasnejšem obdobju, sama pa medtem izrazito razvila industrijsko produkcijo,

predvsem na podlagi lastnih bogatih premogovnih zalog. Okrog leta 1830 je Velika Britanija prispevala kar 79 % vse evropske premogovne produkcije in leta 1910 še vedno okrog 47 %. Dodatne investicije v modernizacijo industrijske proizvodnje so poleg tega omogočile predhodne reforme v agrarni produkciji, zaradi katerih se je Anglija v obdobju 1730-40 uveljavila kot nova evropska žitnica in pričela izvažati okrog 10–12 % svojih pridelkov. V Angliji se je med letom 1740 in 1840 agrarna produktivnost povečala za več kot 3-krat; vzporedno s tem se je število prebivalcev povečalo od okrog 6 milijonov na okrog 15,7 milijonov, medtem ko se je delež agrarnega prebivalstva v istem času zmanjšal na samo 22 %. Akumulacija v agrarnem sektorju se je najprej »razlila« v mehanizacijo tekstilne industrije, predvsem na področju proizvodnje bombažnih tkanin. Okrog leta 1840 je tekstilni sektor predstavljal približno 75 % celotne industrijske dejavnosti, industrija bombaža pa je obsegala polovico tekstilne proizvodnje in okrog 40 % vsega angleškega izvoza. Mehanizacija agrarne in industrijske produkcije je zahtevala modernizacijo transporta, zlasti širjenje železniškega omrežja in plovnih kanalov, celoten proces pa je povzročil precejšnje povečanje v produkciji železa (od okrog 25 tisoč ton leta 1720 na okrog 550 tisoč ton leta 1825), kjer so tradicionalno tehnologijo prav tako modernizirali z uvedbo plavžev na premog, ta novi vir energije pa je poganjal seveda tudi parne stroje, na katerih je temeljila celotna mehanizacija proizvodnih in transportnih dejavnosti.

Industrijska revolucija se je naglo uveljavila tudi zato, ker so bile potrebne investicije zanj relativno nizke; po oceni proučevalcev je bila »cena« ene začetne industrijske enote leta 1800 ekvivalentna štirim do petim tedanjim povprečnim mezdami oziroma osmini vrednosti povprečne kmetijske posesti. To je odprlo pot številnim novim »investitorjem« in naglo prestrukturiranje »stare« agrarne v »novo« industrijsko družbo, a je omogočilo tudi precejšnjo vertikalno mobilnost in notranjo konkurenčnost. K visoki dinamičnosti industrializacije je pripomoglo nenazadnje dejstvo, da so bili profiti novih dejavnosti neprimerno višji od investicijskih stroškov, kar je uspešnim podjetnikom omogočilo, da so vloženi kapital povečali za več kot 6-krat v samo petih letih. Visoka stopnja akumulacije je bila tudi rezultat skorajda suženjskih razmer, v katere je bil prisiljen tedanji sloj delavcev, še posebej otrok in žensk, saj je znašala njihova »plača« le tretjino tiste, ki so jo bili lastniki proizvodnih sredstev pripravljeni izplačati moški delovni sili. Demografski viški v ruralnih območjih so namreč »sprostili« veliko število revnih iskalcev dela, ki so sedaj tvorili okrog polovico vsega prebivalstva in predstavljali drugo plat sicer uspešne začetne industrijske dobe, ki je bila očitno taka tudi zato, ker je lahko izkoriščala (in sama po sebi povečevala) notranje socialne

razlike med tistimi, ki so »obvladovali« novo proizvodno paradigmo in tistimi, ki jih je slednja marginalizirala.

Sicer pa so visoki transportni stroški vse do uveljavitve parnih lokomotiv in parnikov sredi 19. stoletja omejevali industrijsko produkcijo na ožja območja v zaledju rudarskih revirjev in spodbujali predvsem porast notranjih trgov. Sploh je bil za začetno fazo industrializacije za vse industrijske države značilen protekcionizem, ki je v kombinaciji s formalnim imperializmom spodbujal notranje izmenjave in oviral meddržavno trgovino. Velika Britanija je svojo restriktivno carinsko politiko (carinske dajatve za blagovne izmenjave izven britanskega imperija so znašale 20–30 %) omilila šele sredi 19. stoletja, ko se je sama uveljavila kot daleč največja svetovna sila in jo je ta politika pravzaprav ovirala pri svoji nadaljnji ekonomski ekspanziji, ZDA pa so protekcionizem ohranile vse do konca druge svetovne vojne, ko so se prav tako uveljavile kot nova svetovna velesila. Skrb za ohranjanje produkcijskih monopolov pa se ni omejila na mednarodno trgovino, ampak je zadevala tudi notranjo ekonomsko organizacijo imperijev, saj so evropske kolonialne sile praviloma onemogočale razvoj industrializacije v svojih kolonijah, ki so se morale »specializirati« v oddajanje potrebnih surovin za industrijske potrebe centralnih delov imperija. Tako je na primer v Indiji v prvi polovici 19. stoletja propadla tradicionalna tekstilna obrt nenazadnje tudi zato, ker je delavec v tekstilni industriji v Angliji zaradi mehanizacije proizvodnje uspel izdelati kar 200-krat do 300-krat več tkanin kot po stari tehnologiji v istem času indijski tkalec. Indija je tako prenehala proizvajati tekstilne izdelke in postala povsem odvisna od uvoza tega blaga iz Anglije (uvoz bombažnega tekstila se je povečal od okrog 1 milijona jard leta 1814 na več kot 2 tisoč milijonov jard leta 1890).

Boj za prevlado na evropskem oziroma svetovnem trgu je nenazadnje sprožil tudi obe svetovni vojni, ki sta obenem močno omajali evropsko nadoblast in uvedli sredi 20. stoletja povsem novo, bipolarno svetovno družbeno-ekonomsko ureditev. V obeh »blokii« – zahodnem, kapitalističnem, pod okriljem ZDA, in vzhodnem, komunističnem, pod okriljem SZ – je bila gospodarska rast kar visoka (okrog 5 % BDP na letni ravni) in tako na primer Zahodni Evropi omogočila, da je svoj BDP v obdobju 1950–73 kar potrojila, medtem ko naj bi SZ v istem času svoj BDP povečala celo za 6-krat. Koliko sta evropsko družbo prizadeli obe svetovni vojni, pa lepo ilustrira podatek, da je Zahodna Evropa šele leta 1970 dosegla gospodarsko in družbeno raven, ki so jo ZDA izkazale leta 1929. Vsekakor velja opozoriti, da je k gospodarski rasti Zahoda po drugi svetovni vojni odločilno prispevala trgovinska liberalizacija, na podlagi katere se je razvila tudi Evropska gospodarska skupnost, predhodnica EU, ta pa je izkoriščala tudi rastoče

cenovne razlike med produkcijskimi viri, predvsem nafte, v svetovni periferiji in svetovnimi središči, ki so se ohranile tudi po razpadu nekdanjih evropskih formalnih imperijev, saj je ostala ekonomija svetovnih periferij ob pomanjkanju lastnih industrijskih kapacitet povsem odvisna od izvoza svojih primarnih virov industrijskim odjemalcem iz svetovnih središčnih območij.

Izkoriščanje »zunanjih« neenakosti je v razvitih zahodnih družbah omogočilo zmanjševanje »notranjih« socialnih razlik, saj je delavski razred pridobil vse več pravic in se po dohodkih približal rastočemu »srednjemu« razredu, na katerem temelji sodobna potrošniška družba. Rast v zahodnem bloku je zaustavila naftna kriza v 70. in 80. letih prejšnjega stoletja, ki je narekovala tudi prehod v izrazitejše liberistične gospodarske politike na območju ZDA in VB v korist finančnega kapitala, medtem ko je vzhodni blok zašel v vse večjo družbeno in politično stagnacijo, ki je ob koncu 80. let prejšnjega stoletja privedla tudi do naglega razpada komunističnih režimov v območju. Razkroj bipolarne svetovne ureditve pa je na široko odprl vrata nadaljnjemu »širjenju« zahodnih institucij in kapitalističnega tržnega sistema in omogočil vse bolj intenzivno ekonomsko globalizacijo, ki se je posebej okrepila v 21. stoletju z vstopom novih akterjev na svetovno gospodarsko »sceno«. Novo tisočletje je tudi ponovno postavilo v ospredje problematiko neenakomernega razvoja, saj je postalo jasno, da so se po približno pol stoletja trajajoči »zamrznitvi« družbenopolitičnih razmer v nekdanjem vzhodnem bloku sedaj pričele pospešeno razvijati tiste države, ki so že v preteklosti izkazale večje gospodarske potenciale, medtem ko ostaja dobršen del sveta povsem na robu razvojnih dinamik ali je potisnjen v vse večjo emarginacijo, predvsem zaradi prepočasne industrializacije ali neinovativnega načina produkcije.

Nedvomno je res, da je več stoletij trajajoča imperialistična svetovna ureditev omogočila vidnejši razvoj le tistemu dela sveta, ki ga je kot dominantna skupnost obvladovalo evropsko prebivalstvo ali, še natančneje, tistemu delu sveta, ki je bil sistemsko najbolj navezan na svetovna središčna območja, se pravi na VB najprej in ZDA kasneje. Izjemi predstavljata Kitajska, ki je ohranila določeno avtonomijo in s tem ekonomsko neodvisnost, ter Japonska, ki je kot edina med neevropskimi državami oziroma državami, kjer Evropejci niso predstavljali dominantne skupnosti, v drugi polovici 19. stoletja stopila na pot industrializacije in se tako pridružila skupini razvitih. To je bilo v japonskem primeru možno tudi zato, ker so evropske imperialne sile zanj in za njene ekonomske vire pokazale malo zanimanja in ker je prišlo na Japonskem leta 1867 do t. i. revolucije Meiji, ki je državo želela reformirati ne le v političnem, ampak tudi v gospodarskem pogledu. Sicer pa je najbolj vidna posledica industrializacije evropskih kolonialnih sil predvsem »deindustrializacija« svetovnih perifernih območij, se pravi Latinske Amerike,

Azije in Afrike: po ocenah naj bi ta območja okrog leta 1750 prispevala okrog 75 % svetovne »industrijske« proizvodnje, leta 1860 le še slabih 20 % in leta 1900 komaj nekaj več kot 5 % svetovne industrijske proizvodnje. Po drugi strani so ta območja močno povečala količino tropskih kmetijskih proizvodov in dragocenih mineralov, ki so jih »oddajala« razvitim, saj se je obseg izvoza teh proizvodov od leta 1700 do 1936 povečal za 600- do 800-krat, vendar je ostajala njihova skupna blagovna in strateška vrednost dokaj nizka in ni presegala 25 % skupnih in 2 % rudnih ali energetskih industrijskih virov, potrebnih v razvitih delih sveta, ti pa so le manjši del svoje industrijske proizvodnje (okrog 5–8 %) usmerjali v manj razvita območja. Nedvomno gre iskati razloge za razvojno zaostajanje svetovne periferije v reorganizaciji lokalnega družbeno-ekonomskega sistema v nekdanjih kolonijah, v odpravljanju lokalnih produkcijskih potencialov in v povečevanju njihove ekonomske in splošne sistemske odvisnosti od svetovnih centrov. Bolj vprašljiva pa je trditev, da so izkoriščene kolonije same po sebi »hranile« razvoj imperialnih sil, saj je bil formalni imperializem bolj posledica rastoče ekonomske moči industrijsko uspešnih evropskih držav (in nato tudi ZDA in Japonske) kakor njen povod. Tako je Nemčija proti koncu 19. stoletja že prehitela Veliko Britanijo po industrijski produkciji in ZDA so se v istem času po družbenih kazalcih že uveljavile kot država z najvišjim življenjskim standardom, čeprav sta se obe takrat komaj vključili v svetovno imperialno »tekmo«. Znano pa je tudi, da sta Španija in Portugalska, prvi evropski imperialni sili, kljub intenzivnemu izkoriščanju svojih kolonij, pričeli zaostajati za drugimi evropskimi državami prav zato, ker nista uspeli razviti svojih industrijskih potencialov.

Pomemben dejavnik gospodarske uspešnosti industrijskih držav je bil prav ta, da so slednje lahko razvile svoj ekonomski potencial na podlagi lastnih primarnih virov, predvsem premoga in železa. To suficitarno stanje na področju produkcijskih in energetskih virov razvitih držav je trajalo nekje do leta 1950, ko postaja industrijska proizvodnja vse bolj odvisna od uvoza nafte in plina. Razmerje med razvitimi in nerazvitimi se po drugi svetovni vojni spremeni tudi v političnem pogledu, saj je bil prvotni kolonialni sistem skoraj v celoti odpravljen do leta 1962, ko se prične faza t. i. neformalnega imperializma. V prepričanju, da je predstavljala formalna odvisnost poglobitni razlog za razvojno neenakost, so v procesu dekolonizacije tako nove neodvisne države kot OZN iskale pomembno razvojno priložnost, zaradi katere se je za manj razvite države po letu 1950 pričel uporabljati tudi nov izraz »držav v razvoju«. Ta razvojna pričakovanja pa so kmalu zavrli notranji in meddržavni konflikti v novih neodvisnih državah, ki so jih spodbujale tudi velesile zaradi lastnih geopolitičnih interesov, ter nezmanjšana ali celo povečana ekonomska odvisnost teh držav, h kateri je pripomogla

nenazadnje tudi sama zunanja finančna pomoč, ki je želela to odvisnost ublažiti. Zadolženost držav v razvoju je tako porasla od okrog 9 milijard USD leta 1955 na 36 milijard leta 1965 in 114 milijard leta 1973. V istem obdobju se oblikuje nova kategorija držav v razvoju, in sicer »države izvoznice nafte«, ki so uspele razvitim državam z oblikovanjem skupnega kartela vsiliti vse višje odkupne cene tega za industrijsko produkcijo neobhodnega strateškega vira in na njih graditi svoj gospodarski uspeh. Leta 1971 se je cena nafte dvignila za 50 %, v letih 1972–74 pa kar za 4-krat. Tak uspeh pa niso zabeležile izvoznice drugih surovin, saj sta tako produkcija kot trženje teh dobrin večinoma ostala v rokah gospodarskih družb oziroma korporacij z domicilom v razvitih državah, kar pomeni, da so tudi po osamosvojitvi ostali glavni ekonomski potenciali večine držav v razvoju izven njihove kontrole in jih torej same niso uspele upravljati. K temu je v dobršni meri pripomoglo dejstvo, da se prave ali normalne državne strukture v mnogih izmed teh držav sploh niso uspele razviti, politična stabilnost in ustrezna stopnja državne organiziranosti pa sta nedvomno neobhodno potrebni za razvoj kolikor toliko uspešnega ekonomskega sistema. Čeprav je v povprečju med državami v razvoju BDP/preb. (v vrednosti USD leta 1960) porasel od okrog 220 USD leta 1950 na okrog 370 USD leta 1980, kar odgovarja skoraj 70-odstotni rasti, in da se je v istem času v tem območju dokaj povečala tudi stopnja urbanizacije in izobrazbe, pa se je v istem obdobju nesorazmerje do razvitih držav še okrepilo, saj se je na primer v Veliki Britaniji samo v obdobju 1970–80 BDP/preb. povečal za skoraj 4-krat (od okrog 2.200 na okrog 8 tisoč USD), predvsem na račun neblagovnih storitvenih in finančnih dejavnosti. Ta razkorak nenazadnje bistveno povečuje potrebna začetna investicijska sredstva za razvoj novih delovnih mest v manj razvitih državah (ocenjena na okrog 350 povprečnih mezd) in z zmanjševanjem avtohtonih investicijskih sposobnosti še pospešuje zunanjo ekonomsko odvisnost tega dela sveta.

Rastoča ekonomska nesorazmerja v pogojih večje formalne politične enakosti so interes proučevalcev v drugi polovici 20. stoletja premaknila od analize političnih imperijev in njihove organizacije k analizi novodobnega ekonomskega neformalnega imperializma in njegove strukture. Teh vprašanj se je sicer že v začetku prejšnjega stoletja dotaknil Hobson pri proučevanju odnosov med političnimi in ekonomskimi vidiki imperializma (Hobson, 1902). Menil je, da lahko pretiran obseg prihrankov in torej likvidnosti povzroča nastanek kapitalskih prebitkov, ki se lahko pod okriljem matičnih državnih politik usmerja v špekulativne namene na tuje trge, ti pa s svoje strani še naprej »proizvajajo« in povečujejo te kapitalske prebitke, s katerimi razpolagajo izključno manjše elite prebivalstva, ne uporabljajo pa se v redistributivne namene in v povečevanje

življenjskega standarda in splošne porabe prebivalstva. Prav ta kapital naj bi bil po Hobsonovem mnenju razlog za razvoj tistega koncepta ekonomskega imperializma, ki kapital ne uporablja v produktivne in razvojne namene, ampak izključno v špekulativne finančne operacije in v manipulacijo državnih politik ter s tem pridobiva tudi naddržavno dimenzijo. Na špekulativno in izkoriščevalsko naravo finančnih kapitalov je opozarjal pred tem že Marx, ki je videl v razvoju delniških družb instrument »odtujitve« produktivnega kapitala od njihovih lastnikov k upravljalcem finančnih koncernov, pri katerih se ta kapital steka in ki prevzemajo vse bolj monopolne pozicije pri usmerjanju ožjih ekonomskih in širših družbenih politik. Ta situacija vodi v odpravljanje notranje konkurence in k spodbujanju meddržavne kompeticije. Zaščita notranjih kartelov poteka torej s pomočjo protekcionističnih ukrepov, kakršni so carinske dajatve za uvoz tujega blaga, ali pa s širjenjem lastnega monopoliziranega trga s pomočjo teritorialnih aneksij.

Politična in ekonomska kriza, ki je zajela Evropo v prvi polovici 20. stoletja je zadala močan udarec tudi velikim finančnim grupacijam in okrepila državno kontrolo nad produktivnim in finančnim kapitalom, kakršno je pred tem v ekstremnih okvirih izvedla že nacistična Nemčija. Da bi ta novi sistem upravljanja ekonomskih politik ne privedel do novih meddržavnih konfliktov, je povojna ureditev stimulirala med-državno gospodarsko in politično sodelovanje, ki pa se je v dokaj asimetrični obliki dejansko razvijala v okviru dveh ločenih ideoloških zvez. Ta situacija je omogočila ZDA, da so prevzele vodilno vlogo in se postavile v središče novega mednarodnega političnega in ekonomskega sistema, na katerem je sedaj slonel t. i. neformalni imperializem. Američani so si že ob koncu 19. stoletja zagotovili skoraj popoln nadzor nad severnim Pacifikom in poskrbeli za odprtje Panamskega prekopa, ki so ga tudi sami neposredno upravljali, da bi tako omogočili neposredno morsko komunikacijo med svojo atlantsko in pacifiško obalo ter zavarovali svoje trgovinske interese v komunikaciji z Vzhodno Azijo, do katere evropski interesi še niso oziroma niso več segli. Bolj kot neposredno kolonialno (formalno) podrejanje, je bil za ameriški ekspanzionizem značilen neformalni (posreden) nadzor podrejenih območij po principu britanskega »*indirect rule*«, ki je temeljil na ekonomskem in vojaškem »pokroviteljstvu«. Ob britanskem »Commonwealth« sistemu se je tako v 20. stoletju razvil še ameriški sorodni sistem, ki pa se je po drugi svetovni vojni udejanil v veliko bolj neformalni obliki preko novih mednarodnih organizacij, kakršni sta v atlantskem okolju vojaška zveza NATO in gospodarska zveza OECD. V teh okvirih so ameriška podjetja nadalje razvila svoj sistem multinacionalne produkcije, ki so ga v omejenem obsegu pričele uveljavljati že med obema vojnama z neposrednimi vlaganji v »prijateljske države« oziroma »protektorate«. Sprva so te investicije omogočale

proizvodnjo cenejših izdelkov za domači trg in obenem širjenje svojega vpliva na nove trge, kar je seveda podjetjem omogočalo dodatne profite, na podoben način kot so to počenjala pri svojem širjenju na območju ZDA, kaj kmalu pa so podjetja videla v internacionalizaciji svoje dejavnosti tudi priložnost za interno diverzifikacijo produkcije ter posledično izkoriščanja profitov, ki so izvirali iz mednarodne delitve dela, in produkcijsko-prodajnih komparativnih prednosti, ki so bile seveda na mednarodni ravni mnogo večje kot na domačem tržišču. V tem primeru ni bilo več le blago, ki se je »vračalo« v matično središče podjetja, ampak tudi profit. Razvoj »internih« finančnih transakcij pa je zahteval ustrezne monetarne konvertibilne standarde in univerzalno sprejeto denarno sredstvo. To stanje je za nekaj časa garantiral t. i. »gold standard«, ki je različne valute vezal na vrednost zlata, vendar je mednarodna gospodarska kriza v 30. letih prejšnjega stoletja z izstopom pomembnejših valut iz skupnega denarnega sistema in s širjenjem državne kontrole nad gospodarstvom možnost internacionalizacije ekonomskih sistemov močno otežila.

Po drugi svetovni se je Američanom ponudila priložnost, da sami realizirajo nov »svetovni red« v političnem in ekonomskem smislu. V ta namen je bilo potrebno dekonstruirati dotedanje »zaprte« evropske formalne imperije, odpraviti meddržavno nacionalistično rivalstvo v Evropi in vzpostaviti »odprto« svetovno ekonomijo, ki je temeljila na ameriškem dolarju kot novi »svetovni valuti« in za katero so poskrbele nove mednarodne finančne institucije (Mednarodni finančni sklad in Mednarodna banka, ki so dobile svoj sedež v Washingtonu). Te so bile zgolj formalno povezane z OZN, organizacijo, ki so jo Američani sami »gostili« v New Yorku, v resnici pa so se večinoma »podrejele« svojemu največjemu »delničarju«, to je ZDA, in njegovim interesom. ZDA so bile garant novega sistema in zato »država nad državami«, tista, ki je lahko neposredno, s svojo vojaško in gospodarsko močjo, ali posredno, preko »svojih« mednarodnih organizacij, usmerjala druge države, sama pa bila izvzeta iz vsakršnega mednarodnega nadzora. Že med drugo svetovno vojno so se ZDA s svojimi zahodnoevropskimi zavezniki dogovorile za t. i. »Bretton Woods sistem« (po kraju v ZDA, kjer je bil sprejet dogovor), ki je uvedel nov »gold-dollar standard«, po katerem je postal na vrednost zlata vezan ameriški dolar temeljno sredstvo za vse mednarodne transakcije. Sicer so se leta 1971 sami Američani odpovedali vezavi svoje valute na vrednost zlata, da bi spodbudili ameriške izvozne možnosti, vendar se zato vloga ZDA v svetovnem gospodarskem sistemu ni prav nič zmanjšala, kvečjemu obratno, saj je medtem oživitvev evropskega gospodarstva odprla ameriškim proizvodom široke potrošnje nova tržišča. K temu so pripomogla tudi intenzivna ameriška vlaganja v Evropo, ki so bila sprva nekako »dirigirana« v okviru Marshallovega plana, a so po letu

1960 postala postopoma vse bolj neodvisna od državne kontrole in ameriških geopolitičnih interesov. To stanje je poskusil »sanirati« ameriški predsednik Johnson leta 1967 z administrativnim omejevanjem ameriških investicij na tujem in z zahtevo, da se profiti ameriških multinacionalk »vrnejo« v domovino. V resnici se ameriške multinacionalke niso odzvale ameriškemu državnemu »diktatu«, ampak so s svojimi špekulativnimi finančnimi operacijami celo prispevale k destabilizaciji dolarja in ameriško vlado prisilile k reviziji sistema Bretton Woods.

Postopoma se torej ne le manj razvite, ampak tudi razvite industrijske države, od »akterjev« in usmerjevalcev mednarodnih gospodarskih izmenjav spreminjajo v »objekte« teh izmenjav, ki prevzemajo vse bolj globalne dimenzije in vse večji obseg. Osnova gospodarske globalizacije je nedvomno mednarodna trgovina, ki se je skorajda eksponentno povečevala v celotni moderni dobi (za skoraj 20-krat od leta 1800 do leta 1913), posebej pa po drugi svetovni vojni (od okrog 62 milijard USD leta 1950 na okrog 3500 milijard leta 1990 in preko 15 tisoč milijard leta 2010, se pravi za skoraj 250-krat).

Tab. 2: Gibanje vrednosti in strukture izvoza v obdobju 1800–2010 (v mrd USD)

	Razviti	(%)	Drž. v razvoju	* (%)	Skupaj svet
1800	0,8	(76)	0,2	(24)	1,0
1850	1,3	(73)	0,5	(27)	1,8
1900	7,4	(80)	1,8	(20)	9,2
1913	14,3	(77)	4,3	(23)	18,6
1928	24,0	(73)	8,7	(27)	32,7
1938	16,1	(73)	5,9	(27)	22,0
1950	38,8	(63)	23,1	(27)	61,9
1960	92,0	(71)	37,9	(29)	129,9
1970	242,2	(76)	74,8	(24)	317,0
1980	1350,4	(66)	685,2	(34)	2035,6
1990	2519,1	(72)	960,8	(28)	3479,9
2000	4238,0	(66)	2210,6	(34)	6448,6
2010	8221,1	(54)	7034,7	(46)	15.255,8

* Države v razvoju vključujejo tudi skupino držav v tranziciji po definiciji UNCTAD (nekdanja SZ in Vzhodni Balkan)

Razvoj svetovne trgovine lahko povežemo s povečevanjem gospodarskega liberizma v mednarodnih izmenjavah in s tem povezanim zmanjševanjem carinskih pregrad za blagovno izmenjavo, ta proces pa je bil v modernem obdobju povezan tudi z izrazito prevlado ekonomskih in geopolitičnih interesov velesil.

Prvi tak primer predstavlja britanska svetovna nadvlada, ki je v dobršni meri temeljila na liberalizaciji blagovnih izmenjav, ki jih je Anglija uvedla leta 1846. Na ta način se je britanski izvoz povečal za kar 6 % na letni ravni in absorbiral okrog 85 % povečane tekstilne produkcije in približno polovico povečane železarske produkcije v državi, Veliki Britaniji pa je ta ukrep omogočal tudi uvažanje cenejših prehrabnenih izdelkov (zlasti žita), kar je skupaj prispevalo k realnemu povečevanju mezd delavcev in življenjskega standarda prebivalstva v središču imperija. Ta trend se je še povečal v začetku 20. stoletja, ko so države sprejele bolj »nacionalistične« gospodarske politike in skušale tudi zaradi vse močnejših socialnih in sindikalnih gibanj v Evropi ublažiti notranja socialna nesorazmerja. Na ta način so se v prvi polovici 20. stoletja mezde industrijskih delavcev v razvitih državah realno povečale za približno 5-krat, medtem ko so mezde ročnih delavcev v svetovnih periferijah ostale nespremenjene ali celo realno upadle. Ta primerjalna prednost pa ni prispevala k povečevanju blagovnih izmenjav med razvitimi in nerazvitimi deli sveta, saj je ostal delež izvoza iz držav v razvoju, kakor je razvidno iz priložene tabele, od leta 1800 do 1970 skorajda enak (24–27 %), se dvignil na 34 % leta 1980 zaradi višjih doseženih cen pri izvozu nafte in nato spet leta 2000, ko se je pričela industrializacija v Vzhodni Aziji. Na ta način se je vrednost izvoza do leta 2010 več kot podvojila in presegla 15 tisoč milijard USD, delež držav v razvoju in tranzicijskih držav pa se je prvič v zgodovini približal polovici vrednosti vsega svetovnega izvoza.

Toda v vsem 20. stoletju je povečan obseg blagovnih menjav prispeval skoraj izključno k porastu gospodarskih potencialov razvitih držav, kjer je vrednost izvoza do leta 1970 obsegala okrog 12–14 % BDP v Zahodni Evropi in okrog 4–5 % v ZDA. Povečana gospodarska soodvisnost zahodnoevropskih držav v okviru Evropske gospodarske skupnosti je nenazadnje pripomogla k zmanjšanju razlik v stopnji razvitosti med članicami EGS in ZDA, kjer je bil leta 1950 BDP/preb. v povprečju kar za 170 % višji kot v zahodnoevropskih državah, medtem ko se je do leta 1970 ta razmik zmanjšal na okrog 85 %. Zmanjševanje razvojnih nesorazmerij med razvitimi državami pa je potekalo vzporedno s povečevanjem razvojnih nesorazmerij med razvitimi in manj razvitimi državami, saj so slednje v razvite dele sveta praviloma izvažale cenejše surovine, uvažale pa industrijske izdelke z višjo dodano vrednostjo. Poleg tega je vrednost izvoza iz razvitih držav v manj razvite obsegala v prvem povojnem obdobju le okrog 2 % BDP, vrednost izvoza iz manj razvitih držav v razvita območja pa v povprečju več kot 10 % BDP in ponekod celo več kot 50 % BDP, kar je še povečevalo njihovo ekonomsko odvisnost. Ti vidiki neenakomernega razvoja so številne discipline, vključno z družbeno geografijo, usmerili k proučevanju dejavnikov razvitosti, kritičnemu

vrednotenju razvojnih teorij in komparativni analizi svetovne družbe oziroma razvojnih možnosti različnih delov sveta.

Razvoj svetovne trgovine

Kakor smo videli, se je mednarodna trgovina s središčem v Zahodni Evropi še zlasti povečevala v obdobju modernizacije in industrializacije: za nekaj več kot 2 % letno v prvi polovici 19. stoletja in za okrog 5 % letno do leta 1870, ko je dosegla vrednost približno 30 % BDP-ja razvitih držav. K stabilizaciji obsega mednarodne trgovine je, kakor smo že naglasili, prispeval zlasti leta 1870 sprejet »*gold standard*«, ki je vrednosti glavnih svetovnih valut vezal na vrednost zlata; odtlej se je svetovna trgovina skorajda enakomerno povečevala z letno stopnjo rasti okrog 2,5 %. Pri tem je izstopala zlasti Velika Britanija, kjer je na mednarodno trgovino odpadlo skoraj 60 % BDP-ja, medtem ko v ZDA ta delež ni presegal 15 %. Ker gre za obdobje razvoja tako imenovane prve globalizacije, ki je temeljila na oblikovanju formalnih imperijev, ne preseneča, da je polovica tedanje mednarodne trgovine potekala med razvitimi državami (središči kolonialnih sistemov) in njihovimi kolonijami. Večji del mednarodne trgovine je zato odpadel na prehrabene proizvode in surovine (60 %), manjši del pa na manufakturne izdelke (40 %). V bistvu je do časa med obema vojnima struktura mednarodne trgovine ostala nespremenjena: od 40 % do 45 % je odpadlo na izmenjave med razvitimi državami, okrog 50 % na izmenjave med razvitimi in nerazvitimi ter od 5 % do 10 % na izmenjave med nerazvitimi ekonomijami.

Po nazadovanju zaradi izbruha obeh svetovnih vojn, ki sta prinesli tudi močno povečano ocarinjevanje mednarodne trgovine, je mednarodna trgovina doživela ponovni vzpon v drugi polovici 20. stoletja, ko je naraščala z letno stopnjo okrog 6 % (v obdobju 1950–1973) oziroma okrog 4 % (v kasnejšem obdobju). Novosti zadevajo zamenjavo »zlate podlage« z dogovorom Bretton Woods iz leta 1944, ki je v osrednjo referenčno valuto mednarodne trgovine povzdignil ameriški dolar, ter poskuse, da bi oblikovali posebno mednarodno organizacijo, ki naj bi skrbela za uravnavanje in spodbujanje svetovne trgovine. Nastanek te organizacije so sprva spodbujali Američani, vendar so jo kaj kmalu pričeli ovirati, saj so v ZDA prevladale izolacionistične težnje. GATT (General Agreement on Tariffs and Trade) je tako predstavljal le šibko nadomestilo za Svetovno trgovinsko organizacijo (WTO), ki se je oblikovala komaj leta 1995. Kljub vsemu so v okviru GATT-a izvedli sedem pogajalskih krogov, v katere se je vključevalo čedalje več držav: na tako imenovanem »Kennedy Round« (1967–1970) je sodelovalo 80 držav, na zadnjem,

»Uruguay Round« (1986–1993), pa že skorajda vse države sveta. Poglavitni namen teh pogajalskih krogov je bilo znižanje uvozno-izvoznih carin, ki so leta 1979, ob koncu »Tokyo Round«, bile med članicami OECD-ja že manjše kot v času »zlate podlage« in so se kasneje še zreducirale. Ob zelo nizkih carinskih pregradah se je zato povečal pomen necarinskih pregrad, kakršne so različne vladne odločitve, ki lahko zadevajo kvote na uvoz, subvencije na izvoz, trajanje carinskih postopkov, zaščito domačih pridelovalcev pri zalaganju domačih trgov in druge tovrstne ukrepe oziroma postopke. Pri odpravljanju necarinskih pregrad je WTO lahko precej bolj vplivna od svoje predhodnice, saj lahko s svojimi odločitvami posega tudi v vladne politike posameznih držav.

Polno vključenost v svetovno trgovino pa so v povojnem času izkazale v glavnem le razvite industrijske države, kar pomeni, da se v novi ekonomski svetovni sistem do konca 80. let ni vključevala niti četrtina svetovnega prebivalstva, ki je sicer proizvajalo polovico svetovnega BDP-ja. Do konca 90. let se je obseg sistema znatno povečal in vključeval več kot polovico svetovnega prebivalstva in približno dve tretjini svetovnega BDP-ja, občutno nadaljnjo rast pa doživljamo po vstopu Kitajske v WTO leta 2001. Drugi element zadeva določeno regionalizacijo svetovnih trgov, ki ga predstavljajo različne mednarodne zveze, kot so EU, NAFTA, APEC ali ASEAN. Med temi izvaja le EU tudi določeno protekcionistično politiko na področju kmetijstva. Vendar povečan obseg »notranjih« izmenjav v okviru regionalnih mednarodnih gospodarskih zvez ne gre v škodo splošni rasti tudi »zunanjih« izmenjav med posameznimi regionalnimi enotami (Dicken, 2003).

Sam izvoz blaga obsega v zadnjih desetletjih v razvitih industrijskih državah med 15 % in 20 % vrednosti BDP-ja, temu »klasičnemu« elementu svetovne trgovine in gospodarskega povezovanja pa so se v zadnjem obdobju pridružile še mednarodne izmenjave na področju storitev. Slednje po ocenah WTO predstavljajo približno petino skupne vrednosti mednarodnih blagovnih menjav, ki je znašala leta 2001 okrog 9.750 milijard USD, kar ustreza približno skupnemu BDP-ju ZDA. Delež razvitih držav v svetovni trgovini je porasel od 65 % v letu 1950 na 75 % v letu 1970 in se potem zaradi povečanega pomena trgovine z nafto ustalil na okrog 70 %. Podobno strukturo so imele izmenjave storitev. Smeri gospodarskih izmenjav v dolgoročnem prerezu prikazuje Tabela 3, iz katere je razvidno, da je trgovina med razvitimi državami doživela vrhunec v prvem povojnem obdobju, ob tendenčnem upadu izmenjav na ravni razviti-nerazviti ter tendenčnem porastu izmenjav med državami v razvoju, ki so dosegle okrog 15 % svetovne trgovine ob koncu 90. let. Na ta porast je vplival tudi gospodarski vzpon tako imenovanih »azijskih tigrov« v jugovzhodnem delu kontinenta ter drugih držav t. i. »nove industrializacije«. V svetovnem merilu je največji delež izvoza

izhajal iz Azije (37,1 %), ki ji sledijo Evropa (24,6 %), Severna Amerika (22,1 %), Latinska Amerika (7,8 %), Bližnji vzhod (5,3 %) in Afrika (3,1 %). Podobno je bilo pri uvozu, kjer pa Aziji (32,4 %) sledi Severna Amerika (29,6 %) pred Evropo (23,6 %), Latinsko Ameriko (8,0 %), Bližnjim vzhodom (3,6 %) in Afriko (2,8 %).

Tab. 3: Smeri gospodarskih izmenjav po deležu v svetovni trgovini v obdobju 1875–1995

Leto	Med razvitimi državami	Razviti-nerazviti	Med državami v razvoju
1875	45,0	51,0	4,0
1913	43,0	52,0	5,0
1930	40,0	49,0	11,0
1965	59,0	32,5	3,8
1975	46,6	38,4	7,2
1985	50,8	35,3	9,0
1995	47,0	37,7	14,1

Vir: Razni statistični letopisi in obdelave; podatki za povojno obdobje ne upoštevajo izmenjav med državami COMECON-a in drugih neopredeljenih držav, zato ne dajejo skupne vsote 100.

Če geografsko strukturo oziroma smeri svetovne trgovine analiziramo nekoliko bolj podrobno, lahko ugotovimo, da se je ta razvila povsod tam, kjer je prišlo do stikov med različnimi družbenimi skupinami in gospodarskimi sistemi. Čeprav je rekonstrukcija pomena in obsega mednarodnih trgovinskih izmenjav za preteklost težavna in nezanesljiva ter večinoma omejena na evropski prostor, pa različne raziskave kažejo na to, da je bila »teža« svetovne trgovine v začetku 19. stoletja dokaj majhna (1–2 % svetovnega BDP). Toda v teku 19. stoletja se je letna stopnja rasti mednarodne trgovine povečala od okrog 2 % na okrog 5 % v sredi stoletja in na okrog 10 % leta 1880. Porast je primarno povezan z obdobjem industrijske revolucije, povečano potrebo industrijskih obratov po uvozu surovin ter modernizacijo transportnih linij po kopnem in po morju. Še vedno pa v mednarodni trgovini prevladujejo kmetijski pridelki in rude (nad 60 % vsega blaga), saj se manufakturni izdelki večinoma prodajajo na domačih trgih. Širjenje svetovne trgovine pa je od držav zahtevalo, da se dogovorijo za racionalnejše oblike plačil. Po uveljavitvi »zlatega standarda« so se tako uvozno-izvozne dejavnosti še povečale in so pred izbruhom prve svetovne vojne že obsegale okrog 15 % svetovnega BDP. Mednarodna trgovina pa ni bila enako pomembna za vse dele sveta in vse države: obsegala je okrog 18 % BDP v Latinski Ameriki, a le okrog 5 % v Aziji, medtem ko so se afriška območja nahajala nekje med obema tema vrednostima. Tedaj so za nekatere vrste blaga, kot so žito in riž, tudi že uveljavili globalne tržne vrednosti, ki so jih določali na borzah v Evropi in ZDA.

Začetek 20. stoletja sta označevali prva svetovna vojna in gospodarska kriza iz leta 1929. Vidna posledica obeh dogodkov je bil rastoči protekcionizem in povrtek k državni ekonomski avtarhiji. Svetovna trgovina je upadla tudi zaradi ponovne uvedbe višjih carinskih dajatev, ki so se do leta 1931 glede na stanje v letu 1913 dvignile od 18 % na 38 % v Franciji, od 12 % na 41 % v Nemčiji in od 33 % na 53 % v ZDA; Japonska je ohranila skoraj nespremenjene carinske dajatve (od 20 % na 24 %), medtem ko so te ostale najnižje v Veliki Britaniji (od 0 % na 10 %), ki je bila in ostala glavna nosilka svetovne trgovine. Ta dejavnost je namreč v VB obsegala kar okrog 60 % njenega BDP, medtem ko se v drugih navedenih državah ni dvignila nad 40 % BDP ali znašala le okrog 10 % BDP (v ZDA). Vsekakor je mednarodna trgovina že v tej prvi fazi prispevala k razvoju določenih izvoznih in produkcijskih specialnih sistemih, saj so se območja s prebitkom kmetijskih in rudnih virov posvetile proizvodnji teh blagovnih elementov, medtem ko so se industrijske države usmerile v manufakturno proizvodnjo. K takemu »globalnemu« sistemom ekonomske komplementarnosti so težili zlasti kolonialni sistemi posameznih imperialnih sil, za katere je bila (do izbruha prve svetovne vojne) značilna tudi dokaj enakomerna distribucija delavskih plač oziroma profitov tako znotraj sistemov kot med njimi, skladno z napovedmi klasične ekonomske teorije, ki vidi v mednarodni trgovini in kroženju dobrin pomemben dejavnik poenotenja razlik v cenah, plačah in razvojnih stopnjah med sistemsko povezanimi območji. Poudariti pa gre, da je bilo obdobje prve »trgovinske globalizacije« relativno kratko (1870–1920) in da sta bili tako obseg zajetih območij kot intenzivnost njihovega vključevanja v ta proces dokaj različna.

Mednarodna trgovina se je pričela ponovno obnavljati po drugi svetovni vojni, tako da je rast v vrednosti izmenjav v obdobju 1950–1973 dosegla povprečno letno stopnjo skoraj 6 % ob letni rasti BDP v višini okrog 4 %. Povprečna letna rast mednarodne trgovine se je nato v obdobju 1973–1996 zaradi različnih gospodarskih kriz zmanjšala na 4 % in se tako približala stopnji letne rasti BDP, ki je znašala sedaj okrog 3 %. Kot rečeno, je povojna obnova mednarodnih gospodarskih izmenjav temeljila na dogovoru, sklenjenem v kraju Bretton Woods v ZDA leta 1944. Nova ameriška »vizija« svetovne ureditve, vsaj za območje, ki se je sklicevalo na tržno gospodarstvo in »zahodne« principe državne ureditve, je težila tudi k spodbujanju mednarodnega sodelovanja in usklajevanja ter zato prispevala k razvoju številnih mednarodnih organizacij. Drugačen razvoj so izkazale novonastale postkolonialne države, ki so večinoma težile k večji samozadostnosti, tudi zato, da bi se otesle gospodarske in politične odvisnosti od nekdanjih kolonialnih sil. Po ocenah naj bi se tako v obdobju 1960–1980 v »odprtem« ekonomski sistem izmenjav vključevala manj kot četrtnina svetovnega

prebivalstva oziroma ekonomski potencial, ki je bil manjši od polovice svetovnega BDP. To razmerje se je močno spremenilo po padcu komunističnih režimov, še posebej pa po intenzivnejšem vstopu Kitajske v svetovni ekonomski sistem ob koncu 20. stoletja, ko se dejansko pričinja prava »globalizacija« na področju gospodarskih tokov in mednarodne soodvisnosti, v katere se sedaj slabo vključuje le območje Afrike. Vzporedno z globalizacijo pa se v tem času razvija še fenomen regionalizacije, se pravi razvoja funkcionalnih makroregij, znotraj katerih poteka privilegiran in posebno intenziven sistem izmenjav. To je vsekakor primer EGS oziroma EU, znotraj katere so bile odpravljene skoraj vse pregrade za pretok blaga, kapitala in ljudi; po tem vzoru so se razvile še različne druge, sicer pretežno le prostotrgovinske makroregionalne povezave, kot so NAFTA v Severni Ameriki ter APEC in ASEAN v Aziji in Oceaniji, a tudi dokaj ambiciozna *Afriška unija*.

Tako globalizacija kot regionalizacija sta pospešili mednarodne izmenjave, ki so bile posebej poudarjene na področju mednarodne trgovine. Izvoz blaga je predstavljal do 70. let prejšnjega stoletja okrog 10 % svetovnega BDP in se do 90. let dvignil na okrog 15 %; višji (do 25 %) je bil le v državah izvoznicah nafte. Še relativno višji je bil porast izvoza storitev (predvsem na področju bančnih in zavarovalniških storitev), ki so proti koncu 20. stoletja obsegale že preko 20 % vseh mednarodnih gospodarskih izmenjav. Razvite države so vsekakor v tem kontekstu ohranile ali celo utrdile svojo primarno vlogo, saj je nanje odpadlo leta 1950 okrog 65 %, leta 1970 okrog 75 % in leta 1995 še vedno okrog 70 % svetovnega izvoza. Vse do leta 1970 so okrog 60 % svetovnega izvoza obsegale izmenjave med razvitimi državami; njihov obseg v svetovni trgovini je nato upadel na okrog 45-50 %, saj so se medtem povečale izmenjave med državami v razvoju (od manj kot 5 % do leta 1970 na okrog 9 % leta 1980 in na skoraj 15 % leta 1995), v manjši meri pa izmenjave med razvitimi državami in državami v razvoju (od okrog 30 % leta 1970 na skoraj 40 % leta 1980 in na okrog 35 % v obdobju 1985-1995).

V tem času se je dokaj spremenila blagovna struktura mednarodne trgovine. Za razliko od preteklih obdobj, osnovni naravni viri in izdelki, z izjemo energentov, ne predstavljajo več pglavitnih elementov svetovne trgovine, saj so sedaj v ospredju manufakturni izdelki in storitve, ki postajajo ne le uvozno, ampak tudi izvozno blago v državah v razvoju. Tudi to kaže na nove oblike svetovne delitve dela, ki so od nekdanih mnogo bolj kompleksne (Gilpin, 2001). Manufakturni izdelki v svetovni trgovini predstavljajo danes približno 75 % vseh izmenjav; če so v okviru izmenjav teh izdelkov še do srede 60. let daleč prevladovalе države OECD-ja, je do konca 90. let delež držav v razvoju v tem sektorju svetovne trgovine porasel od okrog 5 % na okrog 25 %; pri tem pa ni upoštevan delež Kitajske, ki se je v zadnjih letih razvila v vodilno svetovno izvoznico manufakturnih izdelkov.

Države t. i. »nove industrializacije«, ki se vključujejo v svetovno trgovino, se od ostalih držav v razvoju razlikujejo tudi po močnih tujih investicijah, ki preusmerjajo svojo proizvodnjo v ta območja po eni strani zaradi cenene delovne sile in pomanjkljivih delavskih zaščitnih norm, po drugi strani pa tudi zaradi širjenja lastnega trga in potrošnje.

Nove razvojne priložnosti so tako nekatere izmed držav nove industrializacije vendarle približale razvojni stopnji revnejših razvitih držav. V svetovnem merilu je ostala tako le Afrika skoraj povsem odmaknjena od novih razvojnih trendov in se v svetovno trgovino še vedno vključuje le kot izvoznica osnovnih naravnih virov in kmetijskih proizvodov (okrog 80 % vrednosti izvoza). Posebnost predstavlja tudi Bližnji vzhod, kjer je seveda glavno izvozno blago nafta (okrog 70 % vrednosti izvoza). V Latinski Ameriki je delež primarnih proizvodov pri izvozu od leta 1970 do 2000 upadel od okrog 90 % na okrog 40 %, v južni Aziji pa od okrog 55 % na okrog 10 %. Razvite industrijske države se vse bolj usmerjajo v izvoz industrijskih izdelkov z visoko dodano vrednostjo in storitev, države v razvoju pa, spričo nižje cene dela, v izvoz manufakturnih izdelkov z visoko delovno intenzivnostjo. Specializacija in svetovna redistribucija manufakturnih industrijskih obratov tudi bistveno povečujeta delež uvoženih končnih manufakturnih proizvodov v razvitih državah: ta se je na primer v ZDA v zadnjih desetletjih povečal kar od 3 % na 25 %, v Veliki Britaniji od 7 % na 30 %, v Franciji in Nemčiji od 16 % na 27 %, v Kanadi od 18 % na 45 %, v Italiji od 13 % na 20 %, na Japonskem pa je ostal nespremenjen (6 %). Poudariti je tudi potrebno, da se je povpraševanje po primarnih surovinah, z izjemo nafte, po letu 1980 močno zmanjšalo, s tem pa je padla tudi njihova cena na svetovnem trgu, tako da so morale neindustrijsko usmerjene države v razvoju uvažati vse dražje industrijske izdelke, izvažati pa po strukturi dokaj omejeno in cenovno vse manj dobičkonosno blago, kar sedaj te države postavlja v bistveno manj ugoden položaj v odnosu do tistih, ki so uspele razviti lastno industrijsko osnovo.

V drugi polovici 20. stoletja se je na ta način spremenila tudi struktura mednarodne trgovine na področju samih industrijskih izdelkov. Po eni strani so se zelo povečale izmenjave dodelanega industrijskega blaga med razvitimi državami (uvoz končnih industrijskih izdelkov se je v najbolj industrializiranih državah povečal od okrog 5 % leta 1950 na okrog 25 % leta 1985), kar je močno pospešilo mednarodno konkurenco in močno zmanjšalo dotedanjo produkcijsko »samozadostnost« razvitih industrijskih držav, po drugi strani pa se je okrepila tudi mednarodna izmenjava industrijskih polizdelkov oziroma t. i. intra-industrijska izmenjava, se pravi mednarodna trgovina med različnimi podružnicami istega gospodarskega koncerna ter njegovimi podizvajalci (od manj kot 50 % na

več kot 75 % v obdobju 1965-1990 v razvitih državah). Ta temelji zlasti na porastu pomena in tržnega obsega transnacionalnih podjetij oziroma multinacionalk, saj so »notranje« mednarodne blagovne menjave v okviru teh podjetij proti koncu 20. stoletja že dosegale tretjino vseh mednarodnih blagovnih in storitvenih menjav. Intraindustrijska izmenjava sedaj daleč prevladuje v trgovini med razvitimi državami in zajema približno tretjino izmenjav pri državah nove industrializacije. Obseg znotrajindustrijske menjave znaša okrog 85 % v Veliki Britaniji, okrog 75 % v ZDA, Nemčiji in Franciji, a še vedno le okrog 33 % na Japonskem, ki ostaja v tem pogledu ena izmed najbolj »samozadostnih« industrijskih držav. Razvite države so bile zato zainteresirane po nadaljnjem zmanjševanju uvozno-izvoznih tarif, ki so se tako od leta 1965 do leta 1985 zmanjšale od okrog 6-7 % na okrog 3,5 % v ZDA, na okrog 2,5 % na Japonskem in na okrog 1 % v zahodnoevropskih državah. Delež izvoza v BDP pa se je v razvitih industrijskih državah od leta 1950 do konca 20. stoletja povečal od okrog 2-6 % na okrog 11 % v ZDA in na Japonskem ter na več kot 20 % v zahodnoevropskih državah, zahvaljujoč se »odprtemu« Skupnemu evropskemu trgu.

Globalizacija svetovne ekonomije je nadalje vplivala tudi na notranje socialne razmere oziroma na vzdržnost t. i. »socialne države«, saj je rastoča mednarodna gospodarska konkurenčnost močno zdiferencirala dotlej dokaj enakomerno razporejeno ceno dela in težila k povečevanju socialnih razlik, ne le med razvitimi industrijskimi državami in državami v razvoju, ampak tudi znotraj samih industrijskih držav. Mednarodna delitev dela je namreč težila k temu, da bi nekdanja večinoma »fiksna« ceno dela, za katero je nekako »garantirala« država kot osrednji ekonomsko-politični akter, postala sama »variabilna« in mednarodni konkurenčnosti podvržena ekonomska postavka, k čemur so bile posebej zainteresirane multinacionalke in druga privatna podjetja, ki niso več zasledovala »splošnih državnih koristi«, ampak zgolj profit za svoje lastnike, delničarje in upravitelje. Ta interes je podjetja proti koncu 20. stoletja tudi silil k temu, da so elemente »realne« proizvodne ekonomije vse bolj podrejala mnogo bolj dobičkonosnim finančnim operacijam in špekulacijam ter, za razliko od preteklosti, zaslužke v mnogo manjši meri namenjala širši notranji redistribuciji (s povečevanjem delavskih mezd, kot se je to dogajalo v začetni fazi povojne gospodarske rasti), temveč deloma v razvoj inovativnih produktov, s katerimi bi ohranjala oziroma še povečala lastne tržne deleže, v dobršni meri pa reinvestirala v nove finančne operacije in prevzeme potencialno konkurenčnih podjetij oziroma namenjala »nagrajevanju« svojega lastništva in vodstva. Po letu 1980 je ta situacija, predvsem zaradi avtomatizacije industrijske proizvodnje in selitve delovno intenzivne produkcije v manj razvite dele sveta, povzročila v razvitih industrijskih državah približno 20-odstotni upad

nespecializiranih delovnih mest, ki so jih pričeli prevzemati priseljenci iz manj razvitih delov sveta, proti koncu stoletja pa je v vse večji meri pričela ogrozati tudi obseg, socialni status in kupno moč ne le industrijskih delavcev, ampak tudi t. i. srednjega razreda, ki so ga tradicionalno predstavljali povečini javni uslužbenci in trgovci; prve je prizadel umik države na področju javnih storitev v skladu z neoliberalnim konceptom, po katerem naj bi bil privatni sektor uspešnejši tudi pri nudenju teh storitev, druge pa širjenje velikih trgovinskih verig in nakupovalnih središč po ameriškem sistemu.

Od »realnih« do »virtualnih« svetovnih izmenjav

Prav finančni sektor verjetno najbolje predstavlja rastočo soodvisnost in globalno naravo sodobnih ekonomskih tokov. Bančni sektor se je v zgodnji moderni dobi najprej razvil v srednji in severni Italiji, kjer so privatni bankirji posojali denar različnim evropskim vladarjem, predvsem za financiranje njihovih vojaških operacij. Z razvojem merkantilizma in prvih »globalnih« trgovskih izmenjav, so z zlatom in srebrom, ki so ga pridobili v Ameriki, evropski trgovci kupovali dišave, svilo in drugo blago v Južni in Vzhodni Aziji, ki sta bili tedaj znani kot najbogatejši regiji na svetu. Od 17. stoletja dalje so se tako kot trgovska in finančna središča zlasti razvijala mesta ob današnji obali Belgije in Nizozemske (predvsem Amsterdam in Antwerpen), saj je bila tedaj holandska trgovska flota daleč največja na svetu; proti koncu 18. stoletja pa se vse bolj uveljavi London kot središče največjega svetovnega političnega in ekonomskega imperija.

Na podlagi britanske svetovne nadoblasti se je do izbruha prve svetovne vojne, posebej po letu 1870, razvil že omenjeni »*gold standard*« finančni sistem. Sistem so uvedli leta 1878 po pariški mednarodni konferenci (1867) in je od vseh pomembnejših državnih valut zahteval, da se po nekem stalnem tečaju vežejo na vrednost zlata, kar je omogočalo konvertibilnost denarja in tako podprlo naraščajočo svetovno trgovino. Spričo tedanje britanske prevlade je to v praksi pomenilo, da je Bank of England prevzela nekakšen nadzor nad svetovnimi finančnimi operacijami in pričlenjala posegati tudi v delovanje drugih nacionalnih bank. Sprva je ta sistem vključeval razvitejše zahodnoevropske države, Severno Ameriko in Avstralijo, kasneje pa še latinskoameriške države, Japonsko in razvitejša kolonialna ozemlja. Velika Britanija je bila tedaj tudi največja svetovna investitorica, saj so do konca 19. stoletja britanske investicije predstavljale kar okrog 60 % vseh svetovnih investicij in še vedno okrog 40 % pred izbruhom druge svetovne vojne. V začetku 19. stoletja je kot drugi največji finančni akter še vedno veljala Nizozemska, od

koder je izvirala približno tretjina svetovnih investicijskih tokov, njen delež pa se je že sredi istega stoletja zmanjšal na manj kot 10 %. Delež francoskih investicij se je v 19. stoletju gibal okrog 20–30 %; Nemčija je dosegla okrog 20 % svetovnih investicij do leta 1900, ZDA pa isto kvoto do izbruha druge svetovne vojne. Skupaj se je obseg teh investicij na svetovni ravni, ki so bile usmerjene predvsem v prometno in proizvodno infrastrukturo, povečal od okrog enega milijona dolarjev v prvi polovici 19. stoletja na skoraj 25 milijonov leta 1900 in na okrog 55 milijonov pred začetkom druge svetovne vojne. Dobršen del teh finančnih tokov je ostal v Evropi (okrog 20–25 %), sicer pa je bil usmerjen še v ZDA (okrog 15 %) in Kanado oziroma Afriko (po okrog 7–10 %), medtem ko so Argentina, Brazilija, Mehika, Indija in Kitajska ter Avstralija prejemale po okrog 5 % vseh investicij v začetku 20. stoletja. Obvladovanje svetovnega finančnega trga je Veliki Britaniji tedaj omogočalo, da je ostala med razvitejšimi državami edina izrazitejša neto prejemnica investicijskih tokov, saj so ti presegali 5 % državnega BDP.

»Gold standard« sistem so v bistvu opustili po koncu prve svetovne vojne, saj je tako Nemčijo kot ZDA tedaj zajela globoka, čeprav različno motivirana recesija. Šele po koncu druge svetovne vojne se je uveljavil nov svetovni ekonomski red, ki je bil, kot smo videli, dogovorjen že leta 1944 s sporazumom, ki so ga zahodni zavezniki sprejeli v kraju Bretton Woods v ZDA. Sporazum je predvidel ustanovitev *Mednarodnega denarnega sklada* (IMF) in *Svetovne banke* ter bil pretežno usmerjen k ponovnemu zagonu od vojne prizadetih nacionalnih gospodarstev. Za razliko od »zlatega standarda« je novi sistem menjalne tečaje vezal na ameriški dolar, slednjega pa na vrednost zlata, ki je bila določena na 35 USD na unčo. V novem sistemu so bile privatne transakcije, ki so dotlej daleč prevladoval nad državnimi, omejene in podrejene državnemu nadzoru, na globalni ravni pa ameriškemu, saj je sedaj postal ameriški dolar svetovna valuta, »mednarodne« finančne organizacije, ki so domovale v ZDA, pa so svojo aktivnost usmerjale v skladu z ameriškimi ekonomskimi in političnimi globalnimi interesi. Zaradi razvitih notranjih trgov ta sistem ni povzročil visoke stopnje odvisnosti od svetovnih dejavnikov v območju držav OECD, ki so tako ohranjale večji del svoje finančne avtonomije. Drugače pa se je dogajalo državam v razvoju, ki so se zaradi svoje strukturne odvisnosti od zunanjih tržišč morale podrežati zahtevam IMF.

Sicer so se mednarodni finančni tokovi pričeli spet izraziteje krepiti šele v 80. letih prejšnjega stoletja. K temu so botrovali zlasti trije dejavniki: razvoj *Evropske gospodarske skupnosti*, razpad »Bretton Woods« sistema in naftna kriza. Evropski finančni trg se je razvil na podlagi rastočega privatnega vlaganja evropskih podjetij znotraj in izven EGS, a tudi zaradi tujih vlagateljev (predvsem iz SZ), ki so evropskemu finančnemu trgu bolj zaupali kot ameriškemu. Podobno so pričeli

svoje »petro-dolarje« v energetske vse bolj odvisno Evropo vlagati investitorji iz držav izvoznic nafte, predvsem iz držav članic združenja OPEC, ki so uspele leta 1973 ceno nafte povečati za kar 400 %, in tudi zato svoj glavni sedež umestile na »nevtralnem« Dunaju. Povečani profiti držav OPEC so tako na svetovni finančni trg sredi 70. let vnesli okrog 50 milijard USD, kar je tudi prispevalo k destabilizaciji dotedanjega sistema. Švica in London sta se tako ponovno uveljavila kot svetovni finančni središči, poslovanje v dolarjih pa je zlasti londonskim finančnim družbam omogočalo, da so se izognile strogemu državnemu nadzoru. Dolarske špekulacije na evropskih finančnih trgih so tako prisilile ZDA, spričo rastoče inflacije in trgovinskega deficita, da so se leta 1971 odločile, da vrednost ameriškega dolarja »razvežejo« od vrednosti zlata, s čimer so dejansko same delno odpravile sistem dolarske »centralnosti« v svetovni ekonomiji.

Vsa ta dogajanja so bistveno pospešila »neblagovno« svetovno menjavo. Če so namreč še sredi 60. let prejšnjega stoletja mednarodne bančne operacije in posojila obsegale le okrog 2 % vrednosti svetovnih menjav, se je ta vrednost v začetku 90. let povečala že na okrog 55 %. S tem se je drastično povečal tudi obseg valutnega trga oziroma borznih menjav, ki so znašale okrog 18 tisoč milijard USD leta 1980 in preko 300 tisoč milijard USD leta 2000, se pravi približno 1.500 milijard USD na borzni delavnik, medtem ko je vrednost blagovne menjave znašala leta 1980 le okrog 1.500 milijard USD in 5.500 milijard USD leta 2000 (Dunning, 2000). Globalizacija in digitalizacija finančnih trgov omogoča vse hitrejši prenos velikih denarnih mas, neenakomerna stopnja gospodarskega razvoja in različen tempo gospodarske rasti pa kapitaliziranje investicij oziroma njihovo večjo donosnost. Znano je na primer, da so ameriški redni in izredni pokojninski skladi v rokah velikih finančnih koncernov eden izmed najbolj aktivnih kapitalskih instrumentov, ki se hitro premikajo po svetovnem finančnem trgu. Tem se v vse večji meri pridružujejo tudi evropski, arabski in sedaj kitajski »suvereni« skladi in s tem povečujejo obseg »gibljivega« kapitala. Borze in finančni trgi so zato danes osrednji »motorji« svetovne ekonomije, denarne transakcije pa največkrat »nagradijo« uspešne ekonomije in stabilna gospodarska območja, ki zagotavljajo zanesljive profite.

Zaradi tega je EU največje svetovno tržišče v pogledu blagovne menjave, vendar se največ denarja in investicij vendarle steka v ZDA oziroma na dolarško gospodarsko območje. New York je daleč največja svetovna borza, saj se tu dnevno pretaka kapital v višini nad 25 tisoč mrd USD, medtem ko znašajo izmenjave v ostalih največjih svetovnih borzah (Tokyo, Euronext, London, Hong Kong, Shanghai, Toronto, Frankfurt in Zuerich) »le« med 4,5 in 1,5 tisoč mrd USD. Samo svetovna menjava valut znaša dnevno okrog 4 tisoč mrd USD. To

pomeni, da je danes vrednost *dnevni*h »virtualnih« in mnogokrat špekulativnih mednarodnih finančnih izmenjav skorajda enaka *letni* vrednosti mednarodnih materialnih trgovinskih izmenjav, vrtoglavi porast finančnih transakcij pa podčrta tudi podatek, da je ob koncu 20. stoletja vrednost "realnih" menjav odgovarjala tedenskim "virtualnim" izmenjavam, ki so se v slabih dveh desetletjih torej povečale za kar 7-krat. Ker potekajo vse te izmenjave le med nekaterimi največjimi svetovnimi borzami, ostajajo gospodarski tokovi izven naštetih finančnih središč relativno skromni in omejeni na »klasične« oblike medvladnih posojil in uvozno-izvoznih menjav, saj le redka podjetja iz držav v razvoju kotirajo na svetovnih borzah. Temu nasprotno delujejo »virtualne« borzne finančne izmenjave znotraj razvitega »svetovnega severa« (sedaj tudi s Kitajsko) izredno dinamično in se od tod selektivno in špekulativno usmerjajo tudi na območja držav v razvoju, kjer lahko povzročajo precejšnje gospodarske motnje (krize v Mehiki in Argentini), vse bolj vplivajo pa tudi na razvita gospodarstva, kot je pokazala velika ekonomska kriza, ki je po letu 2008 prizadela zlasti periferne evropske ekonomije. Vsekakor je vse večja globalna finančna soodvisnost privedla do zmanjšanja ekonomske suverenosti držav in do povezovaljanja manjših državnih ekonomskih prostorov in valut, pri čemer je še najbolj napredovala Evropa z razvojem *Evropske monetarne unije*.

Deteritorializacija finančnih tokov pa ne pomeni, da se v svetu ne razvija tudi neko globalno proizvodno omrežje, ki ga pa za razliko od preteklosti ne usmerjajo več državni ekonomski sistemi in mednarodne državne naložbe, temveč bolj ali manj zasebne gospodarske družbe, ki prevzemajo vse bolj vidno mednarodno dimenzijo (Hudson, 2001). Zato so ob svetovnih finančnih tokovih eden izmed najbolj znanih dejavnikov ekonomske globalizacije predvsem *multinacionalne korporacije* (MNK). Leta 2000 je bilo v svetu okrog 55.000 takih korporacij s preko 450.000 poslovalnicami v različnih delih sveta. Njihov tržni promet je znašal okrog 10 tisoč milijard USD (približno 25 % svetovnega BDP-ja) in je zajemal večji delež (okrog 75 %) svetovne trgovine. Število takih podjetij je relativno majhno na področju nafte, rudnih virov ter prehrabnih in kmetijskih proizvodov, kar pomeni, da je prišlo na teh področjih do velike koncentracije v nadzoru svetovne trgovine, medtem ko je število mednarodnih korporacij večje na področju manufakturne industrije in storitev. Na splošno je koncentracija pomemben dejavnik rasti, saj sto največjih svetovnih korporacij nadzira količinsko približno 20 %, po vrednosti pa približno tretjino vseh globalnih mednarodnih izmenjav, ki potekajo prek sistema MNK, in zaposlujejo okrog 6 milijonov oseb. Pomen MNK je dovolj razviden iz dejstva, da slednje izvajajo danes že več kot dve tretjini svetovnih trgovinskih izmenjav in da kar

tretjina vseh trgovinskih izmenjav v svetu odpade na »notranje« izmenjave v okviru istega podjetja. Pod kontrolo MNK je prek 80 % svetovnih tehnoloških izmenjav in večji del zasebnih vlaganj v znanost in razvoj (tako imenovane R&D dejavnosti). Širjenje dejavnosti MNK poteka pretežno z neposrednimi vlaganji v drugo državo, s katerimi korporacije prevzemajo in nadzirajo hčerinska podjetja, mednarodni kapitalski prenosi MNK pa so tudi izrazito špekulativni, saj se s svojo »internacionalizacijo« oziroma prenosom svojega nominalnega sedeža v davčno ali pravno liberalnejša okolja (t. i. »davčne oaze«) podjetja tudi vse bolj izogibajo plačevanju davkov v državah, kjer imajo svoj efektivni sedež ali glavno težišče svojega delovanja. V dejavnosti MNK se vse bolj vključujejo tudi različna mala in srednjevelika podjetja, ki z njimi sklepajo posebne dogovore o sodelovanju in s tem tudi pridobivajo vse bolj razpoznavno mednarodno dimenzijo. Naglo povečevanje dejavnosti MNK izraža ne nazadnje letni porast njihovih neposrednih mednarodnih vlaganj, ki v zadnjem obdobju znaša približno 20 %, medtem ko znaša letni porast svetovnega BDP le okrog 8 %.

Začetniki sodobnega sistema MNK so bila v 50. in 60. letih ameriška podjetja, saj je najmanj polovico vseh neposrednih mednarodnih vlaganj izhajalo iz ZDA, zlasti na področju nafte, rudarstva in kmetijstva v odnosu do manj razvitih držav ter na področju manufakturne industrije v odnosu do Evrope in Kanade. V 70. letih so se v ta sistem pričela vključevati tudi vse bolj številna evropska in japonska podjetja, največji razmah pa so neposredna vlaganja MNK doživela po letu 1985, tudi zaradi utrjevanja prostotrgovinskih območij v Evropi, Ameriki (NAFTA) in pacifiški regiji (APEC) ter posledičnega odprtja državnih trgov mednarodnim vlaganjem v okviru posameznih regionalnih zvez. Zaradi tega so se MNK odločale za odpiranje svojih podružnic v vseh enotah svetovne ekonomske »triade«, da bi se tako lahko uveljavile na vseh svetovnih tržiščih. Posledica tega procesa so številna povezovanja in prevzemanja, ki so v tem času predstavljala okrog 50–70 % vseh neposrednih vlaganj v državah OECD-ja, a le okrog 20 % vlaganj v državah v razvoju, ter porast že omenjenega znotrajpodjetniškega trgovanja. Padec železne zavese in vse bolj »kapitalistična« usmerjenost Kitajske sta nato dejavnost MNK razširila še na tranzicijske ekonomije vzhodne Evrope in Azije, kjer so se pričele pojavljati tudi »domače« MNK (njihovo število se je od leta 1980 do 2000 povečalo od okrog 3.800 na okrog 8.000). Neposredna mednarodna vlaganja so se tako v zadnjih desetletjih močno povečala (od okrog 65 na okrog 2.500 milijard USD, večinoma pa še vedno izhajajo iz razvitih ekonomij, kakor je razvidno iz Tabele 4.

Tab. 4: Neposredna mednarodna vlaganja po izvoru v obdobju 1960–1995 (v mrd USD – v oklepaju so % vseh vlaganj)

	1960	1980	1995
ZDA	31,9 (47,1)	220,2 (42,9)	610,1 (25,3)
Francija	4,1 (6,1)	23,6 (4,6)	183,3 (7,6)
Nemčija	0,8 (1,2)	43,1 (8,4)	199,7 (8,3)
Nizozemska	7,0 (10,3)	42,1 (8,2)	146,2 (6,1)
Švica	2,3 (3,4)	21,5 (4,2)	99,6 (4,1)
Velika Britanija	12,4 (18,3)	80,4 (15,7)	281,2 (11,7)
Japonska	0,5 (0,7)	18,8 (3,7)	284,3 (11,8)
Razvite ekonomije	67,0 (99,0)	507,5 (98,8)	2.243,8 (93,0)
Skupaj svet	67,7	513,7	2.412,2

Vir: United Nations Center for the Study of Transnational Corporations in United Nations Conference on Trade and Development.

Iz tabele razberemo, da ZDA ostajajo glavni akter v pogledu mednarodnih vlaganj, čeprav se je njihov delež v svetovnem merilu skorajda prepolovil. Podoben relativni upad sta zabeležili tudi Velika Britanija in Nizozemska, tradicionalni nosilki mednarodne trgovine. Temu nasprotno se je občutno povečala vloga Nemčije in, ob koncu 20. stoletja, še zlasti Japonske, ki je tudi prevzela drugo mesto pri mednarodnih vlaganjih MNK. Države G5 (ZDA, Japonska, Nemčija, Velika Britanija in Francija) skupaj z Nizozemsko, Švedsko in Švico »proizvajajo« več kot 75 % vseh neposrednih mednarodnih vlaganj. Drugo vprašanje zadeva območja, v katera se usmerjajo neposredna mednarodna vlaganja. V grobem lahko tu zarišemo razmerje med razvitimi in nerazvitimi ekonomijami, ki pa se v obdobju 1960–1995 ni kdove kako spremenilo oziroma se je še bolj prevesilo v korist razvitih. Razvite ekonomije so namreč leta 1960 prevzemale dve tretjini vseh vlaganj, ta delež pa je znašal leta 1995 skorajda 75 %. To pomeni, da večina mednarodnih vlaganj ne »prebija« obsega razvitih industrijskih držav.

Tab. 5: Območja, v katera so se stekala neposredna mednarodna vlaganja v obdobju 1960–1995 (v mrd USD – v oklepaju so % vseh vlaganj)

	1960	1980	1995
ZDA	7,6 (13,9)	83,0 (17,2)	504,4 (21,5)
Kanada	12,9 (23,7)	54,2 (11,2)	105,6 (4,5)
Zahodna Evropa	12,5 (22,9)	200,3 (41,6)	972,0 (41,5)
V. Britanija	5,0 (9,2)	63,0 (13,1)	214,2 (9,1)
Francija	-	22,6 (4,7)	142,3 (6,1)
Nemčija	-	-36,6 (7,6)	125,0 (5,3)
Japonska	0,1 (0,2)	3,3 (0,7)	17,8 (0,8)
Afrika	3,0 (5,5)	20,8 (4,3)	55,0 (2,3)
Latinska Amerika	8,5 (15,6)	48,0 (10,0)	199,2 (8,5)
J, V in JV Azija	4,1 (7,5)	38,0 (7,9)	334,8 (14,3)
Srednja in V Evropa	-	-0,1	19,7 (0,8)
Skupaj svet	54,5	481,9	2.342,2

Vir: Dunning, 2000 in United Nations Conference on Trade and Development.

Iz tabele 5 je lepo razvidno, kako se je relativna distribucija mednarodnih vlaganj s časom še bolj koncentrirala v razvita območja. Vlaganja v ZDA so se povečala v obdobju 1960–1995 od 14 % na skoraj 22 %, v zahodno Evropo pa od 23 % na skoraj 42 %. Drugo zanimivo območje za mednarodna vlaganja predstavljata zlasti Jugovzhodna Azija in Kitajska, kjer so se vlaganja v istem času skoraj podvojila; povsod drugod je prišlo do zmanjšanega interesa mednarodnih investitorjev, tako da so se vlaganja v Afriko in Latinsko Ameriko dejansko zmanjšala kar za polovico. Glede na bilanco mednarodnih vlaganj v priходу in odhodu, ki jo lahko izvedemo iz priloženih tabel, opazamo, da je bila ta leta 1980 veliko bolj uravnotežena v zahodni Evropi, kjer so Francija, v nekoliko manjši meri pa tudi Nemčija in Velika Britanija (z rahlim deficitom) dejansko prejemale toliko, kolikor so dajale. Precej drugače je bilo z ZDA, ki so bile tedaj izvor za 43 % vseh mednarodnih vlaganj, cilj pa le za 17 %, in z Japonsko, kjer je isto razmerje znašalo približno 3,5 : 0,5. Do leta 1995 se je slika precej spremenila: po eni strani se razvite evropske države sedaj javljajo kot izrazitejše neto pošiljateljice mednarodnih vlaganj (zlasti Nemčija), po drugi strani pa se ta bilanca tendenčno bliža pariteti v primeru ZDA (razmerje med oddanimi in prejetimi investicijami znaša 25,5 : 21,5) in močno nagiba k deficitu v primeru Japonske, ki je izvor za približno 12 % vseh svetovnih vlaganj (podobno kot Velika Britanija), prejema pa le 1 % mednarodnih investicij. Kot posledica teh gibanj so tuja podjetja v začetku 90. let obsegala okrog 15 % industrijske proizvodnje v ZDA in Nemčiji, okrog 25 %

v Veliki Britaniji in Franciji, a le okrog 3 % na Japonskem, ki ostaja med vsemi razvitimi industrijskimi državami najbolj »avtarhična«.

Glede na razlike med prilivi in odlivi se med večje neto prejemnice uvrščajo zlasti Irska, ZDA, Avstralija in Švedska, med neto oddajnice pa zlasti Velika Britanija, Francija, Japonska, Švica in Nemčija. Zanimivo je, da se med najpomembnejše mednarodne investitorje uvrščajo države Beneluksa, Italija pa, ki sodi med večje države po ustvarjenem BDP, pa glede internacionalizacije svojih vlaganj zaostaja celo za Španijo, Švico in Švedsko ter je tudi država, kamor se steka relativno malo tujih investicij, saj jo pri tem prehitujejo ne le Švedska in Španija, ampak tudi Irska in Danska. V okviru tranzicijskih ekonomij (nekdanjih planskih gospodarstev) ter drugih držav v razvoju izstopa po podatkih OECD za leto 2000 glede na obseg neposrednih tujih vlaganj Kitajska (s Hong Kongom), saj so tega leta investicije v to državo znašale približno 65 milijard USD, medtem ko so na primer mednarodna vlaganja v Sloveniji znašala le okrog 0,5 milijarde USD.

Skratka, sodobna ekonomska globalizacija v glavnem temelji na pojavu in dejavnosti MNK, ki v svetu prevladujejo tako glede proizvodnje, kakor tudi na področju trgovine, investicij in tehnološkega prenosa. MNK so prerasle iz nacionalnih podjetij v globalne koncerne, ki iščejo globalne profite ter pri tem izkoriščajo razlike in strukturne lastnosti ne le svetovnih trgov dela in potrošnje, ampak tudi razlike v davčnih in pravnih sistemih, obenem pa s povezovanjem in koncentracijo dejavnosti zmanjšujejo operativne stroške in s tem povečujejo konkurenčnost in sposobnost vlaganja v nadaljnji tehnološki razvoj. Po njihovem zgledu pridobivajo vse bolj globalno podobo tudi specializirana mala in srednje velika podjetja. Mednarodne izmenjave MNK, navkljub regionalni koncentraciji proizvodnje, presegajo »triado« razvitih središč (Severna Amerika, EU, Japonska in vzhodna Azija) in nanjo navezujejo mnogo bolj obsežna območja ekonomske odvisnosti. S tem vplivajo tudi na druge oblike družbene in kulturne globalizacije ter na svetovna migracijska gibanja, še posebej pa se nanovo nastavlja razmerje med MNK in državami. Slednje potrebujejo MNK za povečevanje materialne blaginje in zaposlitvenih možnosti lastnih aktivnih državljanov, MNK pa potrebujejo države za pridobivanje infrastrukturne osnove v urbanističnem, socialnem in legalnem pogledu. Zaradi tega so države obenem »okviri« za ločene gospodarske prakse in kulture ter »regulatorji« gospodarskih in socialnih tokov. MNK pa po svoji naravi povezujejo določene segmente nacionalnih ekonomij v širši transnacionalni gospodarski sistem, v okviru katerega iščejo ustrezne primerjalne prednosti, a mu tudi same prispevajo precejšnjo dodatno vrednost s hitrejšo rastjo povprečnih plač zaposlenih ter večjo razvojno-raziskovalno naravnostjo (Maddison, 2001).

Rastoče »obračanje« denarja postaja vse pomembnejši dejavnik rasti BDP, saj so neto mednarodna bančna posojila še leta 1964 predstavljala manj kot odstotek svetovnega BDP, leta 1991 pa že preko 16 %, medtem ko je skupna »teža« mednarodnega bančnega trga v odnosu do svetovnega BDP porasla v istem času od nekaj več kot 1 % na kar 37 %. Če je v obdobju 1973-1995 svetovni BDP na letni ravni naraščal za okrog 3,5 % in svetovni izvoz za okrog 5 %, pa je znašala letna stopnja rasti finančnih posojil in obveznic v istem obdobju kar 10–15 %. Obveznice so postale sistem financiranja ne le privatnih finančnih grupacij, ampak tudi držav, predvsem razvitih držav, ki ponujajo boljše oziroma zanesljivejše perspektive nadaljnje rasti in razvoja. Mednarodno zadolževanje je tako postalo sistemsko in splošno, posebej proti koncu 20. stoletja: če je znašal mednarodni dolg Nemčije in Velike Britanije leta 1980 komaj okrog 9 % skupnega javnega dolga, je ta delež do leta 1990 porasel že na 15–25 %, v Franciji pa celo na več kot 40 %. Na finančnih trgih pa so ob »klasičnih« borznih transakcijah, ki so v obdobju 1985–1995 na svetovni ravni porasle dokaj skromno (od okrog tisoč milijard USD na manj kot 3 tisoč milijard USD), eksponentno porasla poslovanja s finančnimi derivati, ki so imeli pretežno špekulativno naravo in omogočali visoke in nagle dobičke. Vrednostni obseg teh instrumentov je znašal leta 1990 okrog 6 tisoč milijard USD, leta 1995 pa že okrog 25 tisoč milijard USD, letna vrednost derivatnih finančnih izmenjav pa je v istem času porasla od okrog 90 tisoč milijard USD na preko 300 tisoč milijard USD. Podobno visoke so bile leta 1995 vrednosti letnih valutnih izmenjav, ki so leta 1980 znašale manj kot 20 tisoč milijard USD. Za primerjavo velja omeniti, da je ob koncu 20. stoletja skupna vrednost svetovnega izvoza znašala »le« okrog 5 tisoč milijard USD, kolikor je znašala tudi vrednost »outward« investicij, skupni BDP ZDA pa je tedaj obsegal okrog 10 tisoč milijard USD. Ali z drugimi besedami: (neso)razmerje med »realno« blagovno in »virtualno« finančno mednarodno ekonomijo, ki je leta 1980 znašalo 1 : 12, se je do leta 1995 povečalo že na 1 : 60.

Finančni trgi so še povečali razlike v pogledu razvojnih možnosti različnih regij sveta, saj se v tem času vidno povečujejo tudi neskladja med najbolj in najmanj razvitimi državami. Po oceni v Razvojnem programu OZN (UNDP) je to razmerje znašalo 3 : 1 leta 1820 in kar 72 : 1 leta 1992. Povprečni BDP na prebivalca znaša danes v najmanj razvitih državah na svetu (teh je 64) komaj 410 USD, v najbolj razvitih (teh je 25) pa 25.730 USD, kar je skoraj 64-krat več. Nič manj kot 1,2 milijarde ljudi na svetu živi z manj kot 1 USD dnevno, zlasti v Južni Aziji in Subsaharski Afriki. Na prehodu v tretje tisočletje je na 20 % svetovnega prebivalstva v razvitejših državah odpadlo 86 % svetovnega BDP, na 20 % prebivalstva v najmanj razvitih državah pa le 1 %.

Svet po letu 2000: geografija razvitosti in regionalni razvojni izzivi

Demografske podlage razvitosti in nerazvitosti

V 20. stoletju je svetovno prebivalstvo poraslo za skoraj štirikrat in leta 2000 preseglo 6 milijard oseb; leta 2005 je štel okrog 6,5 milijard, leta 2011 pa doseglo že 7 milijard oseb. Tako pospešeno rast je povzročila predvsem tako imenovana demografska tranzicija, se pravi obdobje, ko je prišlo do hitrejšega upada mortalitete nad nataliteto. Pred tem je svetovno prebivalstvo naraščalo mnogo počasneje zaradi visoke stopnje mortalitete: po ocenah naj bi okrog leta 1000 na svetu živelo okrog 200 milijonov ljudi in okrog 500 milijonov (od tega približno polovica na Kitajskem) okrog leta 1700. Po letu 1700 je začelo prebivalstvo naraščati zlasti v Evropi, še posebej v 19. stoletju in v začetku 20. stoletja, ko je od skupnih nekaj manj kot dveh milijard ljudi približno tretjina živela v razvitih državah. Leta 1950, ko je svetovno prebivalstvo obsegalo nekaj nad 2,5 milijard oseb, se je demografska eksplozija »preselila« na »Svetovni jug«, kjer danes živi že preko 80 % svetovnega prebivalstva. Ta delež naj bi se do leta 2050, ko naj bi se skupno število svetovnega prebivalstva ustalilo na okrog 10 milijard ljudi, še dvignil, tako da bi tedaj v razvitih državah (po sedanjih kriterijih) živelo le 10 %, v državah v razvoju pa kar 90 % svetovnega prebivalstva. Trenutni porast znaša okrog 1,2 % oziroma okrog 75 milijonov ljudi na leto; rekordni absolutni porast na letni ravni je bil dosežen v obdobju 1985–1990 (85 milijonov), relativni

(2 %) pa v obdobju 1965–1970. V obdobju 2000–2010 je najvišjo stopnjo skupne demografske rasti imela Afrika (26 %) pred Oceanijo (15 %), Latinsko Ameriko in Azijo (13 %) ter Severno Ameriko (10 %), medtem ko je Evropa beležila le eno odstotno rast. Če upoštevamo le deset najbolj obljudenih držav na svetu, vidimo, da sta imela v istem obdobju najvišjo skupno rast Nigerija (27 %) in Pakistan (25 %) pred Bangladešem in Indijo (16–17 %) Indonezijo, Brazilijo in ZDA (10–13 %) ter Kitajsko (7 %), medtem ko je znašala rast na Japonskem komaj 0,2 %, v Rusiji pa je bila celo negativna za 4 %. Po predvidevanjih naj bi se do konca demografske tranzicije oziroma v obdobju 1950–2050 skupno prebivalstvo Azije povečalo od okrog 1,5 na okrog 5 milijard, Afrike od okrog 200 milijonov na 2 milijardi, Latinske Amerike od okrog 200 milijonov na 800 milijonov, Severne Amerike od okrog 200 milijonov na 500 milijonov, medtem ko bi prebivalstvo Evrope, ki je bila za Azijo druga najbolj obljudena celina na svetu, ostalo na ravni okrog 500 milijonov; v istem času bi se prebivalstvo Oceanije od okrog 10 milijonov povečalo na okrog 50 milijonov.

Čeprav predstavlja visoka stopnja demografske rasti, posebno v Afriki in Južni Aziji, precejšnje oviro za širši družbeni in gospodarski razvoj, pa gre opozoriti tudi na dejstvo, da tako silovita skupna rast vendarle ni povzročila tistih katastrofalnih posledic, ki so jih napovedovali (in občasno še napovedujejo) t. i. »maltuzijanci«. Z rastjo števila prebivalstva se na splošno povečuje tudi proizvodnja hrane in splošna gospodarska produktivnost, ki je prav manj razvitim območjem sveta v zadnjem obdobju omogočila hitrejši ekonomski vzpon in boljše življenjske razmere, medtem ko pričanja preskromna demografska rast zavirati razvojne potenciale marsikaterih razvite države, predvsem v Evropi. Če je torej svetovna demografska rast kolikor toliko dovolj »podprta« na ekonomski ravni, pa seveda ne gre zanemariti številnih negativnih vplivov, ki jih kombinacija demografske in gospodarske rasti prinaša ali bolje »prenaša« na okolje, predvsem zaradi povečanih toplogrednih emisij, krčenja gozdnih površin, širjenja urbanih površin in povečevanja prometnih tokov.

Letne mere rasti so bile v obdobju 1950–55 najvišje v Latinski Ameriki (nad 2,5 %), odtlej pa v Afriki, kjer so se v obdobju 1970–75 dvignile na 2,8 %. V obdobju 2000–05 so ostale letne mere rasti višje od 2 % v Afriki, sicer pa so večinoma znašale okrog 1,2–1,4 %; v Severni Ameriki so znašale okrog 1 %, v Evropi pa 0 %. Po predvidevanjih naj bi v obdobju 2020–25 oziroma 2045–50 ostale letne mere demografske rasti kar visoke v Afriki (1,8 % oziroma 1,2 %), sicer pa bi se gibale na ravni 0,7–1,0 % oziroma 0,2–0,4 %, razen v Evropi, kjer bi bile negativne za okrog 0,2 % oziroma 0,4 %.

Tab. 6: Spreminjanje letnih mer demografske rasti po delih sveta med 20. in 21. stoletjem (v %)

	1950–55	1970–75	2000–05	2020–25	2045–50
Afrika	2,21	2,82	2,18	1,81	1,21
Azija	1,95	1,87	1,21	0,75	0,19
Severna Amerika	1,71	0,97	0,97	0,68	0,38
Latinska Amerika	2,65	2,46	1,42	0,87	0,22
Evropa	0,99	0,59	0,00	–0,22	–0,37
Oceanija	2,15	1,61	1,32	0,85	0,45
Svet	1,81	1,73	1,21	0,85	0,38

V obdobju 2010–15 znašajo predvidene maksimalne letne mere rasti do 3,5 %, in sicer v Nigerju, Malaviju, Afganistanu, Iraku, Tanzaniji in Ugandi. Minimalne, se pravi že negativne mere rasti (ok. –0,5 %) pa beležijo v tem obdobju vzhodno-evropske države, zlasti Bolgarija, Moldova, Ukrajina, Latvija, Litva in Belorusija.

Glavni dejavnik demografske stabilnosti je uravnovešanje stopnje natalitete in mortalitete. Prva je primarno rezultat zmanjševanja fertilitete oziroma rodnosti, se pravi števila otrok na žensko, ki največkrat ni toliko odvisno od demografskih politik, kolikor od socialnih sprememb in družbenega položaja žensk. Analize so pokazale, da je rodnost v manj razvitih delih sveta obratno sorazmerna s stopnjo človeškega razvoja in stopnjo urbanizacije, v bolj razvitih delih sveta pa v dobršni meri sorazmerna s stopnjo družbenega in ekonomskega pričakovanja, medtem ko kulturne, verske in pravne razlike oziroma norme nanjo ne vplivajo veliko. V obdobju 2010–15 znaša srednja mera rodnosti v svetu 2,36 otrok na žensko, kar je malo nad stopnjo medgeneracijske obnove (2,1), še leta 1950 pa je bila višja od 5. Na tej stopnji se sedaj nahaja le Afrika, medtem ko znaša v Evropi stopnja rodnosti 1,4 in v večjem delu držav v razvoju nekaj pod 3. V petletju 2005–10 so izkazale najvišjo stopnjo rodnosti (okrog 7 otrok na žensko) države, kot so Niger, Gvineja Bissau, Afganistan, Burundi in Liberija, najnižjo (okrog 1,2 otroka na žensko) pa države, kot so Belorusija, Južna Koreja, Ukrajina, Poljska, Bosna in Hercegovina ter Češka. Spolna družbena neenakost je bila leta 2011 po indeksu OZN najvišja v državah, kot so Jemen, Čad, Niger, Mali, Kongo in Afganistan (okrog 0,7–0,8), najmanjša pa v državah, kot so Švedska, Nizozemska, Danska, Švica, Finska in Norveška (okrog 0,05–0,08).

Na smrtnost seveda najbolj vplivajo socialne in zdravstvene razmere, pri čemer je za manj razvite države posebej značilna še vedno visoka smrtnost otrok do enega oziroma petega leta starosti, ki je leta 2011 v državah, kot so Čad, Afganistan, Kongo, Gvineja Bissau, Sierra Leone in Mali znašala kar okrog 200 promilov, v severnoevropskih državah ter v Grčiji, Sloveniji, Singapurju in na Japonskem pa

manj kot 3 promile. Smrtnost zmanjšuje tudi splošno podaljševanje življenjske dobe, zaradi česar se bo svet moral postopoma soočiti z novim problemom, in sicer z ostarevanjem prebivalstva. Leta 2005 je znašala povprečna starost v svetu 27 let (22 leta 1975), leta 2050 pa naj bi znašala 37 let. V Afriki znaša povprečna starost 18 let, v razvitih državah pa okrog 40 let (Italija in Japonska sodita med »najstarejše« države). Do leta 2050 naj bi v razvitih državah srednja starost že presegla 45 let, kar naj bi močno zmanjšalo njihovo družbeno in ekonomsko vitalnost. V splošnem je trenutno pričakovana življenjska doba najvišja (nad 75 let) v Zahodni Evropi, Severni Ameriki, Oceaniji ter na Japonskem, v Saudski Arabiji ter v Čilu in Argentini; nad 60 let znaša v preostali Latinski Ameriki, Vzhodni Evropi, večjem delu Azije in Severni Afriki, komaj okrog 50 let pa v preostali Afriki. Po posameznih državah je bila leta 2011 najvišja (okrog 81–83 let) na Japonskem, v Švici, Avstraliji, Italiji, Islandiji, Izraelu, Franciji, Španiji in na Švedskem, najnižja (okrog 48–50 let) pa v Sierra Leone, Gvineji Bissau, Centralnoafriški republiki, Kongu, Afganistanu, Zambiji, Čadu, Mozambiku in Burundiju. Srednja starost znaša 15–20 let v večjem delu Afrike, 25–30 let v večjem delu Azije in Latinske Amerike in 35–45 let v Evropi, Severni Ameriki in Oceaniji. Po posameznih državah je bila leta 2011 srednja starost najnižja (le okrog 15–17 let) v državah, kot so Niger, Uganda, Mali, Afganistan, Angola, Vzhodni Timor, Kongo, Zambija, Malavi in Burkina Faso, najvišja (okrog 42–45 let) pa v državah, kot so Japonska, Nemčija, Italija, Finska, Avstrija in Slovenija.

Pregled po različnih delih sveta nam pokaže precejšnjo neenakomernost porazdelitve prebivalstva: nekatera območja so skoraj neposeljena, druga pa izkazujejo izredno gostoto poselitve. Temu stanju botrujejo različne klimatske in geomorfološke razmere ter različne agrarne zmožnosti. Najbolj poseljena so območja tropskega pasu, kjer živi okrog 4 milijarde ljudi (okrog 600 milijonov v Afriki, 450 milijonov v Ameriki in kar 3 milijarde v Aziji), in zmernega pasu, kjer živita okrog 2 milijardi ljudi (okrog 700 milijonov v Evropi, 550 milijonov v Aziji, 350 milijonov v Ameriki in 300 milijonov v južnem Sredozemlju in na Bližnjem vzhodu). Najgostejše poseljeno območje je tropska Azija, ki sicer obsega le tretjino ozemlja tropske Amerike in četrtno tropske Afrike, gostota pa je tu kar 20-krat višja. Večina prebivalcev je osredotočena v rečnih deltah in aluvialnih ravninah, kjer se gostota giblje med 800 in tisoč preb./km², medtem ko je v istem klimatskem pasu Afrike in Amerike gostota manjša od 30 preb./km². V tem delu Azije se je namreč razvila posebna »hidravlična družba«, ki si je z ekstenzivnim sistemom namakanja omogočila dve do tri žetve riža na leto. Podoben družbeni sistem se je že tisoč let pred našim štetjem razvil tudi v zmernem pasu na Kitajskem, v Koreji in na Japonskem. V klimatsko sorodnih okoljih Afrike in Amerike se ta družbeni

sistem, z izjemo porečja Nila, ni razvil. Pač pa se je v Afriki že zgodaj uveljavilo trgovanje s sužnji, ki so jih razni afriški vladarji prodajali arabskim trgovcem. Ta dejavnost se je močno okrepila od 16. stoletja dalje, ko so evropske kolonialne sile afriške sužnje naseljevale na ameriške plantaže. To je seveda precej oslabilo demografske potencialne v Afriki, saj je bilo območju odvzeto več deset milijonov ljudi. V Ameriki so bile v preteklosti najbolj poseljene visoke planote, ravninski deli pa veliko manj. V vseh predelih pa je avtohtono prebivalstvo zelo oslabilo po prihodu Evropejcev, ki so v deželo prinesli nepoznane bolezni. Zaradi njih naj bi pomrlo okrog 75 % domorodcev. V obeh primerih so se novi naseljenci namestili pretežno na obalnih predelih in tako sprevrgli tradicionalno produkcijsko in naseljitveno strukturo območja.

Razporeditev oziroma koncentracija po različnih delih sveta se je dokaj spremenila tudi v novejšem obdobju zaradi različne stopnje demografske rasti. Za obdobje 1950–2005 je posebej značilen močan upad svetovnega demografskega deleža Evrope (od 22 % na 11 %) ter sploh razvitih držav (od 32 % na 19 %) ob že omenjenem izrazitem porastu demografskega deleža Afrike (od 9 % na 14 %).

Tab. 7: Spreminjanje absolutne in relativne distribucije prebivalstva po delih sveta v obdobju 1950–2005

	1950		2005	
	Mio preb.	(%)	Mio preb.	(%)
Evropa	547	(22)	728	(11)
Severna Amerika	172	(7)	331	(5)
Japonska/Oceanija	95	(4)	152	(2)
<i>Skupaj razvite države</i>	<i>813</i>	<i>(32)</i>	<i>1211</i>	<i>(19)</i>
Azija	1321	(52)	3777	(58)
Afrika	221	(9)	905	(14)
Latinska Amerika	167	(7)	561	(9)
Skupaj države v razvoju	1709	(68)	5243	(81)

Leta 2011 je imela največ prebivalcev Kitajska (1348 milijonov) pred Indijo (1242 mio), ZDA (313 mio), Indonezijo (242 mio), Brazilijo (197 mio), Pakistanom (177 mio), Nigerijo (163 mio), Bangladešem (151 mio), Rusijo (143 mio) in Japonsko (127 mio). Po napovedih za leto 2030, naj bi tedaj Kitajsko prehitela Indija, Brazilijo Nigerija in Pakistan, iz lestvice desetih najbolj obljudenih držav pa bi izstopila Japonska v korist Mehike.

K prerazporeditvi prebivalstva vplivajo nadalje migracije. V Ameriki je prebivalstvo pričelo naraščati šele v drugi polovici 19. stoletja, ko so se sem pričeli

naseljevati Evropejci, saj je tedaj to območje prešlo v demografsko tranzicijo. Izseljevanje je potekalo zlasti v Severno Ameriko, kjer so oblasti priseljencem dodeljevale »prazne« površine v agrarno uporabo. V Latinski Ameriki pa so kolonizacijo ovirale klimatske razmere in veleposestniška struktura. Zaradi rasti prebivalstva v Evropi se je močno povečala tudi stopnja urbanizacije, ki se je še krepila zaradi zgodnje industrializacije območja. Ta fenomen ni spodbujal le notranjo, ampak tudi globalno migracijo med ruralnimi in urbanimi oziroma industrijskimi območji, ki je še v teku. Po podatkih Oddelka za prebivalstvo OZN (UNPD) je leta 2000 živelo izven države rojstva okrog 175 milijonov oseb (3 % svetovnega prebivalstva). Približno 60 % izseljencev živi v razvitih državah, kjer predstavljajo okrog 10 % skupnega prebivalstva. Največ izseljencev se nahaja danes v Evropi (55 mio), Aziji (50 mio) in Severni Ameriki (40 mio), ki je v zadnjem desetletju doživela podoben imigracijski pritisk kot v začetku 20. stoletja. V državah v razvoju se nahaja okrog 70 milijonov migrantov, največ v Argentini, državah izvoznicah nafte, Singapurju in Indiji. Ekonomskim migrantom se pridružujejo še politični migranti in begunci (nad 20 mio), ki obsegajo okrog 10 % vseh izseljencev. Število beguncev se je podvojilo od leta 1970 do 2005, največ pa jih je v Aziji (36 %), Afriki (25 %) in Evropi (23 %).

Leta 1950 je v mestih živelo okrog 30 % svetovnega prebivalstva, danes pa tudi zaradi mednarodnih in notranjih migracij živi v urbanem okolju okrog 50 % svetovnega prebivalstva. Stopnja urbanizacije bo presegla 60 % še pred letom 2030. Delež urbanega prebivalstva v razvitih državah presega 75 %, v državah v razvoju pa znaša okrog 45 %, a se tendenčno najhitreje povečuje. Trenutno je stopnja urbanizacije najvišja v Veliki Britaniji, Belgiji, Argentini in Urugvaju, kjer znaša okrog 90 %. V Severni in Latinski Ameriki, Evropi in Oceaniji presega 70 %, v Aziji in Afriki pa stopnja urbanizacije ne dosega 40 %. Od leta 1950 do 2005 se je dokaj spremenila tudi razporeditev urbanega prebivalstva: Evropa je leta 1950 obsegala 38 %, leta 2005 pa le 18 % vsega urbanega prebivalstva na svetu; podobno je upadel delež Severne Amerike (od 15 % na 8 %), medtem ko je delež Azije z Oceanijo v istem času porasel od 33 % na 50 %, Afrike od 4 % na 10 %, Latinske Amerike pa od 10 % na 14 %. Leta 1950 je bilo 83 mest z več kot 1 milijonom prebivalcev, leta 2007 pa že 468. Leta 1950 je bil New York edini »megalopolis« z več kot 10 milijoni prebivalcev, leta 2005 pa jih je bilo že 25 (največjo konurbacijo tvori sedaj Tokyo z okrog 34 milijoni prebivalcev). Prenatrpanost v mestih seveda odpira vrsto novih socialnih, planerskih in okoljskih težav, še posebej v državah v razvoju, kjer poteka urbanizacija zelo hitro in kaotično ter v splošnem kontekstu revščine oblikuje t. i. »slume«. Primer naglo rastočega mesta v tem okolju je Lagos, kjer je v širšem mestnem območju leta 1950 živelo okrog

300 tisoč, leta 2005 okrog 15 milijonov in po predvidevanjih za leto 2015 okrog 25 milijonov prebivalcev. Skupno naj bi v svetu leta 2030 v slumih živelo preko 2 milijardi ljudi, že danes pa živi v takem okolju preko 90 % urbanega prebivalstva v Etiopiji, Malaviju in Ugandi. Največ ljudi je po podatkih za leto 2005 živelo v slumih v Južni Aziji (nad 250 mio), otočni Aziji (ok. 195 mio), subsaharski Afriki (ok. 165 mio) in Latinski Ameriki (ok. 130 mio).

To stanje je seveda posledica dolgotrajne perifernosti dobršnega dela neevropskega družbenega prostora oziroma neenakomernega razvoja različnih svetovnih regij. Problemi neenakomernega razvoja na svetovni ravni med majhnim številom visoko razvitih držav in množico manj razvitih držav so prišli v ospredje zlasti po 2. svetovni vojni, za časa obširne dekolonizacije afriškega in azijskega kontinenta ter utrjevanja bipolarne svetovne ureditve. Na probleme manj razvitih so svetovne sile (ZDA in SZ) pričele namreč opozarjati tudi zato, da bi jih preko programov finančne pomoči pritegnile v svojo vplivnostno sfero. Same manj razvite države pa so se pričele organizirati v okviru t. i. gibanja *neuvrščenih*, ki ga je vodila tudi Jugoslavija. Na ta način se je poleg ideološke delitve sveta na Vzhod in Zahod uveljavila še ekonomska delitev na svetovni Sever in Jug. Izraz »Svetovni Jug« izhaja iz dejstva, da se večina nerazvitih držav (z izjemo »decentralizirane« Avstralije in Nove Zelandije) nahaja južno od 40. vzporednika. Za to skupino držav se je uveljavilo tudi poimenovanje »tretji svet«, ki je bilo posebej popularno v 60. letih prejšnjega stoletja. Ta izraz je 1952 prvič uporabil francoski demograf Sauvy, ki ga je povzel iz termina »tretja država«, s katerim so med francosko revolucijo označevali tisto skupino državljanov, ki ni bila zastopana v skupščini, ker ni pripadala ne plemstvu ne meščanstvu. Sicer je za to skupino najbolj razširjeno poimenovanje »države v razvoju« (predvsem v okviru OZN) ali »svetovna periferija« (predvsem med neomarkističnimi ekonomisti pri kritiki neo-imperializma in svetovnega izkoriščanja).

Natančnejše opredeljevanje stopenj razvitosti in nerazvitosti na svetovni ravni se je uveljavilo konec 50. let prejšnjega stoletja, ko so za ugotavljanje nerazvitosti v okviru OZN pričeli uporabljati naslednje kriterije:

- 1) nezadostno hranjenje;
- 2) izrazite disfunkcije v izobraževanju in zdravstvu (razširjen analfabetizem, endemične masovne bolezni, visoka stopnja otroške smrtnosti);
- 3) slabo izkoriščeni naravni viri;
- 4) visoka stopnja kmečkega preb. z nizko produktivnostjo;
- 5) nizka stopnja urbanizacije in zastopanosti srednjega sloja med meščani;
- 6) slabo razvita industrializacija;
- 7) neučinkovit terciarni in administrativni sektor;

- 8) nizek BDP/preb.;
- 9) razširjena nezaposlenost, podzaposlenost in otroško delo;
- 10) gospodarska odvisnost od razvitih držav;
- 11) visoka stopnja notranje družbene neenakosti;
- 12) visoka demografska rast.

O vzrokih nerazvitosti so nekoč razpravljali že v okviru t. i. geografskega determinizma in evrocentrične svetovne ureditve. Če je po eni strani res, da so višjo stopnjo industrializacije dosegle evropske države in z evropskim prebivalstvom poseljena območja, pa je tudi res, da so se v preteklosti in v novjšem času med razvitejše družbe uveljavile tudi neevropske države oziroma družbe. Razvitost oziroma nerazvitost je zato primarno rezultat širšega, svetovnega družbenega sistema in notranje družbene ureditve. Visoka stopnja zunanje ekonomske in politične odvisnosti ter visoka stopnja notranje socialne, politične in ekonomske neenakosti so glavni vzroki nerazvitosti. Ameriški kontinent je dober primer različnega možnega razvoja nekdanjih evropskih kolonij. Ohranjanje veleposestne družbeno-ekonomske strukture in politične centralizacije v Latinski Ameriki je zaustavilo razvojne možnosti, medtem ko je večja politična decentralizacija in visoka stopnja družbene dinamike omogočila nagel razvoj ZDA. Japonska je doživela podoben razvojni trend kot Evropa – tudi tu je v 19. stoletju meščanski, trgovski sloj prevzel pobudo in spodbudil proces industrializacije. Poseben razvoj je doživela srednje-vzhodna Evropa z Rusijo in Kitajska, kjer je komunistični režim sprva »zamrznil« že pričete razvojne procese in jih spet »sprostil« v zadnjem obdobju. Avtohtoni meščanski oziroma trgovski sloj, na katerem temelji sodobni tržni kapitalizem pa se ni uspel razviti v drugih neevropskih okoljih, ki ohranjajo visoko stopnjo zunanje odvisnosti in notranje neenakosti.

BDP kot »merilo« svetovnega družbenega razvoja

Gospodarske in družbene razvojne potenciale navadno sintetično prikazujemo z absolutnimi in relativnimi vrednostmi BDP. Glede absolutnih vrednosti lahko ugotovimo, da je svetovni BDP v drugi polovici 20. stoletja porasel na letni ravni za okrog 4 %, kar predstavlja več kakor dvakrat hitrejšo rast kot v obdobju 1820–1950, ko je po prevladujočih ocenah svetovni BDP porasel za okrog 1,5 % na leto, in za več kot desetkrat večjo rast kot v obdobju 1500–1820, ko je letna rast svetovnega BDP znašala manj kot 0,5 %. Kakor že v preteklosti, tudi rast v zadnjem obdobju ni bila enakomerna in tudi ne enaka v vseh območjih sveta; posebnost našega časa pa je nedvomno ta, da je sedaj svetovna ekonomija veliko

bolj soodvisna kot je bila kdajkoli v zadnjih petih stoletjih. K takemu stanju so najprej pripomogle rastoče svetovne blagovne menjave, v zadnjih desetletjih pa še zlasti dinamični globalni investicijski in finančni tokovi, ki postajajo od državnih sistemov vse manj odvisni in zamejeni. Čeprav se delež industrijske proizvodnje, ki izhaja iz držav v razvoju, v drugi polovici 20. stoletja povečal od manj kot 10 % na več kot 20 %, pa ostaja oziroma postaja svetovna manufakturna proizvodnja vse bolj osredotočena le na nekatere vodilne države: prvih 15 največjih industrijskih držav je namreč okrog leta 2000 prispevalo okrog 85 % svetovne proizvodnje. Do podobne koncentracije prihaja na področju blagovne menjave, saj prvih 15 izvoznih obsegov tudi okrog 70 % svetovnega manufakturnega izvoza, ta delež pa je znašal okrog 45 % leta 1963. Zahodna Evropa ostaja daleč najpomembnejše območje blagovne menjave, kjer približno dve tretjini vseh menjav odpadeta na notranje trgovinske tokove, medtem ko notranje menjave v ostalih dveh največjih svetovnih trgih, v Vzhodni Aziji in Severni Ameriki obsegajo le dobro tretjino vseh menjav.

Od leta 1980 do 2010 se je svetovni BDP povečal od skoraj 12 tisoč na preko 63 tisoč milijard USD. Struktura ustvarjenega BDP po glavnih regijah sveta kaže na skoraj stalno gospodarsko prevlado Zahodne Evrope, ki je »proizvajala« dobro tretjino svetovnega BDP do leta 1990 in nekaj manj kot 30 % v obdobju 2000–2010. Samo leta 2000 in manj izrazito še leta 1985 se je kot izrazitejša vodilna svetovna gospodarsko območje uveljavila Severna Amerika, ki je sicer večinoma obsegala okrog četrtno svetovnega BDP, vendar gre upoštevati, da obsega po kriterijih OZN razvito zahodnoevropsko območje ob državah skupine EFTA tudi vse države EU, med katerimi jih je kar nekaj pred svojim vstopom v to zvezo doživelo na prehodu iz 20. v 21. stoletje dokaj globoko razvojno oziroma tranzicijsko krizo. Prispevek razvitih azijskih držav (predvsem Japonske) svetovnemu BDP je leta 1980 znašal le okrog 9 %, se nato povečal na okrog 15 % v obdobju 1985–2000 in se do leta 2010 spet zmanjšal na 9 %. Med manj razvitimi regijami izstopa zlasti porast deleža svetovnega BDP v Vzhodni Aziji, ki je znašal okrog 4 % do leta 1990 in se nato do leta 2010 povečal na skoraj 12 %. Manjši porast glede na izhodiščne vrednosti sta izkazali tudi regiji Južne in Jugovzhodne Azije, vendar le v zadnjem petletju. Porast po stalnem nazadovanju sta v obdobju 2005–2010 izkazali regiji Vzhodne Evrope in Afrike, črprav ostaja relativni obseg njunega BDP še vedno nižji od tistega v letu 1980. Upoštevati moramo nenazadnje, da vsako izmed teh območij ne predstavlja več kot 3–4 % svetovnega BDP, tako kot tudi zahodnoazijska regija. Nekoliko večjo ekonomsko težo predstavlja med razvijajočimi se območji ob Vzhodni Aziji le Latinska Amerika, ki je do leta 2005 prispevala okrog 6 % svetovnega BDP, leta 2010 pa okrog 8 %.

Tab. 8: Gibanje deležev skupnega ustvarjenega BDP po regijah sveta v obdobju 1980–2010

	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010
Tranzicijske države	8,5	7,4	3,8	1,9	1,4	2,4	3,4
Afrika	3,7	3,1	2,2	1,8	1,8	2,2	2,7
Latinska Amerika	6,4	5,7	5,1	6,1	6,4	5,9	7,9
Vzhodna Azija	3,8	4,0	4,2	5,7	7,1	8,1	11,8
Južna Azija	2,8	2,8	2,3	2,0	2,3	2,7	3,9
Jugovzhodna Azija	1,7	1,8	1,6	2,3	1,8	2,0	3,0
Zahodna Azija	3,2	2,4	2,0	1,8	2,0	2,7	3,2
Oceanija	1,7	1,7	1,7	1,5	1,4	1,9	2,2
Razvita Azija (Japonska)	9,2	15,8	14,0	17,9	13,1	10,2	9,0
Severna Amerika	25,7	35,0	28,7	26,7	34,1	30,1	25,6
Zahodna Evropa	33,3	34,5	34,3	32,2	27,9	31,6	27,3
Skupaj svet (v 000 mrd USD)	11,9	13,0	22,2	30,0	32,3	45,7	63,1

Če je po stalni vrednosti ameriškega dolarja za leto 1990 znašal BDP/preb. leta 1820 v Zahodni Evropi in ZDA okrog 1200 USD, je območje nekdanje SZ, Latinske Amerike in Vzhodne Azije (z Japonsko) dosegalo vrednosti okrog 600–700 USD, območje Indije in Afrike pa vrednosti okrog 450–550 USD. Do leta 1950 je BDP/preb. v ZDA hitro naraščal in se podvojil na približno vsakih 30 let do vrednosti malo pod 10 tisoč USD. Podobno dinamiko rasti je imela Zahodna Evropa le na prehodu iz 19. v 20. stoletje, tako da je BDP/preb. v tem območju znašal leta 1950 nekaj pod 5 tisoč USD, na območju nekdanje Sovjetske zveze pa je hitrejša rast značilna le za čas po prvi svetovni vojni, tako da je to območje do leta 1950 doseglo vrednosti BDP/preb. okrog 3 tisoč USD. To območje, kljub povečani rasti, še ni uspela prehiteti Japonska, ki je do leta 1950 ta kazalec razvitosti povečala le na okrog 2 tisoč USD. Druga območja so v bistvu do leta 1950 ohranile skoraj iste vrednosti BDP/preb. kot v letu 1820: v Indiji je tedaj znašal okrog 600 USD, v Afriki okrog 900 USD, na Kitajskem pa se je celo zmanjšal na manj kot 500 USD; edini vidnejši porast je imela Latinska Amerika, kjer se je BDP/preb. do leta 1950 dvignil na okrog 2500 USD.

Tab. 9: Gibanje BDP/preb. po regijah sveta v obdobju 1820–1950 (v stalnih vrednostih USD leta 1990)

	1820	1870	1913	1950
Zahodna Evropa	1200	1960	3455	4580
Nekdanja SZ	690	945	1490	2840
ZDA	1255	2445	5300	9560
Latinska Amerika	690	675	1495	2505
Japonska	670	735	1385	1920
Kitajska	600	530	550	450
Indija	535	535	675	620
Afrika	420	500	635	890
Svet	665	875	1525	2115

V zadnjem obdobju opazamo, da je BDP/preb. na svetovni ravni znašal v povprečju nekaj manj kot 2700 USD v obdobju 1980–1985, okrog 5300 USD v obdobju 1995–2000, nato pa pričel vidneje naraščati do leta 2010, ko je dosegel vrednost okrog 9200 USD. Glede na povprečne vrednosti je izkazalo v vseh obravnavanih letih najnižje indekse območje Južne Azije, kjer je povprečni BDP/preb. znašal le okrog 10–15 % svetovnega povprečja. Drugo najbolj revno območje je bila v obdobju 1980–1985 Vzhodna Azija (16–17 % svetovnega povprečja), kateri sta se leta 1990 »pridružili« še območji Jugovzhodne Azije in Afrike na ravni 18–19 % svetovnega povprečja. Od leta 1995 dalje je zabeležila Afrika relativni razvojni upad na samo okrog 15 % svetovnega povprečja BDP/preb., kakršnega ima tudi Južna Azija. Območje Jugovzhodne Azije je uspelo do leta 2010 svoj relativni zaostanek za svetovnim povprečjem nekoliko zmanjšati in sedaj znaša približno tretjino te vrednosti, medtem ko je območje Vzhodne Azije leta 2010 preseglo polovico vrednosti svetovnega razvojnega povprečja. Še vedno podpovprečne vrednosti izkazuje območje Latinske Amerike, kjer so indeksi BDP/preb. znašali večinoma med 60 % in 80 % svetovnega povprečja, leta 2010 pa se je ta dvignil na preko 90 %. Relativno nazadovanje izkazuje območje Vzhodne Evrope oziroma držav nekdanje Sovjetske zveze in Zahodnega Balkana, kjer je bil povprečni BDP/preb. višji od svetovnega povprečja do leta 1990, nato pa dramatično padel na samo 25 % svetovnega povprečja do leta 2000 in se do leta 2010 spet dvignil na okrog 75 % svetovne ravni, kar pomeni, da ostaja razvojna raven še vedno za približno polovico manjša od tiste, ki jo je to območje dosegalo leta 1980. Relativno nazadovanje je doživelo tudi območje Zahodne Azije, kjer je indeks BDP/preb. glede na svetovno povprečje padel v obdobju 1980–1995 od vrednosti 150 na samo 70 in se nato do leta 2010 spet rahlo povzpел nad svetovno razvojno povprečje.

Po drugi strani je stopnja razvoja v razvitih regijah leta 1980 za 3-krat ali 4-krat presegala svetovno povprečje, razvojna neenakost pa se je v naslednjih letih še povečala, saj je bila v obdobju 1985–2005 stopnja razvoja v Severni Ameriki za 5-krat do 6-krat višja od svetovnega povprečja, na Japonskem pa celo 7-krat do 8-krat višja od povprečja v obdobju 1995–2000. Do leta 2010 se je razvojni prepad med azvitimi in manj razvitimi regijami sicer spet večinoma nekoliko zmanjšal, tako da je razvojna raven v Severni Ameriki in na Japonskem za približno 5-krat in v Zahodni Evropi za manj kot 4-krat večja od svetovnega povprečja; večji odmik je v obdobju 2005–2010 izkazalo le območje Oceanije, ki je bilo pred tem za približno 4-krat bolj razvito od svetovnega povprečja, sedaj pa to povprečje presega za skoraj 6-krat. Skupno se je razvojni razkorak med najbolj bogato in najbolj revno regijo od leta 1980 do 1995 povečal od 1 : 34 na 1 : 90 in se nato do leta 2010 spet zmanjšal na raven 1 : 37.

Tab. 10: Gibanje BDP/preb. po regijah sveta v obdobju 1970–2010 (v stalnih vrednostih USD leta 2005)

	1970	1980	1990	2000	2010
ZDA/Kanada	19755	24850	30795	38605	41455
Zahodna Evropa (EU)	13865	18110	22190	26580	29635
Japonska/Izrael	15800	20555	30475	33300	35160
Vzhodna Evropa	1970	2905	4030	2635	4560
Latinska Amerika	2935	4200	3975	4590	5725
Vzhodna Azija	280	490	970	1915	4145
Jugozahodna Azija	4340	6085	5345	6160	7730
Jugovzhodna Azija	445	710	980	1365	2055
Južna Azija	350	370	470	625	1080
Afrika	915	1050	965	965	1200

Tab. 11: Gibanje vrednosti indeksov glede na svetovno povprečje BDP/preb. v obdobju 1980–2010 (krepko označene najnižje in najvišje vrednosti)

	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010
Tranzicijske države	131	118	64	35	25	52	76
Afrika	34	27	19	14	14	16	18
Latinska Amerika	79	70	61	73	78	69	93
Vzhodna Azija	16	17	18	25	31	38	57
Južna Azija	13	13	10	9	9	11	16
Jugovzhodna Azija	21	22	19	27	22	23	34
Zahodna Azija	150	103	85	70	84	97	105
Oceanija	414	402	430	398	381	507	578
Razvita Azija (Japonska)	341	417	584	785	688	499	462
Severna Amerika	442	627	532	508	637	586	504
Zahodna Evropa	321	264	382	374	340	405	364
Povprečje svet (v USD)	2680	2690	4210	5260	5290	7060	9180

V pogledu skupnega nominalnega BDP opazimo, da je med dvajsetimi največjimi gospodarstvi na svetu leta 1995 osem izhajalo iz Zahodne Evrope (Nemčija, Francija, Italija, Velika Britanija, Španija, Nizozemska, Švica in Belgija), štiri iz Vzhodne Azije (Japonska, Kitajska, Južna Koreja in Tajvan), tri iz Severne Amerike (ZDA, Kanada in Mehika), dve iz Južne Amerike (Brazilija in Argentina) po eno pa iz Vzhodne Evrope (Rusija), Južne Azije (Indija) ter otočne Azije in Oceanije (Avstralija). Leta 2011 je bilo izmed dvajset gospodarsko najpomembnejših gospodarskih držav na svetu sedem iz Zahodne Evrope (Nemčija, Francija, Velika Britanija, Italija, Španija, Nizozemska in Švica), po tri iz Severne Amerike (ZDA, Kanada in Mehika) in Vzhodne Azije (Kitajska, Japonska in Južna Koreja), po dve iz otočne Azije in Oceanije (Avstralija in Indonezija) in Jugozahodne Azije (Turčija in Saudska Arabija) po ena pa iz Vzhodne Evrope (Rusija), Južne Azije (Indija) in Južne Amerike (Brazilija). V tem času je torej prišlo do manjšega relativnega upada ekonomskega potenciala Zahodne Evrope, Vzhodne Azije in Južne Amerike v korist dotlej nezastopanih regij Jugozahodne in Jugovzhodne Azije. Še vedno ne zasledimo nobene afriške države med prvo dvajseterico: najbolj razvita država, Južnoafriška republika, se je namreč leta 2011 uvrstila šele na 28. mesto, Nigerija pa na 39. mesto. Do sprememb je prišlo v obdobju 1995–2011 tudi pri razporeditvi gospodarskih velesil: čeprav ostajajo ZDA po nominalnem BDP še vedno vodilne, je Kitajska sedaj vstopila v prvo peterico in daleč prehitela Japonsko, Nemčijo in Francijo.

Drugačna je razporeditev držav z najvišjimi vrednostmi BDP na prebivalca, kjer po podatkih za leto 2011 vidneje izstopajo male, a uspešne države, kot so Katar, Liechtenstein, Združeni arabski emirati, Singapur, Luksemburg, Brunei, Hong Kong (kot avtonomno ozemlje Kitajske), a tudi Norveška, Švica in ZDA, ki se edine med večjimi državami uvrščajo tudi med prvo deseterico držav po BDP/preb. V vseh teh državah znaša BDP/preb. okrog 50 tisoč USD ali več. Na drugi strani razpredelnice srečamo skorajda izključno afriške države, kot so Liberija, Kongo, Burundi, Zimbabve, Eritreja, Niger, Centranoafriška republika, Sierra Leone, Malavi in Togo, kjer je BDP/preb. manjši od tisoč ali celo 500 USD.

Po letu 1975 je sicer BDP/preb. v državah v razvoju rasel relativno hitreje kot v razvitih državah, vendar je tudi tu razvoj potekal neenakomerno. Najhitreje se je razvijala Vzhodna Azija oziroma Kitajska, kjer je bil porast višji od 5 % oziroma 8 % letno. V zadnjem obdobju je višji porast zabeležila tudi Južna Azija oziroma Indija ter Latinska Amerika oziroma Brazilija. Vzhodna Azija je postala svetovna »tovarna« za proizvode široke potrošnje, kjer seveda vidno izstopa Kitajska. Daljšo tradicijo industrializacije oziroma razvoja imajo v regiji Japonska, ki se sedaj usmerja zlasti v proizvodnjo izdelkov z višjo dodano vrednostjo, ter Tajvan, Singapur in Malezija. Med hitreje rastočimi sodi tudi Vietnam, medtem ko Mjanmar, Laos in Kambodža še zaostajajo. Južna Azija ostaja v splošnem na nižji razvojni stopnji, vendar se tudi tu Indija in Bangladeš pričenjata industrializirati. Manj ugodne so razmere v Pakistanu in seveda Afganistanu. Območje Severne Afrike in Bližnjega vzhoda se naslanja predvsem na produkcijo energentov, zato so tu razlike odvisne predvsem od večje ali manjše razpoložljivosti posameznih držav glede na ta primarni izvozni vir. V tem okviru predstavlja vidnejšo izjemo le Izrael, ki pa je dokaj odvisen od zunanje pomoči, predvsem iz ZDA. Subsaharska Afrika je »pozabljen regija« in malo vključena v svetovne gospodarske tokove. Še največ interesa zanjo izkazuje Kitajska, ki želi tu pridobiti surovine za lastno industrijo. Po večjih potencialih izstopata v regiji le Južnoafriška republika in Nigerija. Latinska Amerika zavzema nekakšno »tranzicijsko« mesto med razvitejšimi in manj razvitimi območji. Močan vpliv ZDA v regiji omejuje razvojne možnosti, zato se regija sedaj bolj odpira evropskemu trgu. Po razvojni dinamiki izstopata zlasti Mehika in Brazilija, ki jima sledita Čile in Argentina; Venezuela pa gradi svoj razvoj predvsem na izvozu nafte. Območje t. i. »nove industrializacije« obsega tudi nekdanjo SZ oziroma območje CIS, kjer igra središčno vlogo seveda Rusija s svojimi surovinami, predvsem energenti. V okviru razvitih obstajajo vidnejše razlike med dokaj »zaprto« Japonsko in bolj dinamičnimi trgi ZDA in EU. Prve ostajajo centralna svetovna ekonomija, saj slednja še vedno večinoma temelji prav na ameriškem dolarju, kar ZDA omogoča »vzdrževanje« sicer visoke

stopnje zunanje zadolženosti; EU ima največji svetovni notranji trg in največji skupni BDP, vendar jo omejujejo notranje delitve in demografski upad.

Razlike so seveda več kot očitne: če namreč po podatkih Svetovne banke za leto 2007 povprečni ameriški državljani letno porabi okrog 44 tisoč USD in nanj odpade za isto obdobje okrog 20 ton toplogrednih izpustov, se uspe povprečni subsaharski Afričan čez leto »prebiti« z zgolj okrog 250 USD, njegov »prispevek« pri toplogrednih emisijah pa znaša le 0,1 tona na leto. Pri ugotavljanju razvojnih nesorazmerij pa se ob horizontalni, prostorski dimenziji, odpira tudi vertikalna, socialna dimenzija, saj lahko stopnjo neenakosti na enak način ugotovimo ne le *med* posameznimi družbami in različnimi svetovnimi regijami, ampak tudi *znotraj* posameznih družb in državnih sistemov. V letu 2005 je, vedno po podatkih Svetovne banke, živelo na svetu okrog 6,5 milijard ljudi, skupni ustvarjeni BDP pa je znašal okrog 45 tisoč milijard USD, kar je znašalo v povprečju okrog 7 tisoč USD BDP/preb. Sama Svetovna banka pa je države razvrstila na skupino z visokimi dohodki, kjer je slabih 16 % svetovnega prebivalstva ustvarilo skoraj 80 % svetovnega BDP in kjer je povprečni BDP/preb. znašal več kot 35 tisoč USD, skupino držav s srednje-visokimi dohodki, kjer je okrog 47 % svetovnega prebivalstva ustvarilo okrog 18 % svetovnega BDP s povprečnim BDP/preb. okrog 2650 USD, ter skupino držav z nizkimi dohodki, kjer je preostalih 37 % prebivalcev ustvarilo le okrog 3 % svetovnega BDP in tako v povprečju »koristilo« le slabih 600 USD letnega dohodka na leto. Iz razpoložljivih podatkov OZN je mogoče tudi ugotoviti, da se razvojna nesorazmerja povečujejo, saj je leta 1960 20 % svetovnega prebivalstva, ki je živelo v najbolj razvitih državah, imelo v povprečju približno 30-krat večji dohodek od 20 % svetovnega prebivalstva, ki je živelo v najmanj razvitih državah, medtem ko se je to razmerje dvignilo na 44 : 1 leta 1973 in na 74 : 1 leta 1997. Po podatkih Mednarodnega denarnega sklada za leto 2011 je znašal povprečni BDP/preb. v 20-ih najbolj razvitih državah okrog 58.265 USD, v 20-ih najmanj razvitih državah pa le okrog 460 USD, kar pomeni, da se je sedaj razvojno nesorazmerje med najbolj razvitimi in najmanj razvitimi povečalo na kar 126 : 1.

Po drugi strani izhaja iz podatkov Svetovne banke, da je v začetku novega tisočletja kar polovico zgoraj omenjenih 80 % svetovnega BDP, ki je »odpadel« na države z visokimi dohodki, dejansko koristila le najbogatejša petina prebivalcev teh držav, revnejša petina pa zgolj 5–9 %. To pomeni, da skupina najbogatejših prebivalcev (okrog 200 milijonov ljudi), ki živi v razvitih državah in odgovarja 3 % svetovnega prebivalstva, razpolaga s 40 % svetovnega BDP. V državah v razvoju so notranja nesorazmerja še večja, saj petina najbogatejših kopiči do 85 % BDP, petina najbolj revnih pa samo 3–5 % ustvarjenega dohodka v državi. To pomeni,

da skupina najbolj revnih prebivalcev (okrog 570 milijonov ljudi), ki živi v najbolj revnih državah in odgovarja 9 % svetovnega prebivalstva, razpolaga s komaj 0,1 % svetovnega BDP. Po podatkih za leto 2000 naj bi 1 % najbogatejših prebivalcev sveta razpolagalo s 40 % svetovnega bogastva, samo trije najbogatejši Zemljani pa razpolagajo z lastnino, ki je enaka skupnemu BDP kar 48 najrevnejših držav sveta. Analize, ki so bile opravljene za ZDA, so pokazale, da je 1 % najbogatejših državljanov v obdobju 1913–1939 razpolagala s 15–20 % državnega BDP (od tega 0,1 % najbogatejših s 5–10 % BDP), medtem ko se je v kasnejšem obdobju (nekako do leta 1980) notranje dohodkovno nesorazmerje zmanjšalo, saj je tedaj 1 % najbogatejših razpolagal »le« s 7–10 % državnega BDP (od tega 0,1 % najbogatejših z 2–3 % BDP). Ponoven vzpon so notranja dohodkovna nesorazmerja doživela po letu 1980 in se do leta 2005 spet približala stanju v začetku 20. stoletja.

Kritiki takšnega »svetovnega reda« opozarjajo na to, da bi le s stroškom, ki ga ameriški državljani namenjajo nakupu kozmetike, omogočili osnovno izobraževanje za okrog dve milijardi otrok, ki nimajo dostopa do nje, s stroškom, ki ga Evropejci namenjajo nakupu sladoleda, pa bi lahko omogočili osnovno vodno in zdravstveno oskrbo tistim, ki bi to najbolj potrebovali (po podatkih OZN). Finančna kriza pa je ob teh »univerzalnih« vprašanih horizontalne neenakomerne razporeditve bogastva odprla še vprašanje vertikalne neenakosti med tistimi, ki finančne vzvode »obvladujejo« (opredeljena kot »skupina 1 %«), in tistimi, ki so »predmet« sedanjega ekonomskega in družbenega sistema (opredeljena kot »skupina 99 %«). Zaradi tega se vse bolj postavlja pod vprašaj tudi dosedanje razvojno paradigmo, saj beseda »razvoj« očitno ni več sinonim za družbeni in ekonomski napredek *vseh*, kakor je to zagovarjala v 20. stoletju socialnodemokratska paradigma, ampak le tistih, ki svetovni in državni ekonomski sistem dejansko vodijo ali kontrolirajo. Kritiki klasičnih metod merjenja stopnje razvitosti opozarjajo obenem na problematičnost primerjanja podatkov med razvitejšimi in manj razvitimi sistemi oziroma državami in družbami. Posebej problematičen je kazalec bruto družbenega proizvoda (BDP), ki »meri« le ekonomske transakcije v okviru nekega formaliziranega tržnega sistema, ne upošteva pa tradicionalnejših oblik gospodarskih izmenjav in proizvodnje. V manj razvitih družbenih okoljih se na primer večina hrane (60–80 %) pridelava v okviru t. i. »neformalnega« sektorja, ki ga vzdržujejo v dobršni meri ženske z delom na domu.

Velika razvojna nesorazmerja so bila po eni strani povod za kapitalaska vlaganja v delovno intenzivno proizvodnjo, predvsem na območju Vzhodne in Jugovzhodne Azije, po drugi strani pa za povečan obseg mednarodnih ekonomskih migracij. V obdobju 1997–2001 so zabeležile najvišje pozitivne neto migracije ZDA (za 8,5 milijonov oseb) in Rusija (za 2,2 milijona oseb) pred Nemčijo, Španijo

in Kanado (za okrog 700–800 tisoč oseb); v istem času so največje negativne neto migracije imele Demokratična republika Kongo, Mehika in Kazahstan (za okrog 1,5 milijona oseb) ter Bangladeš, Saudska Arabija, Indonezija in Kitajska (za 700 tisoč do milijona oseb). V obdobju 2002–2006 je največ neto imigracij bilo v ZDA (6,2 milijonov) in Španiji (2,8 milijona) pred Italijo, Saudsko Arabijo in Rusijo (1,6–1,9 milijona) ter Kanado, Veliko Britanijo, Francijo, Nemčijo, Združenimi arabskimi emirati in Avstralijo (0,7–1,1 milijona), največ neto emigrantov pa so imele Mehika in Kitajska (2,3–2,6 milijona) pred Indijo, Pakistanom, Bangladešem, Indonezijo, Filipini in Mjanmarjem (1–1,9 milijona). V obdobju 2007–2011 so bile neto imigracije najvišje v ZDA (5 milijonov), Združenih arabskih emiratih, Španiji in Italiji (2–3 milijone) ter Avstraliji, Kanadi, Rusiji, Saudski Arabiji, Veliki Britaniji in Katarju (0,9–1,1 milijona); najvišje neto emigracije pa v Indiji in Bangladešu (3 milijone) pred Pakistanom, Kitajsko in Mehiko (1,8–2 milijona) ter Indonezijo, Filipini in Zimbabvejem (0,9–1,3 milijona). Skupaj se kot območji priseljevanja izkazujeta predvsem Severna Amerika in Zahodna Evropa, kot območja izseljevanja pa zlasti Južna in Jugovzhodna Azija ter Latinska Amerika.

S povečano ekonomsko migracijo se krepijo tudi vrednosti denarnih pošilk migrantov, ki so se od leta 1980 do 2010 povečale od 43 na 445 milijard USD in torej sedaj po obsegu znatno presegajo sredstva za mednarodno pomoč. Zanimivo pa je, da se večina (približno tretjina) teh pošilk geografsko umešča na območje Evrope; šele leta 2010 se denarne pošiljke migrantov pričenjajo povečini usmerjati v Južno in Jugovzhodno Azijo (skupaj skoraj 125 milijard USD) pred manj razvitimi deli Evrope (nad 100 milijard USD), Latinsko Ameriko, Vzhodno Azijo in Afriko (po 40–60 milijard USD).

Čeprav je nominalni ali po kupni moči standardiziran BDP/preb. dokaj uporaben sintetičen indikator razvitosti, so pri OZN razvili tudi nekoliko bolj kompleksen *Indeks človeškega razvoja* (HDI), ki poleg ekonomskih upošteva še različne socialne, predvsem izobrazbene in zdravstvene standarde. Po tem indeksu, ki se giblje med najmanjšo vrednostjo 0 in najvišjo vrednostjo 1, so se med prvo deseterico leta 2011 uvrstile države, kot so Norveška, Avstralija, Nizozemska, ZDA, Nova Zelandija, Kanada, Irska, Nemčija in Švedska, ki dosegajo vrednosti HDI okrog 0,9, medtem ko beležijo najnižje vrrednosti HDI države, kot so Kongo, Niger, Burundi, Mozambik, Čad, Liberija, Burkina Faso, Sierra Leone, Centralnoafriška republika in Gvineja (okrog 0,3). Tudi po indikatorjih, ki jih uporablja OZN za izmerjanje stopnje revščine, izhaja, da dosegajo najvišje deleže revnega prebivalstva afriške države. Manj kot 1,25 USD na dan zasluži namreč od okrog 70 % do okrog 85 % prebivalcev v Liberiji, Burundiju, Ruandi, Malaviju, Tanzaniji in Madagaskarju; v hudi revščini živi med 65 % in 85 % prebivalcev v

državah, kot so Niger, Etiopija, Mali, Burkina Faso, Somalija in Gvineja, delež prebivalstva v nevarnosti revščine pa obsega okrog 25–35 % v državah, kot so Vanuatu, Čad, Kenija, Lesoto, Svaziland, Zimbabve in Namibija.

Več kot milijarda ljudi živi z manj kot 1 USD na dan, okrog 850 milijonov ljudi trpi zaradi pomanjkanja hrane in več kot 10 milijonov otrok umre vsako leto zaradi lakote ali bolezni, ki bi jih minimalna zdravstvena pomoč lahko odpravila. »Surovi« indikator nenehne rasti BDP, ki je doslej usmerjal naše razvojne težnje se zdi vse manj sprejemljiv in »vzdržen«. Mnogi strokovnjaki opozarjajo na to, da bi bilo treba liberistični »plenilski« kapitalizem uravnotežiti z okoljskim oziroma trajnostnim konceptom ter indikator BDP zamenjati z *Indikatorjem resničnega razvoja* (Genuine Progress Indicator), ki upošteva tudi okoljski učinek gospodarske rasti. Trenutno so do »eko-ekonomije« bolj dovzetni v EU in na Japonskem, precej manj pa v ZDA, ki ohranjajo svojo ekstenzivno razvojno politiko, ter v državah nove industrializacije (t. i. BRIC – Brazilija, Rusija, Indija in Kitajska), ki želijo čim prej »dohiteti« razvite.

Na ta način se deloma spreminja tudi socialna struktura prebivalcev svetovne periferije, čeprav gre naglasiti, da je še leta 2005 približno polovica svetovnega prebivalstva živela na podeželju in da je ostalo kar 43 % vseh aktivnih še vedno zaposlenih v kmetijstvu. Glede na leto 1980 sta se oba indikatorja zmanjšala za okrog 10 percentualnih točk. Delež ornih površin je ostal nespremenjen (10 % svetovnega površja), letna kmetijska produkcija pa se je na letni ravni povečala za 2,5 %. Področje pa ostaja zelo neenotno: v Južni Aziji in Afriki se tej dejavnosti posveča večina preb. z dokaj omejenimi tehničnimi možnostmi, zaradi česar je pridelek močno odvisen od naravnih razmer; v razvitem svetu pa je zaposlenih v primarnem sektorju manj ko 3 %, donosi pa so izredno visoki, kar vodi v hiperprodukcijo in subvencioniranje kmetijskega trga (ok. 60 % kmetijskega donosa v Južni Koreji in na Japonskem, skoraj 40 % v EU in okrog 20 % v ZDA). Pomembne spremembe utegnejo v primarni sektor vnesti gensko modificirane kulture, ki so jih pričeli tržiti leta 1995; razširjene so zlasti pri gojenju soje, koruze in bombaža. EU ima do teh kultur določene rezerve, bolj pogosto jih rabijo v ZDA (50 mio ha 2005), Argentini (17 mio ha), Braziliji (9,4 mio ha), Kanadi (5,8 mio ha) in na Kitajskem (3,3 mio ha). Skupaj je na svetu s temi kulturami obdelanih 90 milijonov hektarov, porast na letni ravni pa znaša 10 %. Čeprav so te kulture odpornejše do bolezni in klimatskih vplivov in bi zato lahko posebej koristile povečevanju kmetijske produkcije v manj razvitih državah, ostaja cena semen za te kulture previsoka in se zato širijo pretežno v razvitejših kmetijskih državah z ZDA na čelu. Tudi na ta način se žitarice (z rižem) vse bolj uveljavljajo kot strateški naravni viri, njihova cena pa je v nenehnem porastu in dodatno obremenjuje države v

razvoju, saj ostajajo glavni pridelovalci žitaric prav razvite države. ZDA so glavni izvozniki (26 % vsega izvoza) pred Francijo, Kanado, Tajsko in Avstralijo. Glavna svetovna borza prehrabnenih pridelkov je v Chicagu.

Struktura svetovne trgovine po letu 2000

V prejšnjih poglavjih smo ugotovili, da je bil obseg svetovne trgovine do vključno leta 1970 kar skromen, saj so se v obdobju 1950–1970 izmenjave povečale le od okrog 60 na okrog 315 milijard USD. Nekoliko izrazitejši porast izvoznih vrednosti beležimo v obdobju 1980–2000, ko so se povečale od okrog 2 tisoč na okrog 6500 milijard USD, pravo »eksplozijo« pa je obseg svetovnega izvoza zabeležil v obdobju 2000–2010 s porastom na preko 15 tisoč milijard USD. Po strukturi je delež izvoza, ki izhaja iz razvitih držav v prvi fazi (1950–1970) porasel od okrog 63 % na okrog 76 %, po naftni krizi upadel na 66 % leta 1980 in se do leta 1990 ponovno dvignil na okrog 72 % ter nato pospešeno upadal do okrog 66 % leta 2000 in okrog 54 % leta 2010. Temu nasprotno je delež izvoza, ki izhaja iz držav v razvoju v prvi fazi upadel kar od okrog 34 % na 19 %, se zaradi povečane vrednosti izvoza nafte do leta 1980 dvignil na skoraj 30 % in do leta 1990 spet upadel na okrog 24 %, da bi se nato pospešeno krepil do okrog 32 % leta 2000 in okrog 42 % leta 2010. Delež tranzicijskih držav, v katere statistika OZN vključuje države iz območja nekdanje Sovjetske zveze (brez baltičskih držav) in države t. i. Zahodnega Balkana, pa je v celotnem obravnavanem obdobju beležila izvozne kvote na ravni 3–5 %; podrobneje je delež izvoza iz tega območja znašal dobre 3 % leta 1990, dobra 2 % leta 2000 in 4 % leta 2010, predvsem na račun povečanega izvoza energentov.

Tab. 12: Gibanje vrednosti izvoza ter spreminjanje njegove strukture po glavnih skupinah držav (v mrd USD oziroma %) v obdobju 1950–2010

	Svet	Razviti	Drž. v razvoju	Tranzic. države
1950	61,9 (100)	38,8 (62,7)	21,1 (34,1)	2,0 (3,2)
1960	129,9 (100)	92,0 (70,8)	31,7 (24,4)	6,2 (4,8)
1970	317,0 (100)	242,2 (76,4)	60,3 (19,0)	14,5 (4,6)
1980	2035,6 (100)	1350,4 (66,3)	599,8 (29,5)	85,4 (4,2)
1990	3479,9 (100)	2519,1 (72,4)	842,1 (24,2)	118,7 (3,4)
2000	6448,6 (100)	4238,0 (65,7)	2056,1 (31,9)	154,5 (2,4)
2010	15.255,8 (100)	8221,1 (53,9)	6417,0 (42,1)	617,7 (4,0)

Podrobnejša analiza po regijah sveta nam razkrije, da je Severna Amerika leta 1953 »proizvajala« skoraj 25 % svetovnega izvoza, ta delež se je gibal med 16 % in 20 % v obdobju 1963–2003 in upadel na 13 % leta 2010. Znotraj te regije je delež ZDA v svetovnem izvozu skoraj konstantno upadal od okrog 19 % leta 1953 na manj kot 9 % leta 2010; podobno se je dogajalo s Kanado (od okrog 5 % na okrog 2,5 %), medtem ko je Mehika kvoto lastnega izvoza povečala od okrog 0,5 % na okrogla 2 %. Območje Srednje in Južne Amerike je v obdobju 1953–1993 stalno zmanjševalo izvozne deleže (od okrog 10 % na 3 %), v obdobju 2000–2010 pa spet rahlo dvignilo izvozno kvoto na okrog 4 %, pri čemer velja poudariti, kako je brazilski delež znotraj območja porasel med letom 1953 in 2010 od okrog 19 % na okrog 36 %, argentinski pa ostal na ravni 13 %. Evropske države so od leta 1953 do leta 1973 dvignile obseg lastnega izvoza od okrog 39 % na več kot 50 %, ohranile v obdobju 1983–2003 izvozno kvoto 44–46 %, medtem ko je do leta 2010 delež evropskega izvoza padel spet na okrog 38 %, kar pa še vedno predstavlja najvišji regionalni delež na svetu. V okviru te regije je med večjimi državami vidneje izboljšala začetno izvozno kvoto le Nemčija (od okrog 5,5 % na okrog 12 % do leta 1973, okrog 9–10 % v obdobju 1983–2003 in 8,5 % leta 2010) in v manjši meri Italija (od slabih 2 % na okrog 4,5 % leta 1993 in na slabe 3 % leta 2010), medtem ko je VB obseg lastnega izvoza od začetnih 9 % zmanjšala na okrog 5 % v obdobju 1973–1993 in nato na slabe 3 % do leta 2010, Francija pa v bistvu ohranila kvoto 5–6 % do leta 2003, nato pa obseg izvoza zmanjšala na 3,5 %, nekoliko manj kolikor znaša skupni obseg izvoza v državah nekdanje Sovjetske zveze, kjer se je v obdobju 1993–2010 izvozna kvota povečala od 1,5 % na 4 %. Izvoz iz Afrike je na svetovni ravni predstavljal leta 1953 6,5 %, ta delež pa se je do leta 1993 zmanjšal na samo 2,5 % in ponovno rahlo porasel na okrog 3,5 % do leta 2010. Izvoz iz držav Bližnjega vzhoda je v obdobju 1953–1983 porasel od slabih 3 % na slabih 7 %, v obdobju 1993–2003 pa padel na raven 3,5–4 % zaradi padca cene nafte ter se z rastjo vrednosti izvoza energentov spet dvignil na 6 % do leta 2010. Delež izvoza iz območje Azije in Oceanije je znašal v obdobju 1953–1973 okrog 13–15 %, nato pa se dvignil na okrog 19 % leta 1983 in na okrog 26 % v obdobju 1993–2003, medtem ko je spet porasel na slabih 32 % do leta 2010. Glavne izvozne kvote v azijskem območju odpadejo na samo tri države: kitajski izvoz je znašal 1–1,5 % do vključno leta 1983, 2,5 % leta 1993, okrog 6 % leta 2003 in slabih 11 % leta 2010, s čimer je postala tudi najpomembnejša izvoznica na svetu (ta »primat« so imele ZDA v obdobju 1953–1993 in Nemčija leta 2003); japonski izvoz je znašal okrog 1,5 % leta 1953, a se je dvignil na 3,5 % že leta 1963 in na 6,5 % leta 1973, obsegal okrog 8–10 % v obdobju 1983–1993, nato pa spet upadel na 6,5 % do leta 2003 in na dobrih 5 % leta 2010; indijski izvoz pa je znašal okrog 1–1,5 % v obdobju

1953–1963 in okrog 0,5–1 % do leta 2003, nato pa se je spet dvignil na 1,5 % do leta 2010, kolikor je znašal tudi izvoz iz območja Avstralije in Nove Zelandije – ta se je sicer od začetnih dobrih 3 % zmanjšal na 2–2,5 % v obdobju 1963–1973, odtlej pa ostaja na ravni 1,5 %.

Tab. 13: Gibanje izvoznih deležev po regijah sveta in glavnih izvoznicah v obdobju 1953–2010 (krepko označene vodilne regije in države po posameznih letih)

	1953	1963	1973	1983	1993	2003	2010
Evropa (brez SND)	39,4	47,8	50,9	43,5	45,4	45,9	37,9
<i>Nemčija</i>	5,3	9,3	11,7	9,2	10,3	10,2	8,5
<i>Francija</i>	4,8	5,2	6,3	5,2	6,0	5,3	3,5
VB	9,0	7,8	5,1	5,0	4,9	4,1	2,7
<i>Italija</i>	1,8	3,2	3,8	4,0	4,6	4,1	3,0
NAFTA	24,8	19,9	17,3	16,8	18,0	15,8	13,2
ZDA	18,8	14,9	12,3	11,2	12,6	9,8	8,6
<i>Kanada</i>	5,2	4,3	4,6	4,2	3,9	3,7	2,6
<i>Mehika</i>	0,7	0,6	0,4	1,4	1,4	2,2	2,0
Srednja in Južna Amerika	9,7	6,4	4,3	4,4	3,0	3,0	3,9
<i>Brazilijska</i>	1,8	0,9	1,1	1,2	1,0	1,0	1,4
<i>Argentina</i>	1,3	0,9	0,6	0,4	0,4	0,4	0,5
SND	.n. p.	.n. p.	.n. p.	.n. p.	1,5	2,6	4,0
Afrika	6,5	5,7	4,8	4,5	2,5	2,4	3,4
Bližnji vzhod	2,7	3,2	4,1	6,8	3,5	4,1	6,0
Ostala Azija/Oceanija	13,4	12,5	14,9	19,1	26,1	26,2	31,6
<i>Kitajska</i>	1,2	1,3	1,0	1,2	2,5	5,9	10,6
<i>Japonska</i>	1,5	3,5	6,4	8,0	9,9	6,4	5,2
<i>Indija</i>	1,3	1,0	0,5	0,5	0,6	0,8	1,5
<i>Avstralija/Nova Zel.</i>	3,2	2,4	2,1	1,4	1,4	1,2	1,6

Glede na medregionalne blagovne menjave je značilno, da prevladujejo v razvitih območjih (okolja EU in NAFTA) in območjih nove industrializacije (Azija) notranje menjave, se pravi menjave med državami istega območja, medtem ko je za polperiferna območja (Latinska Amerika) značilna kombinacija notranjih menjav in izvoza v razvite dele sveta; v manj razvitih območjih (Afrika) in območjih, kjer prevladuje izvoz primarnih surovin (Bližnji vzhod in SND), pa izstopa izvoz v razvite regije. Notranja menjava v območju EU se je tako od leta 2000 do 2005 dvignila od okrog 68 % na okrog 73 % vsega izvoza iz držav tega

območja in nato do leta 2010 rahlo upadla na okroglih 71 %. Preostali izvoz je bil večinoma usmerjen v Severno Ameriko (9–11 %) in Azijo (okrog 8 %) do leta 2010, ko je v izvoznem pogledu azijska regija (okrog 9 % izvoza) postala glavni komercialni partner EU pred Severno Ameriko (okrog 7,5 % izvoza). Notranja menjava v območju NAFTA se je od leta 2000 do 2005 kar močno povečala, in sicer od okrog 40 % na okrog 56 %, nato pa spet upadla na okrog 49 %, kar tudi kaže na določeno krizo v gospodarski integraciji območja. Preostali izvoz iz območja je bil leta 2000 še dokaj geografsko razvejan, saj je bil skoraj enakomerno porazdeljen med Azijo (okrog 22 %), območjem EU (okrog 19 %) in Latinsko Ameriko (okrog 17 %), medtem ko sta v obdobju 2005–2010 prevladali le območji EU (16–17 % izvoza) in Azije, ki se v zadnjem obdobju tudi uveljavlja kot glavna trgovinska partnerica (od okrog 18 % na okrog 22 % izvoza). Izvoz iz Srednje in Južne Amerike je bil leta 2000 večinoma usmerjen na območje NAFTA (nad 60 %), v manjši meri pa je bil prisoten še izvoz v območje EU (okrog 13 %) ob notranjih menjavah (okrog 17 %), ki so v obdobju 2005–2010 porasle na okrog 25 %. V istem času je upadel izvoz v Severno Ameriko (na samo 33 % oziroma 24 %), porasel pa izvoz v EU (na okrog 19 %) ter še posebej v Azijo (na okrog 13 % do leta 2005 in na več kot 23 % do leta 2010), s čimer se je območje Latinske Amerike izkazalo kot tista regija sveta, ki ima med vsemi v geografskem pogledu še najbolj enakomerno porazporejen izvoz. Območje nekdanje Sovjetske zveze oziroma Vzhodne Evrope je bilo pri svojem izvozu v celotnem obdobju 2000–2010 primarno usmerjeno v območje EU (52–54 % skupnega izvoza); notranje izmenjave so od okrog 27 % skupnega izvoza leta 2000 padle na okrog 18–19 % v kasnejšem obdobju, izvoz v Azijo pa je od okrog 7 % postopoma porasel do okrog 15 % leta 2010. Izvoz iz Bližnjega vzhoda je bil v celotnem obravnavanem obdobju pretežno namenjen v bolj industrializirane dele Azije in se je proporcionalno še povečal (od okrog 49 % na skoraj 53 %). Preostali izvoz je bil večinoma usmerjen v EU in Severno Ameriko, s tem, da je v obe območji obseg izvoza postopoma upadel (od več kot 18 % na okrog 12 % proti EU in od skoraj 16 % na slabe 9 % proti Severni Ameriki), nekoliko okrepile pa so se notranje menjave (od slabih 7 % na okrog 10 %). Na območju preostale Azije so spričo obsežnosti trga prevladovala notranje menjave, ki so se po letu 2000 dvignile od okrog 49 % na skoraj 53 % skupnega izvoza. Preostali izvoz je bil tudi tu usmerjen večinoma v Severno Ameriko in EU, pri čemer je ostal izvoz v Zahodno Evropo v obdobju 2000–2010 dokaj konstanten (17–18 %), izvoz v območje NAFTA pa je od skoraj 26 % upadel na okrog 17 %. Končno je izvoz iz Afrike tradicionalno pretežno orientiran v območje Zahodne Evrope, čeprav njegov obseg upada (od okrog 50 % leta 2000 na dobrih 36 % leta 2010); izvoz v Severno Ameriko niha med 17 % in 20 %, medtem ko je izvoz v

industrializirane dele Azije znašal v obdobju 2000–2005 okrog 16–17 %, leta 2010 pa že nad 24 %; podobno so porasle notranje menjave, ki so v začetnem obdobju obsegale okrog 8–9 % skupnega izvoza, leta 2010 pa že nad 12 %.

Tab. 14: Geografska struktura izvoza po glavnih regijah sveta v obdobju 2000–2010 (v %, krepko so označene glavne partnerske regije)

Leta 2000							
Območje izvora izvoza/Območja, kamor je usmerjen izvoz							
	SA	LA	ZE	VE	AF	BV	AZ
Severna Amerika	39,8	16,5	18,5	0,6	1,1	1,9	21,6
Latinska Amerika	61,3	17,3	12,5	0,8	0,8	0,8	5,8
Zahodna Evropa	10,8	2,3	67,8	5,3	2,4	2,5	8,2
Vzhodna Evropa	4,4	2,2	54,2	26,6	1,1	2,6	7,4
Afrika	17,9	2,8	49,7	0,7	7,6	1,4	17,2
Bližnji vzhod	15,6	1,1	18,3	0,8	3,8	6,5	47,9
Azija	25,7	2,5	16,9	0,9	1,3	2,5	48,9
Leta 2010							
Območje izvora izvoza/Območja, kamor je usmerjen izvoz							
	SA	LA	ZE	VE	AF	BV	AZ
Severna Amerika	48,7	8,4	16,8	0,6	1,7	2,7	21,0
Latinska Amerika	23,9	25,6	18,7	1,3	2,6	2,6	23,2
Zahodna Evropa	7,4	1,7	71,0	3,2	3,1	3,0	9,3
Vzhodna Evropa	5,6	1,1	52,4	18,6	1,5	3,3	14,9
Afrika	16,8	2,7	36,2	0,4	12,3	3,7	24,1
Bližnji vzhod	8,8	0,8	12,1	0,5	3,2	10,0	52,6
Azija	17,1	3,2	17,2	1,8	2,7	4,2	52,6

Seštevek zgornjih deležev po vertikalni liniji nam da nekakšno mero trgovinske dinamičnosti ali privlačnosti posameznih delov sveta, kjer je v obeh prikazanih letih prevladovala Zahodna Evropa, za njo pa se je leta 2010 uvrstila Azija, ki je tako prehitela Severno Ameriko, medtem ko se je na četrto mesto z dokaj nižjim skupnim seštevkom uvrstila v obeh letih Latinska Amerika. Na dnu te lestvice so se leta 2000 po padajočem vrstnem redu zvrstila območja Vzhodne Evrope, Bližnjega vzhoda in Afrike, leta 2010 pa Bližnjega vzhoda, Afrike in Vzhodne Evrope, ki kaže med vsemi najnižjo stopnjo trgovinske dinamike oziroma privlačnosti.

Če pregled razširimo na primerjavo izvoznih vrednosti in smeri vseh blagovnih tipologij ter manufakturnih (industrijskih) izdelkov po glavnih skupinah

držav, opazimo, da so se v obdobju 1995–2010 dokaj okrepile skupne izmenjave med državami v razvoju (vključno s Kitajsko), in sicer od okrog 610 na preko 3470 milijard USD, vendar je vzporedno s tem upadel delež manufakturnih izdelkov na skupno menjavo (od skoraj 69 % na okrog 62 %). Ta je ostal nespremenjen v izvozu iz držav v razvoju v razvite države (okrog 64 %), ki se je po vrednosti povečal od okrog 800 na preko 2774 milijard USD. Pri tem je pomembno, da je vrednost »notranjih« menjav med državami v razvoju do leta 2010 že opazno presegla vrednost izvoza v razvite države. Temu nasprotno obsegajo manufakturni izdelki le manjši delež izvoza iz območja tranzicijskih držav oziroma Vzhodne Evrope: ta je pri izvozu v razvite države v obravnavanem obdobju celo upadel, in sicer od skoraj 28 % na slabih 16 % ob skupnem porastu blagovnih menjav od okrog 55 na skoraj 325 milijard USD; pri izvozu v manj razvite države je delež manufakturnih izdelkov pri skupni menjavi, ki se je v obdobju 1995–2010 povečala od okrog 17 na okrog 128 milijard USD, upadel celo od skoraj dveh tretjin na slabo tretjino, medtem ko je porasel le pri notranjih menjavah (od okrog 38 % na okrog 51 %), ki so se sicer po skupnem obsegu tudi najmanj povečale (samo od okrog 32 na okrog 87 milijard USD). Skupne menjave med razvitimi državami so porasle od več kot 2620 na več kot 5625 milijard USD, delež manufakturnih proizvodov pa je nekoliko upadel (od okrog 76 % na okrog 71 %); podobno se je s tem deležem dogajalo pri izvozu iz razvitih držav v države v razvoju (od okrog 81 % na okrog 73 %), ki se je sicer po vrednosti povečal od okrog 835 na okrog 2305 milijard USD. V prvem primeru gre upad pripisati predvsem porastu »notranjih« izmenjav rudnin in energentov, v drugem pa povečanemu izvozu žitaric. Delež manufakturnih izdelkov v skupni vrednosti izvoza iz razvitih držav se je povečal le pri menjavah s tranzicijskimi državami (od dveh tretjin na skoraj 82 %), ki pa ostajajo po obsegu dokaj skromne.

Tab. 15: Gibanje skupne vrednosti izvoza in deleža manufakturnih izdelkov v izmenjavah po glavnih skupinah držav v obdobju 1995–2010 (v mrd USD oziroma %)

	1995	2000	2005	2010
Države v razvoju/Države v razvoju	609,5	827,5	1743,8	3472,2
	(68,7)	(66,5)	(65,1)	(61,9)
Države v razvoju/Tranzicijske drž.	13,5	12,5	48,2	107,7
	(59,3)	(64,8)	(53,3)	(79,5)
Države v razvoju/Razvite države	802,1	1197,1	1987,3	2774,2
	(64,2)	(67,6)	(63,3)	(64,1)
Tranzicijske države/Razvite države	55,2	91,3	222,1	324,0
	(27,7)	(24,0)	(16,3)	(15,9)
Tranzicijske države/Tranzic.drž.	31,9	32,5	69,9	87,3
	(37,6)	(37,8)	(42,3)	(51,1)
Tranzicijske države/Države v razv.	17,4	28,0	67,4	128,1
	(62,6)	(50,0)	(43,8)	(32,6)
Razvite države/Države v razvoju	833,2	947,1	1416,7	2304,1
	(80,7)	(81,6)	(79,6)	(72,7)
Razvite države/Tranzicijske drž.	53,0	48,7	142,1	224,7
	(66,6)	(76,4)	(83,8)	(81,6)
Razvite države/Razvite države	2621,4	3153,5	4706,4	5627,0
	(75,9)	(77,1)	(75,6)	(71,2)

Pri gibanju izvoza iz manj razvitih v bolj razvite dele sveta opazamo za isto obdobje splošno rast vrednosti izvoza, posebej na območju Vzhodne Azije (od okrog 285 na preko 1135 milijard USD), kjer daleč prevladuje izvoz manufakturnih izdelkov (92–94 % skupne vrednosti). V drugih območjih so porasti manj izraziti, obseg menjav skromnejši, tako kot tudi zastopanost industrijskih proizvodov v skupnem izvozu: ta znaša večinoma le okrog 20 %, razen v Latinski Ameriki, kjer se dvigne do okrog 50 %.

Tab. 16: Gibanje skupne vrednosti izvoza in deleža manufakturnih izdelkov v izmenjavah z razvitimi državami po glavnih regijah manj razvitega sveta v obdobju 1995–2010 (v mrd USD oziroma %)

	1995	2000	2005	2010
Afrika/Razvite države	73,3	105,0	216,0	285,6
	(19,9)	(19,8)	(16,2)	(15,9)
Severna Afrika	28,8	43,6	89,0	121,5
	(28,1)	(22,0)	(15,7)	(18,4)
Latinska Amerika/Razviti	162,8	275,8	400,1	522,8
	(50,1)	(62,1)	(53,4)	(48,5)
Azija/Razvite države	5611,8	812,8	1366,6	1959,6
	(74,4)	(75,8)	(73,8)	(75,5)
Vzhodna Az./Razviti	285,3	414,4	731,1	1136,8
	(91,8)	(93,0)	(93,2)	(93,5)
Zahodna Az./Razviti	72,5	124,9	255,6	287,7
	(21,9)	(19,9)	(23,4)	(23,4)

Pri spreminjanju vrednosti in smeri mednarodnih trgovinskih izmenjav igra dokajšnjo vlogo tudi cena glavnih kategorij blaga. Če vzamemo za osnovo cenovne primerjave vrednosti za leto 2000, opazimo, da kažejo nihanja skupnih cenovnih vrednosti od leta 1980 do 1985 izrazit trend po upadu (od indeksa 160 na indeks 95), kateremu sledi trend po porastu do leta 1995 (na vrednost indeksa 140) in ponovno po letu 2000 (do vrednosti indeksa 250 leta 2010). K takemu gibanju so prispevale večinoma spremembe v ceni hrane, kmetijskih pridelkov in rudnin ter v manjši meri olj, medtem ko je izkazala cena nafte trend po znatnem upadu v obdobju 1980–1995 (od vrednosti indeksa 125 na vrednost indeksa 60) in po znatnem porastu po letu 2000 (do vrednosti indeksa 280). Skupaj se je od leta 2000 do leta 2010 cena kmetijskih blagovnih kategorij povečala za več kot dvakrat (indeksi med 225 in 260), cena nafte in rudnin pa za okrog trikrat (vrednost indeksov 280 oziroma 310).

Po skupni vrednosti izvoza so leta 2010, kakor izhaja iz priložene tabele, zasedle prvih pet mest po padajočem vrstnem redu Kitajska, Nemčija, ZDA, Japonska in Francija; tudi sestava ostalih držav v prvi dvajseterici izraža še vedno trajajočo prevlado razvitih držav, ob katerih se uvrščajo le redke večje države v razvoju. Dokaj drugačen je razpored neto izvoznic, kjer se na prvih mest uvrščajo po padajočem vrstnem redu Nemčija, Kitajska, Rusija, Saudska Arabija in Japonska in kjer med prvo dvajseterico srečamo kar precej manjših držav in držav v razvoju, vključno z dvema afriškima državama. Izraz rastočega pomena vzhodnoazijskih

trgov pri mednarodni blagovni menjavi pa je tudi obseg kontejnerskega ladijskega pretovora, ki je leta 2010 znašal skupaj okrog 600 milijonov zabojnikov oziroma TEU. Po državah je imela tega leta daleč največ pretovora Kitajska (okrog 130 mio TEU), za njo pa še ZDA (ok. 42 mio), Singapur (ok. 29 mio), Hong Kong (ok. 24 mio), Južna Koreja, Malezija in Japonska (po 18 mio), Združeni arabski emirati in Nemčija (po 15 mio), Španija, Nizozemska in Belgija (po 11–13 mio), Italija in Indija (po 10 mio), Indonezija, Brazilija in Velika Britanija (po 8 mio) ter Egipt, Tajska, Avstralija, Vietnam, Panama, Turčija, Francija, Saudska Arabija, Filipini in Kanada (po 5–6,5 mio TEU).

Tab. 17: Prvih 20 držav po vrednosti skupnega izvoza in neto izvoza (v mrd USD) leta 2010

Skupni izvoz		Neto izvoz	
Kitajska	1904	Nemčija	217
Nemčija	1547	Kitajska	199
ZDA	1497	Rusija	139
Japonska	787	Saudska Ar.	136
Francija	590	Japonska	128
Južna Koreja	553	Norveška	63
Nizozemska	550	Južna Koreja	48
Italija	525	Irska	45
Rusija	520	Kuvajt	45
VB	479	Nizozemska	43
Kanada	463	Nigerija	42
Hong Kong	438	Singapur	41
Singapur	415	Zdr. Ar. Em.	37
Saudska Arabija	365	Malezija	36
Mehika	349	Indonezija	35
Belgija	332	Katar	34
Švica	322	Tajska	34
Španija	310	Angola	34
Indija	307	Venezuela	34
Tajvan	307	Kazahstan	29

Struktura neblagovnih izmenjav po letu 2000

Geografija svetovne ekonomije se je v sodobnem obdobju najprej spremenila po letu 1970, ko so se vzhodnoevropske komunistične države in države izvoznice nafte pričele intenzivneje vključevati v mednarodne gospodarske izmenjave z lastnimi finančnimi sredstvi. Vsekakor pa je ostajal do leta 1990 globalni ekonomski sistem dokaj asimetričen, saj so komunistične tranzicijske države in dobrušen del držav v razvoju vanj vstopale le preko državnih gospodarskih politik ali bile prejemnice mednarodne pomoči preko mednarodnih finančnih institucij, medtem ko so bile ekonomske izmenjave na področju rastočega privatnega sektorja omejene na »zahodni« svet oziroma na skupino OECD in s tem še vedno geografsko mnogo bolj omejene kot v času »zlatega standarda«. Šele z razpadom sovjetskega bloka se je mednarodnim investitorjem odprl nov trg tranzicijskih evropskih držav in držav v razvoju, čeprav so ostajale gospodarske izmenjave z območjem, ki je bil v času hladne vojne pod sovjetskim nadzorom, dokaj omejene v primerjavi s tistimi, ki so se sedaj razvijale med razvitimi državami in Kitajsko ter Latinsko Ameriko. Države v razvoju so skupaj prejemale do leta 1970 le okrog 50 milijard USD finančnih prilivov, ta priliv pa se je do leta 1980 dvignil na okrog 100 milijard USD, po letu 1995 pa na okrog 250 milijard USD (vse preračunano po vrednosti USD v letu 1983). Značilno so po strukturi finančnih prilivov sprva prevladovala »uradna« sredstva mednarodne pomoči, v zadnji fazi pa neposredne tuje investicije in privatni obveznični prilivi, tako da so ti skupaj ob koncu 20. stoletja obsegali že okrog 84 % vseh finančnih prilivov v države v razvoju in se od leta 1975 po vrednosti povečali za šestkrat. Približno polovica neposrednih tujih investicij je bila usmerjena v Azijo, četrtina v Latinsko Ameriko, okrog 15 % pa v evropske tranzicijske države. Borzne oziroma obveznične bančne investicije v države v razvoju so se po deležih vseh operacij v obdobju 1990–1995 povečale od okrog 15 % na okrog 25 % oziroma od okrog 2 % na 12 %, vendar so se glede borznih delniških prilivov osredotočale skoraj izključno na azijski trg (80 %), glede obvezničnih prilivov pa so se enakomerno porazdelile med Azijo in Latinsko Ameriko.

Neposredne tuje investicije (FDI) so po skupni vrednosti v obdobju 1960–1995 porasle od manj kot 70 milijard USD na skoraj 2500 milijard USD. Izvorna območja teh investicij ostajajo v obravnavanem obdobju skoraj izključno razvite države (99 % leta 1960 in 93 % leta 1995), vendar se notranja geografska struktura pomembnejših investitorjev po državah spremeni v toliko, da upadeta deleža ZDA od 47 % na 25 %, VB od 18 % na 12 % in Nizozemske od 10 % na 6 %, deleža Japonske in Nemčije poraseta od okrog 1 % na 12 % oziroma 8 %, medtem ko

ostajajo deleži Francije in Švice bolj stabilni in se gibljejo okrog 5 % vseh FDI. Dokaj stabilno ostaja v tem času tudi razmerje prejemnic tujih investicij, saj jih okrog 75 % prejmejo razvite države, okrog 25 % pa države v razvoju, medtem ko se notranja distribucija spremeni v toliko, da delež ZDA porase od več kot 10 % na več kot 20 % in Zahodne Evrope od več kot 20 % na okrog 40 %, delež Kanade pade od več kot 15 % na okrog 5 %, delež Japonske ostaja ves časa sila skromen (okrog 0,5 %) in je primerljiv z deležem evropskih tranzicijskih držav, delež Afrike se zmanjša od okrog 5 % na okrog 2 %, Latinske Amerike od okrog 15 % na manj kot 10 %, delež azijskih držav v razvoju pa porase od več kot 5 % na skoraj 15 %. Med »novimi« prejemnicami FDI posebej izstopa Kitajska, kamor se je leta 1995 stekalo že več kot 25 milijard USD v obsegu okrog 5 % BDP; podoben relativni obseg tujih investicij je v istem obdobju imela Madžarska, nekoliko manjšega (2–3,5 % BDP) pa še Češka, Estonija, Poljska in Vietnam.

Struktura tujih investicij po sektorjih dejavnosti kaže na to, da so se v obdobju 1970–1995 skupne investicije v primarni sektor zmanjšale od 23 % na 9 %, investicije v sekundarni sektor od 45 % na 37 %, v terciarni sektor pa povečale od 31 % na 54 %. Investicije v primarni sektor ostajajo višje le v državah v razvoju, kjer obsegajo okrog 20 % FDI, medtem ko so v teh državah značilno nižje investicije v terciarni sektor (okrog 30 % FDI). Vsekakor gre v tem času zabeležiti rastočo in v nekaterih okoljih ponovno industrializacijo držav v razvoju; ta je bila v obdobju 1980–1995 največja (indeks 600) v Hong Kongu, Singapurju, Južni Koreji in Tajvanu ter (indeks 500) v Indoneziji, Maleziji, Filipinih in na Tajskem, kar je tem državam t. i. »nove industrializacije« omogočilo, da so obseg industrijskega izvoza povečale za šestkrat do sedemkrat. Tem azijskim »tigrom« se je pridružila tudi Kitajska, ki je do leta 2000 ohranila isti delež svetovne industrijske produkcije kot Južna Koreja (okrog 3 %), a slednjo že prehitela po deležu skupnega izvoza na svetovni ravni (4 % proti slabim 3 %). Tuje neposredne investicije so ob koncu 20. stoletja obsegale kar 98 % BDP v Singapurju, 65 % v Maleziji, 55 % v Čileju, 45 % v Indoneziji, preko 30 % na Kitajskem, preko 20 % v Argentini in Braziliji ter okrog ali nad 15 % na Tajskem, v Pakistanu, Mehiki in na Filipinih. Toda ta fenomen ni bil omejen le na države v razvoju, saj so tuje investicije, kot smo že omenili, odločilno pripomogle tudi k rasti BDP v razvitih državah, posebej na Irskem in Nizozemskem, kjer so FDI dosegle že okrog 50 % BDP, a tudi na Švedskem, v Kanadi in VB, kjer so se dvignile na 25–30 % BDP.

V geografskem pogledu so ameriški investitorji ob koncu 20. stoletja primarno operirali v VB (37 % FDI), na Nizozemskem (18 %) in v Nemčiji (9 %), britanski investitorji so temu nasprotno primarno operirali na ameriškem trgu (47 % FDI), na Nizozemskem (16 %) in na Švedskem (7 %). Tudi nemški investitorji so bili

primarno orientirani na ameriški trg (okrog 25 % FDI), vendar so bili enako-merneje zastopani na evropskem trgu, predvsem v Belgiji, VB, na Nizozemskem, v Franciji, Švici, Avstriji, Italiji, Španiji ter v državah Srednje-vzhodne Evrope. Japonski investitorji so bili najbolj zainteresirani za ameriški trg (nad 40 % FDI), v manjši meri pa so bili zastopani še v VB (9 %) ter v obsegu okrog 5–7 % še na Nizozemskem, Kitajskem, Hong Kongu, Maleziji in Indoneziji. Med »novimi« investitorji sta se ob koncu 20. stoletja uveljavili še Južna Koreja, ki je bila pretežno dejavna na ameriškem in kitajskem trgu ter bila za razliko od ostalih investorjev primarno zainteresirana za industrijski sektor, a tudi Singapur, ki je dokaj enakomerno investirala (oziroma kot vse bolj uveljavljena mednarodna »davčna oaza« reinvestirala) na območju Kitajske, Hong Konga, Indonezije in Malezije ter v VB.

Neposredne tuje investicije so tesno povezane z aktivnostmi multinacionalnih ali bolje transnacionalnih korporacij, katerih število se je do leta 2000 dvignilo na okrog 60 tisoč z okrog 700 tisoč filialkami. Tovrstna organizacija dela, ki kombinira vertikalno, sektorsko in geografsko strukturo z namenom, da širi obenem tržne, produkcijske, organizacijske, inovacijske in akumulacijske možnosti podjetij in s tem njihovo sposobnost konkuriranja na svetovnih tržiščih, se je najprej razvila v ZDA v sistemu »Bretton Woods« ter politično podprti ekonomski pomoči ameriškim zaveznicam v času povojne rekonstrukcije in »hladne vojne«. Kljub očitnim prednostim, ki jih prinaša internacionalizacija, pa je stopnja »transnacionalnosti« mednarodno dejavnih korporacij dokaj različna. Če izraža namreč indeks transnacionalnosti povprečno vrednost deležev filialk in zaposlenih, ki jih imajo ta podjetja izven matične države, opazamo, da indeks presega vrednost 50 le v dobri polovici sto najpomembnejših multinacionalk. Med najbolj znanimi izkazujejo v letu 2000 indeks okrog 90 ali več Nestlé, Electrolux in Unilever (prehrambeni proizvodi), indeks med 70 in 80 Akzo Nobel (kemični proizvodi), Glaxo (farmacevtski proizvodi), Michelin, BP, TotalFina in ExxonMobil, indeks okrog 60–65 Danone, McDonald's, Coca-Cola, Honda, Montedison, Volvo, Ericsson, BMW, Bayer, Philips, BASF, Bridgestone in Renault, indeks okrog 50–55 Canon, Siemens, Sony, Royal Dutch Shell, Motorola, Volkswagen, Bosch, IBM in Hewlett-Packard, indeks pod 50 pa koncerni, kot so Peugeot, Du Pont, ENI, Nissan, Fujitsu, Ford, Carrefour, Chevron, Fiat, Toyota, General Motors, Wal-Mart, Toshiba in Hitachi. Tradicionalno poteka internacionalizacija z odpiranjem lastnih filialk v tujih državah, vse bolj pa se širi tudi sistem prevzemov lokalnih podjetij, kar izraža tudi težnjo po večji fleksibilnosti in prilagajanju investorjev lokalnim tržnim razmeram oziroma potrošniškim navadam in »okusom«.

Finančni tokovi oziroma neposredne mednarodne investicije so po letu 2000 že opazno prevladali nad »klasično« blagovno menjavo, ki je tudi označevala prvo globalizacijsko obdobje. Kakor je razvidno iz spodnje tabele, so leta 1995 »odhodne« FDI skupaj obsegale nekaj nad 70 % vrednosti svetovnega izvoza, leta 2010 pa je skupna vrednost izvoza obsegala nekaj manj kot 75 % vrednosti »odhodnih« FDI. Izvoz je v obdobju 1995–2010 skupaj porasel od okrog 5 tisoč na okrog 15 tisoč milijard USD, »odhodne« investicije pa v istem obdobju od okrog 3500 na preko 20 tisoč milijard USD, kar pomeni, da je bila stopnja rasti vrednosti FDI za skoraj dvakrat višja od stopnje rasti izvozne vrednosti.

Tab. 18: Gibanje vrednosti svetovnega izvoza in »odhodnih« FDI v obdobju 1995–2010 (v mrd USD, v oklepaju so navedeni indeksi rasti)

	Izvoz	FDI
1995	5120 (100)	3615 (100)
2000	6370 (124)	7960 (220)
2005	10.455 (164)	12.415 (156)
2010	15.255 (146)	20.410 (164)

Na področju neposrednih tujih investicij (FDI) opazamo, da se je v obdobju 1980–2010 obseg odhodnih investicij povečal kar od 550 na skoraj 21 tisoč milijard USD, in sicer tako, da so se te v bistvu podvojile na vsako petletje, z nadpovprečnima porastoma v obdobju 1985–1990 in 1995–2000. Največ investicijskih tokov je izhajalo v 80. letih prejšnjega stoletja iz Severne Amerike, s porastom od preko 43 % na skoraj 53 %, nato pa je delež FDI iz te regije upadel na okrog 42 % do leta 1990, na okrog 37 % do leta 2000 in na okrog 26 % do leta 2010. Temu nasprotno se je okreplil delež FDI, ki so izhajale iz Zahodne Evrope, in sicer od okrog 39 % na skoraj 46 % do leta 1990 ter nato ponovno, po upadu v letu 1995 na okrog 41 %, do okrog 50 % v obdobju 2005–2010. V veliko manjši meri se kot izvorna območja neposrednih investicij javljajo še: Vzhodna Azija (v bistvu gre tu za Kitajsko in Korejo), ki je do vključno leta 1990 »proizvajala« okrog 2–2,5 % vseh svetovnih FDI, nato pa svojo kvoto dvignila na 5,5–7,5 % v obdobju 2000–2010; razviti del Azije z Japonsko na čelu, ki je od leta 1980 do 1990 povečal delež FDI v izhodu od slabih 4 % na več kot 10 %, a je nato svojo svetovno kvoto v obdobju 2000–2010 spet spustil na raven 3,5–4,5 %; nenazadnje pa še Latinska Amerika, od koder je izhajalo še leta 1980 slabih 9 % vseh FDI, nakar se je ta delež v obdobju 1990–2005 skrčil na samo 2,5–3 % in se do leta 2010 spet dvignil na skoraj 4,5 %.

Tab. 19: Gibanje deležev izstopnih FDI po regijah sveta v obdobju 1980–2010 (krepko območja z najvišjimi vrednostmi)

	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010
Vzhodna Evropa	0,0	0,0	0,1	0,1	0,3	1,2	1,9
Afrika	1,4	1,4	1,0	0,9	0,5	0,4	0,7
Latinska Amerika	8,7	6,1	3,0	2,4	2,6	2,9	4,3
Vzhodna Azija	2,3	2,1	2,5	4,1	6,3	5,4	7,5
Zahodna Azija	0,4	0,6	0,5	0,3	0,2	0,4	0,8
Ostala Azija v razv.	0,4	0,2	0,5	1,4	1,1	1,6	2,6
Oceanija	0,9	0,8	2,2	1,9	1,3	1,8	2,0
Severna Amerika	43,4	52,6	41,9	41,0	36,8	32,3	25,9
Zahodna Evropa	38,9	40,7	45,5	41,2	47,1	50,5	49,9
Japonska/Izrael	3,6	5,5	10,4	6,7	3,6	3,3	4,3
Skupaj svet (v 000 mrd USD)	0,6	0,8	2,0	3,6	8,0	12,5	20,9

Razvite regije Zahodne Evrope in Severne Amerike so tudi tiste, ki so v obravnavanem obdobju prejele največ tujih investicij. Delež vstopnih FDI je v Zahodni Evropi v obdobju 1980–2000 nihal med 30 % in 39 %, v obdobju 2005–2010 pa med 41 % in 43 %; kvota Severne Amerike se je med letom 1980 in 2000 dvignila od slabih 20 % na več kot 40 % in nato do leta 2010 ponovno padla na 20 %. Tretje najpomembnejše območje po prejemu FDI je Vzhodna Azija, kamor se je leta 1980 stekalo kar več kot 26 % vseh investicij, nakar pa je ta delež upadel in se v obdobju 1990–2010 gibal na ravni 8–12 %. Med ostalimi, bolj perifernimi območji gre opozoriti na porast deleža vstopnih FDI v tranzicijskih državah Vzhodne Evrope (na skoraj 4 %), v Srednji Ameriki (z Mehiko), in sicer od 0,9 % leta 1980 na več kot 4 % leta 2010, v Zahodni Aziji (od 0,7 % na okrogle 3 %) ter v Jugovzhodni Aziji (od 2,6 % na skoraj 5 %), medtem ko sta ostali vstopni kvoti FDI v Južni Ameriki in Oceaniji dokaj konstantni: v prvi je delež vstopnih investicij sprva upadel od okrog 5 % na okrog 3,5–4 % in se do leta 2010 spet povečal na preko 5,5 %, v drugi pa je ta delež nihal na ravni 3–4 % do leta 1995, nato pa na ravni 2–3 %.

Tab. 20: Gibanje deležev vstopnih FDI po regijah sveta v obdobju 1980–2010 (krepko območja z najvišjimi vrednostmi)

	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010
Vzhodna Evropa	0,0	0,0	0,1	0,3	0,8	2,4	3,8
Severna Afrika	1,6	1,5	1,2	1,0	0,6	0,7	1,0
Južna Afrika	2,7	1,2	0,6	0,6	0,6	0,7	0,8
Centralna Afrika	1,6	1,6	1,2	1,1	0,8	0,8	1,0
Srednja Amerika	0,9	2,0	1,8	1,7	2,6	3,4	4,2
Južna Amerika	5,1	4,9	3,6	3,8	4,2	3,7	5,6
Vzhodna Azija	26,4	19,9	11,6	10,5	9,6	8,2	9,5
Jugovzhodna Azija	2,6	2,9	3,1	4,5	3,6	3,5	4,9
Zahodna Azija	0,7	2,9	1,5	1,3	0,8	1,6	3,0
Južna Azija	0,7	0,6	0,3	0,4	0,4	0,7	1,3
Oceanija	4,0	3,0	4,4	4,1	2,0	2,6	2,9
Severna Amerika	19,6	28,8	31,3	32,9	40,2	27,4	20,0
Zahodna Evropa	33,0	29,5	38,8	37,1	32,8	43,2	40,5
Japonska/Izrael	0,9	0,8	0,7	1,1	1,0	1,2	1,4
Skupaj svet (v 000 mrd USD)	0,7	1,0	2,1	3,4	7,5	11,6	19,9

Geografska razporeditev razmerja med izhodnimi in vhodnimi FDI nam prikaže območja neto prejemov in njihov obseg, a tudi območja negativnih investicijskih bilanc. Območje z najvišjimi neto prejemi FDI je bila v obdobju 1980–1995 Vzhodna Azija, kjer se je letna pozitivna bilanca gibala med 170 in skoraj 210 milijardami USD. Ta se je do leta 2010 sicer še povečala na okrog 320 milijard USD, vendar jo je po neto prejemih v zadnjem obdobju bistveno prehitela Latinska Amerika, saj se je v tem območju pozitivna bilanca od leta 1985 do 1995 povečala od samo okrog 20 na okrog 100 milijard USD, odtlej pa skokovito porasla na skoraj 1100 milijard USD. Vzhodno Azijo so po neto prejemih FDI v zadnjem obdobju prehitela še območja Jugovzhodne in Južne Azije, kjer so se skupni neto prejemi dvignili na skoraj 700 milijard USD, Afrika in Zahodna Azija, ki sta svoje neto investicijske prilive povečali na več kot 400 milijard USD, ter nenazadnje Vzhodna Evropa, ki je leta 2010 beležila neto FDI prejeme v višini nad 350 milijard USD. Po drugi strani izkazujejo vse bolj izrazito negativno investicijsko bilanco Japonska z drugimi razvitimi državami Azije (od minus 14 na minus 625 milijard USD), Severna Amerika (od minus 100 na minus 1425 milijard USD) in še zlasti Zahodna Evropa (od plus 17 na minus 2350 milijard USD).

Tab. 21: Gibanje neto prejemov FDI po regijah sveta v obdobju 1980–2010 (v mrd USD, krepko območja z najvišjimi pozitivnimi vrednostmi)

	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010
Vzhodna Evropa	0	0	1	7	40	121	354
Afrika	33	31	41	57	110	215	423
Latinska Amerika	–6	19	54	99	297	423	1070
Vzhodna Azija	172	180	192	208	212	277	320
Zahodna Azija	3	24	22	33	43	146	423
Južna in Jugovzh. Azija	21	33	62	116	209	289	692
Oceanija	23	23	49	72	41	77	162
Severna Amerika	–102	–144	–165	–352	64	–866	–1425
Zahodna Evropa	17	–40	–80	–216	–1307	–1304	–2352
Japonska/Izrael	–14	–37	–189	–203	–217	–278	–625

Seveda gre večino negativnih investicijskih saldov pripisati dejavnostim transnacionalnih podjetij v razvitih delih sveta, ki dobičke od svojih dejavnosti nato v dobršni meri »vračajo« v svoja izvorna območja, zato so ti navidez negativni saldi dejansko bolj kot izraz finančnega slabenja razvitih regij rezultat njihove vse večje ekonomske vpetosti, ki se nenazadnje izraža tudi z relokacijo določenih proizvodnih in storitvenih dejavnosti v manj razvite dele sveta. Ker gre pri neposrednih tujih investicijah za kombinacijo vlaganj v produktivni in finančni sektor, ne preseneča, če srečamo med državami z največ neto investicijskih prilivov na prvih petih mestih leta 2005 Veliko Britanijo, Kitajsko, Luksemburg, ZDA in Francijo, leta 2010 pa ZDA, Luksemburg, Kitajsko, Belgijo in Veliko Britanijo. Tudi med preostalimi državami z največ neto investicijami srečamo tako finančno kot produkcijsko pomembne trge, kakor je razvidno iz priložene tabele.

Tab. 22: Razpored držav z največ neto prilivi FDI v letih 2005 in 2010 (v mrd USD)

	2005		2010
Velika Britanija	177,4	ZDA	236,2
Kitajska	117,2	Luksemburg	207,9
Luksemburg	115,2	Kitajska	185,1
ZDA	112,6	Belgija	82,5
Francija	85,0	Hong Kong	71,1
Avstrija	81,6	Velika Britanija	53,0
Nizozemska	47,3	Brazilija	48,5
Nemčija	46,5	Nemčija	47,0
Belgija	33,7	Rusija	43,3
Hong Kong	33,6	Španija	41,2
Kanada	25,9	Singapur	38,6
Španija	24,6	Francija	33,7
Mehika	24,4	Avstralija	30,6
Italija	19,6	Irska	27,1
Singapur	15,5	Indija	24,2
Brazilija	15,1	Kanada	23,6
Rusija	12,9	Švica	21,7
Danska	12,8	Saudska Arabija	21,6
Švedska	12,1	Mehika	20,2
Saudska Arabija	12,1	Indonezija	13,8

Prevlada razvitih držav je še opaznejša na področju izvoza storitev, ki je znašalo leta 2010 okrog 3500 milijard USD. Glavne izvoznice storitev so bile ZDA (14 % vsega svetovnega izvoza), Nemčija (6,3 %) in Velika Britanija (6,1 %), za katero se sedaj že uvršča Kitajska (4,6 % svetovnega izvoza). Kakor izhaja iz spodnje tabele, se poleg evropskih držav, ki so tradicionalno prevladovala pri tovrstnih izmenjavah, pričenjajo izraziteje uveljavljati še Indija, Singapur, Hong Kong in Južna Koreja. Sicer pa ostajajo glavne neto izvoznice storitev ZDA pred Veliko Britanijo, Hong Kongom, Švico in Luksemburgom, predvsem na podlagi finančnih storitev, ter Španijo, ki izstopa po svojih turističnih storitvah.

Tab. 23: Glavne izvoznice in uvoznice storitev leta 2010 po svetovnem deležu

	Izvoz	Uvoz
ZDA	14,0	10,2
Nemčija	6,3	7,4
VB	6,1	4,6
Kitajska	4,6	5,5
Francija	3,9	3,7
Japonska	3,8	4,4
Indija	3,3	3,3
Španija	3,3	2,5
Nizozemska	3,1	3,0
Singapur	3,0	2,7
Hong Kong	2,9	1,4
Italija	2,6	3,1
Irska	2,6	3,1
Belgija	2,2	2,2
Južna Koreja	2,2	2,6
Švica	2,1	1,1
Luksemburg	1,9	1,1
Kanada	1,8	2,6
Švedska	1,7	1,4
Danska	1,6	1,4

»Zahodna« kapitalna premoč se pokaže tudi pri skupni finančni razpoložljivosti na zunanjih trgih, kjer so po podatkih za leto 2010 ZDA še vedno daleč prevladovali s preko 35 tisoč milijardami € pred Japonsko (okrog 14 tisoč milijard €) ter Veliko Britanijo, Nemčijo, Kitajsko, Francijo, Italijo in Kanado (pri teh državah se je finančna sposobnost gibala med 2700 in 5 tisoč milijardami €).

Tab. 24: Države z največjimi finančnimi razpoložljivostmi na tujih trgih leta 2010 (v 000 mrd €)

ZDA	35,5
Japonska	14,2
VB	5,1
Nemčija	4,9
Kitajska	4,5
Francija	4,0
Italija	3,7
Kanada	2,7
Avstralija	2,0
Španija	1,8
Nizozemska	1,7
Tajvan	1,6
Švica	1,6
Južna Koreja	1,4
Brazilija	1,2
Indija	1,0
Belgija	0,9
Mehika	0,8
Švedska	0,7
Danska	0,6

Tudi struktura kapitalske razpoložljivosti je tesno povezana z delovanjem transnacionalnih podjetij, kjer se je prevlada ZDA izkazala tudi s tem, da so se še vse do srede prvega desetletja 21. stoletja med 20 največjih korporacij na svetu uvrstile izključno ameriške korporacije. Šele po letu 2005 se na lestvico največjih transnacionalnih podjetij pričenjajo v večji meri uvrščati tudi neameriške korporacije: leta 2008 se med prvo dvajseterico ob osmih ameriških uvrsti tudi osem evropskih ter po eno japonsko in kitajsko podjetje, leta 2012 pa se število ameriških korporacij zmanjša na 5, kitajskih poveča na 3 ob dveh podjetjih iz Nizozemske, Japonske in Nemčije ter po enem podjetju iz Velike Britanije, Francije, Švice, Rusije, Italije in Južne Koreje. Sicer je bilo leta 2012 med stotimi največjimi korporacijami še vedno največ ameriških (30), po osem je bilo kitajskih in japonskih, po sedem nemških in francoskih, po pet britanskih, brazilskih, švicarskih in avstralskih podjetij, štiri ruskih, po tri španskih in kanadskih, po dve nizozemskih, južnokorejskih in italijanskih, po eno podjetje pa so beležile še Hong Kong, Norveška, Saudska Arabija in Belgija. Nekoliko enakomernejša je geografska distribucija mednarodnih korporacij, če pregled razširimo na 500

največjih podjetij po lokaciji njihovih vodstvenih »štabov«: med temi se jih 160 nahaja v Vzhodni Aziji z Japonsko, 153 v Zahodni Evropi, 146 v Severni Ameriki, 10 v Južni Ameriki, 9 v Oceaniji, 8 v Južni Aziji, 7 v Vzhodni Evropi, 4 v Jugovzhodni in 3 v Zahodni Aziji. Nenazadnje postaja nekoliko bolj geografsko uravnovešena tudi razporeditev najbogatejših ljudi na svetu: med sto najbolj premožnimi posamezniki v letu 2012 jih 36 živi v ZDA, 12 v Rusiji, 7 v Nemčiji, po 4 v Mehiki, Franciji, Braziliji, Hong Kongu in Indiji, po 3 na Švedskem in v Čileju, po 2 v Italiji, Maleziji in Kolumbiji ter po eden v Španiji, Avstraliji, Kanadi, Ukrajini, na Cipru, v Nigeriji, Veliki Britaniji, Švici, na Kitajskem, Japonskem in Irskem.

Tab. 25: Največje mednarodne korporacije po izvoru in dohodku (v mrd USD) v letih 2008 in 2012

2008			2012		
Ime	Država	Dohodek	Ime	Država	Dohodek
Wal-Mart Stores	ZDA	378,8	Royal Dutch Shell	Nizozemska	484,5
Exxon Mobil	ZDA	372,8	Exxon Mobil	ZDA	452,9
Royal Dutch Shell	Nizozemska	355,8	Wal-Mart Stores	ZDA	447,0
BP	VB	291,4	BP	VB	386,5
Toyota Motor	Japonska	230,2	Sinopec Group	Kitajska	375,2
Chevron	ZDA	210,8	China Nat. Petrol.	Kitajska	352,3
ING Group	Nizozemska	201,5	State Grid	Kitajska	259,1
Total	Francija	187,3	Chevron	ZDA	245,6
General Motors	ZDA	182,3	ConocoPhillips	ZDA	237,3
ConocoPhillips	ZDA	178,6	Toyota Motor	Japonska	235,4
Daimler	Nemčija	177,2	Total	Francija	231,6
General Electric	ZDA	176,7	Volkswagen	Nemčija	221,6
Ford Motor	ZDA	172,5	Japan Post Hold.	Japonska	211,0
Fortis	Belgija	164,9	Glencore Intern.	Švica	186,2
AXA	Francija	162,8	Gazprom	Rusija	157,8
Sinopec Group	Kitajska	159,3	E.ON	Nemčija	157,1
Citigroup	ZDA	159,2	ENI	Italija	153,7
Volkswagen	Nemčija	149,1	ING Group	Nizozemska	150,6
Dexia Group	Belgija	147,6	General Motors	ZDA	150,3
HSBC Holdings	VB	146,5	Samsung Electr.	Južna Koreja	148,9

Vsekakor prihaja tako s pomočjo mednarodne trgovine kot investicijskih pretokov do drugačne razporeditve gospodarskih potencialov, kakršna je veljala za zadnje obdobje 20. stoletja. To je na primer očitno na področju mednarodnih

denarnih rezerv. Slednje so se povečale od leta 1980 do leta 2010 od okrog 460 milijard na skoraj 10 tisoč milijard USD, z najbolj izrazitim porastom prav v zadnjem petletju (2005–2010). Skupni delež denarnih rezerv v razvitem delu sveta je znašal okrog 60–65 % v obdobju 1980–1990, nato pa postopoma upadel na nekaj več kot 24 % do leta 2010. Znotraj tega območja je bila zaradi zgoraj že omenjenih razlogov koncentracija rezerv v začetni fazi posebej značilna za zahodnoevropski prostor (okrog 45 % svetovnih rezerv do vključno leta 1990), vendar je kasneje pričela slabeti do ravni okrog 10 % v obdobju 2005–2010. Leta 1980 je po pomenu sledilo zahodnoazijsko območje (okrog 10 % rezerv), v manjši meri pa so z denarnimi rezervami razpolagali v Severni Ameriki ter na Japonskem (po 6–7 %). Leta 1985 se pričenjajo denarne rezerve nenehno krepiti zlasti v razvijajočih se državah Vzhodne Azije, ki se od leta 2000 dalje uveljavijo kot območje z največjo koncentracijo svetovnih denarnih rezerv (do skoraj 40 % vseh rezerv). Krepitev rezerv je bila za obdobje 1990–2005 značilna tudi za Japonsko (do preko 19 % vseh rezerv), vendar se je ta delež nato skrčil na manj kot 12 %, severnoameriške rezerve pa so se prav tako od leta 1990 do 2010 zmanjšale od več kot 10 % na skromna 2 %. Ostala manj razvita območja so v obdobju 1990–2010 ohranila nek konstantni rezervni delež, tako da lahko sklenemo, da je relativni zaton razvitih svetovnih regij v pogledu denarne likvidnosti šel skoraj izključno v prid območju, ki ga predstavljata predvsem Kitajska in v manjši meri Južna Koreja, deloma pa tudi v korist tranzicijskim državam, predvsem Rusiji.

Tab. 26: Gibanje deležev mednarodnih rezerv po glavnih regijah sveta v obdobju 1980–2010 (krepko območja z najvišjimi deleži)

	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010
Tranzicijske države	0,4	0,1	1,0	1,5	2,0	15,2	6,0
Severna Afrika	4,2	2,1	1,3	2,0	2,2	3,1	3,4
Ostala Afrika	3,7	1,6	1,6	1,3	1,7	1,8	1,7
Latinska Amerika	8,7	8,5	5,0	8,6	7,8	5,9	6,5
Vzhodna Azija	2,9	9,9	14,5	16,9	23,7	31,9	39,3
Južna Azija	4,2	2,7	1,0	2,1	2,8	4,4	4,0
Jugovzhodna Azija	4,7	5,3	6,1	9,9	9,2	6,7	6,9
Zahodna Azija	9,8	9,8	4,0	3,5	4,4	6,8	7,8
Oceanija	0,7	1,7	2,2	1,1	1,1	1,2	0,6
Severna Amerika	6,8	9,3	10,6	6,8	4,9	2,3	2,0
Zahodna Evropa	47,6	42,6	44,2	33,7	21,7	11,3	10,1
Razvite drž. Azije	6,3	6,4	8,7	12,6	18,6	19,4	11,6

Podobno sliko dobimo, če pogledamo na razpored skupnih denarnih rezerv po državah v obdobju 2005–2010. Do leta 2010 je Kitajska daleč »prehitela« pred petimi leti še vodilno Japonsko, Južna Koreja pa se je iz tretjega mesta spustila na sedmo. ZDA in Rusija sta nekoliko izboljšali mesti, večji vzpon je izkazala Švica, medtem ko sta Nemčija in Francija zdrsnili na spodnji rob prve petnajsterice ob relativnem upadu Hong Konga in Singapurja. Z lestvice sta leta 2010 »izpadli« Mehika, Malezija in Italija, vanjo pa sta se na zgornji del uvrstili Saudska Arabija in Brazilija, v spodnjega pa še Tajsko.

Tab. 27: Spreminjanje razporeda držav z največjimi skupnimi rezervami v letih 2005 in 2010 (v mrd USD)

2005		2010	
Japonska	846,9	Kitajska	2913,7
Kitajska	831,4	Japonska	1096,1
Južna Koreja	210,6	ZDA	488,9
ZDA	188,3	Rusija	479,2
Rusija	182,3	Saudska Arabija	459,3
Indija	137,8	Indija	300,5
Hong Kong	124,3	Južna Koreja	292,1
Singapur	118,1	Brazilija	288,6
Nemčija	101,7	Švica	270,5
Francija	74,4	Hong Kong	268,7
Mehika	74,1	Singapur	231,3
Malezija	70,5	Nemčija	216,0
Italija	66,0	Tajsko	172,0
Alžirija	59,2	Alžirija	170,5
Švica	57,6	Francija	165,9

Veliko bolj skromna je pri spreminjanju razvojnih nesorazmerij vloga mednarodne pomoči, saj se je ta od leta 1980 do leta 2010 povečala le od 45 na 165 milijard USD, kar odgovarja komaj 5 % neto FDI prilivom v manj razvita območja v enakem obdobju. Geografska razporeditev te pomoči je bila ves čas dokaj variabilna, vendar je večino sredstev ves čas prejemale subsaharska Afrika (okrog 20 % do leta 1990 in okrog 25–30 % do leta 2010). Med ostalimi regijami so največ sredstev prejemale območja Latinske Amerike in Južne Azije. Precejšen ostaja v manj razvitih regijah tudi problem dolgoročne zadolženosti, ki se je od leta 1980 do 2010 povečala od okrog 400 na skoraj 2800 milijard USD. Približno

30 % tega dolga je v celotnem obdobju odpadlo na Latinsko Ameriko, kjer se je do leta 2010 dvignil v skupnem obsegu na preko 770 milijard USD. Istega leta sta visoke skupne zunanje dolgove izkazali še območji Jugovzhodne in Južne Azije (po okrog 300 milijard USD), manjši pa je bil dolg na območju Afrike, ki se je od leta 1990 do 2010 zmanjšal od okrog 20 % na manj kot 10 % skupnega dolga. Temu nasprotno se je v relativnem pogledu v istem obdobju nekoliko povečala zadolžitev na območju Zahodne in Vzhodne Azije (od okrog 5 % na okrog 8 % skupnega dolga), kar priča o tem, da je rast skupnega zunanjega dolga tudi rezultat povečanih mednarodnih finančnih tokov in ne le notranjih ekonomskih slabosti v državah v razvoju.

Z globalizacijo finančnih trgov se namreč, kakor smo že naglasili, tudi razvite države za potrebe lastnega financiranja zadolžujejo na tujih trgih oziroma tujim investitorjem ponujajo lastne obveznice in druge finančne instrumente, s tem pa postajajo tudi potencialni predmet mednarodnih finančnih špekulacij, kot se je to pokazalo v času zadnje finančne krize. Formalno zunanje zadolževanje razvitih držav poleg tega znatno povečujejo tudi mednarodne bančne in borzne finančne operacije, ki potekajo z vse večjo intenzivnostjo, posebej v ZDA, Veliki Britaniji, na Japonskem, v Luksemburgu, Švici ali Hong Kongu. Zaradi tega srečujemo zgoraj naštetе politične enote med formalno najbolj zadolženimi državami na svetu po absolutnem in deloma tudi relativnem obsegu zunanjega dolga, saj lahko, kakor v Luksemburgu, obseg zunanjega dolga za več kot 3 tisoč-krat presega domači BDP. Kljub temu ostajajo ta razvita okolja večinoma finančno neproblematična, saj je ta »notranji« formalni dolg manjši od kapitalskih in finančnih zmožnosti, ki jih njihova finančna središča imajo na »zunanjih« globalnih trgih. Zunanji dolg v večjih razvitih državah je zato večinoma pokazatelj njihove mednarodne finančne vpetosti in le v primeru manjših držav relativno visok v odnosu do njihove domače »realne« ekonomije, čeprav je treba upoštevati, da ostajajo finančne transakcije, ki ta »dolg« navidezno proizvajajo, zaradi svoje »virtualne« in špekulativne narave od državne »realne« ekonomije povsem ločene. Ta fenomen izhaja torej iz dejstva, da je ekonomski »delokrog« in finančni interes podjetij oziroma vlagatelj iz razvitih držav že močno presegel izvirne državne okvire, njihove investicije postajajo vse bolj špekulativne in se zato usmerjajo v tiste države, ki delujejo kot nekakšna globalna finančna »off-shore« središča. Zaradi tega prevzema zunanji dolg dejansko značaj »ekstrateritorialnosti« in ne vpliva veliko na njihovo »realno« ekonomijo. Relativno visok zunanji dolg je zato v okviru razvitih regij še najbolj problematičen za nekatere manjše in gospodarsko bolj periferne oziroma manj dinamične države kot sta Portugalska in Grčija, ostaja pa seveda pokazatelj slabih

ekonomskih razmer in zelo visoke zunanje odvisnosti v manj razvitih afriških državah, kot so Liberija, Gvineja-Bissau, Burundi in Republika Kongo.

Tab. 28: Seznam držav z najvišjim absolutnim in relativnim zunanjim dolgom leta 2010 (v mrd USD oziroma v % BDP)

	Mrd USD		% BDP
ZDA	15.571	Luksemburg	3443
VB	8.981	Irska	1165
Nemčija	4.713	Liberija	590
Francija	4.698	VB	360
Japonska	2.441	Sao Tome/Principe	349
Irska	2.378	Nizozemska	344
Nizozemska	2.344	Hong Kong	334
Italija	2.223	Belgija	266
Španija	2.166	Gvineja-Bissau	259
Luksemburg	1.892	Monaco	240
Belgija	1.241	Švica	229
Švica	1.200	Portugalska	217
Avstralija	1.169	Burundi	202
Kanada	1.009	Avstrija	200
Švedska	853	Švedska	187
Avstrija	755	Francija	182
Hong Kong	751	Danska	180
Norveška	643	Grčija	174
Kitajska	636	Finska	155
Danska	560	Kongo (Rep.)	155

Svetovna središčna območja in mednarodna delitev dela po letu 2000

Kakor smo že ugotovili, sestavljajo Zahodna Evropa, Vzhodna Azija in Severna Amerika tako imenovano »svetovno triado«, se pravi ekonomsko daleč najpomembnejše svetovne regije. Skupaj so ob koncu tisočletja obsegale okrog 85 % svetovne industrijske proizvodnje ter po okrog 80 % svetovnega izvoza in neposrednih tujih investicij; na navedenih ključnih področjih se je njihov delež glede na stanje v letu 1980 še povečal za okrog deset odstotnih točk. Regionalna

koncentracija svetovne ekonomije je po eni strani rezultat, po drugi pa dejavnik regionalne ekonomske integracije. Stopnja intenzivnosti tovrstne integracije je lahko dokaj različna, saj se lahko omejuje na oblikovanje skupnega prostega trga, lahko pa tudi prerase do oblikovanja ekonomske unije, ki seveda zahteva tudi višje in skupne oblike političnega vodenja povezave. Najdlje je pri povezovanju držav članic prišlo območje Zahodne Evrope z Evropsko unijo, ki predstavlja zato nekakšen model za regionalno povezovanje tudi v drugih delih sveta. Postopek oblikovanja skupnega evropskega trga, ki po zadnjih širitvah EU obsega že večji del historičnega evropskega družbenega prostora, predvideva odstranitev vseh notranjih pregrad pri gibanju blaga, ljudi in kapitala. V ta namen so bili standardizirani državni proizvodni regulativi in gospodarska zakonodaja, čeprav obstajajo še določena neskladja pri prostem pretoku storitev in zaposlenih, predvsem zaradi različnih davčnih politik in drugih administrativnih ovir. Prav različno vodena davčna politika in neusklajen nadzor nad finančno politiko držav članic sta poglobila ekonomsko krizo na območju EU in posebej v tako imenovani »euroconi«, kjer je bila skupna valuta uvedena leta 2002, čeprav ostajajo skupni kazalci, ki zadevajo javni dolg, v območju evrocone precej ugodnejši kot v ZDA in Veliki Britaniji. Mednarodne špekulacije so namreč povzročile veliko diferenciacijo obrestnih mer pri odplačevanju državnih obveznic pri šibkejših članicah, do česar nedvomno ne bi prišlo, če bi evrocona lahko računala na bolj integrirano fiskalno in monetarno politiko. Vsekakor je evro postal druga najbolj uveljavljena svetovna valuta po ameriškem dolarju: menjave evra obsegajo približno petino vseh valutnih izmenjav na svetovnih borzah, kar je za približno polovico manj od menjav ameriškega dolarja, čeprav je po obstoječi denarni masi skupna evropska valuta že prehitela dolar. Evro se izven evrocone neposredno uporablja še v evropskih mikrodržavah, vključno s Črno goro in Kosovom, nanj pa se v Evropi vežejo še valute v Bosni in Hercegovini, Bolgariji, na Danskem z Grenlandijo, v Latviji in Litvi, izven Evrope pa tudi valute 14 afriških držav (območje srednje-afriškega franka in Maroko) ter vsi deli sveta, ki sodijo v frankofonsko kulturno in gospodarsko območje.

Po drugi strani obsega dolarsko območje v funkcionalnem smislu predvsem povezavo NAFTA, čeprav se ameriški dolar neposredno uporablja v dobrišem delu karibskih držav, Vzhodnem Timorju ter v širšem območju tako imenovane »ameriškega commonwealtha« v Pacifiku, a tudi v Ekvadorju, El Salvadorju in Panami, vzporedno z lokalno valuto pa še v Belizeju, Urugvaju, Nikaragvi, Kambodži, Vietnamu, Libanonu, Liberiji, Zimbabveju in Somaliji. Na ameriški dolar so nato vezane valute v Hong Kongu in Macau ter v arabskih državah – proizvajalkah nafte na arabskem polotoku. V Severni Ameriki se je območje

prostega trgovanja pričelo oblikovati v 80. letih prejšnjega stoletja, najprej s podpisom kanadsko-ameriškega prostotrgovinskega sporazuma leta 1988 in nato z njegovo širitvijo na območje Mehike ter oblikovanjem združenja NAFTA leta 1994. Povezava omogoča lažjo izmenjavo investicij in storitvenih dejavnosti v funkcionalno bolj integriranem območju med ZDA in Kanado, lažji dostop mehiških proizvodov na razvite severne trge in razvoj tako imenovane »maquiladora« industrijske proizvodnje v mehiškem obmejnem pasu z ZDA, ki naj bi obenem zavrla imigracijski pritisk v to državo.

Podoben »nižji profil« ima tudi ekonomsko povezovanje v Jugovzhodni Aziji in na območju Pacifika, kjer sta se razvili združenji ASEAN oziroma AFTA in APEC. Združenje ASEAN od leta 1967 v dokaj neformalni obliki povezuje države Jugovzhodne Azije (sprva Tajsko, Filipine, Malezijo in Indonezijo, od obdobja 1995–1999 pa tudi Vietnam, Laos, Mjanmar in Kambodžo). Te so leta 1992 sklenile, da bodo promovirale oblikovanje skupnega območja prostotrgovinskih izmenjav z imenom AFTA, ki naj bi se v perspektivi razširilo še na Japonsko, Južno Korejo in Kitajsko. Še večji obseg ima združenje APEC, ki je nastalo leta 1989 na pobudo Avstralije in vključuje sedaj ob pacifiških državah še Tajsko, Vietnam, Kitajsko, Japonsko, Južno Korejo, Rusijo, Kanado, ZDA, Mehiko, Peru in Čile. Leta 1994 si je združenje na letnem srečanju zastavilo za cilj, da bo do leta 2020 oblikovalo skupno območje prostega trgovanja, ki bi bilo po obsegu tudi največje na svetu.

V okviru teh povezav ostajajo razlike med različnimi državnimi pristopi in ekonomskimi politikami precejšnje. ZDA so po drugi svetovni vojni v lastno korist oziroma v korist lastne politične in ekonomske hegemonije, tako kot Velika Britanija v času lastne svetovne nadvlade, spodbujale liberalizacijo svetovne ekonomije in zmanjševanje carinskih tarif preko multilateralnih dogovorov, ki jih je omogočala najprej institucija GATT (General Agreement on Tariffs and Trade), nato pa Svetovna trgovinska organizacija (WTO). To politiko so po letu 1974 revidirale v smislu bolj usmerjenega in v varovanje ameriških interesov pogojenega meddržavnega ekonomskega sodelovanja, posebej v odnosu do vse bolj samostojnih in razvitih gospodarskih trgov Zahodne Evrope in Japonske. Slednja je tradicionalno veljala za dokaj »zaprt« gospodarski prostor, kjer je vladna politika skrbela za to, da si je japonsko gospodarstvo priskrbelo »zahodno« tehnologijo, na podlagi katere je razvila svojo izvozno usmerjeno industrijsko proizvodnjo, a je hkrati zavirala neposredne tuje investicije in prevzeme na svojem ozemlju. Sama Japonska je pričela kar intenzivno investirati v območjih nove industrializacije v Vzhodni in Jugovzhodni Aziji po letu 1985 in s tem, podobno kot v primeru Severne Amerike in Zahodne Evrope, povzročila delokalizacijo dela svoje proizvodnje v korist državam nove industrializacije. Na ta način se je tudi

japonska ekonomijo spremenila: od območja splošne potrošniške proizvodnje (to funkcijo je na globalni ravni sedaj prevzela predvsem Kitajska) v območje »proizvodnje« kapitalskih dobrin. Podobno razvojno usmerjenost, ob manjši kapitalski sposobnosti, izkazuje Južna Koreja, kjer je zaradi močne vloge državnih politik v usmerjanje gospodarstva prišlo do tesnega prepletanja političnih in ekonomskih akterjev ter zaradi tega tudi do potencialno koruptivnih in premalo fleksibilnih situacij. Politično vodena ekonomija je seveda še najbolj značilna za Kitajsko, ki se je »zahodnim« investicijam pričela odpirati po letu 1979, te pa so bile večinoma posredne narave, saj so na kitajsko ozemlje prihajale preko hongkonškega trga. V ta namen je kitajska oblast oblikovala t. i. »posebne ekonomske cone« v južnem obalnem območju države. Kasneje je območje privilegiranega vlaganja Kitajska še razširila in vanj vključila ne le skoraj celotni obalni pas, ampak tudi obsežne predele v notranjosti države.

Obseg izvoza glede na vrednost BDP se je v obdobju 1992–2012 stalno povečeval predvsem na območju Evrope, in sicer v Albaniji (od 12 % na 34 %), Avstriji (od 34 % na 57 %), Belgiji (od 64 % na 85 %), Belorusiji (od 59 % na 82 %), Bolgariji (od 47 % na 67 %), Češki (od 48 % na 78 %), Danski (od 38 % na 55 %), Estoniji (od okrog 60 % na 93 %), Finski (od 26 % na 40 %), Grčiji (od 18 % na 27 %), Irski (od 60 % na 108 %), Italiji (od 18 % na 30 %), Litvi (od 23 % na 84 %), Nemčiji (od 24 % na 52 %), Nizozemski (od 55 % na 87 %), Madžarski (od 32 % na 95 %), Poljski (od 22 % na 46 %), Portugalski (od 25 % na 39 %), Romuniji (od 28 % na 40 %), Slovaški (od 70 % na 96 %), Španiji (od 17 % na 32 %), Švedski (od 28 % na 49 %), Švici (od 35 % na 51 %) in Veliki Britaniji (od 24 % na 32 %). Na območju Azije so trend stalne rasti pomena izvoza imeli Bangladeš (od 8 % na 25 %), Indija (od 9 % na 24 %), Južni Koreja (od 27 % na 57 %), Kirgizistan (od 36 % na 55 %), Kitajska (od 19 % na 31 %), Kuvajt (od 41 % na 71 %), Laos (od 17 % na 38 %), Libanon (od 11 % na 24 %), Oman (od 45 % na 62 %), Saudska Arabija (od 39 % na 56 %), Singapur (od 162 % na 201 %), Tajski (od 37 % na 75 %), Turčija (od 14 % na 26 %) in Vietnam (od 35 % na 90 %); na območju Afrike Burkina Faso (od 9 % na 21 %), Čad (od 11 % na 41 %), Etiopija (od 3 % na 17 %), Gana (od 17 % na 46 %), Kamerun (od 21 % na 31 %), DR Kongo (od 17 % na 68 %), Kongo (od 41 % na 87 %), Madagaskar (od 16 % na 26 %), Malavi (od 23 % na 30 %), Maroko (od 25 % na 36 %), Ruanda (od 6 % na 13 %), Sudan (od 5 % na 19 %), Tanzanija (od 12 % na 31 %), Uganda (od 9 % na 24 %) in Zimbabve (od 27 % na 49 %), medtem ko so na območju Amerike stalno rast izvoza beležili v Boliviji (od 20 % na 47 %), Čileju (od 30 % na 38 %), El Salvadorju (od 16 % na 28 %), Mehiki (od 15 % na 33 %), Nikaragvi (od 17 % na 40 %) in Peruju (od 13 % na 26 %). Stalni upad izvoza v odnosu do BDP so temu nasprotno izkazale v tem obdobju le Armenija (od

40 % na 24 %) in Rusija (od 62 % na 29 %), medtem ko je v drugih državah delež izvoza izkazal manjše spremembe ali nihal med povečevanjem in upadanjem (na primer v Sloveniji, kjer je od začetnih 63 % padel leta 2003 na 54 % in se nato spet povečal na 76 %).

Pri trgovinski menjavi za leto 2010 opazimo, da v pogledu glavne izvozne dobrine prevladujejo *farmacevtski in kemični proizvodi* le v Belgiji, Irski in Švici; *stroji, vozila in električni aparati* v Avstriji, Češki, Danski, Estoniji, Filipinih, Hrvaški, Franciji, Italiji, Izraelu, Japonski, Južni Koreji, Kitajski, Kostariki, Madžarski, Maleziji, Maroku, Mehiki, Nemčiji, Nizozemski, Poljski, Portugalski, Romuniji, Singapurju, Slovaški, Sloveniji, Španiji, Švedski, Tajski, Tajvanu, VB in ZDA; *proizvodi kovinske in lesne industrije, goriva in papir* v Belorusiji, BiH, Bolgariji, Finski, Grčiji, Gruziji, Indiji, Latviji, Litvi, Srbiji, Turčiji in Ukrajini; *proizvodi tekstilne in obutvene industrije* v Albaniji, Bangladešu, El Salvadorju, Haitiju, Hondurasu, Kambodži, Lesothu, Libanonu, Mauritiusu, Nepal, Pakistanu, Panami, Sri Lanki, Tuniziji in Vietnamu; *energenti* v Alžiriji, Angoli, Azerbajdžanu, Boliviji, Egiptu, Ekvadorju, Gabonu, Iraku, Iranu, Jemnu, Kamerunu, Kanadi, Katarju, Kazahstanu, Kolumbiji, Kongu, Kuvajtu, Libiji, Mjanmarju, Nigeriji, Norveški, Omanu, Rusiji, S. Arabiji, Siriji, Sudanu, Trinidad/Tobagu, Turkmenistanu, Venezuali, Uzbekistanu in Združenih arabskih emiratih; *rude, les in kmetijski pridelki* pa v ostalih državah.

Glavni trgovinski partnerji pri *izvozu* so bili leta 2010 (po padajočem vrstnem redu) ZDA, Nemčija in Kitajska, kamor se je stekala večina izvoza 31 do 22 držav; v Francijo, Rusijo, Indijo, Italijo in Japonsko je preferenčno izvažalo med šest in sedem držav, medtem ko je od leta 1995 do 2010 močno upadel pomen Velike Britanije, ki je bila nekoč glavni izvozni partner za 12 držav (Irska, Norveška, Uzbekistan, Dominikanska republika, Gambija, Gana, Kenija, Malavi, Tanzanija, Zambija, Zimbabve in Mauritius), leta 2010 pa komajda za dve (Norveška in Mauritius). V tem času je predvsem porasel pomen Kitajske, ki je bila leta 1995 glavni izvozni partner le za Kazahstan, Mongolijo in Severno Korejo, sedaj pa tudi za Avstralijo, Južno Korejo, Japonsko, Tajvan, Singapur, Tajsko, Iran, Jemen, Oman, Brazilijo, Čile, Kubo, Angolo, Južnoafriško republiko, DR Kongo, Mali, Mavretanijo, Sudan in Zambijo. V Indijo je leta 1995 pretežno izvažal le Nepal, leta 2010 pa tudi Benin, Eritreja, Gambija, Gvineja in Gvineja Bissau. ZDA so bile glavni izvozni partner za 35 držav leta 1995 in 31 leta 2010 (Irska, VB, Kitajska, Kongo, Lesotho, Čad, Nigerija, Kanada, Mehika, Alžirija, Irak, Izrael, Bangladeš, Pakistan, Sri Lanka, Kambodža, Vietnam, Dominikanska republika, Ekvador, El Salvador, Gvatemala, Haiti, Honduras, Jamajka, Kolumbija, Kostarika, Nikaragva, Panama, Peru, Trinidad/Tobago, Venezuela), Nemčija je ohranila isto število

partnerjev, in sicer 24 (Avstrija, Belgija, Češka, Danska, Francija, Grčija, Italija, Madžarska, Nizozemska, Poljska, Slovaška, Slovenija, Švica, Makedonija, Turčija, Bolgarija, Makedonija, Turčija, Bolgarija, Makedonija, Romunija, Burundi, Malavi, Etiopija, Liberija, Togo, Armenija), le struktura se je rahlo spremenila. *Francija* je bila leta 1995 glavni izvozni partner za 18 držav, leta 2010 pa za le šest (Nemčija, Španija, Madagaskar, Niger, Maroko, Tunizija); *Rusija* je bila glavni izvozni partner za 12 držav, leta 2010 pa za sedem (Litva, Belorusija, Moldova, Ukrajina, Gabon, Tadžikistan, Kirgizistan), *Japonska* za 10 leta 1995 in šest leta 2010 (Katar, Kuvajt, S. Arabija, Združeni arabski emirati, Filipini, Indonezija), *Italija* pa za 5 držav leta 1995 in šest leta 2010 (Albanija, Srbija, Hrvaška, Egipt, Libija, Azerbajdžan).

Med gospodarsko pomembnejšimi državami, ki so zamenjale glavnega trgovinskega partnerja pri izvozu gre omeniti Kitajsko (od Japonske v ZDA), Japonsko (od ZDA na Kitajsko), Veliko Britanijo (od Nemčije v ZDA), Južno Korejo (od ZDA na Kitajsko), Avstralijo (od Japonske na Kitajsko), Rusijo (od Nemčije na Nizozemsko – čeprav bo najverjetneje po odprtju novega podmorskega plinovoda do Nemčije slednja spet postala glavni ruski izvozni partner), Brazilijo (od ZDA na Kitajsko), Saudsko Arabijo (od ZDA na Japonsko), Tajvan (od ZDA na Kitajsko), Singapur (od Malezije na Kitajsko) in Iran (od Nemčije na Kitajsko).

Drugačno geografsko razporeditev izkazujejo glavni trgovinski partnerji pri *uvozu*. Leta 2010 je največ držav (31) večino blaga uvažalo s *Kitajske* (Nemčija, Rusija, J. Koreja, Japonska, S.Koreja, Madagaskar, Lesotho, Južnoafriška republika, Benin, Etiopija, Gambija, Gana, Gvineja, Niger, Sudan, Togo, ZDA, Iran, Združeni arabski emirati, Bangladeš, Indija, Mjanmar, Pakistan, Indonezija, Vietnam, Kirgizistan, Mongolija, Turkmenistan, Panama, Paragvaj, Avstralija), kateri po pomenu sledijo *ZDA*, od koder primarno uvažajo 25 držav (Nigerija, Kanada, Mehika, Egipt, Izrael, Katar, Kuvajt, Libanon, S. Arabija, Singapur, Brazilija, Čile, Domin.rep., Ekvador, El Salvador, Gvatemala, Haiti, Honduras, Jamajka, Kolumbija, Kostarika, Nikaragva, Peru, Trinidad/Tobago, Venezuela), *Nemčija*, od koder primarno uvažajo 17 držav (Avstrija, Češka, Danska, Francija, Grčija, Italija, Madžarska, Nizozemska, Poljska, Slovaška, Slovenija, Španija, Švedska, Švica, VB, Makedonija, Romunija), *Rusija*, od koder primarno uvažajo 12 držav (Finska, Litva, Belorusija, Bolgarija, Srbija, Ukrajina, Armenija, Sirija, Turčija, Kazahstan, Tadžikistan, Uzbekistan), *Francija*, od koder primarno uvažajo 9 držav (Kongo, Gabon, Čad, Kamerun, Mavretanija, Senegal, Alžirija, Maroko, Tunizija), *Južnoafriška republika*, od koder primarno uvažajo 6 držav (Zimbabve, Zambija, Mozambik, Malavi, DR Kongo, Sierra Leone), *Japonska*, od koder

primarno uvaža 5 držav (Kitajska, Tajvan, Filipini, Malezija, Tajska) in *Indija*, od koder primarno uvažajo 4 države (Tanzanija, Mauritius, Nepal, Sri Lanka).

Lahko trdimo, da so se globalni ekonomski trgi torej razvijali in spreminjali v kombinaciji širših ekonomskih politik *vodilnih svetovnih držav* ter razvojnih interesov *vodilnih svetovnih gospodarskih grupacij*. Slednje so svojo proizvodno in prodajno politiko pri iskanju večjih profitov pričele geografsko širiti in se pri tem naslanjale na globalne razlike na področju izobrazbe in produkcijskega znanja, razpoložljivosti, fleksibilnosti, cene in produktivnosti delovne sile ter seveda želja in absorpcijske sposobnosti različnih potrošniških trgov. V tem procesu se je razvilo več različnih modelov mednarodnega delovanja korporacij: tako imenovane multinacionalke so pričele, zlasti to velja za ameriške družbe med obema svetovnima vojnoma, ustanavljati sestrška podjetja v tujih državah, ki pa so se pričela razvijati kot dokaj samostojne enote v zadovoljevanju potreb lokalnega trga, v okviru katerega so delovale. Po drugi svetovni vojni so se pričele razvijati tako imenovane mednarodne korporacije kot od matičnega sedeža skoraj povsem odvisne podružnice, ki so v novo okolje preprosto prenašale tehnološko znanje in produkcijsko sposobnost. Ta tipologija je v primeru manufakturnih in fordističnih proizvodnih korporacij prerasla v globalno organizacijo, ki je izkoriščala predvsem razlike v ceni dela in podružnicam zato prepuščala pretežno le funkcijo proizvodne asemblaže. V primeru bolj fleksibilnega in manj hierarhično organiziranega sistema dela se posebej v zadnjem obdobju razvija tudi model integriranih mednarodnih korporacij, ki zahteva seveda tudi višji in bolj kompleksen sistem koordiniranja in sodelovanja tako zastavljenega ekonomskega omrežja.

Upoštevati pa gre, da je pojav »globalizacije« svetovne ekonomije, vsaj na področju dejanske mednarodne organiziranosti tako imenovanih transnacionalnih korporacij, verjetno precej bolj omejen kot si običajno predstavljamo. Kakor smo že omenili, znaša srednji indeks transnacionalnosti sto največjih korporacij komaj nekaj več kot 50 in samo pri okrog 15 med temi presega vrednost 75. Ni slučajno, da se najbolj transnacionalne korporacije nahajajo v relativno manjših državah (na primer: švicarski Nestlé in švedska Electrolux), korporacije kot so General Motors ali Toyota pa se med 100 največjimi nahajajo šele okrog 80. mesta na lestvici transnacionalnosti z indeksom okrog vrednosti 30. V dobri meri korporacije svojo transnacionalnost pridobivajo s prevzemi tujih podjetij, tehnološka oziroma razvojna in patentna dejavnost pa je večinoma koncentrirana v matičnem sedežu. Z delitvijo dela, iskanjem racionalnejših oblik proizvodnje in distribucije ter bolj ali manj monopolnih položajev na svetovnih trgih, se mednarodne korporacije med seboj vse bolj strateško povezujejo na horizontalni ravni, obenem pa se tudi vertikalno povezujejo z različnimi finančnimi

grupacijami, podjetnimi proizvajalci in državnimi razvojnimi agencijami. Pri tem prihaja do kompleksnih situacij in razmerij med interesi vse bolj vplivnih mednarodnih korporacij in interesi posameznih držav, posebej na področju obdavčevanja dejavnosti transnacionalnih grupacij, saj slednje spretno izkoriščajo svojo »ekstrateritorialnost« pri izmikanju lokalnim fiskalnim oveznostim ali (ne) izpolnjevanju lokalnih delovnih oziroma zaposlitvenih ali okoljskih normativov.

Stopnja »globalizacije« industrijske proizvodnje je tudi dokaj različna glede na branžo. Pri tekstilni industriji prevladujeta pri izvozu Vzhodna Azija in Zahodna Evropa, pri čemer je izvoz iz Vzhodne Azije večinoma usmerjen na trge Zahodne Evrope in Severne Amerike, izvoz iz Zahodne Evrope pa zadovoljuje zlasti interni regionalni trg. Tehnološka inovacija in trženje proizvodov ostajata domena razvitih trgov, primarno zahodnoevropskega in severnoameriškega, v okviru katerih so se ob tržnih znamkah visoke mode v Franciji in Italiji razvile še specializirane »globalne« proizvodno-distribucijske grupacije, kot so Gap, Zara, H&M in podobne, medtem ko je fizična proizvodnja prepuščena manj razvitim in cenejšim območjem dela, predvsem v Vzhodni, Jugovzhodni in Južni Aziji z izrazito prevlado Kitajske ter v Latinski Ameriki, kjer izstopa Mehika zaradi pripadnosti združenju NAFTA.

Na področju avtomobilske industrije pri proizvodnji in asemblaži izstopajo predvsem območja Zahodne Evrope, Vzhodne Azije in Severne Amerike. Posebno dinamiko je doživelo območje Vzhodne Azije, kjer se je po letu 1970 močno uveljavila Japonska, ki je prispevala komaj nekaj več kot 1 % svetovne avtomobilske produkcije leta 1960, toda že več kot 25 % leta 1990 in okrog 20 % leta 2000. Temu nasprotno je delež ZDA v istem obdobju padel od več kot 50 % na manj kot 15 %, delež Zahodne Evrope pa ostal na ravni 35-40 % svetovne proizvodnje. Kot nova okolja avtomobilske industrije so se v zadnjem obdobju uveljavile zlasti Južna Koreja, a tudi Brazilija, Indija in Kitajska, kjer pa je proizvodnja namenjena predvsem notranjemu trgu. Največja svetovna neto izvoznika vozil sta Japonska in Nemčija, ki na ta način pridobivata med 50 in 75 milijard USD dohodka na leto, največji neto uvoznik pa so ZDA, ki na tem področju izkazujejo letni deficit okrog 100 milijard USD. Pri avtomobilski proizvodnji prihaja do vse večje koncentracije, a tudi do številnih strateških in povsem funkcionalnih povezovanj vodilnih svetovnih producentov, ki izkazujejo tudi zelo močna vertikalna povezovanja s podjetnimi proizvajalci posameznih avtomobilskih delov in državnimi politikami. V preteklosti sta bili v Evropi posebej aktivni ameriški korporaciji General Motors in Ford. Slednja se je ob koncu 60. let prejšnjega stoletja reorganizirala in svoje evropske podružnice združila v enotno grupo Ford Europe, ki je pričela proizvajati posebne avtomobile za evropski trg in okus, kjer

je načrtovanje in marketing prepustila podružnicam v razvitejših evropskih trgih (v Veliki Britaniji in Nemčiji), proizvodnjo pa vse bolj usmerjala v manj razvite evropske trge (predvsem v Španijo). V zadnjem obdobju se njena produkcija vse bolj osredotoča na Nemčijo in Španijo in v sistem evropske produkcije in prodaje vključuje tudi svojo japonsko sestrsko grupacijo Mazdo, ki prav tako razvija evropskemu trgu prilagojene linije in proizvode. General Motors je po drugi strani na evropski trg prodrla zlasti s prevzemom angleške tovarne Vauxhall in nemške tovarne Opel. Tudi pri tej grupaciji se je interes do angleškega trga polagoma manjšal v korist kontinentalnemu trgu s prenosom proizvodnje v Španijo in srednje-vzhodno Evropo po letu 1990. Poleg tega so na evropskem trgu z lastnimi proizvodnimi centri zastopani še azijski, primarno japonski proizvajalci, kot sta Toyota, Nissan in Honda, ki pa za razliko od Forda in GM ne prilagajajo svoje produkcije lokalni specifiiki. Ameriški in japonski proizvajalci so v 80. letih prejšnjega stoletja delokalizirali svojo proizvodnjo tudi v Kanado in Mehiko, proti koncu prejšnjega stoletja pa so na ameriškem trgu pričele delovati že tudi večje evropske korporacije, predvsem Daimler-Benz, Volvo in Volkswagen, ki so prav tako pričele svoje modele in proizvodne linije prilagajati ameriškemu okusu. Poseben pristop predstavlja nadalje Fiatov prevzem bankrotiranega Chryslerja, ki ga je pred tem opustil nemški Daimler-Benz, saj je ta omogočil italijanskemu podjetju prenos večine avtomobilske produkcije na ameriška tla oziroma trge in povzročil dejansko vse večji zaton Italije na področju domicilne proizvodnje vozil, z izjemo kmetijskih strojev in prestižnih vozil znamke Ferrari. Temu nasprotno je Volkswagen z zgodnjim nastopanjem na kitajskih trgih in spretnim izkoriščanjem japonsko-kitajskega neprijateljstva močno okrepil svoje izvozne in produkcijske potenciale ter svetovni proizvodni delež. V večjo internacionalizacijo je bila nazadnje prisiljena tudi francoska skupina PSA (Peugeot in Citroen), ki se je odprla kitajskim vlagateljem in tako razširila svoja doslej preveč »regionalno« omejena tržna obzorja. Omeniti pa velja tudi, da prihaja v težnji po zmanjševanju proizvodnih stroškov med posameznimi konkurenčnimi koncerni tudi do dogovorov o razvoju skupnih montanžnih linij za proizvodnjo sorodnih avtomobilskih modelov ali do dogovorov o razvijanju skupnih motorjev.

Elektronska industrija se je razvila po drugi svetovni vojni na podlagi proizvodnje polprevodnikov in postala daleč najhitreje rastoča industrijska branža na svetu. Za razliko od prej omenjenih industrijskih področij, je ta daleč najbolj zastopana v Vzhodni in Jugovzhodni Aziji ter Severni Ameriki, precej manj pa v Zahodni Evropi. Tudi za področje elektronike je bila značilna začetna ameriška prevlada, dokler se ni v 80. letih prejšnjega stoletja močno okrepila vloga Japonske, tako da sta v 90. letih obe državi obsegali po okrog 40 % svetovnega

trga. Do konca 20. stoletja se je ameriški delež na svetovnih trgih spet dvignil na okrog 50 %, japonski pa padel na okrog 30 %, predvsem zaradi povečevanja proizvodnje v azijskih državah nove industrializacije z Južno Korejo na čelu, medtem ko je delež evropske produkcije na področju elektronskih komponentov relativno skromen in dokaj stabilen na ravni okrog 10 % svetovne proizvodnje. Če je bila evropska javna politika tradicionalno močno zainteresirana za zaščito in razvoj lastne avtomobilske industrije in z njo povezanih dejavnosti, je bil državni poseg v ZDA in na Japonskem najbolj opazen morda prav na področju elektronske industrije. ZDA so v tem sektorju videle strateški pomen pri ohranjanju in razvijanju svoje hegemonije na vojaškem in obrambnem področju, Japonska pa pri doseganju višjih in trajnejših industrijskih potencialov. V ta namen je ameriška vlada leta 1987 oblikovala in podprla nastanek konzorcija, ki je povezoval 14 ameriških ključnih proizvajalcev in omogočal raziskovalno in razvojno dejavnost na področju elektronike, ter vanj vključevala tudi neameriške prijateljske korporacije, razen japonskih. Ta korak je bil očiten odgovor na leta 1976 nastalo japonsko vladno iniciativo, ki je finančno podpirala razvojno in raziskovalno sodelovanje med petimi glavnimi lokalnimi proizvajalci: NEC, Fujitsu, Hitachi, Toshiba in Mitsubishi.

Ameriško-japonska bitka po svetovni prevladi je pomagala vzponu južnokorejske elektronske produkcije, saj je bila slednja deležna ameriškega tehnološke in razvojne pomoči. Tudi tu je razvoj slonel na oblikovanju posebnega konzorcija med podjetji (Samsung, LG in Hyundai), državnimi agencijami in univerzami za raziskovanje in razvoj novih tehnologij. EU je poskusila na svojem ozemlju uvesti podobne stimulacije za čezmejno povezovanje evropske elektronske industrije, vendar ni doživela večje podpore držav članic, zaradi česar ostaja v pretežni meri potrošniški trg za zunanje, ameriške ali azijske proizvajalce. Večji uspeh so na prehodu iz starega v novo tisočletje pokazala evropska podjetja mobilne telefonije, zlasti finska Nokia, vendar so tudi ta v zadnjem času zašla v krizo zaradi izgube konkurenčnosti do ameriških in azijskih (predvsem južnokorejskih) proizvajalcev t. i. »pametnih telefonov«, tabličnih računalnikov in podobnih »integralnih« oziroma »cross-over« elektronskih proizvodov. Leta 1990 je bilo med desetimi vodilnimi svetovnimi proizvajalci polprevodnikov pet japonskih, štiri ameriške in ena evropska korporacija, leta 2000 so bile med desetimi vodilnimi štiri ameriške, tri evropske, dve japonski in ena južnokorejska korporacija, leta 2011 pa pet ameriških, po dve japonski in južnokorejski ter ena evropska korporacija. Daleč vodilna je ameriška družba Intel z okrog 50 milijardami USD prometa pred južnokorejsko družbo Samsung (29 mrd USD), ameriško Texas Inst. (14 mrd USD) in japonsko Toshiba (13 mrd USD); edini evropski proizvajalec med desetimi

največjimi svetovnimi razvijalci polprevodnikov je francosko-italijansko podjetje ST Microelectronics z okrog 10 milijardami USD letnega prometa. Ameriška svetovna prevlada je posebej izrazita na področju »software« proizvajalcev, saj je tu med desetimi vodilnimi kar sedem ameriških korporacij, med temi tudi vsa tri vodilna (Microsoft, IBM in Oracle); od ostalih treh sta dve evropski (nemška SAP in švedska Ericsson) in ena japonska (Nintendo). Med desetimi vodilnimi svetovnimi tehnološkimi podjetji pa se je leta 2012 uvrstilo pet ameriških, tri japonska ter po eno podjetje iz Južne Koreje in Tajvana. »Bitka« za vodilno mesto poteka sedaj med koncernoma Apple in Samsung, ki obsegata po okrog 150-155 milijard USD letnega prometa. Ameriški proizvajalci polprevodnikov in elektronskih aparatov so na področju asemblaže polizdelkov in končnih izdelkov intenzivno investirali v Vzhodno in še zlasti Jugovzhodno Azijo ter v Mehiko, japonski pa pretežno v ZDA zaradi dostopa do ameriškega trga, ter na Kitajsko in Jugovzhodno Azijo; tako ameriške kot japonske elektronske korporacije so zastopane tudi na zahodnoevropskih tržiščih s svojimi podružnicami, predvsem v Veliki Britaniji, Franciji in Nemčiji.

Tako delež zaposlenih kot delež BDP, ki izhajata iz industrijskega sektorja, sta na svetovni ravni v upadu, vendar ostaja industrija pglavitna nosilna dejavnost svetovnega razvoja. V razvitih državah je prišlo do znatnega porasta storitev prav pri širjenju in dopolnjevanju tega sektorja, ki sicer v neposredni obliki zaradi povečane produktivnosti in mehanizacije ni več glavni »delodajalec«. Ne glede na to, pa ostajajo razvite države zaradi velikih vlaganj v raziskovalne in razvojne dejavnosti (ok. 3,1 % BDP na Japonskem, 2,7 % v ZDA in 1,9 % v EU) glavni nosilci industrijskega trga, ki se vse bolj globalizira in specializira. Njim se pridružuje tudi Kitajska, ki R&R namenja že okrog 1,5 % BDP. Najvišjo »dodano vrednost« imajo letalska in vesoljska industrija, farmacevtska industrija, industrija računalnikov in drugih elektronskih aparatov, telekomunikacijska industrija ter industrija zdravstvenih aparatov, kjer znašajo vlaganja v R&R med 7,5-13,5 % produkcijske vrednosti. Po deležu izvoza proizvodov z visoko dodano vrednostjo izstopajo Irska (54 % vsega izvoza), Švica (39 %), Južna Koreja in ZDA (po 36 %), Velika Britanija (35 %), Japonska (29 %), Mehika (28 %), Finska (24 %), Francija (23 %) in Nemčija (19 %). Pozitivno bilanco pri trgovanju s temi proizvodi imajo zlasti ZDA (28 mrd USD), Velika Britanija (13 mrd USD) in Japonska (8 mrd USD). Produktivnost pa se je v zadnjem obdobju najbolj povečala v Južni Koreji (270 %) pred ZDA (190 %), Japonsko, Francijo in Nemčijo (okrog 150 %).

Razvoj industrije je močno odvisen od energetskih možnosti. Proizvodnja in poraba energije sta se med 1971 in 2000 skoraj podvojili in presegli 100 milijard ton ekvivalentne vrednosti nafte. Fenomen je zadeval zlasti Severno Ameriko,

Zahodno Evropo in Japonsko, a tudi Kitajsko. Glede izvora energije prihaja do upada nafte ter porasta plina in atomske energije. Premog ohranja svoj potencial, zlasti pri industrijski porabi, obnovljivi viri pa prispevajo skupaj komaj 3 % energije. Glavne zaloge nafte so na Bližnjem vzhodu (63 %) pred Evrazijo, Latinsko Ameriko in Afriko (po 9 %), glavne zaloge plina pa spet na Bližnjem Vzhodu (41 %) pred Evrazijo (35 %), Afriko in Vzhodno Azijo z Oceanijo (po 8 %). V 80.–90. letih je ponudba nafte presegala porabo, cene so bile zato nizke in stabilne (ok. 20 USD/sodček). Po letu 2000 pa je cena nafte močno porasla (tudi preko 100 USD/sodček) zaradi novih »porabnikov« (Kitajska, Indija in druge države), ameriškega posega v Iraku ter borznih špekulacij. Glavni »koristniki« naftne produkcije so ob državah izvoznicah in njihovih proizvodnih/izvoznih podjetjih (glavne so Saudi Aramco v Saudski Arabiji, National Iranian Oil v Iranu, Gazprom v Rusiji in Qatar Petroleum v Katarju) zlasti veliki koncerni naftnih predelovalcev (glavni so Exxon Mobil v ZDA, BP v Veliki Britaniji in Royal Dutch Shell v Veliki Britaniji in na Nizozemskem), ki letno dosegajo čiste dobičke v višini okrog 25–35 milijard USD.

Ob razpoložljivosti energentov je za industrijsko proizvodnjo pomembna tudi produkcija oziroma distribucija električne energije. Pri produkciji elektrike se zmanjšuje vloga nafte in vodne energije, povečuje pa uporaba plina in premoga ter atomske energije. Med državami izstopata zlasti Francija, kjer atomska energija daje kar 78 % elektrike, in Norveška, kjer kar 98 % elektrike proizvajajo s pomočjo vodnih virov. Glavni rudarski potenciali se nahajajo v največjih državah (Rusija, Kitajska, ZDA, Avstralija itd.) z izjemo Čileja in Peruja glede bakra, Peruja glede cinka in srebra, Kirgizistana in Južnoafriške republike glede zlata, Kazahstana glede urana ter Botsvane in Konga glede diamantov. Težka industrija je seveda prisotna tam, kjer je na voljo dovolj energije in rud. Glede skupnih proizvodnih kapacitet jekla, so se te po letu 2000 zelo povečale (od okrog 750 na okrog 1200 mio t). V EU izvoz jekla po letu 2004 presega uvoz, močno deficitarne so ZDA, Kitajska pa je po znatni porasti proizvodnje dosegla leta 2004 suficit. Sicer se med glavne izvoznike uvrščata Brazilija in Avstralija. Glavni industrijski bazeni so še vedno osredotočeni v ZDA, Nemčiji in na Japonskem, čeprav se je večji del proizvodnje z nizko dodano vrednostjo deloma »preselil« v Vzhodno Evropo, Latinsko Ameriko oziroma Zahodno Azijo, še zlasti pa v Vzhodno in Jugovzhodno Azijo, se pravi tisti del sveta, ki ga lahko spričo rastoče industrializacije prištevamo v t. i. »svetovno polperiferijo«. Največja jeklarska koncerna na svetu sta Mittal Steel (Indija) in Arcelor (Luksemburg), ki sta se leta 2006 združila v ArcelorMittal z upravnim sedežem v Rotterdamu in proizvajata skupaj okrog 95 milijonov ton jekla.

Sodobna industrija se vse bolj naslanja na biotehnologijo, informatiko in komunikacijo ter se vse bolj povezuje s storitvenimi dejavnostmi. Največ podjetij na področju biotehnologije imajo v ZDA (1400) pred VB in Kanado (okrog 400–450). Največja podjetja na področju informatike pa so prav tako ameriška (IBM, Hawlett-Packard in Dell), ki letno »obračajo« po okrog 50–100 milijard USD. Glavni proizvajalec polprevodnikov in drugih elektronskih delov je ameriški Intel (ok. 35 mrd USD prometa), glavni proizvajalec softwara pa je Microsoft (37 mrd USD prometa). Glavna podjetja na področju telekomunikacij so Nippon T&T, Deutsche Telekom, Verizon (ZDA), Vodafone (Velika Britanija) in France Telecom (vsaka med 60 in 100 mrd USD), glavna podjetja elektrotehničnih aparatov pa so Siemens, Hitachi, Matsushita (obe Japonska), Samsung (Južna Koreja) ter Sony in Toshiba (Japonska), ki letno »obračajo« po okrog 55–90 milijard USD. Na področju komunikacij je bilo 2005 na svetu povprečno okrog 185 telefonskih priključkov na 1000 prebivalcev (v razvitih državah nad 500, v manj razvitih pa pod 50 ali celo pod 10); radijskih aparatov je bilo okrog 420 (pri razvitih nad 1000, pri manj razvitih pod 200); televizorjev okrog 275 (pri razvitih nad 500, pri manj razvitih pod 100); internet porabnikov pa okrog 75 (pri razvitih nad 250, pri manj razvitih pa pod 50). Internet porabnikov je največ v Aziji (37 %) pred Evropo (29 %) in Severno Ameriko (24 %). V Latinski Ameriki jih je 7 %, v Afriki in Oceaniji pa po 2 % (skoraj vsi v Avstraliji ali Južnoafriški republiki). K razvoju telefonije je prispeval pojav mobilnih telefonov, ki ne potrebuje tako razvejanega omrežja in jih zato lahko uporabljajo tudi v manj razvitih okoljih. V Afriki znaša tako število fiksnih telefonov na 100 prebivalcev okrog tri, število mobilnih telefonov pa skoraj deset. Po svetovnih regijah je največ mobilnih telefonov v Zahodni Evropi in v ZDA (med 700 in 950 na 1000 preb.), po državah in absolutnem številu pa največ na Kitajskem (19 %) in ZDA (10 %). Razvite države obsegajo okrog 20 % svetovne populacije, a kar 55 % vseh fiksnih in mobilnih telefonov, 65 % vseh internet porabnikov in 75 % vseh računalnikov.

V tem okolju so najbolj razvite tudi druge storitvene dejavnosti, ki sploh zaposlujejo večino aktivnih in »vzdržujejo« večino BDP razvitih držav (nad 60 % ali celo nad 70 %). Deindustrializacija se je od 60. let dalje začela v ZDA in se danes osredotoča predvsem na raziskovalne in razvojne dejavnosti, marketing, bančništvo in finance, telekomunikacije in podobne dejavnosti, ki sestavljajo t. i. gospodarske ali produktivne storitvene dejavnosti, medtem ko izdaja visok delež zaposlenih v administraciji v odnosu do produktivnih storitvenih dejavnosti večinoma slabo razvito ekonomijo in ga v razvitem svetu nadomešča t. i. »e-government«. Največji izvozniki storitev so ZDA in Velika Britanija, ki imata na

tem področju tudi največjo pozitivno bilanco (40-50 mrd USD). Najbolj razvito cestno omrežje imajo ZDA pred Indijo, Kitajsko, Brazilijo in Kanado, sicer pa je gostota cestnega omrežja najvišja na Japonskem. ZDA imajo tudi najbolj razvito železniško omrežje, čeprav je to najbolj gosto v Nemčiji in na Japonskem, kjer je tudi najbolj uporabljeno (nad 30 % vsega potniškega prometa, v EU le 8 %). Največ avtomobilov na 1000 prebivalcev imajo v ZDA (770) pred Italijo (675), Avstralijo (635) in Japonsko (600). Tovorni promet poteka v EU v glavnem po cesti (46 %), sicer pa po morju (42 %), železnici (8 %) in vodotokih (4 %).

Sicer je pri svetovnem tovarnem prometu najbolj uporabljen morski transport. Kapaciteta pretovora se je tako povečala kar za štiri krat v zadnjih desetletjih, prišlo pa je tudi do specializacije ladijskega pretovora. Največ (37 %) je ladij za prevoz kontejnerjev pred cisternami za pretovor nafte (22 %). Ob »davčnih oazah« za ladijski transport (Liberija, Panama, Bahami, Hong Kong, Norveška in Malta) imajo največ registriranih ladij v Grčiji, na Japonskem, v Nemčiji, na Kitajskem in v ZDA. Največja pristanišča na svetu so bila leta 2004 Singapur (395 mio t), Šanghaj (380), Rotterdam (355), Ningbo-Zhoushan (Kitajska, 225), Hong Kong (220) in Pusan (Južna Koreja, 220), leta 2010 pa Šanghaj (650 mio t), Ningbo-Zhoushan (627), Singapur (463), Rotterdam (430), Tianjin (408) in Guangzhou (400). Tudi na področju kontejnerskega prometa so leta 2010 prevladovala kitajska pristanišča (šest med desetimi največjimi na svetu) s Šanghajem in Singapurjem na čelu (v vsakem so pretovorili po okrog 28–29 milijonov TEU letno).

Svetovni potniški promet pa se večinoma odvija po zraku. K temu je prispeval tudi porast turizma, čeprav ostajajo najbolj prometna letališča v ZDA, ki omogočajo predvsem notranjo povezavo v državi. Najbolj prometna letališča so Atlanta (89 milijonov potnikov), Peking (74), Chicago (67), London (66), Tokyo (64), Los Angeles (59) in Pariz (58). Skupaj je bilo 2005 na svetu okrog 805 milijonov turistov. Največ jih je prispelo v Francijo, Španijo, ZDA in na Kitajsko. Po regijah sveta je dohodek od turizma tako porazdeljen: EU 33 %, Severna Amerika 31 %, Vzhodna Azija 17 %, ostala Azija in druga območja Evrope in nekdanje SZ po 6 %, Latinska Amerika 3 %, Oceanija in Afrika pa po 2 %. Največji svetovni porabniki v turizmu so Američani (31 % vse porabe).

Poseben razmah je doživel finančni sektor, ki je v svetovni ekonomiji vse bolj odločilen. Glavna središča so v New Yorku, Šanghaju, Londonu in Tokyu. Finančni trgi obsegajo v ZDA kar 47 tisoč milijard USD, v EU 57 tisoč milijard USD, na Japonskem pa 21 tisoč milijard USD (skupaj ok. 125 tisoč mrd USD; v celem svetu ok. 155 tisoč mrd USD). Največje prilive kapitala beležijo v ZDA (65 %), največje valutne rezerve v odnosu do BDP pa imajo v Singapurju (104 %), na Tajvanu (78 %), v Hong Kongu (75 %), v Maleziji (56 %) in na Kitajskem (37 %).

Glavne svetovne banke (Citigroup, Fortis, HSBC) so pred krizo »obračale« letno po okrog 50–100 milijard USD, glavne svetovne zavarovalnice (Axa, Allianz, Ing Group) pa okrog 60–120 milijard USD.

RAZVOJ SVETOVNE KARTE IN REGIONALNE DINAMIKE

Družbenogeografski razvoj neevropskega okolja

Ker smo evropski družbeni prostor že obširno predstavili v delu »Združeni v različnosti« (Bufon, 2012), bomo v nadaljevanju orisali glavne družbenogeografske značilnosti in razvojne dinamike v neevropskem okolju, nato pa opravili družbenogeografsko analizo svetovnih regij in njihovega spreminjanja po letu 2000. V spodnji pregled po državah smo vključili le tiste, ki obsegajo 3 ali več milijonov prebivalcev.

Afrika

V Afriki so se razvile različne civilizacije, do katerih so prišli v posredni stik Evropejci že za časa antične Grčije in Rimskega imperija preko severnoafriškega ozemlja in nilskega »koridorja«, kjer se je razvila ena izmed najstarejših civilizacij na svetu. Bolj kot Evropejci, je na severnoafriško kulturo kasneje vplival arabski svet, zanimiv povratni azijski vpliv pa je zaznaven predvsem na Madagaskarju, kjer so se že pred letom 1000 naselili Malezijci in Indonezijci. Čeprav je Afrika »domovina« sodobne človeške vrste (*homo sapiens*), ki se je iz afriškega »roga« najverjetneje preko južnega dela Arabskega polotoka pred približno sto tisoč leti razširila v evrazijski in nato še v ameriški prostor, je o predkolonialnem obdobju le malo informacij. Možno je, da so se prvotna pastirska ljudstva iz območja Sahare, zaradi postopne dezertifikacije tega dela Afrike, ki se je pričela približno

4 tisoč let pr. n. št., umikala proti jugu, kjer so se srečala z drugimi ljudstvi. Dokaj zanesljivo pa je naselitev centralnega in južnega predela kontinenta potekala v novjšem obdobju, nekako od prvega tisočletja pred našim štetjem, in zadevala predvsem bantujska ljudstva. Ta ljudstva so že uporabljala železo in keramiko ter se ukvarjala pretežno s kmetijstvom in so s svojim širjenjem izpodirala prvotne prebivalce, ki so se v glavnem še vedno bavili z lovom in nabiralništvom, kakor na primer Pigmejci, ki še danes prebivajo v tropskem pragozdu v porečju Konga, ali Bušmani in Hotentoti, ki so bili odrinjeni proti južnoafriškim stepam in puščavam.

Prve izpričane subsaharske civilizacije so se razvile okrog leta 1000 na stiku kmetijskih in živinorejskih kultur in so se že vključevale v karavanske izmenjave. Ganski »imperij« med rekama Niger in Senegal je na primer obvladoval trgovino z zlatom med Gvinejskim zalivom in Sredozemljem, v zameno za katerega je dobival sol in druge »luksuzne« izdelke. Po 10. stoletju se je arabski vpliv okrepil: severnoafriški trgovci so prečkali Saharo, da bi pridobili sužnje, zlato in usnjene izdelke ter ob tem širili islam. Na ta način so se vzdolž karavanskih poti razvila večja mesta, v katerih je prevladovala arabska kultura. Intenzivni so bili trgovski stiki tudi vzdolž severovzhodne afriške obale do Zanzibarja, kjer so Arabci ustanovili vrsto trgovskih oporišč in vpeljali posebno mešano jezikovno varianto, *svahili*, ki se je kot nekakšna »lingua franca« ohranila še danes. Te trgovske vezi so omogočile v notranjosti celine razvoj nekaterih črnskih mestnih držav (npr. Ife v današnji Nigeriji ali mogočno kamnito utrjeno mesto iz 4.–5. stol. na ozemlju današnjega Zimbabveja), ki pa se niso mogle nasloniti na lastno ekonomijo in so bile zato precej nestabilne. Povsem propadle pa so z nastopom morske trgovine v 16. stoletju, ko se je vse družbeno »dogajanje« preneslo na atlantsko obalo.

Evropejci so prva pomorska oporišča v Afriki postavili po letu 1450, ko so najprej Portugalci, nato pa še Holandci, Angleži in Francozi pričeli vse bolj intenzivno »trgovati« s sužnji. Za razliko od Arabcev, ki so sužnje »uporabljali« le pri hišnem delu, so Evropejci novo delovno silo široko izkoriščali v ameriških rudnikih in plantažah. Po ocenah naj bi tako preko Atlantika »prenesli« skupaj nad dvajset milijonov Afričanov (precej več, če štejemo še umrle med prevozom). Pri tem »poslu« so evropskim posrednikom pomagale tudi obalne afriške »države« ob Gvinejskem zalivu, na primer kraljestvo Ašanti na območju sedanje Gane ali Dahomej na območju sedanjega Benina, saj se Evropejci niso podajali v notranjost kontinenta. Prve kolonialne posesti so se tako značilno formirale ob obalah. Obsežnejše posesti so nastale le v Alžiriji, ki so jo Francozi zasedli leta 1830, in v Južni Afriki, kjer so Holandci v 17. stoletju razvili svojo kolonijo, ki so jo nato prevzeli Angleži. Kolonizacijo notranjosti kontinenta so omogočili misijonarji

in drugi popotniki ter nato trgovci v 19. stoletju, ki so tam iskali rudna bogastva, saj se je trgovina s sužnji nehala med letoma 1830 in 1870. Politično podrejanje notranjih ozemelj je sledilo logiki obalnih posesti, tako da se je od obalne črte širilo v notranjost, večinoma vzdolž vodotokov, celovita razdelitev kontinenta pa je bila dogovorjena na berlinskem kongresu leta 1885. Francija je pridobila dobršen del zahodne in centralne Afrike ter Madagaskar; Velika Britanija del gvinejskega ozemlja in obsežne predele vzhodne in južne Afrike; Nemčija je prevzela Kamerun, Tanganiko in Namibijo; Belgija je pridobila Kongo, v delitev pa je kasneje pristopila še Italija, ki si je podredila Eritrejo (1890) in Libijo (1910). Večji konflikt je nastal le v Južni Afriki med Angleži in holandskimi priseljenci, ki se je zaključil z nastankom samostojne republike leta 1910, v kateri sta si obe beli dominantni skupnosti nekako razdelili oblast. Formalno neodvisni sta ostali le Liberija in Etiopija.

Kolonialna oblast je povsem porušila dotedanjo družbeno organizacijo, ki je temeljila na skupni lastnini. Kolonialisti so v Afriki razvijali le tiste kulture, ki so bile namenjene »izvozu« oziroma so bili sami zanje zainteresirani (bombaž, kava, arašidi, kakav ipd.), te pa so zamenjale tradicionalne domače kulture in povečale prehrambeno odvisnost prebivalstva. Za transport kmetijskih pridelkov in rud (diamanti, zlato in baker) so uporabljali rečne poti ter zgradili železniške in cestne povezave, vendar z izjemo Južne Afrike te dejavnosti niso pritegnile v območje večjega števila Evropejcev (skupaj le okrog 100 tisoč oseb). Med obema vojnoma in takoj po drugi svetovni vojni se je povpraševanje po »afriških« dobrinah zaradi širjenja industrializacije v razvitem svetu povečalo, kar je privedlo do povečanih investicij iz Evrope in ZDA. Uveljavljanje t. i. »socialne države« v evropskih kolonialnih državah je prispevalo k temu, da so se socialne razmere izboljšale tudi v njihovih afriških posestih (gradnja šol, bolnišnic itd.), kjer so se razvijale obenem notranje prometne povezave. Do leta 1960, pred splošno dekolonizacijo, je Afrika prispevala na svetovni trg 90 % diamantov, 77 % kobalta, 50 % zlata, 30 % nafte, 22 % bakra in 10 % svinca. Kar dobre plače za delo v rudnikih so spodbudile proletarizacijo in urbanizacijo kontinenta, omogočile pa so tudi znaten porast prebivalstva, čeprav se je gospodarski potencial vidneje povečal le v Južnoafriški republiki, ki je sama obsegala več kot polovico vsega izvoza iz subsaharske Afrike. Ekonomski razvoj pa ni prinesel zaželenih političnih sprememb, zato so se množile zahteve po neodvisnosti. Dekolonizacija se je pričela leta 1957, ko je neodvisnost ob Liberiji in Etiopiji pridobila Gana (prej: Zlata obala) v okviru Commonwealtha, za njo pa tudi Sudan in Gvineja. Konec leta 1960 se je tem prvim petim samostojnim državam pridružilo še 17 držav, dodatnih 13 pa do leta 1968. Portugalske kolonije so se osamosvojile le po daljših konfliktih

sredi 70. let prejšnjega stoletja. Do leta 1980 so postali neodvisni še Sejšeli, Džibuti in Zimbabve. Toda tudi proces dekolonizacije ni potekal povsem uspešno, saj je temeljil na predhodnih umetnih upravnih in kolonialnih mejah. Ohranila se je predhodna ekonomska odvisnost od »zunanjih« dobaviteljev, povečali pa so se korupcija in notranji klanovsko-plemenski konflikti, ki še vedno močno omejujejo razvoj demokracije in sodobne družbene ureditve na afriškem kontinentu.

Trenutna politična karta Afrike sestoji iz 54 držav (Eritreja se je od Etiopije odcepila leta 1993, kot zadnja nova država pa je na podlagi referendumu leta 2011 nastal Južni Sudan). Etnično-jezikovna struktura pa je veliko bolj raznolika, saj obstaja več kot tisoč različnih skupnosti, tako da z redkimi izjemami (arabske države, kjer pa so tudi prisotne verske in etnično-jezikovne manjšine) prevladujejo večetnične države, kar močno otežuje možnost njihovega »upravljanja« in povzroča nenehne notranje konflikte. Državno centralno »upravljanje« zato večinoma ni primerljivo evropskemu sistemu, saj večinoma teži k obvladovanju obstoječih gospodarskih tokov in v najboljšem primeru temelji na ravnovesju interesov različnih plemen in klanov, v najslabšem pa je povsem odsotno ali omejeno le na »obvladovanje« dela prestolnice (kot v večjem delu novejše zgodovine Somalije ali v zadnjem obdobju v Libiji).

Čeprav beleži afriški kontinent že nekaj desetletij najvišjo stopnjo demografske rasti na svetu (nad 2 % letne rasti), še vedno ni »prebolel« demografskega »davka«, ki ga je plačal zaradi trgovanja s sužnji. Po ocenah, naj bi okoli leta 1600 afriško prebivalstvo obsegalo okrog 20 %, leta 1850 okrog 8 %, leta 1950 okrog 9 %, leta 2010 pa slabih 15 % svetovnega prebivalstva. Še bolj marginalna je celina na ekonomskem področju (komaj 2–3 % svetovnega BDP), povprečni BDP/preb. (manj kot 3 tisoč USD leta 2010) pa znaša manj kot polovico istega kazalca Latinske Amerike in je višji le od povprečja v Južni Aziji. Seveda pa to kontinentalno povprečje skriva precejšnje notranje razlike: BDP/preb. znaša v povprečju nekaj nad 5 tisoč USD v Severni Afriki in nekaj nad 2500 USD v Centralni in Južni Afriki, a samo okrog 700 USD v Subsaharski Afriki. Tudi notranja distribucija prebivalstva je dokaj neenakomerna, in ponekod gostota, ki znaša v povprečju (ok. 30 preb./km²) le tretjino gostote v Evropi in v Aziji, daleč presega produkcijske možnosti okolja.

Dve ločnici delita Afriko na 3 makroregije: na severu je to Sahara, na jugu pa Kalahari. Severno in južno od teh naravnih pregrad prevladuje subtropsko ali zmerno podnebje, prebivalstvo pa uživa nekoliko višjo stopnjo razvoja. *Severnoafriška makroregija* (1) obsega okrog 5,8 milijonov km² in okrog 165 milijonov prebivalcev, vendar kar 90 % ozemlja obsegajo puščave ali aridna območja. V teh predelih živijo povečini le nomadski pastirji (ok. 5 mio), povprečna

gostota pa znaša le 1 preb./km². Letna stopnja demografske rasti znaša v regiji 1,7 %, rodnost 2,4 otroka na žensko, stopnja urbanizacije skoraj 65 %, pričakovana življenjska doba je 71 let pri moških in 75 let pri ženskah, otroška umrljivost pa znaša okrog 25 promilov. Vsi ti kazalci so relativno mnogo bolj ugodni od ostalih dveh afriških makroregij, čeprav ostajajo notranje socialne razlike tudi v Severni Afriki dokaj visoke. V *subsaharski makroregiji* (2) na okrog 12,8 milijonov km² živi okrog 470 milijonov prebivalcev; letna rast znaša tu nad 3 %, rodnost okrog 5,2 otrok na žensko, stopnja urbanizacije nekaj nad 38 %, pričakovana življenjska doba je komaj 53 let pri moških in okrog 55 let pri ženskah, otroška umrljivost pa je višja od 135 promilov. Podobno strukturo izkazuje *južno- in centralnoafriška makroregija* (3), kjer na okrog 11,3 milijonov km² živi okrog 370 milijonov prebivalcev. Od subsaharske makroregije se razlikuje le po nekoliko nižji stopnji letne rasti (2,3 %), rodnosti (4,4 otrok na žensko) in otroške smrtnosti (nekaj nad 10 %).

V splošnem predstavljata obe regiji t. i. »črne Afrike« najboljši revni del sveta: tu se nahaja 29 od 31 najbolj revnih držav na svetu, revni in podhranjeni pa obsegajo okrog 40 % prebivalstva. Na kmetijskem področju pridelajo tu okrog 80 % svetovne produkcije kakava, 20 % arašidov, 15 % palmovega olja ter dobršen delež kave in bombaža, slabo razvita pa je kmetijska produkcija za lastno porabo (v obdobju 1975–2005 je porasla le za 2 %). Večino žita morajo uvažati iz Severne Amerike ali Evrope po »zahodnih«, subvencioniranih cenah. Obenem se je zaradi rasti števila prebivalstva prehrabena razpoložljivost na prebivalca, kljub temu, da primarni sektor predstavlja v Subsaharski Afriki še vedno nad 35 % BDP, zmanjšala za 7 %, medtem ko se je v drugih območjih v razvoju povečala za 30 %. Tehnologija je zaostala in ekstenzivna, velikokrat požigalniška, ta praksa pa je s pašništvom in deforestacijo povzročila širjenje dezertifikacije subsaharskih območij. Okoljske in družbene razmere so se v obdobju 1975–2005 dokaj poslabšale. Posebej negativni so bili učinki daljše suše in občasnih uničujočih »vdorov« kobilic v 80. letih prejšnjega stoletja, kar je potisnilo na rob eksistence okrog 150 milijonov oseb v Sahelu, a tudi v Bocvani, Eritreji in Etiopiji. Vojne razmere v Mozambiku, Angoli, Namibiji, Čadu, Sudanu, Ugandi in v t. i. »Afriškem rogu« so v istem obdobju terjale več milijonov žrtev in še več beguncev, ki so se iz podeželja zatekli v mesta (ok. 10 milijonov). Število beguncev se je do leta 1994 dvignilo na 18 milijonov in ostalo do danes skoraj nespremenjeno. Kombinacija dezertifikacije in konfliktov je posebej prizadela Sudan, kjer je podhranjenost postala kar endemična. V mnogih državah predstavlja zunanja pomoč do 25 % BDP.

Po definiciji IMF in Svetovne banke je močno zadolženih revnih držav, se pravi držav, kjer je javni dolg višji od izvoza za 200–250 % oziroma od vladnih dohodkov za 280 %, štirideset, od tega se skoraj vse nahajajo v Afriki. Čeprav je

bil dobršen del zunanjega dolga, ki je ob koncu 20. stoletja znašal v vseh afriških državah kar 300 milijard USD, do danes s pomočjo mednarodnih finančnih institucij že odpravljen, je glavni vzrok za njegovo nastajanje sistemski, saj vrednost blagovno in cenovno omejenega izvoza stalno zaostaja za vrednostjo uvoza, ki zadeva večino potrebnih dobrin, vključno z žitaricami. To stanje so v preteklosti mednarodne finančne organizacije še poslabšale, ko so v »zamenjo« za svojo pomoč večinoma zahtevale zmanjševanje stroškov delovne sile in druge ukrepe za zmanjševanje javne porabe. Problem ostaja tudi mednarodna pomoč, ki po eni strani blaži gospodarska in socialna nesorazmerja, po drugi pa še sama dodatno povečuje zunanjo odvisnost. Razvite države so se leta 2005 sicer obvezale, da bodo pomoč Afriki v višini okrog 25 milijard USD podvojile do leta 2010, vendar se to ni zgodilo. Deloma je k temu prispevalo dejstvo, da gre dobršen del »pomoči« v resnici raznim zahodnim institucijam in njihovemu osebju, ki deluje v Afriki, preostala sredstva pa se večinoma »izgublja« v krogu skorumpiranih lokalnih oblasti; deloma pa je to tudi rezultat spremenjene strategije, ki se od klasične »slepe« pomoči preusmerja v bolj načrtovane investicije, ki se sedaj izvajajo večinoma v koordinaciji z Afriško unijo. K večjemu dotoku investicij v »črno Afriko« je prispevala tudi povečana mednarodna gospodarska aktivnost Kitajske, tako da se je stanje v mnogih afriških državah vendarle pričelo izboljševati, posebej v državah izvoznikah nafte in tistih državah, ki so po letu 1991 utrdile in demokratizirale svojo politično strukturo.

Okoljski problemi zadevajo zmanjševanje vodostaja večjih jezer in rek zaradi namakanja in energetske izrabe in še zlasti deforestacijo zaradi izvoza lesa in pridobivanja lesa in lignita za domačo rabo (kar 90 % Afričanov ne pozna drugega energetskega vira). Slednja se je pričela že konec 19. stoletja in se je še okrepila v zadnjem obdobju (v Slonokoščeni obali se je površina gozdov zmanjšala za 70 %, v Nigeriji pa samo v zadnjih letih za več kot 55 %). Z deforestacijo se povečuje erozija tal, zaradi česar je v obdobju 1980-2000 postalo neproduktivnih kar 1,5 milijona hektarov. Poseben problem je v 80. letih prejšnjega stoletja predstavljal prelov slonov (100 tisoč na leto) zaradi prekupčevanja z okli. Prepoved trgovanja, ki se je uveljavila po letu 1989, je prelov zavrla, vendar ga ni zaustavila. Trenutno se povečuje problem ilegalnega trgovanja z odpadki (tudi nuklearnimi), ki zadeva zlasti Gvinejo Bissau, Benin, Kongo, Nigerijo, Niger, Senegal, Džibuti in Somalijo. Na demografskem področju je kontrola rojstev imela več uspeha le pri bolj ozaveščenem prebivalstvu, sicer je veliko držav in plemenskih vodij prav s povečevanjem števila prebivalcev želelo povečati tudi lastno politično »težo«. Demografska eksplozija, zaradi katere se je število prebivalcev med letoma 1920 in 2005 povečalo za več kot šestkrat, je povzročila krizo socialnih in zdravstvenih

storitev. V območju še vedno pride le en zdravnik na 5–10 tisoč prebivalcev, v Evropi pa znaša to razmerje 1 : 285. Število okuženih z virusom HIV se je povečalo od okrog 9 milijonov leta 1992 na okrog 23 milijonov leta 2010 (70 % vseh okuženih na svetu), število žrtev zaradi okužbe pa znaša na letni ravni nad milijon oseb.

Delež revnih se giblje med 60 % v Nigerju, Burkini Faso in Maliju in 20 % v Mavretaniji, Sejšelih in Kapverdskih otokih. Ugodnejšo strukturo izkazujejo tudi Tanzanija, Mozambik, Bocvana in Zimbabve, kjer države razvijajo posebne politike za odpravo revščine, medtem ko beležijo večji zaostanek Malavi, Nigerija, Zambija, Sudan in Etiopija. Strukturni revščini se pridružuje konjunkturna zaradi naravnih nesreč in konfliktov. Njena odprava zahteva predvsem izboljšanje življenjskih pogojev za ženske, ki mnogokrat opravljajo večino dela, a imajo prenizko izobrazbo. Nujni so tudi ukrepi za izboljšanje produkcijskih tehnik, za dostavo pitne vode in za oskrbo z gorivi, kar vse zahteva zelo kapilarne in načrtne posege. Zelo neugodno je razmerje med razpoložljivimi viri in industrijsko proizvodnjo, ki ne presega 1,5 % svetovnega deleža. Za to sta »krivi« notranja neorganiziranost in prevelika odvisnost od tujih kapitalov, ki jih zanima le čim cenejši odkup surovin. Slabo razvit je tudi prometni sistem: železniško omrežje obsega okrog 70 tisoč km, kar je le četrтина omrežja v trikrat manjšem evropskem prostoru. Slabosti so še večje v subsaharski Afriki, kjer državni sistemi med seboj skoraj niso povezani. Ugodnejšo dinamiko izkazuje le izvoz nafte (Afrika proizvaja 10 % svetovne nafte), ki pa je omejen le na nekatere države (Alžirija in Libija na severu ter Nigerija, Angola, Kamerun, Gabon, Ekvatorialna Gvineja in Kongo v subsaharski Afriki). V teh državah lahko nafta predstavlja do 90 % vrednosti izvoza in do 40 % BDP, tako produkcija kot delitev dohodkov pa ostajata dokaj neurejena in izven prave kontrole. Subsaharski izvoz je usmerjen pretežno v ZDA in na Kitajsko, ki postaja vse bolj pomemben investitor v Afriki, saj prispeva tudi k obnovi prometnic in socialnih služb.

Urbanizacija v Afriki ostaja na svetovni ravni najnižja, vendar ni zato rast mest nič manj hitra in kaotična, saj se prebivalstvo v urbanih območjih povečuje za okrog 7 % na leto. Čeprav se le dve mesti (Kairo in Lagos) lahko po številu prebivalcev primerjata z drugimi »mega-mesti«, je milijonskih mest že več kot 45, skupno pa urbano prebivalstvo, kot smo videli, obsega nekaj manj kot 40 % skupne populacije, kar je več kot dvakrat toliko kot v 50. letih prejšnjega stoletja, do leta 2025 pa naj bi se ta delež dvignil na 55 %. Večinoma se v mesta iz podeželja selijo mladi in revni, kar povzroča številne socialne in bivalne težave. Tudi produkcijska sposobnost mest je nizka, saj so dejavnosti večinoma omejene na upravo. Tako imenovani »slumi« so številni in predstavljajo glavnino urbane ekspanzije. Afriška mesta so velikokrat le povečane vasi, tako po videzu kot po

načinu življenja, saj predstavljajo »pravi« meščanski sloji le manjši delež mestnega prebivalstva, ki živi v posebnih, varovanih četrtih. Večjo tradicijo imajo mesta v Severni Afriki, danes pa izkazujejo največjo privlačnost poleg že omenjenih Abidjan, Kinšaša, Lusaka in Johannesburg.

V Durbanu (Južnoafriška republika) so leta 2002 tedanjo Organizacijo za afriško enotnost, ki je nastala leta 1963, preimenovali v *Afriško unijo* po zgledu EU. Tako naj bi se tudi AU »opremila« s Komisijo in Parlamentom, afriško centralno banko in denarnim skladom ter Sodiščem. AU, ki povezuje vse afriške države, razen Maroka, ki je iz predhodne zveze izstopil leta 1984, ker je ta priznala samostojnost Zahodni Sahari, se želi posvečati ekonomskemu razvoju, odpravi konfliktov in promociji demokracije. Sedež ima v Adis Abebi (Etiopija), kjer se nahaja tajništvo in stalni predstavniški komite v zastopstvu veleposlanikov držav članic v Etiopiji. AU sestavlja Skupščina predsednikov držav in vlad članic, ki jo vsako leto vodi drug predsednik, in Izvršni svet, ki ga sestavljajo zunanji ministri držav članic; obe ti telesi odločata z dvotretjinsko večino. Po zgledu EU je AU ustanovila še Komisijo AU (od 2007) in Panafriški parlament (od 2004), ki ga sestavlja 265 predstavnikov parlamentov držav članic s sedežem v Midradu (Južnoafriška republika); obe telesi imata 5-letni mandat. Poleg tega delujeta pod okriljem AU še Afriško sodišče za človekove pravice (od 2006) in Afriško sodišče (od 2009), ki se ukvarja z upravnimi legalnimi problemi, razvijajo pa se tudi skupne finančne institucije, in sicer Afriška centralna banka, Afriška investicijska banka in Afriški denarni sklad s ciljem, da bi do leta 2028 uvedli skupno valuto »Afro«. AU je vse bolj dejavna tudi pri koordiniranju pomoči in pri organizaciji vojaških posegov za razreševanje lokalnih konfliktov.

Ob AU delujejo na kontinentu s spremenljivo uspešnostjo še številne druge regionalne povezave, ki pa vendarle omogočajo postopno povezovanje posameznih držav in skupno načrtovanje. Leta 1992 je nastala zveza SADC (Southern African Development Community), ki naj bi oblikovali skupni trg na območju Angole, Bocvane, DR Konga, Južnoafriške republike, Lesota, Madagaskarja, Malavija, Mauritiusa, Mozambika, Namibije, Sejšlov, Svazilanda, Tanzanije, Zambije in Zimbabveja. V okviru te zveze je leta 2002 nastala SACU (Southern African Customs Union), ki omogoča prosto trgovinsko izmenjavo med Bocvano, Južnoafriško republiko, Lesotom, Namibijo in Svazilandom. EAC (East African Community) je nastal že leta 1900 med Ugando in Kenijo in bil leta 1922 razširjen na Tanzanijo, vendar je bilo njegovo delovanje obnovljeno šele leta 1999 z namenom, da ureja gospodarska in migracijska vprašanja članic; leta 2007 sta v zvezo vstopili še Ruanda in Burundi. COMESA (Common Market for Eastern and Southern Africa) je nastal leta 1994 in promovira trgovinske izmenjave med

državami članicami (Burundi, Džibuti, Egipt, Eritreja, Etiopija, Kenija, Komori, DR Kongo, Libija, Madagaskar, Malavi, Mauritius, Ruanda, Sejšeli, Sudan, Svaziland, Uganda, Zambija in Zimbabwe). Podobne cilje ima (oziroma je imel) CEN-SAD (Community of Sahel-Saharan States), ki je sicer nastal na pobudo libijskega voditelja Gadafiga leta 1998 in želel povezati Benin, Burkino Faso, Centralnoafriško republiko, Čad, Džibuti, Egipt, Eritrejo, Gambijo, Gano, Gvinejo, Gvinejo Bissau, Kenijo, Komore, Liberijo, Libijo, Mali, Maroko, Mavretanijo, Niger, Nigerijo, Sao Tome/Principe, Senegal, Sierro Leone, Slonokoščeno obalo, Somalijo, Sudan, Togo in Tunizijo. Dokaj ambiciozne cilje ima nadalje CEMAC (Communauté Economique et Monétaire de l'Afrique Centrale), ki od leta 1994 povezuje Centralnoafriško republiko, Čad, Ekvatorialno Gvinejo, Gabon, Kamerun in Kongo; cilj zveze je ekonomska in monetarna integracija držav članic. Podobne cilje ima CEDEAO-ECOWAS (Communauté Economique des Etats de l'Afrique de l'Ouest – Economic Community of West African States), ki je sicer nastal že leta 1975 in povezuje Benin, Burkino Faso, Gambijo, Gano, Gvinejo, Gvinejo-Bissau, Kapverdske otoke, Liberijo, Mali, Niger, Nigerijo, Senegal, Sierro Leone, Slonokoščeno obalo in Togo. Države CEMAC in nekatere članice CEDEAO (Benin, Burkina Faso, Gvineja Bissau, Mali, Niger, Senegal, Slonokoščena obala in Togo) so leta 1994 že uvedle skupno valuto (frank CFA) s fiksnim tečajem v odnosu do francoskega franka oziroma evra.

V nadaljevanju bomo nekoliko podrobneje predstavili afriške subregije po regionalizaciji, ki smo jo, tudi zaradi pomanjkanja neke ustaljene regionalne delitve afriškega kontinenta, v ta namen sami izvedli in je bila v zgornjem pregledu delno že omenjena, in sicer: *severnoafriško regijo*, ki vključuje države južnega Sredozemlja, *subsaharsko regijo*, v katero smo vključili države najširšega dela kontinenta do vključno južne linije, ki jo tvorijo Kamerun, Centralnoafriška republika, Sudan (oziroma Južni Sudan), Etiopija in Somalija, ter *centralno in južnoafriško regijo*, ki obsega preostale afriške države.

SEVERNOAFRIŠKA REGIJA

Ta regija sestoji samo iz petih držav: Maroka, Alžirije, Tunizije, Libije in Egipta. Območje Severne Afrike so že od nekdaj naseljevali nomadski Berberi; v drugem tisočletju pr. n. št. so tu svoje trgovske postojanke najprej postavili Feničani, za njimi pa Rimljani. Obalna mesta so v 5. stoletju uničili Vandali, islamizacija pa se je pričela konec 7. stoletja, ko je bilo območje Maroka in Alžirije vključeno v širše državne sisteme pod berberskim vodstvom, Tunizija pa je prešla pod neposredno arabsko oblast z imenom »Ifriqiya« in prevzela današnje ime od

12. stoletja dalje. Maroko je ohranil v odnosu do Osmanskega imperija še najvišjo stopnjo samostojnosti in postal francoski protektorat šele leta 1912, razen dela obale, ki je bil prepuščen Španiji. Tunizija in Libija sta konec 16. stoletja prešla pod Osmanski imperij, v okviru katerega sta od 18. stoletja dalje uživali večjo avtonomijo in dedno pravico do lokalne oblasti. Berberska Alžirija je bila po letu 1516 znana kot sredozemska piratska postojanka in se je osamosvojila izpod osmanske nadoblasti v 17. stoletju. Francija je območje Alžirije pričela zavzemati ob močnem lokalnem odporu v obdobju 1830–1847 in si ga dokončno podredila oziroma priključila neposredno francoskemu ozemlju leta 1871. Kljub temu lokalnemu prebivalstvu ni dodelila istih pravic kot so jih uživali Francozi. Tunizija je postala francoski protektorat leta 1881, čeprav so bili za območje zainteresirani tudi Italijani, ki so imeli tu kar številno prebivalstvo. Bolj uspešen je bil italijanski prodor na območju Libije, ki si ga je Italija podredila leta 1912 po vojni s Turki. Libijsko ozemlje je po drugi svetovni vojni prešlo pod kontrolo angleških in francoskih sil, leta 1951 pa je bila proglašena libijska samostojna kraljevina na podlagi resolucije OZN. Maroko in Tunizija sta samostojnost pridobila leta 1956, prvi pa si je po letu 1975 spričo odhoda španskih sil priključil tudi Zahodno Saharo, kjer je prišel v konflikt z lokalnimi gibanji za samostojnost območja. Težavnejša je bila osamosvojitve Alžirije, saj je Francija proti upornikom pričela leta 1954 pravo vojno, ki se je zaključila šele leta 1962 z umikom francoske vojske. Notranji konflikti med različnimi alžirskimi strujami so se nadaljevali tudi v naslednjih letih s sosledjem državnih udarov do 70. let prejšnjega stoletja. Tedaj se je režim izraziteje usmeril v podporo Gibanja neuvrščenih do sprejetja nove ustave leta 1989, ki je ponovno uvedla večstrankarski sistem, a obenem odprla novo obdobje nestabilnosti in notranjih obračunavanj, zaradi katerih je v obdobju 1993–2005 umrlo okrog 150 tisoč oseb. Šele leta 2011 so oblasti preklicale izredno stanje; v Alžiriji so od leta 1996 prepovedane islamistične in etnične stranke, čeprav je kot državna vera sprejeto muslimanstvo in so prepovedana vsa dejanja, ki se ne skladajo z islamsko moralo; s smrtno kaznijo se kaznujejo hujša teroristična dejanja. Oblast izvaja predsednik države, ki je neposredno izvoljen za dobo petih let, tako kot člani dvodomnega parlamenta, ki se sicer delno zamenjajo vsake tri leta.

Maroko (ok. 32 mio preb. leta 2010) je razvil po letu 2004 nekoliko liberalnejšo civilno zakonodajo, po kateri se lahko polnoletne ženske poročajo brez očetovega dovoljenja, so soodgovorne za vodenje družine in niso več podrejene možu; poligamija je dovoljena le v primeru, da ima mož zadostna sredstva za vzdrževanje dodatnih žena. Vlado imenuje kralj, politično življenje pa soustvarja dvodomni parlament: poslanska zbornica in zbornica socialnih predstavnikov. Za najhujše prekrške je predvidena smrtna kazen. Arabci obsegajo približno

dve tretjini, Berberi pa eno tretjino prebivalstva (skupaj okrog 30 milijonov). Arabščina je uradni jezik, uporablja pa se tudi francoščina; skoraj vsi prebivalci so po veri muslimanski suniti malehitskega obreda. Na gospodarskem področju se je proti koncu 20. stoletja Maroko odprl tujim investorjem in bil leta 2003 afriška država z najvišjimi tujimi neposrednimi vlaganji (skoraj 3 milijarde USD). Maroko razvija programe prostotrgovinskih izmenjav tako z EU kot z ZDA, njegovi glavni resurzi pa so fosfati: Maroko obsega namreč približno dve tretjini vseh svetovnih zalog fosfatov in je drugi svetovni producent za Kitajsko ter prvi svetovni izvoznik. Pomembna je tudi eksploatacija drugih rud: kobalta, mangana, srebra, svinca in antimona. V začetku 21. stoletja so v državi odkrili tudi obsežnejše zaloge nafte in zemeljskega plina, ki naj bi državi omogočale energetske samozadostnost. Glavni kmetijski pridelki so pšenica (ok. 6 mio t), ječmen (ok. 4 mio t), sladkorna pesa (ok. 3 mio t) in agrumi (ok. 2 mio t); ulov rib znaša nekaj nad milijon ton. Pri industriji prevladuje tekstilna z okrog 200 tisoč zaposlenimi, razvita pa je tudi živilska in avtomobilska industrija; država ponuja interesentom tudi dobro razvito infrastrukturo za filmsko produkcijo (največji studiji na svetu v predсахarskem naravnem okolju). Večina trgovinskih izmenjav poteka s Francijo, sekundarno pa s Španijo; vrednost uvoza je približno dvakrat višja od vrednosti izvoza (17,6 milijard USD), kjer po vrednosti prevladujejo električni in elektronski materiali ter oblačila. Državo letno obišče več kot osem milijonov turistov, neto dohodek od turizma pa znaša nekaj nad 6 milijard USD. Zunanji dolg znaša skoraj 24 milijard USD, zunanja pomoč pa okrog odstotek BDP (BDP obsega okrog 105 milijard USD, vsi podatki so za leto 2010). Pomemben dodaten dohodek so pošiljke približno dveh milijonov migrantov v Evropi (od tega pol milijona v Franciji), ki znašajo več kot dve milijardi dolarjev. Maroko je ena glavnih tranzicijskih točk za ilegalne migrante, ki iz subsaharske Afrike poskušajo doseči Gibraltar in španske enklave v Maroku. Nepismenih je 44 % prebivalcev.

Alžirsko prebivalstvo je od leta 1962 do leta 2010 poraslo od okrog 10 milijonov na skoraj 35 milijonov. Uradni jezik je arabščina, uporabljata pa se tudi francoščina in berberščina; skoraj v celoti je prebivalstvo sunitske muslimanske vere. Po kolonialnem obdobju, ki je *Alžiriji* dajal le vlogo izvoznika vina in grozdja v Francijo, je država prevzela jugoslovanski samoupravni sistem in razvijala tudi težko industrijo na podlagi lastnih obilnih energetskih virov. Po letu 1980 so opustili socialistični produkcijski sistem in pričeli razvijati tudi lahko industrijo in storitvene dejavnosti. Razvoj pa je zavrl padec cene nafte, tako da so se dokaj težke gospodarske razmere pričele izboljševati šele po letu 2000, z zmanjševanjem stopnje nezaposlenosti od okrog 25 % na okrog 10 %. Glavni kmetijski pridelki so pšenica, krompir in ječmen (po 2–3 mio t) ter lubenice, dateljni in grozdje

(po 0,5–1 mio t). Ob rafinerijah so v državi prisotne kemična, jeklarska, tekstilna in prehrabena industrija. S plinovodi odvaja Alžirija plin v Italijo preko Tunizije; približno 70 % izvoza odpade na energente. Izvoz (nad 55 milijard USD) za približno 15 milijard USD presega uvoz; prvi je pretežno usmerjen v ZDA in Italijo, drugi pa ima za glavnega trgovinskega partnerja Francijo. Zunanji dolg je skromen in znaša le okrog 5 milijard USD, podobno manj relevantna za lokalno ekonomijo sta zunanja pomoč (0,2 % BDP) in turistični obisk, ki je zaradi persistentne notranje nestabilnosti zelo omejen. Nepismenih je 27 % prebivalcev.

Tunizija (ok. 10,5 mio preb. leta 2010) je po osamosvojitvi razvila laično in za pravice žensk dovezetno oblast, ki pa je vendarle ohranjala značilnosti avtoritarnega predsedniškega režima. Zato je tu med arabskimi državami najprej nastal odpor (konec leta 2010), ki je kmalu zatem prisilil dolgoletnega predsednika Ben Alija k begu in odprl pot notranji demokratizaciji oblasti. Arabci predstavljajo več kot 95 % prebivalstva, ki v celoti pripada muslimanski sunitski veroizpovedi. Uradni jezik je arabščina, uporablja pa se tudi francoščina, predvsem v šolstvu. Dokaj zastopana je bila emigracija v evropske države (predvsem Francijo in Italijo) ter sosednji državi Alžirijo in Libijo. Slednja je leta 1985 prekinila diplomatske stike s Tunizijo in izgnala preko dvajest tisoč Tunizijcev iz države, medtem ko je libijska kriza za časa upora do Gadafijevega režima prisilila precejšnje število Libijcev, da se je zateklo v sosednjo Tunizijo. Glavni kmetijski pridelki so pšenica, paradižniki in oljke (peti največji svetovni proizvajalec oljčnega olja). Tunizija sodi tudi med največje proizvajalce fosfatov, ki se pretežno izvažajo v Italijo, tako kot dobršen del nafte in plina (preko plinovoda). Nadalje izkoriščajo železo, svinec in cink ter morsko sol. Bolj kot težka industrija (zlasti kemična) je razvita tekstilna industrija ter industrija obutve. Uvoz za okrog 6 milijard USD presega izvoz (okrog 16,5 milijard USD), kjer po vrednosti prevladujejo oblačila ter električni in elektronski materiali, glavni trgovinski partnerici pa sta Francija in Italija. Turizem je dokaj zastal zaradi politične krize, pred tem pa je Tunizija, ki je veljala za drugo najbolj obiskano afriško državo, beležila letno okrog 7 milijonov prihodov, kar je državi omogočalo dodaten priliv v višini okrog 3 milijarde USD. Nepismenih je 22 % prebivalcev.

Libija (ok. 6,5 mio preb. leta 2010) je v začetnem povojnem obdobju v zameno za finančno pomoč prepustila Veliki Britaniji in ZDA možnost, da na njenem ozemlju oblikujeta lastne vojaške baze. Po vojaškem udaru, ki ga je leta 1969 vodil polkovnik Gadafi, je bila v Libiji proglašena republika: tuje vojaške baze so bile zaprte, prisotno italijansko in judovsko prebivalstvo pa je bilo izgnano. Gadafi je poskrbel za nacionalizacijo gospodarstva in zasledoval nekakšno vmesno pot med kapitalističnim in socialističnim modelom, ki je vgrajevala tudi elemente

panarabizma, saj je sprožil več pobud o povezovanju z drugimi arabskimi državami: najprej s Sirijo, nato pa z Egiptom in Tunizijo. Poleg tega je libijski režim z dohodkom, ki ga je imel z izvozom nafte, aktivno podpiral razna odporiška gibanja na Bližnjem vzhodu in v Afriki. Zaradi suma libijskega spodbujanja mednarodnega terorizma so Američani bombardirali Tripolis leta 1986 in 1992 ter prisilili OZN, da proglasi embargo nad zračnim prometom in prodajo orožja zaradi letalskega atentata na ozemlju Velike Britanije leta 1988. Po letu 2001 se je Gadafi distanciral od islamskega terorizma in tudi izplačal odškodnino za pretekle letalske atentate, za katere pa je zavračal odgovornost. Leta 2003 so bile sankcije odpravljene, leta 2004 pa so ZDA ponovno vzpostavile z Libijo diplomatske odnose. Okrepili so se tudi libijsko-italijanski odnosi s sprejetjem različnih sporazumov ter izgradnjo plinovoda do Sicilije (leta 2004). V Libijo so Italijani po dogovoru pričeli tudi vračati prestrežene ilegalne migrante, čeprav ni Gadafijev režim dajal nobenih jamstev za ustrezno ravnanje s povratniki, ki jih je večinoma pošiljal v prisilno delo. Med večjimi deli, ki jih sprožil Gadafijev režim, je sodil zlasti projekt »Velika umetna reka«, s pomočjo katerega bi v obalnem mesta dovajali talno vodo iz puščavskih območij na jugu države, čeprav so strokovnjaki opozarjali, da bi bila desalinizacija morske vode cenejša in da so puščavske vodne rezerve relativno skromne. Leta 2011 se je tudi v Libiji razširila in močno okrepila arabska protirežimska vstaja, ki je sprožila krvavo državljansko vojno z okrog 30 tisoč žrtvami. V zaščito civilnega prebivalstva je OZN dopustila evropskim silam zveze NATO, da so prevzele zračni nadzor nad Libijo in začele tudi z letalskimi vojaškimi operacijami v podporo uporniškim silam. Oktobra istega leta so uporniki ujeli in ubili Gadafija ter s tem zaključili revolucijo, čeprav ostajajo notranje razmere dokaj nestabilne, država pa je v praksi razdeljena v več regionalnih oblasti, ki ostajajo v medsebojnem konfliktu.

Ekonomija države sloni primarno na izkoriščanju nafte, ki se je pričela leta 1957 pod nadzorom zahodnih naftnih družb. Po letu 1969 je libijski režim črpanje na letni ravni zmanjšal od okrog 150 milijonov ton na približno polovico, da bi si zagotovil višje dohodke in zaščitil svoje rezerve, ki so ocenjene na okrog 5 milijard ton. Manjše so rezerve zemeljskega plina, ki gre, tako kot nafta, večinoma v izvoz (izvoz energentov pokriva skoraj celoten libijski izvoz). Privatizacija drugih gospodarskih dejavnosti oziroma večja odprtost do tujih investitorjev je po letu 2001 spodbudila razvoj tudi drugih industrijskih sektorjev, čeprav je državljanska vojna po Gadafijevem padcu skoraj povsem uničila domače gospodarske potencialne in dobršen del infrastrukture. Pred vojno je bil izvoz (nad 45 milijard USD) za okrog 35 milijard USD višji od uvoza, primarni trgovinski partner pa je bila Italija. Zunanji dolg je znašal manj kot 6 milijard USD, prejeta mednarodna pomoč

pa je bila minimalna. Libijci, ki se delijo na različne plemenske in regionalne zveze, predstavljajo okrog 60 % prebivalstva, Egipčani okrog 8 %, Berberi 7 %, priseljenci iz drugih območij Afrike pa skupaj okrog 25 % prebivalstva. Uradni jezik je arabščina, skoraj celotno prebivalstvo pa je muslimanske sunitske vere. Nepismenih je 11 % prebivalcev.

Egipt (ok. 80 mio preb. leta 2010) se od ostalih severnoafriških držav razlikuje po svoji zgodovinski dediščini in večji geopolitični vpetosti v bližnjevzhodna dogajanja, saj nenazadnje s svojim sinajskim delom sega tudi na območje Jugozahodne Azije, preko Sueškega prekopa pa vodi strateško izredno pomembna komunikacija med Evropo in Azijo. Tudi naravne danosti so tu različne kot v drugih severnoafriških državah, predvsem zato, ker označuje državo Nil s svojim izlivom v Sredozemsko morje. Ob njegovem okrog 1500 km dolgem toku in rodovitni delti živi namreč kar 95 % egiptovskega prebivalstva (od tega kar dve tretjini v Kairu in Aleksandriji). Slednje se sklicuje na antično faraonsko civilizacijo, ki se je razvila od 7. stoletja pr. n. št. dalje. Sicer pa je glavni pečat območju dala arabizacija po letu 641, ki je nekako obnovila egiptovsko državnost do njegove priključitve osmanskem imperiju leta 1517, v okviru katerega pa je Egipt vendarle pridobil vedno večjo avtonomijo, ki se je okrepila po umiku Napoleonovih sil. Odprtje Sueškega prekopa leta 1869 je povečalo vpliv evropskih, predvsem anglo-francoskih investitorjev, kar je privedlo do britanske zasedbe Egipta leta 1882 v bran zahodnih interesov v območju. Egipt je postal britanski protektorat leta 1914 in formalno neodvisna kraljevina leta 1922, čeprav se je dejanska neodvisnost države lahko v večji meri uveljavila šele po drugi svetovni vojni, ko je leta 1948 Egipt z drugimi arabskimi državami sprožil vojno proti Izraelu. Poraz je povzročil notranji upor vojaških sil, ki so leta 1952 prisilile kralja Faruka v eksil in proglasile republiko leto kasneje. Leta 1954 je oblast prevzel Nasser, ki je s Titom postal eden izmed voditeljev Gibanja neuvrščenih. Ko je Nasser leta 1956 nacionaliziral Sueški prekop, je povzročil vojaški poseg britanskih, francoskih in izraelskih sil, ki so obenem zasedle območje Gaze in celoten Sinajski polotok. S posredovanjem velesil je Egipt privolil v sicer pravičnejšo ureditev upravljanja Sueškega prekopa, preko katerega letno pluje okrog 20 tisoč ladij, Sinajski polotok (brez območja Gaze) pa je Izrael ponovno prepustil Egiptu šele potem, ko je slednji po dveh ponovno izgubljenih vojnah (1967 in 1973) v okviru sporazuma v ameriškem Camp Davidu v letih 1978-79 pod vodstvom Sadata priznal izraelsko državo. Zaradi tega dejanja je bil Egipt izključen iz Arabske lige, Sadat pa je bil leta 1981 umorjen. Egipt je bil spet pripuščen v Arabsko ligo leta 1989 pod vodstvom Mubaraka, ki je v zameno za podporo Zalivski vojni v letih 1990-91 pridobil večjo ameriško politično in finančno podporo, večjo mednarodno uveljavljanje

Egipta pa je doprinesla tudi izvolitev egiptovskega kopta Butrosa Galija za generalnega sekretarja OZN v obdobju 1991-96. Egipt je postal eden izmed glavnih mediatorjev med Izraelom in Palestinci ter arabskimi državami, na področju notranje politike pa je Mubarak izvajal v sodelovanju z vojsko močno represijo, ki jo je le deloma omilila formalna uvedba večstrankarskega sistema leta 2005. To stanje je sprožilo več terorističnih dejanj islamskih skrajnih grupacij in širši upor, ki je naposled prisilil Mubaraka k odstopu februarja 2011. Nemiri pa so se nadaljevali zaradi notranjih konfliktov med laičnimi in radikalnejšimi islamskimi grupacijami, ki so za krajši čas prišle na oblast po Mubarakovem umiku, dokler ni vojska ponovno prevzela oblast v svoje roke.

V začetku 20. stoletja so tuji, predvsem Evropejci, predstavljali približno petino egiptovskega prebivalstva, med katerimi je bilo tudi precej Judov. Po letu 1948 pripada skoraj celotno prebivalstvo egiptovskemu narodu; arabščina je uradni jezik, uporablja pa se tudi francoščina in angleščina. Muslimanski suniti predstavljajo 89 % preb., pravoslavni kopti pa okrog 10 %. Najpomembnejše središče je seveda Kairo, kjer živi okrog 12 milijonov oseb in je s tem tudi največje afriško mesto. Socialne razmere v državi so dokaj neugodne, saj je nepismenih nad 30 %, kolikor je tudi oseb, ki živijo v revščini. Glavni kmetijski pridelki so sladkorni trs, paradižniki, pšenica, riž, koruza in sladkorna pesa ter seveda bombaž, ki so ga pričeli gojiti v začetku 19. stoletja in je do druge polovice 20. stoletja predstavljal glavno izvozno blago. Leta 2010 je vrednost uvoza za dvakrat presegala vrednost izvoza (26,5 mrd USD), kjer prevladujejo nafta in zemeljski plin (skupaj 45 % izvoza), med partnerji pa Italija. Za državno ekonomijo sta nadalje pomembna dejavnika še pošiljke migrantov in turizem. Egipt je do nedavnih nemirov veljal za najbolj obiskano afriško državo; leta 2010 je v državo prišlo 12 milijonov turistov, čisti dohodek od turizma pa je tedaj znašal 9 mrd USD. Zunanji dolg znaša okrog 33 mrd USD, zunanja pomoč pa okrog 0,5 % BDP.

SUBSAHARSKA AFRIKA

V subsaharskem območju lahko razlikujemo več podenot, in sicer sahelski pas od Mavretanije do Sudana, obalni gvinejski pas, ki ga sestavljajo manjše države od Senegala do Kameruna, ter vzhodno območje »afriškega roga« od Etiopije do Somalije.

V sahelskem pasu je *Mali* (ok. 13,5 mio preb. leta 2010) dedič pomembnih preteklih afriških kraljestev: kraljestva Gane od 11. stoletja dalje, kraljestva Malija po 13. stoletju in kraljestva Songhaj, ki se je na vzhodu ohranil do 17. stoletja, ko je podlegel Arabcem. Posebej znana je berbersko-arabska civilizacija Tombuktu

iz 16. stoletja s središčem v istoimenskem mestu ob srednjem toku reke Niger. Območje je postalo francoska kolonija leta 1882 z imenom »francoski Sudan« in bilo nato vključeno v francosko Zahodno Afriko do leta 1957, ko se je Mali poskusil povezati s Senegalom. Leta 1960 je pridobil formalno neodvisnost pod vodstvom panafriškega socialističnega voditelja Keite. Slednjega je prozahodni vojaški upor pod vodstvom Traoreja odstranil leta 1968, njegovo despotsko oblast pa so končali protivladni upori leta 1991 pod vodstvom Toureja, ki je omogočil demokratizacijo države, v kateri pa je prišlo do vse izrazitejših napetosti med severnimi območji, kjer so pričele delovati skrajne islamske grupacije, in črnskim delom države. V začetku leta 2012 so v severnem delu države berberski uporniki prevzeli oblast, vendar so prešli vse bolj pod vpliv skrajnih islamskih grupacij, ki so zasedle Tombuktu in povzročile tudi precejšnjo škodo tamkajšnji kulturni dediščini. Uporniške skupine je naposled neposredni francoski vojaški poseg v začetku leta 2013 prisilil k umiku oziroma predaji in omogočil ponovno normalizacijo razmer v državi. Črnsko prebivalstvo obsega okrog 93 %, arabsko-berbersko pa okrog 7 % prebivalstva; črnsko prebivalstvo je razdeljeno v več deset različnih plemen, med katerimi prevladuje skupina Bambara (okrog 31 % skupnega prebivalstva). Uradni jezik je francoščina, uporabljajo pa se tudi arabščina in lokalni afriški govori, predvsem jezik bambara; 90 % prebivalcev je muslimanske vere. Med glavnimi izvoznimi kmetijskimi proizvodi sodijo bombaž, živina in les, še zlasti pa zlato (dve tretjini izvoza), saj je Mali tretji največji afriški producent zlata po Južnoafriški republiki in Gani. Vrednosti uvoza in izvoza sta skoraj uravnovešeni na ravni okrog 2,5 mrd USD, glavni trgovinski partner pa je Kitajska. Zunanji dolg znaša okrog 2,5 mrd USD, zunanja pomoč pa nekaj manj kot milijardo USD (nad 10 % BDP). Nepismeni obsegajo 74 % prebivalstva, 40 % prebivalstva pa nima dostopa do pitne vode.

Okrog transaharske karavanske trgovine z zlatom, soljo in sužnji se je na območju Nigra med 11. in 14. stoletjem razvilo kraljestvo Kanem. Slednjega je v 16. stoletju prevzelo kraljestvo Bornu do 19. stoletja, medtem ko je zahodni del Nigra sodil med 14. in 16. stoletjem v kraljestvo Songhaj, južni pa v okvir plemenskih posesti skupine Hausa, ki so se v začetku 19. stoletja združile v kraljestvo Sokoto. Na prehodu iz 19. v 20. stoletje je Francija v dogovoru z Anglijo prevzela nadzor nad celotnim območjem med Senegalom in Čadom, v okviru katerega je bil *Niger* leta 1922 vključen v francosko Zahodno Afriko do leta 1960. Država je ohranila profrancosko naravnost tudi po osamosvojitvi, dokler ni vojaški udar pod vodstvom polkovnika Kountcheja leta 1974 uvedel diktaturo. Čeprav je bila demokratična uprava ponovno vzpostavljena po letu 1991, so se notranji konflikti nadaljevali, tako da je leta 1996 prišlo do novega vojaškega udara in leta

1999 do ponovne uvedbe demokratičnih institucij pod vodstvom Tandje. Slednjega je vojska odstavila leta 2010, ker je želel ustavo modificirati tako, da bi lahko ohranil predsedniško oblast, in omogočila izvedbo svobodnih volitev leta 2011. Dominantna skupina v državi so pripadniki skupine Hausa (55 % preb.) na jugu; pripadniki skupine Djerma-Songhaj na jugozahodu, iz katere so tradicionalno izhajali nosilci oblasti, obsegajo okrog 20 %, saharski Tuaregi in sahelski Fulbe pa po okrog 9 % prebivalstva. Uradni jezik je francoščina, v praksi pa je najbolj razširjen jezik hausa ob drugih lokalnih govorih; 89 % prebivalstva je sunitske muslimanske vere, 11 % pa je animistov. Čeprav je od leta 2003 suženjstvo prepovedano, ocenjujejo, da živi v suženjskih razmerah še vedno skoraj 10 % prebivalstva. Lokalna ekonomija temelji na gojenju prosa in živinoreji, večina izvoza pa odpade na uran (5. svetovni producent) in zlato, vendar dobršen del dohodkov zadržujejo privatne družbe ali se »izgubi« v različnih kanalih korupcije, tako da je vrednost izvoza (900 mio USD), ki je večinoma usmerjena v ZDA, za več kot dvakrat manjša od vrednosti uvoza. Delež nepismenih znaša okrog 70 %, več kot polovica prebivalstva (skupaj ok. 15 mio leta 2010) nima dostopa do pitne vode. Zunanja pomoč znaša skoraj 500 milijonov USD (9 % BDP).

Območje zgornjega Čada je od 7. stoletja sodilo v kraljestvo Kanem oziroma Kanem-Bornu, južni del pa od 14. stoletja dalje v kraljestvo Baguirmi oziroma Ouaddaj. Ob koncu 19. stoletja je tu umestil svojo dejavnost sudanski trgovec s sužnji Rabah, sicer pa je območje prevzela leta 1897 pod svojo nadoblast Francija. Uradno samostojnost je Čad pridobil leta 1960 pod vodstvom diktatorja Tombalbajeja, čeprav je severni del države ostal pod francosko vojaško zasedbo do leta 1965, ko se je med Čadom in Libijo vnel teritorialni spor. Libija je leta 1973 zasedla nad sto tisoč km² puščavskega ozemlja in okupacijo leta 1984 oziroma 1987 razširila na dobršen del severnega Čada, bogatega z rudami, iz katerega se je po odločitvi Mednarodnega sodišča umaknila leta 1994. Tudi v notranjem pogledu so čadsko politiko stalno označevali konflikti med arabskim prebivalstvom na severu in črnici na jugu. Prihajalo je tako do nenehnih vojaških udarov od leta 1975, ko je bil ubit Tombalbaje, do leta 1990, ko je general Deby pričel postopek formalne demokratizacije, ki je privedla do volitev leta 1996 in legitimacije njegovega vodstva. Ob nadaljevanju notranjih konfliktov je nov vojaški udar leta 2004 poskusil odstaviti Debya, ki je tedaj sicer odpravil omejitve za reelekcijo predsednika, vendar je ostal na oblasti do danes. Glavne etnične skupine so črnski Sara (28 %) in Arabci (12 %), osem drugih skupin pa obsega vsaka po 5–10 % prebivalstva. Uradna jezika sta arabščina in francoščina, ob katerih so prisotni številni lokalni govori; muslimanov je 54 %, katolikov 20 %, protestantov 14 %, animistov 7 %. Tradicionalno temelji čadska ekonomija na proizvodnji lesa in

bombaža ter še posebej na živinoreji (40 % izvoza leta 2001). Po letu 2000 so na jugu države pričeli izkoriščati nafto (nad 6 mio t leta 2010), ki jo preko naftovoda vodijo do kamerunske obale. To največjo tovrstno infrastrukturo v subsaharski Afriki je sofinancirala Svetovna banka, ki je od oblasti zahtevala, da 80 % naftnega dohodka namenjajo razvojnim programom. Leta 2010 je izvoz (3,4 mrd USD) za približno eno milijardo USD presegal uvoz, skoraj v celoti pa izvoz odpade na nafto (96 %), ki je pretežno namenjena ameriškemu trgu. Zunanji dolg znaša 1,7 mrd USD ob zunanji pomoči nad 550 mio USD (nad 8 % BDP). Nepismenih je 66 % prebivalcev, polovica prebivalstva (skupaj ok. 11,5 mio leta 2010) pa nima dostopa do pitne vode.

Območje *Sudana* je dobilo ime po močvirnatem kotlinastem predelu na jugu države (sudd), kamor se steka Beli Nil. Zgodovina zgodnjega Sudana se prepleta z egipčansko, saj je bila Nubija sestavni del egipčanskega imperija do 500 let pr. n. št., ko se je v območju razvila meroitska civilizacija, ki so jo po letu 300 prevzela različna krščanska kraljestva, slednja pa so v 13.–14. stoletju prešla pod egipčansko in lokalno muslimansko oblast na podlagi uspešne trgovine s sužnji. S prevzemom nadzora nad Egiptom so konec 19. stoletja Angleži razširili svoj vpliv tudi nad Sudan, ki je postal uradno britansko-egipčanski kondominij do leta 1956, ko je Sudan pridobil neodvisnost, a se je z njo povečala notranja konfliktnost. Večjo stabilnost je država pokazala v obdobju 1969–85 pod vodstvom polkovnika Nimeirya, ki je južnemu delu države omogočil avtonomijo v zameno za njegovo islamizacijo. Nov državni udar je sicer ponovno uvedel demokratične institucije, vendar pa je sprostil tudi notranje konflikte med severnim in južnim delom Sudana. Z državnim udarom leta 1989 pod vodstvom al Bashirja so islamske skrajne sile pridobile na moči in ob pomoči Irana radikalizirale spopade z silami juga. Zaradi iranskega vmešavanja je Egipt prekinil diplomatske odnose s Sudanom leta 1995. Leta 2001 je al Bashir pod mednarodnim pritiskom odrekel podporo mednarodnemu terorizmu in začel pogovore s predstavniki Južnega Sudana, kar je privedlo do podpisa sporazuma v Nairobiju leta 2005 in konca dolgoletne državljanske vojne. Po ocenah je kombinacija lakote in oboroženih spopadov povzročila smrt dveh milijonov ljudi, med vojno pa so muslimanske sile odvedle v suženjstvo okrog 200 tisoč črnskih prebivalcev Južnega Sudana. Dogovor je predvidel sklic referendumu o neodvisnosti po petletnem moratoriju, na podlagi katerega je leta 2011 Južni Sudan končno postal samostojen. Sporazum je predvidel med drugim dogovor o delitvi naftnih profitov v tem delu države, kljub temu pa so ekonomski motivi po osamosvojitvi Južnega Sudana odprli številne mejne spore, zaradi katerih so v mejni pas posegle sile OZN. Novi konflikti so se pričeli leta 2003 tudi na območju zahodnega Sudana (Darfur) med tukašnjim

črnskim muslimanskim prebivalstvom in sudanskimi oblastmi. Ti konflikti so zahtevali okrog 300 tisoč smrtnih žrtev, približno dva milijona ljudi so prevzeli pod pokroviteljstvo sile OZN in Afriške unije, približno 200 tisoč pa se jih je zateklo v bližnji Čad. Do delne rešitve spora je prišlo s federalizacijo države leta 2005, na podlagi katere je bil leta 2006 podpisan tudi sporazum o prekinitvi spopadov v regiji; ta sporazum je bil leta 2007 razširjen še na mirovni sporazum med Sudanom in Čadom.

V sedanjem Sudanu (skupaj ok. 35 mio preb.) obsegajo Arabci okrog 70 % prebivalstva, ostalo prebivalstvo pa sestavlja več etničnih skupin, med katerimi prevladujejo ljudstva Nuba (potomci prvotnih prebivalcev) in Beja ob Rdečem morju. Sicer je v državi skoraj 500 plemen, ki govorijo 400 različnih jezikov oziroma dialektov; 97 % Sudancev pripada sunitski muslimanski veri, uradni jezik pa je arabski. V Južnem Sudanu (ok. 8,5 mio preb.) prevladujejo etnične oziroma jezikovne skupine Dinka, Bari in Zande, ki so krščanske ali animistične vere. Med izvozno usmerjenimi kmetijskimi kulturami prevladujeta sladkorni trs in bombaž ob živinoreji ter produkciji lesa in kavčuka. Ob koncu 20. stoletja so pričeli črpati nafto s pomočjo kitajskih investitorjev, kar omogoča letno produkcijo okrog 25 mio t nafte (2010); pomemben je tudi izkop zlata, medtem ko na industrijskem področju prevladuje proizvodnja tekstila oziroma blaga. Po dogovoru med Sudanom in Južnim Sudanom se dohodki od nafte enakopravno delijo med obema državama. Po dosegljivi statistiki za Sudan znaša vrednost izvoza okrog 8,5 mrd USD in je za več kot 1,5 mrd USD višja od vrednosti uvoza; glavni trgovinski partnerji so Kitajska, Egipt in Japonska. Nepismenih je okrog 30 % prebivalcev, 40 % prebivalcev nima dostopa do pitne vode. Zunanji dolg znaša več kot 20 mrd USD, zunanji pomoč pa več kot 2 mrd USD ali več kot 4 % BDP.

Na območju Afriškega roga se nahajajo države Eritreja, Etiopija in Somalija. *Eritreja* obsega sušni obalni pas ob Rdečem morju do ožine Bab al-Mandab. Ozemlje je sprva sodilo v kraljevino Aksum, ki se je razvila na podlagi pomorskega prometa vzdolž Rdečega morja, kasneje pa je bilo priključeno etiopskemu kraljestvu. Italijani so tu prvo postojanko postavili leta 1869, Eritrejo pa so si s tem imenom kot kolonijo formalno podredili leta 1890 in jo leta 1936 z Etiopijo in Somalijo priključili Italijanski vzhodni Afriki do leta 1941. Leta 1950 je OZN proglasila Eritrejo za avtonomno ozemlje v federaciji z Etiopijo; to stanje pa je trajalo le do leta 1962, ko je Etiopija v Eritreji odpravila avtonomijo in tako sprožila eritrejski oboroženi odpor. Po revoluciji v Etiopiji leta 1974 so eritrejske sile dejansko že nadzirale večji del območja, po padcu vojaškega režima v Etiopiji leta 1991 pa je po začasnem nadzoru sil OZN Eritreja pridobila formalno neodvisnost leta 1993. Mejni disputi so privedli Eritrejo v letih 1998–2000 do ponovne vojne

z Etiopijo. Ta je povzročila skoraj sto tisoč žrtev in, po zmagi Etiopije, tudi novo misijo OZN, ki je nadzirala mejni pas med državama do leta 2008. Mednarodna komisija, ki naj bi razrešila mejni spor, je bila zaradi neuspeha razpuščena leta 2007, tako da ostajajo razmere dokaj napete. Med prebivalci (skupaj 5,2 mio leta 2010) prevladujejo pretežno krščanski Tigrini (52 %), ki obdelujejo skromne površine v notranjosti države, medtem ko so obalna območja poseljena večinoma z muslimanskimi pastirji skupine Tigrè (18 %) in Afar (8 %), skupina Kunama (4 %) na JZ pa je sudanskega oziroma nilskega porekla. Uradna jezika sta arabščina in tigrinščina, uporablja pa se tudi italijanščina; 69 % prebivalcev je muslimanov, 31 % pa pripadnikov koptske pravoslavne vere. Ekonomija je izredno slabo razvita in večinoma samooskrbna. Leta 2011 so pričeli s pomočjo zunanjih investorjev delno izkoriščati zaloge srebra, zlata, bakra in cinka, sicer pa država izvažata tudi manjše količine soli in koralov. Vrednost izvoza znaša le 12 mio USD, uvoza pa skoraj 700 mio USD, tako da se država vzdržuje s pomočjo mednarodne pomoči (145 mio USD, 8 % BDP) in visoke stopnje zadolženosti (nad 1 mrd USD). Tretjina prebivalcev je nepismenih, 40 % pa nima dostopa do pitne vode.

Etiopija je znana po svojem višavju, kjer sega poselitev do preko 3500 m n. v., ter po največjih lavičnih površinah na svetu; je tudi domovina kave in nahajališče enega izmed najstarejših ostankov naših človeških prednikov na svetu. Kamitska ljudstva so tu že eno tisočletje pr. n. št. oblikovala svojo civilizacijo, v prvih stoletjih našega štetja pa so pomembno državo oblikovala semitska ljudstva, ki so v 4. stoletju prevzela krščanstvo. Z eritrejske strani je od 7. stoletja dalje prišla v območje prodirati islamska vera, kar je privedlo tudi do drobitve družbene organizacije v območju in umika krščanske državnosti proti jugu sedanje države, kjer se je na fevdalni podlagi okrepila v 13. stoletju. Do poenotenja državne oblasti pa je prišlo šele leta 1889, ko se je Menelik II. proglasil za etiopskega cesarja in ustanovil novo prestolnico v Adis Abebi. Že takoj pa je bila Etiopija prisiljena v vojno z Italijani, ki so si leta 1890 podredili Eritrejo, in kot edina afriška država premagala kolonialne sile leta 1896. Leta 1928 je oblast prevzel Haile Selassie in jo ohranil do leta 1974, z izjemo obdobja 1936–41, ko je Italiji uspelo začasno podrediti uporno Etiopijo. Cesarja Selassieja je odstranil ljudski upor pod vodstvom vojaških sil, ki je odpravil monarhijo in v državo vnesel socialistične ideje. Država pa je kmalu zašla v notranje spore za oblast in zunanje konflikte z uporniško Eritrejo in s Somalijo zaradi kontrole s Somalci poseljenega Ogaдена v vzhodni Etiopiji. Leta 1991 je oblast prevzela eritrejskim zahtevam bolj naklonjena prozahodna stran, tako da je Eritreja leta 1993 lahko pridobila neodvisnost na podlagi sporazuma, po katerem je nova država ohranila etiopsko valuto in omogočila Etiopiji neoviran dostop do eritrejskih pristanišč.

Prve večstrankarske volitve so v Etiopiji potekale leta 1994, ko je bila sprejeta tudi nova federalna ureditev, vendar so se notranji etnično-regionalni spori nadaljevali, ponovno pa se je leta 1998 zaradi mejnih sporov sprožil tudi oboroženi konflikt z Eritrejo, ki je povzročil ok. 80 tisoč žrtev in se prekinil leta 2000 s posegom sil OZN, ki so se iz območja umaknile leta 2008.

Prebivalstvo (ok. 82 mio leta 2010) se v grobem deli na krščanske Semite in islamizirane Kamite, ki se nato delijo na več različnih etničnih skupin. Med večinskim pravoslavnim oziroma koptskim prebivalstvom prevladuje skupina Amhara (27 % preb.) na centralnem območju, ki zaseda tudi višje državne funkcije, manjšinski Tigrini (6 % preb.) na severnem območju pa so odločilno pripomogli k padcu režima leta 1991. Pretežno islamizirani Oromo (ali Gala, 35 % preb.) zasedajo južno in vzhodno območje, druge manjše etnične skupine pa obsegajo vsaka do ok. 4 % prebivalstva; v državi je nadalje zastopana somalska manjšina (ok. 6 % preb.) in črnsko prebivalstvo, ki je v Etiopijo prišlo iz Južnega Sudana. Pravoslavni kopti obsegajo ok. 44 % skupnega preb. – ta religija je bila do socialistične revolucije tudi uradna državna vera – muslimani obsegajo približno tretjino prebivalstva, protestanti pa okrog 19 %. V državi prevladuje kot uradni jezik amarščina, ki temelji na posebni etiopski pisavi in predstavlja tudi edino avtohtono pisano literaturo v subsaharski Afriki; uporabljajo pa se tudi angleščina, italijanščina in številni lokalni govori. Med kmetijskimi kulturami prevladujejo koruza, pšenica, lokalno žito in sladkorni trs, dokaj razvita je tudi živinoreja. Rudne zaloge so še deloma neraziskane in slabo izkoriščene, predvsem platina, zlato in nafta, tako da ostaja glavno izvozno blago kava ob drugih kmetijskih pridelkih. Vrednost uvoza (8,7 mrd USD) daleč presega vrednost izvoza (2,6 mrd USD), ki je pretežno usmerjen v Nemčijo, Kitajsko in Somalijo. Zunanji dolg znaša 5 mrd USD, zunanja pomoč pa 3,8 mrd USD (12 % BDP); približno 60 % preb. nima dostopa do pitne vode.

Na območju *Somalije* so se razvila različna arabska oporišča in pristanišča, ki so služila trgovanju z Orientom. Na islamski kulturi temelji tudi somalska identiteta in organiziranost prvih lokalnih držav v 9. stoletju. Od 16. stoletja dalje so nadzor nad somalsko obalo poskusili izmenično prevzeti Portugalci, Arabci in Turki. Po odprtju Sueškega prekopa so območje Džibutija prevzeli najprej Francozi in nato (od leta 1887) Britanci, ki so nadzor razširili na celotni severni del Somalije (z imenom Somaliland do leta 1960), medtem ko so Italijani leta 1889 zasedli preostali del Somalije, ki ga je Velika Britanija prevzela leta 1941, OZN pa dosodila ponovno Italiji v zaupno upravo leta 1950, do osamosvojitve celotne Somalije leta 1960. Že leta 1969 pa je z vojaškim udarom oblast prevzel Siad Barre, ki je uvedel avtoritarni socialistični režim in poskusil od Etiopije prevzeti območje

Ogađena. Njegovemu režimu se je leta 1991 uprl severni del (Somaliland), ki je hkrati proglasil lastno neodvisnost. Tudi ostala območja so tedaj prevzela lastno organiziranost in z napadom na prestolnico prisilila Barreja k umiku. Odtlej Somalija nima več centralne oblasti in je v stanju nenehnih notranjih konfliktov, kljub poskusom različnih mednarodnih misij, da bi ponovno vzpostavile red (sile OZN do leta 1995, etiopske sile v letih 2006–09 in sile Afriške unije od leta 2007). Leta 2001 je tudi vzhodna provinca Puntland proglasila neodvisnost in se povezala s Somalilandom v zasledovanju skupnih interesov. Podobno sta leta 2002 storili območji Bay in Gedo. Začasna oblast se je leta 2004 umaknila v Nairobi in se leta 2005 pod ameriško zaščito vrnila v Somalijo, vendar ni uspela vzpostaviti nadzora nad državo. Medtem so se okrepile tudi skrajne islamistične sile, ki nadzirajo centralni in južni del države ter del prestolnice, in piratske skupine, ki so posebej dejavne na jugu Somalije, od koder izvajajo svoje roparske napade na ladijske konvoje preko Adenskega zaliva in vzdolž afriške obale v Indijskem oceanu. Na skupaj ok. 9,5 mio prebivalcev prevladujejo Somalci (92 %), ki se delijo na različne plemenske zveze; uradna jezika sta arabščina in somalščina, prebivalstvo pa v celoti pripada sunitski muslimanski veri. Nepismeni obsegajo kar 76 % prebivalstva; 70 % prebivalcev nima dostopa do pitne vode.

Na območju Gvinejskega zaliva, ki zajema v glavnem porečja rek Senegala, Nigra in Volte, je afriški politični sistem najbolj razčlenjen in z izjemo Nigerije prevladujejo po obsegu in številu prebivalstva manjše države. Območje današnjega *Senegala* je med 7. in 13. stoletjem sodilo v kraljevino Gano, bilo islamizirano v 11. stoletju pod vplivom maroških sultanov in bilo priključeno malijskemu imperiju oziroma državi Džolof v 13.–15. stoletju. Tedaj so na senegalski obali vzpostavili prva oporišča Portugalci, za njimi pa še Holandci, Francozi in Angleži, ki so od tod izvažali sužnje v Ameriko. Francozi so tu leta 1624 vzpostavili posebno družbo in v začetku 19. stoletja tudi prevladali nad Angleži pri nadzoru območja, z izjemo angleške enklave v Gambiji, kateremu so dali poudarjen francoski pečat. Država je leta 1960 pridobila formalno samostojnost, vendar ostala tesno navezana na Francijo tudi potem, ko je Sengor (leta 1962) uvedel avtoritarni socialistični režim, ki pa ga je omilil že leta 1968. V 80. letih prejšnjega stoletja se je Senegal poskusil povezati z Gambijo v konfederacijo, vendar sta se državi naposled odločili le za povečano sodelovanje. Sengorju je leta 1981 sledil Diouf do leta 2000, ko je novi predsednik Wade uvedel bolj liberistični državni sistem in leta 2004 sklenil tudi sporazum z uporniki v območju Casamance med Gambijo in Gvinejo-Bissau. Najbolj številčna etnična skupina v državi (skupaj ok. 13 mio preb.) je Volof (43 % preb.); njim sorodna je skupina Serer (15 %), medtem ko v semiaridnem območju prevladujeta skupini Fulani (14 %) in Tukuleur (9 %).

v južnem uporniškem območju živita skupini Diola (5 %) in Mandinka (4 %). Uradni jezik je francoščina ob različnih lokalnih govorih; muslimanski suniti predstavljajo 92 % prebivalcev, 6 % je animistov in 2 % kristjanov. V državi je dokaj razširjeno izkoriščanje otrok za prosjačenje in delo na domovih. Senegalska ekonomija je tradicionalno slonela na gojenju arašidov za izvoz, na podlagi tujih investicij pa so se nekoliko razvili tudi turizem, ribištvo in tekstilna industrija; v zadnjih letih so kitajski investitorji pričeli izkoriščati tudi rudne in naftne vire. Senegal je z drugimi afriškimi frankofonskimi državami uvedel skupno valuto CFA frank, ki je vezan na evro po fiksnem menjalnem tečaju; sedež centralne banke zahodnoafriškega franka je v Dakarju. Trgovinska bilanca je negativna za več kot 2,5 mrd USD, kar deloma kompenzira dohodek od turizma; zunanji dolg znaša 3,5 mrd USD, zunanja pomoč pa ok. 1 mrd USD (8 % BDP).

Območje *Gvineje* je, tako kot Senegal, večinoma pripadalo kraljestvu Gane oziroma Malija, od 15. do 18. stoletja pa kraljevini Songhaj. Na območju so delovale tudi druge manjše tvorbe, ki so se v dobršni meri podredile islamski religiji. Tudi tu so se razvila nekatera portugalska oporišča, vendar se je dejanska kolonizacija pričela v 19. stoletju na pobudo Francozov. Gvineja je kot prva izmed ozemelj Francoske zahodne Afrike pridobila samostojnost leta 1958 pod vodstvom Toureja, ko je tudi zavrnila nadaljnje sodelovanje z dotedanjo kolonialno silo in se približala Sovjetski zvezi. Vse bolj avtoritaren režim se je končal s Tourejevo smrtjo leta 1984 in vojaškim udarom pod vodstvom Conteja; leta 1992 je Gvineja formalno uvedla večstrankarski sistem, vendar je oblast ostala trdno v Contejevih rokah do njegove smrti leta 2008. Prve dejansko svobodne predsedniške volitve so potekale leta 2010, na katerih je prevladal Conde, član skupine Malinke. Slednji prevladujejo na območju zgornjega Nigra in obsegajo 23 % prebivalstva (skupaj 10,5 mio preb. leta 2010), medtem ko večinski Fulbe oziroma Fulani (39 %) zasedajo večji del notranjih ozemelj; tretja večja skupina Susu (11 %) živi ob morju in je predstavljala za časa Conteja vodilno politično skupino. Uradni jezik je francoščina ob številnih govorih sudanske jezikovne skupine; muslimanov je 85 %, kristjanov pa 10 % prebivalstva. Gvinejska ekonomija je v prejšnjih desetletjih pretežno slonela na izvozu boksita (peti svetovni proizvajalec) in arašidov, v zadnjem obdobju se povečuje tudi izkoriščanje železa, diamantov (peti največji svetovni producent) in zlata, tako da je trgovinska bilanca izravnana na ok. 1,5 mrd USD. Zunanji dolg znaša 3 mrd USD, zunanja pomoč pa 0,2 mrd USD (5 % BDP).

Na območje *Sierre Leone* se je do 15. stoletja priselilo več različnih etničnih skupin (zlasti Mandingo in Susu), ki so pripadnike tu predhodno prisotnih skupin (Bulum, Krim, Loko, Šrebro in Sulima) odrinili proti vzhodnim goščavam

in obali. Medtem so slednjo že pričeli osvajati Evropejci, predvsem Portugalci, ki so območju tudi dali ime. Leta 1808 so si obalno območje podredili Angleži, ki so do konca 19. stoletja prodrli tudi v notranjost in tu uredili britanski protektorat. Po osamosvojitvi leta 1961 je območje zašlo v daljšo fazo politične nestabilnosti; leta 1971 so oblast prevzele marksistične sile, po letu 1991 pa se je pričelo obdobje demokratizacije oziroma ponovne uvedbe večstrankarskega sistema, ki je državo spet vzpostavilo notranjim konfliktom s številnimi državnimi udari, valom usmrtitev in beguncev ter nasilno uporabo otrok v vojski. Šele po posegu sil OZN leta 2001, ki so v državi ostale do leta 2005, je prišlo do pomiritve. Med prebivalci Sierre Leone (skupaj 5,8 mio preb. leta 2010) prevladujeta skupini Mende (26 %) in Temne (25 %), številne druge pa ne presegajo 7 % prebivalstva. Uradni jezik je angleščina, uporablja pa se tudi jezik krio (kreolščina); v verskem pogledu prevladujejo sunitiski muslimani (60 %) pred animisti (30 %) in kristjani (10 %). Glavni izvozni vir so diamanti ter kmetijske kolonialne kulture in les, zunanji investitorji pa so pričeli izkoriščati tudi zaloge železa, zlata, boksita in nafte na podmorskih vrtinah. Vrednost izvoza (350 mio USD) vsekakor ostaja za polovico manjša od vrednosti uvoza; zunanji dolg znaša 445 mio USD, zunanja pomoč pa 435 mio USD (23 % BDP). Nepismenih je 60 %, dostopa do pitne vode pa nima polovica prebivalcev.

Na zahodnem območju *Burkina Faso*, ki je edina izmed »gvinejskih« držav brez dostopa do morja, so se v preteklosti oblikovale nekatere politične formacije skupine Dyula oziroma Malinke, ki so se islamizirali in se posvečali trgovanju, medtem ko so se na centralni planoti razvila kraljestva Mossijev, na skrajnem vzhodu pa kraljestvo Numbado oziroma emirat Liptako (od leta 1810). Tu so Francozi leta 1916 oblikovali kolonijo Zgornje Volte kot del Francoske zahodne Afrike. Območje je dobilo leta 1958 avtonomijo in se formalno osamosvojilo dve leti kasneje, ko se je pričelo dolgo obdobje notranje nestabilnosti, ki ga je še poslabšal mejni konflikt z Malijem (slednji se je zaključil šele leta 2005). Leta 1983 je na čelu skupine mlajših oficirjev, ki je želela vzpostaviti »demokracijo in ljudsko revolucijo«, prevzel oblast kapetan Sankara in leto kasneje preimenoval državo od Zgornje Volte v Burkino Faso (»dežela nepodkupljivih ljudi«). Toda že leta 1987 je Sankere umrl v novem državnem udaru pod vodstvom njegovega svetovalca Campaoreja. Slednji je leta 1991 v državi uvedel večstrankarski sistem, a vnesel tudi ustavno korekturo, ki mu je omogočila opravljanje predsedniškega mandata do danes. Večina prebivalstva (skupaj 16 mio leta 2010) sodi v etnično skupino Mossi (49 % preb.), ostale skupine ne presegajo 8 % prebivalcev. Uradni jezik je francoščina ob lokalnih govorih; muslimani obsegajo 61 %, kristjani 23 % in animisti 16 % prebivalcev. Agrarno produkcijo močno ovira suša, sicer

pa sta glavni izvozni kulturi bombaž in arašidi. Rudne zaloge zlata so v državo privedle tuje investitorje, vendar ostaja vrednost izvoza (1,2 mrd USD) skoraj dvakrat manjša od vrednosti uvoza. Zunanji dolg znaša 1,8 mrd USD, zunanja pomoč pa nad 1 mrd USD (nad 13 % BDP).

Na območju *Slonokoščene obale* so v preteklosti potekale številne migracije, tako da so avtohtono prebivalstvo, ki so ga sestavljali Pigmejci in druga ljudstva, med 11. in 14. stoletjem zamenjali pripadniki skupine Mandingo, ki so se posvetili trgovanju in večinoma prevzeli islamsko vero. V 17. in 18. stoletju so se v območje priselili še pripadniki skupin Abron in Baule. V 16. stoletju so prva oporišča za trgovanje s sužnji in slonovino organizirali Portugalci, katerim so sledili Angleži in Francozi. Slednji so se tu uveljavili v 19. stoletju in leta 1893 ustanovili kolonijo Slonove kosti, ki je bila v Francosko zahodno Afriko vključena leta 1902. Slonokoščena obala je pridobila formalno samostojnost leta 1960 pod vodstvom predsednika Boignyja, ki je oblast ohranil do smrti leta 1993 in državi zagotovil določeno politično in gospodarsko stabilnost. Tedaj se je pričel bolj avtoritarni in skorumpirani režim Bedieja, ki ga je odstranil vojaški udar leta 1999; po volitvah leta 2000 je prevladal socialist Gbagbo, odprlo pa se obdobje notranjih konfliktov, zaradi katerih je od leta 2002 država dejansko razdeljena na dve ločeni politični enoti: južni provladni in severni uporniški del. Od leta 2004 do 2007 so bile na mejnem območju med obema deloma prisotne sile OZN ob francoskih vojakih in silah Afriške unije; do pomiritve je prišlo, ko je Gbagbo imenoval vodjo upornikov Soroja za predsednika vlade. Ponovni konflikt je nastal po volitvah leta 2010, ko sta tako dotedanji predsednik Gbagbo in nekdanji predsednik vlade Outtara proglasila zmago. Zahodne oziroma francoske sile so podprle Outtaro (kateremu je zmago priznala tudi državna volilna komisija) in prisilile Gbagboja k predaji. Večino prebivalstva v državi (skupaj 21,5 mio preb.) obsega skupina Akan (42 %), ki prevladujejo v centralnem in jugovzhodnem območju; na severozahodu živijo pripadniki skupine Mandingo oziroma Mande (27 %), na severovzhodu pa pripadniki verjetno najstarejšega ljudstva Kru (11 %). Uradni jezik je francoščina ob lokalnih govorih; 39 % prebivalstva je muslimanske vere, 21 % je katolikov, 17 % animistov, 5 % protestantov in 13 % neverujočih. Ekonomija sloni zlasti na izvozu kolonialnih kmetijskih pridelkov, predvsem kakava, saj je Slonokoščena obala prvi svetovni proizvajalec te kulture, a tudi kave, lesa, kavčuka in palmovega olja. Po letu 1994 se je povečalo izkoriščanje nafte (2,2 mio t) in zemeljskega plina (1,6 mrd m³) ter tudi izkop diamantov in zlata. Vrednost izvoza (10,5 mrd USD) tako za skoraj 3 mrd USD presega vrednost uvoza, večina izvoženih dobrin pa je usmerjena na Nizozemsko, v Francijo in

ZDA. Zunanji dolg znaša 11,7 mrd USD, zunanja pomoč pa 2,4 mrd USD (11 % BDP). Nepismenih je 45 % prebivalcev, 20 % preb. nima dostopa do pitne vode.

Gana obsega dovršen del porečja Volte, ki so jo malo pred izlivom zajezili in oblikovali ok. 8500 km² veliko umetno jezero, eno izmed največjih na svetu. Gana je od nekdaj predstavljala enega izmed izhodišč za transaharsko trgovanje z zlatom in sužnji, kar je privedlo do islamizacije in izrazitejšega premešanja prebivalstva, a tudi do oblikovanja dokaj močnih in številnih političnih tvorb, med katerimi je bil najbolj znan imperij Ašanti (17.–19. stol.). Tudi tu so se na obalnem delu najprej namestili Portugalci (1471), ki so jim nasledili Holandci, pa tudi Danci, Prusi, Francozi in Angleži. Slednji so naposled prevladali in tu leta 1874 oblikovali svojo kolonijo z imenom Zlata obala; ta se je leta 1901 razširila na notranje ozemlje Ašantija in leta 1922 priključila še zahodno ozemlje nekdanje nemške kolonije Togo. Zlata obala je leta 1957 kot prva subsaharska država pridobila neodvisnost v okviru britanskega Commonwealtha ter prevzela ime Gana v spomin na nekdanji imperij (7.–12. stol.), ki se je raztezal na območju sedanjega Malija, Gvineje, Senegala in Mavretanije. Dejanska republika je postala leta 1960, vendar so jo stalno pretresali notranji konflikti in sosledje državnih udarov. Večjo stabilizacijo je vnesel oficir Rawlings po prevzemu oblasti leta 1979, saj se je po letu 1988 pričel demokratičen proces, ki je leta 1992 pripeljal do večstrankarskega sistema, na podlagi katerega je Rawlings vladal do leta 2000. Že leta 1995 pa so se pričeli novi notranji konflikti zaradi uporniških gibanj na severu države, ki so se umirili po letu 2003. Tudi v Gani je najbolj številčna etnična skupina Akan (49 % od skupaj več kot 24 mio preb. Gane); na severu živijo pripadniki skupine Mole Dagbani (17 %) in drugih voltaičnih skupin, na vzhodu pa pripadniki skupine Eve (13 %). Uradni jezik je angleščina ob raznih lokalnih govorih; prebivalci se delijo med protestante (24 %), muslimane (20 %), katolike in pripadnike drugih krščanskih ver (28 %) ter animiste (22 %). Ekonomija temelji na izvozu kakava (tretji največji svetovni producent), tropskega lesa, kavčuka, palmovega olja, diamantov in zlata (osmi največji svetovni producent). Ganska družba za izkop zlata se je leta 2003 združila z južnoafriško AngloGold in oblikovala tako največjo svetovno družbo na tem področju. Vrednost uvoza pa še vedno presega za ok. 3 mrd USD vrednost izvoza (8 mrd USD), ki je večinoma usmerjen v Južnoafriško republiko. Zunanji dolg znaša 5,7 mrd USD, zunanja pomoč pa 1,6 mrd USD (10 % BDP). Tretjina prebivalcev je nepismenih, 20 % pa nima dostopa do pitne vode.

Območje *Toga* so med 12.–17. stoletjem naselili pripadniki skupine Akan in njenih številnih plemen. Že v 16. stoletju je obala sedanjega Toga bila ena izmed najpomembnejših »izvoznih« točk za trgovanje s sužnji, zato je tudi dobila ime Obala sužnjev. Območje je postalo nemški protektorat leta 1884 z imenom

Togoland. Leta 1922 je Liga narodov zahodni del ozemlja priključila Zlati obali (sedaj Gana), Franciji pa dodelila vzhodni del, ki je leta 1960 pridobil samostojnost kot Togo. Po seriji državnih udarov je oblast leta 1967 prevzel general Eyadema, ki je bil po poskusu državnega udara leta 1985 prisiljen, da v državi ponovno vzpostavi večstrankarski sistem leta 1991, vendar mu je uspelo ob podpori vojske ohraniti oblast do smrti leta 2005, ko mu je, kljub protestom, nasledil sin Faure. Med prebivalstvom (skupaj 5,8 mio leta 2010) so najbolj številčne skupine Kabre (24 %), Eve (22 %), Gurma (14 %), Uači (10 %) in Tem (6 %). Uradni jezik je francoščina, uporabljata pa se tudi jezika eve in kambre, ki se poučujeta v šoli. V verskem pogledu je tretjina animistov, 28 % katolikov, 14 % muslimanov, po 10 % pa drugih kristjanov in protestantov. Glavne izvozne kulture so bombaž, kakav, kava, palmovo olje, les in tropsko sadje; izkoriščanje fosfatov upada, izkop zlata in diamantov pa je skromen. V Togo sega zahodnoafriški plinovod, ki dovaja zemeljski plin iz Nigerije. Vrednost izvoza (850 mio USD) obsega le nekaj več kot polovico vrednosti uvoza; zunanji dolg znaša 1,6 mrd USD, zunanja pomoč pa 500 mio USD (17 % BDP). Nepismenih je 35 % prebivalstva, 40 % nima dostopa do pitne vode.

Na območju *Benina* sta se razvili kraljestvi Niki (na S) in Dahomej (na J). Francozi so območje pričeli kolonizirati sredi 19. stoletja in ga v njegovem sedanjem obsegu priključili Francoski zahodni Afriki v obdobju 1899–1916. Območje je pridobilo samostojnost leta 1960 z imenom Dahomej, ko je hkrati zašel v obdobje velike notranje nestabilnosti. Šele leta 1972 je oblast trdneje prevzel v roke Kereku, ki je uvedel marksistični režim in državo preimenoval v ljudsko republiko Benin. V 80. letih je Kereku državo odprl zahodnim investorjem in se podredil zahtevam Mednarodnega denarnega sklada v zameno za prejeta finančno pomoč. Leta 1991 je bil ponovno vzpostavljen večstrankarski sistem, ko so si na oblasti pričeli slediti različni voditelji, tako da je postal Benin vzor za različne druge afriške države pri uspešni demokratizaciji. Med prebivalstvom (skupaj 9,2 mio leta 2010) prevladuje skupina Fon (39 %) pred skupinami Adža (15 %), Joruba (12 %), Bariba (9 %), Hueda (9 %), Fulbe (7 %) in drugimi. Uradni jezik je francoščina ob drugih lokalnih govorih; v verskem pogledu se prebivalstvo deli na animiste (30 %), katoličane (27 %), muslimane (24 %) in druge. Glavna izvozna kultura ostaja bombaž ob tropskem sadju in lesu. Vrednost izvoza (1,3 mrd USD) obsega le nekaj več kot polovico vrednosti uvoza; zunanji dolg znaša 1,1 mrd USD, zunanja pomoč pa 680 mio USD (10 % BDP). Nepismenih je 58 % prebivalstva, 25 % nima dostopa do pitne vode.

Na območju *Nigerije* so obstajale različne manjše politične tvorbe, ki so se od 15. stoletja dalje razvijale tudi na podlagi trgovine s sužnji. Po letu 1830 se je

pričel britanski prodor v notranjost, tudi pod pretvezo odpravljanja te trgovine v organizaciji pripadnikov ljudstva Joruba, zaradi katere je bilo zdesetkano zlasti prebivalstvo ljudstva Ibo. Angleži so oblikovali dva protektorata, in sicer Severne (1900) in Južne Nigerije (1906), ki so ju leta 1914 združili v enotno kolonijo po principu »indirect rule« z imenom Nigerijska federacija. Ta je samostojnost pridobila leta 1960 in prevzela leta 1961 tudi severni del britanskega Kameruna. Čeprav se je Nigerija preoblikovala v federacijo že leta 1963, so se ohranili in še okrepili notranji konflikti med različnimi etničnimi skupinami, posebej med ljudstvi Joruba in Ibo ter med ljudstvi Hausa in Fulbe oziroma Fulani. Ti so izhajali iz zgodovinskih motivov in razlik med severnim fevdalnim in muslimanskim območjem s prevlado ljudstva Hausa, razvitim zahodnim delom s prevlado ljudstva Joruba in vzhodnim pokristjanjenim območjem, kjer je prevladovalo ljudstvo Ibo. Slednje je z vojaškim udarom leta 1966 prevzelo oblast, vendar so njegove voditelje preostala ljudstva že leta 1967 potisnila spet na jugovzhod, kjer so proglasili neodvisnost območja z imenom Biafra. Po krvavi vojni (več kot milijon smrtnih žrtev) je bila Biafra, bogata z naftnimi nahajališči, leta 1970 ponovno integrirana v Nigerijo. Konflikti in državni udari pa so se nadaljevali do leta 1999, ko so se prvič odvijale nekoliko svobodnejše volitve, čeprav ostajajo konflikti, predvsem med islamskim in krščanskim prebivalstvom, a tudi zaradi različnih interesov pri prilaščanju naftnih dohodkov, na dnevnem redu.

Nigerija je s skoraj 160 milijoni prebivalcev največja afriška država; povprečna gostota presega 170 preb./km², upoštevati pa je treba, da je večina prebivalcev skoncentrirana v južnem, obalnem delu države, kjer se nahaja večina največjih mest, med katerimi je drugo največje afriško mesto Lagos (7,5 mio preb.). Glavne etnične skupine so Joruba (18 %), Hausa (17 %), Ibo (13 %), Fulani (11 %) in številne druge, ki pa posamezno ne presegajo 4 % skupnega prebivalstva. Uradni jezik je angleščina ob različnih lokalnih govorih; prevladujejo muslimani (43 %) pred animisti (19 %), protestanti in anglikanci (skupaj 20 %), katoliki in drugimi kristjani (skupaj 15 %). Klasično kolonialno agrarno ekonomijo je povsem preobrazilo odkritje naftnih bazenov leta 1956, čeprav se je pravo izkoriščanje pričelo leta 1965 in omogočilo razvoj domačega višjega sloja, a tudi obsežno korupcijo in množičen beg iz podeželja v mesta. Ta situacija je ob padcu cene nafte v 80. letih prejšnjega stoletja ter stalni konfliktnosti pahnila državo v globoko krizo, ki se, kljub določeni stabilizaciji, nadaljuje še danes. Agrarna produkcija je obsežna (tretji svetovni pridelovalec arašidov in palmovega olja, četrti pridelovalec kakava, deseti pridelovalec lesa), vendar ne krije vseh potreb. Izstopa produkcija nafte (preko 122 mio t), kjer je Nigerija osmi svetovni proizvajalec in tretji največji svetovni izvoznik (nafta obsega približno 90 % vsega nigerijskega izvoza), vendar

gre skoraj ves dobiček velikim multinacionalkam in redkim domačim mogotcem. Razvija se tudi eksploatacija zemeljskega plina (23 mrd m³ leta 2010), saj naj bi po ocenah imela Nigerija največje znane rezerve plina na svetu (okrog 5 tisoč mrd m³). Vrednost izvoza (79 mrd USD) vsekakor za več kot dvakrat presega vrednost uvoza in je pretežno usmerjen v ZDA. Zunanji dolg znaša 7,8 mrd USD, zunanja pomoč pa 1,7 mrd USD (1 % BDP). Nepismeni obsegajo 39 % prebivalstva, nad 40 % pa nima dostopa do pitne vode.

Na območju *Kameruna* je bilo v preteklosti več različnih političnih tvorb, ob obali pa so Portugalci oblikovali prvo trgovsko oporišče v 16. stoletju. Prodiranje angleških in nemških kolonistov v notranjost se je pričelo v 19. stoletju tako, da je večji del ozemlja postal nemški protektorat v obdobju 1884–1916. Po prvi svetovni vojni sta nemška ozemlja prevzeli v upravo od Lige narodov Francija in Anglija, po drugi svetovni vojni pa jima je mandat obnovila OZN. Na francoskem območju je prišlo do intenzivnih protikolonialnih gibanj, ki so naposled (1960) privedle do osamosvojitve Kameruna, ki se je z južnim delom britanskega ozemlja leta 1961 konstituiral v federacijo. Slednja je bila odpravljena leta 1972, zaradi notranjega odpora anglofonskega območja pa je država ponovno uvedla večjo decentralizacijo in večstrankarski ustroj leta 1990, čeprav je predsednika Biya ohranil oblast od leta 1982 do danes. Kamerun je v času hladne vojne pristopil k gibanju neuvršenih in ima kar pomembno vlogo v okviru Afriške unije. Mejni spor z Nigerijo zaradi kontrole naftnih ležišč pri polotoku Bakasi na jugu in dostopa do Čadskega jezera na severu je Mednarodno sodišče leta 2003 razrešilo v korist Kameruna. Glavne etnično-jezikovne skupine v državi, ki šteje skupaj ok. 19,5 milijonov prebivalcev, so Fang (20 %), Bamileke (18 %), Duala (15 %) in Fulbe (10 %). Uradna jezika sta francoščina in angleščina ob raznih lokalnih govorih; katoliki predstavljajo 27 %, animisti 22 %, muslimani 20 % in protestanti 20 % prebivalstva. K razvoju ekonomije je pripomoglo izkoriščanje nafte po letu 1975, vendar so zmanjšane eksploatacijske sposobnosti in padec cen nafte in glavnih agrarnih izvoznih segmentov (kava in kakav) pahnile državo v recesijo in zadolževanje. Trenutno črpajo na območju Čadskega jezera in v podmorskem pasu nekaj nad 3 mio t nafte, precej pomembni pa sta tudi produkcija diamantov in zlata. Vrednost uvoza za približno 1 mrd USD presega vrednost izvoza; zunanji dolg obsega 2,9 mrd USD, zunanja pomoč pa znaša 0,6 mrd USD (3 % BDP). Nepismenih je 24 % prebivalcev; približno isti delež prebivalstva nima dostopa do pitne vode.

CENTRALNA IN JUŽNA AFRIKA

Na območju Centralne in Južne Afrike prevladujejo po obsegu večje države, ki pa so redkeje poseljene, tako da večinoma ne presegajo 50 milijonov prebivalcev. Izjema je le *Demokratska republika Kongo* s skoraj 70 milijoni prebivalcev. Ta država zaseda dovršen del porečja istoimenske reke in s tem okrog 13 % vseh svetovnih hidroelektričnih potencialov, ki pa so le v manjši meri izkoriščeni, obsega pa tudi drugo največje ekvatorialno gozdno površino na svetu. Območje je prvič raziskal v 19. stoletju Anglež Stanley po naročilu belgijskega kralja, ki je na podlagi Berlinskega kongresa v letih 1884–85 »prejel« v upravo to ozemlje. Uradno je sicer belgijski Kongo postal kolonija šele leta 1908, samostojen pa je postal leta 1960. V tem času je Belgija razvijala zlasti izkoriščanje rud in lesa, tako da je sodil tedaj Kongo med najbolj razvita območja v Afriki. Takoj po osamosvojitvi pa so se pričeli notranji konflikti, saj so se voditelji rudarskih območij Katange s podporo evropskih investorjev uprli centralni oblasti in ubili prvega predsednika Lumumbo. Kljub prisotnosti sil OZN se je državljanska vojna nadaljevala do vojaškega državnega udara leta 1965 pod vodstvom generala Mobutuja, ki so ga podpirali Američani. Ta je bil formalno izvoljen za predsednika leta 1970, leto kasneje pa je državo (in reko) preimenoval v Zaire in začel nacionalizirati gospodarstvo ter izganjati evropske prebivalce, dejansko pa pričel ropati državne ekonomske potenciale v korist ameriških multinacionalk. Temu so se ponovno uprli prebivalci Katange s podporo bližnje Angole v letih 1977–78, nezadovoljstvo s skorumpiranim režimom pa se je razširilo tudi v drugih delih države, tako da je bil Mobutu konec 80. let prejšnjega stoletja prisiljen, da razglasi večstrankarske volitve in leta 1991 tudi Državno konferenco, ki je leto kasneje proglasila lastno suverenost in oblikovala začasni parlament in vlado. Leta 1993 je Mobutu s pomočjo vojaških sil imenoval lastno vlado, obe strani pa sta pričeli nov konflikt, ki ga je leta 1994 otežil še prihod več kot milijon hutujskih beguncev iz bližnje Ruande in posledično odprl še novo bojno fronto s to državo. Leta 1997 so uporniki pod vodstvom Kabile zasedli Katango in državno prestolnico Kinšaso ter prisilili Mobutuja v beg. Kabila je ime države spremenil v DR Kongo, ni pa uspel zaustaviti notranjih konfliktov, ki so jih spodbujale tudi sosednje države. Sam je bil žrtev atentata leta 2001, ko mu je nasledil sin; leta 2002 je EU v državi posegla neposredno pod francoskim vodstvom in nato kontrolo stanja prepustila ponovno silam OZN. Na ta način je leta 2003 Kabila formalno oblikoval vlado narodne enotnosti, v praksi pa imajo dejansko oblast različne lokalne sile, ki nadzirajo tudi izkoriščanje gospodarskih dejavnosti.

Struktura prebivalstva je v DR Kongu dokaj zapletena: avtohtoni Pigmejci obsegajo le okrog 200 tisoč oseb in so odrinjeni v tropski pragozd; večinski Bantujci prevladujejo v osrednjem in južnem delu države, med temi pa so glavne skupine Luba (18 % preb.), Kongo (16 %) in Mongo (14 %). Uradni jezik je francoščina ob različnih lokalnih govorih, v verskem pogledu pa prevladujejo katoliki (41 %) pred protestanti (32 %), drugimi kristjani (13 %) in animisti (11 %). Med izvoznimi kmetijskimi kulturami prevladuje les (9. svetovni producent) ob kavčuku, kavi in bombažu. Posebej pomembno je rudarstvo z izkoriščanjem bakra, kobalta, srebra, cinka, tungstena, mangana in drugih redkih kovin. Poleg tega se v državi nahajajo rudniki premoga, zlata in še zlasti diamantov (5. svetovni producent), ob obali pa črpajo nafto (1 mio t). Izvoz (5,5 mrd USD) za okrog 1 mrd USD presega uvoz; glavni trgovinski partnerji so Belgija, Južnoafriška republika in Kitajska. Zunanji dolg znaša preko 12 mrd USD, zunanja pomoč pa okrog 2,5 mrd ZSD (21 % BDP). Nepismeni obsegajo približno tretjino prebivalstva.

Območje *Ugande* so prvotno naseljevali Pigmejci skupine Twa, kasneje pa so se sem priselile še bantujske in nilsko-saharske skupine, ki so oblikovale različne države. Med temi je bila najpomembnejša kraljevina Bunjoro, ki je nastala v 15. stoletju in bila nato znana tudi z imenom Buganda. Evropski prodor se je pričel v 19. stoletju in območje je postalo britanski protektorat po letu 1894. Kot kraljevina Buganda je pridobila neodvisnost leta 1962, vendar je vladni predsednik Obote leta 1966 z državnim udarom odstavil kralja in v Ugandi uvedel socialistični režim. Že leta 1971 je z novim državnim udarom oblast prevzel general Idi Amin Dada in pričel osebno brutalno diktaturo, ki jo je notranje sovobodilno gibanje ovrglo leta 1979 s pomočjo tanzanijskih sil. Leta 1980 je bil na večstranskih volitvah potrjen Obote, notranji konflikti pa so se nadaljevali in povzročili okrog pol milijona smrtnih žrtev ter številne prebege beguncev v sosednje države. Oboteja je notranja zarota v njegovi stranki odstavila leta 1985, zaradi česar je država izgubila v bistvu centralno oblast do leta 1996, ko so potekale prve svobodne volitve in je bil za predsednika izvoljen Museveni. Zaradi vojne z DR Kongom leta 1997 in kasnejše vojne z Ruando in Sudanom so se razmere ponovno poslabšale, v letih 2002–05 pa so se tudi okrepili konflikti z uporniki v severnem delu države, ki so povzročili okrog 1,5 milijona beguncev in več kot sto tisoč žrtev, med katerimi je bilo tudi veliko otrok, ki so jih ugrabili in prisilili v vojskovanje. Med prebivalci (skupaj skoraj 32 mio) prevladujejo bantujske skupine Baganda (17 %), Banjankore (10 %) in Basoga (9 %) ob številnih drugih, ki pa posamezno ne presegajo 7 % prebivalstva. Uradna jezika sta angleščina in svahili ob različnih lokalnih govorih; katoličani obsegajo 42 %, anglikanci 36 % in muslimani 12 % prebivalcev. Med izvoznimi kmetijskimi kulturami izstopata kava (11. svetovni

pridelovalec) in les; zelo razvito je tudi ribištvo ob jezerih. V Ugandi izkoriščajo različne rude, odkrili pa so tudi obsežne zaloge zlata. Kljub temu ostaja vrednost uvoza za okrog 1,5 mrd USD višja od izvozne (ok. 3,5 mrd USD); zunanji dolg znaša 2,5 mrd USD ob zunanji pomoči 1,8 mrd USD (11 % BDP). Nepismenih je 27 % prebivalcev; tretjina prebivalstva nima dostopa do pitne vode.

Območje *Kenije* je tradicionalno stičišče različnih bušmanskih, bantujskih, nilotskih in arabskih skupin, ki so tu oblikovale svoja kraljestva. Rezultat tega prepletanja črnskih in arabskih vplivov je po 10. stoletju nastali jezik svahili. V začetku 16. stoletja so od Arabcev nadzor obalnih območij prevzeli Portugalci, konec 19. stoletja pa Angleži, ki so območje uredili kot kolonijo leta 1920. Tedaj so se razvila tudi kenijska protikolonialna gibanja pod vodstvom Kenyatte, ki so ga Britanci spravili v zapor leta 1955. Ko so oblasti omogočile izvedbo svobodnih volitev leta 1960, je Kenyatta pridobil večino glasov in bil osvobojen, država pa je pridobila samostojnost leta 1963. V Keniji so belci ohranili večino svojih posesti in gospodarsko dominantno vlogo, zato je Kenyatta pričel do njih izvajati bolj represivno politiko. Predsedniški režim se je nadaljeval tudi po njegovi smrti leta 1978, ko je oblast prevzel Moi; ponovne večstranskarske volitve so izvedli šele leta 1992, vendar je Moi izgubil oblast komaj leta 2002, ko si je nova oblast zadala nalogo, da odpravi obsežno koruptivnost, konfliktnost in revščino, ki so zavladale v državi, kjer so poleg tega spričo bližine s Somalijo pričele delovati tudi nekatere teroristične organizacije (atentat na ameriško ambasado leta 1998). Med skupnimi več kot 40 milijoni prebivalcev prevladujejo bantujske skupine Kikuju (21 %), Luhja (14 %), Luo (13 %), Kamba (11 %) in nilotska skupina Kalendžin (11 %). Uradni jezik je svahili ob angleščini in številnih lokalnih govorih; animisti predstavljajo 30 %, protestanti 28 %, katoličani 20 %, drugi kristjani 8 % in muslimani 6 % prebivalstva. Kenija je prvi svetovni pridelovalec piretra (naravni insekticid) in tretji največji svetovni pridelovalec čaja; pomembna je tudi produkcija kave, tropskih sadežev, rezanega cvetja (eden izmed največjih svetovnih dobaviteljev) in sladkornega trsa ter lesa. Rudarstvo je v razvoju, predvsem glede eksploatacije zlata in dragih kamnov, pri industriji pa prevladuje prehrambeni in kemični sektor z naftnimi derivati in proizvodnjo pnevmatik. Kljub vsemu je vrednost uvoza za več kot dvakrat višja od vrednosti izvoza (5,2 mrd USD), ki je pretežno usmerjen v Ugando in Veliko Britanijo. V preteklosti je Kenija sodila med najbolj obiskane afriške države in bila znana zaradi safarijev in naravnih parkov; sedaj državo obiskuje le nekaj več kot milijon turistov letno, čisti dohodek od te dejavnosti pa znaša ok. 750 mio USD. Zunanji dolg znaša 8 mrd USD ob zunanji pomoči 1,8 mrd USD (nekaj nad 5 % BDP). Nepismenih je za afriške razmere malo (13 %), vendar še vedno okrog 40 % prebivalcev nima dostopa do pitne vode.

Ruanda je majhna (komaj malo večja od Slovenije), a gosto naseljena država (skupaj nad 10 mio preb.). Prvotni naseljenci so bili Pigmejci skupine Twa, katerim so se nato pridružili bantujski poljedelski Hutuji in pastirski Tutsi, ki so se v 15. stoletju združili v enotno kraljevino. Slednja je ob koncu 19. stoletja oslabela zaradi notranjih konfliktov in zunanega pritiska kolonizatorjev, tako da je območje postalo najprej nemški protektorat (1897), po prvi svetovni vojni pa bilo priključeno belgijskemu Kongu. Tako Nemci kot Belgijci so se pri lokalni oblasti naslonili na manjšinske Tutsije in tako še povečali razdor z večinskimi Hutuji. Ti so se uprli leta 1959 in ubili preko sto tisoč pripadnikov skupine Tutsi, mnoge pripadnike te skupine z njihovim kraljem na čelu pa prisilili v begunstvo v sosednjo Ugando. Hutuji so tako prevzeli oblast in dosegli samostojnost Ruande leta 1962; toda notranji krvavi konflikti med obema skupinama so se nadaljevali, odprli pa so se tudi boji za oblast med samimi Hutuji (državni udar leta 1973 pod vodstvom Habyarimana). Leta 1990 je v Ruando vdrla vojska tutsijevih beguncev iz Ugande in prisilila Habyarimana, da začne s Tutsi dvostranske pogovore, ki so sicer privedli leta 1993 do podpisa sporazuma, a se ta ni udeležil zaradi nadaljevanja konfliktov. Slednji so se še okrepili po atentatu na Habyarimana leta 1994, zaradi česar je prišlo do masovnega poboja Tutsijev (preko 800 tisoč žrtev) in prebega dveh milijonov beguncev v sosednje države, predvsem v DR Kongo, zato se je konflikt naslednje leto ponovno poostril in zajel tudi to državo. Z zavezniškima državama Burundijem in Ugando so Ruandove sile zasedle obsežne dele DR Konga, Ruanda pa se je zapletla tudi v vojno z Ugando zaradi kontrole rudnikov v mejnem pasu. Pomiritev je prinesla le postopna demokratizacija v Ruandi pod vodstvom novega predsednika Kagameja, ki je leta 2000 uvedel večstrankarski sistem, čeprav se napetosti med skupinami še vedno nadaljujejo. Zaradi zločinov proti človeštvu na območju Ruande je OZN oblikovala posebno sodišče v Tanzaniji leta 1995. Skupina Hutu obsega 85 %, skupina Tutsi 14 % in skupina Twa 1 % prebivalstva; uradni jeziki so angleščina, francoščina in kinjarwanda, ki ga govorijo tako Hutuji kot Tutsi. V verskem pogledu prevladujejo katoličani (50 %) pred protestanti (27 %), adventisti (12 %) in animisti (4 %). Kmetijska produkcija ne uspe kriti potreb; slabo razvito je tudi izkoriščanje rudnih virov, zato so oblasti poskusile privabiti tuje investitorje z oblikovanjem posebne ekonomske cone v Kigaliju leta 2011. Vrednost uvoza za približno šestkrat presega vrednost izvoza (samo 250 mio USD); zunanji dolg znaša 0,7 mrd USD ob zunanji pomoči 0,9 mrd USD (18 % BDP). Nepismenih je 29 % prebivalcev, 35 % nima dostopa do pitne vode.

Območje *Burundija* je tvorilo kraljestvo, ki je povezovalo večinsko skupino Hutu, manjšinske Tutsije in staroselske Pigmeje. Kraljestvu je načeloval mwami

(kralj), ki se je v upravljanju oblasti naslanjal na področne baganwe (lokalne poglavarje). Proti koncu 19. stoletja so se notranji spori povečali in omogočili prodor kolonialnih sil. Leta 1885 je postalo območje nemški protektorat, ki je od leta 1899 obsegal tudi bližnje ozemlje v skupno posest Ruanda-Urundi. Po prvi svetovni vojni so nadoblast po nalogu Lige narodov prevzeli Belgijci do osamosvojitve kraljevine Burundija leta 1962. Ko je skupina Hutu leta 1966 prevzela oblast v Ruandi so Tutsiji pod vodstvom generala Mikombera odstavili burundskega kralja. Mikombero je poskusil najprej odpraviti hutujsko politično elito in nato tutsijevo plemstvo, ki je podpiralo prejšnjo kraljevino; leta 1972 je bilo tako ubitih do 300 tisoč oseb. Z novimi državnimi udari bolj zmernih tutsijevih voditeljev so različne skupine poskusile doseči pomiritev, vendar so se spopadi ponovno okrepili leta 1988. Buyoya, ki je oblast prevzel leta 1987, je sprožil nov proces reform in demokratizacije, ki je omogočil prve večstrankarske volitve leta 1993. Toda ponovni vojaški udar je še istega leta povzročil smrt izvoljenega hutujskega predsednika in nov val nasilja, ubojev in državnih prevratov. Leta 1996 je vojaški udar na oblast spet postavil Buyoyo, ki je pričel poskus pomiritve, do katere je naposled prišlo leta 2000, vendar so se spopadi ponovno okrepili v obdobju 2001–03. Leta 2005 je bila sprejeta nova ustava, ki oblast deli med Hutuji (60 % izvoljenih predstavnikov) in Tutsiji (40 % izvoljenih predstavnikov). Med prebivalci (8,5 mio leta 2010) obsegajo Hutuji 81 %, Tutsi 16 % in Pigmejci 1 %; uradna jezika sta francoščina in kirundi, uporablja pa se tudi svahili. V verskem pogledu prevladujejo katoliki (65 %) pred muslimani (10 %). Glavni izvozni kulture sta ob lesu kava in čaj, vendar je vrednost izvoza (komaj 80 mio USD) za skoraj šestkrat manjša od vrednosti uvoza. Zunanji dolg znaša 520 mio USD, zunanja pomoč pa 550 mio USD (42 % BDP). Tretjina prebivalcev je nepismenih, skoraj toliko pa jih nima dostopa do pitne vode.

Bližnja *Tanzanija* obsega ozemlje med Viktorijinim jezerom, največjim v Afriki in tretjim največjim na svetu, jezerom Tanganika (med najglobljimi na svetu z globino 1435 m) in Malavijskim jezerom ter Indijskem oceanom, kjer se ob obali nahajajo različni otoki, vključno z znanim Zanzibarjem. V Tanzaniji se nahaja afriški najvišji vrh Kilimandžaro, območje pa obsega tudi številne naravne parke. Tanzanijo so tradicionalno naseljevali pripadniki skupine San (tudi Bušmani), vendar so se sem priselile tudi bantajske, nilotske in arabske skupine. Stik teh ljudstev je omogočil razvoj civilizacije svahili, ki je trgovala z dišavami in nato s sužnji. Trgovina se je od 11. stoletja posebej razvila na otoku Zanzibaru, kar je pritegnilo tudi Portugalce in nato Indijce. Od začetka 19. stoletja sta otok in tanzanijska obala sodila pod upravo omanskega imama; slednji je oblast nad otokom ohranil do leta 1964. Kontinentalni del Tanzanije je berlinski kongres leta

1885 prisodil Nemčiji, ki mu je dala status nemške Vzhodne Afrike (1891–1916), medtem ko je Anglija prevzela kot protektorat otočni del leta 1890 in muodelila status kolonije leta 1913. Po prvi svetovni vojni je Velika Britanija od Lige Narodov prevzela še kontinentalni del z imenom Tanganika. Slednji je pridobil samostojnost leta 1961 in po dveh letih priključil še območje Zanzibarja, ki je leta 1964 s Tanganiko formiral državo Tanzanijo pod vodstvom socialističnega predsednika Nyerereja. Tanzanija je podprla uporniška gibanja v Mozambiku in Zimbabveju ter prispevala k padcu Aminove diktature v Ugandi. Nyerere sodi tudi med redke afriške voditelje, ki so se sami umaknili z oblasti; to je storil leta 1985, ko je oblast prepustil muslimanu iz Zanzibarja (Mwini). Slednji je pričel državo demokratizirati in uvedel prve večstrankarske volitve leta 1995, ko je bil za predsednika izvoljen Mkapu; njemu je leta 2005 nasledil Kikwete. Pred koncem 20. stoletja se je tudi v Tanzaniji okrepila prisotnost terorističnih organizacij (atentat na ameriško ambasado leta 1998), vendar ostaja Tanzanija ena izmed najmanj konfliktnih držav v Afriki; v državi je tretjina parlamantarnih sedežev rezerviranih za ženske, za Zanzibar pa so uveljavili posebno avtonomijo. Med prebivalstvom (skupaj ok. 45 mio) prevladujejo bantuske skupine (95 %), ki se v verskem pogledu delijo med kristjani (44 %), muslimani (37 %) in animisti (19 %); uradna jezika sta angleščina in svahili ob lokalnih govorih. Glavne izvozne kmetijske kulture so kava, bombaž, arašidi, sladkorni trs, tropsko sadje in les; Zanzibar prispeva ok. 80 % svetovne produkcije klinčkov ob dokaj razvitem ribištvu. Na rudarskem področju je dokaj intenzivna eksploatacija dragih kamnov, diamantov in zlata, razvijata pa se tudi črpanje zemeljskega plina na obali ter turizem (ok. 1 mio obiskovalcev in ok. 1,7 mrd USD dohodkov). Vrednost uvoza je za več kot dvakrat višja od vrednosti izvoza (3,7 mrd USD), ki gre večinoma na Kitajsko, Indijo in Južnoafriško republiko. Zunanji dolg znaša 7,3 mrd USD ob zunanji pomoči 2,9 mrd USD (13 % BDP). Nepismenih je 27 %; 45 % prebivalcev nima dostopa do pitne vode.

Območje *Angole* so že konec 15. stoletja pričeli nadzorovati Portugalci, ki so se do konca 16. stoletja uveljavili tudi v notranjosti in pričeli intenzivno trgovino s sužnji. V območju je še po koncu druge svetovne vojne živelo okrog pol milijona Portugalcev; ti niso bili pripravljeni oblasti prepustiti afriškim protikolonialnim gibanjem, ki so se posebej okrepile po letu 1956. Med portugalskimi oblastmi in uporniki se je leta 1961 pričela prava vojna, ki je po propadu diktatorskega režima na Portugalskem privedla do osamosvojitve Angole leta 1975. Zmagovite uporniške sile sta podpirali zlasti Sovjetska zveza in Kuba, medtem ko so Američani s pomočjo Južnoafriške republike podprli protivladne sile, ki so bile posebej dejavne na jugu države. Dogovor med stranema je bil dosežen leta 1991, vendar

so se konflikti nadaljevali in jih ni uspelo pomiriti niti oblikovanje vlade narodne enotnosti leta 1997. Do večje pomiritve je prišlo šele leta 2002, čeprav se oddeljeno območje Kabinde, kjer se nahajajo bogata nahajališča nafte, še naprej zavzema za odcepitev. Med prebivalstvom (skupaj ok. 19 mio) prevladujejo bantujske skupine Ovimbundu (25 %), Kimbundu (23 %), Kongo (13 %) in številne druge; belci in mešanci obsegajo do 3 % prebivalstva. V verskem pogledu prevladujejo katoliki (51 %) pred protestanti (15 %); uradni jezik je portugalščina ob raznih lokalnih govorih. Med izvoznimi kmetijskimi pridelki prevladujejo tropski sadeži, kava in sladkorni trs, več kot 90 % vse izvozne vrednosti in okrog polovico BDP pa odpade na nafto (ok. 97 mio t), ki gre večinoma na Kitajsko in v ZDA, ter na izkop diamantov (nad 8 mio karatov, četrti največji svetovni producent), ki gredo v dobršni meri v Izrael in Belgijo. Na ta način je vrednost izvoza (nad 52 mrđ USD) za okrog 30 mrđ USD višja od vrednosti uvoza, čeprav ostaja zunanji dolg kar visok (skoraj 17 mrđ USD) ob sicer manjši zunanji pomoči (ok. 240 mio USD, 0,3 % BDP). Tretjina prebivalcev je nepismenih, okrog polovica pa nima dostopa do pitne vode.

Tudi na območju *Zambije* so prevladovali nomadski lovci skupine Bušmanov pred prihodom bantujskih poljedelskih skupin v 11. stoletju, ki so tu razvile nekatera močna kraljestva od 15. stoletja dalje na podlagi trgovanja z obalnimi območji; v 17. stoletju so se v območje priselile še skupine Zulujev iz Južne Afrike. Območje je v obdobju 1853–73 obširno raziskal Livingstone, ki je tu v bližini Viktorijinih slapov tudi živel do smrti. Britanci so območje zavzeli s pomočjo Rhodesa v obdobju 1891–99, ko ga je prevzela v upravo britanska Južnoafriška družba (od leta 1895 z imenom Rodezija) skupaj z Zimbabvejem. Severni del Rodezije je postal leta 1914 britanski protektorat, bil nekaj časa z Zimbabvejem del Federacije centralne Afrike (1953–63) in pridobil samostojnost leta 1964 z imenom Zambija. V njej se je kot voditelj do leta 1991 uveljavil Kaunda, ki je državo vključil med neuvrščene in opravil obsežno nacionalizacijo gospodarstva, vendar je bil naposled prisiljen, da omogoči večstranskarske volitve, ko je država zapadla v vse večjo nestabilnost, ki se je nekoliko ublažila po letu 2001. Velika večina prebivalcev Zambije (skupaj ok. 13 mio) pripada bantujskim skupinam, med katerimi prevladujejo Bemba (34 %), Njanja (18 %) in Tonga (17 %). Uradni jezik je angleščina ob svahiliju in različnih lokalnih govorih; v verskem pogledu se prebivalstvo deli na animiste (27 %), protestante (23 %) in katolike (17 %). Britanci so v območju že konec 19. stoletja pričeli izkoriščati baker, ki ostaja med glavnimi izvoznimi dobrinami v državi (dve tretjini vrednosti izvoza; 7. svetovni producent leta 2010 in celo drugi največji producent v prvem obdobju po osamosvojitvi), tudi v povezavi z eksploatacijo dragih kamnov, srebra in zlata. Med kmetijskimi

izdelki prevladujejo bombaž, arašidi, sladkorni trs in les. Vrednost izvoza (7,2 mrd USD) za skoraj 2 mrd USD presega vrednost uvoza in je pretežno usmerjen v Švico in na Kitajsko. Zunanji dolg znaša 3 mrd USD, zunanja pomoč pa 1,3 mrd USD (10 % BDP). Skoraj 30 % prebivalcev je nepismenih, okrog 40 % nima dostopa do pitne vode.

Malavi je manjša, a kar gosto poseljena država (skupaj ok. 14 mio preb.) ob istoimenskem jezeru. Tu se je med 15. in 18. stoletjem razvila pomembna kraljevina Maravi, ki je obsegala tudi ozemlja Zimbabveja in Mozambika. V 19. stoletju sta se za kontrolo območja potegovali Portugalska in Velika Britanija, ki je leta 1891 oblikovala tu svoj protektorat z imenom Nyasaland. Slednji je bil leta 1953 združen z Južno Rodezijo (sedaj Zimbabvejem) in Severno Rodezijo (Zambija) v Centralnoafriško federacijo. Leta 1963 je območje pridobilo avtonomijo in leto kasneje tudi dejansko neodvisnost v okviru Commonwealtha. Od leta 1971 je državo vodil Banda, ki pa je bil leta 1993 prisiljen, da v državi uvede večstrankarski sistem. Leta 1994 je bil tako izvoljen Muluzi, ki je leta 2004 oblast prepustil Muthariki. K porastu števila prebivalstva so privedle tudi politične migracije beguncev iz Mozambika in Ruande (ok. milijon ljudi) v zadnjih desetletjih 20. stoletja, sicer pa v Malaviju prevladujejo bantujske skupine Čeva (33 %), Lomve (18 %), Jao (14 %), Ngoni (12 %) in Tumbuka (9 %). Angleščina in jezik čičeva sta uradna, uporabljeni pa so tudi drugi lokalni govori; večina prebivalcev je krščanske vere (83 %), muslimanov pa je 13 %. Gospodarstvo je slabo razvito, saj območje ne razpolaga z izrazitejšimi izvoznimi dobrinami, z izjemo tobaka, ki predstavlja ok. 60 % vse vrednosti izvoza (1,1 mrd USD, peti največji svetovni producent), ta pa je za skoraj polovico manjša od vrednosti uvoza. Druge izvozne kmetijske kulture so čaj, bombaž, sladkorni trs in les; v zadnjem času se razvija eksploatacija urana. Glavni izvozni partner je Južnoafriška republika; zunanji dolg znaša 1,1 mrd USD, zunanja pomoč pa 0,8 mrd USD (17 % BDP). Nepismenih je 26 %, petina prebivalstva nima dostopa do pitne vode.

Območje *Mozambika* so najprej naseljevala bušmanska ljudstva, kasneje pa so se sem priselili Bantujci iz osrednje-zahodne Afrike. Med temi je izstopalo ljudstvo Šona, ki je med 12. in 15. stoletjem tu razvilo kraljevino Monomotapa na podlagi trgovanja z zlatom, slonovino in sužnji. Z Arabci in Indijci so Bantujci razvili civilizacijo Svahili, ki se je uveljavila vzdolž celotne vzhodne afriške obale. Od tod so Portugalci tudi pričeli prodirati proti notranjosti kontinenta med 16. in 18. stoletjem in svojo nadoblast še utrdili do konca 19. stoletja, ko so s sporazumom z Veliko Britanijo določili meje portugalskih posesti v Afriki. Mozambik je postal uradno portugalska kolonija leta 1930 in leta 1951 je pridobil status prekomorske province. Tedaj so se pričela tudi protikolonialna gibanja, ki

so sprožila od leta 1965 dalje pravo vojno med uporniki ter portugalskimi silami, ki so pridobile podporo tudi v rodezijskih in južnoafriških belskih vladah. Padec portugalske dikature leta 1974 je omogočil tudi osamosvojitve Mozambika leto kasneje. Nova oblast se je povezala s sovjetskimi oblastmi in prišla v izrazit konflikt z južnoafriškimi rasističnimi oblastmi, ki so na območju Mozambika podpirali prozahodne uporniške skupine. Leta 1984 je bil mozambiški predsednik prisiljen, da z Južnoafriško republiko podpiše sporazum o dobrososedskih odnosih, sporazum z uporniki pa je bil dosežen šele leta 1992 v Rimu s pomočjo OZN. Državljska vojna je povzročila približno milijon smrtnih žrtev, okrog 3,5 milijonov oseb je bilo razseljenih znotraj države, skoraj dva milijona ljudi pa je bilo prisiljenih v begunstvo v sosednje države. V Mozambiku živi preko 22 milijonov ljudi, ki večinoma pripadajo bantujskim skupinam; med temi je največja skupina Makua, ki obsega približno tretjino prebivalstva. V verskem pogledu prevladujejo katoličani (28 %) pred muslimani (18 %), animisti (16 %) in evangeličani (11 %); uradni jezik je portugalščina ob različnih lokalnih govorih. Po osamosvojitvi je Mozambik zapustilo okrog 250 tisoč Portugalcev, ki so predstavljali tudi dominantno prebivalstvo v političnem in gospodarskem pogledu, ekonomijo pa so močno prizadeli tudi dolgotrajni notranji konflikti. Med izvozno usmerjenimi kmetijskimi kulturami prevladujejo sladkorni trs, bombaž, tropsko sadje in les; pomemben je tudi izvoz rakcev. Gradnja velike hidroelektarne na reki Zambezi omogoča državi izvoz električne energije v Zimbabve in Južnoafriško republiko. Hidroenergija je omogočila proizvodnjo aluminija (ta obsega okrog 30 % vrednosti izvoza), tuje investicije pa so okrepile tudi eksploatacijo zemeljskega plina (3,6 mio m³), ki ga preko plinovoda izvažajo v Južnoafriško republiko. Vrednost izvoza (3,2 mrd USD) pa ostaja za okrog 1,3 mrd USD nižja od vrednosti uvoza; glavni izvozni partnerici sta Nizozemska in Južnoafriška republika. Zunanji dolg znaša 4,2 mrd USD, zunanja pomoč pa 2 mrd USD (21 % BDP). Nepismenih je 45 %, 53 % prebivalcev nima dostopa do pitne vode.

Območje *Zimbabveja* so po letu 1000 naselila bantujstva, med katerimi je prevladovala skupina Šona, ki so na ozemlju med sedanjima državama Mozambik in Zimbabve razvila močno kraljevino Monomotapa s središčem v Velikem Zimbabveju (11.–14. stol.), ki je danes največje arheološko središče v subsaharski Afriki in kot tako vpisano v Unescovo listo svetovne dediščine. Angleška nadoblast je temeljila na Livingstonovih raziskovanjih in prodoru britanske Južnoafriške družbe. Območje je postalo uradno britanska avtonomna kolonija leta 1923 z imenom Južna Rodezija in bilo s Severno Rodezijo in Nyasalandom združeno leta 1953 v konfederacijo. Leta 1965 je samostojnost Južne Rodezije proglasila vlada belcev pod vodstvom Iana Smitha, ki je v državi

uvedel rasistično zakonodajo in posebne »rezervate« za črnsko prebivalstvo, ki so obsegali okrog 25 % državnega ozemlja in kamor je prisilno preselil skoraj pet milijonov oseb (okrog 70 % prebivalcev). Uradno je bila država podvržena embargu OZN, vendar je uživala široko podporo Južnoafriške republike. Leta 1970 je država prevzela ime Republika Rodezija; tedaj se je razvil tudi črnski odpor, ki je ob rastočem mednarodnem pritisku privedel do propada rasističnega režima in sklica novih volitev leta 1980 pod nadzorom britanskih sil. Oblast je tedaj prevzel Mugabe, ki je državi dal sedanje ime in belcem v okviru nove ustave zajamčil 20 parlamentarnih sedežev na skupaj 100, vendar je belskemu prebivalstvu odvzel večino posesti leta 1986 in leto kasneje odpravil, tudi zaradi emigracije dobršnega dela belcev, zajamčeno zastopstvo te skupine prebivalstva. Ponovno je bil večstranski sistem uveden leta 1991, ko je oblast sprožila tudi obsežno gospodarsko liberalizacijo, vendar je Mugabe zaradi notranjih konfliktov kmalu opustil poskuse demokratizacije in uvedel vse bolj avtoritaren režim, ki je državo ponovno privedel v mednarodno izolacijo z izključitvijo Zimbabveja iz Commonwealtha leta 2002 in uvedbo gospodarskih sankcij s strani EU. Situacija se je nekoliko stabilizirala po letu 2009, ko je Mugabe voditelju opozicijske stranke prepustil vodenje vlade. Med prebivalci (skupaj ok. 13 mio) daleč prevladuje bantujska skupina Šona (71 %) pred skupinama Ndebele (16 %) in Čeva (5 %); belci predstavljajo le 1 % prebivalstva. Uradni jezik je angleščina ob jezikih šona, ndebele in drugih lokalnih govorih; v verskem pogledu prevladujejo animisti (41 %) pred protestanti (35 %) in katoličani (7 %). Zimbabve je predstavljal drugo največjo ekonomijo v regiji po Južnoafriški republiki, vendar so njegovi potenciali vse bolj oslabei proti koncu 20. stoletja. Glavne kmetijske izvozne kulture so tobak (trenutno 10. svetovni producent, pred leti peti največji proizvajalec), čaj, bombaž, tropsko sadje, sladkorni trs in les. Dokaj razvita je eksploatacija zlata, platine, diamantov in drugih redkih kovin, a tudi premoga. Vrednost uvoza za 1,2 mrd USD presega vrednost izvoza (2,5 mrd USD), ki je skoraj enkomerno usmerjen v DR Kongo, Južnoafriško republiko, Bocvano in na Kitajsko. Zunanji dolg znaša 5 mrd USD, zunanja pomoč pa 0,7 mrd USD (17 % BDP). Nepismenih je za afriške razmere malo (8 %), dostopa do pitne vode pa nima 18 % prebivalcev.

Območje *Južnoafriške republike* so najprej naseljevala bušmanska in hotentotska ljudstva, naposled pa so tudi tu na prehodu iz 14. v 15. stoletje prevladala bantujska ljudstva. Evropejci, predvsem Holandci, so sem pričeli prodirati v drugi polovici 17. stoletja, Angleži pa so ustanovili svojo postojanko »na območju rta« konec 18. stoletja, to pa je postalo uradno del britanskega kolonialnega ozemlja leta 1814. Britanska nadoblast na obali je v obdobju 1834–41 potisnila holandske priseljence v notranjost, kjer so kmalu zatem oblikovali lastni republiki

Orange in Transvaal. Tema je Velika Britanija priznala sprva delno suverenost, odkritje obsežnih zalog zlata in diamantov pa je sprožilo nato angleško-boersko vojno (1899–1902), ki se je končala z britansko zmago in združitvijo ozemlja v Južnoafriško unijo (1910). Ta je pridobila status avtonomnega dominiona v okviru Commonwealtha in postala neodvisna leta 1931. Razločevanje med dominantno belo populacijo in večinskim črnskim prebivalstvom je leta 1948 privedlo do uvedbe segregacijskega rasističnega režima (apartheid). Leta 1959 so na okrog 13 % ozemlja ustanovili t. i. »bantustane«, deset rezervatov, kamor naj bi »izločili« črnsko prebivalstvo; v obdobju 1976–81 so južnoafriške oblasti štirim izmed bantustanov dodelile samostojnost, vendar mednarodna skupnost teh novih umetnih tvorb ni priznala. Poleg tega so med letoma 1960 in 1983 oblasti preselile iz »belih« mestnih predelov okrog 3,5 milijonov črnskih prebivalcev in jih namestile v periferna spalna naselja. Vse te politike so seveda sprožile val črnskih protestov in uporov, ki so jih oblasti krvavo zatrle, glavno črnsko organizacijo, African National Congress, pa so prepovedale. Južnoafriška republika je bila zaradi sankcij OZN in izključitve iz Commonwealtha mednarodno povsem osamljena. Delno omiljenje režima z možnostjo oblikovanja črnskih sindikatov je omogočila izvolitev Bothe leta 1978, večrasni parlament (vendar brez črnskega predstavnštva) pa je bil uveden leta 1984. Leta 1988 so južnoafriške oblasti prenehale podpirati protivladne sile v Angoli in Mozambiku in leta 1990 končno priznale neodvisnost Namibiji, ki so jo zasedale od konca prve svetovne vojne (od leta 1966 brez mandata OZN). Novi predsednik De Klerk je leta 1989 obljubil postopno odpravo segregacijskega režima, do katere je prišlo leta 1992, ponovno legaliziral Afriški nacionalni kongres in omogočil izpustitev njegovega voditelja Mandele. Prve svobodne volitve so potekale leta 1994 s prepričljivo zmago črnske stranke in oblikovanjem vlade narodne enotnosti, ki jo je vodil Mandela ob podpredsedniškem mestu De Klerka. To dejanje je odpravilo mednarodne sankcije in omogočilo povratek Južnoafriške republike v Commonwealth. V okviru Južnoafriške republike uživa posebno avtonomijo tradicionalna kraljevina Zulujev, medtem ko sta bili območji Lesota in Svazilanda, kjer prevladujeta ljudstva Soto oziroma Svazi, ločena britanska protektorata že leta 1868 in nato samostojni entiteti od leta 1966 oziroma 1968.

Bantujsko črnsko prebivalstvo obsega v Južnoafriški republiki (skupaj okrog 50 mio preb.) 80 %, belci 9 %, t. i. »coloureds« (mešanci med črnci in belci) 9 %, azijsko prebivalstvo pa 3 %. Vsi jeziki, ki se uporabljajo v državi poleg angleščine (skupaj 11) imajo tudi status uradnih jezikov; v verskem pogledu prevladujejo protestanti (32 %) pred katoliki (7 %), anglikanci (4 %) in drugimi kristjani (skupaj 17 %). Južnoafriška republika je bila v ekonomskem pogledu tradicionalno

najbolj razvita afriška država in taka tudi ostaja (24 % skupnega BDP Afrike), čeprav se je produktivnost po demokratizaciji države dokaj zmanjšala, tudi zaradi večje stopnje koruptivnosti in slabše organizacije dela. Notranja neenakost ostaja zelo visoka, saj znaša povprečni dohodek črnškega prebivalstva le okrog 15 % povprečnega dohodka belcev, ki ohranjajo glavne vzvode gospodarstva v svojih rokah. Na kmetijskem področju izstopa produkcija koruze, sladkornega trsa, agrumov, grozdja (8. svetovni proizvajalec vina), sadja in povrtnin ter lesa; razvita sta tudi živinoreja (predvsem ovčjereja) in ribištvo. Glavna dejavnost je nedvomno rudarstvo, na katerega odpade dober del BDP in okrog 40 % izvozne vrednosti. Eksploatacijo vodijo večinoma multinacionalne korporacije, predvsem družba Anglo American Corporation na področju izkoriščanja zlata (5. svetovni proizvajalec) in diamantov (7. svetovni proizvajalec). Ob teh najstarejših virih se je razvil tudi izkop premoga in železa (pri obeh je Južnoafriška republika 7. svetovni proizvajalec), platina (prvi svetovni proizvajalec), vanadija in drugih redkih kovin. V precej manjši meri se izkoriščata še nafta in zemeljski plin. Dokaj razvita je industrijska dejavnost, ki zadošča potrebam domačega in širšega afriškega trga (proizvodnja vozil, elektrotehničnih materialov, kemična, tekstilna in prehrabena industrija). Kljub temu ostaja vrednost uvoza za ok. 12 mrd USD višja od vrednosti izvoza (82 mrd USD); pri izvozu prevladuje po vrednosti platina (9,4 mrd USD), železo in jeklo (9,1 mrd USD), premog in derivati (5,6 mrd USD), stroji (5,1 mrd USD) in vozila (4,1 mrd USD). Glavni trgovinski partnerji pri izvozu so Kitajska, ZDA, Japonska in Nemčija, pri uvozu pa Kitajska in Nemčija. Južnoafriško republiko letno obišče ok. 10 mio turistov, turistična bilanca pa je pozitivna za več kot 2 mrd USD. Zunanji dolg znaša 42 mrd USD, zunanja pomoč pa 1,1 mrd USD (0,4 % BDP). Nepismenih je 11 %; 9 % prebivalcev nima dostopa do pitne vode.

Posebno okolje predstavlja otok *Madagaskar* (4. največji na svetu), saj so območje najprej naseljevala bušmanska ljudstva, nato pa so se sem že od 10. stoletja dalje pričela priseljevati azijska ljudstva iz Malezije in Indonezije, katerim so se pridružila bantujška ljudstva, Arabci ter islamizirani trgovci, ki so na otoku uvedli jezik svahili. Nastalo je tako več različnih političnih formacij od 16. stoletja dalje, med katerimi je bilo najbolj vplivno kraljestvo Merina na osrednji planoti, ki je bilo v 19. stoletju znano kot kraljestvo Madagaskar. Tedaj so obalna območja zavzeli Francozi, ki so si celoten otok podredili leta 1895. Po drugi svetovni vojni se je razširilo protikolonialno gibanje, ki so ga oblasti poskusile sprva zatreti s silo, leta 1960 pa vendarle dale otoku neodvisnost. Tedaj je oblast prevzel socialdemokratski predsednik Tsiranana, ki ga je leta 1972 odstavil državni udar, temu pa je že leta 1975 sledil naslednji, ki

je v državi vzpostavil komunistično oblast pod vodstvom Ratsirake. Slednji je bil leta 1993 prisiljen v državi ponovno vzpostaviti delno večstrankarske volitve, na katerih je zmagala opozicija, čeprav se je Ratsiraka vrnil na oblast že leta 1997, a je bil prisiljen v eksil v Francijo leta 2002, ko se je nova oblast približala ZDA in uvedla liberistične gospodarske reforme, čeprav so ostale notranje politične razmere dokaj kaotične. Velika večina prebivalcev (skupaj ok. 20 mio) pripada malgaškemu ljudstvu (96 %), ki je rezultat zgodovinskega premešanja naseljencev in se deli na več podskupin (skupaj 18). Uradni jeziki so poleg francoščine še angleščina in malagaši; v verskem pogledu prevladujejo animisti (52 %) pred katoliki (21 %), protestanti (20 %) in muslimani (7 %). Glavne kmetijske izvozne kulture so sladkorni trs, tropsko sadje, razne esence za dišave in les; najpomembnejša samooskrbna kultura je riž. Rudarstvo je slabo razvito; nekoliko izrazitejše je izkoriščanje okrasnih kamnov. Med industrijskimi panogami je najbolj razvita tekstilna industrija. Vrednost uvoza za ok. 1,5 mrd USD presega vrednost izvoza (1 mrd USD), ki je pretežno usmerjen v Francijo. Zunanja pomoč znaša skoraj 0,5 mrd USD (nad 5 % BDP); nepismenih je 36 %, 59 % prebivalcev nima dostopa do pitne vode.

Azija

Sodobni človek (*Homo sapiens*) je v Azijo najverjetneje prišel pred kakimi 90 tisoč leti preko ožine Bab el Mandeb na ozemlje današnjega Jemna in se nato vzdolž obale hitro širil preko južne Indije, Jugovzhodne Azije do vzhodne Azije in severne Avstralije, ki ju je dosegel pred približno 70 oziroma 60 tisoč leti, v času poledenitve, ko je bila morska gladina bistveno nižja od današnje. Medtem se je trajneje ustalil ob porečjih, posebno v Mezopotamiji, se vzdolž večjih rek razširil v notranjost na območje Centralne Azije ter se preko slednje in Anatolije na eni strani širil proti Evropi, ki jo je dosegel pred približno 45 tisoč leti, po drugi strani pa iz Centralne in Vzhodne Azije dosegel vzhodno Sibirijo pred približno 30 tisoč leti in od tod krenil preko zamrznjenega Beringovega preliva v Ameriko, kamor je prispel pred približno 20 tisoč leti. V Aziji so se razvile prve civilizacije, velike religije in dolgotrajni družbeni sistemi. Tu se je najprej razvilo kmetijstvo in dovršen del obstoječih kmetijskih kultur oziroma vrst ter udomačenih živali, ki jih poznamo, od tod pa izhajajo tudi jezikovne in etnične skupine, ki so se v zgodovinskem obdobju razširile v evropski prostor, posebej preko odprtega stepskega »koridorja« severno od Kaspijskega in Črnega morja, od koder izvirajo tudi »arijska« ljudstva, ki so se razširila na območju Indije, iranskega višavja in

Anatolije, ter prototurška ljudstva, ki so se kasneje uveljavila v Centralni in delu Jugozahodne Azije.

V Aziji živi na okrog 33 % kopenskega površja okoli 3,9 milijard ljudi (nad 60 % svetovnega prebivalstva, 2010). Srednja gostota je 89 preb./km², tipologija poselitve pa je zelo neenakomerna. V Sibiriji in Mongoliji (kjer živi skupaj 35 milijonov prebivalcev) je gostota le 2–3 preb./km² v prvi in manj kot 2 preb./km² v drugi. V nekdanji azijski Sovjetski zvezi in zahodni Kitajski je gostota 16–18 preb./km². Na Bližnjem vzhodu in v Afganistanu znaša 40–45 preb./km², na Kavkazu okrog 85 preb./km², ob obalah Črnega morja in Sredozemlja pa med 100 in 375 preb./km². V Južni in Vzhodni Aziji se giblje med 245 preb./km² v Indiji, 340 preb./km² na Japonskem in do 1000 preb./km² v gosteje poseljenih območjih Kitajske in v Bangladešu.

V družbenogeografskem pogledu je regionalizacija podobna naravni, saj običajno delimo naslednje makroregije:

- 1) Severna in Centralna Azija (Sibirija, nekdanje azijske republike SZ, Mongolija in notranja Kitajska) predstavlja z Evropo odprt kontinentalni evrazijski prostor;
- 2) Jugozahodna Azija (ali Bližnji in Srednji Vzhod), križišče med Sredozemljem, Črnim morjem, Afriko in Arabskim morjem, povezuje islamska kultura, a je v političnem pogledu dokaj razdeljena;
- 3) Vzhodna Azija, ki jo obvladujeta Kitajska in Japonska in je po prostorskem obsegu in ekonomskem potencialu najpomembnejša;
- 4) Južna Azija, ki predstavlja najgosteje poseljeno in tudi najbolj revno območje in kjer izstopa Indija;
- 5) Na meji med indijskim in kitajskim, a tudi islamskim vplivom je Jugovzhodna Azija, fizično in družbeno dokaj razčlenjeno območje, ki izkazuje še najbolj enakomerne vrednosti primarnih kazalcev.

Srednji BDP/preb. v Aziji (brez Rusije in Cipra) znaša okoli 5100 USD, skupni BDP pa okoli 19 tisoč mrd USD (2010). *Centralna Azija* obsega 17 % ozemlja, a samo 1–2 % prebivalstva in BDP; BDP/preb. se giblje med 2–4 tisoč USD v Tadžikistanu, Kirgizistanu, Uzbekistanu in Mongoliji, 6500 USD v Turkmenistanu in 11.500 USD v Kazahstanu. *Jugozahodna Azija* obsega okoli 22 % ozemlja, 8 % prebivalstva in 14 % BDP; BDP/preb. se giblje med 1–5 tisoč v Afganistanu, Jemnu, Iraku, Gruziji in Jordaniji, med 5–10 tisoč v Siriji, Armeniji, Azerbajdžanu in Iranu, okrog 15 tisoč v Turčiji in Libanonu, med 25–30 tisoč v Saudski Arabiji, Omanu in Izraelu ter med 35–40 tisoč v Bahrainu, Kuvajtu in Združenih arabskih emiratih; izjemnih 88 tisoč USD/preb. izkazuje Katar. *Južna Azija* obsega okoli 14 % ozemlja, 36 % prebivalstva in 9 % BDP; BDP/preb. je tu najnižji in znaša 1–3

tisoč USD v Nepal, Bangladešu, Pakistanu in Indiji ter okoli 5 tisoč USD v Šri Lanki, na Maldivih in v Butanu. *Jugovzhodna Azija* obsega okoli 15 % ozemlja, 14 % prebivalstva in 10 % BDP; BDP/preb. znaša le 1–4 tisoč USD v Mjanmaru, Kambodži, Papui Novi Gvineji, Laosu, Vzhodnem Timorju, Vietnamu, Filipinih in Indoneziji, okoli 10–15 tisoč na Tajskem in v Maleziji ter okoli 50–60 tisoč v Bruneju in Singapurju. Največja regija je *Vzhodna Azija*, ki obsega okoli 32 % ozemlja, 40 % prebivalstva in 67 % BDP; BDP/preb. znaša le okoli 2 tisoč USD v Severni Koreji, okoli 8 tisoč na Kitajskem, sicer pa okoli 30–35 tisoč v Hong Kongu, Južni Koreji, na Japonskem in v Tajvanu.

Redko poseljena *Severna Azija* (Sibirija) je prešla pod rusko oblast že v 17. stoletju. Kasneje so Rusi poskusili širiti svoj vpliv še na Centralno Azijo. Peter Veliki je leta 1714 poslal prve skupine »izvidnikov« na raziskovanje step vzhodno od Kaspijskega morja ter transkavkazijskih območij, ki so jih pred tem »obvladovali« Turki in Perzijci. Če v kavkazijskem območju prevladujejo krščanski Armenci in Gruzijci v kompleksnem etnično-jezikovnem prepletanju, ki močno spominja na Balkan, pa v Centralni Aziji prevladujejo islamska ljudstva turškega, iranskega in mongolskega porekla. Oblast nad temi območji je utrdila šele Sovjetska zveza, ko je bil vsem azijskim ljudstvom sicer priznan status naroda in zagotovljena samouprava, ob tem pa »vsiljeno« centralistično vodenje družbenega razvoja in ekonomije. Pred in po drugi svetovni vojni se je pričela tudi večja »rusifikacija« območja zaradi priseljevanja in preseljevanja različnih skupin (v Kazahstan je 1941 Stalin preselil vse Nemce, ki so živeli v evropskem delu SZ). Z razpadom SZ in osamosvojitvijo nekdanjih republik se je v dobršni meri ohranila ekonomska odvisnost od Moskve, čeprav so se ta območja v varnostno-strateškem pogledu v večji meri naslonila tudi na ZDA. Povečala pa se je notranja konfliktnost med etno-jezikovnimi in verskimi skupinami, kar še najbolj slabi možnosti družbeno-ekonomskega razvoja.

Centralna Azija ima kar nekaj skupnih značilnosti: prevlada specializiranega kmetijstva (bombaž, sadje in zelenjava, razvita živinoreja) in kar obsežne zaloge rud in energentov. V prometnem pogledu vodijo vse komunikacije proti Rusiji, odpirajo pa se nove povezave (predvsem naftovodi in plinovodi) proti Kitajski ter preko Turčije in Črnega morja na zahod. Tudi socialne razmere so značilne za države v razvoju. Otroška smrtnost se giblje med 3 % v Armeniji in 9 % v Tadžikistanu, rodnost pa se giblje med 2,5 in 3 otroci na žensko. Pričakovana življenjska doba je nižja od 65 let v Centralni Aziji in znaša okrog 70 let v Zakavkazju. Energetski in mineralni ter lesni viri pa so glavni dejavnik razvoja Sibirijske, kjer so se številna industrijska središča razvila v milijonska mesta in se uveljavila kot središča trgovskih izmenjav med Evropo in Azijo ter predelave

uvoženih surovin iz nekdanjih azijskih republik. Porečje Oba obsega danes 70 % vse naftne in plinske produkcije v Rusiji (300 mio t nafte in 550 mrd m³ plina letno). V centralni Sibiriji okrog Bajkalskega jezera so obsežne zaloge lignita, ki so jih komaj pričeli izrabljati; skupaj s hidroelektričnimi možnostmi lahko daje polovico vseh energetskih potreb države. Vzhodni obalni del Sibirije ima pretežno prometno funkcijo »okna na Pacifik« z več pristanišči, preko katerih se delno tudi prevaža kitajsko blago po transibirski železnici v Evropo, saj je kopna razdalja (13 tisoč km) za polovico krajša od morske. Na podoben način so ruske oblasti zainteresirane za okrepitev t. i. »severne poti« vzdolž arktične obale, ki bi lahko ob nadaljnji globalni otoplitvi predstavljala pomembno alternativo precej daljši »južni poti« pri povezovanju Vzhodne Azije in Zahodne Evrope. Rusijo povezuje s Centralno Azijo predvsem združenje SND (Skupnost neodvisnih držav), preko katerega ohranja Rusija partnerske vezi z nekdanjimi republikami SZ. Skupnost je bila ustanovljena leta 1991 v Alma-Ati (Kazahstan) in vključuje ob Rusiji še Armenijo, Azerbajdžan, Belorusijo, Kazahstan, Kirgizistan, Moldovo, Tadžikistan, Turkmenistan, Ukrajino in Uzbekistan. V okviru te skupnosti želi Rusija promovirati tesnejše gospodarsko sodelovanje, ki naj bi ustvarilo neko alternativno evrazijsko različico EU. V promocijo gospodarskega sodelovanja je pretežno usmerjeno tudi združenje SCO (Shanghai Cooperation Organization), ki je bilo ustanovljeno leta 2001 v Šanghaju in povezuje Kazahstan, Kirgizistan, Kitajsko, Rusijo, Tadžikistan in Uzbekistan.

Sploh je za Centralno Azijo značilno prepletanje ruskih in kitajskih interesov. Tak primer je tudi Mongolija, »zibelka« številnih azijskih invazij Evrope in nato kitajska provinca od leta 1691 do leta 1911, ko je prešla pod ruski vpliv kot samostojna država, med letoma 1919 in 1921 pa bila spet priključena Kitajski. Ponovno samostojnost je pridobila leta 1924, kitajsko priznanje pa prejela šele leta 1946. Vzporedno s tem je kitajsko pisavo zamenjala cirilica; šele leta 1994 so uvedli lastno vertikalno pisavo s črkami feničanskega porekla, ki so jih v območje že mnogo prej vpeljali trgovci vzdolž t. i. »svilene poti«. Temu območju je zelo sorodno obsežno in redko poseljeno gorato ozemlje zahodne Kitajske, ki obsega preko 5 milijonov km² (več kot polovico državnega ozemlja), a kjer živi le 70 milijonov ljudi, od tega 40 % pripadnikov manjšin. Prometne povezave so se razvile šele po letu 1960, ko so povezali t. i. Notranjo Mongolijo (kitajsko) z »zunanjjo« in podaljšali železnico vzdolž Kitajskega zidu do Kazahstana. Modernizirana je bila tudi nekdanja »svilena pot«, ki vodi vzdolž severnega roba Himalaje proti Uzbekistanu, kjer živi muslimansko prebivalstvo. Posebej problematična je situacija v Tibetu, ki so ga leta 1950 zavzeli Kitajci (prvič sicer že leta 1906) in odpravili dotedanjo teokratsko fevdalno (tudi suženjsko) ureditev. Do območja

so šele leta 2006 speljali železnico, kar je še spodbudilo postopno pokitajčevanje prebivalstva ter protikitajski odpor lokalnega prebivalstva.

Jugozahodna Azija predstavlja obsežno in strateško izredno pomembno območje, nima pa povsem jasnih meja, saj nekateri proučevalci vključujejo v to makroregijo tudi Iran in Afganistan, drugi (npr. regionalizacija OZN) pa ti dve državi priključujeta Južni Aziji. Z druge strani po svojih vezeh z »Zahodom« izstopajo Turčija, Ciper in Izrael. Prav iz te evropske perspektive se širše območje pogosto imenuje »Bližnji« in »Srednji« (Iran in Afganistan) Vzhod, sicer pa je regija zaradi svoje prevladujoče islamske kulture in pretekle skupne politične pripadnosti funkcionalno tesneje povezana s Severno Afriko kot pa z drugimi predeli Azije. Islam se je prav iz Arabije že v 8. stoletju razširil na 16 milijonov km² veliko ozemlje. Danes šteje *Umma* (svetovna islamska skupnost) nad eno milijardo pripadnikov, od tega 660 milijonov v Južni in Jugovzhodni Aziji. Temu okolju je zadnjo enotno politično podobo dal Osmanski imperij, ki je obsegal 12 milijonov km², elite turškega izvora pa so vodile tudi druge države v Aziji. V prevladi je sunitska verska skupnost, razen v Iranu, kjer prevladujejo šiiti. Skupna religija in prevladujoča arabska pripadnost sta bili podlagi za razne povezave. Najstarejša je Arabska liga, ki je bila ustanovljena leta 1945 v Kairu, kjer ima svoj sedež in povezuje Alžirijo, Bahrain, Džibuti, Egipt, Irak, Jemen, Jordanijo, Katar, Komore, Kuvajt, Libanon, Libijo, Maroko, Mavretanijo, Oman, Palestinsko oblast, Saudsko Arabijo, Sirijo, Somalijo, Sudan, Tunizijo in Združene arabske emirate. Večina teh držav je leta 2005 sklenila, da bo vzpostavila t. i. Območje proste trgovine arabskega sveta. Leta 1971 je bila v Djiddi (Saudska Arabija) ustanovljena še Organizacija islamske konference, ki povezuje vse islamske države na svetu, bolj praktične cilje pa ima združenje GCC (Gulf Cooperation Council), ki je bil ustanovljen leta 1981 v Abu Dabiju (Združeni arabski emirati) in povezuje Bahrain, Katar, Kuvajt, Oman, Saudsko Arabijo in Združene arabske emirate.

Verjetno najpomembnejši značilnosti tega območja sta ob islamski kulturi visoka konfliktnost in naftna produkcija. Slednja znaša okoli 1,2 milijarde ton nafte letno (25–33 % svetovne produkcije in 66 % svetovnega izvoza), rezerve pa obsegajo 60 % vseh znanih ležišč nafte in 40 % plinskih rezerv (čeprav območje daje le 10 % svetovnega plina). Leta 1981 je produkcija energentov zaposlovala osem milijonov oseb, leta 1986 štiri milijone in manj kot dva milijona po letu 1991, čeprav so se istočasno zaradi dohodkov povečale zlasti gradbene in storitvene dejavnosti, ki so v območje privabile preko 12 milijonov delavcev, pretežno iz Južne Azije. Razvoj je omogočilo zlasti kartelsko združenje OPEC, ki je nastalo leta 1960 in ovrglo dotedanji ameriški monopol »sedmih sester« ter povzročilo pravi ekonomski pretres z dvigom cene sodčka nafte od samo 3 USD leta 1972

na skoraj 40 USD leta 1980. Ponovni vzpon je cena nafte doživela po letu 2001, ko se je dvignila na 70 (leta 2005) in celo preko 100 USD (leta 2008) na sod, vendar se je spričo vstopa novih naftnih producentov medtem »teža« združenja OPEC precej zmanjšala, čeprav ostajajo dohodki njenih članic značilno višji kot v drugih državah v razvoju. Dokaj razvit je spričo naftnih dohodkov bančni sektor, v rasti pa je tudi turizem (predvsem elitni). Skupna letna rast je bila 7 % med letoma 1965 in 1980, po ponovnem vzponu naftnih dejavnosti leta 1999 pa 5 %. Sicer so dohodki iz prodaje energentov zelo neenakomerno porazdeljeni in veliko ljudi ostaja v revščini oziroma se ukvarja s tradicionalnimi dejavnostmi (30 % zaposlenih), predvsem ovčerejo (155 mio glav). Velike so tudi spolne razlike v stopnji izobrazbe in zaposlitve, ki spodbujajo visoko fertilitnost (3–4 otroci na žensko) ob sicer visoki življenjski dobi (nad 70 let) in nizki otroški umrljivosti (pod 2 %). Precej slabše so razmere v notranji Turčiji in Jemnu. Socialne krivice so podlaga razmaha islamskega fundamentalizma, ki je večinoma uprt proti izkoriščevalskemu »Zahodu« (predvsem ZDA po Zalivski vojni 1991), v zadnjem času pa je zahteval tudi padec številnih »domačih« režimov.

Vzhodnoazijska makroregija temelji na kitajski hegemoniji, skupni pisavi in konfucianizmu, kar je dalo podlago tudi za razvoj japonske, korejske in vietnamske kulture. Pri vseh prevlada spoštovanje hierarhije, kar omogoča večjo politično stabilnost in notranjo centralistično družbeno ureditev. Kitajska kultura se je razvila že med 3. in 2. tisočletjem pr. n. št. v ravnici reke Huang he (Rumene reke). Od tod je nato vodila »svilena pot« do Bližnjega Vzhoda. Sicer je prevladalo gojenje riža na namakanih površinah. Po krizi imperija leta 1912 je leta 1949 prevzela oblast komunistična struja, ki je po letu 1980 pričela državo odpirati zahodni ekonomiji in Kitajsko uveljavila kot eno izmed vodilnih gospodarskih sil. Ob »dirigirani« ekonomiji se je tedaj uveljavila tudi demografska kontrola, ki je fertilitnost zmanjšala od 6 na manj ko 2 otroka na žensko, življenjsko dobo pa dvignila preko 70 let. Prevzem tržne ekonomije je omogočil tudi razvoj tržnega kmetijstva, ki je sprožila obsežno deagrarizacijo in »beg« iz podeželja v mesta (selitve so zadevale preko 50 milijonov oseb). Sodobna industrializacija se je pričela v petih »posebnih ekonomskih conah« v bližini Hong Konga in Tajvana in v štirinajstih obalnih mestih s Šanghajem na čelu, kjer so oblasti omogočile tuje investicije. Te so leta 2004 znašale že več kot 60 milijard USD in nad 100 milijard USD leta 2010, s čimer je Kitajska postala za ZDA država z največ tujimi investicijami. Obenem je Kitajska investirala v tujini za okrog 60 milijard USD. Od 36. mesta po industrijski produkciji leta 1975 se je Kitajska z 10 % letno rastjo dvignila na 12. mesto leta 1995, 4. mesto leta 2005 in 1. mesto leta 2011.

Druga velika sila te makroregije (prva ekonomska sila do leta 2010) je Japonska, ki je med letoma 400 in 700 prevzela kitajsko pisavo in kulturo ter ju nato avtonomno razvila v okviru lastne državnosti. Japonska po svojem položaju nekako spominja na Veliko Britanijo in je imela do leta 1500 le malo stikov z »zunanjim« svetom. Odslej je prevzela precej »zahodnih« vplivov, ki niso uspeli prodreti na Kitajskem, in leta 1868 pričela industrializacijo ter imperialno ekspanzijo. Po drugi svetovni vojni je prešla pod ameriški vpliv in se že konec 60. let prejšnjega stoletja uvrstila po ekonomski moči takoj za ZDA, tudi zaradi dobre povezanosti bančnega in industrijskega sektorja, kar je omogočilo razvoj številnih velikih obratov in spodbujalo izvoz ob disciplinirani in dobro izobraženi delovni sili. Do nedavnega je Japonska sama obsegala kar 57 % celotnega azijskega BDP, z razvojem drugih ekonomij pa se je njen delež leta 2010 zmanjšal na 28 % (Kitajska obsega 30 % BDP Azije), čeprav živi na Japonskem le 3 % azijskega prebivalstva, ki je tudi najbolj »staro« zaradi visoke življenjske dobe (preko 80 let) in nizke rodnosti (1,3 otroka na žensko).

Ob Japonski je industrializacija zajela že v 60. letih prejšnjega stoletja Južno Korejo, Singapur, Tajvan in seveda Hong Kong (od leta 1997 je formalno priključen Kitajski). Skupaj s Kitajsko je to danes svetovno manufakturno središče za blago široke potrošnje, Japonska in Južna Koreja pa sta prevzeli tudi vse večji delež v svetovni proizvodnji avtomobilov in elektronskih aparatov. Podjetja iz teh držav so začela investirati v Jugovzhodni Aziji in v sami Kitajski, kjer so razvile proizvodnjo z nižjo dodano vrednostjo (sestavni deli, asemblaža, tekstilna in obutvena industrija), same pa razvile finančne dejavnosti. Hong Kong je po Tokyu najpomembnejše finančno in bančno središče Azije in sam pritegne letno okoli 15 milijard USD tujih investicij ter je četrta najbolj obiskana turistična destinacija na svetu; Macao (del Kitajske od leta 1999) pa je leta 2004 prehitel Las Vegas in postal največje igralniško središče na svetu. Skupaj s Hong Kongom ima Macao posebno valuto, hongkongški dolar.

Sicer pa predstavlja *Jugovzhodna Azija* razčlenjeno ozemlje polotokov in otokov ter je tudi stičišče različnih kultur. Kitajska je vplivala na razvoj vietnamske kulture, Indija pa je širila svoj vpliv na Mjanmar, Tajsko, Kambodžo in Indonezijo, kjer so po 14. stoletju prevladali islamski vplivi. Indijski in kitajski trgovci so oblikovali lastne kolonije po ozemlju in se pomešali z avtohtonimi negroidnimi ljudstvi, ki so se iz Afrike preko Južne Azije razširili v Oceanijo. Tu se nižinski način pridelave riža, značilen za Kitajsko, kombinira s terasastimi kulturami in rabo pluga, ki so jo prevzeli od Indijcev. Za Jugovzhodno Azijo in Oceanijo pa je skupna raba čolnov »na tehtnico« in gradnja bivališč na koliščih. Z izjemo Tajske so Evropejci že v 16.–17. stoletju kolonizirali Filipine in Javo, v 19. stoletju

pa še preostalo ozemlje. Tu se je zato razvila specializirana produkcija sladkorja, kave, tobaka, dišav in kavčuka ob eksploataciji lesa in rud. Med vojnama se je na območje razširil japonski imperializem, po drugi svetovni vojni pa se je pričela dekolonizacija, v katero so se vrinile geopolitične napetosti med velesilama. To razmerje je sprožilo več vojn, zlasti v Vietnamu (1945–1975), ki je po ameriškem porazu ponovno združen.

V makroregiji živi okrog 560 milijonov prebivalcev, ki postopoma prehajajo v demografsko tranzicijo z zmanjševanjem rodnosti in daljšanjem življenjske dobe. Za razliko od Afrike je tukajšnjemu prebivalstvu uspelo izvozno naravnano kmetijstvo dopolniti s produkcijo za lastne potrebe. Izstopa Java, ki je početverila proizvodnjo riža (kar 60 % vsega riža v Indoneziji); Tajska je prvi svetovni izvoznik riža, manioke in tapioke, sicer pa namakanje omogoča povsod visoke donose. Zaradi produkcije bombaža, kavčuka ter plina in nafte so največ tujih investicij prejele Malezija, Tajska in Indonezija. V teh državah se je razvila tudi manufakturna industrija. V razmahu je turizem, ki se je najprej razvil na Tajskem (8 mrd USD dohodka), kjer so ameriški vojaki imeli »oddih« za časa vojne v Vietnamu. Posebnost predstavlja Singapur, pravo križišče ljudstev in religij ter glavno ekonomsko središče regije, kjer ima sedež nad 300 multinacionalk. Od leta 2003 deluje tu Biopolis, eden večjih svetovnih centrov za bio-tehnološke in medicinske raziskave. Sicer pa je Singapur eno izmed največjih svetovnih pristanišč in eden glavnih središč letalskega prometa v Aziji.

Prehoden značaj Jugovzhodne Azije izražajo tudi različne mednarodne organizacije, ki to območje povezujejo z drugimi regijami sveta. Združenje ASEAN (Association of South East Asian Nations) od leta 1967 povezuje Brunej, Kambodžo, Filipine, Indonezijo, Laos, Malezijo, Mjanmar, Singapur, Tajsko in Vietnam in si je leta 1992 zadalo cilj, da oblikuje v območju prostotrgovinsko cono AFTA (Asean Free Trade Area). Širši značaj ima združenje APEC (Asia-Pacific Economic Cooperation) s sedežem v Singapurju, ki od leta 1989 pospešuje gospodarsko sodelovanje med Avstralijo, Brunejem, Čilejem, Filipini, Hong Kongom, Indonezijo, Japonsko, Južno Korejo, Kanado, Kitajsko, Malezijo, Novo Zelandijo, Papuo Novo Gvinejo, Perujem, Rusijo, Singapurjem, Tajsko, Tajvanom, Vietnamom in ZDA.

Območje *Južne Azije* so Angleži v 18. in 19. stoletju spremenili v pravcati subimperij, znotraj katerega so po principu lokalne samouprave obstajale številne družbene enote, ki še danes formirajo indijsko federacijo. Makroregija obsega okrog 4,5 milijonov km² in okoli 1,5 milijarde prebivalcev in jo od leta 1947 v bistvu sestavljata le dve večji politični formaciji in dve glavni kulturni enoti: indijska in islamska, pri čemer je bila za indijsko kulturo tradicionalno

pomembno poljedelstvo, za islamski svet pa živinoreja. Indijsko družbo označuje tudi večja notranja diferenciacija v etničnem, verskem in upravnem pogledu. Prva civilizacija se je tu oblikovala ob Indu, kjer se je na podlagi delitve dela med kmetovalci, svečeniki in vojščaki razvil družbeni sistem kast, preko Perzije pa je bila povezana tudi z vzhodnim sredozemskim območjem. Indijski prostor je doživel številne vdore s severozahoda, medtem ko ga proti severovzhodu varuje himalajsko pogorje. Indijska zahodna obala je imela tudi redne trgovske vezi z arabskim prostorom. Med 5. in 12. stoletjem je razvoj indijske civilizacije najmočneje vplival na kulture Jugovzhodne Azije. Tu je nastal tudi budizem, ki je danes v Indiji skorajda odsoten in se je ohranil le na Šrilanki in v subhimalajskih družbah. Sicer so v Indiji močno prisotni vplivi kasnejše islamske nadvlade, ki se je prenehala le z britanskim prevzemom.

Po delitvi leta 1947 so muslimani v centralnem delu Indije ostali v novi samostojni državi (ok 12 % preb.), tisti, ki so živeli na njenem zahodnem in vzhodnem robu pa so sestavili novo državo Pakistan. Leta 1971 se je vzhodni del Pakistana ob indijski »pomoči« ločil kot Bangladeš. A tudi islamski Pakistan je etnično razdeljen med vodilnimi Pundžabi na severu in Sindi na jugu, Baluči na zahodu in Paštuni na severozahodu. Poleg tega ostaja v stalnem konfliktu z Indijo zaradi Kašmira, ki je sicer poseljen z muslimanskim prebivalstvom, a ga je v večji meri prevzela Indija. Po letu 1977 je pakistanski laični režim zamenjala vojaško in islamsko usmerjena oblast, ki je dokaj vpletena v afganistanske zadeve.

Nekoliko vidnejši je družbeno-ekonomski razvoj v Indiji, kjer so po letu 1974 pričeli modernizirati kmetijstvo in letno povečali obseg namakanih površin za 1–2 milijona ha. S tem se je produkcija žita in riža podvojila in zadošča rastočim potrebam po hrani. Slabše so razmere v Bangladešu, ki ga stalno ogrožajo poplave. V skupnem pogledu pa so razmere še vedno neustrezne in Južna Azija je za subsaharsko Afriko najbolj reven del sveta. Rodnost znaša 3–4 otroke na žensko, otroška umrljivost je 6 %, življenjska doba pa 60 let. V Indiji je sicer prisotna razpršena obrtna proizvodnja, ki jo uradna statistika večinoma ne zajema in ki po ocenah krije polovico domačih potreb. Po drugi strani se letno izobrazi kar 250 tisoč inženirjev in drugih znanstvenikov, ki so po svoji »matematični« inteligenci in dobrem znanju angleščine cenjeni sodelavci številnih ameriških in britanskih podjetij. Indija je postala tako eden izmed svetovnih središč za razvoj računalniških »softwarov«; tu delujejo tudi osrednji anglo-ameriški »call-centri« in tiskarne (predvsem Bombaj, Bangalore in Madras). Indija ima že nekaj svojih multinacionalk (Tata, Birla itd.), ki so pričele investirati tudi izven Azije, zato se je tako kot Kitajska uvrstila med države t. i. »nove industrializacije«, čeprav med njima ni skorajda nobenega sodelovanja. Določeno regionalno sodelovanje

se razvija v okviru združenja SAARC (South Asian Association for Regional Cooperation), ki je nastalo leta 1985 s tajništvom v nepalskem Katmanduju. Združenje povezuje Afganistan, Bangladeš, Butan, Indijo, Maldive, Nepal, Pakistan in Sri Lanko, ki so leta 2004 sklenile sporazum o prostem trgovanju SAFTA (South Asian Free Trade Agreement).

V nadaljevanju bomo nekoliko podrobneje predstavili posamezne azijske enote in večje azijske države.

JUGOZAHODNA AZIJA

Jugozahodna Azija je politično in družbeno dokaj razčlenjena regija, ki jo sestavlja večje število različno velikih držav. Po številu prebivalstva izstopata Turčija in Iran (okrog 75 mio preb. vsaka), po ustvarjenem BDP pa je med vsemi daleč najpomembnejša *Turčija* (okrog 740 mrd USD). Slednja obsega strateško območje Anatolije med Sredozemljem in Črnim morjem ter predstavlja tudi pomembno vez med Evropo oziroma EU in Bližnjim vzhodom. Anatolija je bila sedež več starih civilizacij (Asiri, Hititi idr.) in postala okrog leta 1200 pr. n. št. območje širjenja grške kulture vzdolž obalnih območij. Leta 546 pr. n. št. so polotok zavzeli Perzijci, leta 334 pr. n. št. Aleksander Veliki, leta 133 pr. n. št. pa Rimljani, ki so tu oblikovali svojo azijsko provinco. Leta 330 je postal Bizanc sedež Vzhodnega rimskega cesarstva, ki se je uspešno razvijal do 9. stoletja, ko so na Bližnji vzhod pričeli prodirati Turki. V 11. stoletju je postala Anatolija del seldžiuhitskega turškega sultanata, ki so ga odpravile mongolske invazije leta 1243. Kasneje se je tu uveljavil otomanski sultanat, ki je dosegel svoj maksimalni obseg leta 1638, ko je vključeval dobršen del Jugovzhodne Evrope, sredozemsko Afriko ter arabski svet do Kaspijskega morja. Po tem letu se je njegov obseg pričel postopoma krčiti, dokler ni bil po prvi svetovni vojni odpravljen, njegove neevropske posesti pa sta si večinoma razdelili Velika Britanija in Francija. Turčija je tedaj obsegala le Istanbul in del Anatolije, zato je leta 1920 sprožila vojno z Grčijo in uspela leta 1922 od mednarodne skupnosti pridobiti z revizijo mirovne pogodbe celotno Anatolijo, Armenijo in del Kurdistan (leta 1923), medtem ko so od Turčije Angleži zahtevali, da preda naftna ležišča pri Mosulu Iraku. S sporazumom, podpisanim leta 1936, je Turčija ponovno pridobila še nadzor nad ožinama Bosporja in Dardanelov v okviru sedanjih državnih meja.

Zmaga nad Grčijo je okrepila predvsem gibanje »Mladih Turkov« pod vodstvom Kemala, ki je leta 1922 odpravil sultanat in leta 1923 proglasil turško laično republiko, ki ji je predsedoval. Gibanje se je razvilo v turško republikansko stranko, ki je ob podpori vojaških sil odtlej obvladovala turški politični sistem; sam Kemal

je leta 1934 prevzel naziv Atatürk – »oče Turkov«. Med drugo svetovno vojno je ostala Turčija nevtralna (v vojno z Nemčijo je stopila šele leta 1945), po njej pa je bila vključena v »zahodno« sfero in prejela precejšnjo ameriško gospodarsko in vojaško pomoč. Turška vojska je štela okrog pol milijona vojakov in bila največja kopna vojska zveze NATO. Prve svobodne volitve so v državi potekale leta 1950, ko je zmagala zmerna islamska stranka, vendar je vojska z državnim udarom leta 1960 prevzela oblast v »bran« laične republikanske Atatürkove ureditve. Civilna oblast je bila ponovno vzpostavljena leta 1973, toda vojaki so spet posegli leta 1980 in omogočili nove svobodne volitve šele leta 1983. V 90. letih so se pričele krepiti islamistične stranke, vendar je bil njihov voditelj leta 1997 prisiljen k odstopu, ker ni spoštoval laične narave države, islamistična stranka Refah pa je bila razpuščena. V tem času se je okrepila turška ofenziva zoper kurdske upornike na vzhodu države, zaradi katere je umrlo okrog 20 tisoč oseb. V 70. in 80. letih 20. stoletja je Turčijo zajela tudi hujša gospodarska kriza s serijo devalvacij turške valute in močnim porastom nezaposlenosti. Na valu krize je pod vodstvom Erdogana leta 2002 prišla ponovno na oblast zmerna islamistična stranka »Pravica in razvoj«. Pričela se je doba notranje demokratizacije in ekonomske rasti, a tudi normalizacije odnosov z Grčijo in kurdskim prebivalstvom, ki lahko od leta 2003 uporablja svoj jezik v javnosti. Leta 2010 so bila na podlagi referendumu zmanjšane pristojnosti vojske, Turčija pa je sedaj okrepila tudi svojo ekonomsko in geopolitično težo in se uveljavila kot eno izmed najbolj dinamičnih gospodarstev na svetu.

H gospodarski rasti je prispevala sklenitev prostocarinške trgovine z EU leta 1996, kar je omogočilo turškim proizvodom lažji dostop do evropskih trgov, povečala pa se je tudi izmenjava z arabskimi državami, kar je močno povečalo dotok tujih investicij. K pomiritvi visoke inflacije je prispevala uvedba nove turške lire v vrednosti enega milijona starih lir leta 2005, ko je bila Turčija potrjena kot država kandidatka za vstop v EU. Na kmetijskem področju izstopa proizvodnja bombaža (sedmi svetovni proizvajalec in peti svetovni proizvajalec bombažnih tkanin), agrumov in sredozemskih kultur; Turčija sodi med večje proizvajalce lešnikov, mandeljev, suhih fig in rozin. Ob črnemorski obali je razširjena produkcija tobaka in čaja, v notranjosti države pa tudi maka za opij. Tu gojijo tudi znane angorske koze, ki dajejo zelo kvalitetno volno »mohair«. Na področju mineralnih virov izstopa izkop kroma, saj je Turčija eden izmed največjih svetovnih proizvajalcev tega minerala, pomembna pa je tudi eksploatacija železa, bakra in drugih rud. Na industrijskem področju je razvita predvsem tekstilna industrija in industrija usnja. Vrednost izvoza znaša okrog 115 mrd USD, kar je okrog 70 mrd USD manj od vrednosti uvoza; pri izvozu prevladujejo železo in jeklo ter oblačila, glavni odjemalci pa so Nemčija, Velika Britanija in Italija. Pomemben je

nadalje turizem, saj Turčijo letno obišče okrog 25 mio turistov, turistična bilanca pa je pozitivna za okrog 20 mrd USD. Zunanji dolg znaša okrog 250 mrd USD, zunanja pomoč pa 1,4 mrd USD (0,2 % BDP). Nepismenih je 9 % prebivalstva; po etnični sestavi so poleg Turkov (65 %) prisotni še Kurdi (19 %) in drugi; v verskem pogledu daleč prevladuje pripadnost islamu (98 %).

Na območju zahodnega Kavkaza se nahaja *Gruzija* (4,7 mio preb. leta 2010). Ozemlje so delno zavzeli že Rimljani, sicer pa je prešlo pod nadzor Sasanidov in Arabcev in postala samostojna kraljevina med 10. in 13. stoletjem. Kasneje sta si ozemlje Gruzije razdelila Osmanski imperij in Perzija, prebivalci pa so kljub temu ohranili lastno tradicionalno pravoslavno vero. Leta 1801 je Gruzijo prevzela Rusija, kar je območju dalo večje razvojne možnosti, saj je Gruzija zalagala z »južnim« blagom obsežni ruski trg. Po letu 1917 je bila najprej priključena Transkavkazijski republiki (slednja je bila leta 1922 med ustanoviteljicami Sovjetske zveze), leta 1936 pa je postala samostojna sovjetska republika, a se je, kljub temu, da se je tu rodil Stalin, upirala vsakršnim poskusom rusifikacije in se zato tudi dvakrat (1956 in 1979) uprla sovjetski centralistični politiki. Po razpadu SZ je leta 1991 proglasila samostojnost, vendar so se tedaj pričeli notranji konflikti za oblast med večinskim gruzijskim prebivalstvom in manjšinskimi skupinami, predvsem Oseti, ki so se želeli pridružiti ostalim Osetom, ki so pridobili avtonomno ozemlje v Rusiji, a tudi Azeri in Abhazi. V letih 1992–93 se je vnela krvava vojna (okrog 10 tisoč mrtvih) med centralnimi gruzijskimi oblastmi in prebivalci abhazijske avtonomne republike, ki so jih podpirale ruske oblasti. Leta 1994 je bil sklenjen sporazum, po katerem varujejo mejni pas med avtonomnim ozemljem Abhazije v SZ Gruziji (glavno mesto: Suhumi) in ostalo Gruzijo ruske sile, tako da je to ozemlje »de facto« priključeno ruski federaciji. Hribovito območje Južne Osetije od leta 1992 prav tako nadzirajo ruske sile, sprva v mandatu OZN, nato pa kot »preventivni nadzor« v preprečevanju mednarodnega terorizma zaradi bližine Čečenije. Posledično se je število prebivalstva v območju razpolovilo in šteje sedaj manj kot 50 tisoč prebivalcev. Manj problematični so bili odnosi med gruzijskimi oblastmi in avtonomnim ozemljem Adžaristanom na skrajnem JZ delu države (glavno mesto: Batumi), preko katerega potekajo tudi glavne izmenjave s Turčijo.

Gruzija je sicer pristopila v Skupnost neodvisnih držav leta 1993 in leto kasneje tudi podpisala sporazum o prijateljstvu in sodelovanju z Rusijo, vendar se je želela usmeriti pretežno na »Zahod« in bila tudi med kandidatkami za članstvo v zvezi NATO. Korupcijski škandali so konec leta 2003 prisilili dotedanjega predsednika Ševarnadzeja (zadnjega sovjetskega zunanjega ministra) k odstopu, novi predsednik Šakašvili pa je razvil še izrazitejšo »prozahodno« politiko, ki se je izrazila tudi s prenosom nekaterih vojaških baz ameriškim silam; zaradi

tega so Rusi zamrznili predviden odpoklic svojih vojakov iz preostalih vojaških postojank v tej državi, do katerega pa je vendarle prišlo leta 2007. V Gruziji uporabljajo posebno pisavo, ki izhaja iz grškega alfabeta; podobno so Gruzijci že v 4.–5. stoletju prevzeli krščanstvo. Gruzijci sedaj obsegajo 84 % prebivalstva, Azeri 7 % in Armenci 6 %; uradni jezik je gruzijsščina, v verskem pogledu pa prevladuje pripadnost gruzijski različici pravoslavne vere (84 %) pred muslimansko vero (10 %) in armensko krščansko vero (4 %). Med glavne izvozne kulture sodijo agrumi, grozdje oziroma vino in čaj, med rudami pa mangan; določen dohodek dajejo državi tudi tranzitne pristojbine za naftovode in plinovode. Vrednost izvoza (1,6 mrđ USD) je za skoraj štirikrat manjša od vrednosti uvoza; zunanji dolg znaša 4,4 mrđ USD, zunanja pomoč pa 900 mio USD (9 % BDP).

Na vzhodnem območju Kavkaza se nahaja *Azerbajdžan* (9 mio preb. leta 2010). To območje je sodilo v Perzijo do arabske invazije v 7. stoletju; arabska nadoblast se je ob kratkotrajni mongolski zasedbi (13. stoletje) nadaljevala do 15. stoletja, ko so območje spet pridobili Perzijci. V 18. stoletju je Azerbajdžan prešel pod rusko oblast, ko se je tudi pričela rusko-perzijska vojna. Sporazum iz leta 1828 je južni, gosteje poseljen del Azerbajdžana dodelil Perziji, severnega pa Rusiji. Leta 1918 je Azerbajdžan proglasil neodvisnost, vendar so ga zasedle ruske sile in je bil priključen leta 1920 v sovjetsko republiko Transkavkazijo z Gruzijo in Armenijo, leta 1935 pa je postal ločena sovjetska republika. Že leta 1988 je avtonomno ozemlje Nagorno-Karabah (ok. 140 tisoč preb.), pretežno naseljeno z Armenci, zahtevalo priključitev k Armeniji, napetosti pa so se še povečale po razpadu Sovjetske zveze leta 1991. Med Armenijo in Azerbajdžanom se je vnela prava vojna, ki se je končala leta 1997 tako, da je Azerbajdžan ozemlju Nagorno-Karabah dodelil upravno avtonomijo in neposredno komunikacijsko linijo z matično Armenijo. Na ta način je to ozemlje »de facto« prešlo pod nadzor Armenije, tako kot je Azerbajdžan lahko »de facto« (ne le »de iure«) prevzel nadzor nad »svojim« oddeljenim oziroma avtonomnim ozemljem Nahičevan (ok. 400 tisoč preb.), ki se nahaja v Armeniji na meji z Iranom in do katerega ima dostop preko istega »internacionaliziranega« prometnega koridorja. Sicer pa je državo pestila tudi notranja konfliktnost zaradi korupcije in klanovskih delitev. Po letu 2003 se je država izraziteje odprla »zahodnim« investorjem, sicer pa imajo v Azerbajdžanu svoje postojanke tako ruske kot ameriške sile. Azeri obsegajo 91 % prebivalstva; uradni jezik je azerščina, uporablja pa se tudi ruščina; latinica je pričela po letu 1992 nadomeščati cirilico; v verskem pogledu prevladujejo muslimanski šiiti (53 %) pred suniti (34 %) in pripadniki drugih religij (13 %).

V gospodarskem smislu se je Azerbajdžan pri premagovanju tranzicije in krize lahko naslonil na obsežne zaloge nafte in plina, ki so v državo tudi privedle tuje

investicije (predvsem družbe BP). Letna eksploatacija znaša nad 50 mio t nafte in nad 15 mrd m³ plina. Leta 1999 so odprli naftovod do gruzijske črnomorske obale, od leta 2006 pa deluje še naftovod, ki prečka Gruzijo in Turčijo do Sredozemlja. Sicer se je izkoriščanje nafte pričelo že leta 1872, ko je bil Azerbajdžan eden izmed glavnih svetovnih dobaviteljev nafte, in se je ponovno okrepilo po osamosvojitvi, ko so energenti predstavljali 30 % BDP, 75 % vrednosti izvoza in polovico državnih prilivov. Trenutno obsegajo energenti kar 90 % vrednosti izvoza, ki znaša okrog 28 mrd USD in je za štirikrat višja od vrednosti uvoza; glavni trgovinski partnerici sta Italija (33 %) in Francija (13 %). Med kmetijskimi tržnimi kulturami prevladujeta tobak in pšenica, razvita pa je tudi ovčjereja. Zunanji dolg znaša 3,7 mrd USD, zunanja pomoč pa 230 mio USD (0,5 % BDP). Okrog 20 % prebivalcev nima dostopa do pitne vode.

Zgodovinska *Sirija* je obsegala še ozemlja Libanona, Izraela in Jordanije ter bila pod izmeničnim nadzorom Egipta, Asirije, Hititov, Perzijcev in Makedoncev. V 1. stol. pr. n. št. so jo zasedli Rimljani, nato pa Bizantinci do leta 636, ko so območje pričeli obvladovati Arabci, ki so imeli v Damasku do leta 750 celo svojo prestolnico (pred njenim prenosom v Bagdad). Na območju Sirije so med 11. in 13. stoletjem nastale tudi različne križarske postojanke (t. i. Orientalске latinske kraljevine). Sirija je leta 1291 prešla pod oblast Saladinove egipčanske arabske države, leta 1516 pa je postala del Osmanskega imperija. Po prvi svetovni vojni (1920) je Liga narodov Sirijo v njenih sedanjih mejah zaupala v upravo Franciji, kateri so se najmočnejše upirali Druzi. Samostojnost je pridobila leta 1946, vendar so se odtlej zvrstili različni državni udari do leta 1958, ko se je Sirija povezala z Egiptom (Združena arabska republika). Tej pobudi je nasprotovala sirska vojska, ki je leta 1963 privedla na oblast stranko Baath, ki je odtlej obvladovala sirske politično življenje do uporov leta 2011 (general al-Assad je v okviru te stranke prevzel oblast z državnim udarom leta 1970 v konfliktu z iraškim voditeljem te stranke Husseinom). Po izgubljeni vojni z Izraelom leta 1967 nadzirajo obmejno Golansko višavje izraelske sile, od leta 1982 kot anektirano ozemlje. Sirske vojaške sile so leta 1976 posegle v Libanonu in ga nato preoblikovale v dogovoru z Izraelom in v zameno za preganjanje palestinskih vojaških sil na libanonskem ozemlju v nekakšen sirske protektorat. V obdobju 1980–88 je Sirija podprla Iran v vojni z njenim osovraženim sosedom Irakom, istočasno pa je v krvi zatrla notranji upor Muslimanskih bratov (okrog 10 tisoč mrtvih), ki so želeli po zgledu Irana izvesti »muslimansko revolucijo«. Podobno je Sirija podprla ZDA v prvi proti-iraški Zalivski vojni leta 1991. Leta 1997 se je Sirija ponovno približala Iraku in se uprla ameriški invaziji te države leta 2001. Zato so jo ZDA uvrstile med »države razbojnice« in zoper Sirijo sprejele različne politične in gospodarske sankcije, ki so

zamajale dotedanjo delno »prozahodno« usmerjenost al-Assadovega sina Basharja, ki je po očetovi smrti leta 2000 prevzel oblast. Delni izhod je poskusila Sirija najti v ureditvi diplomatskih odnosov s Turčijo na podlagi skupne proti-kurdske usmeritve leta 2004, vendar so ti ostali dokaj omejeni in hladni. Sirijo so tudi obtožili, da je izvedla leta 2005 atentat na nekdanjega libanonskega voditelja al-Haririja, kar je sprožilo val protisirskih manifestacij v Libanonu. Na valu protesta in pritiska mednarodne skupnosti so bile istega leta sirske sile prisiljene zapustiti Libanon. Odtlej se je regionalna moč Sirije dokaj zmanjšala, edinega zaveznika pa je našla v Iranu, saj se je nekdanja podpora Rusije precej skrčila. Po uporih v letih 2011 se je vnela prava državljanska vojna, ki je doslej zahtevala okrog sto tisoč žrtev in povzročila beg več kot dva milijona beguncev (od tega velike večine oziroma okrog 500 tisoč kristjanov) v bližnje države. Alavitska Assadova oblast nadzira tako le še tretjino državnega ozemlja, same uporniške sile pa so notranje močno razbite: Kurdi so si na svojem ozemlju v praksi oblikovali ločeno državo, med sunitskimi prebivalci pa se krepi moč skrajnih grupacij, ki so z uporniki v Iraku leta 2014 oklicali novo skupno Islamsko državo.

Arabci predstavljajo 86 % prebivalstva (skupaj 21 mio leta 2010), Kurdi 7 % in Armenci 3 %; v verskem pogledu prevladujejo muslimanski suniti (74 %) pred šiiti (12 %), kristjani (6 %) in družji (3 %). Uradni jezik je arabščina, uporabljajo pa se tudi aramejščina, armenščina in drugi. Na ekonomskem področju so pomembne sredozemske kulture (Sirija je 4. največji svetovni pridelovalec oljčnega olja), a tudi bombaž in pšenica ter produkcija mleka, ki se večinoma izvažata. Med mineralnimi viri ima Sirija precejšnje zaloge fosfatov, po letu 1968 pa se je povečala zlasti eksploatacija nafte (18 mio t), ki predstavlja več kot 70 % vrednosti izvoza; v zadnjem obdobju so povečali tudi izkoriščanje zemeljskega plina (6 mrd m³). Vrednost uvoza za okrog 3 mrd USD presega vrednost izvoza (14 mrd USD), ki je pretežno usmerjen v Irak in Nemčijo. Zunanji dolg znaša 5,2 mrd USD, zunanja pomoč pa 245 mio USD (0,5 % BDP). Nepismenih je 16 % prebivalcev; okrog 10 % nima dostopa do pitne vode.

Izrael je po definiciji OZN ob Japonski edina razvita azijska država (glede na to da je Ciper vključen v EU in evrocono). Država obsega zgodovinska območja Galileje, Samarije in Judeje, ki naj bi skupaj tvorila biblijsko deželo Izraela. Območje je za časa rimske okupacije prevzelo ime Palestina; tedaj so zaradi uporov v letih 66–70 in 132–135 oblasti pričele izganjati in razseljevati judovsko prebivalstvo (»diaspora«). V obdobju 634–636 so ga zasedli Arabci, od leta 1516 pa je bilo vključeno v Osmanski imperij; leta 1917 so območje Palestine zasedle britanske sile. Proti koncu 19. stoletja, ko so v carski Rusiji potekali obsežni »progromi« zoper judovsko prebivalstvo, se je razvilo t. i. sionistično gibanje, ki si je

zastavilo za cilj, da v Palestini ponovno ustvari judovsko domovino. To gibanje je dobilo leta 1917 britansko podporo, organizirana vračanja judovskega prebivalstva v Palestino pa so se pričela po letu 1923, ko je Anglija od Lige narodov dobila v formalno upravo nekdanje turško ozemlje. Priselitvam, ki so se še okrepile za časa nacizma ter po koncu druge svetovne vojne, je seveda nasprotovalo arabsko prebivalstvo. Resolucija OZN je leta 1947 predvidela delitev Palestine na arabsko in judovsko državo (Jeruzalem bi imel nevtralen status), vendar so to rešitev Arabci zavrnil. Začasna judovska vlada je ob koncu britanskega mandata leta 1948 proglasila svojo državnost na dodeljenem ozemlju, kar je sprožilo prvo izraelsko-arabsko vojno (1948–49), po koncu katere je Izrael zasedel še približno polovico več ozemlja, od tistega, ki mu ga je dodelila OZN. Preostalo ozemlje Palestine je leta 1950 prevzela Jordanija, razen območja Gaze, ki ga je zasedel Egipt. Po vojni se je izraelska država tesneje navezala na ZDA, medtem ko je arabske države podpirala Sovjetska zveza. Ob Sueški krizi leta 1956, ko je Egipt nacionaliziral Sueški prekop, so izraelske sile zasedle območje Gaze in dobršen del Sinajskega polotoka, a so se nato na pritisk OZN umaknile. V »vojni šestih dni« leta 1967 proti Egiptu, Jordaniji in Siriji, ki jo je sprožila odločitev Egipta, da zapre dostop do zaliva Aqabah in izraelskega obalnega mesta Elat, je Izrael zasedel celotni Sinajski polotok z območjem Gaze, t. i. Cisjordanijo in Golansko planoto (kjer živi ok. 40 tisoč preb.). V tem času se je okrepil palestinski odpor pod vodstvom Organizacije za osvoboditev Palestine, ki je bila ustanovljena leta 1964 v Egiptu. Izrael je zmagal tudi vojno leta 1973, ko so egiptovske in sirijske sile poskusile ponovno prevzeti nadzor nad izgubljenimi ozemlji.

Sledilo je obdobje pogajanj, ki so se zaključila leta 1978 s podpisom sporazuma v Camp Davidu oziroma mirovnega sporazuma med Izraelom in Egiptom leto kasneje, po katerem se je Izrael zavezal, da bo umaknil svoje sile iz Sinaja do leta 1982. Druge arabske države pa so sporazum zavrnil, kar je tudi oslabilo dotlej vodilno laburistično stranko v Izraelu v korist desničarskih sil, ki so po letu 1977 prevzele oblast. Leta 1982 je Izrael zasedel Libanon, da bi odpravil palestinske postojanke v območju, vendar je ta operacija sprožila tudi serijo civilnih konfliktov med Palestinci in drugimi arabskimi skupinami. V dogovoru s Sirijo, ki je tedaj prevzela v »upravo« Libanon, so se izraelske sile z območja umaknile leta 1985, vendar ohranile nadzor nad obmejnimi libanonskim ozemljem v povezavi s tu živečim krščanskim prebivalstvom. Leta 1987 se je pričela v zasedenih ozemljih t. i. »intifada« (vojna kamnov), palestinski upor, ki ga je Izrael nasilno potlačil. Leto kasneje je palestinski voditelj Arafat prvič priznal Izraelu pravico do obstoja, a hkrati zahteval ustanovitev palestinske države na zasedenih ozemljih. Sledila so nova pogajanja, ki so se zaključila leta 1993 v Oslu. Izrael je Palestincem priznal

avtonomijo na območju Gaze in Jeriha, v zameno pa so se Palestinci odpovedali terorizmu. Nov dogovor iz leta 1995 naj bi območje pod palestinsko upravo razširil, vendar so se tako na izraelski kot palestinski strani okrepile ekstremistične težnje (izraelski premier Rabin je bil ubit), ki so izvedbo dogovorov zavrle. Čeprav so se leta 2000 izraelske sile dokončno umaknile iz Libanona, so se izraelsko-palestinski konflikti povečali z drugo »intifado«, v kateri je umrlo 3700 Palestincev. Desničarska vlada je reagirala tako, da je še okrepila gradnjo judovskih naselbin v Cisjordaniji in vojaško nadzirala vse komunikacije med palestinskimi območji. Leta 2002 je Izrael, kljub mednarodnim protestom, pričel graditi zid, ki je preprečil komunikacijo med ožjim Izraelom in zasedenimi ozemlji, s tem pa tudi omejil možnosti dela Palestincev v Izraelu; podobno »zaprto« je območje Gaze. Kljub raznim poskusom mediacije, se dvostranska pogajanja niso obnovila do leta 2005, ko so se izraelske sile umaknile iz območja Gaze in ga prepustile palestinskim oblastem (dejansko se je tu utrdilo palestinsko ekstremistično gibanje Hamas) ter odredile evakuacijo nekaterih judovskih naselij v Cisjordaniji (ta je zadevala okrog 8 tisoč kolonov). Leta 2006 se je znova poostril konflikt med izraelskimi silami in proiranskim ekstremnim gibanjem Hezbolah v južnem Libanonu. V naslednjih letih so izraelske sile s »ciljnimi uboji« pričele odpravljati palestinske ekstremne voditelje, kar je občasno privedlo do raketiranja izraelskih mest z območja Gaze, to pa je ponovno povzročilo izraelsko kopno in zračno ofenzivo v območju.

Palestinska oblast je namreč na podlagi sprejetih sporazumov v obdobju 1993–2000 sicer pridobila samoupravo na delu zasedenih ozemelj, vendar si je Izrael pridržal pravico, da na teh ozemljih poseže vsakič, ko je to potrebno za njegovo varnost. Palestinsko ozemlje obsega območje Gaze ter 47 % Cisjordanije z mesti Jerih, Hebron, Nablus in Betlehem. Tako Izrael kot Palestinska oblast sta razglasila Jeruzalem za glavno mesto, ki je dejansko razdeljeno med obe entiteti (okrog 225 tisoč prebivalcev živi na palestinski strani, okrog pol milijona pa na izraelski strani). Palestinski organi oblasti delujejo od leta 1994, vendar skupno upravljanje omejujejo geografska razdeljenost obeh območij in notranji konflikti med pripadniki zmernejšega gibanja al-Fatah in ekstremnega gibanja Hamas, ki prevladuje na območju Gaze in ne priznava obstoja Izraela. Slednje je na palestinskih volitvah leta 2006 prvič pridobilo oblast in leto kasneje izgnalo pripadnike al-Fataha iz območja Gaze. Odtlej vsaka palestinska stran ločeno upravlja pripadajoče območje; do ponovnega delnega zbližanja obeh palestinskih struj je prišlo šele leta 2011. Skupaj živi na palestinskih avtonomnih ozemljih, ki merijo okrog 6 tisoč km², nekaj nad 4 milijone prebivalcev, od tega okrog 2,5 milijona v Cisjordaniji (kjer živi tudi okrog 500 tisoč Judov v okrog 140 naseljih) in okrog 1,5 milijona na območju Gaze, ki sicer meri le 365 km².

V »ožjem« Izraelu, ki obsega približno ozemlje velikosti Slovenije, živi 7,7 milijonov prebivalcev. Od tega je okrog 76 % Judov, 20 % Arabcev oziroma Palestinecev ter 4 % pripadnikov drugih etnično-jezikovnih skupin. Uradna jezika sta tako hebrejščina kot arabščina, v praksi pa se uporabljata tudi ruščina zaradi velikega števila priseljencev iz tega območja (več kot en milijon priseljencev v obdobju 1989–2000) in angleščina. V verskem pogledu je Judov 76 %, muslimanov 17 %, po 2 % pa kristjanov in družov. Judje se delijo na aškenazite, ki izhajajo iz srednjevzhodne Evrope, in sefardite, potomce tistih Judov, ki so bili izgnani iz Španije v 15. stoletju in so se množično priselili v Izrael iz Maroka in Tunizije. Še vedno živi izven Izraela okrog 75 % judovskega prebivalstva, predvsem v ZDA, Latinski Ameriki in Zahodni Evropi. Na gospodarskem področju izstopa pri kmetijstvu izvozno usmerjena proizvodnja agrumov, pri mineralnih virih pa sta pomembni eksploatacija fosfatov in rastoče črpanje nafte in plina, tudi zaradi novih podmorskih ležišč, ki pa še niso izkoriščena. Izobrazena delovna sila in razvita raziskovalna dejavnost sta omogočili razvoj industrije z visoko dodano vrednostjo (število patentov na raziskovalca je dvakrat višje kot v ZDA). Izrael sodi med svetovna središča za rezanje diamantov (to spretnost so v Izrael prinesli judovski priseljenci iz Belgije in Nizozemske) in za proizvodnjo varnostne in vojaške tehnologije. Vrednosti uvoza in izvoza sta skoraj izenačeni na ravni okrog 60 mrd USD; glavni izvozni proizvodi so diamanti, elektronski aparati ter farmacevtski in kemični izdelki, večina izvoza pa je usmerjena v ZDA. Izrael letno obišče okrog 2 mio turistov, turistična bilanca pa je pozitivna za okrog 0,5 mrd USD.

Območje *Jordanije* so v 7. stoletju zasedli Arabci, od 16. stoletja pa je bilo del Osmanskega imperija. Tudi to območje so po prvi svetovni vojni prejeli v zaupno upravo Angleži, ki so leta 1923 v t. i. Transjordaniji uredili emirat pod vodstvom hašemitske dinastije (slednja je z Britanci sodelovala v vojni proti Turkom) s statusom britanskega protektorata. Transjordanija je leta 1946 dobila samostojnost in prevzela sedanje ime. Leta 1948 je v prvi vojni proti Izraelu Jordanija zasedla vzhodni Jeruzalem in Cisjordanijo, ki jo je uradno anektirala leta 1950. Leto kasneje so Palestinci ubili jordanskega kralja Abdulaha, ki mu je nasledil nečak Hussein. Cisjordanijo je Jordanija izgubila po »šestdnevni« vojni z Izraelom leta 1967, zaradi česar se je v Jordanijo zateklo tudi veliko število Palestinecev. Slednji so ogrožali jordansko suverenost, zato so jordanske sile leta 1970 pričele obsežno protipalestinsko ofenzivo, zaradi katere so Jordanijo druge arabske države izolirale, ta pa se je približala ZDA. Leta 1988 je Jordanija priznala Palestinsko osvobodilno gibanje in se odrekla zahtevam po suverenosti nad Cisjordanijo. Jordanija je bila iraška zaveznica med iraško-iransko vojno

in za časa prve Zalivske vojne. V Jordanijo se je zato zateklo okrog 300 tisoč proiraških Palestincev, ki so jih po koncu vojne izgnali iz Kuvajta. Leta 1994 je Jordanija z Izraelom podpisala mirovni sporazum, čemur so sicer nasprotovale islamske ekstremne politične stranke, ki so bile v jordanski parlament izvoljene na prvih večstranscarskih volitvah leta 1993. Poostritev izraelsko-palestinskega konflikta leta 2001 je tudi v Jordaniji okrepila gibanje Hamas, proti kateremu je s silo posegla jordanska vojska in potisnila islamske skrajneže v ilegalo. Jordanija je kot ameriški zaveznik podprla poseg v Afganistanu, ne pa posega v Iraku. Med prebivalstvom (skupaj okrog 6 mio leta 2010) prevladujejo Arabci (98 %), v verskem pogledu pa muslimanski suniti (95 %) pred kristjani (3 %); uradni jezik je arabščina. V Jordaniji je dokaj razširjeno tradicionalno beduinsko pašništvo. Izvozno relevantna je zlasti produkcija fosfatov in gnojil, razvija pa se tudi tekstilna in farmacevtska industrija. Sicer obsega vrednost izvoza (7 mrd USD) manj kot polovico vrednosti uvoza. Zunanji dolg znaša 6,6 mrd USD, zunanja pomoč pa nad 750 mio USD (nad 3 % BDP). Nepismenih je 8 % prebivalcev; 4 % nimajo dostopa do pitne vode.

Saudska Arabija obsega večino arabskega polotoka, največjega polotoka na svetu. Prvi zametki državnosti so se pojavili v 18. stoletju, ko je na osrednji planoti Neged nastal sultanat pod vodstvom beduinske dinastije Saud, ki se je želel otresti turške nadoblasti. Po letu 1880 se je sultanat ozemeljsko povečal do formiranja kraljevine Saudske Arabije leta 1932. Angleži so že leta 1926 podpisali s Saudci poseben sporazum, s katerim so jim priznali suverenost nad pridobljenimi ozemlji, v zameno pa so ti priznali zalivske emirate, ki so uživali status britanskih protektoratov. Saudska Arabija je bila med ustanoviteljicami Arabske lige leta 1945 in Sveta za sodelovanje v Zlivi leta 1981. Med stalnicami njene zunanje politike sodijo prozahodna usmerjenost, a tudi izrazita proti-iraška in proti-iranska drža. Od drugih arabskih držav jo deli tudi lastna različica islama, in sicer konservativni vahabizem, ki ga v državi od leta 1992 varuje tudi posebna verska policija na podlagi šaritskega (koranskega) prava. Vladajoča dinastija šteje okrog 5 tisoč članov, ki z načrtnim sistemom porok vzdržujejo tudi tesne vezi z lokalnimi klani. Državo so pričeli pretresati atentati po letu 1991, ko je med Zalivsko vojno Saudska Arabija omogočila ameriški vojski, da je na njenem ozemlju postavila nekatere postojanke. Iz Saudske Arabije je nenazadnje izhajal tudi vodja mednarodne teroristične organizacije al-Qaeda, Bin Laden. Odnose med Saudsko Arabijo in ZDA je nato omajalo nasprotovanje ameriškim posegom v Afganistanu leta 2001 in prepoved uporabe vojaških postojank na njenem ozemlju pri napadu na Irak leta 2003. Zaradi tega so Američani leta 2004 prenesli svoj glavni vojaški štab v regiji v Katar in pričeli z umikom svojih vojakov iz Saudske Arabije. V državi so

se prve neposredne politične volitve odvijale leta 2005, volilno pravico pa imajo le moški. Po protestu žensk, ki brez moškega spremstva ne smejo iz hiše ali voziti avtomobila, je bilo leta 2011 sklenjeno, da bo lahko na volitvah leta 2015 prvič sodelovalo tudi žensko prebivalstvo.

Med prebivalstvom (skupaj ok. 27 mio leta 2010) prevladujejo Arabci (88 %, avtohtonih je 75 %), med katerimi je precej priseljencev iz Jemna in Egipta; priseljenci iz nearabske Azije tvorijo okrog 7 %, iz nearabske Afrike pa okrog 2 %. V verskem pogledu prevladujejo muslimanski suniti (93 %) pred šiiti in kristjani (po 3 %); uradni jezik je arabščina. Ekonomija Saudske Arabije je seveda primarno vezana na nafto, ki so jo začeli črpati leta 1933. Država razpolaga z enim največjih svetovnih bazenov nafte oziroma z okrog 25 % svetovnih rezerv. Z okrog 445 mio t izčrpane nafte na leto je druga svetovna proizvajalka (za Rusijo) in prva svetovna izvoznica, dokaj pomembna pa je tudi produkcija zemeljskega plina (10. svetovni producent, skoraj 80 mrd m³), ki pa je namenjen predvsem notranjemu trgu. Črpanje so sprva opravljale tuje multinacionalke, od leta 1988 pa ima ekskluzivo državno podjetje Saudi Aramco, ki od leta 1993 skrbi tudi za proces rafiniranja. Zanimivo je, da je Saudska Arabija tudi največji producent in izvoznik datelnov, sicer pa je država sprožila na podlagi energetskih virov tudi proces industrializacije (predvsem kemična industrija). V zadnjem obdobju se je Saudska Arabija uvrstila med 20 največjih gospodarstev na svetu. Okrog 88 % vrednosti izvoza (ta znaša skupaj ok. 255 mrd USD in za ok. 150 mrd USD presega vrednost uvoza) odpade na energente in goriva, ki gredo večinoma na Japonsko, Kitajsko, v ZDA, Južno Korejo in Indijo. Država ima denarnih rezerv za okrog 450 mrd USD. Letno jo obišče, predvsem zaradi ritualnega obiska Meke, preko 10 milijonov obiskovalcev. Nepismenih je 14 % prebivalcev.

Območje *Združenih arabskih emirатов* je bilo do začetka 19. stoletja znano kot Obala piratov. Slednjo so sprva obvladovali Portugalci, kasneje pa sta se za nadzor nad njo potegovali Anglija in Holandska, predvsem zaradi piratske nevarnosti in strateškega nadzora Hormuške ožine med Perzijskim in Omanskim zalivom. Anglija je naposled z lokalnimi ljudstvi leta 1820 podpisala sporazum, s katerim so se ta odpovedala piratstvu in trgovanju s sužnji v zameno za priznanje njihove suverenosti nad območjem. Na ta način so nastale t. i. »Države sporazuma«, ki so imele od leta 1853 status britanskih protektoratov. Neodvisnost so te male monarhije pridobile v 60. letih 20. stoletja, ko so na območju odkrili nafto; v letih 1971–72 so se združile v federacijo, ki šteje sedem emirатов: Abu Dhabi (73 tisoč km² in 1,6 mio preb.), Dubai (3900 km² in 1,7 mio preb.), Šarjah (2600 km² in 1 mio preb.), Ajman (260 km² in 250 tisoč preb.), Umm al-Qaiwain (780 km² in 55 tisoč preb.), Ras al-Kajmah (1700 km² in 240 tisoč preb.) ter al-Fujajrah (1300 km²

in 150 tisoč preb.). Najvišji organ je Vrhovni svet suverenov, ki izmed sebe izvoli predsednika (običajno je to emir Abu Dhabija), ta pa imenuje predsednika vlade (običajno je to emir Dubaja). V federacijo nista vstopila Bahrein in Katar, skrajni rt Musandam pa tvori oddeljeno ozemlje Omana, s katerim so emirati leta 2000 podpisali sporazum o razmejitvi. Federacija je kmalu prišla v konflikt z Iranom, ki je prevzel nadzor nad otočki zahodno od Hormuške ožine, povezala pa se je s Saudsko Arabijo pri oblikovanju Sveta za sodelovanje v Zalivu leta 1981. Emirati so podprli Irak v vojni proti Iranu, nasprotovali pa so iraški invaziji Kuvajta leta 1990 in podprli protiiraško mednarodno koalicijo. Po letu 1993 se je v emiratih okrepilo konservativno islamistično gibanje in federacija je vpeljala koransko pravo, čeprav uživajo tu ženske nekaj več pravic kot v Saudski Arabiji. Leta 2001 so emirati nasprotovali ameriški invaziji Afganistana in, tako kot Saudska Arabija, leta 2003 prepovedali vstop ameriških vojakov na njihovo ozemlje pri operacijah proti Iraku. Na ozemlju Abu Dhabija deluje od leta 2009 francoska vojaška baza.

Med prebivalstvom (skupaj 4,7 mio leta 2010) predstavljajo Arabci 48 %, priseljenci (pretežno moškega spola) pa 52 %; med temi je največ priseljencev iz Azije (predvsem iz Južne Azije), belci pa predstavljajo 2 % prebivalstva. Uradni jezik je arabščina, prevladujoča vera pa je islam (suniti 80 %, šiiti 16 %). Emirati so deveti največji svetovni producent in peti največji izvoznik nafte (letno je načrpajo ok. 120 mio t) in razpolagajo z okrog 10 % svetovnimi naftnimi rezervami. Manj izkoriščen je zemeljski plin (manj kot 50 mrd m³). Na tej podlagi so emirati močno spodbudili tuja vlaganja in sami razvijali prometne in turistične dejavnosti. Tako so emirati razvili pomembno letalsko družbo, ki je specializirana za komunikacijo v širšem evrazijskem območju, razvili pristanišče v Dubaju v enega največji svetovnih središč za blagovni pretovor in tu odprli tudi območja proste trgovine in privilegiranih finančnih transakcij. Poleg tega so v mestih Abu Dhabi in Dubaj pričeli intenzivno in ambiciozno gradbeno dejavnost, ki naj bi v emirate privabila bogate tuje turiste in nakupovalce, nenazadnje z gradnjo umetnih otokov, na katerih so nastali številni hoteli, nakupovalna središča in zabavišča. Na ta način energenti ne predstavljajo več edini vir dohodka, saj se je njihov delež v skupnem BDP od okrog 75 % zmanjšal na manj kot tretjino, so pa še vedno glavno izvozno blago. Vrednost izvoza znaša okrog 235 mrd USD in je za okrog 65 mrd USD višja od vrednosti uvoza. Nepismenih je 10 % prebivalstva.

Območje *Jemna* je bilo nekoč znano kot »Arabia felix« in bilo središče raznih oblastnikov, ki so razglašali, da so nasledniki mitičnega kraljestva Sabe. V območju se je najprej razširilo krščanstvo, od 7. stoletja dalje pa islamska vera, posebej ločine zaiditskih šiitov, iz katere je izšla dinastija, ki je upravljala južni del območja tudi za časa turške nadoblasti od leta 1517 do konca prve svetovne vojne.

Tedaj je Severni Jemen postal samostojen, vendar je konservativno monarhijo odpravil državni udar leta 1962, ki je vzpostavil republiko. Sledila je državljanska vojna med uporniki, ki jih je podpiral Egipt, in monarhističnimi silami, ki jih je podpirala Saudska Arabija. Ta se je končala leta 1970 s sporazumom, po katerem se je republika ohranila, v njej pa so prevzeli rojalisti del oblasti in državni politiki dali tudi izrazitejši prozahodni pečat. Drugačno usodo je imel Južni Jemen, ki si ga zaiditska šiitska dinastija ni podredila, pač pa se je tu razvilo več samostojnih enot, med katerimi je bila najpomembnejša tista s središčem v Adnu. To območje je bilo tudi zanimivejše za evropske imperialne sile, med katerimi je prevladala Anglija, ki si ga je podredila leta 1839. Po letu 1945 so se tu okrepila protikolonialna gibanja, ki so leta 1963 sprožila vojaški upor in dosegla samostojnost leta 1967. Leta 1970 je država prevzela ime Demokratična ljudska republika Jemen in prevzela socialistični državni model pod sovjetskim pokroviteljstvom. Zaradi različnih političnih usmeritev Severnega in Južnega Jemna je prišlo med državama do pogostih konfliktov (posebej leta 1972 in 1979). Leta 1986 so se v Južnem Jemnu pričeli tudi notranji konflikti, ki so povzročili več tisoč smrtnih žrtev; leta 1989 so v državi uvedli tržno ekonomijo in pričeli s Severnim Jemnom pogovore o združevanju, do katerega je prišlo leta 1990.

Med Zalivsko krizo v 90. letih je Jemen podprl Irak, zaradi tega je Saudska Arabija izgnala več tisoč jemenskih priseljencev. Nadaljevala so se tudi trenja med vodstvom obeh nekdanjih Jemnov, kar je leta 1994 privedlo do državljanske vojne in odcepitvenih teženj Južnega Jemna, ki jih je podpirala Saudska Arabija. Da bi to preprečili, so vojaške sile Severnega Jemna (predsedstvo združenega Jemna je prevzel predsednik nekdanjega Severnega Jemna) vdrle v Aden in ga okupirale. Istega leta je bilo v državi uvedeno koransko pravo, kar je okrepilo islamska skrajna gibanja. Leta 1995 se je vnela vojna med Jemnom in Eritrejo, ki je želela anektirati nekatere otočke v Rdečem morju. Mednarodno sodišče je leta 1998 proglasilo jemnovo suverenost nad otoki, istočasno pa se je vnel nov spor s Saudsko Arabijo, ker je ta zasedla nekatere druge otoke vzdolž Arabskega polotoka. Spor ni razrešil niti sporazum, sprejet leta 2000, ki je določil mejno linijo med državama. Po letu 2000 je bil Jemen prizorišče več terorističnih dejanj al-Qaede, zato je država pristopila v protiteroristično koalicijo pod vodstvom ZDA, kar je dobršen del prebivalstva zavračal. Leta 2011 so se na valu arabske pomladi protivladni protesti še okrepili z zahtevo po odstopu predsednika Saleha, ki je bil na oblasti že od leta 1978. Ob napadu na predsedniško palačo je bil Saleh ranjen in prisiljen v beg v Saudsko Arabijo, od koder pa se je vrnil, ko mu je parlament zagotovil imuniteto v zameno za obvezo po reorganizaciji države. V začetku leta 2014 so se strani dogovorile, da bo Jemen postal nekakšna multiregionalna

federacija, kakršen je Jemen že sedaj »de facto«; nova ustava in nove volitve naj bi bile sklicane leta 2015. Notranji konflikti med islamskimi skrajneži in vladnimi silami, ki jih podpirajo ZDA, pa se nadaljujejo. Med prebivalstvom (skupaj ok. 24 mio leta 2010) prevladujejo Jemeniti (93 %) pred Somalci (3 %) in drugimi priseljenci, ki so vsi muslimanske vere (na jugu je 99 % sunitov, na severu pa je sunitov 54 % in 45 % šiitov zaiditske ločine); uradni jezik je arabščina. Glavne izvozne kmetijske kulture so tobak, bombaž in tropsko sadje; razširjena je ovčje-reja in kozjereja. Črpanje nafte se je pričelo po letu 1984 in obsega okrog 13 mio t letno, vendar država ne razpolaga z večjimi zalogami; v porastu je eksploatacija zemeljskega plina, ki ga utekočinjajo za izvoz na prostem trgu. Slabo razvito je izkoriščanje sicer dokajšnjih mineralnih virov (baker, svinec, cink in druge redke kovine) zaradi politične nestabilnosti in pomanjkanja tujih investorjev. Podobno slabo razvit je turizem, ki pa ima velike potenciale. Vrednost izvoza (ok. 7,5 mrd USD) je za ok. 3 mrd USD manjša od vrednosti uvoza. Zunanji dolg znaša 6,4 mrd USD, zunanja pomoč pa 0,5 mrd USD (2 % BDP). Nepismenih je 38 % prebivalstva, prav toliko jih nima dostopa do pitne vode.

Območje *Iraka* je bilo sedež starih mezopotamskih civilizacij (sumero-akadijske in asiro-babilonske). Od 6. do 4. stoletja pr. n. št. je sodilo v perzijski imperij, od 7. stoletja dalje pa je postalo središče islamske civilizacije pod abasidskimi kalifi. To dinastijo so odpravili mongolski vdori med 13. in 15. stoletjem, leta 1534 pa so območje zavzeli osmanski Turki. Leta 1920 je prešlo v britanski mandat, samostojnost pa je Irak dosegel leta 1932 pod vodstvom probritanskega monarha. Po drugi svetovni vojni so nadzor nad tem z nafto bogatim območjem prevzeli Američani, ki so botrovali podpisu iraško-iranskega sporazuma leta 1955, s katerim so želeli zajeziiti sovjetski oziroma egiptovski vpliv v regiji. Leta 1958 je republikanska revolucija odpravila monarhijo, za oblast pa sta se potegovali nacionalistična panarabska stranka Baath, ki so jo podpirali suniti, in komunistična stranka, ki so jo podpirali šiiti in Kurdi. Konflikt med skupinama je trajal do leta 1968, ko je oblast prevzela stranka Baath z novim državnim udarom. Ta je v državi uvedla socialistično ureditev in dosegla leta 1975 dogovor s Kurdi, katerim je priznala avtonomijo. Istega leta je Irak podpisal sporazum še z Iranom, s katerim je bila določena meja med državama na območju Shatt al-Arab. Na podlagi naftnih dohodkov je Irak razvil proces modernizacije države in vojske. Leta 1979 je bil za predsednika izvoljen Saddam Hussein; istočasno je v Iranu oblast prevzel Homeini na čelu šiitske islamske revolucije. Da bi zajezil potencialni iranski šiitski vpliv v Iraku, kjer so oblast imeli suniti, večina prebivalstva pa je šiitske vere, je Saddam leta 1980 začel obsežno ofenzivo proti Iranu. Vojna je trajala osem let in je povzročila več sto tisoč žrtev in veliko gospodarsko škodo v obeh državah. V

bistvu se je konflikt končal brez zmagovalca, čeprav so Saddama podpirale druge države proizvajalke nafte v Zlivi in Sovjetska zveza, porsedno pa tudi zahodne sile z ZDA na čelu. V spopad so se z iransko podporo vmešali tudi Kurdi, ki so vojno želeli izkoristiti za to, da bi pridobili samostojnost, iraške sile pa so odpor v Kurdistanu krvavo zatrl, tudi z uporabo kemičnega orožja.

Po doseženem premirju leta 1988 je Saddam od zaveznikov zahteval denarno pomoč za obnovo Iraka, od Kuvajta pa celo odstop dela ozemlja. Saudska Arabija je odpisala iraški dolg, Kuvajt pa je zahtevo zavrnil, zato je Saddam leta 1990 sprožil ofenzivo zoper to državo, da bi si jo anektiral kot 19. provinco, saj so iraški voditelji menili, da je to le umetna tvorba britanskega imperializma. Zahodne sile so nemudoma odreagirale in pridobile tudi podporo raznih arabskih držav. Koalicijska vojska pod vodstvom ZDA je štela pol milijona vojakov in z mandatom OZN leta 1991 hitro uničila iraške sile in jih potisnila spet za iraške meje. Tudi tokrat so iraški zlom poskusili izkoristiti notranji kurdski in šiitski uporniki, vendar je bil tudi tokrat upor krvavo zatrt, zato so v zaščito Kurdistanu zavezniške sile uvedle t. i. »no-fly-zone« na obeh ekstremnih delih Iraka, in sicer severno od 35. in južno od 32. vzporednika, ki sta bila tako »de facto« odvzeta iraški suverenosti. Irak je moral poleg tega izplačati veliko vojno odškodnino, tako Kuvajtu kot naftnim družbam, in bil podvržen gospodarskemu embargu. Leta 1995 je OZN sprožila program »oil for food« ter Iraku v zameno za nafto omogočila dotok hrane in drugih nujnih potrebščin. Ker je Irak zavračal možnost, da bi mednarodni inšpektorji preverili, ali Irak razvija oziroma razpolaga s kemičnim, biološkim ali atomskim orožjem, so ZDA leta 1996 večkrat raketirale državo in enostransko raztegnile »no-fly-zone« na celotno iraško ozemlje. Bombardiranje iraških objektov se je ponovilo tudi leta 1998. Po terorističnem atentatu v New Yorku septembra 2001 so ZDA vključile Irak na listo sovražnih držav in leta 2003 brez pristanka OZN s pomočjo britanskih sil in drugih partnerjev (v akciji so sodelovali vojaki iz Avstralije, Danske in Poljske) pričele z obsežno ofenzivo nad Irakom in kmalu prevzele nadzor nad državo. Ta je bila razdeljena na tri okupacijska območja, v katerih so delovali tudi vojaški kontingenti drugih držav zveze NATO (tokrat z mandatom OZN).

Leta 2004 so civilno upravo prevzele iraške oblasti, ki so leto kasneje razpisale volitve in omogočile sestavo nove vlade leta 2006, čeprav so si v državi sledili različni atentati in ostaja notranja konfliktnost visoka, posebej med bolj laično usmerjenimi suniti in proiranskimi šiiti. Skupaj je vojna povzročila več kot 600 tisoč žrtev med Iracani, medtem ko je bilo padlih vojakov zahodnih sil nekaj nad 4400. Leta 2010 je glavnina zavezniške vojske zapustila državo, ostaja pa več tisoč vojaških svetovalcev in varnostnikov. Nova ureditev je predvidevala dokajšnjo

avtonomijo posameznim provincam (skupaj 18), kar so izkoristile predvsem severne province Kurdistanu, ki so se povezale v avtonomno regijo, ki v praksi deluje kot nekakšna »država v državi«. V ostalem območju pa se je po umiku ameriških sil pričel upor sunitov, ki jih je nova šiitska oblast izključila iz vodenja države. Upor so izkoristile ekstremistične grupacije, ki so leta 2014 zavzele del iraškega ozemlja in v njem proglasile Islamsko državo. Spričo nevarnosti, da bi se te sile uveljavile v regiji, so Američani ponovno oblikovali široko mednarodno koalicijo in pričeli vojaško podpirati vse tiste sile, s Kurdi na čelu, ki se upirajo borcem za Islamsko državo, sami pa pričeli proti njim letalsko operacijo. Med prebivalstvom (skupaj ok. 31 mio leta 2010) je Arabcev 65 %, Kurdov 23 % in Azerov 6 %; uradna jezika sta arabščina in kurdščina. V verskem pogledu prevladujejo šiiti (63 %) pred suniti (35 %).

Gospodarski sistem se le postopoma obnavlja in temelji pretežno na izkoriščanju obsežnih zalog nafte (okrog 10 % svetovnih rezerv), posebej na severu v območju Kirkuka, odkoder se po naftovodu odvaja do Sredozemlja. Po letu 2009 se naftna produkcija približuje predvojnemu ravnanju: tedaj je znašala dnevna eksploatacija okrog 3 milijone sodčkov, sedaj pa okrog 2 milijona sodčkov nafte. Energenti predstavljajo okrog 84 % vrednosti izvoza, ta pa znaša okrog 78 mrd USD, kar je okrog 20 mrd USD več od vrednosti uvoza; izvoz je večinoma usmerjen v ZDA, Indijo in na Kitajsko. Zunanji dolg znaša okrog 54 mrd USD, zunanja pomoč pa skoraj 3 mrd USD (4 % BDP). Nepismenih je 22 % prebivalstva; približno isti delež nima dostopa do pitne vode.

Območje *Irana* je predstavljalo sedež različnih antičnih dinastij perzijskega imperija, dokler ga niso v 7. stoletju zasedli Arabci. Med 8. in 13. stoletjem je bila Perzija središče islamske civilizacije, v srednjem veku pa so tu nastali turški (Selgiuhidi) in mongolski (Tamerlan) imperiji. V 16. stoletju je za časa Safavidov šiitska ločina postala državna vera in podlaga za razvoj ločene iranske identitete. Med koncem 18. stoletja in začetkom 20. stoletja sta se za nadzor Perzije potegovali Rusija in Anglija, predvsem zaradi tukajšnjih zalog nafte. Leta 1901 so si Angleži zagotovili koncesijo za naftno eksploatacijo v južni Perziji, medtem ko so severno območje nadzirali Rusi. Leta 1921 je z državnim udarom prevzel oblast Reza Kan in se leta 1925 dal okronati za šaha (cesarja). Režim je želel državo modernizirati in evropeizirati. Ker je vladar simpatiziral z nacistično Nemčijo, so Perzijo med drugo svetovno vojno zasedle sovjetske in britanske sile, šaha pa prisilile, da je oblast prepustil sinu Pahlevi. Ta se je po vojni povezal z zahodnimi silami in se leta 1951 uprl vladni odločitvi, da nacionalizira britansko družbo Anglo-Iranian Oil Company, ki je upravljala črpanje nafte v državi. Zaradi notranjega upora ob tej odločitvi se je šah zatekel v Rim, vendar se je ob pomoči ameriških tajnih služb,

ki so v Iranu organizirale vojaški državni udar, povrnil na prestol leta 1953. Odtlej so nadzor nad črpanjem nafte prevzele ameriške družbe, čeprav je režim vendarle nadaljeval s postopkom nacionalizacije naftne eksploatacije in tako v regiji tudi uvedel koncesijski model, ki so ga nato prevzele druge države proizvajalke nafte.

Leta 1960 je šah sprožil širši program modernizacije države po zgledu zahodnih držav, ki je vključeval tudi razdelitev kmetijskih zemljišč med kmetovalce. To je sprožilo protest muslimanskih oblasti, ki so bile med drugim lastnice dobršnega dela zemljiških posesti. Protirežimski in protiameriški protesti so se še okrepili po gospodarski krizi v letih 1976–77 in omogočili širjenje t. i. islamske revolucije. Januarja 1979 je šah zapustil Iran, kmalu zatem pa se je v domovino vrnil ajatola Komeini, ki je dotlej živel v izgnanstvu v Franciji. Istega leta je postal Iran republika na podlagi islamističnega prava. V strahu pred širjenjem šiitskega vpliva je iraški voditelj Saddam Hussein leta 1980 napadel Iran in poskusil ponovno zavzeti ozemlje na območju Šat al-Arab, ki ga je moral na podlagi dogovora iz leta 1975 prepustiti Iranu. Vojna med Irakom in Iranom je trajala do leta 1988 in terjala okrog milijon smrtnih žrtev med Iranci. Čeprav se je konflikt končal brez zmagovalcev, je vendarle zaustavil širjenje šiitskega vpliva v regiji, tudi zato, ker se je tedaj v Afganistanu pričel protiruski muslimanski upor pod vodstvom sunitov. Po Komeinijevi smrti leta 1989 so v Iranu prevzele oblast zmernejše struje, vendar so po volitvah leta 2004 skrajnejše sile ponovno prevladale in leta 2009 s silo zatrle protirežimske proteste. Mednarodno napetost so povečevale tudi iranske grožnje proti Izraelu in verjetnost, da iranski režim razvija atomsko orožje, zaradi česar je mednarodna skupnost ohranila oziroma okrepila ekonomske sankcije, ki so državo skoraj povsem osamile. Do nove otoplitve razmer je leta 2013 privedla izvolitev zmernejšega Rouhanija za iranskega predsednika. Med prebivalstvom (ok. 75 mio leta 2010) prevladujejo Perzijci (51 %) pred Azeri (24 %), Kurdi (7 %), Arabci (3 %) in Baluči (2 %). Uradni jezik je indoevropska perzijsčina (farsi); v verskem pogledu večina pripada šiitski veri (86 %), ostali pa suniti in drugim muslimanskim ločinam.

Iran je četrti največji svetovni proizvajalec (ok. 200 mio t letno) in izvoznik nafte. Izkoriščanje se je pričelo leta 1908 na območju Šat al-Arab, ki še danes predstavlja glavno eksploatacijsko območje, tudi zato, ker se nahaja v bližini morja; pred nekaj leti pa so odkrili nov obsežen bazen ob meji z Irakom, ki je zaradi mednarodnih razmer le delno izkoriščen, tako kot ležišča ob Kaspijskem morju zaradi še neurejenih odnosov s sosednimi državami v regiji. Nafta obsega okrog 60 % vsega iranskega izvoza in dobršne del državnega BDP, država pa nima ustreznih rafinerij, zato je prisiljena večji del goriv uvažati. Iran ima po Rusiji tudi druge največje rezerve zemeljskega plina na svetu; letna produkcija

plina znaša ok. 130 mrd m³ in se večinoma uporablja za lastne potrebe, izvoz naj bi se povečal po izgradnji načrtovanega plinovoda preko Pakistana v Indijo. Na kmetijskem področju prevladuje proizvodnja pšenice, sadja in povrtnin, ki gredo tudi v izvoz; dokaj razvita je ovčjereja. Na rudarskem področju gre ob energentih omeniti še številne rudnike železa, premoga in drugih mineralov, na podlagi katerih se je razvila kovinska in kemična industrija ter ob tekstilni in prehrabneni tudi industrija avtomobilov in različnih aparatov. Vrednost izvoza (nad 100 mrd USD) tako za skoraj 40 mrd USD presega vrednost uvoza; izvoz je večinoma usmerjen na Kitajsko in Japonsko. Zunanji dolg znaša 13 mrd USD, zunanja pomoč pa samo okrog 90 mio USD. Nepismenih je 15 % prebivalstva; 6 % nima dostopa do pitne vode.

Območje *Afganistana* zaseda strateško pomembno stičišče v komunikaciji med Jugozahodno oziroma Centralno ter Južno Azijo oziroma Vzhodno Azijo. Prva država se je tu razvila v drugi polovici 18. stoletja, ko se je več plemen združilo v kraljevino, državne meje pa so nastale na podlagi vojn (1838, 1878 in 1919), ki jih je Afganistan vodil proti Angležem, ki so leta 1879 vendarle uspeli tu uveljaviti svoj protektorat. Slednji pa je trajal le do ponovne osamosvojitve Afganistana leta 1919. Tedaj se je pričela delna modernizacija države, predvsem za časa vladanja kralja Zahira (1933–1973), ki je leta 1937 tudi uvedel jezik pašto kot državni uradni jezik in Afganistan približal sovjetski vplivni sferi. Zahira je z državnim udarom odstavil bratranec Daud, vendar se je proti njegovemu režimu pričel ljudski odpor, ki je leta 1978 privedel do poboja kraljeve družine in poskusa uvedbe demokratičnega in socialističnega reda. Novo oblast je podprla Sovjetska zveza, močno pa so jo ovirale druge sosedne države, predvsem Pakistan in Iran, potem ko so v njih leta 1977 oziroma 1979 prevzele oblast proislamske sile. Zaradi tega je SZ v podporo predsedniku Karmalu konec leta 1979 poslala 80 tisoč vojakov, vendar je ta sovjetska invazija še okrepila protisovjetsko in protirežimsko gibanje. Slednje je dobilo svoje glavno oporišče v Pakistanu, kjer so se urili islamistični bojovníki (mujaheddin), tudi s podporo ZDA in Saudske Arabije. Na podlagi tega odporniškega gibanja se je razvila t. i. »jihad« (sveta vojna) in skrajna gibanja, kot je al Qaeda (»baza«) pod vodstvom Bin Ladna.

Sovjetska zveza je svojo vojsko iz Afganistana umaknila leta 1989, potem ko je v boju proti islamskim upornikom bilo ubitih do 15 tisoč sovjetskih vojakov. Notranji boji pa so se nadaljevali in leta 1992 so »mujaheddin« zavzeli Kabul; tedaj so se pričeli konflikti znotraj uporniških sil in še poostрили državljansko vojno, dokler niso leta 1995 prevladali paštunski bojovníki oziroma t. i. »talibani« pod vodstvom Omarja, ki jih je pakistanski režim odkrito podpiral, Američani pa iz ozadja, saj so želeli na ta način odpraviti ruski vpliv v območju. Talibani

so v državi uvedli striktno koransko pravo, povsem emarginirali ženske in začeli s krvavo represijo vseh drugače mislečih. Afganistan je postal naravno domovanje Bin Ladinovih somišljenikov, ki so začeli svoje dejavnosti usmerjati proti svojim nekdanjim podpornikom – Američanom. OZN je proti državi leta 1999 uvedla embargo, ki je bil še poostren leta 2001. Tedaj je Omar ukazal uničiti zaščitene Budove kipe iz 9. stoletja, Hindujce in Sikhe pa prisilil, da so nosili posebna razpoznavna znamenja. Medtem so sile ZDA pričele bombardirati teroristične baze v državi, mednarodna skupnost pa je sprožila t. i. konferenco »6 plus 2« (vse sosednje države ter ZDA in Rusija), ki naj bi pritislila na afganistanski režim. Po atentatu v New Yorku septembra 2001 so ZDA pričele t. i. »globalno vojno« proti mednarodnemu terorizmu in sedem tednov bombardirale Afganistan, medtem ko so z ameriško pomočjo protitalebanske afganistanske sile pričele kopno ofenzivo s severa. Ameriške sile v Afganistanu so štejele nad 15 tisoč vojakov, katerim so se pridružili še vojaki drugih držav zveze NATO v okviru misije ISAF pod okriljem OZN. Konec leta 2001 je skupina »6 plus 2« postavila na čeločasne vlade paštunskega Karzaja, ki je omogočil povratak v Afganistan leta 2002 tudi nekdanjemu kralju Zahiru, ki je dotlej živel v izgnanstvu v Rimu. Leta 2004 so potekale prve svobodne volitve, na katerih je bil za predsednika imenovan Karzaj; slednji je bil ponovno potrjen leta 2009 do leta 2014 in medtem pričel pogovore s Talibani v želji po pomiritvi razmer. Atentati in uboji pa se še nadaljujejo, posebej na meji s Pakistanom, saj so se islamski skrajneži večinoma zatekli v to državo, kjer so Američani maja 2011 nazadnje le izsledili in ubili tudi Bin Ladna. Mednarodne sile naj bi se po prvotnih načrtih iz države večinoma umaknile leta 2014, vendar pa se bo misija spričo poslabšanja razmer v Iraku po vsej verjetnosti podaljšala.

Etnična sestava afganistanskega prebivalstva (skupaj 29 mio leta 2010) je dokaj zapletena: prevladujejo Paštuni (42 %) pred Tadžiki (27 %), Hazari (9 %), Uzbeki (9 %), Turkmeni (3 %) in drugimi. Tako kot drugje v Bližnjem in Srednjem Vzhodu je tudi v Afganistanu v rabi arabski alfabet. V verskem pogledu predstavljajo suniti 82 %, šiiti pa 17 % prebivalstva. Uradna jezika sta dari in pašto, uporabljajo pa se tudi lokalni govori. V ekonomskem pogledu se država naslanja na mednarodno pomoč, na prodajo opija in na samooskrbno kmetijstvo. Ocenjujejo, da v državi pridelajo 4-5 tisoč ton opija, predvsem v južnem pasu ob meji s Pakistanom. Med klasičnimi kulturami prevladuje pšenica, razširjeno pa je tudi nomadsko pašništvo ovac. Razvija se izkop premoga in bakra, kjer so posebej dejavni kitajski investitorji, ter črpanje nafte in zemeljskega plina. Vsekakor ostaja vrednost izvoza (ok. 2,5 mrd USD) daleč nižja od vrednosti izvoza (nad 9 mrd USD); glavna trgovinska partnerja sta Pakistan in Indija. Zunanji dolg znaša 1,3 mrd USD, zunanja pomoč

pa 6 mrd USD (43 % BDP). Nepismenih je 72 % prebivalcev; dobra polovica jih nima dostopa do pitne vode.

CENTRALNA AZIJA

Centralnoazijska regija obsega skupino držav, ki nimajo dostopa do odprtih morij in so bile večinoma del nekdanje Rusije oziroma Sovjetske zveze. Območje *Turkmenistana* so okrog 10. stoletja naselila plemena Oguzov, turkmenska etnična identiteta pa se je oblikovala v 15. stoletju. Južni del območja je sodil pod Perzijo, severnega pa so nadzirali uzbeški kanati Hive in Buhare. V 19. stoletju so si območje podredili Rusi, ki so leta 1895 sklenili z Angleži dogovor o medsebojni delitvi vplivnih območij v tem delu Azije, na podlagi katerega je nastala južna turkmenistanska meja. Boljševiški vojski se je leta 1917 lokalno prebivalstvo zoperstavilo s proglasitvijo Transkaspiske oblasti, ki so jo podpirali Britanci. Kljub temu so sovjetske sile leta 1918 območje zavzele in tu oblikovale avtonomno republiko Turkestan. Uporniki so za nekaj časa ponovno prevzeli oblast v prestolnici in nadaljevali s protisovjetskimi dejavnostmi tudi po letu 1924, ko je bila proglašena socialistična republika Turkmenistan. Slednji je leta 1991 pridobil samostojnost pod oblastjo leto poprej imenovanega komunističnega voditelja Nijazova, ki je bil leta 1999 imenovan za doživljenjskega predsednika z imenom Turkmenbaši (vodja Turkmenov). Po njegovi smrti leta 2006 je prišlo le do delne demokratizacije, saj je bila ustava leta 2008 sicer spremenjena tako, da dopušča večstrankarski sistem, dejansko pa ostajajo opozicijske stranke odrinjene v ilegalo. Leta 2005 je Turkmenistan izstopil iz Skupnosti neodvisnih držav in omogočil Američanom, da v državi postavijo svoja vojaška oporišča.

Med prebivalci (skupaj ok. 5,2 mio) prevladujejo Turkmeni (79 %) pred Uzbeki (9 %), Rusi (3 %) in Kazaki (3 %); uradni jezik je turkmenščina, uporabljata pa se tudi uzbeščina in ruščina. Leta 1992 so namesto cirilice ponovno uvedli latinico. V verskem pogledu prevladujejo muslimani (87 %); neverujočih je 11 %. Sovjetske oblasti so tu uredile obsežen namakalni sistem, sicer pa ob gojenju pšenice in bombaža prevladuje mesna in mlečna živinoreja. Bolj kot kmetijstvo pa je bilo pomembno izkoriščanje obsežnih zalog zemeljskega plina, ki so ocenjene na okrog 23 tisoč mrd m³. Izkoriščanje se je pričelo po drugi svetovni vojni; pred razpadom Sovjetske zveze so letno načrpali okrog 80 mrd m³ plina, sedaj pa okrog 38 mrd m³. Turkmenistan je bil in ostaja drugi največji producent zemeljskega plina na območju nekdanje Sovjetske zveze. Plin, ki obsega tudi večji del turkmenistanskega izvoza, so odvajali po plinovodih v Rusijo, leta 2009 pa so zgradili še plinovod proti Kitajski in Iranu. Nafto, ki jo črpajo vzdolž Kaspijskega morja

(ok. 9 mio t letno) pa odvajajo po naftovodu v Baku in preko Azerbajdžana na zahod. Vrednost izvoza (ok. 14,5 mrd USD) za skoraj 5 mrd USD presega vrednost uvoza, glavni izvozni partnerici pa sta Kitajska in Turčija. Zunanji dolg znaša 1,8 mrd USD, zunanja pomoč pa 40 mio USD (0,2 % BDP).

Območje *Kazahstana* obsega obsežno območje med Kaspijskim morjem ter notranjo Kitajsko in Mongolijo. Kazaki so potomci mongolskih in turških plemen, ki so se tu naselila v 1. stoletju pr. n. št., a so se kot ločena etnična skupina uveljavili ob koncu 15. stoletja, ko so se organizirali kot samostojna »kazaška horda«. V naslednjem stoletju so kazaki oblikovali močno kraljestvo med Aralskim jezerom in centralnoazijskim gorovjem, vendar je v 17. stoletju kraljestvo propadlo, kazaško ljudstvo se je razselilo, območje pa je prešlo pod ruski vpliv, ki se je še utrdil v 19. stoletju. Tedaj je oblast v območje pričela naseljevati ruske in ukrajinske kolone, Kazaki pa so se pričeli vidneje upirati ruski nadoblasti. Leta 1916 je silovit upor oblikoval avtonomno protisovjetsko oblast, ki pa so jo boljševiške oblasti leta 1920 preoblikovale v avtonomno republiko Kirgizov, kakor so Rusi imenovali Kazake, da bi jih ločili od Kozakov. Leta 1925, ko je prevzela ozemlje dotedanje republike Turkestan, se je republika preimenovala v Kazahstan, formalno pa je socialistična republika postala leta 1936.

V sovjetskem obdobje se je priseljevanje Rusov še povečalo, lokalno prebivalstvo pa je bilo podvrženo precejšnji rusifikaciji. Kazaščina je postala uradni jezik šele leta 1989, ko se je na čelo lokalne komunistične stranke povzpел Nazarbajev. Ta je državo vodil tudi po osamosvojitvi leta 1991 in začel obdobje osebnega avtoritarnega vladanja, ki še traja. Ruska vojska je ostala v Kazahstanu tudi po letu 1991, saj je do leta 1995 na Nazarbajevo prošnjo nadzirala južno mejo, ruski oficirji pa so tudi kasneje urili kazaško vojsko. V Kazahstanu Rusi še vedno upravljajo največjo vesoljsko postajo na svetu v Bajkonurju na podlagi najemne pogodbe. Meja s Kitajsko je bila dokončno potrjena leta 1998, meja z Rusijo pa je bila dogovorjena v dveh fazah: leta 1998 so določili morsko mejo na Kaspijskem morju, leta 2005 pa okrog 7500 km dolgo kopno mejo. Leta 1997 je bila prestolnica iz mesta Almaty (nekdanja Alma Ata) prenešena v mesto Akmola, ki je prevzelo ime Astana (prestolnica). Leta 1994 je Kazahstan pristopil v »Partnerstvo za mir«, ki ga je ponudila zveza NATO in nato prepustil v uporabo ameriški vojski nekatera vojaška letalska oporišča, ki so jih Američani uporabljali tudi pri vojaških operacijah v Afganistanu in Iraku. Podobno je Kazahstan sodeloval tako z Rusijo kot z ZDA pri dodeljevanju naftnih koncesij, čeprav je leta 2005 državni naftni koncern Kazakhoil kupila kitajska družba Petrochina, ki je istočasno odkupila še kanadsko naftno podjetje PetroKazahstan, ki je delovalo v državi.

Med prebivalci (skupaj ok. 16 mio leta 2010) prevladujejo Kazaki (63 %) pred Rusi (24 %) in drugimi manjšinami, od katerih pa nobena ne presega 3 % prebivalstva. Uradni jezik je kazaščina, uporablja pa se tudi ruščina; v verskem pogledu je muslimanov 70 %, kristjanov pa 26 %. Tranzicijsko obdobje je kazaško gospodarstvo oslabilo do leta 2000, ko se je pričela ponovna in dokaj visoka rast na podlagi izvoza energentov, tako da je postal Kazahstan najbolj razvita država Centralne Azije in ena izmed 20 najbolj perspektivnih držav za mednarodne investitorje. Med kmetijskimi kulturami prevladuje pšenica, tradicionalno razvita pa je tudi živinoreja, posebej na področju ovčjereje s pridobivanjem dragocenega astrahana iz volne pasme karakul. Na področju energentov lahko Kazahstan izkorišča bazene nafte in plina ob Kaspijskem morju, ki sodijo med največje na svetu. Črpanje se je pričelo že leta 1911, po drugi svetovni vojni pa so zgradili tudi naftovod do Urala. Nove bazene so odkrili leta 1979 in 1999; od leta 2001 vodi nov naftovod preko Kaspijskega morja na zahod do Črnega morja, leta 2004 pa so odprli še naftovod do Kitajske. Proizvodnja nafte se je tedaj podvojila in sedaj že presega 75 mio t; podobno se je povečala produkcija zemeljskega plina, ki sedaj znaša okrog 10 mrd m³. Kazahstan sodi med največje svetovne producente urana, pomemben pa je tudi izkop premoga, železa, zlata, srebra, drugih redkih mineralov in fosfatov, kar je omogočilo tudi razvoj težke industrije. Vrednost izvoza (59 mrd USD) je dvakrat višja od vrednosti uvoza, med izvoznimi dobrinami pa daleč prevladuje nafta z derivati (okrog 50 % vrednosti izvoza). Izvoz gre večinoma na Kitajsko in v Italijo. Zunanji dolg znaša skoraj 120 mrd USD ali malo manj od vrednosti BDP, zunanja pomoč pa okrog 300 mio USD.

Uzbekistan je po številu prebivalcev (skoraj 28 mio leta 2010) največja centralnoazijska država. Območje so v preteklosti naseljevala perzijska ljudstva, v 7. in 8. stoletju pa so del ozemlja zasedli Arabci. Sledile so invazije Perzijcev in Turkov (11. stoletje), Kitajcev (12. stoletje) in Mongolov (13. stoletje), ki so leta 1370 tu oblikovali lastni imperij s središčem v Samarkandi. V 16. stoletju so se tu naselili nomadski Turki, ki so jih imenovali Uzbeki po enem izmed poglavarjev Zlate horde Uzbek kanu. V 18. in 19. stoletju so tu delovali kanati Buhare, Samarkande in Kokanda, ki so do leta 1876 prešli pod rusko nadoblast. Boljševiki so območje prevzeli v letih 1917–18 in tu oblikovali avtonomno republiko Turkestan. Lokalni uporniki pa so se povezali z »belo gardo« in Angleži in se boljševikom upirali do leta 1920, ko so sovjetske sile zasedle Hivo in Buharo ter leta 1924 to ozemlje z delom Turkestana oblikovale kot socialistično republiko Uzbekistan. V njej so leta 1936 konstituirali še avtonomno ozemlje Karakalpačov. Sovjetske oblasti so delno razvijale lokalno kulturo in jezik (čeprav je bil uzbeščini priznan status uradnega jezika šele leta 1989), zavirale pa islamsko religijo. Poseben problem je

predstavljalo vse hitrejšje izsuševanje in krčenje Aralskega jezera, saj so večino voda rek Sirdarja in Amudarja, ki sta se izlivali v jezero, uporabljali za namakanje kmetijskih površin in za potrebe industrije. Razrešitev tega problema je seveda še otežil razpad Sovjetske zveze, ko se je na oblast povzpel še danes predsedujoči Karimov, ki je leta 1994 podpisal z Rusijo sporazum o privilegiranem gospodarskem sodelovanju, državo pa odprl tudi do ZDA, katerim je v letih 2001–2005 prepustil v uporabo logistično bazo za ameriške operacije v Iraku in Afganistanu. Zaradi državljanske vojne v Tadžikistanu in strahu pred terorističnimi napadi, ki so sicer prizadeli Taškent v letih 1999 in 2004, je Uzbekistan zaprl in miniral mejni pas s to državo, povečal pa tudi notranjo represijo islamskih grupacij. Leta 2005 so uzbeške sile ubile do 500 protestnikov v Andižanu, na meji s Kirgizistanom, zato je EU sprejela do države nekatere sankcije.

Večina prebivalcev je uzbeške narodnosti (78 %), prisotne pa so manjšinske skupine Tadžikov (5 %), Kazakov (4 %), Tatarov (3 %), Rusov (3 %), Karakalpačov (2 %) in drugih. V verskem pogledu prevladujejo muslimani (88 %); neverujočih je 11 %. Država, za razliko od drugih nekdanjih sovjetskih republik, ni doživela hujše gospodarske krize po osamosvojitvi, tudi zato, ker temelji uzbeška ekonomija predvsem na kmetijskem sektorju in na produkciji bombaža. Obsežen namakalni sistem (okrog 160 tisoč km), ki so ga oblasti razvile po letu 1930, je omogočil obdelavo dotlej sušnih stepskih območij in omogočil Uzbekistanu, da je postal celo tretji največji svetovni producent bombaža v začetku 21. stoletja (sedaj na petem mestu). Pomembna je tudi produkcija pšenice in povrtnin ter mlečna živinoreja in gojenje dragocene ovčje pasme karakul. Povečuje se izkoriščanje nafte (2 mio t) in zemeljskega plina (nad 60 mrd m³) ter urana, zlata (deseti svetovni proizvajalec), srebra in drugih mineralov. Vrednost izvoza (ok. 16 mrd USD) za skoraj 10 mrd USD presega vrednost uvoza; glavne izvozne dobrine so bombaž, šota, uran, energenti in športna vozila, glavni izvozni partner pa Rusija. Zunanji dolg znaša 5,5 mrd USD, zunanja pomoč pa nekaj manj kot 200 mio USD (0,5 % BDP).

Območje *Tadžikistana* je sodilo v t. i. Transoksanijo med rekama Amudarja (Oksus v grščini in latinščini) in Sirdarja, ki so jo obvladovali najprej Perzijci in nato Aleksander Veliki. Islamizirano je bilo v 7. stoletju, Tadžiki pa so se kot ločena skupina tu uveljavili v 8. stoletju in bili v 13. stoletju priključeni mongolskemu imperiju Džendžis kana. Med 16. in 17. stoletjem sta se za nadzor regije potegovali Perzija in Uzbekistan, v naslednjem stoletju pa Afganistan, kokandski kanat in buharski emirat. Konec 19. stoletja so severno območje Tadžikistana zasedli Rusi, območje južno od Amudarja pa je bilo priključeno buharskemu emiratu. Leta 1918 so boljševiki v severnem območju oblikovali avtonomno republiko Turkestan in leta 1921 zavzeli Dušanbe. Leta 1925 je sovjetski vojski

uspelo nadzorovati še južni del in tedaj je postal Tadžikistan avtonomno ozemlje v Uzbekistanu. Upravno samostojnost na ravni republike je pridobil leta 1929, vendar tako, da je del Tadžikov ostal v mejah drugih republik, medtem ko je Tadžikistan vključeval tudi pripadnike drugih narodnosti, predvsem Uzbeke. To je sprožilo po letu 1989 etnične konflikte in tesnejšo navezanost Tadžikistana na Afganistan in Iran, kar je povzročilo poseg sovjetske vojske. Po letu 1991 se je pričelo daljše obdobje nestabilnosti in notranjih konfliktov, ki so povzročili okrog 60 tisoč smrtnih žrtev. Dogovor med nekdanjimi komunističnimi oblastmi in združeno islamsko opozicijo je bil sicer dosežen leta 1997, tako da je oblast pod vodstvom Rahmona, ki so ga od leta 1992 dalje podpirali Rusi, priznala legitimnost opozicijskih strank. Rahmon je bil za predsednika potrjen tudi na naslednjih volitvah (prve večstrankarske volitve so potekale leta 2000) in ostaja na oblasti še danes. Tadžikistan je dejansko nekakšen ruski protektorat, saj je tu prisotnih nad 10 tisoč ruskih vojakov v podporo oblasti in za varovanje meje z Afganistanom. Napete ostajajo tudi razmere na meji z Uzbekistanom, ki je minimalen obmejni pas.

Med prebivalci (skupaj ok. 7,5 mio oseb) prevladujejo Tadžiki (65 %) pred Uzbeke (26 %), Rusi (4 %) in drugimi skupinami. V verskem pogledu pa prevladujejo muslimanski suniti (80 %) pred šiiti (5 %); neverujočih je 14 %. Uradni jezik je tadžiščina, uporabljata pa se tudi ruščina in uzbeščina. Ekonomija ostaja dokaj odvisna od ruske pomoči, ki je tudi omogočila ponovni zagon težke industrije (v Tadžikistanu je za časa Sovjetske zveze deloval eden izmed največjih obratov za proizvodnjo aluminija na svetu), čeprav se večina prebivalstva preživlja s kmetijstvom, kjer v tržnem pogledu izstopa gojenje bombaža, sicer pa se ohranja tradicionalna živinoreja. Razvija se tudi rudarstvo, saj država razpolaga z različnimi redkimi minerali. S pomočjo tujih investorjev gradijo tako nove hidrocentrale, ki naj bi zmanjšale sedanjo energetskega deficitarnost. Vrednost izvoza (ok. 1,5 mrd USD) ne dosega niti polovice vrednosti uvoza; več kot polovica izvoza odpade na aluminij, večinoma pa je namenjen na Nizozemsko in v Turčijo. Zunanji dolg znaša 1,9 mrd USD, zunanja pomoč pa okrog 400 mio USD (8 % BDP).

Območje *Kirgizistana* so Kirgizi naselili med 10. in 13. stoletjem. Kasneje so ga zavzeli Mongolci in različna turška plemena, dokler si niso leta 1758 območje podredili Kitajci. V začetku 19. stoletja je bil Kirgizistan vključen v kanat Kokand, ki je leta 1876 prešel pod rusko nadoblast. Da bi lokalno prebivalstvo ločevali od Kazakov, ki so jih tedaj imenovali Kirgizi, so zanj uporabljali izraz »črni Kirgizi« ali Karakirgizi. V letih 1917–19 so tudi tu potekali boji med boljševiki in protikomunističnimi silami; tedaj je bila v širšem območju ustanovljena avtonomna republika Turkestan, ki je postala socialistična republika Kirgizistan leta 1936. Prebivalstvo se je močno upiralo prisilni kolektivizaciji, rusifikaciji in zatiranju

islamske religije, ob koncu sovjetske dobe pa so se pričeli še konflikti med Kirgizi in Uzbeki, ki v dobršni meri naseljujejo jugozahodni del države. Gibanje za samostojnost Kirgizistana je vodil predsednik Akademije znanosti Akajev, ki je bil leta 1991 tudi izvoljen za predsednika države. Po letu 1993 pa je Akajev pričel državo voditi na vse bolj avtoritaren način, kar je povečalo notranje konflikte. Leta 2001 je Akajev pričel tesneje sodelovati z ZDA, ki so v Kirgizistanu lahko postavili svoje vojaške baze za operacije v Afganistanu in Iraku. Leta 2005 so uporniki zasedli večja mesta na jugu države in prisilili Akajeva, da se je zatekel v Rusijo. Istega leta je bil za novega predsednika izvoljen vodja opozicije Bakijev, ki pa se je moral leta 2010 po novih protestih tudi sam zateči v tujino. Med prebivalci (skupaj ok. 5,5 mio leta 2010) prevladujejo Kirgizi (65 %) pred Uzbeki (14 %), Rusi (13 %) in kar številnimi drugimi etničnimi skupinami, med katerimi pa nobena ne presega 1 % skupnega prebivalstva. Leta 1989 so kirgiščino, ki sodi med turške jezike, proglasili za edini uradni jezik (pisava je ostala cirilica), od leta 2001 pa je tudi ruščina ponovno pridobila status uradnega jezika. V verskem pogledu prevladujejo muslimanski suniti (70 %); neverujočih je 25 %. Med kmetijskimi kulturami ima največjo izvozno vrednost produkcija tobaka in bombaža, sicer pa prevladuje živinoreja, kjer izstopa gojenje konj. Precejšnje so zaloge rudnih virov; leta 2004 je bil Kirgizistan največji producent zlata na svetu, še danes pa obsega zlato skoraj 45 % vsega izvoza. Hidroenergetski viri omogočajo poleg tega Kirgizistanu, da izvaža del električne energije v sosednje države. Skupaj znaša vrednost izvoza, ki je večinoma usmerjen v Združene arabske emirate, Švico in Rusijo, okrog 0,6 mrd USD, kar je za okrog 200 mio USD manj od vrednosti uvoza. Zunanji dolg znaša 3 mrd USD, zunanja pomoč pa nad 300 mio USD (7 % BDP). Nepismenih je le za 1 % prebivalstva; 10 % nima dostopa do pitne vode.

JUŽNA AZIJA

Manj fragmentirano je območje Južne Azije oziroma Indijskega podkontinenta. *Pakistan* (»ozemlje čistih«) je sodil v indijski britanski imperij in ob osamosvojitvi leta 1947 vključeval še sedanji Bangladeš. Politična delitev britanskih posesti v Indijskem podkontinentu je temeljila predvsem na verskem elementu oziroma na delitvi med muslimani in hindujci. Ta je povzročila vrsto konfliktov med Pakistanom in Indijo, nenazadnje tudi zaradi kontrole območja Kašmirja (vojna v letih 1947–49), zaradi česar se je okrog 10 milijonov hindujcev izselilo iz Pakistana in okrog 7 milijonov muslimanov iz Indije. Od leta 1956 je Pakistan islamska republika, oblast pa so večinoma izvajali vojaki, tudi zaradi številnih in stalnih notranjih konfliktov. Posebej izrazit je bil tisti, ki je naposled leta 1971

povzročil odcepitev vzhodnega Pakistana oziroma Bangladeša. Država je doživela več vojaških državnih udarov ter umor tako predsednika Alija Bute (1979) kot njegove hčerke Benazir (2007). Po letu 1990 so se močno okrepila tudi skrajna islamistična gibanja, ki so leta 1998 dosegla, da je bilo v državi uvedeno koransko pravo. Z Indijo je Pakistan obnovil diplomatske odnose šele leta 2003, ko so se tudi nekoliko normalizirale razmere v Kašmirju. Podporo talibanskim upornikom so uradno pakistanske oblasti umaknile po letu 2001, vendar je postal Pakistan dejansko zatočišče teroristične organizacije al-Qaeda, kar priča tudi dejstvo, da so ameriške sile tu naposled ubile Bin Ladna leta 2011.

V Pakistanu živi okrog 185 milijonov ljudi; prevladuje skupina Pundžab (53 %) pred Paštuni (13 %), Sindi (12 %), Sarajiki (10 %) in pripadniki skupine Urdu (8 %). V verskem pogledu se prebivalstvo deli v glavnem med muslimanske sunita (75 %) in šiite (20 %). Uradni jezik je urdu, uporablja pa se tudi angleščina; v uporabi je arabski alfabet. Kmetijsko produkcijo pestijo občasne suše in poplave, ki uničujejo pridelke, razvoj področja pa omejuje tudi veleposestna struktura in nizka produktivnost, ki ne zagotavlja vselej prehranske samozadostnosti. Glavne kulture so sladkorni trs (5. svetovni proizvajalec), pšenica in riž, v izvoznem pogledu pa zlasti bombaž (Pakistan je 3. svetovni pridelovalec bombaža in bombažnih tkanin ter 4. proizvajalec bombažnega blaga). Pomembna je tudi živinoreja: Pakistan je 3. svetovni producent masla, 4. producent mleka in 6. po številu goveda in konj. Mineralni viri obsegajo premog (3 mio t), zemeljski plin (38 mrd m³) in nafto (3 mio t), ki pa ne zadoščajo potrebam. Vrednost izvoza znaša 21,5 mrd USD, kar je za več kot 15 mrd USD manj od vrednosti uvoza. Večina izvoza odpade na oblačila, tekstilne izdelke in bombaž, glavni trgovinski partner pa so ZDA. Zunanji dolg znaša 55,6 mrd USD, zunanja pomoč pa 2,8 mrd USD (2 % BDP). Nepismenih je 45 % prebivalcev; 10 % nima dostopa do pitne vode.

Indija je daleč največja država v regiji in z 1,2 milijardo prebivalcev druga najbolj obljudena država v Aziji oziroma na svetu. V zgodovinskem pogledu je bila zibelka različnih civilizacij dravidskega in nato arijskega izvora, ki so dravidska ljudstva potisnila proti jugu. Na arijski indoevropski podlagi se je razvil sanskrt kot začetnik modernih hindujskih jezikov. Na arijskih religijah temelji tudi sodobni hinduizem. Po 6. stoletju pr. n. št. se je v Indiji razširil še budizem, nastala pa so tudi večja kraljestva okrog rege Ganges. Muslimanski vpliv se je povečal po 12. stoletju in dosegel vrhunec pod dinastijo Mogul turškega porekla (1526–1858). Angleški vpliv se je uveljavil preko Vzhodnoindijske družbe, ki je tu uveljavila svoj trgovinski monopol in iz območja izpodrinila Portugalce in Holandce. Družba je dejansko izvajala svojo nadoblast tudi nad množico lokalnih indijskih oblasti, dokler je ni britanska krona leta 1858 razpustila in sama prevzela

neposredni nadzor nad bogatim območjem. Generalni guverner je pridobil naziv podkralja in upravljal zlasti produkcijo kolonialnega blaga za angleški trg (čaj, kava, indigo). Britanska oblast je sicer opravila določeno modernizacijo Indijskega podkontinenta, vendar pa je tudi močno prizadela dotlej močno razvito tekstilno industrijo, saj je ta predstavljala konkurenco angleški, tako da se je Indija iz največjega svetovnega producenta bombažnih tkanin spremenila le v izvoznika surovega bombaža za britansko industrijo. Na vsak način se je za časa angleške nadoblasti uveljavila tudi kongresna stranka (po letu 1885), v okviru katere je Gandhi razširjal svojo nenasilno protikolonialno vizijo.

Po drugi svetovni vojni je britanska laburistična oblast nekdanji indijski imperij razdelila na dva »dominiona« (1947): enega s prevlado muslimanov in enega (Indijsko unijo) s prevlado hindujcev. Takoj so se pričeli konflikti med obema stranema, ki so povzročili masovno migracijo z ene strani na drugo in med drugimi tudi uboj Gandhija leta 1948, ki ga je zakrivil hindujski skrajnež. Kongresno stranko je prevzel Nehru, ki je poenotil državo in ji leta 1950 dal federalni in laični republikanski ustroj, ki še danes označuje moderno Indijo. Leta 1954 so v Indijo integrirali še nekdanjo francosko kolonialno oporišče Pondicherry ter leta 1961 nekdanje portugalsko kolonialno oporišče Goa. Po letu 1955 so poskusili tudi modernizirati indijsko družbo in delno odpraviti sistem kast, poligamijo in pravno zapostavljanje žensk, v političnem smislu pa je bila Indija med glavnimi voditeljicami Gibanja neuvrščenih in je razvijala gospodarske vezi tako z zahodnimi kot vzhodnimi državami. Njeno mednarodno vlogo pa so delno zavirali dolgotrajni konflikti s sosednjim Pakistanom in mejni spori s Kitajsko, ki so celo privedli do krajše vojne leta 1962. Nehruju je leta 1966 nasledila hčerka Indira Gandhi, ki je nekoliko oslabilo Pakistan, ko je podprla Bangladeš pri njegovi osamosvojitvi leta 1971 in pričela razvijati atomsko orožje, a je nalletela tudi na močan notranji odpor konservativne struje Kongresne stranke, ki se je oblikovala v ločeno politično enoto. Notranji konflikti so privedli do uboja Gandhijeve leta 1984 (ubili so jo njeni sikhovi telesni stražarji), ko je prišel na oblast njen sin Rajiv. Ta je poskusil pogasiti separatistične težnje v Pundžabu in splošne konflikte med etničnimi skupinami in kastami, vendar so tudi njega leta 1991 ubili tamilski teroristi. Konflikti so se nadaljevali tudi v naslednjih letih, do izvolitve Rajiveje žene Sonie Gandhi (rojena je bila v Italiji) za novo indijsko predsednico leta 2004. Nova oblast je poskrbela za delno notranjo pomiritev in za delni umik indijske vojske iz spornega ozemlja v Kašmirju, kar je omogočilo odprtje nekaterih mejnih prehodov s Pakistanom. V zadnjem obdobju se v nekaterih delih države ponovno povečujejo verski konflikti, še posebej med muslimani in hindujci ter med hindujci in kristjani.

Med prebivalci v etničnem smislu prevladujejo Ariji ali Hinduji; na Dekanski planoti prevladujejo dravidska ljudstva, zlasti skupine Tamil, Kannada, Irulo, Toda in Teluga, v obmejnih območjih pa so številne tudi razne manjšine (Afganci, Baluči, Mongolci, Birmanci, Tibetanci in drugi). V Indiji govorijo več kot 1600 različnih jezikov in dialektov; glavni skupini sta indoevropska, v okviru katere prevladuje jezik hindi, ki ga govori okrog 40 % prebivalcev, ter dravidska v južni Indiji. V indoevropsko skupino sodijo še jeziki bengali (8 % preb.), marathi (7 %), gujarati (5 %) ter orijski in pundžabi (po 3 % preb.); med dravidskimi jeziki pa so najbolj razširjeni tamilščina (6 % preb.), telugu (8 %) ter kannada in malajalam (po 4 % preb.). Govorci manj razširjenih jezikov so se močno uprli odločitvi, da postane hindi ob angleščini uradni jezik v državi, sama oblast pa ni nikoli težila k večji notranji homogenizaciji, tako da se v praksi v različnih federalnih enotah uporabljajo tudi drugi lokalni jeziki. Indijska ustava priznava 14 (od leta 1992 17) večjih manjšinskih jezikov in omogoča njihovo poučevanje. Na severu države se uporablja severna različica posebnega indijskega alfabeta, na jugu pa južna različica, ki jo uporabljajo tudi na Šri Lanki. V verskem pogledu prevladuje hinduizem (81 % preb.) pred muslimansko vero (9 % sunitov in 3 % šiitov); sikhov (ta monoteistična vera nekako kombinira elemente hinduizma in islama) je 2 %, po 1 % pa katolikov, protestantov in budistov.

Indijska ekonomija se je izraziteje opomogla po letu 1990, ko se je pričela tudi večja industrializacija, še posebej pa so se razvile različne storitvene dejavnosti za širši anglofonski svet ter proizvodnja računalniških »softwarov« (Indija je drugi največji izvoznik teh instrumentov za ZDA). Raziskovalno-razvojne dejavnosti in telekomunikacije predstavljajo tako okrog 25 % BDP, kar je dokaj nenavadno za državo v razvoju. Ta status nedvomno potrjuje dejstvo, da je v Indiji še vedno okrog 60 % aktivnih v primarnem sektorju, ki predstavlja okrog 20 % BDP. Kmetijstvo se je dokaj moderniziralo v obdobju 1950-1980, posebej v severnem delu države, kjer so možnosti za namakanje večje. Indija je 3. največji svetovni proizvajalec žit (2. največji producent pšenice in riža), 2. največji proizvajalec sladkornega trsa, bombaža, krompirja in arašidov, a tudi čaja in sadja (1. proizvajalec banan in 4. proizvajalec agrumov); 3. proizvajalec tobaka, in 5. največji proizvajalec kave. V Indiji gojijo največ goveda na svetu, predvsem v pomoč pri kmetijskem delu in za proizvodnjo mleka (1. svetovni pridelovalec mleka in masla), ne pa za meso, saj hinduizem prepoveduje uživanje kravjega mesa; je tudi druga oziroma tretja država na svetu po številu koz oziroma ovc ter je druga na svetu po ulovu sladkovodnih rib. Obsežna je tudi rudarska produkcija, saj je Indija 3. največji svetovni proizvajalec premoga ter 4. proizvajalec železa, jekla, cinka, boksita in soli; pomemben je tudi izkop srebra in diamantov, medtem ko črpanje nafte (37

mio t) in plina (40 mrd m³) krije le okrog 30 % potreb. Na industrijskem področju je Indija 2. največji producent cementa, 3. producent amonjaka, gnojil in hladilnikov, 4. producent tekstilnih izdelkov, 5. producent pnevmatik in telefonov ter 6. producent avtomobilov in koles. Vrednost izvoza znaša preko 215 mrd USD, a je za okrog 100 mrd USD nižja od vrednosti uvoza. Glavni izvozni proizvodi so naftni derivati, kemični proizvodi, železova ruda, tekstilni izdelki in diamanti, glavni trgovinski partnerji pri izvozu pa so Združeni arabski emirati, ZDA in Kitajska. Indijo letno obišče okrog 5 mio turistov, kar ne omogoča neto priliva iz te dejavnosti. Zunanji dolg znaša skoraj 300 mrd USD, zunanja pomoč pa 2,4 mrd USD (0,2 % BDP). Nepismeni obsegajo približno tretjino prebivalstva; 12 % nima dostopa do pitne vode.

Na območju *Tibeta* je v obdobju 1768–69 nastala vojaška monarhija pod vodstvom ljudstva Gurkha, ki se je sem priselilo iz Indije. Britanski protektorat je postal leta 1816, ponovno samostojen pa leta 1923. V obdobju 1846–1951 je absolutno oblast izvajala dinastija Rana, dokler je ni zrušil ljudski upor s podporo Indije. Toda tudi nova monarhija ni pokazala večje demokratičnosti, saj so bile leta 1960 prepovedane vse stranke, parlament pa odpravljen. Leta 1989 je prišlo do novih ljudskih protestov, tudi zaradi ekonomske krize, ki jo je povzročila zmanjšana indijska gospodarska podpora spričo vezi, ki jih je Tibet pričel razvijati s Kitajsko. Leto kasneje je kralj ponovno dovolil delovanje strank, med katerimi se kongresna in komunistična stranka odslej izmenjujeta na oblasti. Po letu 1996 se je okrepila protimonarhična maoistična gverila, zaradi česar je kralj leta 2005 oklical v državi izredno stanje, ki je bilo odpravljeno leto kasneje zaradi ljudskega protesta. Do obljubljenе spremembe ustave in večje demokratizacije pa še vedno ni prišlo zaradi napetosti med oblastmi in maoistično gverilo.

Med prebivalci (skupaj ok. 30 mio) prevladujejo pripadniki skupine Gurkha (49 %) in drugih arijskih ljudstev, kot so Maithili (12 %), Bojpur (8 %), Magar in Tharu (po 7 %) ter Tamang (6 %); v osrednjem in vzhodnem hribovitem območju živi sino-tibetanska skupina Newar (6 % prebivalstva), nad 3 tisoč metrov n. v. pa mongolidno tibetansko prebivalstvo (Šerpe). Uradni jezik je nepalščina, jezik skupine Gurkha, ki se piše na podlagi severne različice indijskega alfabeta, uporabljajo pa se tudi lokalni jeziki; v verskem pogledu prevladujejo hindujci (81 %) pred budisti (11 %) in muslimani (4 %). Nepal sodi med najbolj revne azijske države; večina prebivalstva se preživlja s kmetijstvom, kjer prevladuje pridelovanje riža, koruze in sladkornega trsa; razvito je tudi gozdarstvo terreja goveda in koz. Lokalno ekonomijo vzdržujejo tudi pošiljke migrantov, ki obsegajo okrog 15 % BDP. Izvoz je skromen (0,9 mrd USD) in krije le četrtno vrednosti uvoza; tradicionalni trgovinski partner je bila Indija, krepijo pa se izmenjave s Kitajsko,

ZDA in državami EU, odkoder prihaja tudi večina turistov (ok. 500 tisoč). Zunanji dolg znaša 3,4 mrd USD, zunanja pomoč pa 0,9 mrd USD (7 % BDP). Nepismenih je 40 % prebivalcev; 12 % nima dostopa do pitne vode.

Bangladeš (ok. 165 mio preb.) je po razdelitvi britanskega Indijskega imperija leta 1947 obsegal vzhodni Pakistan, saj v njem prevladuje muslimansko prebivalstvo. Matični Pakistan pa je njegov vzhodni del obravnaval kot nekakšno notranjo kolonijo, kar je v vzhodnih provincah kmalu sprožilo separatistične težnje. Te so se okrepile leta 1971, ko so vzhodne lokalne oblasti z vojaško podporo Indije proglasile neodvisnost republike »Svobodne Bengale« (Bangladeš). Po letu 1975 so se povečali notranji konflikti, ki so povzročili serijo državnih udarov in ubojev. Do določene normalizacije in ponovne vzpostavitve demokratičnih vlad je prišlo šele po letu 1991, vendar so se po letu 2000 okrepila skrajna islamistična gibanja, ki so ponovno povečala notranjo nestabilnost. Po letu 1976 je Bangladeš ponovno vzpostavil diplomatske odnose s Pakistanom, medtem ko so se poslabšali odnosi z Indijo, ki skoraj v celoti obkroža Bangladeš, tudi zaradi nerazrešenih vprašanj pri upravljanju z reko Ganges, delta katere obsega dobršen del državnega ozemlja. Večina prebivalcev (98 %) pripada bengalski etnični skupini; bengalščina je uradni jezik, ki se naslanja na severnoindijsko pisavo, uporablja pa se tudi angleščina. Od leta 1988 je islam državna vera, čeprav zakonodaja dopušča svobodo vere; muslimanov je 89 %, hindujcev pa 10 %.

Obsežne možnosti namakanja omogočajo kar tri žetve riža na leto, vendar pa z druge strani Gangesova delta povzroča občasne katastrofalne poplave, katerim se pridružuje še nevarnost dviga morske gladine in salinizacije kmetijskih površin zaradi globalne otoplitve. Vsekakor je Bangladeš 4. največji svetovni pridelovalec riža, med izvoznimi kulturami, kjer so posebej dejavni indijski investitorji, pa izstopa proizvodnja jute, čaja, sladkornega trsa, bombaža, tobaka in tropskih sadežev. Bangladeš zaseda tudi 4. mesto na svetu po ulovu sladkovodnih rib in 3. mesto po številu koz. Na industrijskem področju prevladuje proizvodnja tekstila in oblačil, predvsem na podlagi zunanjih investitorjev. Črpanje zemeljskega plina (ok. 20 mrd m³) je omogočilo tudi razvoj kemične industrije. Vrednost izvoza (ok. 19 mrd USD) je za ok. 9 mrd USD manjša od vrednosti uvoza. Pri izvozu prevladujejo tekstilni izdelki, glavni trgovinski partnerici pa sta ZDA in Nemčija. Pomemben dodatni vir predstavljajo pošiljke migrantov. Zunanji dolg znaša 22 mrd USD, zunanja pomoč pa 1,2 mrd USD (nad 1 % BDP).

Mjanmar oziroma Burmo se funkcionalno običajno uvršča med države Jugovzhodne Evrope, čeprav je geografsko povezana z državami Južne Azije. Območje je predstavljalo zibelko starih civilizacij, ki pa so večinoma delovale dokaj izolirano od ostalih političnih sistemov. Leta 1886 je bilo vključeno v

britanske kolonialne posesti kot del Indijskega imperija. Med drugo svetovno vojno je Burma sprva podpirala Japonsko, nato pa se je povezala z zavezniki. Neodvisnost je pridobila leta 1948 kot Birmanska federalna unija in zavrnila članstvo v Commonwealthu. Notranji medetnični konflikti in boj za prevlado pri produkciji opija so leta 1962 privedli na oblast vojaški režim, ki je v državi uvedel blokovsko nevtralnost in birmansko verzijo socializma s poddržavljanjem gospodarstva. Tako je bila leta 1974 proglašena birmanska socialistična republika, država pa je leta 1981 izstopila iz Gibanja neuvrščenih. Zaradi ljudskega upora je vojaški režim leta 1988 omejil notranje svoboščine, leto kasneje pa vodjo opozicije, Nobelovo nagrajenko za mir v letu 1991 Suu Kyi, obsodil na hišni pripor, njena osamitev pa je s krajšimi prekinitvami trajala do leta 2010. Čeprav je režim sklical nove svobodne volitve, na katerih je premočno zmagala opozicija, že leta 1990, je oblikovanje nove vlade oziroma parlamenta zamrznil do leta 2010, ko so bile pod strogim nadzorom vojaškega režima in ob bojkotu glavne opozicijske stranke sklicane ponovne volitve in prvič imenovan nevojaški predsednik države. Postopno demokratizacijo pa še vedno močno ovirajo notranji medetnični konflikti in separatistične težnje. Med prebivalci (skupaj 50,5 mio leta 2010) prevladujejo Birmanci (56 %), ljudstvo tibetanskega porekla, ki je območje naselilo v 8. stoletju, večje manjšinske skupine pa predstavljajo ljudstva Karen (10 %), Šan (7 %), Čin (3 %), Mon in Kačin (po 2 %). Številni pripadniki teh skupin (po ocenah do 1 milijon oseb) so se morali zaradi gverilskih spopadov umakniti v sosednjo Tajsko. Uradni jezik je birmanščina, ki se piše na podlagi južnoindijskega alfabeta, uporablja pa se tudi angleščina; v verskem pogledu prevladujejo budisti (89 %) pred kristjani (5 %), muslimani (4 %) in animisti (1 %).

Mjanmar je pomemben producent riža, sladkornega trsa in arašidov (5. največji producent), a tudi fižola (med večjimi izvozniki te stročnice). V odročnejših vzhodnih predelih države je še vedno zelo razširjena produkcija opija (po ocenah okrog 300 t letno). Razširjena je govedoreja in ribištvo v obalnih predelih, kjer je osredotočeno tudi pridobivanje kavčuka ter črpanje nafte (1 mio t) in plina (11,5 mrd m³). Poleg obsežne produkcije lesa se povečuje, s pomočjo kitajskih investorjev, še izkoriščanje mineralnih virov: predvsem premoga, nekaterih redkih kovin, žade in dragih kamnov (Mjanmar je največji svetovni producent rubinov). Vrednost izvoza (ok. 9 mrd USD) je tako skoraj dvakrat višja od vrednosti uvoza; pri izvozu prevladujeta zemeljski plin in les, glavne trgovinske partnerice pa so Tajska, Indija in Kitajska.

Posebno mesto ima v južnoazijski regiji otočna *Šri Lanka* oziroma Cejlon. Tu je nastalo več singalskih kraljestev – Singalci so indijsko arijsko ljudstvo –, ki pa so jih kasneje ogrožali vdori Tamilcev z Dekanske planote. V 16. stoletju

so na otoku ustanovili kolonialna oporišča najprej Portugalci (1505) in nato še Holandci (1658), območje pa so si naposled podredili leta 1802 Angleži. Cejlon je pridobil neodvisnost leta 1948 v okviru Commonwealtha, leta 1972 pa je bila proglašena republika Šri Lanka, ki se je vključila v Gibanje neuvrščenih. Tedaj se je tudi poostрил konflikt med večinskimi Singalci in manjšinskimi Tamili, ki so zahtevali neodvisnost. S posredovanjem Indije, ki je v Šri Lanko poslala svoje vojaške enote, je bil leta 1987 dosežen sporazum, ki je priznal tudi tamilščino kot uradni jezik in v tamilskih provincah oblikoval lokalne skupščine z delno avtonomijo. Temu dogovoru pa so nasprotovale skrajno leve singalske teroristične skupine. Tako se je po umiku indijske vojske leta 1990 ponovno razvnela državljanska vojna, med katero je bil leta 1993 ubit tudi predsednik države. Šele leta 2002 je bilo med stranmi podpisano premirje, notranje napetosti pa so se nadaljevale. Poleg tega je državo leta 2004 prizadel tsunami, ki je povzročil okrog 30 tisoč žrtev in približno milijonu ljudi, povečini Tamilcem, uničil bivališče. Zamude pri obnovi so zato spet podžgale medetnične konflikte in leta 2005 je bilo v državi ponovno razglašeno izredno stanje. Leta 2008 so vladne sile pričele intenzivno ofenzivo zoper tamilske uporniške sile in jih naslednje leto zlomile. Državlјanska vojna je povzročila do sto tisoč smrtnih žrtev in do milijon razseljenih beguncev.

Med prebivalci (ok. 20,5 mio leta 2010) prevladujejo Singalci (82 %); med drugimi ljudstvi so najpomembnejši na severu živeči Tamilci (9 %, več kot polovico Tamilcev so na otok naselili Angleži v 19. stoletju) in Mavri (8 %), potomci arabskih trgovcev in njihovih afriških sužnjev. Uradna jezika sta singalščina in tamilščina, uporablja pa se tudi angleščina. V verskem pogledu prevladujejo budisti (77 %) pred muslimani (9 %), hindujci (8 %) in kristjani (6 %). V ekonomskem pogledu je država relativno razvita, saj so konservativne vlade po letu 1977 državo odprle zasebni tržni ekonomiji in tujim investorjem preko posebnih prostocarinskih con. Na kmetijskem področju je ob produkciji riža razvita še proizvodnja čaja (4. svetovni pridelovalec in prvi izvoznik), kokosa, kavčuka in tropskega lesa. Pomemben je nadalje izkop dragocenih kamnov, povečuje pa se tudi izkoriščanje hidroenergije, na podlagi katere se razvija tudi industrijska proizvodnja, ki je sicer še vedno osredotočena na tradicionalno tekstilno panogo. Vrednost izvoza (8,5 mrd USD) je za okrog 5 mrd USD manjša od vrednosti uvoza. Glavnina izvoza odpade na tekstilne izdelke in čaj, glavni trgovinski parterici pa sta ZDA in Velika Britanija. Zunanji dolg znaša 17,2 mrd USD, zunanja pomoč pa 0,7 mrd USD (skoraj 2 % BDP). Pomemben dodatni vir predstavljajo tudi pošiljke migrantov.

VZHODNA AZIJA

V Vzhodni Aziji po svojem obsegu in številu prebivalcev (ok. 1340 mio leta 2010) vidno izstopa Kitajska: obsega ozemlje, ki je enakovredno celotni evropski površini in je najbolj obljudena država na svetu. Kitajska sodi tudi med najstarejše in najbolj razvite civilizacije na svetu: začetki kitajskega imperija so povezani z dinastijo Qin, kateri je uspelo združiti dotlej ločena rivalska fevdalna ozemlja, čeprav je bila konsolidacija državnega ustroja opravljena šele za časa dinastije Han (206–220 pr. n. št.). Imperij so nato ogrozile tatarske invazije v 6. stoletju in mongolska nadoblast v obdobju 1279–1368, po kateri se je pričelo obdobje dinastije Ming, ko je »nebesni« imperij dosegel vrhunec. Počasen zaton se je pričel za časa dinastije Quing (1644–1912) in bil posebej dramatičen v 19. stoletju zaradi kombinacije zunanjih evropskih vplivov in notranjih kmečkih uporov. K zatonu je močno pripomoglo tudi širjenje rabe in odvisnosti od opija med kitajskimi elitami. Opij so Kitajcem drago prodajali Angleži, zato so ti zaradi kitajske prepovedi po vnosu opija v državo začeli t. i. opijsko vojno (1839–42) in premagani Kitajski odvzeli ozemlje Hong Konga, ki je predstavljalo glavno trgovsko oporišče za trgovinsko izmenjavo s Kitajsko, ter državo prisilili, da je svoja pristanišča odprla mednarodni trgovini. V letih 1850–63 se je na jugu države pričel velik upor kmečkega prebivalstva, ki je bil naperjen tudi proti evropskim kolonizatorjem. Evropske sile so tedaj priskočile na pomoč kitajskim oblastem in tako še povečale svoj vpliv v državi in od Kitajske iztržile t. i. »neenake pogodbe«, na podlagi katerih so prevzele dejanski nadzor nad trgovskimi izmenjavami v območju. Poleg tega je oslabljen Kitajska leta 1895 izgubila še vojno z Japonsko, ki je prevzela nadzor nad Korejo in Tajvanom. Država je tedaj zapadla v popolno anarhijo, tako da je leta 1911 cesarstvo razpadlo in je bila proglašena republika, h kateri je pristopil dobršen del osrednje in južne Kitajske, ne pa severna območja, ki so ostala pod nadzorom vojaških guvernerjev (t. i. »gospodarji vojn«). Kmalu pa se je republiška oblast sprevrgla v vojaško diktaturo, proti kateri so bili posebej dejavni komunisti. Leta 1924 je komunistična stranka z nacionalisti vstopila v novo koalicijsko vlado, ki je pričela v kitajski državni sistem vključevati tudi severne province. Toda komunistični ekspanziji se je uprl general Chiang Kai-shek, ki je prevzel vodenje nacionalistične stranke in leta 1927 pričel državljansko vojno proti komunističnim silam, ki jih je vodil Mao Zedong. Ta je nato ukazal umik svojih sil, znan kot »dolga hoja« (1934–36). V to vojno se je leta 1931 ponovno vmešala Japonska in zasedla Mančurijo, leta 1937 pa tudi dele osrednje in južne Kitajske. Tedaj sta se sprti kitajski stranki začasno spet združili in pričeli protijaponski odpor do konca druge svetovne vojne.

Leta 1946 se je državljanska vojna obnovila, saj so komunisti zavrnil pre-dlog, da vstopijo v novo koalicijsko vlado z nacionalistično stranko. Leta 1949 so komunistične sile prevladale nad nacionalističnimi in Chiang Kai-shek se je zatekel na Tajvan. Nastala je tako Ljudska republika Kitajska, ki jo je vodil Mao, vendar je mednarodna skupnost ni priznala do leta 1971, ko je lahko od Tajvana prevzela mesto v Varnostnem svetu OZN, medtem ko so ZDA Kitajsko priznale šele leta 1979. Nova oblast je poskrbela za redistribucijo in kolektivizacijo kme-tijskih zemljišč in opravila poskus industrializacije sicer močno zaostale kitajske ekonomije. Leta 1962 je Kitajska prekinila odnose z dotlej partnersko Sovjetsko zvezo in se približala Gibanju neuvrščениh. Tedaj se je kitajsko vodstvo razde-lilo med večinsko strujo tistih, ki so želeli razmere v državi normalizirati, in manjšinsko strujo zagovornikov »trajne revolucije«, ki jo je zagovarjal tudi Mao. Slednji je tedaj sprožil t. i. »kulturno revolucijo« s pomočjo študentov oziroma t. i. »rdeče garde«, katere skrajne populistične pozicije je uspela nekako kompen-zirati bolj zmerna in pragmatična vlada pod vodstvom Zhou Enlaja. Po Maovi in Zhoujevi smrti leta 1976 je novo vodstvo poskrbelo za epuracijo zagovornikov »kulturne revolucije« z obsodbo t. i. »skupine štirih«, med katerimi je bila tudi Maova vdova, in pričelo v 80. letih prejšnjega stoletja s programom modernizacije države in njenemu odpiranju tržnemu gospodarstvu ter tujim investitorjem. V ta namen je oblast dodelila 14 obalnim mestom status prostocarinskih con, ki so bile nato razširjene v t. i. »specialne ekonomske cone«. Temu »zunanjemu« odpiranju pa ni sledila tudi notranja demokratizacija, saj je komunistična stranka ohranila monolitno oblast in s silo zatrla vsakršni notranji protest, vključno z osamosvojitvenimi težnjami v Tibetu. Napetosti so bile posebej izrazite leta 1989, ko so oblasti s tanki pogazile študente, ki so na trgu Tien an Men zahtevali več demokracije. Po smrti Denga Xiaopinga, ki je vodil kitajsko tranzicijo do leta 1998, je Kitajska uvedla desetletno izmenjavo svojih voditeljev, s katero je želela tudi zmanjšati rastočo korupcijo med njenimi vodilnimi organi. Medtem je pod kitajsko suverenost leta 1997 formalno prešel spet Hong Kong, ki pa bo ohranil poseben avtonomni status do leta 2047 po načelu »ena država, dva sistema«; tak status ohranja tudi bližnji Macao (nekdanje portugalsko kolonialno oporišče), ki je pod kitajsko formalno oblast prešel leta 1999. Istega leta je Kitajska sklenila z ZDA trgovinski dogovor, ki je pospešil izmenjave med državama, tako kot je novega zagona kitajskemu izvozu dal dogovor med Kitajsko in EU, sklenjen leta 2000, kar je navsezadnje omogočilo vstop Kitajske v Svetovno trgovinsko orga-nizacijo leto kasneje.

Z novim tisočletjem se tako pričinja prava kitajska gospodarska »eksplozi-ja«, saj sta se od leta 1980 do 2010 tako BDP kot BDP na prebivalca povečala kar

za petnajstkrat, stopnja letne rasti pa je presegla 10 %. Kitajska je po BDP na ta način prehitela Japonsko in postala nekakšna »svetovna tovarna«, predvsem za manufakturne industrijske izdelke z manjšo dodano vrednostjo. Z obsežnimi finančnimi sredstvi, ki izhajajo iz pozitivne trgovinske bilance, je začela Kitajska tudi sama delovati kot globalni investitor, tako na področju pridobivanja surovin, posebej v Afriki, kot na področju finančnih trgov v EU in ZDA. Kitajska izkazuje produkcijski svetovni primat na skoraj vseh področjih: na področju kmetijstva je največji svetovni producent pšenice, riža, krompirja, arašidov, čaja, tobaka, bombaža, sadja in agrumov, drugi največji producent koruze in tretji producent sladkornega trsa; je tudi država z največjim številom prašičev, ovc, koz, konjev in perutnine ter največji svetovni producent mesa, sladkovodnih in morskih rib ter jajc; na rudarskem področju beleži največji izkop premoga, železa, bakra, svinca, cinka, aluminija, soli, fosfatov in zlata na svetu; na industrijskem področju je največji producent litega železa, jekla, litega bakra, svinca, žvepljenih kislin, amonjaka, gnojil, cementa, pnevmatik, avtomobilov, koles, televizorjev, telefonov, pralnih strojev in hladilnikov ter drugih elektrotehničnih elementov in aparatov, cigaret, piva, bombažnih, lanenih in volnenih tkanin, tekstilnih izdelkov in oblačil ter papirja. Proizvodne in razvojne zmožnosti pa niso enakomerno razporejene. Obalno območje obsega tako okrog 55 % prebivalstva, toda okrog 80 % gospodarskih potencialov in 95 % mednarodnih trgovinskih izmenjav. Kljub komunističnemu ustroju, so notranje socialne neenakosti mnogo višje kot v Evropi in vse bolj izrazite, posebej med urbanim in ruralnim prebivalstvom ter med elito političnih ter gospodarskih voditeljev in direktorjev (tudi Kitajska je razvila svoj sistem »tajkunstva«) in slojem kmetov in industrijskih delavcev, ki lahko zaslužijo precej manj kot sto dolarjev na mesec. Vrednost izvoza znaša skoraj 1600 mrd USD in je za okrog 200 mrd USD višja od vrednosti uvoza. Pri izvozu prevladujejo električni in elektrotehnični materiali, računalniki in računalniški pripomočki, stroji in gospodinjski stroji, tekstilni izdelki in oblačila ter telekomunikacijski aparati. Glavni trgovinski partnerji pri izvozu so ZDA, Hong Kong in Japonska. Sam Hong Kong, ki v statističnem pogledu ni prištet ostali Kitajski, sodi med največja finančna središča v Aziji, vrednost njegove blagovne izmenjave pa znaša okrog 800 mio USD. Čeprav Kitajsko letno obiše nad 50 milijonov turistov, ostaja njena turistična bilanca rahlo negativna.

Med prebivalci prevladuje skupina Han (92 %), med manjšinami, ki skupaj obsegajo okrog 90 milijonov ljudi, pa nobena ne presega 1 % prebivalcev. Omeniti velja, da živijo izven Kitajske številne in vplivne kitajske skupnosti; samo v Severni Ameriki in Zahodni Evropi naj bi po ocenah živelo okrog 50 milijonov Kitajcev. Kitajski jezik se deli na osem večjih dialektalnih skupin in okrog 1500 jezikovnih

variant. Med skupinami je najpomembnejša pekinška (t. i. mandarinščina ali »putonghua«), ki jo uporablja 53 % prebivalcev in daje podlago tudi knjižni kitajščini, ki uporablja posebno logografično pisavo, medtem ko se na območju Šanghaja uporablja dialektalna različica »wu«, ki se od mandarinščine kar precej razlikuje, podobno kot se na primer razlikujeta angleščina in francoščina. V verskem pogledu prevladujejo ljudske kitajske religije (29 %), kristjanov je 10 %, budistov 8 %, animistov 4 %, neverujočih pa 47 %. Nepismenih je 6 % prebivalcev; 11 % nima dostopa do pitne vode.

Otok *Tajvan* obsega ozemlje v velikosti približno dveh Slovenij, vendar živi na njem okrog 23 milijonov prebivalcev. Kitajci so se tu naselili v obalnem pasu že v 12. stoletju in prisilili domorodno malezijsko prebivalstvo, da se je zateklo v notranjost. V 17. stoletju so na otoku oblikovali svoje kolonialne postojanke še Japonci, Španci, Holandci in Portugalci, ki so otok poimenovali Formosa (»lepo oblikovana«). Po izgubljeni kitajsko-japonski vojni so leta 1885 otok pridobili Japonci, po koncu druge svetovne vojne pa je ponovno prešel pod kitajsko upravo. Na otok se je leta 1949 po proglasitvi Ljudske republike Kitajske zatekel s somišljeniki vodja nacionalistične stranke Chiang Kai-shek in tu oblikoval Nacionalistično republiko Kitajsko, ki jo je dalj časa mednarodna skupnost priznavala kot zakonito zastopnico Kitajske. Šele leta 1971 je njegovo mesto v OZN zavzela Ljudska republika Kitajska, tako da je odtlej Tajvan izgubil status mednarodno priznane države. Do konca 80. let prejšnjega stoletja je oblast na otoku izvajala ena sama stranka, ki je ostala uradno v vojnem stanju s Kitajsko. Po letu 1988 se je na Tajvanu pričel proces demokratizacije, prebivalci Tajvana so lahko začeli obiskovati svoje sorodnike na Kitajskem, nova oblast pa je tudi pričela dialog z matično kontinentalno državo, ki je Tajvanu leta 1993 ponudila reintegracijo po načelu »ena država, dva sistema«, s katerim je prevzela tudi Hong Kong. Politična reintegracija ostaja zaenkrat še neizpolnjena, toda ekonomsko sodelovanje se je močno okrepilo po letu 2001, ko so bile odpravljene omejitve glede medsebojne trgovinske menjave in pretoka investicij. Posebej intenzivne so bile te na območju Šanghaja, kjer dela preko pol milijona Tajvancev. Tajvan je sodil med večje investitorje na Kitajskem, tudi zato, ker so sprva številne zahodne družbe iz varnostnih in finančnih motivov raje sklepale svoje posle posredno preko Tajvana in Hong Konga.

Tajvanci obsegajo 84 % prebivalstva, na Kitajskem rojeni Kitajci 14 %, malezijski domorodci pa 2 %; uradni jezik je kitajščina (mandarinščina). V verskem pogledu prevladujejo budisti (23 %) in taoisti (18 %), neverujočih je 48 %. Tajvan je po drugi svetovni vojni sledil japonskemu modelu in razvijal ob tekstilni in ladijski zlasti elektrotehnično industrijo, kateri se je v zadnjem obdobju pridružil

tudi mednarodno uspešen raziskovalni in finančni sektor. Vrednost izvoza znaša 275 mrd USD, kar za okrog 25 mrd USD presega vrednost uvoza. Večina izvoza odpade na elektronske in električne naprave ter računalniške komponente; glavni trgovinski partnerji so Kitajska, Hong Kong in ZDA.

Območje *Koreje* je tradicionalno sodilo pod kitajsko nadoblast, saj se je ta uveljavila že v 7. stoletju. V obdobju 1910–45 je Korejo okupirala Japonska, po drugi svetovni vojni pa so območje zasedle ameriške vojaške sile. Leta 1948 sta si velesili (ZDA in SZ) razdelili vplivni območji na Korejskem polotoku približno vzdolž 38. vzporednika in tako oblikovali Južno in Severno Korejo. Obe korejski strani sta se potegovali za nadvlado na polotoku in se v obdobju 1950–53 spustili v medsebojno vojno, ki je terjala več kot milijon smrtnih žrtev in v kateri so na južnokorejski strani sodelovali tudi ameriški vojaki. Leta 1960 je v Južni Koreji padel dotedanji režim in so uvedli bolj liberalno ustavo, vendar je leto kasneje prišlo do državnega udara in so vojaki ponovno prevzeli oblast. Podobno je ravnala vojska, ko je konec 70. let prejšnjega stoletja oblast na volitvah dobila liberalna opozicija in ubila njenega voditelja. Demokratizacija države se je pričela šele od leta 1987 dalje, ko se je tudi okrepil srednji sloj na račun rastoče industrializacije in tujih vlaganj. Leta 1993 je bila prvič sestavljena civilna vlada, ki je tudi poskusila normalizirati odnose s severno sosedo. Leta 1997 je Južna Koreja zašla v globoko ekonomsko krizo, iz katere je izšla po letu 2002 na podlagi še večje liberalizacije pri delovanju velikih podjetij ter razvoja malih in srednjih podjetij. Tedaj je oblast prvič prevzela progresivna opozicija, ki je okrepila napore po vsekorejski spravi. To je privedlo leta 2000 do prvega srečanja med voditelji obeh držav in začetka dogovarjanj, ki naj bi omogočila podpis mirovnega sporazuma med Korejama, ki ostajata uradno v vojnem stanju. Napetosti pa ostajajo, tudi zato, ker Severna Koreja zavrača vsakršni mednarodni nadzor njenega atomskega oborožitvenega programa.

Med prebivalci (skupaj 48,6 mio leta 2010) daleč prevladujejo Korejci (98 %), 2 % je Japoncev. Uradni jezik je korejščina, na katero je imela kitajščina precejšnji vpliv, čeprav se od 15. stoletja uporablja od kitajske nekoliko različna abeceda »hangul« na fonetični podlagi. V verskem pogledu je budistov 23 %, protestantov 20 %, katolikov 7 % in neverujočih 49 %. Na kmetijskem področju izstopa gojenje riža, sicer pa je razvito tudi ribištvo in gozdarstvo. Na področju rudarstva je dokaj pomemben izkop premoga, sicer pa večino potrebnih surovin za industrijsko predelavo uvažajo, medtem ko se pri produkciji elektrike naslanjajo zlasti na atomske centrale (5. največji svetovni producent atomske energije). Razvito je zlasti ladjedelništvo (2. največji proizvajalec ladij na svetu), proizvodnja avtomobilov (4. največji proizvajalec), televizorjev in gospodinjskih strojev (5. proizvajalec) ter

proizvodnja jekla in pnevmatik (6. proizvajalec). V zadnjem obdobju je postala Južna Koreja s Samsungom tudi največji svetovni proizvajalec mobilnih telefonov in tabličnih aparatov. Vrednost izvoza znaša 466 mrd USD, kar za okrog 40 mrd USD presega vrednost uvoza. Glavni izvozni proizvodi so ladje, elektrotehnični aparati in elektronski deli, optični in elektromedicinski aparati, stroji in avtomobili, glavni trgovinski partnerici pri izvozu pa sta Kitajska in ZDA.

Severna Koreja (ok. 24 mio preb. leta 2010) je proti koncu vojne z Južno Korejo prešla od sovjetskega pod večji vpliv Kitajske, ki je pričela pomagati Severni Koreji, da bi preko nje zavarovala svoje kopne meje. Od leta 1948 vodi državo »dinastija« Kim (tretji je prevzel oblast leta 2012) na podlagi svojstvene in avtarhične marksistično-maoistične ideologije, ki temelji primarno na militarizmu in kultu osebnosti. Ob nerešenih dvostranskih odnosih z Južno Korejo, ki se občasno sprevržejo v manjše vojaške spopade, gre omeniti še napete odnose z ZDA, ki so po letu 2001 Severno Korejo uvrstile med »lopovske države« in jo obtožile, da razvija atomsko orožje. Vsi prebivalci pripadajo korejski narodnosti in so večinoma ateisti (68 %); lokalno animistično religijo ohranja okrog 30 % prebivalstva. Nefleksibilno plansko gospodarstvo je v preteklosti onemogočalo pridelovanje zadostnih količin hrane, tako da je zaradi poplav in suše v obdobju 1996–98 pomrlo več sto tisoč prebivalcev. Ekonomska situacija se je kasneje rahlo izboljšala zaradi povečanih investicij s Kitajske, država pa je odvisna tudi od zunanje pomoči, ki jo prejema iz Južne Koreje. Tudi zato je Severna Koreja leta 2002 sklenila, da v obmejnem pasu s sosedo ustanovi poseben ekonomski pas, v katerem južnokorejska podjetja nameščajo svoje podružnice in uporabljajo cenejšo severnokorejsko delovno silo. Turistom iz Južne Koreje so oblasti po letu 2002 tudi dovolile, da obiskujejo dve zaprti turistični oziroma smučarski območji, tako da je meja med Korejama vendarle nekoliko manj nepropustna kot je bila v prejšnjih desetletjih. Ob neustrezno razvitem kmetijstvu gre omeniti dokaj obsežne zaloge rud in premoga, na podlagi katerih se je že za časa japonske zasedbe razvila težka industrija. Vrednost izvoza znaša okrog 3 mrd USD in je za okrog 1,3 mrd USD manjša od vrednosti uvoza. Glavni trgovinski partnerici sta Kitajska in Južna Koreja. Zunanja pomoč obsega do 2 % BDP.

Japonsko otočje so najverjetneje naselili prišleki s Kitajske, Koreje in Polinezije. Prvi poskusi oblikovanja skupnega kraljestva segajo v 7. stoletje pr. n. št. (Yamatsko kraljestvo), vendar je ostala Japonska dolgo razdeljena na različna fevdalna ozemlja, ki jih je le formalno obvladoval cesar kot nekakšna verska vrhovna avtoriteta. Ta simbolna funkcija cesarja je bila še zlasti značilna za čas po 10. stoletju, ko je dejansko oblast izvajal »shogun« kot voditelj vojske in lokalnega plemstva (samuraji). V modernem obdobju se je tudi zaradi strahu

pred tujimi oziroma evropskimi kolonialnimi težnjami »šogunat« spremenil v močno centraliziran in zaprt sistem oblasti (izgon vseh tujcev in prepoved japonskemu prebivalstvu, da potuje v tujino). V 19. stoletju pa se je v japonski družbi pričel razvijati merkantilizem z meščanstvom, kar je oslabilo dotedanjo fevdalno družbeno strukturo. Leta 1853 so ameriške morske sile izsilile od oblasti, da nekatera japonska pristanišča odpro mednarodni trgovini. To je sprožilo notranje konflikte in pravo državljansko vojno (1866), ki se je končala tako, da je bil odpravljen »šogunat« in je cesar ponovno prevzel dejansko oblast. Cesar je tako v obdobju 1868–1912 odpravil kaste in fevdalne privilegije, uvedel javno šolstvo in naborno vojsko ter japonsko gospodarstvo, posebej v Tokyu, odprl zahodnim vplivom. V tem času je nastala tudi tipična japonska ekonomska organizacija, ki temelji na močnih zasebnih kartelih, ki so tesno povezani z državnim političnim vodstvom. To je obenem obdobje japonske imperialne ekspanzije z zasedbo Mančurije po vojni s Kitajsko leta 1885, Sahalinskega in Kurilskih otokov po vojni z Rusijo v letih 1904–1905 ter Korejskega polotoka leta 1910. Po prvi svetovni vojni je kot zaveznica Antante Japonska pridobila še nekdanja nemška posestva v Oceaniji. Japonski militarizem se je še okrepil med obema vojnama z invazijo Kitajske leta 1937 ter Jugovzhodne Azije po vstopu Japonske v vojno na strani Nemčije. Japonska vojska se je vdala šele po ameriškem atomskem bombardiranju Hiroshime in Nagasakija avgusta 1945 in prešla pod ameriško upravo do leta 1951.

V blokovskem obdobju je postala Japonska močan ameriški azijski zaveznik, kar je spodbudilo tudi hitro gospodarsko obnovo v državi. Po letu 1970 je oblast pričela agresivno mednarodno gospodarsko politiko z omejevanjem uvoza in tujih investicij ter spodbujanjem izvoza in lastnih investicij v tujini. Na podlagi sporazuma s Kitajsko, ki je bil podpisan leta 1978, je Japonska pričela postopoma vlagati tudi v to državo in delokalizirati delovno intenzivno industrijsko proizvodnjo, čeprav odnose med Japonsko in svojimi azijskimi partnericami dokaj zavirajo zgodovinske zamere in še odprti spori zaradi določanja morskih meja in posesti nad nekaterimi neposeljenimi otoki v Vzhodnem Kitajskem morju ter v morskem pasu med Japonsko in Korejo. Podobno odprto ostaja vprašanje pripadnosti Kurilskih otokov, ki so jih po drugi svetovni vojni zasedli Rusi. Japonsko občasno pretresajo tudi večje naravne katastrofe, med katerimi je bila najhujša tista, ki jo je povzročil potres marca 2011, predvsem zaradi tsunamija, ki je uničil bivališče okrog 300 tisoč osebam; dodatno evakuacijo je povzročila poškodba atomskih reaktorjev z izpustom radioaktivnih snovi v Fukušimi. Med prebivalci (skupaj ok. 128 mio leta 2010) daleč prevladujejo Japonci (98 %), med priseljenimi tujci pa prevladujejo Kitajci, Korejci, Brazilci in Filipinci. Na japonski

jezik in pisavo je imela precejšen vpliv kitajščina. V verskem pogledu prevladujejo šintoisti in budisti (91 %).

Japonsko izvozno usmerjeno gospodarstvo sodi med najbolj uspešne na svetu in omogoča nadpovprečno visok BDP na prebivalca. Močno razvit je tudi finančni sektor, ki je omogočil japonskim investitorjem, da prevzamejo različna podjetja oziroma dejavnosti v tujini (posebej aktivna je družba Sony v ZDA, kjer obvladuje del kinematografske in glasbene industrije). V primarnem sektorju izstopa gojenje riža in ribištvo, saj Japonska po ulovu zaseda 5. mesto na svetu in predstavlja tudi 2. največji izvozni trg za ribe na svetu. Japonska je 1. svetovni proizvajalec nealkoholnih pijač, 2. proizvajalec volnenega blaga, litega železa, jekla in avtomobilov oziroma prevoznih sredstev ter 3. proizvajalec papirja, bencina, industrijskega bakra in pnevmatik. Vrednost izvoza znaša okrog 770 mrd USD in za okrog 80 mrd USD presega vrednost uvoza. Večina izvoza odpade na stroje, avtomobile, električne in elektrotehnične aparate ter računalniške sestavne dele. Glavni izvozni partnerici sta Kitajska in ZDA.

JUGOVZHODNA AZIJA

Jugovzhodna Azija predstavlja vez med kontinentalno in otočno Azijo ter Oceanijo. Območje *Vietnama* so od 2. stoletja pr. n. št. do 10. stoletja večinoma obvladovali Kitajci. Tudi po letu 939, ko se je Vietnam osamosvojil, si ga je Kitajska, ki je območje imenovala »An Nan« (pomirjeni jug), poskušala ponovno podrediti. Sam Vietnam pa je okrog 16. stoletja pričel širiti svojo oblast v notranjost, kjer so obstajale kraljevine Cham in Khmer. Tedaj so Vietnamci pričeli naseljevati delto reke Mekong na jugu in tu uredili obsežna riževa polja. Leta 1859 se je na območju pričela francoska kolonialna ekspanzija; proti koncu 19. stoletja so Francozi Vietnam razdelili na tri province, in sicer na imperij Annam ter na koloniji Tonkin na severu in Kočinkina na jugu, ki so z Laosom in Kambodžo sestavljale francosko Indokino. Protikolonialni odpor se je okrepil posebej v začetku 20. stoletja, ko se je v Vietnamu razvilo komunistično gibanje pod vodstvom Ho Chi Minha. Med drugo svetovno vojno se je to gibanje uprlo tudi japonski okupaciji in leta 1945 proglasilo neodvisnost Vietnama. Tej so nasprotovali Francozi, ki so želeli ponovno vzpostaviti svojo nadoblast v Indokini in zato začeli leta 1946 vojno, ki je trajala do leta 1954, ko so vietnamske sile prevladale. Po dogovoru, naj bi komunistični Vietnam obsegal ozemlje severno od 17. vzporednika, Francozi pa bi prevzeli začasno kontrolo nad južnim območjem do skupnih volitev, ki naj bi potekale leta 1956. Toda tedaj so v območje neposredno posegli Američani, ki so že pred tem podpirali Francoze, saj so se bali širjenja komunizma v regiji. ZDA

so tako v Južnem Vietnamu oblikovale sebi zvesti režim in onemogočile potek volitev oziroma ponovno združitev Vietnama. Tako se je pričela dolga in krvava vietnamska vojna, ki je terjala precej žrtev tudi med ameriški vojniki in tako naletela na vse večje nasprotovanje ameriške javnosti. Leta 1968 so se ZDA pričele z Vietnamom pogajanja, ki so leta 1973 privedla do umika ameriške vojske. Na ta način so vietnamske sile lahko do leta 1975 zasedle celotni Južni Vietnam in ga pripojile končno združenemu Vietnamu.

Po letu 1975 se je Vietnam tesneje povezal s Sovjetsko zvezo v strahu pred kitajsko ingerenco, kmalu pa začel z vojno tudi proti Kambodži, kjer se je prav tako leta 1975 uveljavil kruti Pol Potov režim. Konec leta 1978 so vdrl v to državo in tu postavili sebi zvesto oblast, vendar pa so kamboške upornike podprli Kitajci in zahodne sile, zlasti Tajski, ki se je bala vietnamske hegemonije v regiji. V Vietnam so leta 1979 vdrele kitajske sile, vendar so jih Vietnamci odbili. Vietnamski režim je ostal tako dokaj izoliran do leta 1986, ko je tudi sam prevzel načela ruske »perestrojke« in državo odprl tržni ekonomiji in pričel s dekolektivizacijo kmečkih posesti, podobno kot je to tedaj počenjala Kitajski. Do nadaljnje liberalizacije ekonomije je prišlo po letu 1991, ko so se pričela v Vietnam stekati tudi tuja vlaganja, posebej po letu 1994, ko so ZDA končno umaknile svoj gospodarski embargo. Še pred tem (leta 1989) so se vietnamske sile umaknile iz Kambodže in tako omogočile postopno normalizacijo razmer v regiji. Nove napetosti so se povečale po letu 2000, ko so v Južnem kitajskem morju odkrili naftna ležišča in so se pričeli vietnamsko-kitajski spori glede določitve morske meje.

Med prebivalstvom (skupaj ok. 87 mio leta 2010) prevladujejo Vietnamci (86 %), med številnimi manjšinami pa nobena ne presega 2 %. Uradni jezik je vietnamščina, na katero je imela precejšen vpliv kitajščina; Vietnam je edina kontinentalna država v regiji, kjer je v rabi latinica. V verskem pogledu prevladujejo budisti (67 %) pred katoliki (8 %) in pripadniki sinkretskih religij (6 %). Vietnamska kmetijska produkcija je kar intenzivna in pomembna, saj je 2. največji svetovni producent kave, 5. pridelovalec riža in kavčuka in 6. pridelovalec sladkega krompirja in čaja; poleg tega zaseda Vietnam 3. mesto na svetu po ulovu sladkovodnih rib in rakov ter 4. mesto po številu prašičev. Med rudami je najpomembnejši izkop premoga (ok. 44 mio t), fosfatov in zlata, povečuje pa se tudi izkoriščanje nafte (ok. 16 mio t) in plina (ok. 7 mrd m³). Na industrijskem področju je Vietnam 1. svetovni producent lanenih tkanin, 6. proizvajalec cimenta in 7. proizvajalec bombažnih tkanin. Ob tekstilni in obutveni se povečuje tudi proizvodnja elektronskih in računalniških delov za tuja podjetja. Vrednost izvoza znaša okrog 72 mrd USD, kar pa je še vedno za okrog 12 mrd USD manj od vrednosti uvoza. Večina izvoza odpade na oblačila, obutev in elektronske

naprave, glavne trgovinske partnerice pa so ZDA, Japonska in Kitajska. Vietnam letno obišče skoraj 4 milijone turistov, ki državi prinašajo okrog 3 mrđ USD dohodka. Zunanji dolg znaša okrog 28 mrđ USD, zunanja pomoč pa ok. 3,7 mrđ USD (4 % BDP). Nepismenih je 7 % prebivalcev; približno isti delež nima dostopa do pitne vode.

Območje *Laosa* so naselili priseljenci iz JZ Kitajske, kot samostojna država pa se je uveljavil med 14. in 16. stoletjem, ko je bil znan kot »kraljestvo milijona slonov«. Po 17. stoletju je območje prešlo pod vpliv Siamu oziroma Tajske. Dogovori med Siamom in Francijo v obdobju 1893–97 so Francozom omogočili, da Laos vključijo v francosko Indokino v zameno za večino ozemlja na desnem bregu reke Mekong, ki ga še danes naseljuje laosko prebivalstvo. Francozi so lokalnemu vladarju dopustili vse večjo avtonomijo, posebej po letu 1945, tako da je postal Laos leta 1947 ustavna monarhija v sklopu Francoske unije. Pod vplivom vietnamskega osvobodilnega gibanja se je tudi v Laosu razvil revolucionarni odpor, ki je leta 1954 izsilil od Francije neodvisnost Laosa. Istočasno so se vneli vse hujši notranji konflikti med vladnimi silami, ki so jih podpirale ZDA, in komunističnimi revolucionarji, ki so se povezali s severnovietnamskimi silami. Z zmago Vietnama proti ZDA leta 1975 je tudi v Laosu prevladala komunistična stranka, ki je Laos proglasila za ljudsko republiko. Novo oblast sta podpirali Sovjetska zveza in Vietnam, ki je imel v Laosu okrog 200 tisoč vojakov. Tako kot Vietnam, se je po letu 1986 tudi v Laosu uveljavil »mehkejši« režim, ki je domačo ekonomijo vse bolj liberaliziral in odprl tujim investitorjem. Da bi se otesel močnega vietnamskega vpliva, se je Laos tesneje navezal na Kitajsko in Tajsko. Vsi prebivalci (ok. 6,5 mio leta 2010) pripadajo laoski etnično-jezikovni skupini; precejšnje število Laočanov (ok. 700 tisoč) se je zaradi vojne v Indokini zateklo na Tajsko, kjer je ostalo okrog 500 tisoč oseb. Uradni jezik je laosčina, ki se, tako kot v drugih državah v regiji, piše na podlagi južnoindijskega alfabeta, uporablja pa se tudi francoščina. V verskem pogledu prevladujejo budisti (58 %) pred animisti 34 %. Na ekonomskem področju prevladuje samooskrbno kmetijstvo; večji pomen imata gojenje riža in izkoriščanje lesa. V razvoju sta tekstilna industrija in industrija obutve ter turizem. Vrednost izvoza znaša nekaj čez 2 mrđ USD in malo zaostaja za vrednostjo uvoza. Večinoma izvažajo Laos les in oblačila, glavni trgovinski partnerici pa sta Tajska in Kitajska. Zunanji dolg znaša 3,3 mrđ USD, zunanja pomoč pa 0,4 mrđ USD (8 % BDP). Nepismenih je 31 % prebivalcev; 43 % nima dostopa do pitne vode.

Na območju *Kambodže* je obstajalo več civilizacij, trdnejšo politično strukturo po indijskem vzoru pa so tu razvili Khmeri, ki naj bi izhajali iz južnega Laosa, od 7. stoletja dalje. Država naj bi dobila ime po podskupini Khmerov z imenom

Kambudža. Oblast je poskrbela za gradnjo namakalnega sistema, ki je omogočil donosno gojenje riža in blagostanje. V 12. stoletju se je kraljestvo razširilo še na delto Mekonga, budizem pa je nadomestil dotlej prevladujoči hinduizem. Zaton se je pričel od 15. stoletja dalje; v začetku 19. stoletja sta kamboško ozemlje delno obvladovala siamska država, delno pa Vietnam, ki sta se tu borili za nadvlado. Leta 1863 je kamboški kralj prosil za pomoč Francijo, ki je tedaj širila svoje kolonialno ozemlje v t. i. Kočinkini, ta pa je Kambodži dodelila status francoskega protektorata in jo leta 1887 priključila francoski Indokini. Samostojnost je pridobila leta 1954, za časa vietnamske vojne pa je bila dokaj hladen ameriški zaveznik. Prav zato so Američani leta 1970 podprli državni udar, ki ga je izvedel general Lon Nol. To je sprožilo oboroženi revolucionarni odpor, ki ga je formalno vodil odstavljani kralj Sihanuk. Odporniške sile so sestavljali provietnamski komunisti in t. i. »rdeči Khmeri« pod vodstvom Pol Pota, ki je leta 1975 prevzel oblast in državo preimenoval v Demokratično Kampučijo. Pol Pot je želel v Kampučiji oblikovati svojstveni agrarni socializem in prisilno izselil vse meščane na podeželje. Kmalu so se pričele tudi eksekucije pripadnikov filovietnamskih gibanj ter vseh tistih, ki so bili osumljeni, da delujejo proti oblasti in njeni ideologiji. Ocenjujejo, da je bilo tako pobitih do 2 milijona oseb. Leta 1979 so v Kampučijo vdrle vietnamske sile in prisilile Pol Pota, da se je umaknil v zahodni del države. Njegove sile so podprli Američani, ki so tako želeli zaustaviti širjenje vietnamskega vpliva v regiji, a tudi Tajsko in Kitajsko. Vietnamce je podprla edinole Sovjetska zveza, kar je tudi privedlo do mednarodne osamitve vietnamske države. Leta 1989, po razpadu sovjetskega bloka, so se vietnamske sile pričele umikati iz Kambodže, leta 1991 pa je bil v Parizu podpisan sporazum, ki je oblast vrnil Sihanuku, v državni svet pa so pristopile vse kamboške strani, vključno z »rdečimi Khmeri«. Tranzicijo so nadzirale sile OZN, proti katerim so »rdeči Khmeri« ponovno pričeli gverilski boj, bojkotirali volitve in ohranili kontrolo nad ozemljem, v katerega so se zatekli za časa vietnamske zasedbe. Tudi v preostali Kambodži pa so se leta 1997 vneli konflikti med različnimi strankami, ki so se sprevrgli v pravo državljansko vojno. Po smrti Pol Pota leta 1998 so se »rdeči Khmeri« razpustili, notranja napetost pa se je nadaljevala, saj sta se v konflikte močno vmešali na eni stran Vietnam, na drugi pa Tajsko. Na volitvah leta 2003 je prevladala provietnamska komunistična stranka, ki odtlej vodi kamboški vlado; leta 2004 je kralj Sihanuk prepustil krono sinu Sihanoniju.

Med prebivalci (skupaj ok. 15 mio leta 2010) prevladujejo Khmeri (85 %) pred Kitajci (6 %) in Vietnamci (3 %). Uradni jezik je kmerščina, uporablja pa se tudi francoščina. V verskem pogledu pripada skoraj celotno prebivalstvo budistični religiji (97 %). Ekonomija je zaradi preteklega trajnega konfliktnega stanja sila

skromno razvita: izstopata le produkcija riža in lesa. V zadnjem obdobju se s pomočjo tujih vlaganj razvija predvsem tekstilna industrija. Vrednost izvoza znaša nekaj nad 6 mrđ USD, kar je za skoraj 3 mrđ USD manj od vrednosti uvoza. Večinoma izvažajo tekstilne izdelke in les, glavni izvozni partner pa so ZDA. Zunanji dolg znaša 3,5 mrđ USD, zunanji dolg pa 0,7 mrđ USD (7 % BDP). Nepismenih je 22 % prebivalstva.

Ljudstvo Thai se je na območje sedanje *Tajske* priselilo iz kitajskega Yunnana v 12. stoletju in prevladalo nad tu prisotnim khmerovskim prebivalstvom. Skupno tajsko kraljestvo je nastalo v 14. stoletju in bilo do leta 1939 znano kot Siam. V kolonialnem obdobju je bilo med redkimi, ki je uspelo ohraniti neovisnost v zameno za nekatere koncesije evropskim silam, predvsem pa zato, ker se je nahajalo nekako »na meji« med britanskim in francoskim kolonialnim sistemom in predstavljalo nekakšen vmesen, nevtralni člen med njima. Notranja nestabilnost se je pričela leta 1932, ko je prišlo do prvega v dolgi seriji državnih udarov, ki je prisilil kralja k odpravi absolutne monarhije in sprejetja ustave. Vojaška vlada je v letih 1938–39 spremenila državi ime v Tajsko, da bi poudarila nacionalni značaj države. Med drugo svetovno vojno je bila država japonska zaveznica, po njej pa prešla pod ameriški vpliv in omogočila ZDA, da so na njenem ozemlju postavili največje vojaško oporišče v regiji, tako da je predstavljala nekakšno zaledje za časa ameriško-vietnamske vojne. Tedaj se je v državi razvilo gojenje opija in prostitucija, ki še danes označuje za Tajsko značilen »seksualni turizem«. Za časa vietnamsko-kamboške vojne je Tajska nudila podporo »rdečim Khmerom«, ki so s tajsko vojaško hunto upravljali donosno trgovino z dragimi kamni. Kratko obdobje demokratične oblasti je trajalo le od leta 1978 do 1991, ko so vojaki ponovno prevzeli oblast. Ljudski protesti pa so privedli leto kasneje do sklica volitev, ki so končno uvedle obdobje normalnejšega delovanja demokratičnih institucij. Vsekakor ostajajo notranji konflikti dokaj veliki, tako na politični ravni med posameznimi strankami, kot med Tajci in pripadniki drugih etničnih skupin v robnih delih države, ki so, še posebej po letu 2004, proti centralni vladi sprožile gverilski upor.

Med prebivalstvom (ok. 65 mio leta 2010) na uradni ravni izrazito prevladujejo Tajci (99 %), vendar ocenjujejo, da predstavljajo manjšine vsaj okrog 3 milijone prebivalcev, med katere sodijo muslimanski Malezijci na jugu države (ok. 1,5 mio), ljudstva tibetanskega izvora na severu države (ok. 0,5 mio), Kitajci in druga birmanska in laoška ljudstva ter kar številni kamboški begunci, ki so ostali na Tajskem. Uradni jezik je tajščina, ki se sicer deli na dve večji dialektalni skupini: severno ali laoščini sorodno jezikovno varianto, ki jo govori okrog 27 % prebivalcev, in večinsko južno ali siamščino. V verskem pogledu prevladujejo

budisti (94 %) pred muslimani (5 %). Tajska ima dokaj razvito ekonomijo: pri primarnem sektorju izstopa proizvodnja riža (7. največji svetovni pridelovalec), v izvoznem pogledu pa je pomembna zlasti proizvodnja kavčuka (1. svetovni proizvajalec) in sladkornega trsa (4. proizvajalec); ob prašičereji je še posebej pomembno ribištvo, saj zaseda Tajska 5. mesto na svetu po ulovu rakcev in 7. mesto po ulovu sladkovodnih rib ter je 6. največji svetovni izvoznik rib in rakov. Med drugimi viri gre omeniti črpanje nafte (12 mio t) in plina (nad 30 mrđ m³), ki se je pričelo po letu 1980 vzdolž Siamskega zaliva; pomemben je tudi izkop lignita (ok. 18 mio t), srebra, zlata in dragih kamnov. Tajska je v zadnjih desetletjih, tako kot drugi »azijski tigri«, razvila na podlagi tujih investicij predvsem tekstilno ter elektrotehnično in elektronsko asemblažno industrijo. Vrednost izvoza znaša 195 mrđ USD, kar za nekaj več kot 10 mrđ USD presega vrednost uvoza; manufakturni proizvodi predstavljajo približno 75 % izvoza, ostalo odpade na kmetijske in prehrabene izdelke ter energente. Glavni partnerji pri izvozu so Kitajska, Japonska in ZDA. Pomembna dejavnost je tudi turizem, saj Tajsko obišče letno okrog 14 milijonov turistov, ki omogočajo neto prihodek v vrednosti okrog 14 mrđ USD. Zunanji dolg znaša 70 mrđ USD; nepismenih je 6 %.

Filipinsko otočje so naselila različna ljudstva, na katera sta najprej vplivala hinduizem in budizem (9.–14. stoletje), nato pa tudi islamizem, ki so ga sem prinesli arabski in perzijski trgovci, ter konfucionizem pod vplivom kantonskih trgovcev. Otočje je med Evropejci »odkril« Magelan leta 1521 in je ostalo pod špansko oblastjo do konca 19. stoletja. Ime *Filipini* so otoki dobili leta 1543 v čast tedanjega španskega kralja. Španci so tu, tako kot v drugih svojih kolonialnih posestih, razvili agrarne veleposesti na podlagi skorajda fevdalnega sistema, tako da je filipinsko nacionalno gibanje med upori v letih 1854 in 1872 ob neodvisnosti zahtevalo tudi večjo socialno pravičnost. Širokemu ljudskemu uporom leta 1896 so dale svojo podporo tudi ZDA, ki so bile tedaj v vojni s Španijo zaradi prevzema njenih posesti v Srednji Ameriki. Španija je bila tako leta 1898 po izgubljeni vojni z ZDA prisiljena, da prepusti tudi Filipine Američanom. Ti so lokalnemu prebivalstvu dodelili nekaj več avtonomije in spodbujali tudi lokalno podjetništvo. Leta 1935 so Filipini postali samostojen član ameriškega Commonwealtha, vendar je pretirana odvisnost od ZDA tedaj sprožila komunistični upor. Med drugo svetovno vojno so otočje okupirali Japonci, proti katerim se je bojevalo filipinsko uporniško gibanje. Leta 1946 so postali Filipini neodvisna republika, vendar so v zameno prepustili ZDA v uporabo oziroma najem za dobo 99 let 23 vojaških oporišč. Proameriška vlada pod vodstvom Marcosa je naletela na močan odpor filipinskega revolucionarnega gibanja, katerim so se pridružili še islamski uporniki. V državi je bil zato v obdobju 1972–1981 uveden vojaški režim, šele leta

1986 pa je Marcos na ameriški pritisk sklical svobodne volitve, ki jih je dobila žena ubitega opozicijskega voditelja Aquina. Marcos se je tedaj zatekel v ZDA, vendar so se notranji konflikti nadaljevali, posebej zaradi zahtev islamskih skupin z južnega otoka Mindanao po neodvisnosti, a tudi zato, ker so se Američani leta 1992 umaknili iz območja, ki je po koncu hladne vojne izgubilo svojo strateško vlogo. Čeprav je otok Mindanao leta 1996 pridobil večjo avtonomijo, so se tu uveljavile skrajne islamske grupacije, ki so zasledovale afganski talebanski družbeni model in nadaljevale z oboroženim odporom. Od leta 2011 je oblast pričela pogovore z zmernimi islamskimi skupinami ter z opozicijsko maoistično skupino. Določene težave imajo Filipini tudi zaradi sporov s sosednjimi državami pri določanju morske meje v Južnem kitajskem morju.

Med prebivalci (ok. 94 mio leta 2010) so se zaradi ozemeljske fragmentiranosti ohranile različne etnične skupine, med katerimi so številčnejše skupine Tagalog (28 %), Cebuan (13 %), Ilokan (9 %), Bisaja in Hiligajnon (po 8 %) ter Bikol (6 %). Uradna jezika sta angleščina ter jezik tagalog, ki ga približno polovica prebivalcev uporablja kot lokalni jezik sporazumevanja. V verskem pogledu so si prebivalci bolj enotni, saj je večina katoličanov (83 %); protestantov in muslimanov je po 5 %. Med kmetijskimi kulturami prevladujeta riž in koruza, v izvoznem pogledu pa je zlasti pomembna produkcija tropskega sadja (2. največji svetovni producent banan) in kokosa, sladkornega trsa, tobaka in kavčuka (7. producent); ob gozdarstvu je posebno razvito tudi ribištvo (6. mesto po ulovu rib). Na Filipinih so pričeli izkoriščati podmorske bazene nafte in plina, čeprav ostaja zaenkrat eksploatacija skromna; med drugimi viri je nekaj več premoga, posebej pa izstopa izkop zlata in srebra. Ob prehranbeni industriji se je na podlagi tujih investicij razvila tudi manufakturna proizvodnja, tako kot v drugih državah v regiji. Vrednost izvoza znaša 51,5 mrd USD, a je še vedno za okrog 7 mrd USD manjša od vrednosti uvoza. Pri izvozu prevladujejo elektronski deli, računalniki in elektrotehnični materiali, glavne izvozne partnerice pa so Japonska, ZDA in Singapur. Letno obišče Filipine okrog 3 milijone turistov, ki jim prinašajo skoraj 3 mrd USD dohodkov. Zunanji dolg znaša skoraj 60 mrd USD, zunanja pomoč pa 0,3 mrd USD (0,2 % BDP). Nepismenih je 5 %; 9 % nima dostopa do pitne vode.

Malezija obsega deljeno ozemlje, ki sestoji iz južnega dela Malezijskega polotoka in severnega dela otoka Bornea. Zanimivo je, da oba dela države obsegata po eno manjšo državno tvorbo: prvi Singapur, drugi pa brunejski sultanat. O starejši zgodovini območja ni veliko informacij, vsekakor je bilo to prehodno območje za selitve iz kontinentalnega v otočni del Azije. Leta 1445 je vzporedno s procesom islamizacije območja tu nastal merkantilni sultanat Malaka, kasneje pa so se tu razvile še portugalske (1511), holandske (1641) in angleške (1786)

kolonialne postojanke. Britanci, ki so naposled prevladali, so spodbujali priseljevanje kitajske in indijske delovne sile, ki so jo rabili pri produkciji kavčuka. Japonski zasedbi za časa druge svetovne vojne so se uprle lokalne komunistične grupacije, ki so jih podpirali Angleži. Velika Britanija je leta 1948 ozemlje združila v Malezijsko federacijo, ta pa je na podlagi marksistično usmerjenega nacionalnega gibanja pridobila samostojnost leta 1957. Prvotna država je obsegala le kopni del Malezijskega polotoka in se leta 1963 razširila na Singapur in severni del Bornea, z izjemo brunejskega sultanata. Leta 1965 se je od Malezije ločil Singapur kot mestna republika. V državi so kmalu izbruhnile napetosti med kitajsko skupnostjo, ki je obvladovala ekonomijo, in malezijsko skupnostjo, ki je pridobila politično oblast, vendar je zmernim vladam, ki jih je od leta 1981 do 2003 neprekinjeno vodil Mohamad, uspelo napetosti ublažiti in ohraniti neko ekvidistančnost do Kitajske in ZDA. V 80. letih prejšnjega stoletja so se okrepile tudi separatistične težnje v severnem Borneu, kasneje pa so težave povzročale še skrajne islamistične grupacije.

Med prebivalci (ok. 27,5 mio leta 2010) prevladujejo Malezijci (65 %) pred Kitajci (26 %) in tamilskimi Indijci (8 %). Uradni jezik je malezijsščina, uporabljajo pa se tudi kitajščina, tamilščina in angleščina. V verskem pogledu je muslimanov 60 %, budistov 19 %, kristjanov 9 % in hinduistov 6 %. Na kmetijskem področju je ob proizvodnji riža tržno pomembno pridobivanje kokosa, tropskih sadežev, sladkornega trsa in kavčuka (3. največji svetovni proizvajalec); v izvoznem pogledu je pomembno tudi pridobivanje tropskega lesa, čeprav se je eksploatacija nekoliko zmanjšala zaradi preteklega pretiranega in nenadziranega poseka, medtem ko ribištvo zadovoljuje predvsem domače potrebe. Med drugimi viri je dokaj pomemben izkop železa, premoga, boksita in zlata, še zlasti pa nafte (ok. 28 mio t) in plina (ok. 59 mrd m³, 7. največji izvoznik). Ob prehrabeni industriji (2. največji proizvajalec palmovega olja) se je na podlagi tujih investicij razvila zlasti asemblažna elektronska in elektrotehnična proizvodnja (Malezija je največji proizvajalec radijskih aparatov in 4. največji proizvajalec televizorjev). Vrednost izvoza znaša skoraj 200 mrd USD in za 35 mrd USD presega vrednost uvoza. Pri izvozu prevladujejo elektronski in električni aparati ter računalniški deli, nafta in derivati, zemeljski plin ter palmovo olje, glavni partnerji pri izvozu pa so Singapur, Kitajska, Japonska in ZDA. Malezijo letno obišče okrog 24 milijonov turistov, ki državi prinašajo okrog 10 mrd USD čistega dohodka. Zunanji dolg znaša 73 mrd USD, zunanja pomoč pa 145 mio USD; nepismenih je 7 %.

Indonezija je po ozemelskem obsegu in številu prebivalcev daleč največja država v regiji, saj obsega večino otočne Azije južno od ekvatorja in predstavlja naravno mostišče do Avstralije in Oceanije. Od 3. stoletja pr. n. št. je bila del

civilizacije Dong Son, od 4. stoletja dalje pa je prešla pod vpliv indijske civilizacije s središčem na otoku Javi. Večji imperij se je tu razvil od 14. stoletja dalje in obvladoval večji del indonezijskega otočja. Rastoča trgovina je sem privabila kitajske, indijske in arabske trgovce, ki so do 16. stoletja razširili in uveljavili islamsko vero, medtem ko so se pripadniki hinduizma v glavnem osredotočili na otoku Bali. Po letu 1500 so pričeli v območje prodirati tudi evropski kolonisti in trgovci, posebej Holandci, ki so naposled prevladali s svojo vzhodnoindijsko družbo. Po letu 1798 se je holandska trgovinska nadvlada, kljub angleškemu vmešavanju, prenesla tudi na politično nadoblast, tako da je postala Indonezija največja in najbolj donosna holandska kolonija. Protikolonialna gibanja so se razvila po letu 1908 in privedla leta 1927 do konstituiranja nacionalne stranke za neodvisnost pod vodstvom Sukarna. Med drugo svetovno vojno so otočje okupirali Japonci, tako da je Sukarno po japonski kapitulaciji oklical neodvisnost indonezijske republike. Temu so se uprle anglo-holandske sile in začele z Indonezijo vojno, ki se je zaključila leta 1949, ko je Indonezija lahko udejanila svojo neodvisnost pod pogojem, da ostane v konfederaciji z Nizozemsko. V indonezijsko združeno republiko so se priključili vsi otoki, z izjemo zahodnega dela Nove Gvineje, ki se je indonezijski federaciji pridružil leta 1963. Leta 1954 je Sukarno, ki je v Indoneziji uveljavil marksistično usmerjeno oblast in državo pridružil Gibanju neuvrščenih, enostransko preklical konfederacijo z Nizozemsko. Leta 1961 se je Indonezija približala Sovjetski zvezi in Kitajski, kar je ob ekonomski krizi dalo povod za vojaški državni udar pod vodstvom Suharta, kar je povzročilo poboj več sto tisoč oseb.

Nova oblast je državo približala zahodnim silam in tujim investitorjem, vendar je ostala močno avtoritarna, kar se je pokazalo tudi z aneksijo nekdanje portugalske kolonije Timor leta 1975, ki je bila opravljena v dogovoru s tedanjo portugalsko diktaturo, ne pa s soglasjem OZN. Oblast je skušala tako ob levičarskih in muslimanskih uporniških gibanjih s silo zatreti še katoliške separatiste na Timorju. Notranja nestabilnost in zunanji pritiski so naposled leta 1998 prisilili Suharta, da je odstopil. Toda namesto postopne demokratizacije so se notranji konflikti še poostri do leta 2002, ko je oblast končno privolila, da na podlagi leta 1999 opravljenega referendumu Vzhodni Timor pridobi neodvisnost, in ko so se dolgotrajni spori med kristjani in muslimani, ki so povzročili okrog 15 tisoč žrtev, nekoliko poglobili. Po drugi strani so se tedaj okrepila islamska ekstremistična gibanja, ki so povzročila več krvavih atentatov, med katerimi je bombni atentat na nočni lokal v Baliju povzročil več kot 200 smrtnih žrtev. Državo je močno prizadel leta 2004 tudi tsunami, zaradi katerega je umrlo okrog 90 tisoč oseb. Do novih naravnih katastrof je prišlo leta 2010, ko je zaradi skoraj sočasnega potresa

in tsunamija ter izbruha vulkana na Javi umrlo okrog 750 oseb, več kot 300 tisoč oseb pa so morali evakuirati.

Prebivalci (skoraj 238 mio leta 2010, 4. najbolj obljudena država na svetu) se delijo na več etničnih skupin: Javajčani obsegajo okrog 36 %, Sundanezijci 14 %, Malezijci 9 %, Madurezijci 7 %, Kitajci 4 %, ostalih približno 35 skupin pa skupaj okrog 30 % prebivalstva. Uradni jezik se imenuje bahaza Indonezija in predstavlja nekakšno različico malezijsčine z različnimi holandskimi, indijskimi, arabskimi in angleškimi primesmi, uporabljajo pa se tudi različni lokalni govori, med katerimi je najbolj razširjena javajščina. V verskem pogledu prevladujejo muslimani (87 %) pred protestanti (6 %) in katoličani (4 %). Indonezijska ekonomija ima velike potencialne; na področju primarnega sektorja izstopa produkcija riža (3. največji pridelovalec), sladkega krompirja (4. pridelovalec) in koruze (5. pridelovalec), v izvoznem pogledu pa je še zlasti pomembna proizvodnja kokosa in palmovega olja (1. proizvajalec), kavčuka (2. pridelovalec), kakava (2. pridelovalec), kave (4. pridelovalec), čaja (7. pridelovalec), tobaka (6. pridelovalec) in banan (6. pridelovalec). Ob izkoriščanju tropskega lesa sta razvita še perutninarstvo (3. mesto) in ribištvo (3. mesto po ulovu morskih rib, 6. mesto po ulovu sladkovodnih rib in 7. mesto po ulovu rakov). Mineralni viri omogočajo Indoneziji, da zaseda 5. mesto po proizvodnji premoga (295 mio t), 6. mesto po proizvodnji bakra in 7. mesto po proizvodnji zlata, pomemben pa je tudi izkop srebra in diamantov; črpanje nafte obsega skoraj 48 mio t, izrazitejša pa je eksploatacija zemeljskega plina (72 mrd m³, 6. največji izvoznik). Dokaj razvita je kemična (4. proizvajalec pnevmatik, 5. proizvajalec gnojil in 6. proizvajalec amonjaka) in papirna industrija (6. največji producent papirja), a tudi lahka industrija, predvsem tekstilna (7. proizvajalec tekstilnih izdelkov in oblačil) ter računalniška in elektrotehnična proizvodnja (2. proizvajalec televizorjev). Vrednost izvoza znaša okrog 158 mrd USD, kar za nekaj več kot 25 mrd USD presega vrednost uvoza. Pri izvozu prevladujejo premog, nafta in zemeljski plin, palmovo olje ter elektronski in elektrotehnični aparati, glavni partnerji pa so Japonska, Kitajska in ZDA. Letno obišče Indonezijo okrog 6 milijonov turistov, neto turistična bilanca pa je negativna za okrog 3 mrd USD. Zunanji dolg znaša 200 mrd USD, zunanja pomoč pa 1 mrd USD (0,2 % BDP). Nepismenih je 8 % prebivalcev; 20 % nima dostopa do pitne vode.

Oceanija

Pacifik je bil v 16. stoletju nekakšno »špansko jezero«, kasneje pa so vanj priče posegali tudi druge evropske sile. Po odkritju Avstralije v začetku 18. stoletja

so Angleži leta 1788 postavili tu prvi zapor in širili raziskovanje ostalih pacifiških otokov, množičnejša kolonizacija pa se je pričela po letu 1830. Odkritje zlata leta 1850 je v samih desetih letih podvojilo število prisotnih belcev v Avstraliji, ki je preseglo milijon ljudi leta 1860 in doseglo štiri milijone v začetku 20. stoletja (od tega 90 % Britancev). Po krizi in obeh svetovnih vojnah se je okrepilo priseljevanje iz Južne Evrope, skupno prebivalstvo Avstralije pa sedaj presega 20 milijonov. Za njeno družbo je značilno, da nekako sledi ameriškemu »melting pot«¹ sistemu, v večji meri pa ohranja institucionalne in kulturne vezi z Veliko Britanijo in razvija posebno obliko »socialne države«, ki delovno etiko kombinira z radoživostjo in osebno svobodo.

Zelo slabi pa so bili ves čas odnosi z avstralskimi domorodci, ki so jih imeli belci za sužnje, jih družbeno in prostorsko povsem emarginirali ter jih v vseh pogledih zavirali. Število aborigenov se je tako v kolonialnem obdobju od okoli 300 tisoč zmanjšalo na samo 150 tisoč (manj kot 1 % avstralskega prebivalstva), danes pa se je spet povečalo na okoli 370 tisoč (ok. 2 % prebivalstva). Podobne težave so imeli Angleži z Maorijci na Novi Zelandiji. Slednjih je bilo leta 1839, ko so se pričele razvijati prve britanske naselbine, na Severnem otoku več kot 200 tisoč. Po dolgotrajnih vojnah, ki so se končale leta 1872, je ostalo Maorijcev le 50 tisoč, število Britancev pa se je še povečalo po letu 1860, ko so tudi tu odkrili zlato. Sedaj živi v Novi Zelandiji nad 4 milijone prebivalcev, v zadnjih desetletjih pa se je okrepilo tudi število Maorijcev: od 100 tisoč leta 1945 na 600 tisoč leta 2005 (ok. 15 % prebivalstva).

Melanezijski Tasmanci so izumrli leta 1876, avtohtona negroidna populacija pa še vedno predstavlja večino v Papui Novi Gvineji, kjer je prebivalcev evropskega in azijskega porekla le 2 %, imajo pa v svojih rokah državno politiko in ekonomijo. V Novi Kaledoniji (Francija) in na Fidžiju (samostojen je od leta 1970) so Melanezijci postali številčna manjšina, vse bolj pa zahtevajo svoje pravice. Sicer pa je Oceanija izredno redko poseljen prostor. Skupaj živi v tem obsežnem prostoru le 33 milijonov prebivalcev, srednja gostota pa znaša le 4 preb./km². Gostota znaša okoli 3 preb./km² v Avstraliji, 7 v Tasmaniji, 9 v Novi Gvineji, 6 na Južnem in 25 na Severnem otoku Nove Zelandije. Skupno živi izven navedenih območij kontinentalne Oceanije in večjih otokov le 4 milijone prebivalcev na okoli 200 tisoč km² obsežnem ozemlju. Gosteje poseljeni manjši otoki oziroma otočja so Guam, Tonga, Samoa, Mikronezija in Marshallovi otoki, redkeje pa otoki Bismarck, Salomonovi otoki, Vanuatu in Nova Kaledonija. Vidno izjemo predstavlja otok Oahu na Havajih, kjer na 1500 km² živi okoli 900 tisoč prebivalcev. Na ostalih havajskih otokih je gostota 29 preb./km². Koncentracija prebivalstva na manjšem ozemlju je značilna tudi za Avstralijo, kjer 60 % prebivalcev živi na okoli 10 %

državnega ozemlja, primarno na jugovzhodu. Obsežne proste površine so namenjene pašni mesni govedoreji in ovčjereji za pridelavo volne ter za izkoriščanje rudnih virov, predvsem železa, premoga in nafte.

Stopnja razvitosti se zelo razlikuje med območjem Avstralije in Nove Zelandije, ki imata BDP 1220 oziroma 120 milijard USD in BDP/preb. na ravni 55 oziroma 32 tisoč USD (leta 2010), ter ostalimi otoki, kjer se BDP/preb. giblje med 1500 (Kiribati, Papua Nova Gvineja in Salomonovi otoki) in 3000–3500 USD (Tonga, Samoa, Vanuatu in Fidži). V Papui Novi Gvineji (skupaj 5,5 mio preb.), ki je neodvisna od leta 1975, se najbolj razvija južna obala, ki v večji meri komunicira z Avstralijo, zahodni del otoka Nova Gvineja (2,5 mio preb.) pa pripada Indoneziji, ki je tu prevzela nadzor po umiku Nizozemcev leta 1962. Na Fidži so med letoma 1879 in 1916 preselili okoli 60 tisoč Indijcev za delo v nasadih sladkornega trsa. Njihovi potomci predstavljajo danes okoli 40 % skupnega prebivalstva (850 tisoč). Podobno je v Novi Kaledoniji, kjer število Melanezijcev nekako odgovarja številu potomcev Evropejcev in Azijcev, ki so jih sem pritegnili (prostovoljno ali prisilno) niklovi rudniki in plantaže.

Zaradi razčlenjenosti je melanezijski prostor (skupaj okoli 960 tisoč km² in 8,5 milijonov prebivalcev) razdeljen v kar tisoč različnih govorov, melanezijske skupine pa živijo tudi na Timorju in Molukih. Mali otoki so sploh značilni za Polinezijo in Mikronezijo, kjer živi tako melanezijsko kot polinezijsko prebivalstvo. Skupaj obsegata le 26 tisoč km² in 2 milijona prebivalcev. Severni del Polinezije tvorijo Havajski otoki, kjer živi 75 % vseh prebivalcev območja in kjer se kljub porastu polinezijskega prebivalstva (35 tisoč leta 1900 in 200 tisoč leta 1975) njihov delež zmanjšuje zaradi močnega priseljevanja evro-ameriškega in azijskega prebivalstva. Skupno število prebivalcev se je od okoli 500 tisoč leta 1950 povečalo na okoli 1,4 milijona leta 2010. Čeprav so od ZDA oddaljeni okoli 3800 km, so postali 50. zvezna država leta 1959, predvsem v funkciji ameriške strateške kontrole Pacifika. Večina prebivalstva je skoncentrirana v Honoluluju, sicer pa je glavni ekonomski vir turizem (ok. 7 mio turistov, od tega pet iz ZDA, ostali pa večinoma z Japonske), ki otokom daje nad 10 milijard USD dohodka. ZDA namreč kot »pridružena ozemlja« nadzirajo še vzhodni del Samoe (60 tisoč preb.), Guam (165 tisoč preb.) in Mariansko otočje (75 tisoč preb.) ter druge, skorajda neposeljene otoke v »partnerstvu« z Veliko Britanijo ali Novo Zelandijo. Obenem so ZDA sklenile leta 1951 z Avstralijo in Novo Zelandijo zvezo ANZUS, nekakšen pacifiški NATO, ki pa je zašla v krizo, ko je Nova Zelandija leta 1984 prepovedala vstop vsem vojaškim ladjam z nuklearnim orožjem. Tudi druga otočja severno od ekvatorja, ki so jih po drugi svetovni vojni prejele ZDA v upravo (in bila pred tem del španskega oziroma nemškega in nato japonskega imperija), kot

so Marshallovi otoki (60 tisoč preb.) in Mikronezijska federacija (110 tisoč preb.), ohranjajo v praksi status ameriških »pridruženih ozemelj«. Južno od ekvatorja je večina zahodnih otokov sodila v britanski imperij, danes pa so z Avstralijo in Novo Zelandijo del Commonwealtha; vzhodna Polinezija (250 tisoč preb.) pa je ostala z Novo Kaledonijo (215 tisoč preb.) in otokoma Wallis in Futuna del »prekomorske« Francije. Po sporazumu med Francijo in lokalnimi oblastmi v Novi Kaledoniji iz leta 1998, naj bi se tedaj pričelo dvajsetletno tranzicijsko obdobje, ob koncu katerega bi se otočje na referendumu lahko odločilo za neodvisnost. Na območju Oceanije so leta 1947 oblikovali PC (Pacific Community) na pobudo Avstralije, Francije, Nizozemske (ta je izstopila leta 1962), Nove Zelandije, VB (ta je izstopila leta 2004) in ZDA. Sedaj povezuje 26 držav oziroma teritorialnih enot v območju, sedež pa ima v kraju Noumea (Nova Kaledonija).

V našem podrobnejšem pregledu bomo upoštevali le tri večje oceanske države, in sicer Avstralijo, Novo Zelandijo in Papuo Novo Gvinejo. Med temi močno izstopa seveda *Avstralija*, ne toliko po številu prebivalcev, kolikor po ozemeljskem obsegu (6. največja država na svetu) in doseženem BDP. Avstralski kontinent so španski in holandski pomorščaki prvič »odkrili« v začetku 18. stoletja, prava kolonizacija pa se je pričela po letu 1788, ko so Angleži tu začeli nameščati zapornike (najprej na območju današnjega Sydneya) in odrivati proti notranjosti tu živeče aborigene. Do leta 1830 so zaporniki in njihovi sorodniki predstavljali preko 90 % prebivalstva, po letu 1840, ko so oblasti pričele zapore odpravljati, pa je območje zajela »običajna« kolonizacija, posebej po odkritju zlata v jugovzhodnem predelu Victoria. V različnih predelih Avstralije so nastale samoupravne skupščine pod okriljem britanske krone, ki so se ob rudarstvu večinoma ukvarjale z živinorejo. Poleg ostre delitve med evropskimi kolonizatorji in staroselci, se je do konca 19. stoletja povečala tudi socialna razslojenost med urbanim prebivalstvom in farmerji ter med posestniki in trgovci ter proletarskimi delavci. Leta 1901 so formalno ustanovili avstralski Commonwealth, v katerega so se združile dotlej ločene avstralske kolonije (skupaj 6), Avstralija pa je pridobila status britanskega »dominiona« z lastno centralno vlado, pri kateri se izmenjujejo laburisti in konservativci. Ločena uprava se je še okrepila po drugi svetovni vojni, ko se je Avstralija v vojaškem pogledu povezala z ZDA in prevzela tudi funkcijo regionalne sile (v obdobju 1998–2001 je po nalogu OZN nadzirala proces osamosvojitve v Vzhodnem Timorju ter nato tudi sodelovala pri drugih mirovnih misijah v Oceaniji), medtem ko je na gospodarskem področju okrepila predvsem izmenjave z Japonsko. Postopoma je prišlo tudi do bolj sproščenih odnosov med oblastmi oziroma evropskimi priseljenci in staroselskim prebivalstvom, ki se je sem priselilo v času poledenitve pred nekaj več kot 50 tisoč leti. Aborigeni so

do prihoda Evropejcev šteli okrog 300 tisoč oseb in govorili okrog 300 različnih jezikov, njihovo število pa je do leta 1961 padlo na samo 40 tisoč (ob okrog sto tisoč mešancih), saj so bili, podobno kot Indijanci v ZDA, povsem emarginirani v rezervate v puščavski notranjosti in na severu, se pravi v tista negostoljubna območja, ki so bila za Evropejce nezanimiva. Temu so nasprotovale organizacije aborigenov, ki so se sklicevale na njihovo posestno predpravico. Visoko sodišče je leta 1992 aborigenom priznalo posestno pravico, vendar je bila ta zavržena na referendumu leta 1999. Kljub vsemu je sedaj staroselsko prebivalstvo boljše integrirano v avstralsko družbo kot v preteklosti, kar priča tudi dejstvo, da se je njihovo število do leta 2001 spet dvignilo na okrog 365 tisoč.

Prebivalstvo (skupaj ok. 22,5 mio leta 2010) sestavljajo v veliki večini evropski belci (95 %); aborigenov in Azijcev je po 2 %. Uradni jezik je angleščina, v verskem pogledu pa se delijo prebivalci v glavnem med katolike (26 %), anglikance (19 %), druge kristjane (17 %) in neverujoče (19 %). Kljub dokaj neugodnim razmeram, saj je obdelanih le 6 % avstralskih zemljišč, ki jih ogrožajo tudi pogoste naravne nesreče, zlasti suše in poplave, je Avstralija pomemben pridelovalec pšenice (4. največji izvoznik) in ječmena (6. največji pridelovalec), a tudi sladkornega trsa in lesa. Tradicionalno razvita je nadalje govedoreja in še zlasti ovčjereja (2. mesto po številu ovc in največji producent volne na svetu), kar Avstraliji omogoča, da je 5. največji izvoznik mesa. Najbolj izraziti in donosni dejavnosti pa sta rudarstvo in železarstvo, saj je Avstralija prvi producent boksita, drugi producent železa, svinca in zlata, tretji producent cinka in urana, četrti producent premoga, aluminija in srebra, peti producent bakra in šesti največji producent soli na svetu; pomemben je tudi izkop diamantov. Eksploatacija nafte (skoraj 22 mio t) in plina (okrog 47 mrd m³) pa zadovoljuje le del notranjih potreb. Na področju rudarstva deluje tudi več avstralskih multinacionalk, ki obvladujejo dobršen del svetovne eksploatacije in trgovine. Vrednost izvoza znaša več kot 212 mrd USD, kar za nekaj več kot 10 mrd USD presega vrednost uvoza. Pri izvozu prevladujejo železo, premog, zlato, nafta in naftni derivati ter zemeljski plin; glavni partnerici sta Kitajska in Japonska. Avstralijo letno obišče okrog 5,5 milijonov turistov, kar državi omogoča neto priliv v višini okrog 6,5 mrd USD.

Otočje *Nove Zelandije* so od 9. stoletja dalje naselili polinezijski Maori, Evropejci pa so otoke »odkrili« sredi 17. stoletja, temeljiteje raziskali pa šele leta 1769, ko jih je James Cook razglasil za angleško posest. Kolonizacija oziroma priseljevanje britanskega prebivalstva se je povečalo leta 1840, ko je z otoki pričela upravljati britanska Novozelandska družba. Ta je Maorijcem sprva priznala suverenost nad njihovimi naselitvenimi območji, kasneje pa je prišlo do vse večjih zemljiških prevzemov, kar je do leta 1870 povzročilo tri večje spopade med staroselci

in kolonizatorskimi silami. Leta 1907 je postala Nova Zelandija »dominion« in leta 1931 ji je bila priznana upravna neodvisnost v okviru Commonwealtha oziroma pod suverenostjo britanske krone. Leta 1951 je z Avstralijo in ZDA sklenila sporazum o vojaškem sodelovanju (ANZUS), vendar je leta 1984 novozelandska laburistična vlada prepovedala vstop v njene teritorialne vode ameriškim nuklearnim plovilom. Ob koncu 20. stoletja so se tudi poostрили odnosi med Maorijci in novozelandsko vlado zaradi zahtev po odškodninah za odvzeto zemljo oziroma prenizki ponujeni odškodnini. Otočje je tudi pod stalno nevarnostjo potresov in tsunamijev; zadnji večji potres, ki je uničil dobršen del mesta Christchurch in povzročil skoraj 200 smrtnih žrtev, je območje prizadel leta 2011.

Med prebivalstvom (4,4 mio leta 2010) prevladujejo evropski belci (68 %), Maorijcev je 15 %, Azijcev 9 % in Polinezijcev 7 %. Uradna jezika sta angleščina in maoriščina; neverujočih je 31 %, protestantov 12 %, anglikancev 13 %, katolikov 12 %, drugih kristjanov pa 10 %. Bolj kot poljedelstvo, je za Novo Zelandijo značilna živinoreja, zlasti mlečna živinoreja (5. največji proizvajalec masla) in ovčjereja (7. mesto po številu ovc), na podlagi katere se je razvila tudi tekstilna industrija (3. največji producent volne in 7. proizvajalec volnenega tekstila). Dokaj pomembno je tudi sadjarstvo (kivi) ter gozdarstvo in ribištvo. Med mineralnimi viri prevladuje izkop premoga (4 mio t), a tudi zlata in srebra; črpanje nafte obsega okrog 2,5 mio t, plina pa nekaj nad 4 mrđ m³. Vrednost izvoza je rahlo višja od vrednosti uvoza in znaša okrog 31 mrđ USD. Večinoma izvažajo mleko in mlečne izdelke, meso, les, nafto, sadje in stroje, glavni izvozni partnerici pa sta Avstralija in Kitajska. Letno obiše državo 2,5 mio turistov, kar omogoča neto turistični dohodek okrog 2 mrđ USD.

Papua Nova Gvineja predstavlja oceanski del otoka Nove Gvineje, saj sodi njegov zahodni del pod Indonezijo in torej otočno Azijo. Po 16. stoletju so si otok razdelili Holandci (zahodni del), Nemci (severovzhodni del) in Angleži (jugovzhodni del). Nemško posest so Angleži zasedli leta 1914 in tako oblikovali skupno kolonijo Papuazijo. Slednjo je po letu 1921 po nalogu Lige narodov upravljala Avstralija, kateri je po drugi svetovni vojni mandat podaljšala OZN. Leta 1973 je ozemlje, ki poleg vzhodnega dela otoka Nove Gvineje vključuje še nekaj drugih otokov (vključno z največjim zahodnim otokom Salomonovega otočja z imenom Bougainville), pridobilo sedanje ime, lastno samoupravo v okviru britanskega Commonwealtha pa leta 1975. Toda oddeljenost vzhodnih otokov je spodbudila odcepitvene težnje, ki so bile najbolj izrazite na otoku Bougainville, kjer se je razvilo revolucionarno gibanje. Slednje je leta 1990 oklicalo neodvisnost otoka, kar je še povečalo konflikt, ki je terjäl okrog 20 tisoč smrtnih žrtev. Vojna se je končala leta 1998 tako, da je centralna oblast dodelila otoku široko avtonomijo

z možnostjo sklica referendumu, na katerem bi se prebivalstvo opredelilo do samostojnosti, do leta 2016.

Med prebivalci (skoraj 7 mio leta 2010) prevladujejo Papuazijci (84 %); Melanezijcev je 15 %. Uradni jeziki so angleščina, ki jo govori le 3 % prebivalcev, ob njej pa še papuazijski jezik hiri motu in tok pisin, nekakšen melanezijski pidgin-english. Protestantov je 60 %, katolikov 28 % in anglikancev 4 %. Na kmetijskem področju izstopa produkcija kokosa, banan in palmovega olja (6. največji producent na svetu), a tudi ribištvo in gozdarstvo. Posebnost predstavlja produkcija biserov (skoraj 300 t). Na podlagi tujih investicij (predvsem iz Avstralije) se je razvilo tudi rudarstvo, predvsem izkop bakra, srebra in zlata; v zadnjem obdobju se povečuje eksploatacija energentov, saj ocenjujejo, da obsegajo rezerve zemeljskega plina skoraj 300 mrd m³. Čeprav predvideni plinovod do Avstralije še ni bil dograjen, se povečuje produkcija utekočinjenega plina. Vrednost izvoza znaša 6,7 mrd USD, kar nekoliko presega vrednost uvoza; večinoma izvažajo palmovo olje, zlato in baker, glavni partnerji pa so Avstralija, Japonska in Kitajska. Zunanji dolg znaša 0,9 mrd USD, zunanja pomoč pa 0,4 mrd USD (5 % BDP). Nepismenih je 40 % prebivalcev; 60 % jih nima dostopa do pitne vode.

Amerika

Avtohtoni prebivalci (Eskimci, Indijanci, Patagonci) so potomci prvih priseljencev, ki so v Ameriko prišli nekako v času pred 25 tisoč leti preko tedaj zaledenene kopne povezave med Azijo in Ameriko in se v naslednjih 15 tisoč leti razširili do skrajnih južnih in vzhodnih ekstremov kontinenta. Eskimci so se v Ameriko priseljevali tudi kasneje s kanuji vzdolž subpolarnih pasov. Postopoma so se avtohtona ljudstva v toplejšem pasu stabilizirala in razvila kmetijske kulture, med temi koruzo, krompir, paradižnik, kakav in tobak, ki jih v Evraziji niso poznali. Nabiralniško-lovske civilizacije pa so se ohranile v amazonskem porečju in v Severni Ameriki. Skoraj gotovo so Vikingi prišli do severovzhodne ameriške obale okrog leta 1000, sicer pa je uradno »odkril« Ameriko Kolumb oktobra leta 1492, ko je pri iskanju novega dostopa do Indije oziroma Azije pristal na Bahamih (otok je poimenoval San Salvador – verjetno današnji Watling). Na svojem tretjem potovanju (leta 1498) je Kolumb došel do izliva Orinoka, istega leta pa je Caboto za angleško krono prvič priplul do obale Severne Amerike (med Novo Škotsko in rtom Cod).

Odslej so se Angleži in Francozi pretežno »ukvarjali« s severovzhodno obalo Severne Amerike, Španci in Portugalci pa so se širili v preostalem delu celine,

posebej v Srednji in Južni Ameriki. Obe ibernski sili sta se že leta 1494 s papeževim posredovanjem dogovorili za razdelitev svojih »vplivnih« območij, skladno s čimer je »vzhodni« del (današnja Brazilija) prešel pod portugalsko, »zahodni« del (ostala Južna Amerika) pa pod špansko oblast. Teritorialna zasedba se je tako od Antilov in Srednje Amerike razširila na Južno Ameriko, tudi po zaslugi Magelana, ki je leta 1520 preko preliva, ki danes nosi njegovo ime, prvič »prešel« na pacifiško stran Novega sveta. Istočasno je Cortes z maloštevilno vojsko »prevzel« azteški imperij na območju Mehike in njegovo obsežno bogastvo. Leta 1533 je podobno usodo doživel inkovski imperij na območju Peruja po vdoru Pizarra. Santiago v Čileju je ustanovil leta 1541 eden izmed Pizarrovih oficirjev, Buenos Aires pa okrog leta 1530 Pedro de Mendoza. V tem obdobju so Španci prodrli še v notranjost Mehike in južnega dela današnjih ZDA do Kalifornije in Apalačev.

Španci so tedaj obvladovali celotno območje med severnim in južnim 40. vzporednikom (z izjemo brazilske obale). To obsežno ozemlje (Nova Španija) so razdelili na 4 podkraljevine – Mehika (z ozemlji današnjih ZDA in Srednje Amerike), Peru (z Bolivijo), Nova Granada (Kolumbija in Ekvador), Plata (Argentina, Paragvaj in Urugvaj) – in 2 kapitaniji (Venezuela in Čile). Na podlagi te notranje ureditve se je razvila kasnejša politična karta Latinske Amerike. Presenetljiva je lahkota, s katero so Španci prevzeli že obstoječe lokalne imperije, ter persistenca njihove nadoblasti, ki je trajala približno 300 let. Kolonialna ekonomija Južne Amerike je bila dolgo časa povsem izkoriščevalska (zlato, srebro), čeprav so se ob *conquistadoresih* pojavili že prvi *encomendores* (fevdalni latifundisti), ki so španski kroni dajali približno petino dohodkov. Avtohtono prebivalstvo so prisilili, da je delalo v rudnikih, kar je skoraj privedlo do njihovega izumrtja. Vsekakor se je vsa prejšnja civilizacija povsem zabrisala in prišleki so ustanavljali nova mesta pravilnih geometrijskih oblik okrog osrednjega trga. Pomembno vlogo je imela katoliška cerkev, še posebej frančiškanski, dominikanski in jezuitski redovi, ki so povsod odpirali svoje »misije« in po eni strani prispevali k akulturaciji domorodcev v novo špansko kulturo, po drugi pa poskrbeli tudi za njihovo zaščito pred brezobzirnimi izkoriščevalci.

Kolonizacija Severne Amerike se je pričela približno sto let po odkritju kontinenta. Od leta 1541 dalje se je pričel francoski prodor po reki Sv. Lovrenca proti Velikim jezerom. Mesto Quebec so ustanovili leta 1608, ko so proglasili tudi kolonijo Nove Francije na območju Kanade. Leta 1682 je La Salle »zasedel« porečje Misisipija in mu dal v čast Ludvika XIV. ime Louisiana. Po drugi strani je prihod kvekerskih Očetov romarjev (Pillgrim Fathers) v sedanji Plymouth leta 1620 vnesel anglosaksonski pečat vzhodnemu obalnemu delu sedanjih ZDA (New England). S seboj so prinesli v Novi svet ideje svobode in enakosti, a tudi

trdne volje po delu in uspehu, ki so postale značilne za ta del Amerike. Po ocenah, naj bi v Severni Ameriki pred kolonizacijo živelo okoli 1–3 milijone staroselcev, povečini nomadskih ali polnomadskih lovcev. Stacionarna poljedelska ljudstva so živela na območju jugozahodnega dela današnjih ZDA (pueblos).

V Srednji in Južni Ameriki pa naj bi pred prihodom Evropejcev živelo okoli 25–50 milijonov oseb, večinoma na območju Mehike in severnih And. Tem ljudstvom je bil stik s prišleki usoden: karibski staroselci so izumrli že v prvih letih po odkritjih, sicer pa je že do srede 16. stoletja okoli 90 % staroselcev podleglo suženjskemu delu v rudnikih in na veleposestih, še zlasti pa boleznim, na katere niso bili navajeni. Po drugi strani je bilo prišlekov v Južni Ameriki le malo (ok. 100 tisoč), zato so začeli »uvažati« novo delovno silo iz Afrike. Polagoma se je razvijala tista posebna zmes ras in kultur, ki opredeljuje Južno Ameriko. Z izjemo Haitija in nekaterih manjših otokov, kjer prevladuje črnsko prebivalstvo, ter Argentine in Urugvaja, kjer prevladujejo belci, obsegajo večino prebivalstva hispano-ameriški mešanci. Staroselska ljudstva pridobivajo tu le postopoma svojo ločeno identiteto in priznanje. Medrasne zveze pa so bile v Severni Ameriki redkejšje, tudi zaradi skromnega števila staroselcev, ki so jih priseljenci vse bolj izpodirivali proti zahodu in jih naposled »zaprli« v posebne indijanske »rezervate«.

Prve afriške sužnje so privedli na otok Hispaniola že leta 1501 in so postali do leta 1517 kar številni v španskem delu Južne Amerike. Portugalci so jih v Brazilijo privedli leta 1538. V Severno Ameriko se je dotok sužnjev pričel okoli leta 1620 (delo na plantažah bombaža in tobaka). Skupaj naj bi pripeljali v Ameriko okoli 20 milijonov Afričanov, od tega tretjino v Brazilijo, kjer je črnska komponenta najbolj izrazita. V povprečju je več kot polovica sužnjev umrla že med prevozom, veliko pa jih je pomrlo zaradi nemogočih delovnih in življenjskih razmer. Črnsko prebivalstvo se je zato naravno povečalo le po ukinitvi suženjstva v 19. stoletju – danes obsega okoli 9 % skupnega prebivalstva Amerike. Glavno »vlogo« pri naseljevanju Amerike pa so imeli Evropejci. Skupno ameriško prebivalstvo je po začetnem »šoku« pričelo ponovno zmerno naraščati v drugi polovici 17. stoletja prav na podlagi rastoče imigracije. Do konca 18. stoletja naj bi v Ameriki živelo okoli 20–22 milijonov ljudi, od tega okoli 15–17 milijonov v Latinski Ameriki, 4 milijone v ZDA in en milijon v Kanadi.

Masovna imigracija v Severni Ameriki se je pričela v prvi polovici 19. stoletja zaradi deagrarizacije in prenaseljenosti v Angliji, na Irskem, v Skandinaviji in v Nemčiji. Ob koncu stoletja so se tem skupinam pridružili še Italijani in slovansko prebivalstvo srednje in vzhodne Evrope, medtem ko so Kitajci pričeli naseljevati območje pacifiške obale. V istem času (konec 19. stoletja) se je pričel tudi porast priseljencev v Južni Ameriki, kamor so se usmerjali predvsem Italijani, Španci in

Portugalci. Skupaj je prišlo v Ameriko kar 60 milijonov Evropejcev, povečini (80 %) v Severno Ameriko: od tega je bilo 22 milijonov Britancev in Ircev, 12 milijonov Nemcev, 10 milijonov Italijanov, po 4 milijone Špancev in Rusov ter 1,5 milijona Portugalcev. Število prebivalcev ZDA se je samo od leta 1900 do leta 1910 poraslo od 76 na preko 92 milijonov; v istem času se je kar 25 % argentinskega prebivalstva rodilo v Evropi. Skupaj je število prebivalcev Amerike poraslo od okoli 25 milijonov leta 1800 na okoli 144 milijonov leta 1900. Velik evropski imigracijski val se je končal leta 1920 zaradi ekonomske krize in vojne. Odslej so se v Severno Ameriko priseljevali večinoma le Azijci, razširile pa so se notranje migracije.

Leta 2010 je živel v Latinski Ameriki okoli 561 milijonov prebivalcev. Od tega je bilo 9 % staroselcev (Amerindov), 36 % belcev, 30 % mesticev, 21 % mulatov, 3 % črncev in 1 % drugih. Nadpovprečne deleže staroselcev so izkazovale Bolivija, Gvatemala, Peru in Ekvador (40–55 %), belcev Urugvaj, Argentina in Kostarika (82–88 %), mesticev El Salvador, Honduras, Nikaragva in Paragvaj (75–90 %), mulatov Dominikanska republika in Kuba (50–75 %) ter črncev Kuba, Dominikanska republika in Brazilija (6–11 %). V ZDA (309 milijonov prebivalcev leta 2010) predstavljajo belci 80 % (16 % hispano-latinci), Afroameričani 13 % in Azijci 5 % prebivalstva. Do leta 2050 naj bi se delež belcev brez hispano-latincev zmanjšal od 65 % na 44 %, delež hispano-latincev pa povečal na 30 %; delež Afroameričanov bi ostal enak, rahlo povečal pa bi se delež Azijcev (na 8 %). Omeniti velja tudi situacijo v Kanadi, kjer se prebivalstvo deli na angleško (73 %) in francosko govoreče (24 %) ter eskimske staroselce. V zadnjih desetletjih temelji porast prebivalstva v Ameriki skoraj izključno na naravni rasti, ki pa je dokaj neenakomerna: v anglosaksonski Ameriki znaša na letni ravni okrog 1 %, v Latinski Ameriki pa je dolgo dosegala raven 2,5–3 % in se šele po letu 1980 spustila na okrog 2 %.

Obe glavni ameriški demografski regiji pa imata skupen zelo visok delež urbanega prebivalstva. Ta znaša v anglosaksonski Ameriki okoli 80 %, v Latinski Ameriki pa okoli 77 %. Porast urbanizacije je bila tu celo najvišja med vsemi območji v razvoju na svetu. Med večje urbane aglomeracije sodijo Mexico City (20,5 milijonov prebivalcev; tretje največje mesto na svetu), New York (20 mio preb.), Sao Paulo (19 mio preb.), Buenos Aires in Los Angeles (po 13 mio) ter Chicago (10 mio preb.).

Severna Amerika se je pričela ekonomsko razvijati šele proti koncu 18. stoletja, se pravi okoli 150 let kasneje kot Južna Amerika, vendar je bil njen razvoj tolikšen, da je postala vodilno svetovno ekonomsko območje. K temu je prispevala ugodna kombinacija klimatskih in morfoloških dejavnikov ter obsežne zaloge lahko dostopnih rud in energetskih virov. Posebej značilna pa je tu organizacija

proizvodnje po načelu maksimalnih donosov ob minimalnih stroških, kar je privedlo do nastanka specializiranih ekonomskih območij – t. i. *belts*. Upoštevati je treba nato načela protestantske kapitalistične kulture in dinamičnost priseljenega prebivalstva, ki je pridobilo skoraj brezmejno in »deviško« ozemlje ter možnost naglega socialnega vzpona. K boljši ekonomski povezanosti in nadaljnji ekspanziji je odločilno pripomogla tudi železniška povezava med obema oceanskima obalama: prva je bila zgrajena leta 1869, do prve svetovne vojne pa so postavili v ZDA še štiri transkontinentalne vzporedne proge ter dve v Kanadi. Kasneje so razvili še cestno omrežje, na podlagi katerega se je razvila svojstvena »avtomobilska civilizacija«, ki je pripomogla k nastanku obsežne urbane strukture ameriških mest.

Po prvi svetovni vojni so ZDA v ekonomskem pogledu že prehiteli vodilne evropske države, Kanada pa se je pričela vse tesneje navezovati na svojo južno sosedo, s katero se je leta 1988 formalno povezala v skupno gospodarsko območje. Samo v ZDA je osredotočenih 25 % svetovnega BDP, BDP/preb. pa presega 45 tisoč USD. Tu živi okoli 30 % vseh milijonerjev ali celo milijarderjev na svetu, v New Yorku pa deluje največja svetovna borza. ZDA imajo največje rezerve v zlatu na svetu; tu domuje 139 od 500 največjih svetovnih korporacij. Ameriški dolar predstavlja 60 % vseh valutnih rezerv na svetu (evro 24 %). V ZDA prihaja največ svetovnih investicij (2.400 mrd USD), obenem so ZDA največji svetovni investitor (3.300 mrd USD). Vseeno so ZDA najbolj zadolžena država na svetu (skupni javni in zasebni dolg dosega kar 50.200 mrd USD, kar je 3,5-krat BDP države).

Latinska Amerika pa kaže nekako zrcalno podobo družbenoekonomskega razvoja, saj je v modernem obdobju pričela zaostajati za severnim podkontinentom. K temu je prispeval izkoriščevalski kolonialni odnos, ki ni poskrbel za razvoj lokalnega okolja in ustrezne ekonomske infrastrukture. Ekonomija se je občasno razcvetela le na podlagi posameznih, »monokulturnih« dejavnosti (t. i. *ciclos*): od začetnega izkopavanja srebra in zlata, do gojenja sladkornega trsa in drugih tropskih sadežev, ekstenzivne živinoreje v pampah, kavnihih plantaž v Braziliji. Vse te dejavnosti pa so bile namenjene izključno izvozu in tako utrjevale ekonomsko »odvisnost« območja v odnosu do razvitejših ekonomij. Odliv surovin je preprečeval razvoj lokalne industrije, obenem se ni uspela utrditi niti družbena struktura, saj so ostali mešanci in amerindi povsem emarginirani, vse vodstvene funkcije pa je prevzela ožja elita, ki ni bila naklonjena demokratizaciji družbe. V bistvu se je tu ohranil napol fevdalni red z zelo skromno notranjo družbeno in prostorsko mobilnostjo, posebej še med mesti in podeželjem, ter zelo nizko stopnjo produktivnosti. Tem dejavnikom gre prišteti še visoko stopnjo notranje konfliktnosti in politične fragmentiranosti po razpadu španskega imperija.

Upori so se pričeli leta 1810 v Mehiki, ki je pridobila samostojnost leta 1821, in se razširili nato po Srednji in Južni Ameriki. Zadnji španski posesti (Kuba in Portoriko) sta prešli pod ameriško nadoblast leta 1898. ZDA so medtem od Mehike prevzele tudi obsežen del njenega ozemlja do končne razmejitve leta 1848. Drugače je bilo v Braziliji, ki je pridobila samostojnost na dokaj nenavaden način: sem se je zatekel portugalski kralj leta 1808 po Napoleonovi invaziji in leta 1815 proglasil združeno kraljevino Portugalsko in Brazilijo, slednjo pa je prejel od očeta v ločeno upravo tu živeči sin leta 1822. Po vojaškem uporu leta 1889 je postala republika in prevzela federalni sistem. Španski imperij se je tako v 19. stoletju razbil na šest držav na kontinentalnem delu Srednje Amerike in na devet držav v Južni Ameriki, ki so se spustile v pogoste medsebojne konflikte zaradi meja. Večina južnoameriških držav ima še danes nerazrešene mejne spore, kar ovira meddržavno sodelovanje. Med najhujšimi lokalnimi vojnami je bila pacifiška vojna med Čilejem, Bolivijo in Perujem (1879–1884) ter vojna med Bolivijo in Paragvajem leta 1932. Številni so bili tudi notranji vojaški udari.

To situacijo so v 19. stoletju izkoristili Britanci, ki so prevzeli nekakšno neoimperialistično nadoblast v območju, njihovo »vlogo« pa so v 20. stoletju prevzele ZDA. Slednje so tako odkrito podpirale tiste režime, ki so delovali v korist njihovim ekonomskim in strateškim interesom, posebej v Srednji Ameriki (t. i. »banana republike«). Občasno so v teh državah tudi posredno ali neposredno vojaško posegle (med drugim v Čileju, ko je Allende želel nacionalizirati bakrove rudnike). Pomembna je bila tudi izgradnja Panamskega prekopa (1904–14), ki so ga ZDA neposredno upravljale do leta 1977, skupaj s Panamo pa do leta 1999, ko so ga končno formalno prepustile tej ameriškim interesom podrejeni državi. Kljub vsemu so tuje multinacionalke v Južni Ameriki v zadnjih desetletjih vendarle poskrbele za različne ekonomske in družbene investicije, ki so privedle do modernizacije območja, posebej v največjih državah (Brazilija, Argentina in Mehika), kjer se je ob zunanjem uspel razviti tudi notranji trg. V 21. stoletju se Latinska Amerika nekako umešča med bolj (Severna Amerika, Evropa, Japonska in Avstralija) in manj razvita območja (Afrika in dobršen del Azije). K temu prispeva relativno razvita industrija (ok. 25 % aktivnih), tržno usmerjeno kmetijstvo ter rastoči terciarni sektor. Posebej viden je razvoj Brazilije, ki je s Kitajsko, Indijo in Rusijo vključena v t. i. skupino BRIC, in sodi med deset največjih ekonomij na svetu. Brazilija je tudi priskočila na pomoč Portugalski, ko je ta zašla v krizo.

Skupaj obsegajo države Južne Amerike okoli 5 % svetovnega BDP, najpomembnejši ekonomiji Latinske Amerike pa predstavljata Brazilija in Mehika, katerih BDP dosegata 1,5–2 tisoč milijard USD. Najvišji BDP/preb. (okoli 15–20 tisoč USD) dosegajo Bahami, Trinidad/Tobago in Barbados; okoli 10 tisoč USD

Urugvaj, Čile, Brazilija, Venezuela, Mehika in Argentina; okoli 5 tisoč USD Kostarika, Panama, Kolumbija Dominikanska republika, Peru, Jamajka in El Salvador; okoli 1–2,5 tisoč USD Gvatemala, Paragvaj, Gvajana, Honduras, Bolivija, Kuba, Belize, Surinam in Nikaragva; na Haitiju pa je BDP/preb. le 500 USD. V upadu je nepismenost, ki je skoraj odpravljena v Argentini in Urugvaju, sicer pa v povprečju zadeva 10 % odraslega prebivalstva; v porastu je pričakovana življenjska doba, ki znaša v povprečju okoli 72 let (nad 75 let v Argentini in Urugvaju, a le okoli 50 let na Haitiju). Zlasti v 80. letih prejšnjega stoletja je bila zelo visoka stopnja zadolženosti, ki pa je bila s pomočjo IMF večinoma sanirana (uspešneje v Mehiki in Braziliji, problemi ostajajo v Argentini). Povečuje se notranja demokratizacija in zmanjšuje se zunanja odvisnost, tudi s pomočjo povečanega meddržavnega sodelovanja v regiji, ki pa še vedno ne dosega ravni severnoameriške povezave NAFTA. Ta je nastala leta 1994 na podlagi leta 1992 podpisanega sporazuma med ZDA, Kanado in Mehiko, njen namen pa je postopno odpravljanje carinskih pregrad in oblikovanje skupnega prostotrgovinskega območja.

Na območju Latinske Amerike delujejo naslednje povezave: CAN (Comunidad Andina de Naciones) je nastala leta 1996 in gospodarsko povezuje Bolivijo, Ekvador, Kolumbijo, Peru in Venezuelo. Iz te povezave je leta 2006 izstopila Venezuela, ker sta Kolumbija in Peru tedaj podpisali trgovinski sporazum z ZDA. CSME (Caribbean Single Market and Economy) povezuje 15 članic, in sicer so to Antigua in Barbuda, Bahami, Barbados, Belize, Dominika, Grenada, Gvajana, Jamajka, Haiti, Montserrat, Saint Kitts in Nevis, Saint Lucia, Saint Vincent in Grenadine, Suriname, Trinidad/Tobago. Združenje je kot prostotrgovinska cona nastalo že leta 1968 in si leta 2006 zadalo za cilj oblikovanje skupnega trga oziroma ekonomije po vzoru EU. Po vzoru združenja NAFTA pa je nastala povezava CAFTA (Central American Free Trade Agreement), ki od leta 2004 povezuje Kostariko, El Salvador, Gvatemalo, Honduras, Nikaragvo, Dominikansko republiko in ZDA. Združenje MERCOSUR (Mercado Comun del Sur) je stopilo v veljavo leta 1995 na podlagi leta 1991 podpisanega sporazuma med Argentino, Brazilijo, Paragvajem in Urugvajem. V združenje je leta 2006 vstopila Venezuela, pridružene članice pa so Bolivija, Čile, Ekvador, Kolumbija in Peru. Organizacijo vodi Svet skupnega trga, stalni Sekretariat pa ima sedež v Montevideu (Urugvaj). Še širšo in pretežno politično vlogo ima OAS (Organization of American States), ki je bila ustanovljena leta 1948, da bi spodbujala »mir, zakonitost in razvoj« v vseh ameriških državah. Od leta 1962 je članstvo Kube zamrznjeno, čeprav so se pogajanja za njen povratek pričela leta 2009. Organizacijo sestavljajo Generalna skupščina, Stalni svet, Medameriški svet za integriran razvoj ter Sekretariat s sedežem v Washingtonu (ZDA). Ker ostaja OAS pod močnim vplivom ZDA,

so na območju Latinske Amerike leta 1975 oblikovali združenje SELA (Sistema Economico Latino-Americano), ki spodbuja družbenoekonomsko povezovanje med vsemi državami tega območja (skupaj 28); sedež ima v Caracasu (Venezuela).

Podrobnejši oris pomembnejših držav v območju bomo opravili v okviru dveh funkcionalnih regij, v kateri običajno delimo ameriški kontinent, se pravi Severno in Srednjo Ameriko na eni strani ter Južno Ameriko na drugi.

SEVERNA IN SREDNJA AMERIKA

Celotni severnoameriški podkontinent sestoji le iz treh držav, ki so medseboj povezane v prostocarinsko zvezo NAFTA. Med temi seveda po pomenu daleč izstopajo *Združene države Amerike*, ki predstavljajo, posebej od konca druge svetovne vojne dalje, tudi največjo vojaško in gospodarsko silo na svetu. Območje ZDA so od juga pričeli kolonizirati Španci, od severovzhoda pa Francozi in Angleži. Slednji so ob koncu 16. stoletja v poklon kraljici Elizabeti I., znani kot »kraljica-devica«, ob atlantski obali ustanovili kolonijo Virginijo. Leta 1620 so severneje od tod, na obali Massachusettsa, pristali puritanski disidenti anglikanske cerkve, tako imenovani »popotni očetje«, ki so dali tudi glavni moralni pečat kasnejši ameriški družbi. Do leta 1732 se je v tako imenovani Novi Angliji in Virginiji skupaj razvilo že 13 kolonij; v Novi Angliji so bile kolonije organizirane po načelu lokalne samouprave priseljencev, med katerimi so prevladovali manjši zemljiški posestniki, obrtniki in trgovci, medtem ko je bila Virginija neposredno podrejena kroni in so v njej prevladovale veleposesti, povečini v lasti londonskega plemstva, na katerih so od leta 1619 izkoriščali črnsko suženjsko delo. Po angleško-francoski vojni (1756–63) je morala Francija odstopiti Angliji vsa svoja ameriška posestva, se pravi Kanado ter območje med Apalači in Misisipijem. Tedaj so se okrepila tudi avtonomistična gibanja med koloni, predvsem zaradi visokih davščin in trgovinskih omejitev, ki jih je določila centralna oblast (njihovo geslo je bilo: »no taxation without representation«). Leta 1775 je pri Bostonu prišlo do prvega oboroženega spopada med britanskimi in ameriški silami pod vodstvom Washingtona. Julija 1776 je Jefferson pripravil znano »deklaracijo«, s katero so predstavniki 13. kolonij proglasili neodvisnost. Pričela se je državljanska vojna, ki so jo, tudi s francosko pomočjo, še isto leto izbirale ameriške sile, čeprav je Velika Britanija formalno priznala neodvisnost ZDA šele leta 1783. Novo ustavo so sprejeli leta 1787, ta pa je uvedla nov sistem federalne državne uprave, ki je centralni oblasti prepustil le vodenje zadev skupnega interesa, posameznim federalnim državam pa prepustil avtonomijo pri upravljanju večine notranjih zadev. Leta 1789 je bil za prvega zveznega predsednika imenovan Washington,

do izgradnje nove prestolnice leta 1800, ki je po Washingtonovi smrti prevzela njegovo ime, pa je bil za prestolnico izbran New York.

Po zakonu iz leta 1787 so se lahko nove zvezne države oblikovale, če so šteje vsaj 60 tisoč prebivalcev. Na ta način se je pričela tudi ameriška ekspanzija proti zahodu oziroma preko Apalačev in vzdolž Velikih jezer. V odnosu do Evrope je prevladovala tako imenovana »doktrina Monroe«, ki je od leta 1823 narekovala ameriško »superiorno« indifferenco oziroma izolacionizem po načelu »Amerika Američanom« in poudarjanju lastne različnosti od Evropejcev. To je odprlo pot prepričanju, da je vloga ZDA tudi v tem, da širi svoje demokratične ideje v Ameriki, a tudi širše, kar se je zlasti pokazalo v 20. stoletju, ko so ZDA prav na tem principu razvile svoj »mehki« imperializem na globalni ravni. Širjenje ZDA se je pričelo leta 1803, ko so od Francozov odkupili Louisiano, območje med Misisipijem in Skalnim gorovjem; tu je kasneje nastalo 11 novih držav. V obdobju 1812–14 je prišlo do nove ameriško-britanske vojne, s katero so poskusile ZDA od Angležev prevzeti območje severno od Velikih jezer. Vojno so Američani izgubili, vendar je novo razmerje sil dalo podlago za nastanek ameriško-kanadske meje, ki je bila formalno potrjena oziroma določena leta 1846 vzdolž 49. vzporednika nekako do Skalnega gorovja. Leta 1819 so od Špancev prevzeli Florido, intenzivno priseljevanje iz Evrope, ki se je pričelo sredi 19. stoletja, tudi zaradi možnosti pridobivanja »praznih« zemljišč in odkritja zlata na »divjem zahodu«, pa je pospešila aneksijo novih ozemelj do pacifiške obale. Leta 1845 je v zvezo vstopil že od leta 1836 dejansko neodvisen Teksas, kar je sprožilo ameriško-mehiško vojno, po kateri so ZDA leta 1848 prevzele celotno jugozahodno ozemlje od Skalnega gorovja do Pacifika. Že dve leti prej so Američani od Britancev pridobili ozemlje Oregona in tako določili še zadnji odsek ameriško-kanadske meje do pacifiške obale. Seveda je širjenje potekalo v škodo indijanskega prebivalstva, ki je bilo večinoma prisilno deportirano, najprej preko Apalačev, nato pa vse bolj na zahod oziroma v puščavske predele, ki so bili za bele koloniste »nezanimivi«. Indijanci so pridobili pravico do ameriškega državljanstva šele leta 1924. Prav tako se je, kljub ameriškemu načelu enakosti med ljudmi, v ZDA ohranilo suženjstvo, posebej v južnih državah, kjer je ekonomija še naprej temeljila na veleposestih in agrarni tržni proizvodnji. Ko je bil leta 1860 za predsednika izvoljen Lincoln, je ta želel »severni« industrijski vzorec prenesti tudi na jug ter ob večji notranji družbeni integraciji ZDA odpraviti tudi suženjstvo v južnih državah. Tej nameri »podrejanja« volje južnih držav severnim se je leta 1861 uprlo 11 južnih držav in odprlo kar dolgo in krvavo državljansko vojno, ki se je končala šele leta 1865 in povzročila okrog 600 tisoč smrtnih žrtev; sam Lincoln je bil umorjen malo po koncu vojne. Kljub formalni odpravi suženjstva, se je rasna diskriminacija

nadaljevala s pravim sistemom »apartheida«, razvile so se celo močne rasistične organizacije, na primer Ku Klux Klan, ki je štela več milijonov pripadnikov. Diskriminacija oziroma prisilno ločevanje je bilo postopoma odpravljeno šele v drugi polovici 20. stoletja, čeprav ostajajo še danes socialne neenakosti med belim in črnskim prebivalstvom kar velike in izrazite.

Vsekakor se po državljanski vojni v ZDA prične močna in dokaj »divja« gospodarska rast, ki je privedla do razvoja velikih industrijskih, rudarskih in energetskih zasebnih kartelov, a tudi do močnih trgovskih, finančnih in bančnih grupacij, ki so pridobile vse širši mednarodni pomen. Na političnem področju se je v tem času tudi nekoliko spremenila struktura obeh glavnih ameriških strank, saj je demokratska stranka, ki je nastala predvsem kot glasnica južnih ruralnih in konservativnih držav, prevzela bolj napredno socialno orientacijo in postala predvsem glasnica srednjih in nižjih slojev, medtem ko je republikanska »vladna« stranka pričela izraziteje zasledovati interese vodilnih ekonomskih grupacij in bolj konservativnih načel. Proti koncu 19. stoletja se ZDA uveljavijo tudi kot prvi neevropski »globalni« politični akter, ne toliko s prevzemom Aljaske od Rusije leta 1867, kolikor s širjenjem svojega neposrednega in posrednega vpliva v Srednjo Ameriko in v Pacifik. Leta 1898 pričnejo novo vojno s Španijo in od te prevzamejo Kubo in Portoriko, a tudi Filipine. Istočasno zasedejo Havaje in območje Paname, kjer načrtujejo izgradnjo kanala (slednji je bil odprt leta 1915). V nasprotju z dotednjim načelom, pričenjajo ZDA tudi intenzivneje posegati v Evropi, saj po začetni nevtralnosti vstopijo leta 1917 v prvo svetovno vojno proti silam Osi, tudi po Wilsonovem prepričanju, da imajo vsi narodi neodtujljivo pravico po samostojnosti in lastni državnosti. Po prvi svetovni vojni so v ZDA prevladali republikanci in pričeli novo fazo zunanjega izolacionizma (po načelu »America first!«) in notranjega »moraliziranja«, ki se je izražala tudi s prepovedjo prodaje alkoholnih pijač. Ta nova faza »divje« ekonomske rasti, pri kateri so imele veliko vlogo razne kriminalne organizacije, se je zaključila s finančno krizo leta 1929, zaradi katere je ostalo brez dela več milijonov ljudi. Protikrizne in razvojne politike, znane kot »New Deal«, je od leta 1932 razvil demokratski predsednik Roosevelt, ki je bil spričo uspeha in popularnosti izvoljen nato še dvakrat (število mandatov so omejili na dva šele leta 1951). Medtem se je pričela druga svetovna vojna, v katero so ZDA vstopile decembra 1941 po japonskem napadu na Pearl Harbor na Havajih, in iz katere so izšle kot glavni zmagovalec, tudi zato, ker same niso utrpele nobene večje gospodarske škode, temveč so svojo razvojno stopnjo v vojnem obdobju še okrepile.

Nova povojna globalna »centralnost« ZDA se kaže nenazadnje v tem, da so v San Franciscu leta 1945 dali pobudo za nastanek Organizacije združenih

narodov, ki je dobila nato sedež v New Yorku, a tudi tako, da imajo v ZDA svoj sedež osrednje mednarodne finančne organizacije, kot so Svetovna banka in Mednarodni finančni sklad. Poleg tega so s sporazumom, sklenjenim v kraju Bretton Woods leta 1944, večino mednarodnih valut naslonili na ameriški dolar, ki je postal glavno plačilno sredstvo za mednarodne izmenjave. Z blokovsko delitvijo so ZDA še okrepile svojo gospodarsko in politično vodilno vlogo v okviru lastnega, »zahodnega« bloka, ki je z »vzhodnim« tekmoval pri doseganju širše svetovne nadoblasti in ZDA pripeljal v številne lokalne konflikte za zaščito lastne »interesne sfere«. ZDA pa so poznale tudi dramatične notranje konflikte, ki so v 60. letih prejšnjega stoletja privedli do uboja bratov Kennedy in črnega voditelja Luthra Kinga. Zaradi gospodarske krize je v 70. letih prišlo do devalvacije dolarja in njegovega izstopa iz sistema Bretton Woods. Veliko bolj »liberistični« gospodarski koncept je razvil Reagan v 80. letih, ki je obenem povečal vojaško porabo in ponovno sprožil radikalnejšo konfrontacijo s Sovjetsko zvezo, ki se je omilila konec desetletja za časa Busha starejšega, ko je tudi prišlo do padca komunističnih režimov v nekdanjem vzhodnem bloku. To pa je tudi čas, ko se izrazito povečajo napetosti med ZDA in nekaterimi islamskimi režimi, predvsem po ameriškem neposrednem posegu v prvi zalivski vojni leta 1991. ZDA prvič po drugi svetovni vojni tudi neposredno posežejo v Evropi pri razreševanju balkanskega konflikta in pričenjajo nameščati svoje vojaške postojanke tudi v nekdanji sovjetski centralni Aziji. Septembra 2001 pride do serije samomorilskih letalskih atentatov, ki povzročijo s porušenjem »Twin Towers« v New Yorku okrog 3 tisoč smrtnih žrtev. Bush mlajši tedaj sproži vojno ZDA proti mednarodnemu terorizmu in domnevnim ameriškim sovražnikom, na podlagi katere Američani posežejo najprej v Afganistanu (oktobra 2001) in nato v Iraku (marca 2003). Enostranska militaristična ameriška politika se dokaj ublaži za časa predsedovanja Obame, prvega temnopoltega ameriškega predsednika, ko se ZDA soočajo tudi z mednarodno finančno krizo in relativnim zatonom ameriške ekonomske teže v korist novih akterjev iz območja nekdanjega »svetovnega juga« s Kitajsko na čelu.

Konec 18. stoletja so ZDA štele nekaj manj kot 4 milijone prebivalcev, med katerimi so prevladovali Angleži in Irci, že tedaj pa so črnci predstavljali okrog 20 % prebivalstva. Za časa masovnega priseljevanja se je posebej povečalo število priseljencev iz nemških dežel, Skandinavije in srednje-vzhodne Evrope, katerim se je na prehodu v 20. stoletje pridružilo veliko število Azijatov na zahodni obali in Italijanov na vzhodni obali. Po letu 1924 so ZDA močno omejile priseljevanje iz Evrope in Azije, nove ukrepe pa so sprožile ob koncu 20. stoletja za zaježitev ilegalnega priseljevanja iz Latinske Amerike, tako da varujejo odslej ameriško-mehiško mejo posebne fizične in elektronske pregrade. Ne glede na to se je v

ZDA v obdobju 2000–2010 priselilo okrog 14 milijonov oseb, od tega približno polovica na ilegalen način. Leta 2010 so ZDA štejele skoraj 310 milijonov prebivalcev, med katerimi po rasno-etničnem ključu prevladujejo belci evropskega porekla (75 %) pred črnci oziroma Afro-Američani in Latinosi (po 12 %), med katerimi izstopajo Mehikanci (5 %); Azijati predstavljajo slabe 4 %, Indijanci pa komaj 0,6 % skupnega prebivalstva. V verskem pogledu prevladujejo protestanti (25 %), katoliki (22 %) in drugi kristjani (34 %); neverujočih je 10 %. Med razvitimi državami so ZDA tista, ki beleži verjetno največje notranje socialne razlike; te po eni strani povečujejo gospodarsko in razvojno fleksibilnost, po drugi pa zavirajo potrošnjo in socialno mobilnost, saj je za osebo, ki je rojena v revnejši družini in živi v revnejši soseščini skorajda nemogoče, da bi lahko koristila kvalitetno šolanje in zdravstveno oskrbo in je obsojena, da se preživlja s slabo plačanim in nesistematiziranim delom. Ta situacija povzroča tudi kar visoko stopnjo nasilja in kriminala, ki ga omogoča nenazadnje skoraj neovirana prodaja vsakršnega orožja.

Na gospodarskem področju izstopajo ZDA malodane pri vseh sektorjih proizvodnje. Na kmetijskem področju so največji svetovni producent koruze, soje, sira in lesa, 2. producent sladkorne pese, prašičev, perutnine, mleka, masla, mesa in jajc, 3. producent agrumov, konjev in rakov, 4. producent pšenice, arašidov, bombaža, tobaka, sadja, vina in goveda ter 5. producent krompirja. Na področju izkoriščanja mineralnih virov so ZDA 1. svetovni producent plina (ok. 595 mrđ m³) in žvepla, 2. producent premoga (nad 900 mio t), soli in fosfatov, 3. producent nafte (ok. 275 mio t) in zlata, 4. producent bakra in 5. producent cinka. Na področju industrijske proizvodnje so 1. producent električne energije, bencina, lesne mase in tovornih vozil, 2. do 3. producent kislin, pnevmatik, cigaret, bombažnega blaga, papirja, jekla, cementa in bele tehnike, 4. producent sladkorja, rastlinskega olja, bombažnih tkanin in volnenega blaga, a komaj 7. producent avtomobilov, čeprav se je moderna avtomobilska industrija razvila prav v ZDA. Država je največji svetovni izvoznik žita oziroma pšenice in koruze ter lesne mase, 2. največji izvoznik zdravil, 3. največji izvoznik avtomobilov in premoga ter 5. največji izvoznik sladkorja in aluminija. Seveda so ZDA največji producent oziroma izvoznik filmskih in glasbenih proizvodov, eden izmed vodilnih razvijalcev informatike in proizvajalcev računalniške opreme, vojaške opreme in letal ter raketoplanov ter sedež največjih svetovnih energetskih in finančnih korporacij. Kljub temu je vrednost izvoza (ok. 1280 mrđ USD) za okrog 700 mrđ USD nižja od vrednosti uvoza. Med partnerji pri izvozu prevladujeta Kanada in Mehika, glavna izvoza pa odpade na električne in elektronske materiale, stroje, letala in vesoljsko opremo, kemične proizvode ter tehnične in elektrozdavstvene

inštrumente. ZDA letno obiskuje okrog 55 milijonov turistov, kar daje državi nad 40 mrd USD neto priliva.

Območje *Kanade* so sprva naseljevala na jugu algonška in atabaška indijanska ljudstva, na severu pa Inuiti oziroma eskimska ljudstva (eskimci ali »jedci surovega mesa« je zaničljivo ime, ki so jim ga dali indijanski Huronci, Inuiti (»ljudje«) pa je ime, s katerim se sami prepoznavajo). To strukturo so nato evropski priseljenci nekako »nadgradili«, niso pa je tako radikalno sprevrgli, kot se je to zgodilo v sosednjih ZDA. Priseljevanje Evropejcev se je postopoma povečalo po 16. stoletju; leta 1604 so Francozi zavzeli Akadijo, ki so jo bili nato prisiljeni prepustiti Angležem. Slednji so za to območje pričeli uporabljati imena Nova Škotska in Novi Brunswick. Dlje časa so Francozi ohranili oblast v Quebecu ali Novi Franciji, vendar so morali tudi to ozemlje s sporazumom iz leta 1764 prepustiti Veliki Britaniji, ki pa je z Zakonom za Quebec (1774) omogočila tu živečemu francoskemu prebivalstvu, da se še dalje ravna po francoski civilni zakonodaji in ohranja svoj jezik in religijo. Po razglasu neodvisnosti ZDA so se številni britanski lojalisti zatekli v sosednjo Kanado, britanska oblast pa je z ustavnim aktom leta 1791 frankofonski in angleški skupnosti potrdila pravico do avtonomije v Quebecu oziroma Ontariju. Kanadska družbena struktura se je še okrepila leta 1867, ko je bil sprejet »British North American Act«, ki je dal podlago za nastanek kanadske konfederacije na osnovi britanskega parlamentarnega sistema. Sprva je skupnost štela Ontario, Quebec ter Novo Škotsko in Novi Brunswick, vanjo pa so nato pristopile še Britanska Kolumbija in otok Princa Edvarda (1873) ter do konca 19. stoletja še pokrajine Manitoba, Alberta in Saskatchewan, ki so jih tedaj pričenjali kolonizirati.

Leta 1926 je Konfederacija kot britanski »dominion« vstopila v Commonwealth, v okviru katerega je leta 1931 pridobila status suverene države. Kanada je s stalnim, a ne pretiranim dotokom prebivalstva tako doživela uravnovešen in stabilen razvoj, ki jo je uvrstil med najbolj razvite in industrializirane države na svetu. Po letu 1960 so se poostriili notranji konflikti med centralno oblastjo in frankofonsko manjšino v Quebecu, ki je zahtevala odcepitev oziroma samostojnost. Po raznih poskusih razrešitve problema, je bil leta 1995 sklican referendum, na katerem pa separatisti niso uspeli pridobiti večine glasov. Vsekakor je bil leta 2000 sprejet nov zakon, ki omogoča Quebecu, da se osamosvoji na podlagi referenduma, če bi neodvisnost podprla večina volilcev. Obenem so leta 1993 Inuitom dodelili pravico do lastne avtonomije na ozemlju Nanavut (350 tisoč km²), ki je bilo dejansko konstituirano kot avtonomno ozemlje leta 1999. Avtonomijo na manjših ozemljih so leta 1999 oziroma 2003 dodelili še arktičnima ljudstvom Nisgaa in Tlicho. Med okrog 34 milijoni prebivalcev predstavljajo angleško govoreči 34 %,

francosko govoreči 23 %, staroselci pa 2 %; priseljencev je 40 %. Uradna jezika sta angleščina in francoščina; v verskem pogledu prevladujejo katoliki (44 %) in protestanti (29 %), neverujočih pa je 17 %.

Čeprav je večina prebivalstva in gospodarskih dejavnosti osredotočena v ozkem obmejnem pasu z ZDA, sodi Kanada zaradi svoje visoke produktivnosti med največje svetovne ekonomije, predvsem po zaslugi izvozno usmerjenega kmetijstva in suficita z mineralnimi viri in energenti. Kanada je 6. največji proizvajalec pšenice in lesa na svetu, 5. producent ječmena in papirja, 2. producent lesne mase, 7. producent soje, 2. producent urana, 3. producent plina (ok. 160 mrd m³) in diamantov ter 6. producent nafte (nad 135 mio t) in cinka. Je 3. največji izvoznik pšenice, 2. izvoznik lesa, 5. izvoznik rib in rakov, 7. izvoznik mesa, 5. izvoznik plina, 6. izvoznik nafte in 3. izvoznik aluminija na svetu. Izkop nad 50 milijonov ton premoga omogoča Kanadi, da je tudi njegova 5. največja izvoznica. Na področju industrije je 2. največji producent cinka, 3. producent aluminija, 5. producent svinca, 4. producent žvepla. 5. producent soli in bencina, 7. producent kislin, 5. proizvajalec tovornih vozil in 6. proizvajalec elektrike (3. največji producent hidroenergije). Vrednost izvoza znaša 387 mrd USD, kar je za okrog 13 mrd USD manj od vrednosti uvoza. Večina izvoza gre v ZDA; prevladujejo nafta, vozila in stroji.

Na območju *Mehike* je ob prihodu španskih osvajalcev živel približno 25 milijonov staroselcev, predvsem na centralnih planotah, kjer se je razvila azteška civilizacija, ter na polotoku Yucatan, kjer so živeli Maji. Do konca 16. stoletja se je izvirno prebivalstvo zaradi boleznih in suženjskega dela skrčilo le na nekaj milijonov oseb. Mehika je sodila v špansko podkraljevino Nove Španije, ki je obsegala tudi jugozahodni del sedanjih ZDA, na jugu pa območje do Paname. To je bila španska »zakladnica« srebrenja, v severnih predelih pa je bila razširjena tudi govedoreja. Leta 1821 se je Mehika po enajstih letih uporniških bojov osamosvojila kot federacija, v kateri je bil določen primat katoliške vere ter socialne in rasne enakosti med prebivalci. Do začetka 20. stoletja pa je državo prizadela visoka stopnja notranje konfliktnosti med federalisti in konservativci, kar je povzročalo stalno sosledje diktatur in krajših obdobjev demokracije. Odprava suženjstva leta 1835 je povzročila odcepitev Teksasa, ki se je leta 1845 pridružil ZDA. Po izgubljeni vojni z ZDA (1848–53) je morala Mehika severni sosedi prepustiti še Novo Mehiko, Kalifornijo, Utah, Nevado in Arizono. Po letu 1855 so v Mehiki posegle tudi evropske sile v zaščito svojih kapitalov in za krajši čas (1864–67) vsilile za novega mehiškega cesarja Maksimilijana, brata avstrijskega cesarja, ki so ga uporniki ubili. Sledilo je spet obdobje notranjih nemirov in socialnih revolucij, ki so povzročile tudi poseg ZDA leta 1914 v zaščito svojih interesov v Mehiki. Leta 1928

je prevladala revolucionarna nacionalna stranka, ki je do konca stoletja vodila mehiško politiko in poskrbela za odpravo cerkvenih veleposesti ter za nacionalizacijo rudnikov. Leta 1994 so se tudi zaradi ekonomske krize povečali konflikti med indios in centralnimi oblastmi v zvezni državi Chiapas, ki sodi med najbolj revne v državi. Po letu 2000 se je močno povečalo tudi nasilje v obmejnem pasu z ZDA zaradi notranjih obračunavanj med različnimi narko-skupinami. Samo v letu 2010 so spopadi, ki jih skušajo oblasti odpraviti s posegom mehiške vojske, terjali okrog 12 tisoč smrtnih žrtev.

Med okrog 112 milijoni prebivalcev prevladujejo v rasno-etničnem pogledu mešanci (64 %) pred amerindi (staroselci – 18 %) in belci (15 %). Uradni jezik je španščina, uporabljajo pa se tudi amerindski jeziki (nahuatl, maja in mixteco). Katolikov je 88 %, protestantov pa 5 %. Na gospodarskem področju je tradicionalno razvito predvsem kmetijstvo in rudarstvo. Mehika je 2. država na svetu po številu konj, 4. največji proizvajalec koruze, 5. producent agrumov in jajc, 6. producent sladkornega trsa, perutnine in mesa ter 2. največji producent srebra in 7. producent nafte (skoraj 130 mio t) in cinka. Kmetijska produkcija je omogočila razvoj prehranske industrije (5. največji producent sladkorja, 6. producent piva in 3. producent osvežilnih pijač), izvoz kmetijskih pridelkov in proizvodov v ZDA in Kanado pa se je posebej povečal po vstopu Mehike v prostotrgovinsko zvezo NAFTA leta 1994. Tedaj se je v obmejnem pasu z ZDA razvila tudi tako imenovana »maquiladora« industrija, ki izkorišča ceneno mehiško delovno silo za manufakturno in asemblažno proizvodnjo po naročilu ameriških, delno pa tudi azijskih multinacionalk. Na ta način se je razvila tudi proizvodnja vozil (7. največji proizvajalec tovornih vozil in 7. izvoznik avtomobilov), tekstilna industrija ter industrija elektronskih in elektrotehničnih aparatov, dotlej manjša obmejna mesta pa so se razvila v kaotične in socialno neurejene milijonske aglomeracije. Po drugi strani so ZDA, da bi omejile ilegalne priselitve (ocenjujejo, da obsega skupno število ilegalnih priseljencev iz Mehike okrog 12 milijonov oseb), pričele vzdolž meje postavljati pregrade in okrepile mejno kontrolo. Čezmejni pretok mehiških dnevnih migrantov, ki razpolagajo s posebnimi dovoljenji, je vsekakor možen, vendar le v pasu 100-200 km. Vrednost izvoza znaša skoraj 300 mrd USD, a ostaja za okrog 10 mrd USD manjša od vrednosti uvoza. Glavni izvozni partner so ZDA, večina izvoza pa odpade na vozila, električne in elektronske materiale oziroma aparate, stroje, nafto ter televizorje in računalnike. Mehiko letno obišče nad 20 milijonov turistov, ki državi prinašajo okrog 4 mrd USD neto priliva. Nepismenih je 7 %, 6 % prebivalcev nima dostopa do pitne vode.

Na območju Srednje Amerike izstopa zlasti *Kuba*, ki je postala španska kolonija leta 1511. Protišpanski osamosvojitveni boji so se okrepili po letu 1830 in

povzročili dve vojni (1868 in 1895), v kateri so se vmešale tudi ZDA, ki so želele nad otokom razširiti svojo nadoblast. Ameriške sile so leta 1898 prevladale nad španskimi, kar je omogočilo otoku, da je pridobil samostojnost kot nekakšen ameriški protektorat leta 1902. Tedaj so Američani na Kubi uredili tudi svojo vojaško postojanko pri Guantanamo. Leta 1952 je predsednik Batista uvedel diktaturo, proti kateri so se organizirali uporniki pod vodstvom Fidela Castra. Slednji so leta 1959 zasedli Havano in uvedli nov, marksistični režim, ki je poskrbel tudi za agrarno reformo in nacionalizacijo ameriških podjetij. Zaradi tega so ZDA prekinile diplomatske odnose s Kubo in leta 1961 celo poskusile zanetiti državljansko vojno s pomočjo kubanskih političnih beguncev. Po neuspelem posegu so leta 1962 uvedle zoper Kubo gospodarski embargo, ki še traja. Istega leta je Sovjetska zveza namestila na otoku svoje jedrske rakete, kar je sprožilo veliko mednarodno napetost do njihovega umika. Kuba je pomagala številnim markistično usmerjenim upornikom ne le v Latinski Ameriki, ampak tudi v Angoli (1975–76) in Etiopiji (1977–78); sam revolucionarni voditelj Che Guevara je bil ubit leta 1967 v Boliviji. Po razpadu Sovjetske zveze je Kuba okrepila vezi z latinskoameriškimi državami, Španijo in Kitajsko, kar pa ni uspelo izboljšati gospodarskih težav, zaradi katerih se je tudi veliko Kubancev odločilo za beg v ZDA (izven države živi okrog 3 mio ljudi kubanskega porekla). V zadnjem obdobju dobiva Kuba v zameno za svoje zdravnike in zdravstveno oskrbo največ pomoči iz Venezuele. Med približno 11 milijoni prebivalcev prevladujejo belci (65 %) pred mulati (25 %) in črnci (10 %); uradni jezik je španščina. V verskem pogledu prevladujejo katoliki (47 %), neverujočih je 22 %.

Tradicionalno je kubanska ekonomija temeljila na izvozu sladkornega trsa oziroma sladkorja ter tobaka; v zadnjem obdobju se razvija tudi proizvodnja kave, sadja in povrtnin. Povečuje se tudi eksploatacija nafte in zemeljskega plina po odkritju novih podmorskih zalog, za izkoriščanje katerih pa zaenkrat država nima ustrezne tehnologije. Vrednost izvoza znaša okrog 4 mrd USD, kar je za več kot 7 mrd USD manj od vrednosti uvoza. Okrog 2 mrd USD dodatnega dohodka daje državi turizem, sicer pa je Kuba odvisna od pomoči prijateljskih držav in pošiljk migrantov. Kljub temu je država razvila izredno visoko stopnjo socialnih storitev in ostaja med glavnimi »izvozniki« visoko izobraženega osebja (predvsem zdravnikov) na območju Latinske Amerike.

Po stopnji družbene razvitosti je Kubi pravo nasprotje država *Haiti*, ki je najbolj revna država v Ameriki. To je bil eden izmed prvih otokov, na katerih je pristal Kolumb, ki ga je poimenoval Hispaniola. Kasneje so otok kolonizirali Francozi z imenom *Sainte Domingue*; tu so se konec 18. stoletja razvila prva protikolonialna gibanja v Latinski Ameriki in zahodni del otoka je v območju tudi prvi pridobil

samostojnost leta 1804 pod vodstvom nekdanjega sužnja Dessalinesa. Žal pa so novo državo pestili nenehni notranji konflikti med črnim prebivalstvom in mulatsko elito. Francosko nadoblast je najprej nadomestila nemška, nato pa ameriška; ZDA so Haiti zasedle v obdobju 1915-34 in kasneje državo spremenile v lastni protektorat. Leta 1957 je družina Duvalier na Haitiju razvila skrajno diktaturo, ki jo je uspel odpraviti šele ljudski upor leta 1986, vendar so državo še dalje prizadeli različni državni udari. Šele leta 1990 so na Haitiju potekale prve demokratične volitve, na katerih je bil za predsednika izvoljen pater Aristide. Slednjega je že po enem letu z oblasti vrgel nov državni udar, zaradi česar je OZN režim sankcionirala z gospodarskim embargom. Leta 1994 so na Haitiju posegle ameriške sile z mandatom OZN in omogočile povratek Aristida. A tudi ta je bil po letu 2000 obtožen vse večjega despotstva in korupcije in bil spričo novega ljudskega upora spet prisiljen v izgnanstvo leta 2004, ko so na mandat OZN na otoku ponovno posegli ameriški vojaki s pomočjo mednarodnega kontingenta. Leta 2010 je Haiti prizadel močan potres, ki je med začasno nastanjenim prebivalstvom sprožil tudi izbruh kolere, zaradi katere je umrlo več tisoč ljudi.

Med okrog 10 milijoni prebivalcev prevladujejo črnici (94 %) pred mulati (5 %); uradna jezika sta francoščina in kreolščina. V verskem pogledu prevladujejo katoliki (55 %) pred protestanti (29 %) in ateisti (10 %). Na ekonomskem področju prevladuje gojenje sladkornega trsa, kave in tropskega sadja, ki ob izvozu lesa predstavljajo tudi glavni vir dohodka. V zadnjih letih se na podlagi tujih investicij razvija tudi tekstilna industrija. Vrednost izvoza (okrog 0,8 mrd USD) pa krije le četrtino vrednosti uvoza in je večinoma usmerjena v ZDA. Zunanji dolg znaša 1,2 mrd USD, zunanja pomoč pa 1,1 mrd USD (17 % BDP). Nepismenih je 45 % prebivalcev, 37 % nima dostopa do pitne vode.

Vzhodni del otoka Hispaniola so pod svojo oblastjo in z imenom Santo Domingo ohranili Španci. Leta 1795 so nadoblast formalno prevzeli Francozi do osamosvojitve ozemlja leta 1844, ko je država prevzela ime *Dominikanska republika*. V začetku 20. stoletja se je povečal vpliv ZDA, ki so državo okupirali v obdobju 1916-24. Leta 1930 je oblast prevzel general Trujillo, ki je uvedel krvavo diktaturo do leta 1961, ko je bil sam ubit. Novemu vojaškemu udaru je sledila državljanska vojna, ki se je zaključila leta 1965 s posegom ameriških sil. Do večje demokratizacije v državi pa je prišlo šele po letu 1978. Med približno 9,5 milijoni prebivalcev prevladujejo mulati (70 %) pred belci (17 %) in črnici (12 %). Uradni jezik je španščina, v verskem pogledu pa prevladujejo katoliki (82 %) pred protestanti (6 %). Ekonomija se je okrepila po letu 2000 zaradi odprtja nekaterih prostocarsinskih območij ter turističnega priliva (okrog 4 mrd USD) in pošiljk migrantov. Klasične izvozne dobrine obsegajo sladkorni trs, kavo, tobak, kakav in

tropsko sadje, med rudami pa je dokaj pomemben izkop nikla. Vrednost izvoza, ki je večinoma usmerjen v ZDA, znaša okrog 6 mrd USD, kar je za okrog 8 mrd USD manj od vrednosti uvoza. Zunanji dolg znaša 11 mrd USD, zunanja pomoč pa 120 mio USD. Nepismenih je 12 %, 14 % prebivalcev nima dostopa do pitne vode.

Na kopnem delu Srednje Amerike je ozemlje *Gvatemala* predstavljalo med 4. in 9. stoletjem središčno območje majevske civilizacije, po letu 1524 pa središče španskega srednjeameriškega kolonialnega ozemlja. Gvatemala se je osamosvojila leta 1821, sprva v navezavi z Mehiko, nato (1823–38) pa v federaciji z drugimi nekdanjimi kolonijami v Srednji Ameriki, od katerih se je ločila leta 1839. Na oblasti so si sledili različni vojaški režimi do leta 1951, ko je predsednik Guzman poskusil opraviti agrarno reformo, proti kateri so Američani organizirali nov državni udar leta 1954. V naslednjih letih so različne vojaške diktature krvavo obračunale z upornišskimi gverilci, predvsem indioski skupine Quinche, katerih voditelj Menchu je leta 1992 dobil Nobelovo nagrado za mir. Do ponovne normalizacije je prišlo šele leta 1985, sporazum z uporniki pa je bil sklenjen leta 1996 in končal tako dolgoletno državljansko vojno, ki je povzročila okrog 200 tisoč smrtnih žrtev. Med skoraj 15 milijoni prebivalcev prevladujejo tako imenovani Ladinos (60 %), skupina Maja pa obsega 40 % prebivalcev, zato se ob uradni španščini uporabljajo še različni majevski govori. V verskem pogledu je katolikov 76 %, protestantov pa 22 %. Med izvoznimi kulturami so najbolj pomembni sladkorni trs, kava, banane, ananas, tropski les in kavčuk, medtem ko je za domače potrebe najbolj razširjeno gojenje koruze. Med mineralnimi viri je prisotno skromnejše črpanje nafte, predvsem pa izkop zlata in srebra. Ob živilski se razvija zlasti tekstilna industrija, ob pošiljkah migrantov se povečujejo tudi dohodki od turizma (0,8 mrd USD). Vrednost izvoza, ki je večinoma usmerjena v ZDA, znaša 8,5 mrd USD, kar je za več kot 5 mrd USD manj od vrednosti uvoza. Zunanji dolg znaša skoraj 14 mrd USD, zunanja pomoč pa nekaj več kot 350 mio USD (1 % BDP). Nepismenih je 25 % prebivalcev, 6 % nima dostopa do pitne vode.

Območje države *El Salvador* je bilo nekdanje znano kot Cuscatlan (dragulj) in sodilo v okvir civilizacije Majev oziroma Nahua. Španci so območje zavzeli leta 1524, naslednje leto pa tu ustanovili mesto San Salvador. Območje je leta 1823 pridobilo status avtonomne province v okviru Konfederacije združenih provinc Srednje Amerike. Država se je z imenom El Salvador osamosvojila leta 1841. Že leta 1844 in nato ponovno leta 1905 je država zaradi mejnih sporov zašla v vojno s sosednjo Gvatemalo. Spor so nekako razrešili Američani, ki so tako tudi pritegnili državo pod svoj vpliv. Odtlej je državo prizadelo sosledje državnih udarov, katerim se je skušala, posebej po letu 1970, upirati ljudska gverila. Posebej je mednarodno javnost prizadela režimska usmrtitev nadškofa Romera

leta 1980. Z mediacijo OZN je bil leta 1992 med stranema dosežen mirovni sporazum, ki je zaključil državljansko vojno z okrog 75 tisoč žrtvami. Povečalo pa se je nasilje zaradi delovanja ilegalnih tihotapskih organizacij, kar povzroča več tisoč smrtnih žrtev na leto. Med približno 6 milijoni prebivalcev prevladujejo mešanci (88 %) pred Amerindi (9 %), ki ob uradni španščini uporabljajo govore nahua in maja. V verskem pogledu je katolikov 78 %, protestantov pa 17 %. Med izvoznimi kulturami prevladujejo kava in sladkorni trs ter les. Vrednost izvoza, ki je večinoma usmerjen v ZDA, znaša skoraj 6 mrd USD, kar je za okrog 4 mrd USD manj od vrednosti uvoza. Zunanji dolg znaša nad 11 mrd USD, zunanja pomoč pa okrog 275 mio USD (1,3 % BDP). Nepismenih je 16 % prebivalcev, 13 % nima dostopa do pitne vode.

Območje *Hondurasa* se je nekdaj nahajalo na robu ozemlja Majev, bilo v začetku 16. stoletja priključeno španski koloniji in doseglo neodvisnost leta 1821 v povezavi z Mehiko, od katere se je ločilo po dveh letih in prestopilo v federacijo srednjeameriških držav. Ko je ta razpadla, se je poskusil Honduras povezati z Nikaragvo oziroma El Salvadorjem, v začetku 20. stoletja pa prešel pod vpliv ZDA. Ameriška prehrabena podjetja so tu razvila plantaže banan in močno vplivala na lokalno politiko (od tod ime »banana republika«), v okviru katere so prevladovali različni vojaški režimi. Demokratizacija političnega življenja se je uveljavila šele leta 1989, državo pa še vedno pesti nasilje, ki ga spodbujajo zlasti konflikti interesov med različnimi kriminalnimi združbami. Do novega državnega udara je prišlo leta 2009. Med približno 8 milijoni prebivalcev prevladujejo mešanci (87 %) pred Amerindi (6 %), črnci (4 %) in belci (2 %); uradni jezik je španščina. V verskem pogledu je katolikov 87 % in protestantov 11 %. Med glavne izvozne kulture sodijo banane, kokos, kava, sladkorni trs in bombaž ter tropski les. Na tej osnovi se je razvila zlasti prehrabena industrija, v novejšem času pa tudi manufakturna industrija za potrebe različnih multinacionalk. Vrednost izvoza znaša skoraj 6 mrd USD, kar je za okrog 3 mrd USD manj od vrednosti uvoza. Glavni izvozni partner so ZDA, med proizvodi pa prevladujejo tekstilni izdelki in kava; za državno ekonomijo so pomembne tudi pošiljke migrantov. Zunanji dolg znaša skoraj 4 mrd USD, zunanja pomoč pa okrog 0,5 mrd USD (3 % BDP). Nepismenih je 16 % prebivalcev, 14 % nima dostopa do pitne vode.

Nikaragva je po obsegu največja srednjeameriška država, a je bila že od nekdaj redkeje poseljena. Območje so si v obdobju 1522–24 podredili Španci, katerih nadoblast pa je bila delno ogrožena zaradi formiranja kraljevine Mosquitia po letu 1630. Slednja, ki so jo sestavljali pripadniki ljudstva Mosquitos ter potomci antilskih sužnjev, je uživala britansko zaščito. Po osamosvojitvi leta 1821 in povezavi z združenimi provincami Srednje Amerike (1823–1838), je Nikaragva prešla pod

vpliv Velike Britanije oziroma ZDA. Slednje so leta 1912 okupirale državo, ker so tu nameravale zgraditi prekop med oceanoma, in državi vsilile svojo nadoblast. Leta 1933 je general Sandino vodil protiameriško revolucijo, vendar so ZDA leto kasneje podprle vojaški državni udar, med katerim je bil Sandino ubit, na oblast pa se je povzpel Somoza Guardia, katerega družina je državo obvladovala dobrih 40 let. V boju proti Somozi se je konstituirala sandinistična fronta, ki je leta 1979 ovrgla diktaturo in oblikovala marksistični režim. Proti temu so se sedaj pričele boriti z ameriško podporo (ZDA so proti sandinistom uvedle leta 1984 gospodarski embargo) protirevolucionarne sile (t. i. »contras«). Pogajanja med stranema so privedla leta 1990 do odprave embarga in konca državljanske vojne ter sklica svobodnih volitev. Notranji konflikti pa so se nadaljevali tudi v naslednjih letih. Med okrog 6 milijoni prebivalcev prevladujejo mešanci (63 %) pred belci (14 %), črnci (8 %) in Amerindi (5 %). Uradni jezik je španščina, v verskem pogledu pa prevladujejo katoliki (59 %) pred protestanti (22 %). Glavne izvozne kulture so kava, sladkorni trs, tropsko sadje, arašidi in tobak ob tropskem lesu. Ob prehrambeni industriji je razvita predvsem tekstilna na podlagi tujih investicij. Kitajci v zadnjem času razvijajo načrt za izgradnjo novega prekopa preko Nikaragve. Vrednost izvoza, ki je večinoma usmerjen v ZDA, znaša nekaj nad 4 mrd USD, kar je za več kot 2 mrd USD manj od vrednosti uvoza. Zunanja pomoč znaša okrog 775 mio USD (13 % BDP). Nepismenih je 23 % prebivalcev, 15 % nima dostopa do pitne vode.

Do obale *Kostarike* je Krištof Kolumb prispel leta 1502; območje so kasneje kolonizirali Španci, ki so upali, da bodo tu odkrili zlato. Po proglasitvi samostojnosti leta 1821 in začasnemu članstvu v srednjeameriški federaciji, je Kostarika pridobila dejansko neodvisnost leta 1839 in za razliko od drugih držav v regiji uživala stalno politično stabilnost v izmenjavi oblasti med konservativci in reformisti. Nova ustava je odpravila vojsko leta 1949, nevtralnost pa je bila proglašena leta 1983. Predsednik Sanchez je bil prejetnik Nobelove nagrade za mir leta 1987, ker je prispeval k pomiritvi v regiji. Med prebivalstvom (4,5 mio leta 2010) prevladujejo Kreolci evropskega porekla (77 %) pred mestici (17 %), mulati (3 %) in Amerindi (2 %). Uradni jezik je španščina, v verskem pogledu pa prevladujejo katoliki (88 %) pred protestanti (8 %). Med izvoznimi kulturami prevladujejo kava, tropsko sadje, sladkorni trs, kakav in tropski les. Poleg prehrambene industrije se je zaradi oblikovanja prostocarinskih con razvila ob tujih vlaganjih zlasti elektronska industrija. Dokaj pomemben je tudi turizem (v državi so razvili več naravnih parkov, ki obsegajo 18 % državnega površja), ki prinaša državi okrog 2 mrd USD dohodkov. Vrednost izvoza znaša približno 9,5 mrd USD, kar je sicer še vedno za okrog 4 mrd USD manj od vrednosti uvoza; glavni izvozni partner

so ZDA. Zunanji dolg znaša okrog 8 mrd USD, zunanja pomoč pa dobrih sto milijonov USD. Nepismenih je 4 % prebivalstva.

JUŽNA AMERIKA

Južna Amerika sestoji iz samo devetih večjih držav, začeni na severu s *Kolumbijo*, ki so jo Španci zasedli in kolonizirali v 16. stoletju v okviru peruj-skega podkraljestva. Leta 1718 je bila priključena podkraljestvu Nove Grenade in dobila samostojnost leta 1819, ko je postala pod vodstvom Simona Bolivarja središče Federacije Velike Kolumbije ob Venezueli, Ekvadorju in Panami. Leta 1830, ob smrti Bolivarja, sta se Venezuela in Ekvador odcepili od federacije, medtem ko se je Panama osamosvojila (pod pokroviteljstvom ZDA) šele leta 1903. Po razpadu federacije so se začeli notranji konflikti med naprednejšimi federalisti in konservativnimi unitaristi, ki so povzročili, da se je Kolumbija leta 1862 oblikovala kot federalna država, leta 1886 pa je prevzela unitarni značaj. V letih 1899–1902 je prišlo celo do izbruha državljanske vojne, napetosti med obema stranema pa so se nadaljevale vse do leta 1957, ko sta si po krajšem obdobju vo-jaške diktature obe glavni stranki porazdelili oblast in se pričeli izmenjevati pri vodenju države. Leta 1974 je bil ta sistem prekinjen, saj so se tedaj prvič odvijale svobodne volitve, medtem ko so se ekstremne levičarske sile odločile za gverilo in prevzele nadzor nad delom države. V tem času so se v Kolumbiji razvile tudi močne mafijske kriminalne združbe, ki so nadzirale mednarodno trgovanje z mamili (t. i. »karteli«) in ustrahovale oblast s serijo atentatov. Leta 2000 so v boju proti kartelom Kolumbiji priskočile na pomoč ZDA in še dodatno destabilizirale situacijo s trajnimi notranjimi konflikti med levimi in desnimi polvojaškimi formacijami ter med silami oblasti in karteli. Ocenjujejo, da je Kolumbija glavni svetovni proizvajalec marihuane, glavni predelovalec kokaina in pomemben producent herojina. Te dejavnosti zaposlujejo okrog 700 tisoč oseb, ocenjena vrednost trgovine z drogami pa znaša okrog 40-50 milijard USD; od tega gre večina dohodkov na »varno« v razne davčne oaze.

Med skoraj 46 milijoni prebivalcev prevladujejo mestici (58 %) pred belci (20 %), mulati (14 %), Amerindi (4 %) in črnci (4 %). Uradni jezik je španščina, Amerindi pa uporabljajo svoje govore; v verskem pogledu daleč prevladujejo ka-toliki (93 %) pred protestanti (3 %). Ob mamilih, ki jih gojijo večinoma na slabše dostopnih planotah in v amazonskem pragozdu, izstopa med »običajnimi« tržnimi kulturami gojenje oziroma produkcija sladkornega trsa (7. največji proizvajalec), kokosa, palmovega olja (5. producent), kave (3. največji producent in izvoznik), agrumov in tropskega sadja. Dokaj pomembno je tudi izkoriščanje tropskega

lesa in ribištvo. Med mineralnimi viri gre omeniti izkoriščanje nafte (skoraj 40 mio t) in plina (nad 10 mrd m³) ter izkop dragih kamnov, zlata, srebra, platine in premoga (skoraj 75 mio t, 5. največji izvoznik). V razvoju je tudi manufakturna in asemblažna industrija na podlagi tujih investicij v prostocarinskih conah. Vrednost izvoza znaša 40 mrd USD in je le za malo nižja od vrednosti uvoza. Daleč najbolj pomemben trgovinski partner so ZDA, v izvozu pa prevladujejo nafta in derivati, premog, zlato in dragi kamni. Državo leto obišče okrog 2 milijona turistov, vendar je neto dohodek v turizmu dokaj skromen (ok. 400 mio USD). Zunanji dolg znaša 52 mrd USD, zunanja pomoč pa nekaj nad milijardo USD (0,5 % BDP). Nepismenih je 7 % prebivalstva; 8 % nima dostopa do pitne vode.

Do venezuelske obale je Krištof Kolumb prispel leta 1498, kasneje pa sta jo raziskala zlasti Hojeda in Vespucci, ki jo je poimenoval »male Benetke« zaradi lagun in kolišč. Notranjost so raziskali leta 1528 in območje priključili španskim posestvom. Tu so razvili obsežne veleposesti na podlagi črnskega suženjskega dela, kar je lokalnim elitam dalo leta 1811 tudi povod za proglasitev samostojnosti, ki pa je bila dosežena šele leta 1821, ko se je *Venezuela* povezala v tako imenovano Veliko Kolumbijo. Leta 1830 se je Venezuela odcepila od kolumbijske federacije in tako kot v večini držav v regiji so se pričeli notranji konflikti, ki so trajali do konca 19. stoletja. Določeno pomiritev in razvoj je omogočil sicer avtoritarni režim Gomeza (1908–35), predvsem po zaslugi odkritja nafte. Posebej ugodno za razvoj demokratičnih institucij je bilo obdobje po drugi svetovni vojni oziroma po letu 1958, ko sta se na oblasti izmenjevali socialnodemokratska in konservativna stranka. Padec cene nafte konec 80. let je državo močno oslabil in povzročil obsežne socialne nemire, zaradi katerih je bila leta 1989 zamrznjena ustava, nadzor pa je prevzela vojska. Sledilo je več poskusov vojaških državnih udarov, vse močnejši pa je bil tudi socialni protest revnejših slojev in študentov. Leta 1998 je bil za predsednika izvoljen Chavez, ki je na čelu vojske poskusil oblast prevzeti z državnim udarom že leta 1992. Z reformo ustave je dal več oblasti predsedniku in vojski, kar je sprožilo proteste in leta 2002 poskus novega državnega udara, ki so ga podprle ZDA. Chavezov protiameriški populizem pa je pridobil veliko podpornikov med revnejšimi sloji prebivalstva, tako da je bil Chavez ponovno potrjen za predsednika najprej na referendumu leta 2004, nato pa tudi na naslednjih volitvah, do njegove smrti leta 2013.

Med okrog 29 milijoni prebivalcev prevladujejo mestici (64 %) pred belci (20 %), črnci (10 %) in Amerindi (1,5 %). Uradni jezik je španščina, ob njej pa so bili leta 2002 za uradne jezike proglašeni tudi lokalni jeziki Amerindov; v verskem pogledu prevladujejo katoliki (93 %). Med kmetijskimi tržnimi kulturami prevladuje gojenje oziroma izkoriščanje sladkornega trsa, tobaka, kokosa,

agrumov ter tropskega sadja in lesa. Glavni vir dohodkov pa je nedvomno nafta. Venezuela je bila že leta 1960 med ustanovnimi članicami združenja proizvajalcev nafte OPEC, saj je bila v prvi polovici 20. stoletja po ZDA največja proizvajalka »črnega zlata« in njegova največja izvoznica (sedaj je šele 12. proizvajalka). Leta 1976 je bila eksploatacija nafte (sedaj znaša nad 105 mio t) nacionalizirana, začeli pa so tudi izkoriščati zemeljski plin (nad 18 mrd m³), železovo rudo (izkop znaša 16 mio t), premog (skoraj 9 mio t), boksit, diamante in zlato. Rudni viri so omogočili razvoj železarstva in kemične industrije, razpoložljivost z nafto pa je državi tudi omogočila, da je »podprla« prijateljske države v regiji, posebej Kubo. Vrednost izvoza znaša skoraj 66 mrd USD in je za 26 mrd USD višja od vrednosti uvoza. Izvoz je večinoma namenjen v ZDA, nad vsemi pa prevladuje nafta. Zunanji dolg znaša 54 mrd USD, zunanja pomoč pa le 67 mio USD; nepismenih je 5 % prebivalstva.

Območje *Ekvadorja* je bilo sedež različnih civilizacij in bilo vključeno v inkovski imperij konec 15. stoletja, malo preden so ga zavzeli Španci (1526–33). Po osamosvojitvi leta 1822 je sprva sodilo v federacijo Velike Kolumbije, od katere se je odcepilo leta 1830. Zaradi mejnih sporov je Ekvador stopil v drugi polovici 19. stoletja v vojno tako s Kolumbijo kot s Perujem. Mejni spori s Perujem, zaradi katerih je Ekvador izgubil kar dve tretjini prvotnega ozemlja, so se ponovno poostri leta 1981 in 1995. Šele leta 1998 je bil podpisan sporazum, s katerim je Ekvador dobil dostop do amazonskega porečja, v spornem obmejnem pasu Kordiljer pa so ustanovili dva čezmejna naravna parka. Državo so pestili tudi notranji konflikti med konservativci in liberalci, ki so leta 1961 privedli do serije vojaških režimov. Leta 1978 so bile demokratične institucije obnovljene s sprejetjem nove ustave, vendar so se spori nadaljevali in povzročili nov državni udar leta 2000. Do ponovne pomiritve in večje demokratizacije je prišlo po letu 2006, ko je bil za predsednika izvoljen levičar Correa. Med približno 14 milijoni prebivalcev prevladujejo mestici (42 %) in pripadniki ljudstva Quechua (41 %) pred belci (11 %) in črnici (5 %). Uradni jezik je španščina, uporabljajo pa se tudi govori staroselcev, predvsem jezik quechua. V verskem pogledu prevladujejo katoliki (93 %) pred protestanti (3 %).

Ekvadorsko ekonomijo so dolgo obvladovale ameriške korporacije, predvsem United Fruit Company in Texaco, ki je razvila naftno eksploatacijo. Leta 1973 je država nacionalizirala naftno proizvodnjo in tako doživela večjo gospodarsko rast do padca cen nafte. Na kmetijskem področju izstopata med tržnimi kulturami sladkorni trs, banane (skoraj 8 mio t, 4. svetovni producent) in kakav (7. producent) ob izkoriščanju tropskega lesa in kavčuka; dokaj pomembno je tudi ribištvo. Nafta načrpajo nad 24 mio t, pomemben je tudi izkop zlata in srebra. Na

industrijskem področju je na podlagi tujih investicij zastopana zlasti proizvodnja bele tehnike in pnevmatik. Vrednost izvoza znaša nekaj nad 17 mrd USD, kar je za skoraj 3 mrd manj od vrednosti uvoza; glavni izvozni partner so ZDA. Zunanji dolg znaša 13 mrd USD, zunanja pomoč pa okrog 210 mio USD. Nepismenih je 16 % prebivalcev; 6 % nima dostopa do pitne vode.

Peru je bil središče ameriških staroselskih civilizacij do razvoja inkovskega imperija sredi 15. stoletja. Območje so Španci raziskali leta 1522, leta 1533 pa je Pizarro zasedel inkovsko prestolnico Cuzco in povzročil nagel propad imperija. Namesto njega so Španci tu uredili perujsko podkraljevino (1542), ki je postala zaradi obilice rudnih bogastev najpomembnejša španska kolonija. Peru je pridobil samostojnost leta 1821 pod vodstvom »libertadorja« Simona Bolivarja, ki je leta 1825 ustanovil konfederacijo Velike Kolumbije. Toda že leta 1827 je Peru izstopil iz zveze in zašel v dolgoletno obdobje notranje politične nestabilnosti in zunanjih konfliktov s Kolumbijo, Bolivijo in Čilejem, zaradi katerih je tudi izgubil del svojega ozemlja. Po drugi svetovni vojni so državo obvladovali pro-ameriški vojaški režimi, ki so se prenehali šele leta 1980, ko so bile na podlagi nove ustave opravljene prve svobodne volitve. Leta 1992 je predsednik japonskega rodu Fujimoro proglasil izredne razmere, da bi zatrl maoistične gverilce Sendero Luminoso, vendar so ga notranji in zunanji protesti prisilili k odstopu leta 2000. Tedaj so oblikovali posebno komisijo, ki je preučila dogajanja za časa diktature in ugotovila, da je bilo v tem času ubitih skoraj 70 tisoč oseb, okrog 300 tisoč pripadnic staroselskih ljudstev pa je bilo prisilno steriliziranih. Med okrog 29,5 milijoni prebivalcev namreč prevladujejo pripadniki ljudstva Quechua (47 %), neposredni potomci Inkov, pred mestici (32 %), Kreolci oziroma belci (12 %) in pripadniki ljudstva Ajmara (5 %), ki živijo na območju jezera Titicaca. Uradni jeziki so ob španščini še quechua in ajmara. V verskem pogledu prevladujejo katoliki (81 %) pred evangeličani (13 %).

V okviru primarnega sektorja prevladuje gojenje sladkornega trsa, tržno pomembna pa je ob agrumih zlasti produkcija kave (7. največji producent) ter eksploatacija tropskega lesa. Močno razvito je ribištvo (okrog 7 mio t; 4. država na svetu po obsegu ulova). Posebej pa izstopajo rudni viri: Peru je 2. največji producent cinka, 3. producent kositra, 5. producent svinca in 6. največji producent zlata; pomemben je tudi izkop železa in bakra, nafte in plina pa načrpajo za okrog 3,5 mio t oziroma 1 mrd m³. Vrednost izvoza znaša skoraj 36 mrd USD, kar za skoraj 6 mrd USD presega vrednost uvoza. Glavni trgovinski partnerji pri izvozu so ZDA, Kitajska, Švica in Kanada, po vrednosti izvoza pa prevladujejo zlato, baker in nafta. Zunanji dolg znaša skoraj 30 mrd USD. Dokaj pomemben je turizem; državo letno obišče nekaj nad 2 milijona turistov, ki prinašajo približno

milijardo USD neto dohodka. Nepismenih je 10 % prebivalcev; 18 % nima dostopa do pitne vode.

Brazilijska med južnoameriškimi državami močno izstopa, ne le po obsegu (ok. 8,5 mio km²), ampak tudi po številu prebivalcev (nad 190 milijonov) in ustvarjenem BDP (nad 2 tisoč mrd USD), kar jo uvršča med vodilne države »nove industrializacije«, znane tudi s kratico BRIC. Je peta največja država na svetu in obsega skoraj polovico ozemlja Južne Amerike; od tega več kot 50 % odpade na porečje Amazonke, več kot 60 % državnega ozemlja pa prekrivajo tropski gozdovi. Samo ime države izhaja iz zelo cenjenega lesa, imenovanega »pau brasil« (les barve žerjavice), ki je predstavljal eno izmed glavnih izvoznih dobrin v času portugalske nadoblasti. Ta se je pričela po letu 1500, ko je portugalski pomorščak Cabral, verjetno po pomoti, pristal na obali sedanje Brazilije, ki jo je poimenoval »Zemlja pravega križa«. Območje so tedaj naseljevali pripadniki polnomadskega ljudstva Tupi (približno milijon oseb), a so jih kaj kmalu nadomestili milijoni črncev, ki so jih kolonisti prisilno prenesli iz Afrike za delo na plantažah. Portugalska kolonija je ostala Brazilija do leta 1815, ko jo je portugalski kralj, tudi zato, ker se je k njej zatekel leta 1808 med francosko okupacijo Portugalske, povzdignil v enakopravni sestavni del Združenega kraljestva Portugalske in Brazilije. Popolno neodvisnost je država pridobila leta 1822, ko je portugalski kralj imenoval sina Pedra de Braganzo za brazilskega cesarja. Sprva je Brazilija delovala kot močno centralizirana država, leta 1834 pa so v ustavo uvedli polfederalno obliko avtonomije za brazilske province. Leta 1889 so po vojaškem uporu proglasili republiko, država pa je leta 1891 prevzela ime Združenih držav Brazilije, s tem pa tudi federalno predsedniško strukturo.

V kasnejšem obdobju je politična oblast izražala predvsem razmerje med interesi vojaških vrhov in veleposestnikov, ki je državi sicer omogočilo precejšnjo stabilnost in gospodarsko rast, tako da se je Brazilija v začetku 20. stoletja uveljavila kot pomembna sila Latinske Amerike. Po gospodarski krizi leta 1929 in padcu cene kave so se socialni nemiri povečali, konservativno oblast pa je prvič nadomestil avtoritarni režim pod vodstvom Vargasa, ki pa se je med drugo svetovno vojno pridružil zaveznikom v boju proti nacifašističnim silam. Vargasa so leta 1945 odstavili vojaki, vendar se je vrnil na oblast leta 1951; leta 1954 je zaradi vnovične grožnje vojaškega udara naredil samomor. Do leta 1964 so državo vodili populistični levičarski voditelji. Posebej uspešen je bil Kubitschek, ki je obljubil hiter vzpon države na podlagi razvoja avtomobilske industrije, iskanja lastnih naftnih rezerv in modernizacije prometnega omrežja ter v znak novega brazilskega obdobja tudi dal zgraditi novo prestolnico Brasília. Socialno nelagodje zaradi visoke stopnje inflacije (tudi več kot 50 % na mesečni ravni) pa

so leta 1964 ponovno izkoristili vojaki, ki so prevzeli oblast in jo ohranili za več kot 20 let. To je bilo sprva obdobje velikega nasilja z uboji in mučenji političnih nasprotnikov; režim je državljsanske pravice postopoma dopustil šele v teku 70. let prejšnjega stoletja, tudi zaradi vse glasnejših protestov levičarskih opozicijskih skupin in katoliške cerkve. Ponovno demokratično oblast je Brazilija doživela leta 1985, vendar se je morala obenem spopasti z gospodarskimi težavami in ponovno rastočo inflacijo, ki so jo v obdobju 1986–1990 brez uspeha poskusili odpraviti z uvedbo nove valute (cruzado) namesto običajne (cruzeido). Ponovno so novo valuto (real) uvedli leta 1994 za časa predsedovanja Cardosa, ki je obenem poskrbel za sanacijo državnih bilanc, čeprav na škodo vse večjih socialnih razlik in drastičnih rezov proračuna. Do večje in stabilnejše rasti je prišlo šele po letu 2000, ko so se z zmanjšanjem vrednosti reala povečale tuje investicije in brazil-ske izvozne kapacitete. Novi predsednik Lula je od leta 2002 dalje poskusil tudi zmanjšati socialne razlike in revščino med emarginiranimi sloji prebivalstva ter začel legalno vojno proti farmacevtskim multinacionalkam, da bi lahko Brazilija sama proizvajala cenejša zdravila proti AIDSu; na ta način od leta 2005 država brezplačno zdravi približno 170 tisoč obolelih za virusom HIV. Med prebivalci prevladujejo belci (54 %) pred mulati in mestici (40 %) ter črnci (5 %). Uradni jezik je portugalščina, v verskem pogledu pa prevladujejo katoliki (74 %) pred protestanti (15 %) in neverujočimi (7 %).

Na kmetijskem področju je Brazilija 1. svetovni proizvajalec in izvoznik kave in sladkorja, 2. največji producent soje, tobaka in agrumov, 3. največji producent koruze in sadja (5. največji pridelovalec banan), 4. producent lesa in 6. največji proizvajalec kakava in bombaža. Močno razvita je tudi živinoreja: 2. mesto na svetu po številu goveda, 3. mesto po številu prašičev, 4. mesto po številu perutnine in 5. mesto po številu konj. Brazilija je tako 2. največji svetovni izvoznik in 3. največji proizvodnik mesa, 6. proizvodnik mleka in 7. proizvodnik jajc. Dokaj razvita je seveda posledično prehrabena in lesna industrija (2. največji proizvodnik osvežilnih pijač, 3. producent lesne mase, 4. producent piva, 6. producent cigaret oziroma cigar in bombažnih tkanin ter 7. producent rastlinskega olja). Nekoliko manjše, a vendarle pomembne so kapacitete na področju rudarstva, kjer Brazilija izstopa le po izkopu železa in boksita (3. mesto na svetu) in cina (5. mesto) oziroma po proizvodnji aluminija in litega železa (5. mesto) ter fosfatov (7. mesto). Med ostalimi bazičnimi industrijskimi področji gre posebej omeniti proizvodnjo cementa (5. mesto na svetu), industrijskih kislin (6. mesto) in pnevmatik (7. mesto), pri lahki industriji pa izstopa proizvodnja radijskih sprejemnikov oziroma telefonov (3. mesto na svetu), pralnih strojev in hladilnikov (4. do 5. mesto) in koles (5. mesto). Pri

industrijski proizvodnji se Brazilija naslanja predvsem na svoje velike hidroelektrične potenciale (2. največji producent hidroenergije na svetu). Povečuje se tudi črpanje nafte (preko 100 mio t) in zemeljskega plina (preko 10 mrđ m³) v podmorskih plasteh. Vrednost izvoza znaša preko 200 mrđ USD, kar za približno 10 mrđ USD presega vrednost uvoza. Glavni trgovinski partnerji pri izvozu so Kitajska, ZDA, Argentina in Nizozemska, po vrednosti izvoza pa prevladujejo železova ruda, nafta in derivati, sladkor, vozila in deli, meso, stroji in soja. V Braziliji delujeta največja borza (v Sao Paulu) in največja banka (Banco do Brasil) v Južni Ameriki. Zunanji dolg znaša 277 mrđ USD, zunanja pomoč pa skoraj 340 mio USD. Še vedno dokaj nerazvit je turizem; državo letno obišče manj kot 5 milijonov turistov, turistična bilanca pa je negativna za okrog 7 mrđ USD. Nepismenih je 10 % prebivalcev; 3 % nimajo dostopa do pitne vode.

Bolivija je s Paragvajem edina država v Južni Ameriki, ki nima dostopa do morja. Španci so območje kot del inkovskega imperija zasedli leta 1538 in ga upravljali pod imenom Zgornji Peru. To območje je pridobilo samostojnost leta 1825 in prevzelo ime po znanem »libertadorju« Simonu Bolivarju. Državo pa so pestili nenehni državni udari (okrog 190) in dolgotrajni ozemeljski spori s sosednjimi državami. Po neuspeli konfederaciji s Perujem, dveh vojnah s Čilejem v obdobju 1836–39 in 1879–84 in prav tako dveh vojnah s Paragvajem (leta 1903 in v obdobju 1932–35), je Bolivija izgubila več kot dve tretjini prvotnega ozemlja in dostop do morja. Leta 1952 je Estenssoro uvedel prvi neavtoritarni režim v državi in poskusil opraviti nacionalizacijo rudnikov in agrarno reformo, vendar ga je leta 1964 odstavil nov vojaški državni udar. Tedaj je upornikom vojaškega režima priskočil na pomoč Che Guevara, ki pa je bil tu zajet in ubit leta 1967. Do trajne instavracije civilnih oblasti je prišlo šele leta 1985, ko je bil za predsednika ponovno izvoljen Estenssoro. V naslednjih letih pa ni prišlo do večjih socialnih in gospodarskih reform, tako da so se, še zlasti po letu 2000, krepile zahteve po boljšem položaju indiosov in nacionalizaciji rudnikov oziroma energetske proizvodnje. Na valu protestov je bil leta 2005 za predsednika izvoljen socialist in sindikalni voditelj t. i. »cocaleros«, proizvajalcev kokaina, Evo Morales, sam predstavnik amerindske skupine Aymara. Leta 2010 je Bolivija priznala večjo avtonomijo 36. amerindskim skupnostim oziroma njihovim tradicionalnim naselitvenim območjem in podpisala s Perujem sporazum, ki omogoča Boliviji za dobo 99. let uporabo пристanišča Ilo. Med približno 10,5 mio prebivalcev prevladujejo Amerindi (53 %), ki jih sestavljata glavni skupini Quechua (29 %) in Aymara (24 %), pred mestici (30 %) in belci (15 %). Ob španščini ima status formalnega uradnega jezika še 36 amerindskih govorov; v verskem pogledu je katolikov 89 %, protestantov pa 9 % prebivalstva. Približno 80 % bolivijskega

prebivalstva živi na nadmorski višini med 2500 in 4000 metri; v tem pasu se na nadmorski višini 3600 m nahaja tudi najvišje ležeča prestolnica na svetu, La Paz.

Bolivija sodi med revnejše države Južne Amerike, saj okrog polovica prebivalstva živi pod pragom revščine. Posebno kritično je bilo obdobje po letu 1980, ko se je zaradi padca cene cina, ki je predstavljal približno polovico vrednosti izvoza, in zaprtja številnih rudnikov realni dohodek prebivalstva zmanjševal za okrog 2 % na leto in je letna inflacija preseгла 100 %. To stanje so poskusili zajezi leta 1987 z uvedbo nove valute, boliviano, ki je bil vreden kar milijon starih bolivijskih pesosov. Bolivija je doživela večkratni odpis zunanjega dolga (zadnjega so ji leta 2005 priznale članice skupine G8), vendar so njene gospodarske razmere še vedno take, da ostaja odvisna od mednarodnih posojil. Dobršen del lokalne ekonomije je odvisen od ilegalne preprodaje kokaina, ki predstavlja do 15 % državnega BDP (ocenjujejo, da je Bolivija 3. svetovni producent kokaina po Kolumbiji in Peruju). Delno izboljšanje razmer je omogočilo konec 20. stoletja odkritje kar obsežnih zalog zemeljskega plina, ki pa jih še vedno izkoriščajo tuje multinacionalke, čeprav zakon iz leta 2005 predvideva njihovo bodočo nacionalizacijo. Ekonomsko najbolj razvito območje v državi je pedemontanski predel okrog mesta Santa Cruz, kjer sta skoncentrirana tako črpanje plina (skoraj 13 mrd m³) in nafte (nekaj več kot 2 mio t) kot mehanizirano kmetijstvo oziroma proizvodnja bombaža, sladkornega trsa in soje (8. svetovni proizvajalec). Poleg cina kopljejo še zlato, srebro in tungsten, izkop pa ovira predvsem previsoka nadmorska višina in slabo razvito prometno omrežje. Izvoz znaša nekaj nad 6 mrd USD, kar za okrog 1 mrd USD presega vrednost uvoza. Glavni trgovinski partner je Brazilija, skoraj polovica vrednosti izvoza pa odpade na zemeljski plin, kateremu sledijo še cin ter zlato in srebro. Zunanji dolg znaša 5,7 mrd USD, zunanja pomoč pa okrog 725 mio USD (približno 4 % BDP). Nepismenih je 9 %, 14 % prebivalcev nima dostopa do pitne vode.

Območje *Paragvaja* so sicer Španci odkrivali v teku 16. stoletja, vendar ni nikoli predstavljalo posebej privlačno okolje, saj ni bilo primerno za agrarno produkcijo, niti ne razpolaga z rudnimi viri. Še najbolj dejavni so bili tu jezuitski misijonarji, ki so za lokalne prebivalce uvedli posebno obliko samouprave (t. i. »reducciones«), ki je bila izvzeta od kraljevega nadzora. V okviru protijezuitskih gibanj v Evropi so v 18. stoletju odpravili tudi paragvajске jezuitske misijone in območje leta 1776 dejansko prvič formalno priključili podkraljevini Rio de la Plata. Območje so si za časa osamosvojitvenih gibanj v Latinski Ameriki poskusili pridobiti Argentinci, vendar je Paragvaj proglasil svojo neodvisnost leta 1811 in prevzel republiško ureditev leta 1813. Po vojni z Argentino, Urugvajem in Brazilijo v obdobju 1864–70 je Paragvaj izgubil del ozemlja in utrpel precejšnje število

smrtnih žrtev, kar je skupaj dokaj zmanjšalo prvotno število prebivalcev. A že v letih 1932–35 se je država spustila v novo vojno z Bolivijo in od nje pridobila območje Chaco. Vojaški uspeh je precej povečal vlogo vojske, ki se je pričela vse bolj vmešavati v državno politiko. Naposled je leta 1954 z vojaškim udarom sama prevzela oblast. Represivna vojaška diktatura je trajala do leta 1989, ko so z novim vojaškim udarom oblast prevzele zmernejše struje. Leta 1993 so se v Paragvaju po daljšem času spet vršile svobodne volitve, vendar so se poskusi državnih udarov nadaljevali tudi v naslednjih letih in onemogočili pravo demokratizacijo države, ki se spopada s kroničnimi problemi korupcije in uporniškimi marksističnimi gibanji. Med približno 6,5 mio prebivalcev prevladujejo mestici (86 %) pred belci (9 %), Amerindi (2 %) in črnci (1 %). Uradna jezika sta španščina in amerindski jezik guarani, ki se je razvil do ravni knjižnega jezika. V verskem pogledu prevladujejo katoliki (90 %) pred protestanti (6 %).

V geografskem in ekonomskem pogledu gravitira Paragvaj deloma na Argentino, deloma pa na Brazilijo. Z njo si od leta 1984 deli tudi eno izmed največjih hidrocentral na svetu (Itaipu), ki je omogočila razvoj težke industrije. Možnost namakanja je omogočila tudi razvoj kmetijske produkcije, zlasti soje in bombaža, a tudi živinoreje. Z ureditvijo plovnihi poti in cestnega omrežja se je povečala tudi izraba gozdnih virov. Na ta način se je v 70. letih prejšnjega stoletja Paragvaj uvrščal med južnoameriške države z največjo stopnjo rasti, vendar je že v naslednjem desetletju državo zajela gospodarska kriza. Po letu 1993 se je Paragvaj bolj odprl tujim investitorjem, vendar je ostal v stagnaciji in tretjina prebivalstva živi pod pragom revščine. Do boljših rezultatov se je država dokopala po letu 2005, tudi zaradi večjega posojila, ki ga je prejela od Mednarodnega denarnega sklada in s katerim je uspela zmanjšati zunanji dolg. Glavno gospodarsko področje ostaja kmetijstvo, ki vzdržuje dobršen del izvoznih kapacitet (predvsem so to soja in meso, ki jih večinoma izvažajo v Urugvaj in Brazilijo). Te znašajo skupaj 4,5 mrd USD, kar pa je kar 5,5 mrd USD manj od vrednosti uvoza. Zunanji dolg znaša 4,3 mrd USD, zunanja pomoč pa okrog 150 mio USD (1 % BDP). Nepismenih je 5 %, 14 % prebivalcev nima dostopa do pitne vode.

Na območju *Argentine* so leta 1516 odkrili t. i. Rio de la Plata (srebrna reka), po kateri je dežela dobila ime. Sprva so Španci kolonizirali z rudami bogat zahodni andski pas in tu ustanovili mesta Mendoza, Cordoba in Santa Fe, preostalo ozemlje pa je služilo kot agrarno zaledje rudarskih središč. Provinca Rio de la Plata je bila ustanovljena leta 1617 v okviru podkraljevine Peruja, od katere se je ločila šele leta 1776, ko so jo z ozemlji sedanje Bolivije, Urugvaja in Paragvaja združili v pokraljevino Del Plata. Na območju *Argentine* je leta 1810 prevzela oblast kreolska revolucionarna skupina in sprožila osamosvojitveni proces,

ki se je zaključil leta 1816 z ustanovitvijo Združenih provinc Rio de la Plata. Nova formacija pa se je že takoj srečala s precejšnjimi težavami zaradi notranje politične nestabilnosti, ki je privedla do uvedbe krvave diktature de Rosasa v obdobju 1829–52, in zunanjih konfliktov s sosednjimi državami. Leta 1853 je Argentina prevzela ameriški sorodno federalno ureditev, kateri pa se ni hotel pridružiti Buenos Aires. Notranje poenotenje so dosegli leta 1861 s proglasitvijo argentinske republike. Leta 1880 so prestolnico iz Tucumana prenesli v Buenos Aires, ki se je tedaj, tako kot New York v ZDA, spremenil v nekakšna ameriška »vrata« za evropsko imigracijo v Južno Ameriko. Civilne oblasti so si sledile do leta 1943, ko so oblast prevzeli vojaki, da bi zagotovili nevtralnost države med drugo svetovno vojno. Po njej je državo do leta 1955 vodil polkovnik Peron, ki je sprožil vrsto socialnih reform in poskrbel za državno kontrolo nad gospodarstvom, kar je v Argentini uvedlo še danes značilni populistični peronizem. Po vmesnem obdobju precejšnje politične in gospodarske nestabilnosti se je Peron vrnil na oblast leta 1973, vendar je že naslednje leto umrl. Tedaj je predsedstvo prevzela njegova žena, znana pod imenom Isabelita, ki pa jo je leta 1976 odstavil vojaški državni udar, ki je uvedel pravi teror, med katerim je bilo preganjanih, mučenih in ubitih več deset tisoč oseb (t. i. desaparecidos).

Vojaški režim je pokopal neuspeh v vojni z Veliko Britanijo za prevzem otočja Falkland oziroma Malvinov med aprilom in junijem 1982. Kasnejši predsedniki so poskusili popraviti izredno slabe gospodarske in družbene razmere po diktaturi in državo ponovno vključiti v mednarodne tokove. Leta 1994 je bila prvič po ustanovitvi Argentine spremenjena tudi njena ustava, ki je sedaj dala več pooblastil državnemu predsedniku, čeprav je ohranila formalno federalno obliko državne ureditve. Kljub temu je politična in gospodarska kriza v državi trajala do leta 2003, ko je bil za predsednika izvoljen peronist Kirchner. Ta je med drugim leta 2005 odpravil odločbo, ki je voditeljem v času diktature garantirala imuniteto in si tako pridobil dokajšnjo ljudsko podporo. Po njegovi smrti leta 2010, mu je nasledila žena Cristina Fernandez. Struktura prebivalstva je v Argentini drugačna kot v drugih latinskoameriških državah, saj so v njej zelo skromno zastopane osebe amerindskega porekla (3,5 % skupnega prebivalstva), prav tako ni izraziteje zastopana skupina mesticev (6,5 %). Zato med približno 40 milijoni prebivalcev močno prevladujejo potomci evropskih priseljencev (86,5 %), med katerimi prevladuje katoliška verska pripadnost (88 %), približno 8 % pa je protestantov. Priselitveni val se je posebno okrepil konec 19. stoletja, ko so se v Argentino pričeli naseljevati zlasti Italijani in Španci. Še leta 1816 je v Argentini živelo le okrog 400 tisoč oseb, dežela pa je bila znana predvsem po velikih živinorejskih posestih in spretnostih njihovih »gauchosov«.

Kljub skromni gostoti, so bila praktično vsa argentinska zemljišča ob osamosvojitvi že razdeljena med manj kot tisoč veleposestnikov (estancieros); ta zemljiška struktura, značilna za Latinsko Ameriko, se je v bistvu ohranila do danes. Argentina je kmalu prevzela funkcijo pomembnega evropskega agrarnega dobavitelja, ki je državi v obdobju 1880–1930 omogočal pospešen razvoj. Tedaj se je po BDP/preb. Argentina uvrstila na 8. mesto na svetu, danes pa se uvršča komaj na 60. do 65. mesto. Po drugi svetovni vojni si Argentina ni uspela ponovno »pridobiti« evropskega trga, saj so se tedaj z razvojem EGS možnosti za izvoz kmetijskih proizvodov v Zahodno Evropo močno zmanjšale. Krizo je še povečala diktatura, ki je državo privedla na rob bankrota. Leta 1985 so namesto pesosa uvedli novo valuto, austral, vendar tudi ta ukrep ni uspel zajezi hiperinflacije in stopnje zadolženosti, tako da so leta 1992 ponovno uvedli peso, tokrat v paritetni fiksni povezavi z ameriškim dolarjem. Z obsežnimi privatizacijami v 90. letih prejšnjega stoletja je država uspela privabiti tuje investitorje. Argentina si je veliko obetala tudi od makroregionalne gospodarske zveze MERCOSUR, ki jo je od leta 1995 povezovala z Brazilijo, Paragvajem in Urugvajem. Toda zunanje zadolževanje se je nadaljevalo, saj je izvoz ovirala previsoka vrednost pesa. Po letu 2000 je bila država prisiljena, da močno zmanjša svojo porabo, kar je pahnilo pod prag revščine kar 40 % prebivalstva. Leta 2002 je vlada vrednost pesa »odlepila« od ameriške valute, kar je privedlo do nagle devalvacije valute, sočasno pa je sklenila, da ne bo izplačevala svojega zunanjega dolga. Kirchner je pričel dialog z mednarodnimi finančnimi institucijami, pri katerih je dosegel delni odpis dolga, in postopoma stabiliziral situacijo, tako da je v državi ponovno prišlo do rasti BDP na ravni okrog 9 % v obdobju 2005–10.

Argentina je 3. svetovni pridelovalec soje, 5. producent rastlinskega olja, 6. producent vina in volne ter 7. država po številu goveda in konj; je 2. največji svetovni izvoznik koruze in 7. izvoznik pšenice. Nafto in zemeljski plin črpajo od leta 1907 v Patagoniji (nad 30 mio t nafte oziroma nad 40 mrd m³ plina), v andskem pasu pa se nadaljuje tradicionalni izkop zlata in srebra. Izvoz znaša skoraj 69 mrd USD in je za 12 mrd USD višji od vrednosti uvoza. Pri izvozu prevladujejo prehrambeni proizvodi, soja, nafta in derivati ter vozila, daleč najbolj pomemben trgovinski partner pa je Brazilija. Zunanji dolg znaša 120 mrd USD, zunanja pomoč pa okrog 130 mio USD. Delež nepismenih in oseb, ki nimajo dostopa do pitne vode, ne presega 3 %.

Čile obsega približno polovico pacifiškega andskega pobočja v dolžini skoraj 4500 km, medtem ko meri v širino v povprečju manj kot 200 km. V območju so Španci uveljavili svojo nadoblast v teku 16. stoletja in ga priključili perujski podkraljevini. Kreolsko gibanje za neodvisnost so podprli Argentinci in je privedlo do

osamosvojitve leta 1817, leto kasneje pa do proglasitve republike. V drugi polovici 19. stoletja se je Čile spustil v razne vojne s sosednjimi državami in tako razširil svoje ozemlje na severu na škodo Bolivije, vendar ga je v notranjem pogledu za razliko od večine latinskoameriških držav označevala kar visoka stabilnost. Večje težave je doživel šele leta 1970, ko je bil za predsednika izvoljen marksist Allende, ki je želel v državi uveljaviti agrarno reformo in nacionalizirati donosne rudnike bakra. Temu načrtu so se uprle ZDA, ki so podprle vojaški državni udar leta 1973, med katerim je umrl sam Allende. Vojaško hunto je vodil general Pinochet, ki je zaprl več deset tisoč političnih nasprotnikov in dal ubiti več tisoč ujetnikov. Postopen povratak k demokraciji se je pričel leta 1980 in privedel do ponovnih svobodnih volitev leta 1989, čeprav je ostal Pinochet na čelu vojaških sil do leta 1998. Samega Pinocheta so na pobudo španskega sodstva istega leta aretirali v Londonu, vendar so ga zaradi zdravstvenih razlogov izpustili v Čile, kjer mu je parlament zajamčil imuniteto. Šele leta 2005 mu jo je novi socialistični predsednik odvzel in sprožil tudi reformo ustave, s katero ima predsednik države večja pooblastila, vendar je lahko izvoljen le za en mandat s trajanjem štirih let.

Območje Čileja je ob prihodu Špancev naseljevalo približno milijon staroselcev, ki so jih v kolonialnem obdobju skoraj povsem iztrebili oziroma asimilirali, tako da je Čile ponovno dosegel milijon prebivalcev šele leta 1835 in se odlej demografsko razvijal pretežno na podlagi naravne rasti tedanjega prebivalstva, saj je bilo priselitev iz Evrope relativno malo. Med približno 17 milijoni prebivalcev prevladujejo mestici (72 %) pred belci (22 %) in Amerindi (5 %). Uradni jezik je španščina, lokalno pa se uporabljajo tudi staroselski govori; v verskem pogledu prevladujejo katoliki (70 %) pred protestanti (15 %) in neverujočimi (8 %). Ekonomija je sprva tipično slonela na t. i. »encomiendah«, veleposestih, na katerih so prisilno delali staroselci. Po osamosvojitvi so pričeli razvijati rudarstvo, vendar se je izkoriščanje rudnih virov povečalo šele konec 19. stoletja, ko je Čileju uspelo sosedom iztrgati puščavsko, a z rudami bogato severno območje v obsegu skoraj 200 tisoč km². Tedaj se je Čile raztegnil tudi do skrajnega juga, le redko poseljenega z avtohtonimi »divjimi« Aravkani, ki jim je sam Darwin pripisoval ljudožerske navade, in kjer se je razširila predvsem pašna živinoreja. Čile je 1. svetovni producent in izvoznik bakrene rude (tu izkopljejo tretjino vsega bakra na svetu), 2. proizvajalec predelanega bakra, 3. producent natrijeva hidroksida, na podlagi katerega je tudi 8. proizvajalec industrijskih kislin; poleg tega je 9. največji producent vina in 9. najpomembnejša država po ulovu in izvozu rib. Dokaj pomemben je nadalje izkop železa, litija, soli, srebra in zlata. Vrednost izvoza znaša okrog 70 mrd USD, kar za okrog 12 mrd USD presega vrednost uvoza; večina izvoza gre na Kitajsko, uvoz pa poteka zlasti iz ZDA. Pri izvozu

seveda daleč prevladuje bakrova ruda oziroma predelani baker. Zunanji dolg in zunanja pomoč sta zanemarljiva. Približno 4 % prebivalstva nima dostopa do pitne vode, nepismenih pa je komaj 1 %.

Svetovne regionalne strukture po letu 2000

Glede analize svetovnih regionalnih strukturnih značilnosti in njihovih poglobitvenih sprememb v obdobju 2000–2010, moramo opozoriti, da v regionalni pregled nismo zajeli vseh držav, ampak le tiste, ki so nastale pred letom 2000, so mednarodno priznane in so štele v obeh popisnih letih vsaj en milijon prebivalcev, saj so le zanje na voljo tudi ustrezni statistični podatki, ki jih zbirajo različne mednarodne organizacije z OZN na čelu. Pregled pričenjamo z *Zahodno Evropo*, ki obsega območje držav članic EU 25 in EFTA (upoštevali smo skupaj 24 držav po stanju v letu 2012), se pravi ožji del t. i. Skupnega evropskega gospodarskega prostora, ostale države (skupaj 11) pa smo obravnavali v sklopu *vzhodnoevropske regije*. V območje *Centralne Azije* sodijo pretežno nekdanje republike SZ tega območja ter Mongolija (skupaj 6 držav); v *jugo zahodno azijsko regijo* sodi 17 držav t. i. Bližnjega in Srednjega Vzhoda, ki se nahajajo med Kavkazom in Anatolijo ter Indijskim podkontinentom. Tu se pričinja regija *Južna Azija*, ki obsega države od Pakistana do Mjanmara (ali Burme, skupaj 6 držav). V območje *Jugovzhodne Azije* smo vključili države t. i. Indokine ter otočne Azije (skupaj 8), *vzhodnoazijsko regijo* pa tvorijo ostale države s Kitajsko in Japonsko na čelu (skupaj 5 držav, vključno s Tajvanom). Afriški kontinent smo razdelili na tri makroregije: *severnoafriško regijo* sestavlja pet držav od Maroka do Egipta, ki gravitirajo na Sredozemsko morje; v *subsaharsko afriško regijo* smo vključili države najširšega dela kontinenta do

vključno južne linije, ki jo tvorijo Kamerun, Centralnoafriška republika, Sudan (oziroma sedaj Južni Sudan), Etiopija in Somalija (skupaj 22 držav); v *centralno in južnoafriško regijo* pa preostale države (skupaj 20). *Severnoameriško makroregijo* sestavljajo le tri velike države skupine NAFTA, vse ostale države (skupaj 21) pa smo vključili v *latinskoameriško makroregijo*. Končno obsega območje *Oceanije* le štiri države (Avstralija, Nova Zelandija, Papua Nova Gvineja in Vzhodni Timor), ki izpolnjujejo zgoraj navedene kriterije. Skupaj smo obravnavali 152 držav, od tega 35 v Evropi, 42 v Aziji, 47 v Afriki, 24 v Ameriki in 4 v Oceaniji.

Analizo smo opravili na podlagi nekaterih ključnih družbenogeografskih elementov: med *demografskimi* elementi smo upoštevali delež urbanega prebivalstva, delež prebivalstva pod 15 let in delež prebivalstva nad 60 let oziroma indeks ostarelosti, stopnjo skupne letne rasti števila prebivalstva, povprečno rodnost na žensko, nataliteto in mortaliteto ter z obema povezano stopnjo naravne rasti, pričakovano življenjsko dobo, umrljivost otrok do enega leta starosti ter umrljivost mater ob porodih; med *socioekonomskimi* elementi pa smo upoštevali nominalni BDP, BDP/preb., strukturo BDP po proizvodnih sektorjih (primarni, sekundarni in terciarni), strukturo aktivnega prebivalstva po istih proizvodnih sektorjih, vrednost izvoza, stopnjo letne rasti BDP, razmerje med državnimi prihodki in izdatki, vrednost zunanjega dolga, vrednost zunanje pomoči, dohodek od turizma, obseg produkcije električne energije, delež nepismenih, število zdravnikov na tisoč prebivalcev, poraba BDP za izobraževanje, poraba BDP za socialo, poraba BDP za zdravstvo, število avtomobilov na tisoč prebivalcev, število mobilnih telefonov na tisoč prebivalcev in število računalnikov na tisoč prebivalcev.

Zahodna Evropa

V sklop demografskih elementov sodi najprej *delež urbanega prebivalstva*, ki je bil v Zahodni Evropi najnižji v Sloveniji (okrog 50 %), najvišji pa v Belgiji (okrog 97 %). Med najmanj urbanizirane države te makroregije sodi ob Sloveniji še Slovaška (do 55 % urbanega preb.); med 60 in 70 % preb. živi v mestih v Avstriji, Estoniji, Grčiji, na Irskem, v Italiji, Litvi, na Madžarskem, Poljskem in Portugalskem, med 70 in 80 % na Češkem, Norveškem, v Španiji in Švici, med 80 in 90 % pa na Danskem in Švedskem. V teh državah ni prišlo do večjih sprememb v obdobju 2000–2010; do izrazitejšega porasta urbanega prebivalstva je prišlo na Finskem (od okrog 60 % na okrog 85 %), do manjšega pa še v Franciji (od ok. 75 % na ok. 85 %) in Latviji (od ok. 60 % na ok. 70 %), medtem ko so upad urbanega prebivalstva v tem obdobju zabeležile VB in Nizozemska (od ok. 90 % na ok. 80 %)

ter še zlasti Nemčija (od 88 % na 74 %), kar je lahko rezultat spremenjenega načina statističnega razvrščanja naselij, a tudi selitev mestnega prebivalstva v manjša obmestna »zelena« naselja, kar je sicer značilno za razvitejše družbe.

Delež mladega prebivalstva (do 15 let) je bil v obeh letih najvišji na Irskem (ok. 20 %), najmanjši pa leta 2000 v Italiji (14 %), leta 2010 pa v Latviji in Nemčiji (ok. 13 %). V državah te regije je bilo na splošno v obravnavanem obdobju zaznati stagnacijo ali manjši upad deleža najmlajše starostne skupine; do nekoliko večjega upada je prišlo le v Litvi (od 19 % na 14 %). Ta skupina prebivalstva obsega med 17 % in 21 % na Danskem, v Franciji, na Irskem, Nizozemskem, Norveškem, Švedskem, v VB, na Slovaškem, Finskem in v Belgiji, v drugih državah pa okrog 15 %. *Delež starejšega prebivalstva* (nad 60 let) je bil leta 2000 najmanjši na Irskem in Slovaškem (16 %), leta 2010 pa le na Irskem (v nespremenjenem deležu); najvišji je bil leta 2000 v Grčiji, Italiji in Nemčiji (24 %), leta 2010 pa v Italiji, Nemčiji in na Švedskem (26 %). V splošnem se je delež te skupine prebivalstva gibal med 20 % in 25 %, samo na Irskem, Poljskem in Slovaškem med 16 % in 20 %. Največji porast starejšega prebivalstva so zabeležile Nizozemska (od 18 % na 22 %), Češka (od 19 % na 23 %) in Finska (od 21 % na 25 %). Z obema starostnima skupinama prebivalstva je povezan *indeks ostarelosti*, ki obseg starejšega prebivalstva primerja z mlajšim: indeksi pod 100 izražajo mlajšo starostno strukturo, indeksi nad 100 pa starejšo. Najnižji indeks ostarelosti je v obeh obravnavanih letih zabeležila Irska (76), najvišjega pa leta 2000 Italija (171) in leta 2010 Nemčija (200), kjer je število starejšega prebivalstva za dvakrat preseglo število mlajšega. Irska je tudi edina zahodnoevropska država, ki je tudi leta 2010 ohranila indeks pod 100, medtem ko so leta 2000 prevlado mlajšega prebivalstva nad starejšim beležile še Nizozemska, Norveška, Poljska in Slovaška. V obdobju 2000–2010 je stagnacijo indeksa sicer zabeležila Španija, a na kar visoki ravni (vrednost 147), medtem ko so največji porast vrednosti indeksa imele Litva (od 105 na 150), Češka (od 119 na 164) in Avstrija (od 124 na 171).

Skupna letna rast prebivalstva je v zahodnoevropski makroregiji nihala med negativno in pozitivno. Leta 2000 je bila najmanjša v Estoniji (–1,5 %), najvišja pa na Irskem (1,1 %); leta 2010 se je letna rast na Irskem še povečala (na 2,1 %), najnižja pa je bila tokrat v Litvi (–0,8 %). Ob Irski se je letna demografska rast v obravnavanem obdobju izraziteje povečala še v Španiji (od 0,2 % na 1,4 %), vidneje izboljšala, čeprav ostaja še vedno v negativnem polju, pa se je tudi v Estoniji (od –1,5 % na –0,3 %), medtem ko je Litva edina država, kjer je prišlo do nadaljnega poslabšanja demografske rasti (od –0,1 % na –0,8 %). V ostalih državah je letna rast stagnirala oziroma rahlo porasla: ta indikator je večinoma nihal med 0 in 0,7 %, samo na Norveškem med 0,6 % in 0,9 %; rahlo negativno rast (–0,1 do –0,2 %) so

ohranile Češka, Nemčija, Poljska, Slovaška in Slovenija, bolj poudarjeno negativno rast (med $-0,2$ in $-0,9$ %) pa Latvija in Madžarska.

Fertilnost (srednje število otrok na žensko v fertilni dobi, pri čemer velja upoštevati, da je potrebno za ohranjanje enake reprodukcijske sposobnosti prebivalstva doseči stopnjo 2,1) je bila leta 2000 najmanjša na Češkem (1,1) in najvišja na Irskem (2,0); isto najvišjo vrednost so imele leta 2010 ob Irski še Francija in Švedska, najnižjo stopnjo fertilitnosti (1,3) pa so tega leta imele Italija, Nemčija, Poljska in Slovaška. V obdobju 2000–2010 je prišlo do večje rasti stopnje fertilitnosti na Češkem (na 1,5) in Švedskem (od 1,6 na 2,0), sicer pa je ta stopnja stagnirala ali rahlo porasla na ravni 1,2 do 1,6 otroka na žensko v večini zahodnoevropskih držav ter na ravni 1,6 do 2,0 otroka na žensko v Belgiji, na Danskem, Finskem, v Franciji, na Irskem, Nizozemskem, Norveškem in v VB. Stopnja *natalitete* je bila leta 2000 najnižja v Latviji (8,3 promilov) in leta 2010 v Nemčiji (8,0 promilov), najvišja pa v obeh letih na Irskem (15,1 oziroma 16,7 promilov). V večini držav te makroregije je prišlo do stagnacije ali rahlega porasta natalitete v razponu med 8 in 11 promili, v Belgiji, na Danskem, v Franciji, na Nizozemskem, Norveškem in v VB pa v razponu 11 do 13 promilov. Nekoliko izrazitejši porast natalitete (od 9–10 promilov na 11–12 promilov) so zabeležile Češka, Estonija, Litva, Slovenija, Slovaška in Švedska. Stopnja *mortalitete* je bila tako v letu 2000 kot 2010 najmanjša na Irskem (7,8 oziroma 6,5 promilov), najvišja pa v Latviji (13,9 oziroma 13,3 promilov). Pri tem demografskem kazalcu je v večini evropskih držav prišlo v obravnavanem obdobju do stagnacije ali rahlega upada, in sicer na ravni 8 do 11 promilov; višjo stopnjo mortalitete (12–14 promilov) so ob Latviji imele še Estonija, Litva in Madžarska. Mortaliteta je bila leta 2000 višja od natalitete za več kot 1 promil na Češkem, v Litvi, na Madžarskem in v Nemčiji; v Estoniji in Latviji celo za več kot 4 promile. Leta 2010 sta manjšo negativno *naravno rast* še vedno beležili Litva in Nemčija; Latvija in Madžarska celo za več kot 3 promile. Po drugi strani so imele leta 2000 najvišjo pozitivno naravno rast Nizozemska in Francija (za več kot 3 oz. 4 promile) ter še zlasti Irska (za več kot 7 promilov). Leta 2010 sta pozitivno naravno rast na ravni 3 promilov imeli Nizozemska in Švedska, za več kot 4 promilov Francija in Norveška, Irska pa celo za več kot 10 promilov.

Pričakovana življenjska doba se je leta 2000 v Zahodni Evropi pri moških gibala med najmanj 65 let v Estoniji in Latviji ter največ 77 let v Italiji, na Švedskem in v Švici, pri ženskah pa med najmanj 76 let v Estoniji, Latviji in na Madžarskem ter največ 83 let v Franciji, Italiji in Švici. Do leta 2010 so se ekstremni razponi v pogledu pričakovanega življenjskega obdobja med moškim prebivalstvom celo še povečali (od 12 let na 14 let), saj je to znašalo komaj 66 let v Litvi, a kar 80 let na Švedskem in v Švici. Pri ženskem prebivalstvu je bilo v tem letu pričakovano

povprečno življenjsko obdobje najkrajše v Latviji, Litvi in na Madžarskem (78 let), najdaljše pa v Franciji (85 let). V tem času se je življenjska doba povsod povečala, razen v Litvi pri moškem prebivalstvu: izrazitejše podaljšanje življenjskega obdobja sta pri moških zabeležili Irska in Nemčija (od okrog 74 na okrog 78 let), pri ženskah pa Irska (od okrog 79 na okrog 83 let).

Končno smo pri demografskih kazalcih upoštevali še *umrljivost otrok* do enega leta starosti in *mater ob porodu* (oboje v promilih). Leta 2000 sta najnižjo stopnjo smrtnosti pri otrocih (4 promile) imeli Norveška in Švedska, najvišjo pa Latvija (21 promilov); leta 2010 so najnižje vrednosti tega kazalca (3 promile) imele Finska, Grčija, Norveška, Slovenija in Švedska, najvišja vrednost (8 promilov) pa je še vedno izkazovala Latvija. V tem obdobju je prišlo povsod do zmanjševanja stopnje otroške smrtnosti, še najbolj v Latviji (za več kot 60 %) in Estoniji (od 12 na 6 promilov). Smrtnost porodnic je bila leta 2000 najnižja, blizu 0,0 promila, v Grčiji, najvišja (0,5 promila) pa v Estoniji in Latviji; ta kazalec je leta 2010 ostal na najnižji ravni 0,0 promila v Grčiji in na Irskem, relativno najvišjo raven (0,2 promila) pa je dosegel v Latviji in Sloveniji. Ta država je tudi edina, kjer je prišlo v obravnavanem obdobju do rasti smrtnosti porodnic, medtem ko je ta kazalec povsod drugje stagniral ali se rahlo zmanjšal; največji relativni upad smrtnosti mater ob porodu je ob Latviji zabeležila Estonija (na 0,1 promila).

Socioekonomske kazalce uvaža dosežena *vrednost BDP* v milijardah USD. Ta je bila tako leta 2000 kot 2010 najmanjša v Estoniji (6,1 oziroma 18,5 mrđ USD) in največja v Nemčiji (malo pod dva tisoč oziroma okrog 3.375 mrđ USD). V tem obdobju je BDP porasel za več kot dvakrat na Češkem, v Estoniji, Grčiji, Latviji, Litvi, na Madžarskem, Norveškem, Poljskem, Slovaškem, v Sloveniji in Španiji, za 50–100 % pa v ostalih državah. Leta 2010 so BDP v vrednosti 20–120 mrđ USD ustvarile (v rastočem vrstnem redu) Latvija, Litva, Slovenija, Slovaška in Madžarska, BDP v vrednosti 180–415 mrđ USD Češka, Irska, Portugalska, Finska, Danska, Grčija, Norveška, Avstrija, Švedska in Poljska, BDP v razponu 475–775 mrđ USD Belgija, Švica in Nizozemska, medtem ko so se med gospodarsko najpomembnejše države z BDP v vrednosti 1430–3375 mrđ USD uvrstile Španija, Italija, VB, Francija in Nemčija. Nekoliko drugače je bil razporejen *BDP/preb.* (v USD), ki je bil leta 2000 najnižji v Litvi z malo pod 3.500 USD, leta 2010 pa v Latviji z 10.700 USD, v obeh letih pa najvišji na Norveškem z malo pod 40 tisoč oziroma 84.450 USD. Leta 2010 so BDP/preb. v razponu 10–18 tisoč USD (v rastočem vrstnem redu) dosegale Latvija, Litva, Poljska, Madžarska, Estonija, Slovaška in Češka, BDP/preb. v razponu 22–36 tisoč USD Portugalska, Slovenija, Grčija, Španija, Italija in VB, BDP/preb. v razponu 40 tisoč USD in več pa Nemčija, Francija, Belgija, Finska, Avstrija, Irska, Nizozemska, Švedska, Danska, Švica in

Norveška. V obdobju 2000–2010 je BDP/preb. najmanj porasel v VB (pod 50 %), za okrog 50–100 % v Avstriji, Belgiji, na Danskem, Finskem, v Franciji, na Irskem, v Italiji, Nemčiji, na Nizozemskem, Portugalskem, v Španiji, na Švedskem in v Švici, več kot 100 % rast BDP/preb. pa so zabeležile Češka, Estonija, Grčija, Latvija, Litva, Madžarska, Norveška, Poljska, Slovaška in Slovenija.

Glede na *strukturo BDP* je bil primarni sektor v zahodnoevropski regiji najbolj relevanten leta 2000 v Grčiji in Litvi (7 %) in leta 2010 v Estoniji, Latviji, na Madžarskem, Poljskem in Slovaškem (4 %), najmanj (1 %) pa leta 2000 v Nemčiji in VB ter leta 2010 ob obeh teh državah še v Belgiji, na Danskem, Irskem in v Švici. Razponi so bili v letu 2010 zelo majhni, saj je v večini razvitih držav v regiji primarni sektor prispeval 1–2 % vrednosti BDP in 3–4 % ob že navedenih državah še na Finskem, v Grčiji, Litvi in Španiji. Največji upad tega deleža (nad 50 %) so imele Danska, Grčija, Irska in Litva. Sekundarni sektor je k skupnemu BDP leta 2000 najmanj prispeval v Grčiji (22 %) in največ na Irskem (46 %), leta 2010 pa prav tako najmanj v Grčiji (18 %) in največ tokrat na Norveškem (41 %). Leta 2010 je sekundarni sektor znašal 18–25 % BDP v Belgiji, na Danskem, v Franciji, Grčiji, Italiji, Latviji, na Nizozemskem, Portugalskem, Švedskem in v VB, 26–32 % v Avstriji, Estoniji, na Finskem, Irskem, v Litvi, na Madžarskem, v Nemčiji, na Poljskem, v Sloveniji, Španiji in Švici ter 35–41 % na Češkem, Norveškem in Slovaškem. Med vsemi državami se je v obdobju 2000–2010 delež sekundarnega sektorja v BDP povečal le na Slovaškem. Stagnacijo ali upad do 5 odstotnih točk so beležile Avstrija, Danska, Estonija, Grčija, Italija, Latvija, Nemčija, Nizozemska, Norveška, Madžarska, Švedska in Švica, upad med 5 in 10 odstotnih točk Belgija, Češka, Finska, Francija, Litva, Poljska, Portugalska, Slovenija, Španija in VB, nad 10 odstotnih točk pa edinole Irska. Terciarni sektor je tako v vseh državah v regiji najpomembneje prispeval k skupnemu BDP. Leta 2000 in 2010 še najmanj na Norveškem (55 % oziroma 58 %), največ pa leta 2000 v Belgiji (72 %) in leta 2010 v Franciji (80 %). Sicer se je delež tega sektorja pri ustvarjenem BDP leta 2010 gibal med 58–69 % v skupini držav, ki je obsegala Avstrijo, Češko, Estonijo, Finsko, Irsko, Litvo, Madžarsko, Norveško, Poljsko, Slovaško in Slovenijo ter 71–80 % v skupini držav, ki je obsegala Belgijo, Dansko, Francijo, Grčijo, Italijo, Latvijo, Nemčijo, Nizozemsko, Portugalsko, Španijo, Švedsko, Švico in VB. V obravnavanem obdobju sta upad tega deleža doživeli le Češka in Slovaška; stagnacija ali porast do 5 odstotnih točk je zadeval Avstrijo, Estonijo, Italijo, Latvijo, Madžarsko, Nemčijo, Nizozemsko, Norveško, Švedsko in Švico, porast med 5 in 10 odstotnih točk so imele pri tem indikatorju Belgija, Danska, Finska, Francija, Grčija, Poljska, Portugalska, Slovenija, Španija in VB, nad 10 odstotnih točk pa Irska in Litva.

Struktura aktivnih je v grobem spremljala gibanja pri strukturi BDP, razlike v produktivnosti pa so povzročile večje razpone. Tako je bilo leta 2000 najmanj aktivnih v primarnem sektorju v VB (le 1 %) in največ na Poljskem (19 %), leta 2010 pa najmanj v Belgiji in VB (1 %) in največ v Grčiji in na Poljskem (13 %). Leta 2010 so najmanj aktivnih v tem sektorju (1–2 %) imele ob navedenih še Danska, Nemčija in Švedska; večina držav je beležila v primarnem sektorju 3–5 % aktivnih, največ, 8–13 % pa so imele (po rastočem vrstnem redu) Latvija, Litva, Slovenija, Portugalska, Poljska in Grčija. V obdobju 2000–2010 so najbolj izrazit upad pri tem deležu, in sicer za več kot 5 odstotnih točk, izkazale Latvija, Litva in Poljska. Sekundarni sektor ni v nobeni državi v regiji obsegal večino aktivnih. Delež aktivnih v tem sektorju je bil leta 2000 najmanjši na Danskem (17 %) in leta 2010 na Nizozemskem (16 %), največji pa v obeh letih na Češkem (40 % oziroma 38 %). Leta 2010 so najmanjši delež aktivnih v tem sektorju (16–20 %) imele Danska, Grčija, Irska, Nizozemska, Norveška, Švedska in VB, okrog 22–24 % Avstrija, Belgija, Finska, Francija, Latvija, Španija in Švica, 28–38 % pa Češka, Estonija, Italija, Litva, Madžarska, Nemčija, Poljska, Portugalska, Slovaška in Slovenija. Stagnacijo tega deleža je izkazala le Francija; večina držav je beležila upad do 5 odstotnih točk, med 5 in 10 odstotnih točk pa Avstrija, Irska, Litva, Nizozemska, Portugalska, Slovaška, Slovenija, Španija in VB. Aktivnih v terciarnem sektorju je bilo relativno najmanj leta 2000 na Poljskem (50 %) in leta 2010 v Litvi (57 %), največ pa leta 2000 na Danskem (80 %) in 2010 v VB (vedno 80 %). Države zahodnoevropske regije so se leta 2010 razdelile v tri večje skupine po deležu aktivnih v terciarnem sektorju: najmanj (57–65 %) so jih imele Češka, Estonija, Litva, Madžarska, Poljska, Portugalska, Slovaška in Slovenija, se pravi pretežno nekdanje socialistične države, nekje vmes (67–76 %) Avstrija, Belgija, Finska, Francija, Grčija, Italija, Irska, Latvija, Nemčija, Španija in Švica, največ (78–80 %) pa Danska, Nizozemska, Norveška, Švedska in VB, torej pretežno nordijske države. Stagnacijo ali manjši porast aktivnih v tem sektorju so zabeležile v obdobju 2000–2010 Belgija, Češka, Danska, Finska, Francija, Litva, Norveška, Švedska in Švica, porast med 5 in 10 odstotnih točk so imele Avstrija, Estonija, Grčija, Italija, Latvija, Madžarska, Nemčija, Nizozemska, Poljska, Portugalska, Slovaška, Slovenija in VB, nad 10 odstotnih točk pa Irska in Španija.

Tako kot pri vrednosti BDP obstajajo zelo velike razlike v *vrednosti izvoza*. Najmanjšo vrednost izvoza je tako leta 2000 kot 2010 imela Latvija (2 oziroma 9,5 mrđ USD), največjo pa Nemčija (570 oziroma 1269 mrđ USD). Leta 2010 je skupina držav z najmanjšo vrednostjo izvoza (do 50 mrđ USD) obsegala Estonijo, Grčijo, Latvijo, Litvo, Portugalsko in Slovenijo; med 65 in 200 mrđ USD izvozne vrednosti so beležile Avstrija, Češka, Danska, Finska, Irska, Madžarska, Norveška,

Poljska, Slovaška, Švedska in Švica, največ (seveda brez Nemčije), v rangi 245–570 mrd USD pa Belgija, Francija, Italija, Nizozemska, Španija in VB. Večina držav zahodnoevropske regije je v obdobju 2000–2010 vrednost izvoza povečala za več kot 100 %; manjšo rast so imele Danska, Finska, Francija, Irska, Italija in VB. Vrednost izvoza je bila stalno višja od vrednosti uvoza v Belgiji, na Danskem, Finskem, Irskem, v Nemčiji, na Nizozemskem, Norveškem in Švedskem; trgovinska bilanca je posebej pozitivna na Irskem in Norveškem, kjer je bila leta 2010 vrednost izvoza za 50–100 % višja od vrednosti uvoza. Neto izvoznice so leta 2010 postale še Češka, Madžarska in Švica, neto uvoznica pa je postala Italija. Pri ostalih državah (Avstrija, Estonija, Francija, Grčija, Latvija, Litva, Poljska, Portugalska, Slovaška, Slovenija, Španija in VB) je vrednost izvoza stalno nižja od vrednosti uvoza; najbolj negativna je trgovinska bilanca v Grčiji in na Portugalskem, kjer vrednost uvoza za 50–100 % presega vrednost izvoza.

Produkcija električne energije (v mrd kWh) je bila tako leta 2000 kot 2010 najmanjša v Latviji (4,4 oziroma 5,1) in največja v Nemčiji (545 oziroma 556). Večji del držav je izkazal porast proizvodnje; stagnacija je bila značilna za Dansko, Grčijo, Irsko in Madžarsko, upad pa za Francijo, Finsko, Litvo, Slovaško, Švedsko, Švico in VB. Leta 2010 so do 35 mrd kWh energije proizvajale Danska, Estonija, Irska, Latvija, Litva, Madžarska, Slovaška in Slovenija, 45–85 mrd kWh Avstrija, Belgija, Češka, Finska, Grčija, Portugalska in Švica, 105–280 mrd kWh Italija, Nizozemska, Norveška, Poljska, Španija in Švedska ter 345–560 mrd kWh Francija, Nemčija in VB.

Stopnja letne rasti BDP je bila leta 2000 najnižja v Švici (0 %), najvišja pa v Estoniji in Latviji (5 %). Kriza je povzročila, da je bila leta 2010 letna rast kar močno negativna v Grčiji (–5 %), najvišja pa tokrat na Švedskem (6 %). Leta 2000 so najnižjo rast (0–1 %) imele Avstrija, Belgija, Finska, Francija, Italija, Nemčija, Nizozemska, Poljska, Portugalska in Švica; 2–3 % letne rasti so izkazale Češka, Danska, Norveška, Slovenija, Španija, Švedska in VB, najvišjo rast (4–5 %) pa so beležile Estonija, Grčija, Irska, Latvija, Litva, Madžarska in Slovaška. Kriza je razlike v stopnji rasti močno povečala in posebej prizadela nekatere periferne države, ki so leta 2010 izkazale negativno rast BDP: Grčija, Irska, Latvija, Španija in Norveška. V razponu 1–2 % se je BDP povečal v večini držav regije, medtem ko so rast v obsegu 3–4 % imele Estonija, Finska, Nemčija, Poljska, Švica in Slovaška ter, kot rečeno, celo v višini 6 % na Švedskem. Največje negativne spremembe (upad stopnje rasti za 2 odstotni točki ali več) so v obdobju 2000–2010 doživele Estonija, Grčija, Irska, Latvija, Litva, Madžarska, Slovenija in Španija, medtem ko so porast za 2 odstotni točki ali več izkazale Finska, Nemčija, Poljska, Švedska in Švica.

V pogledu *razmerja med državnimi prihodki in izdatki* opazimo, da je bila ta bilanca leta 2000 najbolj deficitarna na Poljskem (−14 %), najbolj ugodna pa v Belgiji (+38 %). Do leta 2010 se je to razmerje še najbolj poslabšalo v Španiji, ki je tedaj zabeležila največji deficit (celo −81 %), medtem ko je najvišji suficit izkazala Norveška (+25 %). Leta 2000 so imele pozitivno bilanco Belgija, Danska, Finska, Irska, Norveška in Švedska, leta 2010 pa le Nemčija in Norveška; negativno bilanco so leta 2000 imele Češka, Francija, Italija, Latvija, Madžarska, Poljska in Slovaška, leta 2010 pa dobršen del držav zahodnoevropske regije, razen že omenjenih ter Danske, Estonije, Finske, Švedske in Švice, ki so uspele ustvariti ali ohraniti balansirano razmerje med prihodki in izdatki. Ob izvoznem suficitu je bil pri uravnavanju državnih bilanc pri mnogih evropskih državah pomemben tudi *dohodek od turizma*: ta je bil leta 2000 najmanjši na Slovaškem (0,4 mrđ USD) in leta 2010 v Litvi (1,2 mrđ USD), najvišji pa v obeh letih v Španiji (32,9 oziroma 58,6 mrđ USD). V obdobju 2000–2010 so imele porast dohodka vse države, razen Italije. Leta 2010 sta največji dohodek od turizma imeli Francija in Španija (okrog 59 mrđ USD) pred Nemčijo in VB (39–48 mrđ USD), Italijo in Avstrijo (21–29 mrđ USD) ter Belgijo, Nizozemsko, Portugalsko, Švedsko in Švico (11–18 mrđ USD). Vidnejši porast števila turistov so zabeležile Avstrija, Danska, Italija, Nemčija, Španija, Švedska in VB, upad pa Belgija, Madžarska, Poljska, Portugalska in Švica, medtem ko je ostalo drugod število turistov bolj ali manj nespremenjeno ali je le rahlo poraslo. Po obisku je leta 2010 vidno izstopala Francija (okrog 77 milijonov turistov) pred Španijo in Italijo (41–52 mio), Avstrijo, Nemčijo in VB (21–28 mio) ter Grčijo, Madžarsko, Nizozemsko, Poljsko, Portugalsko in Švico (8–15 mio).

Delež nepismenih je leta 2000 znašal v večini zahodnoevropskih držav do 1 %, najvišji pa je bil na Poljskem (7 %). Leta 2010 je ta delež znašal v večini držav 0–1 %, samo v Avstriji, Grčiji, Španiji in na Portugalskem okrog 2 %. V obdobju 2000–2010 je vidnejši upad deleža nepismenih imela Poljska, medtem ko so ostale države beležile manjši upad ali stagnacijo. Leta 2000 je izkazala najmanjše *število zdravnikov na tisoč prebivalcev* VB (1,8), najvišjo pa Italija (5,9); leta 2010 je imela najmanjšo gostoto zdravnikov Poljska (2,2), največjo pa Grčija (6,0). V obdobju 2000–2010 so vidnejšo rast v povprečnem številu zdravnikov na tisoč prebivalcev imele Avstrija, Grčija, Irska, Norveška in Švica, vidnejši upad pa Italija. Leta 2010 je ta socialni indikator znašal v večini držav med 2,7 in 4,0; višjega so imele Italija in Avstrija (4,2–4,7) ter Grčija, nižjega pa Poljska in Slovenija (2,2–2,4).

Poraba BDP za izobraževanje je bila leta 2000 najmanjša v Grčiji (3,6 %) in največja v Sloveniji (10,7 %), leta 2010 pa najmanjša na Slovaškem (3,6 %) in najvišja na Danskem (7,9 %). Leta 2010 je poraba za izobraževanje obsegala 3,6–4,1 % na Češkem in Slovaškem, 4,4–5,2 % v Estoniji, Grčiji, Italiji, Litvi, na Madžarskem, v

Nemčiji, na Poljskem, Portugalskem, v Sloveniji in Španiji ter 5,4–6,7 % v ostalih državah, z izjemo »rekorderja« Danske. Vidnejši porast porabe v izobraževalne namene je v obdobju 2000–2010 zabeležila VB, vidnejši upad pa Francija, Litva, Norveška, Portugalska, Slovenija in Švedska. *Poraba za socialo* je bila leta 2000 najmanjša na Poljskem (8,0 %) in največja v Švici (48,5 %), leta 2010 pa najmanjša na Irskem (22,1 %) in najvišja v Nemčiji (45,5 %). Leta 2010 je znašala 22–26 % v Grčiji, na Irskem, Madžarskem, Portugalskem, v Španiji, Švici in VB, 28–35 % v Belgiji, na Češkem, Finskem, v Franciji, Latviji, na Nizozemskem, Slovaškem in Švedskem ter 36–45 % v Avstriji, na Danskem, v Sloveniji, Litvi, Nemčiji, na Norveškem in Poljskem. Vidnejši porast porabe za socialo so izkazale v obdobju 2000–2010 Češka, Grčija in Poljska, vidnejši upad pa Belgija, Finska, Latvija, Madžarska, Švedska in Švica. *Poraba BDP za zdravstvo* je bila leta 2000 najmanjša v Latviji in na Slovaškem (5,9 %) in najvišja v Švici (10,7 %), leta 2010 pa najmanjša v Latviji (3,9 %) in najvišja v Franciji (9,0 %). Leta 2010 je obsegala 3,9–5,3 % v Estoniji, Latviji, Litvi, na Madžarskem in Poljskem, 5,7–7,0 % na Češkem, Finskem, v Grčiji, na Slovaškem, v Sloveniji, Španiji in Švici ter 7,3–9,0 % v ostalih zahodnoevropskih državah. Vidnejši upad porabe za zdravstvo so imele v obdobju 2000–2010 Češka, Grčija, Latvija, Litva, Madžarska, Nemčija, Poljska, Slovenija in Švica, vidnejši porast pa je izkazala le Irska.

Zadnji indikator zadeva *število avtomobilov, mobilnih telefonov in računalnikov na tisoč prebivalcev*. Gostota avtomobilov je bila leta 2000 najmanjša na Slovaškem (229) in leta 2010 v Latviji (283), obakrat pa največja v Italiji (582 oziroma 601). Leta 2010 so najmanjšo gostoto avtomobilov (285–389) imele Danska, Latvija, Madžarska in Slovaška; največ držav je izkazalo 412–487 avtomobilov na tisoč prebivalcev, avtomobilsko gostoto nad 509 pa so imele Avstrija, Finska, Francija, Italija, Litva, Nemčija, Slovenija in Švica. V vseh državah je prišlo v obdobju 2000–2010 do porasta števila avtomobilov, razen v Nemčiji in na Švedskem. Mobilnih telefonov je bilo leta 2000 najmanj v Litvi (253) in največ v Italiji (839), leta 2010 pa najmanj v Franciji (997) in največ na Finskem (1564). Leta 2010 so ob splošnem porastu zabeležile najvišjo gostoto mobilnih telefonov (1400 in več na tisoč prebivalcev) Avstrija, Finska, Litva in Portugalska. Izrazitejši so bili odmiki v številu računalnikov: leta 2000 jih je bilo najmanj v Litvi (71) in največ na Norveškem (508), leta 2010 pa najmanj v Grčiji (94) in največ v Švici (962). Leta 2010 so imele 94–425 računalnikov na tisoč prebivalcev Belgija, Češka, Estonija, Grčija, Italija, Latvija, Litva, Madžarska, Poljska, Portugalska, Slovenija in Španija, 500–656 Avstrija, Danska, Finska, Francija, Irska, Nemčija, Norveška in Slovaška ter 800–962 Nizozemska, Švedska, Švica in VB. Z izjemo Grčije je prišlo v obdobju 2000–2010 v vseh državah do vidnejšega porasta števila računalnikov.

Vzhodna Evropa

V Vzhodni Evropi je bil tako leta 2000 kot 2010 *delež urbanega prebivalstva* najnižji v Moldovi (okrog 40–45 %), najvišji pa v Belorusiji in Rusiji (okrog 70–75 %). Med najmanj urbanizirane države te makroregije sodita ob Moldovi še Albanija ter Bosna in Hercegovina (do 50 % urbanega preb.); med 50 in 60 % preb. živi v mestih na Hrvaškem, v Makedoniji, Romuniji in Srbiji, med 70 in 75 % prebivalstva pa obsegajo mesta ob Belorusiji in Rusiji še Bolgarija in Ukrajina. Do izrazitejšega porasta urbanega prebivalstva je prišlo v obdobju 2000–2010 le v Albaniji (od 43 % na 52 %).

Delež mladega prebivalstva (do 15 let) je bil v obeh letih najvišji v Albaniji (43 %), najmanjši pa leta 2000 v Bolgariji (15 %). Do leta 2010 se je dobršen del držav te makroregije pridružil Bolgariji na nižji stopnji starostne strukture (ok. 14–15 % mladega prebivalstva); samo Makedonija je ohranila nekoliko višjo stopnjo mladega prebivalstva (ok. 20 %). Večinoma je prišlo v tem obdobju do stagnacije ali manjšega upada deleža mladega prebivalstva; do nekoliko večjega upada je prišlo v BiH, Moldovi in Srbiji (od okrog 20–22 % na okrog 14–16 %). *Delež starejšega prebivalstva* (nad 60 let) je bil leta 2000 in 2010 najmanjši v Albaniji (11 % oziroma 14 %); najvišji je bil leta 2000 v Bolgariji in na Hrvaškem (22 %), leta 2010 pa samo v Bolgariji (25 %). V splošnem se je delež te skupine prebivalstva v obravnavanem obdobju ohranil na ravni 15 % v Makedoniji in Moldovi, na ravni 20 % v Belorusiji, Romuniji, Rusiji in Ukrajini ter na ravni 23 % na Hrvaškem. Največji porast starejšega prebivalstva je zabeležila BiH (od 15 % na 20 %). Z obema starostnima skupinama prebivalstva je povezan *indeks ostarelosti*: najnižji indeks ostarelosti je v obeh obravnavanih letih zabeležila Albanija (samo 26 oziroma 33), najvišjega pa Bolgarija (147 oziroma 179). Ob Albaniji sta indeks pod 100 tudi leta 2010 ohranili Makedonija in Moldova (v razponu 84–94), medtem ko je do najvišje rasti indeksa ostarelosti med letoma 2000 in 2010 prišlo v BiH (od 75 na 143) ter v Srbiji (od 100 na 153). V tem času je, z izjemo Albanije, indeks najmanj porasel le v Rusiji (od 112 na 120).

Skupna letna rast prebivalstva je v vzhodnoevropski makroregiji nihala med negativno in pozitivno. Leta 2000 je bila najmanjša v Moldovi (–1,5 %), najvišja pa v BiH (3,8 %); leta 2010 je ostala letna rast najnižja v Moldovi (–1,6 %), najvišja pa je bila tokrat v Albaniji (0,4 %). V nobeni državi te makroregije se ni letna demografska rast v obravnavanem obdobju povečala, ampak je v najboljšem primeru stagnirala ali se le malo poslabšala. Stopnja rasti je nihala med –0,5 % in 0,5 % v Albaniji, Belorusiji, na Hrvaškem, v Makedoniji, Romuniji, Rusiji in Srbiji; med –0,7 % in –0,9 % v Bolgariji in Ukrajini ter dosegla celo raven okrog

–1,5 % v Moldovi. Najbolj se je stopnja letne rasti zmanjšala v BiH (od 3,8 % na samo 0,2 %).

Fertilnost (srednje število otrok na žensko v fertilni dobi) je bila leta 2000 najmanjša v Bolgariji (1,1) in najvišja v Albaniji (2,3); leta 2010 pa je bila najmanjša v BiH (1,2) in najvišja ponovno v Albaniji (1,9). V obdobju 2000–2010 je prišlo do manjše rasti stopnje fertilnosti samo v Bolgariji, Rusiji in Ukrajini (od okrog 1,2 na okrog 1,5), sicer pa je ta stopnja stagnirala ali se le malo spreminjala na ravni 1,1 do 1,5 otroka na žensko v Belorusiji, BiH, Moldovi in Romuniji ter na ravni 1,5 do 1,8 otroka na žensko na Hrvaškem, v Makedoniji in Srbiji, medtem ko je do izrazitega upada fertilnosti prišlo v Albaniji. Stopnja *natalitete* je bila leta 2000 najnižja v Ukrajini (7,8 promilov) in najvišja v Albaniji (19 promilov); leta 2010 pa je bila najnižja v Albaniji in BiH (9,1 promilov) in najvišja v Rusiji (12,4 promilov). V večini držav te makroregije je prišlo do stagnacije ali rahlega porasta natalitete v razponu med 9 in 11 promili, v Srbiji pa na ravni 12 promilov. Nekoliko izrazitejši porast natalitete (od 8–9 promilov na 11–12 promilov) so zabeležile Belorusija, Rusija in Ukrajina, izrazitejši upad pa ob Albaniji še Makedonija (od skoraj 15 na 12 promilov). Stopnja *mortalitete* je bila tako v letu 2000 kot 2010 najmanjša v Albaniji (6,5 oziroma 4,9 promilov), najvišja pa leta 2000 v Rusiji (15,6 promilov) in leta 2010 v Ukrajini (15,2 promilov). Pri tem demografskem kazalcu je v večini evropskih držav prišlo v obravnavanem obdobju do stagnacije ali rahlega porasta, in sicer na ravni 8–9 promilov v BiH in Makedoniji, na ravni 10–12 promilov na Hrvaškem, v Romuniji in Srbiji ter na ravni 14–15 promilov v Belorusiji, Bolgariji in Ukrajini. Samo v Albaniji, Moldovi in Rusiji je prišlo do izrazitejšega upada stopnje mortalitete (v prvem primeru od okrog 6,5 na okrog 5 promilov, v drugih dveh pa od okrog 12 na okrog 10 promilov). Mortalitet je bila leta 2000 višja od natalitete za več kot 1 promil na Hrvaškem, v Moldovi in Romuniji; v Belorusiji, Bolgariji in Rusiji za več kot 4 promile, v Ukrajini pa celo za več kot 7 promilov. Leta 2010 so manjšo negativno *naravno rast* (za več kot 1 promil) beležile Hrvaška, Romunija in Rusija, nekoliko višjo (za več kot 2 promila) Belorusija in Bolgarija, Ukrajina pa še vedno za več kot 4 promile. Po drugi strani je imela leta 2000 daleč najvišjo pozitivno naravno rast Albanija (za več kot 10 promilov) pred Makedonijo (za več kot 5 promilov) ter BiH in Srbijo (za več kot 1 promil). Leta 2010 sta pozitivno naravno rast ohranili le Makedonija (na ravni več kot 2 promila) in Albanija (na ravni več kot 4 promilov).

Pričakovana življenjska doba se je leta 2000 v Vzhodni Evropi pri moških gibala med najmanj 59 let v Rusiji in največ 72 let v Albaniji, pri ženskah pa med najmanj 71 let v Moldovi in največ 78 let na Hrvaškem. Do leta 2010 se ekstremni razponi v pogledu pričakovanega življenjskega obdobja tako med moškim kot

ženskim prebivalstvom niso spremenili (ti so znašali 13 let pri prvi in 7 let pri drugi kategoriji); tudi tokrat je imela najnižjo pričakovano povprečno življenjsko dobo pri moških Rusija (komaj 61 let) in najvišjo Albanija (74 let), pri ženskah pa najnižjo Moldova (73 let) in najvišjo Albanija in Hrvaška (80 let). V obravnavanem obdobju se je življenjska doba, tako pri moškem kot pri ženskem prebivalstvu, povsod povečala, razen v Ukrajini, kjer je ostala na ravni 63 oziroma 74 let. Še najbolj izrazito podaljšanje življenjske dobe je pri moških zabeležila BiH (od 69 na 73 let).

Končno smo pri demografskih kazalcih upoštevali še *umrljivost otrok do enega leta starosti in mater ob porodu* (oboje v promilih). Tako leta 2000 kot 2010 je najnižjo stopnjo smrtnosti pri otrocih imela Hrvaška (8 oziroma 5 promilov), najvišjo pa Moldova (32 oziroma 17 promilov). V tem obdobju je prišlo povsod do izrazitejšega zmanjševanja stopnje otroške smrtnosti, in sicer od okrog 31–32 promilov na okrog 15–17 promilov v Albaniji in Moldovi, od okrog 26 na 11 promilov v Makedoniji, od okrog 20–21 promilov na okrog 12 promilov v Belorusiji, Romuniji in Rusiji, od okrog 18–20 promilov na okrog 14–15 promilov v BiH in Ukrajini ter od okrog 16–19 na okrog 7–10 v Bolgariji in Srbiji. Smrtnost porođnic je bila leta 2000 najnižja, blizu 0,1 promila, v BiH, na Hrvaškem in v Srbiji, najvišja (0,4 promila) pa v Romuniji in Rusiji; ta kazalec je leta 2010 ostal na isti najnižji ravni 0,1 promila v BiH, Bolgariji, na Hrvaškem, v Makedoniji in Srbiji, nespremenjeno najvišjo raven (0,4 promila) pa je dosegel v Rusiji. Sicer je ta kazalec v obravnavanem obdobju povsod stagniral ali se rahlo izboljšal.

Glede na velike razlike v velikosti držav, so tudi razponi *vrednosti BDP* zelo izraziti. Tako leta 2000 kot 2010 je bila vrednost BDP v mrd USD najmanjša v Moldovi (1,7 oziroma 5,7) in največja v Rusiji (345,4 oziroma 1192,4). Z izjemo Rusije lahko ostale vzhodnoevropske države razdelimo po vrednosti BDP v dve skupini: tiste, kjer ta znaša le 5,7–17,4 mrd USD (Moldova, Makedonija, Albanija in BiH) ter tiste, kjer se ta povzpne na 42,3–164,1 mrd USD (Belorusija, Bolgarija, Hrvaška, Romunija, Srbija in Ukrajina). Povsod se je v obravnavanem obdobju vrednost BDP povečala za dvakrat do trikrat, kar je seveda vplivalo tudi na povečevanje BDP/preb. (v USD). Ta je bil sicer tako leta 2000 kot 2010 spet najmanjši v Moldovi (400 oziroma 1650), najvišji pa tokrat na Hrvaškem (4600 oziroma 13.700). Za več kot štirikrat je porasel v Srbiji, Rusiji, Romuniji in Moldovi, za več kot trikrat pa v ostalih državah regije, tako da je leta 2010 znašal do 5000 USD v Albaniji, BiH, Makedoniji, Moldovi in Ukrajini, do 10.000 USD v Belorusiji, Bolgariji, Romuniji in Srbiji ter med 10 in 15 tisoč USD na Hrvaškem in v Rusiji.

V *strukturi BDP* je dal primarni sektor tako leta 2000 kot 2010 najmanjši prispevek v Rusiji (7 % oziroma 4 %), največjega pa v Albaniji (49 % oziroma

19 %). Leta 2010 je v večini držav odpadlo na primarni sektor 4–11 % vrednosti BDP, 14–19 % pa le v Albaniji in Moldovi. Najbolj izrazit upad (nad 50 %) pomena primarnega sektorja v sestavi BDP so imele v obdobju 2000–2010 Albanija, Bolgarija, Romunija, Srbija in Ukrajina, določena stagnacija ali le manjši upad pa sta bili značilni za Hrvaško in Makedinijo. Prispevek sekundarnega sektorja k BDP je bil v območju prav tako dokaj neenakomeren, čeprav je bil tudi tu v obeh letih najmanjši v Moldovi (24 % oziroma 19 %) in največji v Belorusiji (42 % oziroma 44 %). V večini držav se je ta delež leta 2010 gibal v razponu 19–31 %, v Belorusiji, Romuniji in Rusiji pa je znašal 37–44 %. Za obdobje 2000–2010 sta stagnacija ali manjši porast tega deleža značilna za Belorusijo, Bolgarijo, Makedonijo, Romunijo in Rusijo, medtem ko je v BiH, na Hrvaškem, v Moldovi, Srbiji in Ukrajini prišlo do upada pomena sekundarnega sektorja v obsegu nad 5 odstotnih točk. Terciarni sektor je k skupnemu BDP leta 2000 najmanj prispeval v Albaniji (24 %) in leta 2010 v Belorusiji (47 %), obakrat pa največ na Hrvaškem (59 % oziroma 69 %). Vsekakor je terciarni sektor leta 2010, z izjemo Belorusije, v vseh vzhodnoevropskih državah obsegal 56–69 % BDP. Njegov delež je v obdobju 2000–2010 stagniral ali le malo porasel (do 5 odstotnih točk) v Makedoniji, Rusiji in Belorusiji, zabeležil porast okrog 7 odstotnih točk v Bolgariji in Romuniji, okrog 10 odstotnih točk v BiH, na Hrvaškem in v Moldovi, okrog 20 odstotnih točk v Srbiji in Ukrajini ter celo več kot 30 odstotnih točk v Albaniji.

V *strukturi aktivnih* je bil leta 2000 primarni sektor najmanj zastopan v Srbiji (4 %) in leta 2010 na Hrvaškem (5 %), medtem ko je bil v obeh letih najbolj izrazit v Albaniji (50 % oziroma 44 %). Leta 2010 je z izjemo Albanije obsegal 5–10 % aktivnih v Belorusiji, Bolgariji, na Hrvaškem in v Romuniji ter 19–28 % v BiH, Makedoniji, Moldovi, Romuniji, Srbiji in Ukrajini. Porast aktivnih v primarnem sektorju sta imeli v obdobju 2000–2010 za 5 odstotnih točk ali več BiH in Srbija; stagnacijo so zabeležile Belorusija, Makedonija in Ukrajina; upad za 5 do 10 odstotnih točk so imele Albanija, Hrvaška in Rusija, za 15 odstotnih točk ali več pa Bolgarija, Moldova in Romunija. Najmanj aktivnih v sekundarnem sektorju je imela tako leta 2000 kot 2010 Moldova (14 % oziroma 19 %), največ pa leta 2000 Srbija (36 %) in leta 2010 Belorusija (35 %). Leta 2010 je v večini držav vzhodnoevropske regije delovalo v sekundarnem sektorju 25–35 % aktivnih, razen v Albaniji in Moldovi, kjer ta delež ni presegal 20 %. V obdobju 2000–2010 so stagnacijo tega deleža zabeležile Belorusija, Hrvaška, Makedonija in Rusija; do upada v obsegu 5–10 odstotnih točk je prišlo v Albaniji in Ukrajini, za več kot 10 odstotnih točk pa v Srbiji, medtem ko so temu nasprotno BiH, Bolgarija, Moldova in Romunija izkazale porast deleža aktivnih v sekundarnem sektorju za 5–10 odstotnih točk. Delež aktivnih v terciarnem sektorju je bil v obeh obravnavanih letih najmanjši

v Albaniji (21 % oziroma 36 %), največji pa leta 2000 v BiH (65 %) in leta 2010 na Hrvaškem (66 %). Glede tega deleža so se države vzhodnoevropske regije leta 2010 delile v tri skupine: najmanj aktivnih v terciarnem sektorju sta imeli Albanija in Romunija (36–41 %), nekoliko več Belorusija, BiH, Makedonija, Moldova, Srbija in Ukrajina (49–56 %), največ pa Bolgarija, Hrvaška in Rusija (60–66 %). Izrazitejši porast aktivnih v tem sektorju (nad 10 odstotnih točk) so izkazale v obdobju 2000–2010 Albanija, Bolgarija, Hrvaška in Moldova; porast v obsegu 5–10 odstotnih točk so imele Makedonija, Romunija in Rusija, do 5 odstotnih točk pa Belorusija in Ukrajina. Le BiH in Srbija sta izkazali v tem času vidnejši upad aktivnih v terciarnem sektorju (nad 10 odstotnih točk).

Podobno kot v ustvarjenem BDP, je v regiji opaziti zelo velik razpon v *vrednosti izvoza*. Ta je bila tako leta 2000 kot 2010 daleč najvišja v Rusiji (99,2 oziroma 400 mrđ USD), medtem ko je bila leta 2000 najmanjša v Albaniji (komaj 0,3 mrđ USD) ter leta 2010 v Albaniji in Moldovi (1,6 mrđ USD). Leta 2010 so izkazale najnižje vrednosti izvoza (do 5 mrđ USD) Albanija, BiH, Makedonija in Moldova, nekoliko višjo (10–25 mrđ USD) Belorusija, Bolgarija, Hrvaška in Srbija, najvišjo, z izjemo Rusije, pa Romunija in Ukrajina (okrog 50 mrđ USD). V obdobju 2000–2010 se je v večini držav vrednost izvoza povečala za več kot trikrat, le na Hrvaškem in v Moldovi za več kot dvakrat. Rusija je edina država v regiji, kjer je izvoz stalno višji od uvoza (za 50–100 %); v drugih državah je uvoz za 50–100 % višji od izvoza, razen v Bolgariji, Romuniji, Ukrajini in Belorusiji, kjer je trgovinski deficit manjši od 50 %. *Produkcija električne energije* je v regiji najmanjša v Moldovi (3,4 mrđ kWh tako leta 2000 kot 2010) in največja v Rusiji (846,5 oziroma 925,9 mrđ kWh). Razen Moldove in Bolgarije (stagnacija), Makedonije (manjši upad) in Albanije (večji upad), izkazujejo v obdobju 2000–2010 ostale države porast proizvodnje, ki je znašala leta 2010 v Albaniji, BiH, Hrvaški, Makedoniji in Moldovi 3,5–13 mrđ kWh, v Belorusiji, Bolgariji, Romuniji in Srbiji 33–62 mrđ kWh ter v Ukrajini okrog 180 mrđ kWh.

Stopnja letne rasti BDP je bila leta 2000 najmanjša v BiH (2 %) in najvišja v Albaniji (6 %); leta 2010 je bila najnižja na Hrvaškem in v Romuniji (–1 %) in najvišja v Belorusiji (8 %). Leta 2000 je večina držav v regiji dosegala stopnjo rasti 4 % in več, le v BiH, Makedoniji in Srbiji je bila nižja (2–3 %). Leta 2010 so negativno ali ničto rast beležile Bolgarija, Hrvaška in Romunija; stopnja rasti je znašala 1–2 % v BiH, Makedoniji in Srbiji, okrog 4 % v Albaniji, Rusiji in Ukrajini ter 7–8 % v Moldovi in Belorusiji. V obdobju 2000–2010 so vidnejši upad stopnje rasti (za 2 odstotni točki ali več) zabeležile Albanija, Bolgarija, Hrvaška, Makedonija in Romunija, vidnejši porast (prav tako za 2 odstotni točki ali več) pa Belorusija in Moldova. Razmerje med prihodki in izdatki je bilo tako leta

2000 kot 2010 najboljše v Rusiji (+19 % oziroma +17 %), najslabše pa leta 2000 v BiH (−27 %) in leta 2010 v Romuniji (−17 %). Leta 2000 so balansirano razmerje izkazale Belorusija, Bolgarija, Ukrajina in Srbija, ostale države, z izjemo Rusije, pa negativno. Leta 2010 so poleg Rusije pozitivno bilanco dosegle še Albanija in Belorusija, balansiranega je ohranila Bolgarija, negativno bilanco pa so izkazale ostale države v regiji.

To stanje se nekako reflektira v *zunanjem dolgu*, ki so ga izkazale vse države v regiji. Tako v letu 2000 kot 2010 je bil ta najvišji v Rusiji (154 oziroma 381 mrđ USD), najmanjši pa leta 2000 v Albaniji (0,8 mrđ USD) in leta 2010 v Moldovi (3,5 mrđ USD). Leta 2010 je bila stopnja zunanje zadolženosti manjša v Albaniji, Belorusiji, BiH, Makedoniji in Moldovi (3,5–17 mrđ USD), drugod pa je, če ne upoštevamo Rusije, znašala od 33 do 118 mrđ USD. Leta 2000 je najmanjšo *zunanjo pomoč* prejemale Belorusija (0,0 mrđ USD), najvišjo pa Rusija (1,6 mrđ USD); leta 2010 je bila zunanja pomoč najmanjša v Romuniji in Rusiji (0,0 mrđ USD), najvišja pa v Ukrajini (0,7 mrđ USD). Sicer zunanja pomoč v večini vzhodnoevropskih držav leta 2010 ni bila višja od 0,2 mrđ USD in je znašala 0,4–0,7 mrđ USD le v Albaniji, BiH, Srbiji in Ukrajini. *Dohodek od turizma* je bil leta 2000 najmanjši v Belorusiji in Srbiji (0,0 mrđ USD) in najvišji v Rusiji (7,5 mrđ USD), leta 2010 pa najmanjši v Belorusiji (0,6 mrđ USD) in najvišji prav tako v Rusiji (12,3 mrđ USD). Vse države v regiji so v obdobju 2000–2010 doživele vidnejši porast turističnega dohodka, sicer pa sta leta 2010 pri tem kazalcu izstopali Hrvaška in Rusija (9–12 mrđ USD) pred Bolgarijo in Ukrajino (okrog 4 mrđ USD), medtem ko sta največ turistov v istem letu prejeli Rusija in Ukrajina (19–21 mio) pred Bolgarijo, Hrvaško in Romunijo (6–9 mio). Vse te države, razen Rusije, kjer je prišlo do upada, so v obdobju 2000–2010 zabeležile porast števila turistov.

Delež nepismenih je bil leta 2000 najmanjši v Belorusiji, Rusiji in Ukrajini (0 %), največji pa v Albaniji in BiH (15 %). Leta 2010 je bil ta delež najmanjši na Hrvaškem, v Belorusiji, Rusiji in Ukrajini (0–1 %), najvišji pa v Makedoniji in Albaniji (okrog 3 %). V tem obdobju sta doživeli večji upad deleža nepismenih Albanija in BiH, medtem ko je drugje ta kazalec v bistvu stagniral, tako da so se države v regiji leta 2010 delile na dve skupini: v prvi, ki smo jo zgoraj že navedli, delež nepismenih ni bil večji od 1 %, v drugi (Albanija, Bolgarija, BiH, Moldova, Romunija in Srbija) pa je bil rahlo višji in znašal 2–3 %. *Število zdravnikov na tisoč prebivalcev* je bilo tako leta 2000 kot 2010 najmanjše v Albaniji (1,3 oziroma 1,2) in največje v Belorusiji (4,5 oziroma 5,4). V tem obdobju ni nobena država zabeležila izrazitejšega upada števila zdravnikov, izrazitejši porast pa je bilo zaznati v Ukrajini. Leta 2010 so tako najmanjšo zdravniško gostoto izkazale poleg

Albanije še BiH, Romunija in Srbija (1,2–2,2 zdravnik na tisoč preb.), nekoliko višjo Bolgarija, Hrvaška, Moldova in Makedonija (2,6–3,6), najvišjo pa Belorusija, Rusija in Ukrajina (4,9–5,4). *Poraba BDP za izobraževanje* je bila prav tako v obeh obravnavanih letih najmanjša v Albaniji (obakrat 3,1 %), najvišja pa leta 2000 v Belorusiji (5,9 %) in leta 2010 v Moldovi (9,6 %). V tem času je vidnejši upad porabe izkazala le Belorusija, sicer pa se je leta 2010 poraba za izobraževanje v večini držav gibala v razponu 3,1–5,3 %. Statistika glede porabe BDP za socialo ni dovolj konsistentna, da bi omogočala neko časovno primerjavo, pri *porabi za zdravstvo* pa opazimo, da je bila ta leta 2000 najmanjša v Romuniji (2,9 %) in največja na Hrvaškem (8,6 %), medtem ko je bila leta 2010 najmanjša v Albaniji (2,8 %) in največja v BiH (6,7 %). V tem času je znašala 2,8–3,8 % v Albaniji, Rusiji in Ukrajini, 4,1–4,6 % v Belorusiji, Bolgariji, Romuniji in Makedoniji ter 6,3–6,7 % v BiH, na Hrvaškem, v Moldovi in Srbiji. Vidnejši upad porabe za zdravstvo so zabeležile Belorusija, Hrvaška, Makedonija in Rusija, vidnejši porast pa Moldova in Romunija.

Število avtomobilov na tisoč prebivalcev je bilo tako leta 2000 kot 2010 najvišje na Hrvaškem (272 oziroma 344), najmanjše pa leta 2000 v BiH (samo 28) in leta 2010 v Albaniji (92). Leta 2010 so najmanjšo gostoto avtomobilov imele poleg Albanije še Makedonija, Ukrajina in Moldova (92–145), nekoliko višjo Belorusija, BiH, Romunija, Rusija in Srbija (190–233), najvišjo pa Bolgarija in Hrvaška (330–345). V obravnavanem obdobju je prišlo povsod do porasta števila avtomobilov, razen v Makedoniji. *Mobilni telefoni* so bili leta 2000 najmanj razširjeni v Belorusiji (komaj 13 na tisoč preb.) in najbolj na Hrvaškem (377), medtem ko izkazuje za leto 2010 najmanjšo gostoto BiH (802) in najvišjo Rusija (1663). Očitno je v tem obdobju prišlo povsod do velika porasta uporabe mobilnih telefonov, zlasti v Albaniji, Bolgariji, na Hrvaškem in v Rusiji, kjer je njihova »gostota« višja od 1400 aparatov na tisoč prebivalcev. *Računalniki* so nekoliko manj razširjeni: najmanj jih je bilo leta 2000 v Albaniji (komaj 8 na tisoč preb.) in največ na Hrvaškem (86), medtem ko jih je bilo leta 2010 najmanj v Belorusiji (spet komaj 8) in največ v Makedoniji (368). Z izjemo Belorusije, za katero za leto 2000 ni podatka, so vse države v regiji zabeležile kar velik relativni porast števila uporabljenih računalnikov, čeprav ostaja njihova »gostota« kar nizka v Belorusiji, Albaniji, BiH in Ukrajini (8–64), malce višja v Bolgariji, na Hrvaškem, v Moldovi, Romuniji in Rusiji (110–199) in še najvišja v Srbiji in Makedoniji (260–370).

Severna Afrika

V Severni Afriki je bil tako leta 2000 kot 2010 *delež urbanega prebivalstva* najnižji v Egiptu (43 % oziroma 51 %) in najvišji v Libiji, kjer pa je padel od 88 % na 78 %. V ostalih državah regije je v mestih živelo med 55 in 65 % prebivalstva.

Delež mladega prebivalstva (do 15 let) je bil leta 2000 najvišji v Libiji (okrog 35 % vsega prebivalstva) ter leta 2010 v Egiptu in Libiji (33 %), najmanjši pa v obeh letih v Tuniziji (28 % oziroma 23 %). Manjši upad deleža mladega prebivalstva je v obravnavanem obdobju beležil Maroko (od 32 % na 28 %), nekoliko večjega pa Alžirija (od 34 % na 25 %). *Delež starejšega prebivalstva* (nad 60 let) je bil leta 2000 najmanjši v Alžiriji in Libiji (samo 6 % vsega prebivalstva) in leta 2010 v Egiptu in Libiji (7 %), najvišji v obeh letih pa v Tuniziji (9–10 %). V splošnem se je delež te skupine prebivalstva v obravnavanem obdobju le rahlo povečal in ohranil zelo nizko stopnjo variabilnosti. *Indeks ostarelosti* je bil leta 2000 najnižji v Libiji (vrednost 17), leta 2010 pa poleg Libije še v Egiptu (vrednost 21), najvišji pa je bil v obeh letih ponovno v Tuniziji, kjer je porasel od vrednosti 32 na 43. Med letoma 2000 in 2010 je prišlo v večini držav te makroregije do manjšega povečevanja vrednosti indeksa, razen v Alžiriji, kjer je porasel od vrednosti 18 na 32.

Skupna letna rast prebivalstva je v Severni Afriki bila tako leta 2000 najnižja v Alžiriji (1,5 %) in leta 2010 v Tuniziji (1,0 %), najvišja pa v obeh letih v Libiji, kjer je znašala 2,3 %. Stagnacijo na ravni okrog 2 % je imel tudi Egipt, rahel porast stopnje rasti prebivalstva (do vrednosti 1,7 %) je beležila Alžirija, vidnejši upad pa sta imela Maroko in Tunizija (od okrog 1,6–1,7 % na 1,0–1,3 %). *Fertilnost* (srednje število otrok na žensko v fertilni dobi) je bila tako leta 2000 kot 2010 najmanjša v Tuniziji (okrog 2,0), najvišja pa leta 2000 v Libiji (3,6) in leta 2010 v Egiptu (2,8). V obdobju 2000–2010 je prišlo do vidnejšega upada stopnje fertilnosti v Libiji (na 2,6 otroka na žensko), v manjši meri pa še v Alžiriji in Maroku (od 2,7–2,8 na 2,3), medtem ko je ostala rodnost v Tuniziji in Egiptu v bistvu nespremenjena.

Stopnja *natalitete* je bila leta 2000 najnižja v Tuniziji (16,9 oziroma 17,7 promilov), najvišja pa leta 2000 v Libiji (27,7 promilov) in leta 2010 v Egiptu (28,8 promilov). V obdobju 2000–2010 je nataliteta vidneje porasla v Egiptu (od okrog 23 na okrog 29 promilov) in Alžiriji (od okrog 20 na okrog 24 promilov); do nekoliko večjega upada natalitete je prišlo v Libiji (na 23 promilov), do manjšega pa v Maroku (od 22 na 20 promilov). Stopnja *mortalitete* je bila tako v letu 2000 kot 2010 najvišja v Egiptu (nekaj nad 6 promilov), najmanjša pa v Libiji (3,5–4,0 promile). Pri tem demografskem kazalcu je v obravnavanem obdobju prišlo do stagnacije na ravni okrog 5,5–6,0 promilov še v Tuniziji in Maroku, do manjšega upada pa v Alžiriji (od 5,5 na 4,5 promile). Stopnja *naravne rasti* je leta 2000 znašala

okrog 25 promilov v Libiji, okrog 15 promilov v Maroku, Alžiriji in Egiptu ter okrog 10 promilov v Tuniziji. Leta 2010 so najvišjo stopnjo naravne rasti okrog 20 promilov beležile Alžirija, Libija in Egipt, okrog 15 promilov Maroko in okrog 10 promilov Tunizija.

Razponi *pričakovane življenjske dobe* so ostali v Jugozahodni Aziji med letom 2000 in 2010 skoraj nespremenjeni, saj so se pri moških gibali med najmanj 67 oziroma 69 let v Egiptu in največ 71–72 let v Tuniziji (leta 2000) oziroma Tuniziji in Libiji (leta 2010); pri ženskah med najmanj 71–72 let v Egiptu in največ 75–77 let v Tuniziji (leta 2000) oziroma Libiji (leta 2010). Skratka, območje je izkazalo glede tega kazalca določeno stagnacijo in le skromna notranja nesorazmerja. V obdobju 2000–2010 je prišlo pri moškem prebivalstvu do nekoliko opaznejšega porasta pričakovane življenjske dobe v Libiji in Maroku (od okrog 67–69 na okrog 70–72 let), pri ženskem prebivalstvu pa le v Libiji (od 73 na 77 let).

Glede *umrljivosti otrok do enega leta starosti in mater ob porodu* (oboje v promilih) opazamo, da je tako leta 2000 kot 2010 izkazala najnižjo stopnjo smrtnosti pri otrocih Libija (19 promilov), najvišjo pa leta 2000 Alžirija (49 promilov) in leta 2010 Maroko (38 promilov). V obravnavanem obdobju je stopnja otroške smrtnosti stagnirala v Libiji, sicer pa vidneje upadla v Alžiriji (od 49 na 32 promilov) in Egiptu (od 41 na 21 promilov); manjši upad otroške smrtnosti sta beležila še Maroko (od 44 na 38 promilov) in Tunizija (od 27 na 21 promilov). Smrtnost porodnic je bila leta 2000 najnižja v Tuniziji (0,7 promila) in leta 2010 v Tuniziji in Libiji (0,6 promila), najvišja pa leta 2000 v Maroku (2,3 promila) ter leta 2010 v Alžiriji (1,2 promila). Sicer je ta kazalec v obravnavanem obdobju v večini držav severnoafriške makroregije stagniral na kar nizki ravni 0,6–0,8 promila; do izrazitejšega upada smrtnosti porodnic je prišlo v Maroku in Alžiriji (od 2,2–2,3 na 1,1–1,2 promila).

Tako leta 2000 kot 2010 je bila *vrednost BDP* v mrd USD najmanjša v Tuniziji (21,3 oziroma 37,3) in največja v Egiptu (85,5 oziroma 188,6). Sicer lahko severnoafriške države razdelimo po vrednosti BDP v dve skupini: tiste, kjer je ta znašala leta 2010 37–90 mrd USD (poleg Tunizije še Libija, in Maroko) ter tiste, kjer se je ta povzpela na 140–190 mrd USD (Alžirija in Egipt). Z izjemo Tunizije, kjer se je BDP povečal za okrog 50 %, je ta v obdobju 2000–2010 BDP v vseh državah v regiji porasel za več kot dvakrat, kar je botrovalo tudi sorazmernemu povečevanju BDP/preb. (v USD). Ta indikator bil tako leta 2000 kot 2010 najvišji v Libiji (5030 oziroma 11.315), najnižji pa leta 2000 v Maroku (1270) in leta 2010 v Egiptu (2790 USD). BDP/preb. se je leta 2010 sicer v vseh državah, razen v Libiji, gibal v razponu 2800–4450 USD in v obravnavanem obdobju povsod porasel za več kot dvakrat; še najbolj v Alžiriji in najmanj v Tuniziji.

V *strukturi BDP* je dal primarni sektor tako leta 2000 kot 2010 najmanjši prispevek v Libiji (7 % oziroma 3 %) in največjega v Egiptu (17 % oziroma 14 %). V tem rangi (10–14 %) se je leta 2010 ta delež gibal tudi v Maroku in Tuniziji, medtem ko je v Alžiriji znašal le okrog 8 %. V vseh severnoafriških državah je v obdobju 2000–2010 prišlo do manjšega upada pomena primarnega sektorja v sestavi BDP. Prispevek sekundarnega sektorja k BDP je bil v območju bolj neenakomeren: leta 2000 je bil najmanjši v Tuniziji (29 %) in največji v Alžiriji (76 %), leta 2010 pa najmanjši v Maroku (26 %) in največji v Libiji (73 %). Ta delež je leta 2010 po eni strani znašal 26–38 % v Egiptu, Maroku in Tuniziji, po drugi pa 62–73 % v Alžiriji in Libiji, se pravi v naftnih izvoznicah. Za obdobje 2000–2010 sta stagnacija ali manjši porast tega deleža značilna za Egipt in Tunizijo; Maroko je beležil manjši upad, Alžirija pa večjega (nad 10 odstotnih točk), medtem ko je temu nasprotno prišlo v Libiji do večjega porasta sekundarnega sektorja. Terciarni sektor je k skupnemu BDP leta 2000 najmanj prispeval v Alžiriji (12 %) in največ v Tuniziji (59 %), leta 2010 pa najmanj v Libiji (25 %) in največ v Maroku (61 %). Leta 2010 je terciarni sektor obsegal 25–30 % BDP v Alžiriji in Libiji ter 48–61 % v Egiptu, Maroku in Tuniziji. Njegov delež je v obdobju 2000–2010 stagniral v Egiptu in Tuniziji, izkazal večji upad (nad 10 odstotnih točk) v Libiji, manjši porast v Maroku in večji porast v Alžiriji.

V *strukturi aktivnih* je bil leta 2000 primarni sektor leta 2000 najmanj zastopan v Maroku (le 5 %) in največ v Egiptu (30 %), leta 2010 pa najmanj v Libiji (8 %) in največ v Maroku (40 %). Leta 2010 je obsegal 8–18 % aktivnih v Alžiriji, Libiji in Tuniziji ter 28–40 % v Egiptu in Maroku. Izrazit porast aktivnih v primarnem sektorju je izkazal v obdobju 2000–2010 samo Maroko, najverjetneje zaradi neustrezne statistike v letu 2000; ostale države v regiji so zabeležile stagnacijo ali manjši upad. Najmanj aktivnih v sekundarnem sektorju je imel leta 2000 Egipt (21 %) in največ Tunizija (34 %), leta 2010 pa najmanj Libija (17 %) in največ Alžirija in Tunizija (33 %); tega leta so zaposleni v sekundarnem sektorju v ostalih severnoafriških državah obsegali 17–25 % aktivnih. V obdobju 2000–2010 so Alžirija, Libija in Maroko izkazali stagnacijo ali manjši porast upad tega deleža; do manjšega upada je prišlo v Maroku, do večjega (v obsegu nad 10 odstotnih točk) pa v Libiji. Delež aktivnih v terciarnem sektorju je bil leta 2000 najmanjši v Tuniziji (45 %) in največji v Maroku (66 %), leta 2010 pa najmanjši v Maroku (38 %) in največji v Libiji (76 %); tega leta je, z izjemo Libije, terciarni sektor obsegal v vseh ostalih državah 38–55 % aktivnih. Izrazitejši porast aktivnih v tem sektorju je imela v obdobju 2000–2010 Libija, velik upad je zabeležil Maroko, v ostalih državah pa je prišlo pri tem kazalcu do stagnacije ali le manjših sprememb.

Vrednost izvoza je bila tako leta 2000 kot 2010 najmanjša v Tuniziji (6,6 oziroma 16,4 mrd USD) in najvišja v Alžiriji (18,8 oziroma 55,2 mrd USD). Leta 2010 so Egipt, Maroko in Tunizija izkazali vrednosti izvoza v obsegu 16,5–26,5 mrd USD, nekoliko višjo (46–55 mrd USD) pa Libija in Alžirija. V obdobju 2000–2010 se je vrednost izvoza povečala za trikrat do štirikrat v Egiptu in Libiji ter za dvakrat do trikrat v ostalih državah v regiji. V Alžiriji in Libiji je bil izvoz stalno višji od uvoza, medtem ko je bila v drugih severnoafriških državah trgovinska bilanca stalno deficitarna. *Produkcija električne energije* je bila v regiji tako leta 2000 kot 2010 najmanjša v Tuniziji (10,5 oziroma 14,4 mrd kWh) in največja v Egiptu (75,3 oziroma 123,9 mrd kWh). V vseh državah v regiji je proizvodnja porasla, še posebej v Alžiriji in Egiptu; leta 2010 je obsegala večinoma med 14 in 27 mrd kWh, nekoliko višja je bila v Alžiriji (40 mrd kWh), najvišja pa, kot rečeno, v Egiptu.

Stopnja *letne rasti BDP* je bila leta 2000 najmanjša v Libiji (–0,6 %) in najvišja v Maroku in Tuniziji (4 %); leta 2010 je bila najnižja v Alžiriji (3 %) in najvišja v Egiptu (5 %). V obdobju 2000–2010 sta izrazitejši porast stopnje rasti izkazala Libija in Egipt, v ostalih državah pa je prišlo pri tem kazalcu do stagnacije ali manjših sprememb. *Razmerje med prihodki in izdatki* je bilo tako leta 2000 kot 2010 najslabše v Egiptu (–19 % oziroma –44 %), najboljše pa leta 2000 v Maroku (+23 %) in leta 2010 v Libiji (+31 %). Leta 2000 sta balansirano razmerje izkazali Alžirija in Libija, negativnega pa poleg Egipta še Tunizija; leta 2010 je balansirano razmerje izkazal le Maroko, medtem ko je bilo to razmerje, z izjemo Libije, negativno v ostalih državah. Na podoben način je bil tako v letu 2000 kot 2010 *zunanji dolg* najvišji v Egiptu (28,1 oziroma 33,3 mrd USD), najmanjši pa leta 2000 v Libiji (4,3 mrd USD) ter leta 2010 v Alžiriji (5,3 mrd USD). Leta 2010 je bila zadnji navedeni državi stopnja zunanje zadolženosti zelo sorodna še v Libiji, sicer pa je znašala v ostalih severnoafriških državah 22–33 mrd USD. Tako leta 2000 kot 2010 je najmanjšo zunanjo pomoč prejemale Libija (0,0 mrd USD), najvišjo pa leta 2000 Egipt (1,3 mrd USD) in leta 2010 ob slednjem tudi Maroko (0,9 mrd USD). V obeh letih je znašala v večini držav v regiji *zunanja pomoč* do 0,5 mrd USD. Za turizem v regiji ni na voljo podatka za Alžirijo, sicer pa je bil tako leta 2000 kot 2010 najslabše razvit v Libiji (0,0 oziroma 0,2 mrd USD dohodka), najbolj pa v Egiptu (3,8 oziroma 11,8 mrd USD). Leta 2010 je obsegal okrog 8 mrd USD v Maroku in 3,5 mrd USD v Tuniziji; v treh najbolj turističnih državah je tega leta obisk obsegal 7–12 milijonov turistov.

Delež nepismenih je bil tako leta 2000 kot 2010 najmanjši v Libiji (19 % oziroma 11 %) in najvišji v Maroku (50 % oziroma 33 %). Leta 2010 je znašal tudi v Alžiriji, Tuniziji in Egiptu med 26 % in 33 %; delež nepismenih se je v primerjavi z letom 2000 vidneje zmanjšal v Egiptu in Maroku, medtem ko je bil drugje

upad manjši. Število zdravnikov na tisoč prebivalcev je bilo tako leta 2000 kot 2010 najmanjše v Maroku (0,5 oziroma 0,6) in največje v Egiptu (1,6 oziroma 2,8). V tem obdobju je v vseh državah v regiji prišlo do manjšega porasta števila zdravnikov, v Egiptu pa do izrazitejšega, tako da se je to število leta 2010 gibalo v razponu 0,6–1,2 zdravnika na tisoč prebivalcev v Alžiriji, Maroku in Tuniziji ter v razponu 1,9–2,8 v Libiji in Egiptu. Poraba BDP za izobraževanje je bila tako leta 2000 kot 2010 najvišja v Tuniziji (6,2 % oziroma 6,9 %), najmanjša pa leta 2000 v Egiptu (4,0 %) in leta 2010 v Libiji (2,7 % – za to državo ni bilo podatka za leto 2000). V tem času sta stagnacijo ali manjši upad porabe izkazala Alžirija in Egipt, manjši porast pa Maroko in Tunizija, tako da je leta 2010 poraba za izobraževanje znašala 2,7–4,3 % v Alžiriji, Egiptu in Libiji ter 5,6–6,9 % v Maroku in Tuniziji. Statistika glede porabe BDP za socialo ni dovolj konsistentna, da bi omogočala neko časovno primerjavo, pri porabi za zdravstvo pa opazimo, da je bila ta leta 2000 najmanjša v Tuniziji (2,2 %) in največja v Maroku (4,5 %), leta 2010 pa najmanjša v Maroku (1,9 %) in največja v Alžiriji (5,0 %). V tem času se je poraba za zdravstvo povečala v Alžiriji in Tuniziji ter upadla drugje, še posebej v Maroku, tako da je leta 2010 znašala 1,9–2,1 % v Egiptu in Maroku, 2,6–3,4 % v Libiji in Tuniziji ter 5 % v Alžiriji.

Število avtomobilov na tisoč prebivalcev je bilo tako leta 2000 kot 2010 najmanjše v Egiptu (28 oziroma 36) in najvišje v Libiji (145 oziroma 151). V obravnavanem obdobju je povsod prišlo do manjšega porasta, tako da so, z izjemo Libije, leta 2010 vse države v regiji beležile 36–65 avtomobilov na tisoč prebivalcev. Mobilni telefoni so bili leta 2000 najmanj razširjeni v Alžiriji (komaj 3 na tisoč preb.) in najbolj v Maroku (157), medtem ko izkazujeta za leto 2010 najmanjšo gostoto Egipt (871) in najvišjo Libija (1715); očitno je v tem obdobju prišlo povsod do velika porasta uporabe tega komunikacijskega sredstva. Število računalnikov na tisoč prebivalcev pa je bilo ob pomanjkanju podatkov za Libijo tako leta 2000 kot 2010 najmanjše v Alžiriji (7 oziroma 11) in največje v Tuniziji (24 oziroma 97); leta 2010 je to število v večini severnoafriških držav znašalo še vedno le med 11 in 57.

Subsaharska Afrika

V Subsaharski Afriki je bil tako leta 2000 kot 2010 delež urbanega prebivalstva najnižji v Etiopiji (okrog 16–17 %), najvišji pa leta 2000 v Mavretaniji (59 %) in leta 2010 v Gambiji (58 %). Med najmanj urbanizirane države te makroregije sodijo še Burkina Faso, Čad, Eritreja, Gvineja-Bissau in Niger (15–30 %

urbanega prebivalstva); med 30 % in 45 % prebivalcev živi v mestih v Beninu, Centralnoafriški republiki, Gvineji, Maliju, Somaliji, Senegal, Sierri Leone, Sudanu in Togu; med 45 in 55 % pa v Kamerunu, Liberiji, Nigeriji in Slonokoščeni obali. V glavnem je delež urbanega prebivalstva v vseh državah makroregije v obravnavanem obdobju stagniral; v Gambiji in Gani je vidneje porasel (od okrog 30–35 % na 52–58 %), v Mavretaniji pa upadel od okrog 60 % na 40 %.

Delež mladega prebivalstva (do 15 let) je bil v obeh letih najmanjši v Gani (okrog 37–40 % vsega prebivalstva), najvišji pa leta 2000 v Burkini Faso in Nigerju (48 %) in leta 2010 v Nigerju (50 %). V večini držav te makroregije je delež mladega prebivalstva v obravnavanem obdobju stagniral ali rahlo upadel na ravni okrog 40–50 %; nekoliko vidnejši upad (od okrog 45 % na okrog 40 %) so beležile Gambija, Mavretanija, Slonokoščena obala in Togo. *Delež starejšega prebivalstva* (nad 60 let) je tako leta 2000 kot 2010 v vseh državah makroregije znašal okrog 4–5 %; okrog 6 % je znašal leta 2000 le v Centralnoafriški republiki, kateri se je do leta 2010 pridružila še Sierra Leone. Indeks ostarelosti je v obdobju 2000–2010 stagniral na ravni vrednosti okrog 10 v večini subsaharskih afriških držav, le v Centralnoafriški republiki je znašal okrog 15; manjši porast indeksa (od okrog 10 na okrog 15) so beležile Sierra Leone in Slonokoščena obala.

Skupna letna rast prebivalstva je v Subsaharski Afriki bila leta 2000 najnižja v Gvineji (0,8 %) in leta 2010 v Centralnoafriški republiki (2,1 %), najvišja pa tako leta 2000 kot 2010 v Liberiji (9,7 % oziroma 4,2 %). Stopnja rasti je bila v večini držav makroregije v obravnavanem obdobju konstantna na ravni 2–3 %, le v Čadu, Eritreji in Gambiji je znašala 3,5–4,0 %. Vidnejši porast letne stopnje rasti so beležile države Benin, Burkina Faso, Niger in Sierra Leone (od okrog 3 % na okrog 4 %) ter Gvineja (od okrog 1 % na okrog 2,5 %). *Fertilnost* (srednje število otrok na žensko v fertilni dobi) je bila leta 2000 najmanjša v Gani (4,5) in leta 2010 v Sudanu (4,1), najvišja pa v obeh letih v Nigru (nekaj nad 7,0). V obdobju 2000–2010 je prišlo do vidnejšega upada stopnje fertilnosti v Beninu, Burkini Faso, Etiopiji, Liberiji in Maliju (od okrog 6,5–7 otrok na okrog 5–6 otrok na žensko) ter v Eritreji, Sudanu in Togu (od okrog 5,5–6 na okrog 4–4,5 otrok na žensko), sicer pa je ostala rodnotost dokaj konstantna na ravni 6–7 otrok na žensko v Čadu in Nigru, okrog 5–6 otrok na žensko v Gambiji, Gvineji, Gvineji-Bissau, Nigeriji, Senegal in Slonokoščeni obali ter na ravni 4–5 otrok na žensko v Centralnoafriški republiki, Gani, Kamerunu in Mavretaniji.

Stopnja *natalitete* je bila leta 2000 najnižja v Gani (29 promilov) in leta 2010 v Sudanu (31 promilov), najvišja pa v obeh letih v Nigru (51–53 promilov). V obdobju 2000–2010 je nataliteta stagnirala na ravni 45–50 promilov v Burkini Faso, Čadu in Somaliji; na ravni 35–40 promilov v Centralnoafriški republiki,

Etiopiji, Gvineji, Gvineji Bissau, Kamerunu, Nigeriji in Senegalu ter na ravni okrog 30 promilov v Gani. Do nekoliko izrazitejšega upada natalitete je prišlo v Maliju (od okrog 50 na okrog 40 promilov); v Beninu, Eritreji, Gambiji, Liberiji, Mavretaniji, Sierra Leone in Slonokoščeni obali (od okrog 40–45 na okrog 35–40 promilov) ter v Sudanu in Togu (od okrog 40 na okrog 30 promilov). Stopnja *mortalitete* je bila v letu 2000 najmanjša v Sudanu (10 promilov) in leta 2010 v Eritreji in Togu (8 promilov), najvišja pa leta 2000 v Nigru (22 promilov) in leta 2010 v Gvineji-Bissau in Centralnoafriški republiki (17 promilov). Pri tem demografskem kazalcu je v obravnavanem obdobju prišlo do vidnejšega upada v Burkini Faso, Etiopiji, Gvineji, Liberiji, Nigru in Sierra Leone (od okrog 15–20 na okrog 10–15 promilov), do manjšega porasta v Nigeriji (od okrog 13 na okrog 16 promilov), sicer pa je mortaliteta v ostalih državah makroregije ostala nespremenjena ali le rahlo upadla. Stopnja *naravne rasti* je leta 2000 znašala okrog 30 promilov v Beninu, Čadu, Eritreji, Gambiji, Liberiji, Maliju, Mavretaniji, Nigru, Somaliji in Sudanu; okrog 25 promilov v Burkini Faso, Gvineji-Bissau, Nigeriji, Senegalu, Sierra Leone, Slonokoščeni obali in Togu ter okrog 20 promilov v Centralnoafriški republiki, Etiopiji, Gani, Gvineji in Kamerunu. Leta 2010 se je stopnja naravne rasti dvignila na okrog 40 promilov v Nigru, se ohranila na okrog 30 promilov v Beninu, Burkini Faso, Čadu, Eritreji, Gvineji, Liberiji in Somaliji, na okrog 20 promilov v Centralnoafriški republiki, Gani, Kamerunu in Sudanu, v ostalih državah makroregije pa znašala okrog 25 promilov.

Razponi *pričakovane življenjske dobe* so ostali v Subsaharski Afriki med letom 2000 in 2010 skoraj nespremenjeni, saj so se pri moških gibali med najmanj 41 oziroma 46 let v Sierra Leone oziroma Centralnoafriški republiki in največ 58 oziroma 62 let v Gani oziroma Togu; pri ženskah med najmanj 42 oziroma 49 let v Nigru oziroma Centralnoafriški republiki in Nigeriji ter največ 62 oziroma 65 let v Gani oziroma Togu. Skratka, območje je izkazalo glede tega kazalca določeno stagnacijo in le manjše notranje razlike. V obdobju 2000–2010 je prišlo pri moškem prebivalstvu do vidnejšega porasta pričakovane življenjske dobe (od okrog 40–50 na okrog 50–60 let) v Beninu, Burkini Faso, Etiopiji, Gvineji, Liberiji, Nigru, Sierra Leone, Slonokoščeni obali in Togu, do manjšega upada življenjske dobe (od okrog 50–55 na okrog 45–50 let) pa v Kamerunu, Maliju in Nigeriji; pri ženskem prebivalstvu je prišlo do opaznejšega porasta pričakovane življenjske dobe v Beninu in Togu (od okrog 55 na okrog 65 let), sicer pa se je ta nekoliko povečala še v Eritreji (od okrog 60 na okrog 65 let), v Burkini Faso, Etiopiji, Gvineji, Liberiji, Mavretaniji, Slonokoščeni obali in Somaliji (od okrog 45–50 na okrog 50–55 let) ter v Nigru in Sierra Leone (od okrog 40–45 na okrog 45–50 let); manjši upad so beležile Gana, Kamerun, Mali in Niger.

Glede *umrljivosti otrok do enega leta starosti in mater ob porodu* (oboje v promilih) opazamo, da je leta 2000 izkazala najnižjo stopnjo smrtnosti pri otrocih Gana (še vedno pa na visoki stopnji nekaj nad 100 promilov) in leta 2010 Eritreja (55 promilov), najvišjo pa leta 2000 Sierra Leone (kar 315 promilov) in leta 2010 Čad (210 promilov). V obravnavanem obdobju je stopnja otroške smrtnosti vidneje upadla v skoraj vseh subsaharskih afriških državah, razen v Čadu (tu je prišlo celo do rahlega porasta – od 200 na 210 promilov), Gvineji Bissau (od okrog 215 na okrog 195 promilov), Centralnoafriški republiki (od 180 na 170 promilov), Kamerunu (stagnacija na ravni okrog 155 promilov) in Sudanu (stagnacija na ravni okrog 100 promilov). Najbolj izrazit relativni upad otroške umrljivosti so beležile Sierra Leone (od 315 na 190 promilov), Niger (od 260 na 160 promilov) in Liberija (od 235 na 110 promilov). Smrtnost porodnic je bila leta 2000 najnižja v Gani (2,1 promila) in leta 2010 v Eritreji (2,8 promila), najvišja pa leta 2000 v Sierra Leone (18 promilov) ter leta 2010 v Čadu in Somaliji (12 promilov). Sicer je ta kazalec v obravnavanem obdobju v večini držav makroregije upadel, posebej v Sierra Leone (od 18 na 10 promilov) in Eritreji (od 10 na 3 promile); stagniral ali rahlo porasel je na ravni do okrog 5 promilov v Gani, Mavretaniji, Kamerunu in Burkini Faso, na ravni do okrog 10 promilov pa v Maliju, Nigru, Sudanu, Liberiji, Gvineji-Bissau in Čadu.

Tako leta 2000 kot 2010 je bila *vrednost BDP* v mrđ USD najvišja v Nigeriji (43,5 oziroma 162,9), najmanjša pa leta 2000 v Gvineji-Bissau (komaj 0,2) in leta 2010 v Liberiji (0,6 mrđ USD). Z izjemo Nigerije lahko ostale države centralne Afrike razdelimo po vrednosti BDP v samo dve skupini: v večini držav je ta vrednost znašala leta 2010 le 1–13 mrđ USD, vrednost BDP v obsegu 22–49 mrđ USD pa so dosegali Etiopija, Gana, Kamerun, Slonokoščena obala in Sudan. V obdobju 2000–2010 se je BDP povečal za približno petkrat v Etiopiji in Gani, za trikrat do štirikrat v Beninu, Burkini Faso, Čadu, Eritreji, Gvineji-Bissau, Maliju, Mavretaniji, Nigerju, Nigeriji, Senegal, Sierra Leone, Somaliji in Sudanu, medtem ko je porasel do približno 100 % v Centralnoafriški republiki, Gambiji, Gvineji, Liberiji, Slonokoščeno obali, Kamerunu in Togu. Dosežena vrednost BDP/preb. (v USD) je bila leta 2000 najmanjša v Etiopiji (komaj 95) in najvišja v Slonokoščeni obali (645 USD), leta 2010 pa najmanjša v Somaliji (220) in največja v Sudanu (1705 USD). Sicer so BDP/preb. v vrednosti 220–460 USD imeli leta 2010 poleg Somalije še Centralnoafriška republika, Eritreja, Etiopija, Gvineja, Liberija, Niger, Sierra Leone in Togo, v vrednosti 510–770 USD Benin, Burkina Faso, Čad, Gambija, Gvineja-Bissau in Mali, v vrednosti 980–1705 USD pa ob Sudanu še Gana, Kamerun, Mavretanija, Nigerija, Senegal in Slonokoščena obala. Večinoma so v obravnavanem obdobju vrednosti BDP/preb. porasle za približno

dvakrat, za približno trikrat v Burkini Faso, Čadu, Etiopiji, Gvineji-Bissau, Maliju in Mavretaniji ter za približno štirikrat v Gani, Nigeriji in Sudanu.

Prispevek primarnega sektorja v *strukturi BDP* je bil tako leta 2000 kot 2010 največji v Liberiji (74 % oziroma 64 %), najmanjši pa leta 2000 v Senegal (18 %) in leta 2010 v Mavretaniji (18 %). Leta 2010 so podobne deleže (18–29 %) imele poleg Mavretanije še Čad, Eritreja, Gambija, Gvineja, Kamerun, Senegal, Slonokoščena obala in Sudan; primarni sektor je obsegal 35–47 % BDP v Beninu, Burkini Faso, Etiopiji, Gani, Gvineji-Bissau, Maliju, Nigru, Nigeriji in Togu ter 58–64 % v Centralnoafriški republiki, Liberiji, Sierra Leone in Somaliji. Večina držav je v obdobju 2000–2010 izkazala stagnacijo ali le manjše spremembe kazalca; manjši upad tega deleža (med 5 in 10 odstotnih točk) so beležile Etiopija, Gambija in Liberija, večjega pa Čad, Gvineja-Bissau, Kamerun in Sudan, medtem ko so porast vloga primarnega sektorja (za okrog 10 odstotnih točk) izkazali Eritreja, Niger, Nigerija, Sierra Leone in Togo. Prispevek sekundarnega sektorja k BDP je bil v območju prav tako dokaj neenakomeren; leta 2000 je bil najmanjši v Liberiji (7 %) in največji v Nigeriji (46 %), leta 2010 pa najmanjši v Sierra Leone (samo 5 %) in največji v Čadu (54 %). Leta 2010 je podobno nizke vrednosti deleža imela še Somalija (7 %); drugje se je ta delež gibal v razponu 13–24 % (Benin, Burkina Faso, Centralnoafriška republika, Eritreja, Etiopija, Gambija, Gvineja-Bissau, Liberija, Mali, Niger, Senegal in Togo) oziroma 28–41 % (Čad, Gana, Gvineja, Kamerun, Mavretanija, Nigerija in Slonokoščena obala). Za obdobje 2000–2010 je za večino držav v regiji značilna stagnacija ali rahlo spreminjanje tega deleža; do manjšega porasta (med 5 in 10 odstotnih točk) je prišlo v Burkini Faso, Liberiji, Mavretaniji in Slonok. obali, do večjega pa v Čadu, Kamerunu in Sudanu; temu nasprotno so manjši upad pomena sekundarnega sektorja beležili Centralnoaf. rep., Mali in Senegal, večji upad pa Nigerija in Sierra Leone. Podobno je bilo pri terciarnem sektorju, ki je tako leta 2000 kot 2010 najmanj prispeval k skupnemu BDP v Liberiji (19 % oziroma 24 %), največ pa leta 2000 v Eritreji (59 %) in leta 2010 v Senegal (60 %). Leta 2010 je terciarni sektor v večini subsaharskih afriških držav obsegal 40–47 % BDP, manj (24–37 %) v Čadu, Centralnoaf. rep., Gani, Gvineji, Liberiji, Nigeriji, Sierra Leone, Somaliji in Togu, več (51–60 %) pa v Beninu, Eritreji, Gambiji in Senegal. Njegov delež je v obdobju 2000–2010 v večini držav stagniral ali se le rahlo spreminjal; manjši upad (med 5 in 10 odstotnih točk) je doživel v Burkini Faso, Mavretaniji, Slonok. obali in Togu, večjega pa v Čadu; po drugi strani sta izkazala manjši porast pomena terciarnega sektorja v strukturi BDP Liberija in Senegal, večjega pa Gvineja-Bissau, Kamerun in Sierra Leone.

V *strukturi aktivnih* je bil leta 2000 primarni sektor najmanj zastopan v Mavretaniji (45 %) in najbolj v Nigru (kar 86 %), leta 2010 pa najmanj v Nigru

(komaj 2 %) in najbolj v Gvineji (81 %). Očitno je za tako velike spremembe kriva neustrezna statistika, ki v pogojih izrazite prevlade neformalnih oblik zaposlitve težko ustrezno »sistematizira« prebivalce po glavni dejavnosti. Kakorkoli že, je ta sektor leta 2010 v dobršnem delu držav v Subsaharski Afriki obsegal kar 61–81 % aktivnih (Burkina Faso, Čad, Eritreja, Gambija, Gvineja-Bissau, Liberija, Sierra Leone, Somalija) in še vedno visokih 42–56 % v večini preostalih držav; samo v Nigru, Etiopiji in Nigeriji naj bi primarni sektor predstavljal do 26 % aktivnih. Značilno je tudi, da se ta delež v večini držav te regije v obdobju 2000–2010 skorajda ni bistveno spremenil; do izrazitejšega upada zastopanosti primarnega sektorja med aktivnimi je po uradni statistiki prišlo le v Burkini Faso, Etiopiji, Maliju, Nigru, Nigeriji in Senegal. Najmanj aktivnih v sekundarnem sektorju je imel leta 2000 Niger (samo 2 %) in največ Mavretanija (21 %), leta 2010 pa najmanj Čad (7 %) in največ Niger (35 %). Omeniti velja, da v dobršnem delu držav v Subsaharski Afriki zaradi zgoraj navedenih vzrokov uradna statistika ne razlikuje med aktivnimi v sekundarnih in terciarnih dejavnostih. Po razpoložljivih podatkih je leta 2010 v večini držav v regiji delovalo v sekundarnem sektorju 7–17 % aktivnih, do vidnejših sprememb tega deleža pa je v obdobju 2000–2010 prišlo le v Nigru. Delež aktivnih v terciarnem sektorju je bil leta 2000 najmanjši v Burkini Faso (11 %) in največji v Beninu in Kamerunu (36 %), leta 2010 pa najmanjši v Čadu in Somaliji (21 %) in največji v Etiopiji (68 %). Iz razpoložljivih podatkov izhaja, da je v večini držav ta delež obsegal 21–42 %; bistveno višji je bil poleg Etiopije še v Nigru. Ti dve državi sta z Malijem izkazali tudi vidnejši porast aktivnih v terciarnem sektorju v obdobju 2000–2010, medtem ko drugeje ni zaznati večjih sprememb.

Podobno kot v ustvarjenem BDP, je v regiji opaziti zelo velik razpon tudi v *vrednosti izvoza*. Ta je bila leta 2000 praktično ničta (znašala je manj kot 0,0 mrd USD) v Eritreji, Gambiji, Gvineji-Bissau in Sierr Leone, največja pa je bila v Nigeriji (19,2 mrd USD). Ta država je ohranila oziroma še utrdila svoj »primat« tudi leta 2010, ko se je vrednost njenega izvoza dvignila na 79 mrd USD, najnižja (še vedno manj kot 0,0 mrd USD) pa je ostala v Gambiji in Eritreji. Leta 2010 so ob obeh teh državah izkazali zelo nizke vrednosti izvoza (le do 1 mrd USD) še Centralnoafriška republika, Gvineja-Bissau, Liberija, Niger, Sierra Leone in Togo; izvoz je znašal še vedno nizkih 1,2–2,6 mrd USD v Beninu, Burkini Faso, Etiopiji, Gvineji, Maliju, Mavretaniji in Senegal, 3,4–3,9 mrd USD v Čadu in Kamerunu ter 8,1–10,5 mrd USD v Gani, Slonokoščeni obali in Sudanu. V obdobju 2000–2010 se je vrednost izvoza povečala v večini držav, razen v Liberiji, kjer je celo upadla, in v Centralnoafriški republiki, Eritreji, Gambiji, Gvineji-Bissau in Sierr Leone, kjer je stagnirala; izrazitejši porast izvoza (za več kot petkrat) so

po drugi strani izkazali Etiopija, Gana, Mavretanija, Nigerija in Sudan. Samo v Gvineji, Nigeriji in Slonokoščeni obali je bil izvoz stalno višji od uvoza; balansirano trgovinsko bilanco so v obravnavanem obdobju izkazali Gvineja-Bissau, Mavretanija in Sudan, medtem ko je bila trgovinska bilanca stalno deficitarna v ostalih državah. *Produkcija električne energije* je bila v regiji leta 2000 najmanjša v Čadu, Centralnoafriški republiki, Gambiji, Gvineji-Bissau in Togu (samo 0,1 mrđ kWh) in leta 2010 v Čadu, Gvineji-Bissau in Sierri Leone (še vedno le 0,1 mrđ kWh), največja pa v obeh letih v Nigeriji (15,7 oziroma 20,1 mrđ kWh). Produkcija energije se v tem času ni bistveno spremenila; porast so izkazali le Burkina Faso, Etiopija, Kamerun, Nigerija, Senegal in Sudan. Zaradi tega je ta leta 2010 znašala, z izjemo Nigerije, v večini držav Centralne Afrike še vedno samo 0,1–0,9 mrđ kWh; nekoliko višjo proizvodnjo so imeli Etiopija, Kamerun, Senegal, Slonokoščena obala in Sudan (2,5–5,5 mrđ kWh) ter Gana (približno 8 mrđ kWh).

Stopnja letne rasti BDP je bila leta 2000 najmanjša v Nigeriji (–2,0 %) in najvišja v Čadu (11 %); leta 2010 je bila najnižja v Somaliji (–1 %) in najvišja v Etiopiji, Nigru in Nigeriji (8 %). Leta 2010 je še največ držav v regiji izkazalo relativno visoko stopnjo rasti v rangi 5–8 %; gospodarska rast je znašala 2–4 % v Centralnoafriški republiki, Gvineji, Gvineji-Bissau, Kamerunu, Senegal, Slonokoščeni obali in Togu, negativna pa je bila le v že navedeni Somaliji. V obdobju 2000–2010 sta vidnejši upad stopnje rasti izkazala Čad in Mali, vidnejši porast pa Niger in Nigerija; v drugih državah v regiji je stopnja gospodarske rasti stagnirala ali se le rahlo spremenila. *Razmerje med prihodki in izdatki* je bilo leta 2000 najboljše v Kamerunu (+11 %) in najslabše v Sierri Leone (–144 %); leta 2010 je bilo najboljše v Nigeriji (+34 %) in najslabše v Centralnoafriški republiki (–83 %). Leta 2000 je večina držav izkazovala negativno plačilno razmerje; balansirano razmerje so izkazali Liberija, Čad in Centralnoafriška republika, pozitivnega pa ob Kamerunu le še Somalija in Sudan. Leta 2010 sta pozitivno razmerje izkazali le Nigerija in Somalija, balansirane pa Kamerun, Liberija, Togo in Gambija; v vseh drugih državah v regiji je bilo to razmerje negativno. *Zunanji dolg* je bil leta 2000 najmanjši v Gambiji in Eritreji (0,4 mrđ USD) in najvišji v Nigeriji (32,1 mrđ USD), leta 2010 pa najmanjši v Centralnoafriški republiki in Sierri Leone (prav tako 0,4 mrđ USD) in najvišji v Sudanu (20,1 mrđ USD). Leta 2000 je v večini držav Centralne Afrike zunanji dolg obsegal do 3,5 mrđ USD, znašal 5,7–9,7 mrđ USD v Etiopiji, Gani, Kamerunu in Slonokoščeni obali ter okrog 15,3–32,1 mrđ USD v Sudanu in Nigeriji. Leta 2010 je zunanji dolg v večini držav znašal prav tako do 3,5 mrđ USD; višji (5,0–11,7 mrđ USD) je bil poleg Sudana še v Etiopiji, Gani, Nigeriji in Slonokoščeni obali. *Zunanja pomoč* je bila leta 2000 najmanjša v Liberiji in Togu (manj kot 0,0 mrđ USD) in leta 2010 v Eritreji, Gambiji in Gvineji-Bissau

(0,1 mrd USD), najvišja pa v obeh letih Etiopiji (1,1 oziroma 3,8 mrd USD). Leta 2000 je zunanja pomoč v večini držav v regiji znašala do 0,4 mrd USD; višja je bila ob Etiopiji še v Togu (0,7 mrd USD). Leta 2010 je večinoma znašala 0,1–0,7 mrd USD; višjo pomoč (1,0–1,7 mrd USD) so tega leta prejeli Burkina Faso, Gana, Nigerija in Senegal, najvišjo (2,3–3,8 mrd USD) pa poleg Etiopije še Slonok. oabala in Sudan. Za dobršen del držav v regiji ni na voljo podatkov o turističnih tokovih, sicer pa je bil po razpoložljivih virih *dohodek od turizma* tako v letu 2000 kot 2010 najvišji v Gani (0,3 oziroma 1,0 mrd USD); določene dohodke iz tega vira sta imela leta 2010 tudi Nigerija in Senegal (0,6–0,8 mrd USD) ter Gvineja in Slonokoščena obala (do 0,1 mrd USD). Leta 2010 je največ turistov prav tako obiskalo Gano, Senegal in Nigerijo (0,8–1,3 mio).

Delež nepismenih je bil leta 2000 najmanjši v Kamerunu (23 %) in največji v Nigru (84 %), leta 2010 pa najmanjši v Eritreji (20 %) in najvišji v Burkini Faso (77 %). Variacija tega deleža se je v obravnavanem obdobju večinoma gibala med manjšim upadom in manjšim porastom; vidnejši upad deleža nepismenih (nad 20 odstotnih točk) sta imela Čad in Eritreja, upad med 10 in 20 odstotnih točk pa so beležili Gambija, Gvineja Bissau, Mavretanija, Niger in Sudan, medtem ko je ta delež porasel za več kot 10 odstotnih točk v Maliju. Leta 2010 je znašal delež nepismenih v Eritreji, Gani, Kamerunu in Sudanu 20–29 %, v Čadu, Centralnoafriški rep., Gvineji Bissau, Liberiji, Mavretaniji, Nigeriji, Slonokoščeni obali in Togu 35–45 %, v Beninu, Etiopiji, Gambiji, Gvineji in Senegalu 50–61 % ter 65–77 % v Burkini Faso, Maliju, Nigru, Sierri Leone in Somaliji. *Število zdravnikov na tisoč prebivalcev* je bilo leta 2000 povsod sila skromno in se je gibalo v razponu 0,0–0,2. Tudi leta 2010 to število v večini držav v regiji ni presegalo vrednosti 0,1; nekoliko višje je bilo v Kamerunu, Nigeriji in Sudanu (0,2–0,4), še najvišje pa v Gvineji (0,9). Ta država je tudi edina, ki je v obdobju 2000–2010 zabeležila vidnejši porast števila zdravnikov. Glede *porabe BDP za izobraževanje* za leto 2000 ni na voljo dovolj podatkov za celovito analizo, sicer pa naj bi še največjo porabo izkazala Liberija (10,9 %). Leta 2010 je bila ta poraba najmanjša v Nigeriji (0,7 %) in najvišja v Senegalu (6,0 %); tega leta se je poraba za izobraževanje v večini držav v regiji gibala v razponu 2,0–4,6 %; nižja je bila ob Nigeriji še v Centralnoafriški republiki in Sudanu (0,7–1,3 %), višja pa ob Senegalu še v Etiopiji, Gani in Gvineji-Bissau (5,2–6,0 %). Statistika glede porabe BDP za socialo ni dovolj konsistentna, da bi omogočala neko časovno primerjavo, pri *porabi za zdravstvo* pa opazimo, da je bila ta leta 2000 najmanjša v Nigeriji (2,2 %) in največja v Maliju (4,9 %), leta 2010 pa najmanjša v Gvineji (0,6 %) in največja v Liberiji (5,3 %). V tem času je poraba za zdravstvo večinoma upadla; porast je izkazala le Liberija. Leta 2010 je znašala v večini držav Centralne Afrike 2,1–3,9 %; nižja je bila v Centralnoafriški

republiki, Eritreji, Gvineji, Gvineji-Bissau, Mavretaniji, Sieri Leone, Slonokoščeni obali, Sudanu in Togu (0,6–1,7 %).

Število *avtomobilov* na tisoč prebivalcev je bilo leta 2000 najmanjše v Čadu, Eritreji, Etiopiji, Gvineji-Bissau in Somaliji (komaj 1) in najvišje v Togu (16), leta 2010 pa najmanjše v Gvineji (celo blizu 0) in najvišje v Senegal (17). Ob majhnih spremembah po letu 2000 je leta 2010 gostota avtomobilov v večini držav v regiji znašala le med 0 in 7 ter med 11 in 17 v Gani, Kamerunu, Senegal, Sierri Leone, Slonokoščeni obali in Togu. *Mobilni telefoni* so bili leta 2000 najmanj razširjeni v Nigru (blizu 0 na tisoč preb.) in najbolj v Slonokoščeni obali (45), medtem ko izkazuje za leto 2010 najmanjšo gostoto Eritreja (35) in najvišjo Gambija (855). Očitno je v tem obdobju prišlo povsod do velika porasta uporabe tega komunikacijskega sredstva, sicer pa se države Centralne Afrike glede razširjenosti mobilnih telefonov delijo v tri skupine: v prvi znaša gostota le 35–79 (Eritreja, Etiopija in Somalija), v drugi, kamor sodi večina držav v regiji, 233–551, v tretji (Benin, Gambija, Gana, Mavretanija, Senegal in Slonokoščena obala) pa 671–855. Število *računalnikov* na tisoč prebivalcev se je po razpoložljivih podatkih leta 2000 gibalo med 1 in 22, medtem ko je bilo leta 2010 najmanjše v Nigru (komajda 1) in najvišje v Sudanu (107). Tega leta je, mimo navedenih ekstremov, v večini držav v regiji prišlo do 17 računalnikov na tisoč prebivalcev ter med 31 in 45 v Togu, Mavretaniji in Gambiji.

Centralna in Južna Afrika

V Centralni in Južni Afriki je bil tako leta 2000 kot 2010 *delež urbanega prebivalstva* najnižji v Burundiju (komaj okrog 9–11 %) in najvišji v Gabonu (82–86 %). Med najmanj urbanizirane države te makroregije sodijo še Malavi, Ruanda in Uganda (10–20 % urbanega prebivalstva); med 20 % in 30 % prebivalcev živi v mestih v Keniji, Lesothu, Svazilandu in Tanzaniji; med 30 in 40 % v Demokratični republiki Kongu, na Madagaskarju, Mauritiusu, v Mozambiku, Namibiji, Zambiji in Zimbabvu, med 50 in 60 % v Bocvani ter med 60 in 65 % v Južnoafriški republiki in Kongu. V glavnem je delež urbanega prebivalstva v vseh državah makroregije v obravnavanem obdobju stagniral; močan porast urbanega prebivalstva je beležila le Angola (od okrog 35 % na 60 %).

Delež mladega prebivalstva (do 15 let) je bil v obeh letih najmanjši na Mauritiusu (okrog 22–25 % vsega prebivalstva), najvišji pa v Ugandi (50–51 %). V večini držav te makroregije je delež mladega prebivalstva v obravnavanem obdobju stagniral na ravni 40–50 %; okrog 30–35 % mladega prebivalstva sta imeli

državi Lesotho in Južnoafriška republika, do vidnejšega upada tega deleža pa je prišlo v Bocvani in Namibiji (od okrog 40–45 % na okrog 35 %). *Delež starejšega prebivalstva* (nad 60 let) je leta 2000 v večini držav makroregije znašal okrog 4–5 %; leta 2010 je ta skupina prebivalstva obsegala najmanjši delež skupnega prebivalstva v Ugandi (komaj 3 %). V obeh letih je bil ta delež izraziteje višji le na Mauritiusu (9–11 %), okrog 7–8 % pa je znašal v Južnoafriški republiki in Lesothu. *Indeks ostarelosti* je v obdobju 2000–2010 stagniral na ravni vrednosti okrog 10–15 v večini centralno-južnoafriških držav. Nižji je bil v Ugandi (vrednosti 5–10), nekoliko višji v Bocvani, Južnoafriški republiki in Lesothu (do vrednosti 25), izraziteje višje pa le na Mauritiusu (vrednosti 35–50).

Skupna letna rast prebivalstva je bila v Centralni in Južni Afriki tako leta 2000 kot 2010 najnižja v Zimbabveju (0,5 % oziroma 0,1 %), najvišja pa leta 2000 v Ruandi (4,2 %) in leta 2010 v Ugandi (3,6 %). Stopnja rasti je bila v večini držav makroregije v obravnavanem obdobju konstantna, in sicer na ravni 3–3,5 % v Ugandi, na ravni 2,5–3 % v Burundiju, Kongu, DR Kongu, na Madagaskarju in v Tanzaniji, na ravni 2–2,5 % v Namibiji in Zambiji ter na ravni 1–1,5 % v Bocvani in na Mauritiusu. Nekoliko vidnejši porast so od leta 2000 do 2010 beležile Južnoafriška republika (od 0,5 % na 1,5 %), Gabon (od 1 % na 2 %) ter Angola, Kenija, Malavi in Mozambik (od 2 % na 3 %), upad pa Ruanda (od 4 % na 3 %) ter Lesotho in Svaziland (od 2 % na 1 %). *Fertilnost* (srednje število otrok na žensko v fertilni dobi) je bila tako leta 2000 kot 2010 najmanjša na Mauritiusu (1,8–1,9), najvišja pa leta 2000 v Burundiju (6,8) in leta 2010 v Ugandi (6,3). V obdobju 2000–2010 je stopnja fertilnosti znašala okrog 2,5 otroka na žensko v Južnoafriški republiki, okrog 3,5 v Zimbabveju, okrog 5–5,5 v Mozambiku, Ruandi, Tanzaniji in Zambiji ter do 6,5 v Angoli, DR Kongu, Malaviju in Ugandi. V tem času se je stopnja rodnosti povečala le v Keniji (od 4 na 5), sicer pa upadla od 7 na 4,5 v Burundiju, od 6–6,5 na 4,5 v Kongu in na Madagaskarju, od 5–5,5 na 3–3,5 v Gabonu in Namibiji ter od 4–4,5 na 3–3,5 v Bocvani, Lesothu in Svazilandu.

Stopnja *natalitete* je bila tako leta 2000 kot 2010 najnižja na Mauritiusu (16,4 oziroma 12,7 promilov) in najvišja v Ugandi (46–47 promilov). V obdobju 2000–2010 je nataliteta stagnirala na ravni 40–45 promilov v Angoli, DR Kongu, Mozambiku, Ruandi, Tanzaniji in Zambiji ter na ravni 25–30 promilov v Bocvani, Gabonu in Lesothu. Do nekoliko izrazitejšega upada natalitete je prišlo v Namibiji in Svazilandu (od okrog 35–40 na okrog 25–30), sicer pa tudi v Burundiju, Malaviju in na Madagaskarju (od okrog 50 na okrog 40 promilov); do porasta natalitete pa je prišlo v Keniji in Zimbabveju (od 25–30 na 30–38). Stopnja *mortalitete* je bila tako v letu 2000 kot 2010 spet najmanjša na Mauritiusu (6,6–7,2 promilov), medtem ko je bila leta 2000 najvišja v Angoli (26 promilov) in leta 2010 v DR

Kongu, Lesothu in Zambiji (17 promilov). Pri tem demografskem kazalcu je v obravnavanem obdobju prišlo do vidnejšega upada v Angoli, Bocvani, Malaviju, Ruandi, Svazilandu, Zambiji in Zimbabveju (od okrog 20–25 na okrog 10–15 promilov), do manjšega pa tudi v Gabonu, Keniji, Namibiji, Tanzaniji in Ugandi (od okrog 15 na okrog 10 promilov); v drugih državah makroregije stopnja mortalitete stagnirala na ravni okrog 15 promilov. Stopnja *naravne rasti* je leta 2000 znašala okrog 30 promilov v DR Kongu, Ugandi in na Madagaskarju; okrog 20–25 promilov v Angoli, Burundiju, Kongu, Malaviju, Mozambiku, Namibiji, Ruandi, Svazilandu in Tanzaniji, okrog 10–15 promilov v Gabonu, Keniji, Lesothu, na Mauritiusu in v Zambiji ter do 5 promilov v Bocvani, Južnoafriški republiki in Zimbabveju. Leta 2010 se je stopnja naravne rasti dvignila na okrog 30–35 promilov v Malaviju, Ruandi, Tanzaniji in Ugandi, se ohranila na okrog 20–25 promilov v Angoli, Burundiju, Keniji, DR Kongu, Kongu, Mozambiku, Zambiji in na Madagaskarju, na okrog 10–15 promilov v Bocvani, Gabonu, Lesothu, Namibiji, Svazilandu in Zimbabveju ter znašala do 5 promilov v Južnoafriški republiki in na Mauritiusu.

Razponi *pričakovane življenjske dobe* so ostali v centralno-južnoafriški regiji med letom 2000 in 2010 skoraj nespremenjeni, saj so se pri moških gibali med najmanj 39 oziroma 46 let v Ruandi oziroma Angoli, DR Kongu in Lesothu ter največ 68 let na Mauritiusu; pri ženskah med najmanj 40 oziroma 46 let v Zimbabveju oziroma Lesothu in Svazilandu ter največ 75–76 let na Mauritiusu. Skratka, območje je izkazalo glede tega kazalca določeno stagnacijo in le manjše notranje razlike. V obdobju 2000–2010 je prišlo pri moškem prebivalstvu do nekoliko vidnejšega porasta pričakovane življenjske dobe (od okrog 40–45 na okrog 50–55 let) v Bocvani, Burundiju, Malaviju, Mozambiku, Ruandi in Ugandi, sicer pa je ta kazalec stagniral ali rahlo porasel na ravni 50–60 let v Gabonu, na Madagaskarju, v Namibiji, Keniji in Tanzaniji ter na ravni 40–50 let v Južnoafriški republiki, Kongu, Angoli, Svazilandu, Zambiji in Zimbabveju. Do manjšega upada življenjske dobe (od okrog 50 na okrog 45 let) je pri moških prišlo v DR Kongu in Lesothu. Pri ženskem prebivalstvu je prišlo do opaznejšega porasta pričakovane življenjske dobe v Namibiji (od okrog 45 na okrog 65 let), na Madagaskarju (od 55 na 65 let) in v Tanzaniji (od 50 na 60 let), sicer pa se je ta povečala še v Bocvani, Burundiju, Malaviju, Ruandi, Ugandi, Zambiji in Zimbabveju (od okrog 40–45 na okrog 50–55 let). Drugje je stagnirala na ravni 55–60 let v Gabonu, Južnoafriški republiki, Keniji in Kongu ter na ravni 45–50 let v Angoli, DR Kongu, Mozambiku in Svazilandu; do manjšega upada pričakovane življenjske dobe pri ženskah je prišlo le v Lesothu (od 50 na 45 let).

Glede *umrljivosti otrok do enega leta starosti in mater ob porodu* (oboje v promilih) opazamo, da je tako leta 2000 kot 2010 izkazala najnižjo stopnjo smrtnosti pri otrocih država Mauritius (17–19 promilov), najvišjo pa leta 2000 Angola (kar okrog 300 promilov) in leta 2010 DR Kongo (okrog 200 promilov). V obravnavanem obdobju je stopnja otroške smrtnosti vidneje upadla v dobršem delu centralno-južnoafriških državah, in sicer od okrog 100–200 na okrog 50–150 promilov, na Madagaskarju in v Svazilandu od 140 na 60–70 promilov, medtem ko je ostala skoraj nespremenjena v DR Kongu in Burundiju (170–200 promilov), Kongu in Ugandi (110–130 promilov), Gabonu (70–90 promilov) ter Namibiji in Južnoafriški republiki (50–70 promilov). Tudi smrtnost porodnic je bila tako leta 2000 kot 2010 najnižja na Mauritiusu (samo 0,2–0,4 promila), najvišja pa leta 2000 v Zimbabveju (7 promilov) in leta 2010 v Burundiju (9,7 promilov). Sicer za ta kazalec za številne države območja ni na voljo ustreznih podatkov za leto 2000, tako da je primerjavo v odnosu do leta 2010 težko opraviti. Vidnejši upad vsekakor izkazuje Malavi in Mozambik (od 11 na 5 promilov).

Tako leta 2000 kot 2010 je bila *vrednost BDP* v mrđ USD najvišja v Južnoafriški republiki (100,5 oziroma 279,0) in najmanjša v Burundiju (komaj 0,7 oziroma 1,3 mrđ USD). V večini držav v regiji je ta vrednost znašala leta 2010 le 1–11 mrđ USD, vrednost BDP v obsegu 16–29 mrđ USD so dosegale Uganda, Tanzanija in Kenija, Angola pa je bila druga gospodarsko najpomembnejša država z BDP v obsegu 68 mrđ USD. Angola je predstavljala tudi najhitreje rastoče gospodarstvo v območju, saj se je tu v obdobju 2000–2010 BDP povečal kar za približno sedemkrat; za približno trikrat se je BDP povečal v Južnoafriški republiki, Keniji, Lesothu, Malaviju, Mozambiku, Namibiji, Ruandi, Ugandi in Zambiji, za približno dvakrat pa v ostalih državah, razen v Zimbabveju, kjer je stagniral. Dosežena *vrednost BDP/preb.* (v USD) je bila leta 2000 najmanjša v DR Kongu (komaj 85) in leta 2010 v Burundiju (180), najvišja pa je bila v obeh letih v Gabonu (3845 oziroma 8725 USD). Sicer je večina držav Centralne in Južne Afrike izkazala leta 2010 BDP/preb. v vrednosti 180–600 USD; BDP/preb. v višini 810–1220 so imeli Kenija, Lesotho in Zambija, v višini 3000–5560 USD Angola, Kongo, Namibija in Svaziland, v višini 7150–8725 USD pa ob Gabonu še Bocvana, Južnoaf. rep. in Mauritius. V obdobju 2000–2010 je vrednost BDP/preb. porasla za približno šestkrat v Angoli, za približno štirikrat v Zambiji, za približno trikrat v Južnoaf. rep., Kongu, Lesothu, Namibiji, Ruandi in Svazilandu ter za približno dvakrat v ostalih državah.

Prispevek primarnega sektorja v *strukturi BDP* je bil leta 2000 najmanjši v Južnoaf. rep. (komaj 3 %) in največji v DR Kongu (56 %), leta 2010 pa najmanjši v Bocvani in Južnoaf. rep. (prav tako 3 %) in največji v Burundiju (46 %).

Leta 2010 je primarni sektor obsegal 3–10 % BDP še Angoli, Gabonu, Kongu, Lesothu, Mauritiusu, Namibiji in Svazilandu, 18–29 % v Keniji, Madagaskarju, Malaviju, Mozambiku, Tanzaniji, Ugandi, Zambiji in Zimbabveju ter 36–46 % v Burundiju, DR Kongu in Ruandi. Večina držav je v obdobju 2000–2010 izkazala stagnacijo ali le manjše spremembe kazalca; manjši upad tega deleža (med 5 in 10 odstotnih točk) so beležili Lesotho, Madagaskar, Malavi, Ruanda in Svaziland, večjega pa DR Kongo, Tanzanija in Uganda, medtem ko je manjši porast vloge primarnega sektorja izkazal Mozambik, večjega (nad 10 odstotnih točk) pa Kenija. Prispevek sekundarnega sektorja k BDP je bil v območju prav tako dokaj neenakomeren; leta 2000 je bil najmanjši na Madagaskarju (13 %) in največji v Angoli in Kongu (celo 67 %), leta 2010 pa najmanjši v Burundiju (14 %) in največji v Kongu (74 %). Leta 2010 sta podobno visoke vrednosti deleža imela še Angola in Gabon (62–74 %); drugje je bil ta delež nižji in se je gibal v razponu 14–25 % (Burundi, Kenija, Madagaskar, Malavi, Mozambik, Ruanda, Tanzanija in Zimbabve) oziroma 27–45 % (Bocvana, Južnoaf. rep., DR Kongo, Lesotho, Mauritius, Namibija, Svaziland, Uganda in Zambija). Za obdobje 2000–2010 je za dobršen del držav v regiji značilna stagnacija ali rahlo spreminjanje tega deleža; do manjšega porasta (med 5 in 10 odstotnih točk) je prišlo v Kongu, DR Kongu, Madagaskarju, Tanzaniji, Ugandi in Zambiji, do večjega pa v Gabonu; temu nasprotno so manjši upad pomena sekundarnega sektorja beležili Burundi, Lesotho in Ruanda. Podobno je bilo pri terciarnem sektorju, ki je leta 2000 najmanj prispeval k skupnemu BDP v Angoli in DR Kongu (25 %) in največ v Južnoaf. rep. (65 %), leta 2010 pa najmanj v Angoli (20 %) in največ na Mauritiusu (69 %). Leta 2010 je terciarni sektor v večini centralno-južnoafriških držav obsegal 46–57 % BDP, manj (20–34 %) v Angoli, Gabonu, Kongu in DR Kongu, več (62–69 %) pa v Južnoaf. rep., Mauritiusu in Zimbabveju. Njegov delež je v obdobju 2000–2010 stagniral ali se le rahlo spreminjal v Južnoaf. rep., Kongu, Madagaskarju, Mozambiku, Namibiji in Zimbabveju; manjši upad (med 5 in 10 odstotnih točk) je doživel v Angoli, Gabonu, Keniji in Zambiji; po drugi strani so izkazali manjši porast pomena terciarnega sektorja v strukturi BDP Bocvana, Burundi, DR Kongo, Malavi, Mauritius, Svaziland in Uganda, večjega pa Lesotho, Ruanda in Tanzanija.

V *strukturi aktivnih* je bil leta 2000 primarni sektor najmanj zastopan na Mauritiusu (11 %) in najbolj v Ruandi (kar 92 %), leta 2010 pa najmanj v Južnoaf. rep. (komaj 5 %) in najbolj v Burundiju (90 %). Ta sektor je leta 2010 obsegal kar 79–90 % aktivnih poleg Burundija še na Madagaskarju, v Malaviju, Mozambiku in Ruandi, še vedno visokih 58–75 % v Angoli, Kongu, DR Kongu, Tanzaniji in Ugandi, 30–40 % v Bocvani, Lesothu in Namibiji ter 5–21 % v Južnoaf. rep.,

Gabonu, Keniji, na Mauritiusu, v Svazilandu, Zambiji in Zimbabveju. Delež aktivnih v primarnem sektorju je v obdobju 2000–2010 v večini držav v regiji stagniral ali se le malo spremenjal; do manjšega upada tega deleža (med 5 in 10 odstotnih točk) je prišlo v Južnoaf. rep., Keniji, Tanzaniji in Zimbabveju, do večjega pa v Gabonu, Lesothu, Ruandi, Svazilandu, Ugandi in Zambiji; manjši porast tega deleža je izkazala le Bocvana. Najmanj aktivnih v sekundarnem sektorju je imela leta 2000 Tanzanija (samo 2 %) in leta 2010 Madagaskar (3 %), največ pa v obeh letih Mauritius (37 % oziroma 31 %). Omeniti velja, da v dobršnem delu držav v Centralni in Južni Afriki uradna statistika ne razlikuje med aktivnimi v sekundarnih in terciarnih dejavnostih. Po razpoložljivih podatkih je leta 2010 v večini držav v regiji delovalo v sekundarnem sektorju 13–31 % aktivnih, povprečno (do 6 %) pa poleg Madagaskarja še v Ruandi, Tanzaniji in Ugandi. V večini držav v obdobju 2000–2010 ni prišlo do vidnejših sprememb glede aktivnih v sekundarnem sektorju; manjši upad (med 5 in 10 odstotnih točk) so izkazali Bocvana, Kenija, Mauritius in Zimbabve, večji porast (nad 10 odstotnih točk) pa Gabon, Svaziland in Zambija. Delež aktivnih v terciarnem sektorju je bil tako leta 2000 kot 2010 najvišji v Južnoaf. rep. (60 % oziroma 71 %), najmanjši pa leta 2000 v Ruandi (samo 5 %) in leta 2010 na Madagaskarju (15 %). Iz razpoložljivih podatkov izhaja, da je tega leta v večini držav terciarni sektor obsegal 50–71 % aktivnih; bistveno nižji (15–29 %) so bili ti deleži poleg Madagaskarja še v Kongu, Ruandi, Tanzaniji in Ugandi.

Podobno kot v ustvarjenem BDP, je v regiji opaziti zelo velik razpon tudi v *vrednosti izvoza*. Ta je bila tako leta 2000 kot 2010 praktično ničta (znašala je manj kot 0,0 oziroma 0,1 mrd USD) v Burundiju, največja pa je bila v Južnoaf. rep. (27,9 oziroma 81,8 mrd USD). Leta 2010 so zelo nizke vrednosti izvoza (le do 1,5 mrd USD) izkazali še Lesotho, Madagaskar, Malavi, Ruanda in Svaziland; izvoz je znašal 2,2–4,7 mrd USD v Mauritiusu, Mozambiku, Namibiji, Bocvani, Tanzaniji, Ugandi in Zimbabveju ter 5,2–8,4 mrd USD v Gabonu, Keniji, Kongu, DR Kongu in Zambiji; izrazitejšo višjo vrednost je izkazala poleg Južnoaf. rep. le Angola (52 mrd USD). V obdobju 2000–2010 se je vrednost izvoza povečala v vseh državah v regiji; izrazitejši porast izvoza so beležili Zambija in Angola (za okrog sedemkrat), Uganda (za približno šestkrat), DR Kongo, Mozambik in Tanzanija (za petkrat), Kongo (za štirikrat) ter Gabon, Južnoafriška republika, Kenija, Malavi in Namibija (za trikrat). Izvoz je bil stalno višji od uvoza v Angoli, Gabonu, Kongu in DR Kongu; od trgovinskega suficita v deficit so prešli Bocvana, Namibija, Zimbabve in Južnoaf. rep., od deficita v suficit pa Zambija; balansirano trgovinsko bilanco je v obravnavanem obdobju izkazal le Svaziland, medtem ko je bila trgovinska bilanca stalno deficitarna v ostalih državah. *Produkcija električne*

energije je bila v regiji leta 2000 najmanjša v Namibiji (manj kot 0,0 mrd kWh) in leta 2010 v Burundiju, Lesothu in Ruandi (še vedno le 0,2 mrd kWh), daleč največja pa v obeh letih v Južnoafriški republiki (195,6 oziroma 238,3 mrd kWh). Produkcija energije se je v tem času večinoma rahlo povečala; vidnejši porast so izkazali Angola, Gabon, Madagaskar, Malavi, Mozambik in Namibija, stagnacija pa Burundi, Kongo, Ruanda, Svaziland in Uganda. Leta 2010 je produkcija znašala v večini držav do 2,2 mrd kWh; nekoliko višjo proizvodnjo so imeli Angola, Kenija, DR Kongo, Tanzanija, Zambija in Zimbabwe (3,9–9,6 mrd kWh) ter Mozambik (približno 15 mrd kWh).

Stopnja letne rasti BDP je bila dokaj neenakomerna, saj je bila leta 2000 najmanjša v Zimbabveju (–11 %) in najvišja v Angoli (+17 %); leta 2010 je bila najnižja na Madagaskarju (–2 %) in najvišja v Bocvani, Kongu in Zimbabveju (+9 %). Leta 2010 je podobno visoko stopnjo rasti izkazala še Zambija (8 %); stopnjo letne rasti v rangi 5–7 % so imeli Gabon, Kenija, DR Kongo, Malavi, Mauritius, Ruanda, Tanzanija, Uganda in Mozambik; gospodarska rast je znašala 2–4 % v Angoli, Burundiju, Južnoafriški republiki, Lesothu, Namibiji in Svazilandu, negativna pa je bila le v že navedenem Madagaskarju. V obdobju 2000–2010 je vidnejši upad stopnje rasti izkazala Angola, vidnejši porast pa so beležili Bocvana, Gabon, Kenija, Kongo, DR Kongo, Malavi, Zambija in Zimbabwe; v drugih državah v regiji je stopnja gospodarske rasti stagnirala ali se le rahlo spremenila, stalno negativna pa je bila na Madagaskarju. *Razmerje med prihodki in izdatki* je bilo leta 2000 najboljše v Gabonu (+22 %) in najslabše v Mozambiku (–142 %); leta 2010 je bilo najboljše v Kongu (+57 %) in najslabše v Bocvani (–32 %). Leta 2000 je večina držav izkazovala negativno plačilno razmerje; balansirano razmerje so izkazali Burundi, Južnoaf. rep. in DR Kongo, pozitivnega pa ob Gabonu le še Bocvana in Kongo. Leta 2010 sta pozitivno razmerje izkazala le Angola in Kongo, balansiranega pa Malavi, Gabon, Ruanda in Svaziland; v vseh drugih državah v regiji je bilo to razmerje negativno.

Zunanji dolg je bil leta 2000 najmanjši v Namibiji in Svazilandu (0,3 mrd USD) in leta 2010 v Svazilandu (0,4 mrd USD), najvišji pa v obeh letih v Južnoaf. rep. (24,1 oziroma 42,1 mrd USD). Leta 2000 je v večini držav Centralne Afrike zunanji dolg obsegal 2,6–6,2 mrd USD; nižji (do 1,7 mrd USD) je bil ob Namibiji in Svazilandu še v Bocvani, Burundiju, Lesothu, Mauritiusu in Ruandi, višji pa ob Južnoaf. rep. še v Angoli in DR Kongu (nad 9,2 mrd USD). Leta 2010 je zunanji dolg v večini držav znašal do 3,0 mrd USD; dolg v obsegu 4,2–8,0 mrd USD so beležili Kenija, Kongo, Mozambik, Tanzanija in Zimbabwe, v obsegu 12,2–17,0 mrd USD pa DR Kongo in Angola. *Zunanja pomoč* je bila leta 2000 najmanjša v Bocvani, Mauritiusu, Gabonu in Svazilandu (manj kot 0,0 mrd

USD) in leta 2010 v Gabonu, Lesothu in Svazilandu (0,1 mrđ USD), najvišja pa v obeh letih v Tanzaniji (1,2 oziroma 2,9 mrđ USD). Leta 2000 je zunanja pomoč v večini držav v regiji znašala do 0,5 mrđ USD; višja je bila ob Tanzaniji še v Mozambiku in Ugandi (0,8–1,2 mrđ USD). Leta 2010 je večinoma znašala še vedno do 0,5 mrđ USD; nekoliko višjo pomoč so tega leta prejeli Južnoaf. rep., Malavi, Ruanda, Zambija in Zimbabve (0,7–1,3 mrđ USD), najvišjo pa ob Tanzaniji še Kenija, Mozambik in Uganda (1,8–2,9 mrđ USD). *Dohodek od turizma* leta 2000 v večini držav v regiji ni presegal 0,3 mrđ USD, znašal 0,6–0,7 mrđ USD na Mauritiusu in v Tanzaniji ter 2,7 mrđ USD v Južnoaf. rep. Leta 2010 je bil najmanjši v DR Kongu in Zambiji (0,1 mrđ USD) in najvišji v Južnoaf. rep. (8,7 mrđ USD); sicer skromen turistični dohodek v obsegu 0,1–0,3 mrđ USD so izkazali DR Kongo, Zambija, Mozambik in Zimbabve, nekoliko višjega (0,5–1,4 mrđ USD) pa Bocvana, Kenija, Madagaskar, Mauritius, Tanzanija in Uganda. Leta 2010 je največ turistov obiskalo Južnoaf. rep. (okrog 10 mio) pred Bocvano, Kenijo, Mozambikom in Zimbabvejem (1,5–2,2 mio). V obdobju 2000–2010 so vidnejši porast v turističnem dohodku izkazale Južnoaf. rep., Kenija in Uganda.

Delež nepismenih je bil leta 2000 najmanjši v Zimbabveju (11 %) in največji v Angoli (58 %), leta 2010 pa najmanjši v Južnoafriški rep. (7 %) in najvišji v Mozambiku (44 %). Ta delež je v obravnavanem obdobju močno upadel (za več kot 20 odstotnih točk) v Angoli in Gabonu, med 10 in 20 odstotnih točk pa v Burundiju in Mozambiku; v drugih državah regije je bil upad manjši od 10 odstotnih točk, medtem ko je v Kongu, Madagaskarju, Ruandi, Svazilandu in Zimbabveju ta delež stagniral. Leta 2010 je delež nepismenih znašal 7–13 % v Gabonu, Južnoafriški rep., Keniji, Lesothu, Mauritiusu, Namibiji in Zimbabveju; 15–19 % nepismenih je bilo v Bocvani, Kongu, Svazilandu in Zambiji; 25–35 % v Angoli, Burundiju, DR Kongu, Madagaskarju, Malaviju, Ruandi, Tanzaniji in Ugandi ter 44 % v Mozambiku. *Število zdravnikov na tisoč prebivalcev* je bilo najmanjše leta 2000 v Tanzaniji (pod 0,0) in leta 2010 v Mozambiku in Tanzaniji (še vedno pod 0,0), najvišje pa v obeh letih na Mauritiusu (0,9 oziroma 1,2). V obravnavanem obdobju je to število v vseh državah v regiji stagniralo ali se le rahlo povečalo, tako da leta 2010 v večini držav ni bilo višje od 0,4 zdravnikov na tisoč prebivalcev; ob Mauritiusu je v pozitivnem smislu izstopala le Južnoaf. rep. (0,8). *Poraba BDP za izobraževanje* je bila leta 2000 najmanjša v Tanzaniji (2,1 %) in največja v Zimbabveju (11,0 %), leta 2010 pa je bila najmanjša v Zambiji (0,8 %) in najvišja v Lesothu (13,1 %). Tega leta se je poraba za izobraževanje v večini držav v regiji gibala v razponu 4,6–8,3 %; nižja je bila ob Zambiji še v Angoli, Gabonu, Kongu, Madagaskarju, Mauritiusu in Ugandi (0,8–3,2 %), višja

pa le v Lesothu. Ta poraba je v obdobju 2000–2010 upadla v Angoli, Kongu, Madagaskarju, Zambiji in Zimbabveju in porasla v Burundiju in Tanzaniji; drugje je stagnirala ali se le rahlo spremenila. Statistika glede porabe BDP za socialo ni dovolj konsistentna, da bi omogočala neko časovno primerjavo, pri *porabi za zdravstvo* pa opazimo, da je bila ta leta 2000 najmanjša v DR Kongu (1,5 %) in največja v Južnoaf. rep. (8,8 %), leta 2010 pa najmanjša v Keniji (1,5 %) in največja v Bocvani (8,2 %). V tem času je poraba za zdravstvo večinoma upadla, izraziteje v Južnoaf. rep., Keniji, Malaviju, Ugandi in Zambiji; manjši porast sta izkazali Angola in Bocvana, večjega pa DR Kongo in Lesotho. Leta 2010 je znašala poraba za zdravstvo 1,5–2,8 % v Gabonu, Keniji, Kongu, Madagaskarju, Mauritiusu, Ugandi in Zambiji, 3,4–4,9 % v Angoli, Južnoaf. rep., DR Kongu, Malaviju, Mozambiku, Namibiji, Ruandi, Svazilandu, Tanzaniji in Zimbabveju ter 5,6–8,2 % v Bocvani, Burundiju in Lesothu.

Število *avtomobilov* na tisoč prebivalcev je bilo leta 2000 najmanjše v Ruandi (komaj 1) in najvišje na Mauritiusu (220), leta 2010 pa najmanjše v Tanzaniji (še vedno le 1) in najvišje tokrat v Ruandi (207). Večina držav v regiji je izkazala v tem času stagnacijo ali le manjše spremembe tega števila; večji porast sta beležili Bocvana in Ruanda, upad pa Mauritius. Leta 2010 je gostota avtomobilov v večini južnoafriških držav znašala le med 1 in 9; nekoliko višja je bila v Gabonu, Namibiji, Svazilandu, Zambiji in Zimbabveju (14–42), najvišja pa ob Ruandi še v Bocvani, Južnoaf. rep. in na Mauritiusu (66–103). *Mobilni telefoni* so bili leta 2000 najmanj razširjeni v Burundiju in DR Kongu (samo 3 na tisoč preb.) in najbolj v Južnoaf. rep. in na Mauritiusu (252), leta 2010 pa najmanj v Burundiju (137) in najbolj v Bocvani (1178). Očitno je v tem obdobju prišlo povsod do velika porasta uporabe tega komunikacijskega sredstva, sicer pa je v večini držav Južne Afrike razširjenost mobilnih telefonov znašala do 500 na tisoč prebivalcev; višjo (600–1200) so imeli Bocvana, Gabon, Južnoaf. rep., Kenija, Kongo, Mauritius, Namibija, Svaziland in Zimbabve. Število *računalnikov* na tisoč prebivalcev je bilo leta 2000 najmanjše v Svazilandu (0) in najvišje na Mauritiusu (109), leta 2010 pa najmanjše v DR Kongu (še vedno le 0) in najvišje v Namibiji (239). V obdobju 2000–2010 je v večini držav prišlo do porasta tega števila, posebej v Angoli, Mozambiku, Namibiji, Svazilandu, Ugandi in Zimbabveju; stagnacijo ali manjše spreminjanje tega števila so izkazali Južnoaf. rep., Kongo, Malavi in Zambija. Leta 2010 je v večini držav v regiji prišlo na tisoč prebivalcev do 15 računalnikov; okrog 35–85 v Bocvani, Gabonu, Južnoaf. rep., Svazilandu in Zimbabveju ter med 175 in 250 na Mauritiusu in v Namibiji.

Jugozahodna Azija

V Jugozahodni Aziji je bil tako leta 2000 kot 2010 *delež urbanega prebivalstva* najnižji v Afganistanu (okrog 23 %), najvišji pa v Kuvajtu (okrog 97 %). Med najmanj urbanizirane države te makroregije sodi ob Afganistanu še Jemen (25–32 % urbanega preb.); med 50 % in 57 % preb. živi v mestih v Azerbajdžanu, Gruziji in Siriji; med 60 in 75 % prebivalstva obsegajo mesta v Armeniji, Iraku, Iranu, Omanu in Turčiji; med 85 % in 92 % v Izraelu, Jordaniji, Libanonu, Saudski Arabiji in Združenih arabskih emiratih; med 95 % in 100 % pa ob Kuvajtu še v Katarju. V glavnem je delež urbanega prebivalstva v vseh državah makroregije v obravnavanem obdobju stagniral, le v Iranu, Jemnu in Turčiji je vidneje porasel (za 7–11 odstotnih točk).

Delež mladega prebivalstva (do 15 let) je bil v obeh letih najvišji v Jemnu (okrog 45 % vsega prebivalstva), najmanjši pa v Gruziji (19 % oziroma 16 %). V večini držav te makroregije je delež mladega prebivalstva v obravnavanem obdobju stagniral na ravni okrog 42–47 % v Afganistanu in Jemnu, okrog 36–41 % v Jordaniji, Iraku in Siriji, okrog 22–28 % v Izraelu, Katarju, Kuvajtu, Libanonu in Turčiji ter na ravni okrog 15–20 % v Armeniji in Gruziji. Do vidnejšega upada te skupine prebivalstva je prišlo v Omanu in Saudski Arabiji (za 10–12 odstotnih točk) ter Azerbajdžanu, Iranu in Združenih arabskih emiratih (za 6–8 odstotnih točk). *Delež starejšega prebivalstva* (nad 60 let) je bil leta 2000 najmanjši v Iraku, Jemnu, Kuvajtu in Omanu (samo 4 % vsega prebivalstva) in najvišji v Gruziji (18 %); leta 2010 pa najmanjši v Združenih arabskih emiratih (komaj 2 %) in najvišji ponovno v Gruziji (21 %). V splošnem se je delež te skupine prebivalstva v obravnavanem obdobju ohranil na ravni 3–7 % v Afganistanu, Iraku, Iranu, Jemnu, Jordaniji, Katarju, Kuvajtu, Omanu, Saudski Arabiji in Siriji, na ravni 9–15 % v Armeniji, Azerbajdžanu, Izraelu, Libanonu in Turčiji ter na ravni okrog 20 % v Gruziji. Do vidnejšega zmanjševanja deleža starejšega prebivalstva je med letom 2000 in 2010 prišlo le v Združenih arabskih emiratih (od 6 % na zgolj 2 %). *Indeks ostarelosti* je bil leta 2000 najnižji v Jemnu in leta 2010 v Afganistanu (v obeh primerih je znašal le 9), najvišji pa je bil v obeh letih v Gruziji, kjer je porasel od 95 na 130. Med letoma 2000 in 2010 je prišlo do pomladitve prebivalstva oziroma do manjšega upada indeksa ostarelosti v Združenih arabskih emiratih (od 21 na 10) in v Katarju (od 20 na 14), sicer pa je ta indeks v obravnavanem obdobju stagniral v večini držav te makroregije: na ravni vrednosti 10–15 v Afganistanu, Iraku, Jemnu, Kuvajtu, Saudski Arabiji in Siriji, na ravni vrednosti okrog 30 v Turčiji, na ravni vrednosti 50 v Izraelu in na ravni vrednosti 70 v Armeniji. Do vidnejšega porasta indeksa pa je prišlo v Gruziji in Libanonu (od 35 na 52).

Skupna letna rast prebivalstva je v Jugozahodni Aziji bila tako leta 2000 kot 2010 najnižja v Gruziji, ki je tudi edina država, ki je v obravnavanem obdobju beležila negativno rast (−0,9 % leta 2000 in −1,3 % leta 2010); najvišjo rast so imeli leta 2000 Združeni arabski emirati (4,6 %), leta 2010 pa Katar (kar 10,3 %). Z izjemo izrednega porasta stopnje letne rasti v Katarju (od okrog 3 % na okrog 10 %) in manjšega v Siriji (od okrog 2,5 % na okrog 3,5 %), je ostala letna stopnja rasti v makroregiji skoraj nespremenjena in se je večinoma gibala med 2 % in 4,5 %, razen v Armeniji, Azerbajdžanu, Iranu, Libanonu in Turčiji, kjer je ostala na ravni 0–1,5 %. *Fertilnost* (srednje število otrok na žensko v fertilni dobi) je bila tako leta 2000 kot 2010 najmanjša v Gruziji (okrog 1,5), najvišja pa leta 2000 v Jemnu (7,0) in leta 2010 v Afganistanu (6,5). V obdobju 2000–2010 je prišlo do vidnejšega upada stopnje fertilnosti v Omanu in Saudski Arabiji (od okrog 6 na okrog 3 otroke na žensko), Jemnu (od okrog 7 na okrog 5,5), v manjši meri pa še v Iraku (od 5 na 4) ter Katarju, Kuvajtu in Združenih arabskih emiratih (od okrog 3–3,5 na okrog 2–2,5). Sicer je stopnja fertilnosti stagnirala na ravni 3 do 3,5 otroka na žensko v Jordaniji ter na ravni 1,5–2,5 v drugih državah makroregije.

Stopnja *natalitete* je bila leta 2000 najnižja v Armeniji (9 promilov) in najvišja v Jemnu (43 promilov); leta 2010 pa je bila najnižja v Katarju (12 promilov) in najvišja v Afganistanu (46 promilov). V obdobju 2000–2010 je nataliteta stagnirala na ravni 18–22 promilov v Iranu in Izraelu ter na ravni 32 promilov v Siriji; do porasta natalitete je prišlo zlasti v Afganistanu (od 41 na 46 promilov) in Armeniji (od 9 na 14 promilov), v manjši meri pa še v Azerbajdžanu (od 14 na 17) in Gruziji (od 12 na 14); do izrazitejšega upada natalitete je prišlo v Omanu in Saudski Arabiji (od okrog 37–38 na okrog 20–23 promilov), v manjši meri pa tudi v Jemnu (od 43 na 37 promilov) ter v Kuvajtu, Libanonu in Turčiji (od okrog 20–22 na okrog 16–17 promilov). Stopnja *mortalitete* je bila tako v letu 2000 kot 2010 najvišja v Afganistanu (17,7 oziroma 19 promilov), najmanjša pa leta 2000 v Kuvajtu (2,5 promilov) in leta 2010 v Združenih arabskih emiratih (samo 1,5 promilov). Pri tem demografskem kazalcu je v obravnavanem obdobju prišlo do stagnacije na ravni 4–7 promilov v Azerbajdžanu, Iraku, Iranu, Izraelu, Jordaniji, Libanonu, Turčiji in Siriji ter na ravni okrog 2 promilov v Kuvajtu. Do porasta mortalitete je prišlo le v Armeniji (od 6,5 na 8,5 promilov), drugje pa je ta kazalec upadel: v večji meri v Gruziji (od 14 na 11 promilov) in Jemnu (od 10 na 7 promilov), v manjši meri pa v Saudski Arabiji (od 6 na 4 promile) ter v Katarju, Omanu in Združenih arabskih emiratih (od 4–4,5 na 1,5–2 promila). Stopnja *naravne rasti* je bila le leta 2000 negativna v Gruziji (za 3 promile), sicer pa je leta 2000 znašala več kot 30 promilov v Jemnu, Omanu in Saudski Arabiji, več kot 20 promilov v Afganistanu, Iraku, Jordaniji in Siriji ter več kot 10 promilov v Iranu, Izraelu,

Katarju, Kuvajtu, Libanonu, Turčiji in Združenih arabskih emiratih. Leta 2010 se je stopnja naravne rasti ohranila na več kot 30 promilih v Jemnu, na več kot 20 promilih v Afganistanu, Iraku, Jordaniji in Siriji ter na več kot 10 promilih v Azerbajdžanu, Iranu, Izraelu, Kuvajtu, Omanu, Saudski Arabiji, Turčiji in Združenih arabskih emiratih.

Razponi *pričakovane življenjske dobe* so ostali v Jugozahodni Aziji med letom 2000 in 2010 skoraj nespremenjeni, saj so se pri moških gibali med najmanj 45 oziroma 47 let v Afganistanu in največ 77–79 let v Izraelu; pri ženskah med najmanj 45–46 let v Afganistanu in največ 81–83 let v Izraelu. Skratka, območje je izkazalo glede tega kazalca določeno stagnacijo, predvsem pa velika notranja nesorazmerja. V obdobju 2000–2010 je prišlo pri moškem prebivalstvu do nekoliko opaznejšega porasta pričakovane življenjske dobe v Katarju in Siriji (od okrog 68–70 na okrog 73–75 let), sicer pa se je ta gibala v razponu 60–65 v Jemnu, 65–70 let v Azerbajdžanu, Gruziji, Iraku, Iranu, Jordaniji, Libanonu in Turčiji, 70–75 let v Armeniji, Kuvajtu, Omanu in Saudski Arabiji ter v razponu 75–80 let v Izraelu in Združenih arabskih emiratih. Pri ženskem prebivalstvu je za obravnavano obdobje opaziti celo manjše nazadovanje v trajanju življenjske dobe v Azerbajdžanu in Gruziji (od okrog 75–77 na okrog 73–75 let), nekoliko izrazitejše izboljšanje pa v Jemnu (od 62 na 66 let), Iraku (od 68 na 72 let), v Jordaniji in Turčiji (od 71 na 75 let) ter Omanu (od 74 na 78 let), še zlasti pa v Siriji (od 70 na 77 let). V Iranu, Libanonu in Saudski Arabiji je ostala pri ženskah pričakovana življenjska doba na ravni 70–75 let, v Armeniji, Katarju, Kuvajtu in Združenih arabskih emiratih na ravni 75–80 let ter v Izraelu na ravni 80–85 let.

Glede *umrljivosti otrok do enega leta starosti in mater ob porodu* (oboje v promilih) opazimo, da sta tako leta 2000 kot 2010 izkazala najnižjo stopnjo smrtnosti pri otrocih Izrael (6 oziroma 4 promile), najvišjo pa Afganistan (kar 257 oziroma 199 promilov). V obravnavanem obdobju je stopnja otroške smrtnosti stagnirala na ravni 8–12 promilov v Kuvajtu, Omanu in Združenih arabskih emiratih ter na ravni okrog 30 promilov v Gruziji. Povsod drugje je prišlo do relativnega upada otroške smrtnosti: v večji meri v Iraku (od 133 na 44 promilov), Azerbajdžanu (od 96 na 34 promilov) in Jemnu (od 107 na 66 promilov), v manjši meri pa v Afganistanu, Turčiji (od 46 na 20 promilov), Jordaniji (od 40 na 25 promilov), Iranu (od 42 na 31 promilov), Libanonu (od 32 na 12 promilov) in Siriji (od 28 na 16 promilov). Smrtnost porodnic je bila leta 2000 najnižja v Združenih arabskih emiratih (0,0 promila), leta 2010 pa najnižja v Izraelu, Katarju, Kuvajtu in Združenih arabskih emiratih (0,1 promila), najvišja pa leta 2000 v Jemnu (3,5 promila) ter leta 2010 v Afganistanu (kar 14 promilov), kjer za leto 2000 ni bilo na voljo ustreznih podatkov. Sicer je ta kazalec v obravnavanem obdobju v

večini držav jugozahodne azijske makroregije stagniral na kar nizki ravni 0–0,5 promilov; do izrazitejšega upada smrtnosti porodnic je prišlo zlasti v Iraku (od 3 na 0,8 promila), a tudi v Jemnu (od 3,5 na 2,1 promila) ter Libanonu in Turčiji (od okrog 1–1,3 promila na okrog 0,2–0,3 promila).

Ne glede na razlike v velikosti držav lahko opazimo, da se razponi v vrednosti BDP v obdobju 2000–2010 povečujejo. Tako leta 2000 kot 2010 je bila vrednost BDP v mrd USD najmanjša v Armeniji (2,3 oziroma 8,9) ter največja leta 2000 v Saudski Arabiji (184,3) in leta 2010 v Turčiji (606,9). Z izjemo slednjega lahko ostale države jugozahodne Azije razdelimo po vrednosti BDP v tri skupine: tiste, kjer je ta znašala leta 2010 le 9–13 mrd USD (Armenija, Afganistan in Gruzija), tiste z vrednostjo BDP 25–60 mrd USD (Azerbajdžan, Irak, Jemen, Jordanija, Libanon, Oman in Sirija) ter tiste, kjer je ta znašala 120–385 mrd USD (Iran, Izrael, Katar, Kuvajt, S. Arabija in Združeni arabski emirati). V obdobju 2000–2010 se je BDP povečal za šestkrat ali več v Azerbajdžanu, Iraku in Katarju, za približno štirikrat v Armeniji, Kuvajtu in Združenih arabskih emiratih, za približno trikrat v Gruziji, Iranu, Jemnu in Turčiji ter za približno dvakrat v ostalih državah regije. Še večje razlike je zaznati v razponu vrednosti BDP/preb. (v USD), ki je bil tako leta 2000 kot 2010 najmanjši v Afganistanu (280 oziroma 515), najvišji pa v Katarju (27.900 oziroma 76.150 USD). Sicer so BDP/preb. v vrednosti 500–3000 USD imeli leta 2010 poleg Afganistana še Armenija, Gruzija, Irak, Jemen in Sirija, v vrednosti 4.500–10 tisoč USD Azerbajdžan, Iran, Jordanija, Libanon in Turčija, v vrednosti 17–30 tisoč USD Izrael, Oman in S. Arabija ter v nadpovprečnih vrednostih 36–76 tisoč USD ob Katarju še Kuvajt in Združeni arabski emirati. Večinoma so v obravnavanem obdobju vrednosti BDP/preb. porasle povsod za vsaj dvakrat, za štirikrat in več pa v Armeniji, Azerbajdžanu, Gruziji, Iraku in Turčiji.

Prispevek primarnega sektorja v strukturi BDP je bil tako leta 2000 kot 2010 najmanjši v Katarju in Kuvajtu (obakrat zgolj 0 %) in največji v Afganistanu (64 % oziroma 37 %). Leta 2010 je v ostalih državah v regiji odpadlo na primarni sektor večinoma do 10 % vrednosti BDP; višje deleže so imele poleg Afganistana še Armenija in Sirija (18–21 %). Vidnejši upad pomena primarnega sektorja v sestavi BDP (nad 10 odstotnih točk) so imeli v obdobju 2000–2010 Afganistan, Armenija, Azerbajdžan, Gruzija, Irak in Iran; drugje je bil upad manjši. Prispevek sekundarnega sektorja k BDP je bil v območju prav tako dokaj neenakomeren; leta 2000 je bil najmanjši v Iraku (samo 1 %) in največji v Katarju (68 %), leta 2010 pa najmanjši v Libanonu (18 %) in največji v Azerbajdžanu (64 %). Leta 2010 se je ta delež gibal v razponu 18–35 % v Afganistanu, Armeniji, Gruziji, Izraelu, Jordaniji, Libanonu, Siriji in Turčiji, v razponu 42–55 % v Iranu, Jemnu, Kuvajtu in Združenih arabskih emiratih ter v razponu 60–65 % v Azerbajdžanu, Iraku,

Katarju, Omanu in S. Arabiji. Za obdobje 2000–2010 je za večino držav v regiji značilna stagnacija ali rahel porast tega deleža; do velikega porasta je prišlo v Azerbajdžanu, Iraku in Iranu, do upada (v višini do okrog 10 odstotnih točk) pa v Izraelu, Jemnu, Katarju in Libanonu. Podobno je bilo pri terciarnem sektorju, ki je leta 2000 najmanj prispeval k skupnemu BDP v Afganistanu (16 %) in največ v Jordaniji (73 %), leta 2010 pa najmanj v Azerbajdžanu (30 %) in največ v Izraelu (77 %). Leta 2010 je terciarni sektor obsegal 30–39 % BDP v Afganistanu, Azerbajdžanu, Iraku, Katarju, Omanu in S. Arabiji, 44–48 % v Armeniji, Iranu, Jemnu, Kuvajtu, Siriji in Združenih arabskih emiratih ter nad 65 % v Gruziji, Izraelu, Jordaniji, Libanonu in Turčiji. Njegov delež je v obdobju 2000–2010 stagniral v Iranu, Kuvajtu, Siriji in Združenih arabskih emiratih, izkazal manjši porast v Armeniji, Katarju, Libanonu in Turčiji in večji porast (za več kot 10 odstotnih točk) v Afganistanu, Gruziji, Izraelu in Jemnu. Po drugi strani so izkazale manjši upad deleža terciarnega sektorja (med 5 in 10 odstotnih točk) Jordanija, Oman in S. Arabija, večjega pa Azerbajdžan in Irak.

V *strukturi aktivnih* je bil tako leta 2000 kot 2010 primarni sektor najbolj zastopan v Afganistanu (68 % oziroma 70 %), najmanj pa leta 2000 v Kuvajtu (celo 0 %) in leta 2010 še v Katarju, Jordaniji in Izraelu, kjer je bilo v primarnem sektorju zaposlenih le 2 % aktivnih. Sicer je ta sektor leta 2010 v drugih državah obsegal do 10 % aktivnih v S. Arabiji, Združenih arabskih emiratih, Libanonu in Omanu, 15–25 % v Iraku, Iranu, Siriji in Turčiji ter okrog 35–55 % v Armeniji, Azerbajdžanu, Gruziji in Jemnu. Manjši porast aktivnih v primarnem sektorju je izkazal v obdobju 2000–2010 samo Irak, sicer je bila za večino držav v regiji značilna stagnacija. Manjši upad sta zabeležila Iran in S. Arabija, večjega pa Jemen, Sirija in Turčija. Najmanj aktivnih v sekundarnem sektorju je imel tako leta 2000 kot 2010 Afganistan (6 % oziroma 5 %), največ pa leta 2000 Oman (39 % – omeniti velja, da tega leta ni bilo na voljo podatkov za Katar) in leta 2010 Katar (52 %). Leta 2010 je v večini držav v regiji delovalo v sekundarnem sektorju 14–20 % aktivnih; manj aktivnih v tem sektorju (5–10 %) je izkazala poleg Afganistana še Gruzija, sicer pa je obsegal 23–33 % aktivnih v Iranu, Siriji, Turčiji in Združenih arabskih emiratih ter 44–52 % v Katarju in Omanu. V obdobju 2000–2010 je večina držav izkazala stagnacijo tega deleža; manjši porast (med 5 in 10 odstotnih točk) so imeli Kuvajt, Oman in Sirija, do večjega upada (nad 10 odstotnih točk) pa je prišlo v Združenih arabskih emiratih in S. Arabiji. Delež aktivnih v terciarnem sektorju je bil v obeh obravnavanih letih spet najmanjši v Afganistanu (27 % oziroma 25 %), največji pa v Kuvajtu (kar 92 % oziroma 84 %). Glede tega deleža so se države v Jugozahodni Aziji leta 2010 delile v tri skupine: najmanj aktivnih v terciarnem sektorju sta imeli ob že omenjenem Afganistanu

še Armenija in Gruzija (25–40 %), nekoliko več Azerbajdžan, Irak, Iran, Jemen, Katar, Oman, Sirija in Turčija (45–60 %), največ pa Izrael, Jordanija, Kuvajt, Libanon, S. Arabija in Združeni arabski emirati (nad 73 %). V večini držav v regiji je delež aktivnih v terciarnem sektorju v obdobju 2000–2010 stagniral; do manjšega upada je prišlo v Iraku in Kuvajtu, do manjšega porasta v Iranu in Jordaniji, do večjega porasta (nad 10 odstotnih točk) pa v Jemnu, S. Arabiji, Siriji, Turčiji in Združenih arabskih emiratih.

Podobno kot v ustvarjenem BDP, je v regiji opaziti zelo velik razpon v *vrednosti izvoza*. Ta je bila tako leta 2000 kot 2010 daleč najmanjša v Afganistanu (komaj 0,2 oziroma 0,4 mrđ USD) in največja v S. Arabiji (73 oziroma 254 mrđ USD). Leta 2010 so ob Afganistanu izkazali najnižje vrednosti izvoza (do 10 mrđ USD) še Armenija, Gruzija, Libanon, Jordanija in Jemen; izvoz je znašal 14–38 mrđ USD v Siriji, Omanu in Azerbajdžanu, 53–115 mrđ USD v Iraku, Iranu, Izraelu, Katarju, Kuvajtu in Turčiji, največ (235–255 mrđ USD) pa v Združenih arabskih emiratih in S. Arabiji. V obdobju 2000–2010 se je vrednost izvoza povečala kar za več kot desetkrat v Azerbajdžanu, za štirikrat do šestkrat v Gruziji, Iranu, Katarju, Kuvajtu, Libanonu, S. Arabiji in Združenih arabskih emiratih, za približno trikrat v Iraku, Jemnu, Jordaniji, Omanu, Siriji in Turčiji ter za približno dvakrat v ostalih državah v regiji. V Azerbajdžanu, Iraku, Iranu, Katarju, Kuvajtu, Omanu, S. Arabiji in Združenih arabskih emiratih je bil izvoz stalno višji od uvoza, medtem ko je bila trgovinska bilanca stalno deficitarna v ostalih državah, pri čemer se je izvozna sposobnost najbolj zmanjšala v Siriji in Jemnu, ki sta prešla iz trgovinskega suficita v deficit. *Produkcija električne energije* je bila v regiji tako leta 2000 kot 2010 najmanjša v Afganistanu (samo 0,4 oziroma 0,8 mrđ kWh) in največja v Iranu (124,6 oziroma 201,7 mrđ kWh). Razen v Armeniji in Iraku, je proizvodnja povsod porasla; še najbolj izrazito v Iranu, Jemnu, Jordaniji, Omanu in Združenih arabskih emiratih. Leta 2010 je znašala v dobršnem delu držav do 23 mrđ kWh, v Iraku, Izraelu, Kuvajtu, Siriji in Združenih arabskih emiratih 35–80 mrđ kWh ter v Iranu, S. Arabiji in Turčiji 185–200 mrđ kWh.

Stopnja *letne rasti BDP* je bila leta 2000 najmanjša v Izraelu (–1,5 %) in najvišja v Iraku (10 %); leta 2010 je bila najnižja v Iraku in Iranu (1 %) in najvišja v Katarju (16 %). Leta 2010 je še največ držav v regiji izkazalo stopnjo rasti v rangi 1–3 %; nekoliko višja je bila rast v Azerbajdžanu, Gruziji, Izraelu, Omanu in S. Arabiji (4–6 %), izrazitejša pa poleg Katarja še v Afganistanu, Jemnu, Libanonu in Turčiji (8 %). V obdobju 2000–2010 so vidnejši upad stopnje rasti izkazali Armenija, Azerbajdžan, Irak, Iran in Jordanija, vidnejši porast pa Afganistan, Gruzija, Izrael, Jemen, Katar, Kuvajt, Libanon, S. Arabija, Turčija in Združeni arabski emirati. *Razmerje med prihodki in izdatki* je bilo leta 2000 najboljše v

Kuvajtu (+70 %) in najslabše v Libanonu (−82 %); leta 2010 je bilo najboljše v Katarju (+59 %) in najslabše v Iranu (−30 %). Leta 2000 so balansirano razmerje izkazali Gruzija, Irak, Iran, Sirija in Združeni arabski emirati; negativno bilanco so imeli Armenija, Izrael, Jemen, Jordanija, Katar, Libanon, Oman in Turčija, pozitivno pa Azerbajdžan in Kuvajt. Leta 2010 so pozitivno razmerje izkazali Afganistan, Irak, Katar, Kuvajt, Oman in Sirija, balansiranega pa Armenija, Azerbajdžan in Gruzija, medtem ko je bilo v ostalih državah v regiji to razmerje negativno. *Zunanji dolg* je leta 2000 izkazal v S. Arabiji, Katarju in Združenih arabskih emiratih vrednost nič; brez dolga so te države ostale tudi leta 2010, ko sta se jim pridružila Izrael in Kuvajt, medtem ko je najvišji dolg tako leta 2000 kot 2010 imela Turčija (nad 115 oziroma 250 mrđ USD). Leta 2010 je v večini držav Jugozahodne Azije zunanji dolg obsegal do 7 mrđ USD, znašal 15–25 mrđ USD v Iranu in Libanonu ter okrog 55 mrđ USD v Iraku. *Zunanje pomoči* niso prejemale leta 2000 Katar, Kuvajt, S. Arabija in Združeni arabski emirati; njim se je leta 2010 pridružil še Izrael, ki je leta 2000 prejel najvišjo zunanjo pomoč v regiji (0,8 mrđ USD), medtem ko je postal leta 2010 največji prejemnik pomoči Afganistan (6,1 mrđ USD). Leta 2000 je zunanja pomoč v večini držav v regiji znašala do 0,4 mrđ USD, leta 2010 pa večinoma do 0,2 mrđ USD; višjo so tega leta prejemale Gruzija, Libanon, Jemen in Jordanija (0,5–0,9 mrđ USD) ter poleg Afganistana še Irak in Turčija (1,4–2,8 mrđ USD). Za dobršen del držav v regiji ni na voljo podatkov o turističnih tokovih, sicer pa je bil po razpoložljivih virih *dohodek od turizma* tako v letu 2000 kot 2010 najmanjši v Jemnu (0,1 oziroma 0,5 mrđ USD) in največji v Turčiji (8,9 oziroma 24,6 mrđ USD). Leta 2010 je ta dohodek znašal 6,7–7,4 mrđ USD v Libanonu, S. Arabiji in Združenih arabskih emiratih ter 2,2–4,3 mrđ USD v Iranu, Izraelu, Jordaniji in Siriji. Istega leta je največ turistov prav tako obiskalo Turčijo (okrog 26 mio), kateri po obisku sledijo S. Arabija, Sirija in Združeni arabski emirati (6–11 mio), medtem ko je ostale države, ki so beležile turistični dohodek, obiskalo 2–4 mio turistov.

Delež nepismenih je bil leta 2000 najmanjši v Azerbajdžanu (po uradni statistiki celo 0 %) in največji v Afganistanu (63 %), leta 2010 pa najmanjši v Armeniji, Azerbajdžanu in Gruziji (0–1 %) in najvišji spet v Afganistanu (kar 72 %). Leta 2010 je bil torej ta delež najnižji v kavkaških državah, ki so nekoč sodile pod SZ, znašal do 3–7 % v Izraelu, Jordaniji, Katarju, Kuvajtu in Turčiji; 10–15 % v Iranu, Libanonu in Saudski Arabiji, 19–22 % v Iraku, Omanu, Siriji in Združenih arabskih emiratih, 36 % v Jemnu ter 72 % v Afganistanu. Izrazitejši upad deleža nepismenih (nad 10 odstotnih točk) so zabeležili Irak, Jemen in Katar; drugje je bil upad manjši, medtem ko je do porasta tega deleža prišlo v Afganistanu. *Število zdravnikov na tisoč prebivalcev* je bilo tako leta 2000 kot 2010 najmanjše

v Afganistanu (komaj 0,1 oziroma 0,2) in največje v Gruziji (4,4 oziroma 4,6). V tem obdobju je večina držav zabeležila porast števila zdravnikov, posebej Armenija, Katar in Libanon, medtem ko je v Azerbajdžanu, Iranu in Kuvajtu to število stagniralo. Po drugi strani je v Izraelu prišlo do manjšega, v S. Arabiji pa do večjega upada števila zdravnikov. Leta 2010 se je to število gibalo v razponu 0,2–0,9 zdravnika na tisoč prebivalcev v Afganistanu, Iraku, Iranu, Jemnu in S. Arabiji, v razponu 1,5–1,9 v Kuvajtu, Omanu, Siriji, Turčiji in Združenih arabskih emiratih ter v razponu 2,5–4,6 v Armeniji, Azerbajdžanu, Gruziji, Izraelu, Jordaniji, Katarju in Libanonu. *Poraba BDP za izobraževanje* je bila tako leta 2000 kot 2010 najmanjša v Združenih arabskih emiratih (1,8 % oziroma 1,2 %), najvišja pa leta 2000 v Jordaniji (10,7 %) in leta 2010 v Izraelu (5,9 %). V tem času je poraba porasla le v Armeniji in Siriji ter stagnirala v Iranu in Libanonu; povsod drugod je upadla, še posebej v Iraku, Izraelu, Jemnu, Jordaniji, Turčiji in S. Arabiji. Leta 2010 se je poraba za izobraževanje gibala v razponu 1,2–1,8 % v Afganistanu, Libanonu in Združenih arabskih emiratih, v razponu 2,8–3,8 % v Armeniji, Azerbajdžanu, Gruziji, Iraku, Katarju, Kuvajtu in Turčiji ter v razponu 4,5–5,9 % v Iranu, Izraelu, Jemnu, Jordaniji, Omanu, S. Arabiji in Siriji. Statistika glede porabe BDP za socialo ni dovolj konsistentna, da bi omogočala neko časovno primerjavo, pri *porabi za zdravstvo* pa opazimo, da je bila ta leta 2000 najmanjša v Afganistanu (1,0 %) in največja v Izraelu (10,9 %), leta 2010 pa najmanjša v Siriji (0,9 %) in največja v Jordaniji (6,0 %). V tem času je poraba za zdravstvo povsod vidneje upadla, razen v Afganistanu, kjer je porasla, ter v Omanu in Turčiji, kjer je stagnirala. Leta 2010 je znašala v večini držav Jugozahodne Azije 1,4–2,9 % ter 3,3–6,0 % v Izraelu, Jordaniji, Libanonu, S. Arabiji in Turčiji.

Število *avtomobilov* na tisoč prebivalcev je bilo leta 2000 najmanjše v Afganistanu (komaj 1) in leta 2010 v Iranu (samo 14), najvišje pa v obeh letih v Kuvajtu (307 oziroma 301). Leta 2010 so najmanjšo gostoto avtomobilov imeli poleg Afganistana in Irana še Irak, Jemen in Sirija (14–30), nekoliko višjo glavnina držav v regiji (65–115), najvišjo pa ob Kuvajtu še Katar, Izrael in Libanon (240–300). V obravnavanem obdobju so izrazitejši porast števila avtomobilov izkazali Afganistan, Azerbajdžan, Gruzija, Sirija in Turčija; v Jemnu, Iraku, Katarju, Kuvajtu in S. Arabiji je to število stagniralo, upadlo pa v Iranu, Jordaniji, Libanonu, Omanu in Združenih arabskih emiratih. *Mobilni telefoni* so bili leta 2000 najmanj razširjeni v Armeniji (komaj 6 na tisoč preb.) in najbolj v Izraelu (808), medtem ko izkazujeta za leto 2010 najmanjšo gostoto Afganistan (414) in najvišjo S. Arabija (1879). Očitno je v tem obdobju prišlo povsod do velika porasta uporabe tega komunikacijskega sredstva, sicer pa se države Jugozahodne Azije glede razširjenosti mobilnih telefonov delijo v

dve skupini: v prvi znaša gostota 400–1000 (Afganistan, Jemen, Azerbajdžan, Gruzija, Irak, Iran, Libanon, Sirija in Turčija), v drugi pa 1100–1880 (Armenija, Izrael, Jordanija, Kuvajt, Oman, S. Arabija in Združeni arabski emirati). Tako leta 2000 kot 2010 je bilo najmanj *računalnikov* na tisoč prebivalcev v Jemnu (2 oziroma 28) in največ v Izraelu (245 oziroma 1225). Kar za nekaj držav v regiji ni na voljo ustreznih podatkov, sicer pa je v večini držav opazen precejšen porast v številu računalnikov, posebej v S. Arabiji; izjemo predstavlja Katar, kjer to število stagnira. Leta 2010 je še največ držav beležilo do 170 računalnikov na tisoč prebivalcev; 270–350 jih je imelo v Gruziji in Združenih arabskih emiratih, med 700 in 1225 pa v S. Arabiji in Izraelu.

Centralna Azija

V Centralni Aziji je bil tako leta 2000 kot 2010 *delež urbanega prebivalstva* najnižji v Tadžikistanu (okrog 28 %), najvišji pa v Mongoliji (okrog 60 %). Med najmanj urbanizirane države te makroregije sodita ob Tadžikistanu še Kirgizistan in Uzbekistan (do 35 % urbanega preb.); med 45 in 50 % preb. živi v mestih v Turkmenistanu, med 56 in 62 % prebivalstva pa obsegajo mesta ob Mongoliji še v Kazahstanu. V glavnem je delež urbanega prebivalstva v vseh državah makroregije v obravnavanem obdobju stagniral.

Delež mladega prebivalstva (do 15 let) je bil v obeh letih najvišji v Tadžikistanu (40 % oziroma 34 %), najmanjši pa v Kazahstanu (26 % oziroma 22 %). V večini držav te makroregije je delež mladega prebivalstva v obravnavanem obdobju upadel od okrog 35–40 % na okrog 27–34 %, še posebej v Turkmenistanu in Uzbekistanu (za 9 percentualnih točk). *Delež starejšega prebivalstva* (nad 60 let) je bil leta 2000 najmanjši v Mongoliji (samo 5 %) in najvišji v Kazahstanu (12 %); leta 2010 pa najmanjši v Tadžikistanu (spet le 5 %) in najvišji ponovno v Kazahstanu (11 %). V splošnem se je delež te skupine prebivalstva v obravnavanem obdobju ohranil na ravni 5–7 % v Mongoliji, Tadžikistanu, Turkmenistanu in Uzbekistanu, na ravni 8–12 % pa v Kazahstanu in Kirgizistanu. *Indeks ostarelosti* je bil leta 2000 najnižji v Mongoliji in leta 2010 v Tadžikistanu (v obeh primerih je znašal okrog 15), najvišji pa v obeh letih v Kazahstanu, kjer je znašal med 46 in 50. Med letoma 2000 in 2010 je prišlo do manjšega upada indeksa ostarelosti v Tadžikistanu (od 18 na 15), sicer pa do njegovega porasta, ki je bil najvišji v Mongoliji (od 14 na 21) in Uzbekistanu (od 19 na 26).

Skupna letna rast prebivalstva je v centralnoazijski makroregiji nihala med negativno in pozitivno le v Kazahstanu, kjer se je od leta 2000 do 2010 dvignila

od -0,9 % na 0,6 %. Ta država je bila tudi tista, ki je v obeh letih izkazala najnižjo stopnjo rasti, medtem ko je imel najvišjo stopnjo rasti tako leta 2000 kot 2010 Turkmenistan (za 3,5 % oziroma 1,6 %); v Kirgizistanu, Mongoliji, Tadžikistanu in Uzbekistanu je ostala letna stopnja rasti skoraj nespremenjena in se gibala med 1,3 % in 1,6 %. *Fertilitnost* (srednje število otrok na žensko v fertilni dobi) je bila leta 2000 najmanjša v Kazahstanu (2,0) in najvišja v Tadžikistanu (4,4); leta 2010 pa je bila najmanjša v Mongoliji (2,0) in najvišja ponovno v Tadžikistanu (3,4). V obdobju 2000–2010 je prišlo do manjše rasti stopnje fertilitnosti samo v Kazahstanu (od okrog 2,0 na okrog 2,3), sicer pa je ta stopnja stagnirala na ravni 2,3 do 2,5 otroka na žensko v Kirgizistanu in Turkmenistanu, se nekoliko zmanjšala v Mongoliji (od 2,5 na 2,0) ter občutneje upadla v Tadžikistanu (od 4,4 na 3,4 otrok na žensko) in Uzbekistanu (od 3,1 na 2,2).

Stopnja *natalitete* je bila leta 2000 najnižja v Kazahstanu (16,5 promilov) in najvišja v Turkmenistanu (28,6 promilov); leta 2010 pa je bila najnižja v Mongoliji (19 promilov) in najvišja v Tadžikistanu (26,8 promilov). V obdobju 2000–2010 je nataliteta stagnirala na ravni 19–22 promilov v Kirgizistanu, Mongoliji in Uzbekistanu, rahlo porasla v Tadžikistanu (od manj kot 25 na skoraj 27 promilov) in občutneje upadla v Turkmenistanu (od 29 na 22 promilov). Stopnja *mortalitete* je bila tako v letu 2000 kot 2010 najvišja v Kazahstanu (10,1 oziroma 9,0 promilov), najmanjša pa leta 2000 v Uzbekistanu (5,9 promilov) in leta 2010 v Tadžikistanu (4,3 promilov). Pri tem demografskem kazalcu je v obravnavanem obdobju prišlo do stagnacije na ravni 7–7,5 promilov v Kirgizistanu in Mongoliji, do manjšega porasta (od 6 na 7 promilov) v Uzbekistanu, do manjšega upada (od 9–10 do 8–9 promilov) v Kazahstanu in Turkmenistanu ter samo v Tadžikistanu do izrazitejšega upada (od 6,4 na 4,3 promile). Stopnja *naravne rasti* je bila v obeh obdobjih v vseh državah makroregije pozitivna: leta 2000 je znašala več kot 15 promilov v Tadžikistanu, Turkmenistanu in Uzbekistanu, več kot 10 promilov v Kirgizistanu in Mongoliji ter več kot 5 promilov v Kazahstanu; leta 2010 se je stopnja naravne rasti dvignila na več kot 20 promilov v Tadžikistanu, v drugih državah Centralne Azije pa je bila višja od 10 promilov.

Razponi *pričakovane življenjske dobe* so ostali v Centralni Aziji med letom 2000 in 2010 tako pri moških kot pri ženskah skoraj nespremenjeni: pri moških so se gibal med najmanj 59 let v Kazahstanu in največ 65–66 let v Uzbekistanu (leta 2000) oziroma Kirgizistanu, Tadžikistanu in Uzbekistanu (leta 2010), pri ženskah pa med najmanj 66 let v Mongoliji (leta 2000) oziroma 69 let v Turkmenistanu (leta 2010) in največ 72 let v Kirgizistanu in Uzbekistanu (leta 2000) oziroma Kazahstanu in Kirgizistanu (leta 2010). Skratka, območje je izkazalo glede tega kazalca precejšnjo stagnacijo. Edine opazne spremembe v obravnavanem obdobju

zadevajo manjši upad pričakovane življenjske dobe pri moških v Turkmenistanu (od 63 na 61 let) in manjši porast te dobe pri ženskah v Mongoliji (od 66 na 70 let).

Glede *umrljivosti otrok do enega leta starosti in mater ob porodu* (oboje v promilih) opazamo, da je leta 2000 izkazal najnižjo stopnjo smrtnosti pri otrocih Kirgizistan (kar 61 promilov), najvišjo pa Kazahstan in Mongolija (76 promilov); leta 2010 je bila otroška smrtnost najmanjša v Kazahstanu in Mongoliji (29 promilov), največja pa v Tadžikistanu (61 promilov). V obravnavanem obdobju je prišlo povsod do izrazitejšega zmanjševanja stopnje otroške smrtnosti, in sicer od okrog 61–76 promilov na okrog 29–45 promilov, razen v Tadžikistanu, kjer je bil upad manjši (od 72 na 61 promilov). Smrtnost porodnic je bila tako leta 2000 kot 2010 najnižja v Uzbekistanu (0,2–0,3 promila), najvišja pa leta 2000 v Mongoliji (1,5 promila) ter leta 2010 v Kirgizistanu in Turkmenistanu (0,8 promila). Sicer je ta kazalec v obravnavanem obdobju povsod stagniral, razen v Mongoliji, kjer se je vidneje izboljšal (od 1,5 na 0,7 promila).

Ne glede na razlike v velikosti držav lahko opazimo, da se razponi v *vrednosti BDP* v obdobju 2000–2010 povečujejo. Tako leta 2000 kot 2010 je bila vrednost BDP v mrđ USD najmanjša v Mongoliji (1,1 oziroma 4,0) in največja v Kazahstanu (24,8 oziroma 103,4). Z izjemo slednjega lahko ostale centralnoazijske države razdelimo po vrednosti BDP v dve skupini: tiste, kjer je ta znašala leta 2010 le 4–5 mrđ USD (Mongolija, Kirgizistan in Tadžikistan) ter tiste, kjer se je ta povzpela na 19–33 mrđ USD (Turkmenistan in Uzbekistan). Z izjemo Kirgizistana se je v obdobju 2000–2010 BDP v vseh državah povečal za več kot trikrat, kar je vplivalo tudi na povečevanje *BDP/preb.* (v USD). Ta je bil sicer tako leta 2000 kot 2010 spet najvišji v Kazahstanu (1665 oziroma 8885), najnižji pa tokrat v Tadžikistanu (200 oziroma 740 USD). Za več kot petkrat je v obravnavanem obdobju porasel v Kazahstanu, za več kot štirikrat v Mongoliji, Turkmenistanu in Uzbekistanu ter za več kot trikrat v Kirgizistanu in Tadžikistanu, tako da je leta 2010 znašal do 1400 USD v Tadžikistanu, Kirgizistanu in Uzbekistanu, do 4000 USD v Mongoliji in Turkmenistanu ter, kot rečeno, skoraj 9 tisoč USD v Kazahstanu.

V *strukturi BDP* je dal primarni sektor tako leta 2000 kot 2010 najmanjši prispevek v Kazahstanu (9 % oziroma 6 %), največjega pa leta 2000 v Kirgizistanu (38 %) in leta 2010 v Uzbekistanu (26 %). Leta 2010 je v ostalih državah v regiji odpadlo na primarni sektor 15–25 % vrednosti BDP. Vidnejši upad pomena primarnega sektorja v sestavi BDP so imeli v obdobju 2000–2010 Kirgizistan, Mongolija in Turkmenistan. Prispevek sekundarnega sektorja k BDP je bil v območju prav tako dokaj neenakomeren, čeprav je bil v obeh letih največji v Turkmenistanu (51 % oziroma 43 %), najmanjši pa leta 2000 v Mongoliji (17 %) in leta 2010 v Kirgizistanu (27 %). V večini držav se je ta delež leta 2010 gibal v

razponu 27–32 %, v Kazahstanu in Turkmenistanu pa je znašal 38–43 %. Za obdobje 2000–2010 je stagnacija tega deleža značilna za Kazahstan in Kirgizistan; Turkmenistan je beležil manjši upad, medtem ko je prišlo v Tadžikistanu in Uzbekistanu do porasta sekundarnega sektorja v obsegu do 50 %, v Mongoliji pa celo do okrog 100 %. Terciarni sektor je k skupnemu BDP tako leta 2000 kot 2010 najmanj prispeval v Turkmenistanu (20 % oziroma 41 %), največ pa leta 2000 v Mongoliji (53 %) in leta 2010 v Kazahstanu (56 %). Leta 2010 je terciarni sektor obsegal 41–45 % BDP v Turkmenistanu, Uzbekistanu in Mongoliji ter 49–56 % v Tadžikistanu, Kirgizistanu in Kazahstanu. Njegov delež je v obdobju 2000–2010 stagniral v Uzbekistanu, Tadžikistanu in Kazahstanu, izkazal manjši upad v Mongoliji ter dokaj velik porast (za 50–100 % ali okrog 20 odstotnih točk) v Turkmenistanu in Kirgizistanu.

V *strukturi aktivnih* je bil leta 2000 primarni sektor tako leta 2000 kot 2010 najmanj zastopan v Kazahstanu (10 % oziroma 28 %) in največ v Tadžikistanu (64 % oziroma 66 %). Leta 2010 je z izjemo že omenjenega Tadžikistana obsegal 28–35 % aktivnih v večini centralnoazijskih držav ter okrog 50 % v Turkmenistanu. Porast aktivnih v primarnem sektorju je izkazal v obdobju 2000–2010 samo Kazahstan; stagnacijo sta zabeležila Tadžikistan in Turkmenistan; upad za 5 do 10 odstotnih točk sta imela Mongolija in Uzbekistan, za okrog 20 odstotnih točk pa Kirgizistan. Najmanj aktivnih v sekundarnem sektorju je imel tako leta 2000 kot 2010 Tadžikistan (10 % oziroma 8 %), največ pa leta 2000 Kazahstan (31 %) in leta 2010 Kirgizistan (21 %). Leta 2010 je v večini držav v regiji delovalo v sekundarnem sektorju 8–14 % aktivnih, razen v Kazahstanu in Kirgizistanu, kjer je ta delež znašal okrog 20 %. V obdobju 2000–2010 je večina držav izkazala upad tega deleža v obsegu do 10 odstotnih točk; do višjega upada je prišlo v Kazahstanu, medtem ko je Kirgizistan zabeležil manjši porast deleža aktivnih v sekundarnem sektorju (do 10 odstotnih točk). Delež aktivnih v terciarnem sektorju je bil v obeh obravnavanih letih najmanjši v Tadžikistanu (obakrat 26 %), največji pa leta 2000 v Kazahstanu (59 %) in leta 2010 v Uzbekistanu (58 %). Glede tega deleža so se države centralnoazijske regije leta 2010 delile v tri skupine: najmanj aktivnih v terciarnem sektorju je imel že omenjeni Tadžikistan, nekoliko več Turkmenistan in Kirgizistan (40–45 %), največ pa Kazahstan, Mongolija in Uzbekistan (55–60 %). Izrazitejši porast aktivnih v tem sektorju (okrog 20 odstotnih točk) je imela v obdobju 2000–2010 Mongolija; porast v obsegu 5–10 odstotnih točk so imeli Kirgizistan, Turkmenistan in Uzbekistan, medtem ko je stagnacijo izkazal Tadžikistan, manjši upad tega deleža (med 5 in 10 odstotnih točk) pa Kazahstan.

Podobno kot v ustvarjenem BDP, je v regiji opaziti zelo velik razpon v *vrednosti izvoza*. Ta je bila tako leta 2000 kot 2010 daleč najvišja v Kazahstanu (8,6

oziroma 59,2 mrd USD), medtem ko je bila leta 2000 najmanjša v Kirgizistanu in Mongoliji (komaj 0,5 mrd USD) ter leta 2010 v Tadžikistanu (1,2 mrd USD). Leta 2010 so izkazali najnižje vrednosti izvoza (1,2–3,0 mrd USD) Kirgizistan, Mongolija in Tadžikistan, nekoliko višjo (6–10 mrd USD) pa Turkmenistan in Uzbekistan. V obdobju 2000–2010 se je vrednost izvoza povečala za več kot šestkrat v Kazahstanu, za več kot petkrat v Mongoliji ter za dvakrat do trikrat v ostalih državah v regiji, z izjemo Tadžikistana, kjer je izvoz stagniral. V Kazahstanu, Turkmenistanu in Uzbekistanu je bil izvoz stalno višji od uvoza, medtem ko je bila v Mongoliji trgovinska bilanca stalno deficitarna v obsegu do 50 %; končno sta Kirgizistan in Tadžikistan izkazala prehod od balansirane v močno deficitarno trgovinsko bilanco (nad 100 %). *Produkcija električne energije* je bila v regiji tako leta 2000 kot 2010 najmanjša v Mongoliji (2,2 oziroma 3,9 mrd kWh) in največja v Kazahstanu (52,4 oziroma 75,6 mrd kWh). Razen v Kirgizistanu, kjer je prišlo do manjšega upada, je proizvodnja povsod porasla in je znašala leta 2010 v Mongoliji do 5 mrd kWh, v Kirgizistanu, Tadžikistanu in Turkmenistanu 10–15 mrd kWh ter v Kazahstanu in Uzbekistanu 50–75 mrd kWh.

Stopnja letne rasti BDP je bila leta 2000 najmanjša v Uzbekistanu (3 %) in najvišja v Turkmenistanu (21 %); leta 2010 je bila najnižja v Kirgizistanu (–1 %) in najvišja v Turkmenistanu in Uzbekistanu (9 %). Leta 2000 so – razen izjemnega Turkmenistana – Uzbekistan, Kirgizistan in Mongolija izkazali stopnjo rasti 3–4 %, Kazahstan in Tadžikistan pa 7–8 %. Leta 2010 je negativno rast beležil samo Kirgizistan, medtem ko je drugje, razen že omenjenih hitreje rastočih Turkmenistana in Uzbekistana stopnja rasti znašala 6–7 %. V obdobju 2000–2010 je izrazitejši upad stopnje rasti izkazal Turkmenistan, manjšega pa Kirgizistan; stagnacija je značilna za Kazahstan in Tadžikistan, medtem ko je do manjšega porasta stopnje rasti prišlo v Mongoliji, do večjega pa v Uzbekistanu. *Razmerje med prihodki in izdatki* je bilo leta 2000 najboljše v Kirgizistanu (+2 %) in najslabše v Mongoliji (–13 %); leta 2010 je bilo najboljše v Turkmenistanu (+37 %) in najslabše v Tadžikistanu (–33 %). Leta 2000 so vse države v regiji, razen Mongolije, izkazala balansirano razmerje; temu nasprotno je leta 2010 ob izrazitejšem pozitivnem razmerju v Turkmenistanu in Uzbekistanu balansirano razmerje izkazala le Mongolija, medtem ko je bilo to razmerje rahlo negativno v Kazahstanu in Kirgizistanu ter izraziteje negativno v Tadžikistanu. Tako v letu 2000 kot 2010 je bil *zunanjí dolg* najvišji v Kazahstanu (14,4 oziroma 119,2 mrd USD), najmanjši pa leta 2000 v Mongoliji in Tadžikistanu (0,9 mrd USD) ter leta 2010 v Mongoliji in Turkmenistanu (1,8 mrd USD). Leta 2010 je bila obema zadnje navedenima državama stopnja zunanje zadolženosti zelo sorodna še v Tadžikistanu (1,9 mrd USD), sicer pa je znašala 3–5,4 mrd USD v Kirgizistanu in Uzbekistanu. Leta

2000 je najmanjšo *zunanjo pomoč* prejemal Kazahstan (0,1 mrd USD), najvišjo pa Turkmenistan (0,5 mrd USD); leta 2010 je bila zunanja pomoč tokrat najmanjša v Turkmenistanu (0,0 mrd USD), najvišja pa v Mongoliji in Tadžikistanu (0,4 mrd USD), kar kaže na relativno majhne razpore v obsegu prejete zunanje pomoči v centralnoazijskih državah. Turizem v regiji je slabo razvit in zanj ni na voljo podrobnejših podatkov.

Delež nepismenih je bil leta 2000 v večini centralnoazijskih držav kar nizek (1 %); nekoliko višji (2 %) je bil le v Turkmenistanu. Podobna struktura se kaže za leto 2010, ko v negativnem smislu nekoliko odstopa Mongolija (3 %), kjer se je delež nepismenih rahlo povečal, medtem ko je drugje ostal v bistvu nespremenjen in za azijske razmere zelo nizek. *Število zdravnikov na tisoč prebivalcev* je bilo tako leta 2000 kot 2010 najmanjše v Tadžikistanu (obakrat 2,0) in največje v Kazahstanu (3,5 oziroma 3,8). V tem obdobju je večina držav zabeležila upad števila zdravnikov – razen Kazahstana in Tadžikistana, kjer je ostal skorajda nespremenjen, in Mongolije, kjer je nekoliko porasel –, tako da se je to število leta 2010, z izjemo Kazahstana, gibalo v razponu 2,0–2,8 zdravnika na tisoč prebivalcev. *Poraba BDP za izobraževanje* je bila leta 2000 najmanjša v Tadžikistanu (2,2 %) in najvišja v Kazahstanu (celo 23,6 %), leta 2010 pa tokrat najnižja v Kazahstanu (2,8 %) in najvišja v Uzbekistanu (7,7 %). V tem času so ob Kazahstanu nekoliko manjši upad porabe izkazale tudi druge države v regiji, tako da se je leta 2010 poraba za izobraževanje v večini držav gibala v razponu 5,6–7,7 %, razen v Kazahstanu in Tadžikistanu, kjer je bila nižja (2,8–3,5 %). Statistika glede porabe BDP za socialo ni dovolj konsistentna, da bi omogočala neko časovno primerjavo, pri *porabi za zdravstvo* pa opazimo, da je bila ta najmanjša leta 2000 v Tadžikistanu (2,5 %) in leta 2010 v Turkmenistanu (1,2 %), največja pa v obeh letih v Mongoliji (6,6 % oziroma 4,0 %). V tem času je poraba za zdravstvo povsod upadla, posebej v Turkmenistanu in je leta 2010 znašala 1,2–1,8 % v Tadžikistanu in Turkmenistanu, 2,5–2,7 % v Uzbekistanu in Kazahstanu ter 3,5–4,0 % v Kirgizistanu in Mongoliji.

Število avtomobilov na tisoč prebivalcev je bilo leta 2000 najmanjše v Tadžikistanu (19) in najvišje v Kirgizistanu (129), leta 2010 pa najmanjše v Turkmenistanu (samo 18) in najvišje v Kazahstanu in Kirgizistanu (168). Leta 2010 so najmanjšo gostoto avtomobilov imeli poleg Turkmenistana še Tadžikistan in Uzbekistan (18–37), nekoliko višjo Mongolija (okrog 65), najvišjo pa že omenjena Kazahstan in Kirgizistan (okrog 170). V obravnavanem obdobju je prišlo povsod do porasta števila avtomobilov, razen v Tadžikistanu in Uzbekistanu, kjer je stagniralo. *Mobilni telefoni* so bili leta 2000 najmanj razširjeni v Turkmenistanu in Uzbekistanu (komaj 2 na tisoč preb.) in najbolj v Mongoliji (81), medtem ko izkazuje za leto 2010 najmanjšo gostoto Turkmenistan (634) in najvišjo Kazahstan

(1234); očitno je v tem obdobju prišlo povsod do velika porasta uporabe tega komunikacijskega sredstva. Statistika glede števila *računalnikov* na tisoč prebivalcev ni dovolj konsistentna, da bi omogočala neko časovno primerjavo.

Južna Azija

V Južni Aziji je bil leta 2000 *delež urbanega prebivalstva* najnižji v Nepal (12 %) in leta 2010 v Sri Lanki (14 %), v obeh letih pa najvišji v Pakistanu (okrog 35 %). Stopnja urbanizacije je bila torej povsod dokaj nizka in je v vidnejši obliki porasla le v Nepal (na 20 %) ter v manjši meri še v Burmi (od 28 % na 34 %), medtem ko je Sri Lanka v obdobju 2000–2010 doživela celo večji upad deleža urbanega prebivalstva (od 23 % na 14 %). V drugih državah makroregije se je ta delež gibal v razponu 26–33 %.

Delež mladega prebivalstva (do 15 let) je bil v obeh letih najvišji v Nepal in Pakistanu (40 % oziroma 36 % vsega prebivalstva), najmanjši pa v Sri Lanki (okrog 25 %). Manjši upad te skupine prebivalstva je v obravnavanem obdobju ob Nepal in Pakistanu imela še Indija (od 33 % na 30 %), sicer pa je delež mladega prebivalstva v drugih državah ostal skorajda nespremenjen in obsegal od 25 % do 35 %. *Delež starejšega prebivalstva* (nad 60 let) je bil leta 2000 najmanjši v Bangladešu (samo 5 % vsega prebivalstva) in najvišji v Sri Lanki (10 %); leta 2010 pa najmanjši v Pakistanu (6 %) in najvišji ponovno v Sri Lanki (12 %). V splošnem se je delež te skupine prebivalstva v obravnavanem obdobju ohranil na ravni 6–8 % v večini držav, manjši porast starejšega prebivalstva pa je poleg Sri Lanke zabeležil tudi Bangladeš (od 5 % na 7 %). *Indeks ostarelosti* je bil leta 2000 najnižji v Bangladešu in leta 2010 v Pakistanu (v obeh primerih je znašal okrog 15), najvišji pa je bil v obeh letih v Sri Lanki, kjer je porasel od 38 na 48. Med letoma 2000 in 2010 je prišlo povsod do porasta indeksa ostarelosti: v Bangladešu, Nepal in Pakistanu od 14–15 na 17–20, v Burmi in Indiji pa od 21–24 na 27–29.

Skupna letna rast prebivalstva je bila v Južni Aziji leta 2000 najnižja v Burmi (0,7 %), leta 2010 pa v Burmi in Sri Lanki (0,9 %); najvišjo rast je imel leta 2000 Nepal (2,4 %), leta 2010 pa Pakistan (2,5 %). Z izjemo manjšega upada stopnje letne rasti v Sri Lanki (od 1,2 % na 0,9 %), je ostala skupna letna demografska rast v makroregiji skoraj nespremenjena in se je gibala na ravni 1,6–1,8 % v Bangladešu in Indiji ter na ravni 2,2–2,5 % v Nepal in Pakistanu. *Fertilnost* (srednje število otrok na žensko v fertilni dobi) je bila leta 2000 najmanjša v Sri Lanki (okrog 2,1) in najvišja v Nepal in Pakistanu (4,6); leta 2010 pa najnižja v Bangladešu, Burmi in Sri Lanki (2,3) in najvišja v Pakistanu (3,9). V obdobju 2000–2010 je

prišlo do manjšega porasta stopnje fertilitnosti samo v Sri Lanki, medtem ko je v drugih državah prišlo do njenega zmanjševanja. Upad povprečne fertilitnosti je bil večji v Nepal (od 4,6 na 2,8 otroka na žensko) ter Bangladešu in Burmi (od okrog 2,9–3,2 na okrog 2,3 otroka), manjši pa še v Indiji (od 3,0 na 2,7 otroka).

Stopnja *natalitete* je bila tako leta 2000 kot 2010 najnižja v Sri Lanki (okrog 16,5–18,5 promilov), najvišja pa leta 2000 v Nepal (33,4 promilov) in leta 2010 v Pakistanu (30 promilov). V obdobju 2000–2010 je nataliteta stagnirala na ravni 20 promilov v Burmi in na ravni 30–31 promilov v Pakistanu; do porasta natalitete je prišlo samo v Sri Lanki, sicer pa je ta upadla od okrog 25 na okrog 21 promilov v Bangladešu in Indiji ter od 33 na 25 promilov v Nepal. Stopnja *mortalitete* je bila tako v letu 2000 kot 2010 najvišja v Burmi (12,2 oziroma 10 promilov), najmanjša pa v Sri Lanki (6,4 oziroma 5,9 promilov). Pri tem demografskem kazalcu je v obravnavanem obdobju prišlo do stagnacije na ravni 8–9 promilov v Indiji in na ravni 6–6,5 promilov, kot že omenjeno, v Sri Lanki. V drugih državah makroregije pa je prišlo do manjšega upada stopnje mortalitete, in sicer od okrog 9–10 promilov na okrog 6–7 promilov. Stopnja *naravne rasti* je znašala leta 2000 več kot 20 promilov v Nepal in Pakistanu in več kot 10 promilov v ostalih državah makroregije, razen v Burmi, kjer se je omejila na 8 promilov. Leta 2010 se je stopnja naravne rasti ohranila na več kot 20 promilov le v Pakistanu, na več kot 10 promilov v ostalih državah Južne Azije.

Pričakovana življenjska doba je bila pri moškem prebivalstvu tako leta 2000 kot 2010 najnižja v Burmi (54 oziroma 60 let) in najvišja v Sri Lanki (70 oziroma 71 let); podobno se je dogajalo pri ženskem prebivalstvu, kjer je bila pričakovana življenjska doba tako leta 2000 kot 2010 najnižja v Burmi (57 oziroma 65 let) in najvišja v Sri Lanki (75 oziroma 78 let). V obdobju 2000–2010 je prišlo pri moškem prebivalstvu do stagnacije ali le rahlega porasta pričakovane življenjske dobe v Indiji (na ravni 62–63 let) in Sri Lanki, medtem ko je bil porast te dobe v drugih državah znatnejši, in sicer od okrog 59–61 let na okrog 65–67 let. Pri ženskem prebivalstvu je za obravnavano obdobje povsod zaznavno podaljšanje življenjske dobe: nekoliko manjše v Indiji (od 64 na 66 let) in Sri Lanki, nekoliko večje pa v drugih državah (od okrog 57–62 na okrog 65–68 let).

Glede *umrljivosti otrok do enega leta starosti in mater ob porodu* (oboje v promilih) opazimo, da je tako leta 2000 kot 2010 izkazala najnižjo stopnjo smrtnosti pri otrocih Sri Lanka (19 oziroma 15 promilov), najvišjo pa leta 2000 Burma in Pakistan (109 promilov) in leta 2010 Pakistan (87 promilov). V obravnavanem obdobju je stopnja otroške smrtnosti povsod vidno upadla, večinoma od ravni okrog 80–110 promilov na okrog 50–85 promilov. Smrtnost porodnic je bila tako leta 2000 kot 2010 najnižja v Sri Lanki (okrog 0,5 promila), najvišja pa leta 2000

v Indiji in Nepal (5,4 promilov) ter leta 2010 v Nepal (3,8 promile). Ta kazalec je v obravnavanem obdobju stagniral na ravni 2,3–2,4 promila v Burmi in na ravni 3,4–3,5 promile v Bangladešu, drugje pa je prišlo do izrazitejšega upada smrtnosti porodnic, in sicer od okrog 3,8–5,4 promilov na okrog 2,0–3,8 promila.

Na področju socioekonomskih kazalcev bomo najprej pregledali gibanje *vrednosti BDP*, kjer se pa za razliko nekaterih že obravnavanih regij njihovi razponi v obdobju 2000–2010 ne povečujejo in ostajajo večinoma odvisni le od velikosti posameznih državnih sistemov. Tako leta 2000 kot 2010 je bila vrednost BDP v mrđ USD najmanjša v Nepal (5,8 oziroma 12,8) in največja v Indiji (505,1 oziroma 1369,3). Z izjemo slednje, daleč najbolj pomembne države v Južni Aziji, lahko ostale države razdelimo po vrednosti BDP v samo dve skupini: tisto, kjer je ta znašala leta 2010 le 13–42 mrđ USD (Nepa, Mjanmar in Sri Lanka) ter tisto, kjer je ta dosegla 100–165 mrđ USD (Bangladeš in Pakistan). Enakomernost rasti BDP v območju podčrtuje tudi dejstvo, da se je njegova vrednost v obdobju 2000–2010 povsod povečala za dvakrat do trikrat. Posledično se tudi razponi *vrednosti BDP/preb.* (v USD) niso povečevali, temveč so se celo za malenkost zmanjšali; ta indikator je bil leta 2000 najmanjši v Mjanmarju (165) in leta 2010 v Nepal (560), najvišji pa v obeh letih v Sri Lanki (790 oziroma 2435 USD). Sicer so BDP/preb. v vrednosti 550–700 USD imeli leta 2010 poleg Nepala še Mjanmar in Bangladeš, v vrednosti 1000–1250 USD pa Indija in Pakistan. Večinoma so v obravnavanem obdobju vrednosti BDP/preb. porasle povsod za dvakrat do trikrat, za štirikrat in več pa le v Mjanmarju.

Prispevek primarnega sektorja v *strukturi BDP* je bil tako leta 2000 kot 2010 najmanjši v Sri Lanki (20 % oziroma 13 %) in največji v Mjanmarju (57 % oziroma 48 %). Leta 2010 je v večini držav v regiji (Bangladeš, Indija, Pakistan, Sri Lanka) odpadlo na primarni sektor večinoma 13–21 % vrednosti BDP; višje deleže je imel poleg Mjanmarja še Nepal (33–48 %). V vseh državah je prišlo v obdobju 2000–2010 do manjšega upada pomena primarnega sektorja v sestavi BDP (do 10 odstotnih točk). Prispevek sekundarnega sektorja k BDP je bil leta 2000 najmanjši v Mjanmarju (10 %), v drugih državah pa je znašal med 22 % in 27 % (v Sri Lanki); leta 2010 je bil najmanjši v Mjanmarju in Nepal (16 %) ter največji v Bangladešu in Sri Lanki (29 %). Tega leta se je v drugih državah regije ta delež gibal v razponu 24–29 %. V obdobju 2000–2010 so stagnacijo tega deleža zabeležili Indija, Pakistan in Sri Lanka; do manjšega upada (do 10 odstotnih točk) je prišlo v Nepal, medtem ko sta manjši porast izkazala Mjanmar in Bangladeš. Terciarni sektor je tako leta 2000 kot 2010 najmanj prispeval k skupnemu BDP v Mjanmarju (33 % oziroma 36 %) in največ v Sri Lanki (54 % oziroma 58 %). Približno v tem razponu (52–58 %) je leta 2010 nihal tudi v drugih državah v

regiji. Ta delež je v obdobju 2000–2010 stagniral v Bangladešu, Mjanmarju, Pakistanu in Sri Lanki, izkazal manjši porast v Indiji in večji porast (za več kot 10 odstotnih točk) v Nepalju.

V *strukturi aktivnih* je bil tako leta 2000 kot 2010 primarni sektor najmanj zastopan v Sri Lanki (obakrat 33 %) in najbolj v Nepalju (76 % oziroma 74 %). Ob Nepalju je primarni sektor leta 2010 izraziteje prevladoval še v Mjanmarju (68 %), dokaj visoke deleže pa je dosegal tudi v Pakistanu, Bangladešu in Indiji (45–53 %). V večini držav v regiji je število aktivnih v primarnem sektorju v obdobju 2000–2010 stagniralo; vidnejši upad (10–15 odstotnih točk) sta zabeležila Bangladeš in Indija. Najmanj aktivnih v sekundarnem sektorju je imel tako leta 2000 kot 2010 (tokrat skupaj z Bangladešom) Nepal (6 % oziroma 11 %), največ pa sta jih imela leta 2000 Indija in Pakistan (19 %) in leta 2010 Sri Lanka (24 %). Leta 2010 je podobne deleže (22–24 %) izkazala tudi Indija, v rabgu 11–13 % pa se je delež aktivnih v sekundarnem sektorju gibal v ostalih državah (za Mjanmar tega leta ni ustreznega podatka). V obdobju 2000–2010 sta Indija in Bangladeš izkazala stagnacijo tega deleža; manjši porast (med 5 in 10 odstotnih točk) sta imela Nepal in Sri Lanka, manjši upad pa je izkazal Pakistan. Delež aktivnih v terciarnem sektorju je bil v obeh obravnavanih letih spet najmanjši v Nepalju (18 % oziroma 15 %) in največji v Sri Lanki (50 % oziroma 43 %). Leta 2010 je manjše število aktivnih v terciarnem sektorju izkazala tudi Indija (25 %), v drugih državah v regiji pa se je ta delež gibal v razponu 40–45 % (za Mjanmar ni bilo podatka). V obdobju 2000–2010 je ta kazalec stagniral v Indiji in Nepalju; do manjšega porasta aktivnih v terciarnem sektorju je prišlo v Pakistanu, do večjega (nad 10 odstotnih točk) pa v Bangladešu, medtem ko je Sri Lanka izkazala v istem obdobju manjši upad.

Za razliko od ustvarjenega BDP, je v regiji opaziti rastoči razpon v *vrednosti izvoza*. Ta je bila tako leta 2000 kot 2010 daleč najmanjša v Nepalju (komaj 0,7 oziroma 1,0 mrd USD) in največja v Indiji (43,6 oziroma 216 mrd USD). V drugih državah Južne Azije je leta 2010 ta vrednost znašala 8,5–21,5 mrd USD. V obdobju 2000–2010 se je vrednost izvoza povečala za približno petkrat v Indiji, za približno trikrat v Bangladešu in Mjanmarju in za približno dvakrat v Sri Lanki in Pakistanu, medtem ko je v Nepalju stagnirala. Z izjemo Mjanmarja, ki je leta 2010 dosegel trgovinski suficit, je bila v vseh državah v regiji vrednost izvoza stalno nižja od vrednosti uvoza. Tudi *produkcija električne energije* je bila v regiji tako leta 2000 kot 2010 najmanjša v Nepalju (1,8 oziroma 3,1 mrd kWh) in največja v Indiji (533,3 oziroma 835,3 mrd kWh). Proizvodnja je povsod porasla; še najbolj izrazito (za več kot dvakrat) v Bangladešu. Leta 2010 je znašala 3–9 mrd kWh v Nepalju, Mjanmarju in Sri Lanki ter 33–90 mrd kWh v Bangladešu in Pakistanu.

Stopnja letne rasti BDP je bila leta 2000 najmanjša v Nepal, sicer pa se je v večini držav v regiji gibala v rangi 4–5 %; leta 2010 je znašala stopnja rasti 5–6 % v Bangladešu, Mjanmarju, Nepal in Pakistanu ter 9–10 % v Indiji in Sri Lanki. V obdobju 2000–2010 so stagnacijo ali manjši porast stopnje rasti imeli Bangladeš, Mjanmar in Pakistan, vidnejši porast (okrog 5 odstotnih točk) pa Indija, Sri Lanka in Nepal. *Razmerje med prihodki in izdatki* je bilo leta 2000 povsod negativno in se je gibalo med –27 % v Pakistanu in –64 % v Mjanmarju. Leta 2010 je bilo to razmerje pozitivno (+58 %) le v Mjanmarju, sicer pa je bilo povsod drugje negativno, še posebej v Indiji (–68 %). *Zunanji dolg* (v mrđ USD) je bil tako leta 2000 kot 2010 najmanjši v Nepal (2,7 oziroma 3,4) in najvišji v Indiji (97,1 oziroma 295,8); leta 2010 je v večini držav Južne Azije obsegal do 55 mrđ USD. *Zunanjo pomoč* so leta 2000 v obsegu 0,1–0,4 mrđ USD prejeli Mjanmar, Nepal in Sri Lanka in v obsegu 1,0–1,9 mrđ USD ostale države v regiji; leta 2010 sta bila največja prejemnika pomoči Indija in Pakistan (2,4–2,8 mrđ USD), ostale države pa so prejemale pomoč v rangi 0,4–1,2 mrđ USD. Za Pakistan in Bangladeš ni na voljo podatkov o turističnih tokovih, sicer pa je bil po razpoložljivih virih *dohodek od turizma* tako v letu 2000 kot 2010 najmanjši v Mjanmarju (0,0 oziroma 0,1 mrđ USD) in največji v Indiji (3,0 oziroma 11,5 mrđ USD); leta 2010 ta dohodek v ostalih državah v regiji ni presegal 1 mrđ USD. Tega leta je največ turistov prav tako obiskalo Indijo (okrog 5 mio), drugje pa je letni obisk znašal komaj 0,2–0,5 mio.

Delež nepismenih je bil leta 2000 najmanjši v Sri Lanki (8 %) in največji v Bangladešu (58 %), medtem ko je bil leta 2010 najmanjši v Mjanmarju (7 %) in najvišji v Pakistanu (45 %). Leta 2010 je ta delež znašal do 9 % še v Sri Lanki, 26–34 % v Indiji in Nepal, 40–45 % pa v Bangladešu in Pakistanu. V obravnavanem obdobju je povsod prišlo do izrazitejšega upada števila nepismenih, razen v Sri Lanki, kjer je ostal v bistvu nespremenjen. *Število zdravnikov na tisoč prebivalcev* je bilo tako leta 2000 kot 2010 najmanjše v Nepal (komaj 0,1 oziroma 0,2) in največje, čeprav še vedno kar skromno, v Pakistanu (0,6 oziroma 0,8). V tem obdobju je večina držav zabeležila rahel porast števila zdravnikov; leta 2010 se je to število gibalo v razponu 0,2–0,3 zdravnika na tisoč prebivalcev v Nepal in Bangladešu, sicer pa v razponu 0,5–0,8 v ostalih državah Južne Azije. *Poraba BDP za izobraževanje* je bila tako leta 2000 kot 2010 najmanjša v Mjanmarju (0,5 % oziroma 1,3 %), najvišja pa leta 2000 v Indiji in Nepal (2,9 %) in leta 2010 v Nepal (4,6 %); tega leta se je v drugih državah v regiji poraba za izobraževanje gibala v razponu 2,0–3,2 %. V obravnavanem obdobju je poraba večinoma stagnirala; rahel porast je izkazala Indija, večjega pa Mjanmar in Nepal. Statistika glede porabe BDP za socialo ni dovolj konsistentna, da bi omogočala neko časovno

primerjavo, pri *porabi za zdravstvo* pa opazimo, da je bila leta 2000 najmanjša v Sri Lanki (3,6 %) in leta 2010 v Mjanmarju (0,2 %), v obeh letih pa največja v Nepalju (5,4 % oziroma 2,1 %). V tem času je poraba za zdravstvo povsod upadla in leta 2010 znašala v večini držav Južne Azije skromnih 0,2–1,1 % ter 1,4–2,1 % v Indiji, Sri Lanki in Nepalju.

Število *avtomobilov* na tisoč prebivalcev je bilo tako leta 2000 kot 2010 najmanjše v Bangladešu (komajda manj kot 1 oziroma 1) in najvišje v Sri Lanki (15 oziroma 19). Do leta 2010 je v večini držav srednje število avtomobilov na tisoč prebivalcev rahlo poraslo in doseglo vrednosti do 10. *Mobilni telefoni* so bili tako leta 2000 kot 2010 najmanj razširjeni v Mjanmarju (komaj 1 oziroma 12 na tisoč preb.) in najbolj v Sri Lanki (36 oziroma 832). V tem obdobju je prišlo povsod, razen v Mjanmarju, do velikega porasta uporabe tega komunikacijskega sredstva, tako da je leta 2010 v večini držav v regiji prišlo na tisoč prebivalcev 300–615 mobilnih telefonov. Leta 2000 je bilo najmanj *računalnikov* na tisoč prebivalcev prav tako v Mjanmarju (komajda 1) in leta 2010 (ob pomanjkanju podatka za Mjanmar) v Nepalju in Pakistanu (5), največ pa v obeh letih v Sri Lanki (sicer le 9 oziroma 37). V obravnavanem obdobju je prišlo povsod do manjšega porasta števila računalnikov, razen v Nepalju in Pakistanu; leta 2010 je še največ držav beležilo 25–35 računalnikov na tisoč prebivalcev.

Vzhodna Azija

V Vzhodni Aziji je bil tako leta 2000 kot 2010 *delež urbanega prebivalstva* najnižji na Kitajskem (36–50 %) in najvišji v Južni Koreji (82–83 %). Drugje se je stopnja urbanizacije gibala od okrog 60 % v Severni Koreji do okrog 70–80 % na Japonskem in Tajvanu.

Delež mladega prebivalstva (do 15 let) je bil v obeh letih najnižji na Japonskem (okrog 13–14 % vsega prebivalstva), najvišji pa v Severni Koreji (okrog 23–25 %). Ta skupina prebivalstva je v obravnavanem obdobju obsegala okrog 20–25 % prebivalcev na Kitajskem in okrog 15–20 % v Južni Koreji in na Tajvanu. *Delež starejšega prebivalstva* (nad 60 let) je bil leta 2000 najmanjši na Kitajskem (11 % vsega prebivalstva) in leta 2010 ob Kitajski še v Severni Koreji (13 %), najvišji pa v obeh letih na Japonskem (25–30 %); v ostalih državah regije se je delež starejšega prebivalstva gibal na ravni 10–15 %. *Indeks ostarelosti* je bil leta 2000 najnižji na Kitajskem (vrednost 46), leta 2010 pa v Severni Koreji (57), najvišji indeks pa je v obeh letih izkazovala Japonska, kjer je porasel od vrednosti okrog 180 na 230. Med letoma 2000 in 2010 je prišlo v vseh državah regije do vidnejšega porasta

indeksa ostarelosti, in sicer od vrednosti okrog 60–65 na vrednost okrog 95–100 na Tajvanu in v Južni Koreji in od vrednosti okrog 45 na vrednost okrog 70 na Kitajskem; samo v Severni Koreji se je indeks ostarelosti le malo povečal (od 48 na 57).

Skupna letna rast prebivalstva je bila v Vzhodni Aziji v celotnem obravnavanem obdobju najnižja na Japonskem (0,2–0,0 %) in najvišja na Kitajskem (1,1–0,8 %). V Severni Koreji je prišlo do manjšega porasta letne stopnje rasti (od 0,4 na 0,6 %), sicer pa je ta na Tajvanu in Južni Koreji padla od okrog 0,9 % na 0,4–0,5 %. *Fertilnost* (srednje število otrok na žensko v fertilni dobi) je bila leta 2000 najmanjša v Južni Koreji in na Japonskem (okrog 1,3), leta 2010 pa na Tajvanu (1,0); najvišja je bila v obeh letih v Severni Koreji (2,1 oziroma 1,9). V obdobju 2000–2010 je prišlo do stagnacije stopnje fertilnosti na Japonskem in v Južni Koreji (na ravni 1,2–1,3 otroka na žensko) ter na Kitajskem (na ravni vrednosti 1,8), medtem ko je na Tajvanu prišlo do vidnejšega zmanjševanja rodnosti, in sicer od vrednosti 1,4 na 1,0.

Stopnja *natalitete* je bila tako leta 2000 kot 2010 najnižja na Japonskem (9,3 oziroma 8,0 promilov) in najvišja v Severni Koreji (19,1 oziroma 14,0 promilov). V obdobju 2000–2010 je stopnja natalitete stagnirala na Kitajskem (na ravni okrog 12–13 promilov), sicer pa rahlo upadla v Južni Koreji in na Tajvanu (od okrog 11 na okrog 9 promilov). Stopnja *mortalitete* je bila tako leta 2000 kot 2010 najmanjša v Južni Koreji (5–6 promilov), najvišja pa leta 2000 na Japonskem (7,7 promilov) in leta 2010 v Severni Koreji (10 promilov). Pri tem demografskem kazalcu je v obravnavanem obdobju prišlo do nekoliko večje rasti le v Severni Koreji (od 7 na 10 promilov), sicer pa je stopnja mortalitete stagnirala okrog 5–6 promilov v Južni Koreji in na Tajvanu, okrog 7 promilov na Kitajskem in okrog 8–9 promilov na Japonskem. Stopnja *naravne rasti* je znašala leta 2000 več kot 10 promilov le v Severni Koreji, v drugih državah regije z izjemo Japonske pa nad 5 promilov. Leta 2010 se je stopnja naravne rasti v državah regije zmanjšala na raven okrog 2–5 promilov, razen na Japonskem, kjer je bila negativna za 1 promil.

Pričakovana življenjska doba je bila v obeh letih tako pri moškem kot pri ženskem prebivalstvu najnižja v Severni Koreji (68–66 let pri moških in 73–70 let pri ženskah) in najvišja na Japonskem (78–80 let pri moških in 85–87 let pri ženskah). V obdobju 2000–2010 je prišlo pri moškem prebivalstvu v večini držav regije do porasta pričakovane življenjske dobe, in sicer v Južni Koreji in na Tajvanu od okrog 72 let na okrog 76 let ter od okrog 70 na okrog 72 na Kitajskem. Manjši upad je beležila le Severna Koreja. Pri ženskem prebivalstvu je za obravnavano obdobje zaznavno izrazitejše podaljšanje življenjske dobe v Južni Koreji in na Tajvanu (od okrog 78–79 na okrog 82–83 let), nekoliko manjše pa na Kitajskem

(od 74 na 75 let), razen v Severni Koreji, kjer je tudi pri ženskah pričakovana življenjska doba upadla, in sicer od 73 na 70 let.

Glede *umrljivosti otrok do enega leta starosti in mater ob porodu* (oboje v promilih) opazamo, da je tako leta 2000 kot 2010 izkazala najnižjo stopnjo smrtnosti pri otrocih Japonska (4–3 promile), najvišjo pa sta beležili leta 2000 Kitajska (39 promilov) in leta 2010 Severna Koreja (33 promilov). V obravnavanem obdobju je stopnja otroške smrtnosti v regiji večinoma stagnirala, le na Kitajskem je vidneje upadla (na 19 promilov). Smrtnost porodnic je bila tako leta 2000 kot 2010 spet najnižja na Japonskem (le okrog 0,1 promila), najvišja pa v Severni Koreji, kjer se je celo povečala od 1,1 na 2,5 promila. Ta kazalec je v obravnavanem obdobju stagniral na ravni 0,2 promila v Južni Koreji, na Kitajskem pa se je zmanjšal od 0,6 na 0,4 promila, kar kaže na kar ugodno zdravstveno oziroma oskrbno raven v regiji.

Na področju socioekonomskih kazalcev bomo najprej pregledali gibanje *vrednosti BDP*, kjer se je do leta 2010 zelo jasno pokazala polarizacija med dvema največjima ekonomijama v območju, Japonsko in Kitajsko, ter ostalimi državami, ob vidnem zaostajanju Severne Koreje. Slednja je tako leta 2000 kot 2010 namreč izkazala najnižjo vrednost BDP v mrđ USD (16,8 oziroma 12,0), njena razvojna »razdalja« do države z največjim BDP v obeh obravnavanih letih, Japonske (4004 oziroma 5228 mrđ USD) pa se je celo podvojila. Leta 2010 je za Japonsko le malo zaostajala Kitajska (okrog 5 tisoč mrđ USD), na Tajvanu in v Južni Koreji pa je BDP znašal 335–835 mrđ USD. Vrednost BDP se je v obdobju 2000–2010 povečala za več kot štirikrat na Kitajskem, za 50–100 % v Južni Koreji, druge pa v manjši meri, z izjemo že omenjene Severne Koreje, kjer je BDP celo upadel. Podobno izraziti so tudi razponi *vrednosti BDP/preb.* (v USD); ta indikator je bil tako leta 2000 kot 2010 spet najmanjši v S.Koreji (755 oziroma 555) in najvišji na Japonskem (31.445 oziroma 42.820 USD). Sicer sta imela BDP/preb. v vrednosti 10–13 tisoč USD leta 2010 J. Koreja in Tajvan, v vrednosti okrog 4.400 USD pa Kitajska; v obravnavanem obdobju je vrednost BDP/preb. porasla za več kot štirikrat na Kitajskem, za več kot dvakrat v J. Koreji ter do okrog 50 % na Tajvanu in na Japonskem, medtem ko je v S. Koreji nekoliko upadel.

Prispevek primarnega sektorja v *strukturi BDP* je bil tako leta 2000 kot 2010 največji v S. Koreji (28 % oziroma 21 %) in najmanjši leta 2000 na Tajvanu in na Japonskem (2 %), leta 2010 pa le na Japonskem (1 %). Tega leta je v večini držav v regiji (ob Japonski še na Tajvanu in J. Koreji) odpadlo na primarni sektor zgolj 1–3 % vrednosti BDP; višje deleže je imela poleg S. Koreje še Kitajska (okrog 10 %). V vseh državah je prišlo v obdobju 2000–2010 do skromnega upada pomena primarnega sektorja v sestavi BDP, razen na Tajvanu, kjer je ostal

nespremenjen. Prispevek sekundarnega sektorja k BDP je bil leta 2000 najmanjši na Tajvanu (31 %) in leta 2010 na Japonskem (28 %), v obeh letih pa največji na Kitajskem (52 % oziroma 48 %). Tega leta je ta delež dosegal podobne vrednosti kot na Japonskem še na Tajvanu, kot na Kitajskem pa v S. Koreji, medtem ko se je J. Koreja uvrstila nekje vmes, saj je tu sekundarni sektor prispeval okrog 39 % vrednosti BDP. V obdobju 2000–2010 so stagnacijo tega deleža zabeležili na Tajvanu, do manjšega upada (do 10 odstotnih točk) pa je prišlo v ostalih državah v regiji, razen v S. Koreji, kjer je pomen sekundarnega sektorja porasel za več 10 odstotnih točk. Terciarni sektor je leta 2000 najmanj prispeval k skupnemu BDP na Kitajskem (33 %) in največ na Tajvanu (67 %), leta 2010 pa najmanj v S. Koreji (32 %) in največ na Japonskem (70 %). Leta 2010 je ta kazalec znašal okrog 40 % na Kitajskem ter se gibal v razponu 58–70 % v preostalih dveh državah v regiji; v obdobju 2000–2010 je stagniral na Tajvanu, izkazal manjši upad v S. Koreji in manjši porast v ostalih vzhodnoazijskih državah.

V *strukturi aktivnih* je bil tako leta 2000 kot 2010 primarni sektor najmanj zastopan na Japonskem (5 % oziroma 4 %) in najbolj na Kitajskem (50 % oziroma 38 %). Leta 2010 je ta sektor obsegal okrog 25 % aktivnih v S. Koreji in do 7 % v ostalih državah. V vseh državah v regiji je število aktivnih v primarnem sektorju v obdobju 2000–2010 upadlo, izrazitejše (nad 10 odstotnih točk) na Kitajskem. Največ aktivnih v sekundarnem sektorju je bilo tako leta 2000 kot 2010 na Tajvanu (35 % oziroma 36 %), najmanj pa leta 2000 v J. Koreji (20 %) in leta 2010 v J. Koreji in na Japonskem (25 %). Leta 2010 je v vseh državah v regiji (podatki za S. Korejo niso bili dosegljivi), razen na Tajvanu, število aktivnih v tem sektorju obsegalo podobne deleže (25–28 %). V obdobju 2000–2010 je Tajvan izkazal stagnacijo tega deleža; manjši porast (med 5 in 10 odstotnih točk) je imela Kitajska, manjši upad pa sta izkazala J. Koreja in Japonska. Delež aktivnih v terciarnem sektorju je bil v obeh letih najmanjši na Kitajskem (28 % oziroma 34 %), največji pa leta 2000 v J. Koreji (70 %) in leta 2010 na Japonskem (71 %). Z izjemo Kitajske in S. Koreje, za katero ni podatka, je ta delež leta 2010 povsod gibal v razponu 60–70 %. V obdobju 2000–2010 je ta kazalec stagniral v J. Koreji in na Tajvanu, manjši porasta aktivnih v terciarnem sektorju pa sta izkazali Japonska in Kitajska.

Podobno kot pri BDP so dokaj obsežni v regiji tudi razponi v *vrednosti izvoza*, posebej v odnosu do izolirane S. Koreje, kjer se je vrednost izvoza med letoma 2000 in 2010 povečala le od 0,7 na 3,0 mrd USD, sicer pa je bila leta 2000 najvišja na Japonskem (402,6 mrd USD) in leta 2010 na Kitajskem (1577,8 mrd USD). V drugih državah Vzhodne Azije je leta 2010 ta vrednost znašala okrog 770 mrd USD na Japonskem in 275–465 mrd USD na Tajvanu in v J. Koreji. V obdobju 2000–2010 se je vrednost izvoza povečala za približno šestkrat na Kitajskem, za

približno trikrat v Južni in Severni Koreji, za približno dvakrat na Tajvanu in do 100 % na Japonskem. Z izjemo S. Koreje, je bila v vseh državah v regiji vrednost izvoza stalno višja od vrednosti uvoza; najbolj izrazito pozitivno bilanco sta izkazali Japonska in Kitajska. *Produkcija električne energije* je bila v regiji tako leta 2000 kot 2010 najmanjša v S.Koreji (30,0 oziroma 22,5 mrđ kWh) in največja na Kitajskem (1420,3 oziroma 3446,0 mrđ kWh). Proizvodnja je, razen v S. Koreji, povsod porasla; še najbolj izrazito (za več kot dvakrat) na Kitajskem. Leta 2010 je, mimo že navedenih vrednosti, znašala 400–1000 mrđ kWh v J. Koreji in na Japonskem ter okrog 25 mrđ kWh na Tajvanu.

Stopnja letne rasti BDP je bila leta 2000 najmanjša na Japonskem (–0,5 %) in najvišja na Kitajskem (8 %), leta 2010 pa najnižja v S.Koreji (–1 %) in najvišja na Tajvanu (11 %). Sicer se je v večini držav v regiji leta 2000 gibala v rangju 6–8 % in bila tedaj nižja na Tajvanu (3 %); leta 2010 je znašala stopnja rasti 4–6 % v J. Koreji in na Japonskem ter okrog 10 % še na Kitajskem. V obdobju 2000–2010 sta vidnejši porast stopnje rasti izkazala Japonska in Tajvan, vidnejši upad pa S. Koreja. *Razmerje med prihodki in izdatki* je bilo leta 2000 negativno na Kitajskem in Tajvanu (tu do vrednosti –21 %), balansirano v obeh Korejah in pozitivno na Japonskem (+18 %). Leta 2010 je bilo to razmerje rahlo pozitivno (+6 %) le v J. Koreji, balansirano v S. Koreji in negativno v drugih državah v regiji, še posebej na Japonskem (–28 %). *Zunanji dolg* je ob pomanjkanju podatkov za S.Korejo dosegal v večini držav ničto vrednost in okrog 170 mrđ USD na Kitajskem; leta 2010 je ničto vrednost ohranjal v J. Koreji in na Japonskem ter znašal okrog 80 mrđ USD na Tajvanu in skoraj 430 mrđ USD na Kitajskem. Večina držav je tako leta 2000 kot 2010 prejemale *zunanjo pomoč* v obsegu le do 0,1 mrđ USD; višja je bila le na Kitajskem (1,5 oziroma 1,1 mrđ USD). Za S. Korejo ni na voljo podatkov o turističnih tokovih, sicer pa je bil *dohodek od turizma* tako v letu 2000 kot 2010 najvišji na Kitajskem (17,8 oziroma 42,6 mrđ USD), najmanjši pa leta 2000 na Japonskem (3,3) in leta 2010 na Tajvanu (6,8 mrđ USD); tega leta je turistični dohodek znašal 13–20 mrđ USD na Japonskem in v J. Koreji. Tega leta je bila najbolj obiskana država Kitajska (okrog 50 mio turistov) pred Japonsko in J. Korejo (7–8 mio) ter Tajvanom (4,5 mio).

Delež nepismenih je bil tako leta 2000 kot 2010 najmanjši na Japonskem (0–1 %), največji pa na Kitajskem (15 % oziroma 5 %). Leta 2010 je ta delež v večini držav v regiji znašal do 1 %, na Tajvanu 2 % in na Kitajskem 5 %. V obravnavanem obdobju je, z izjemo Japonske, prišlo povsod do manjšega upada deleža nepismenih, na Kitajskem celo za okrog 10 odstotnih točk. *Število zdravnikov na tisoč prebivalcev* je bilo tako leta 2000 kot 2010 najvišje v S. Koreji (3,0 oziroma 3,3), najmanjše pa leta 2000 v J. Koreji (1,3) in leta 2010 na Kitajskem in Tajvanu (1,8).

V tem obdobju je večina držav zabeležila rahel porast števila zdravnikov; leta 2010 se je to število, z izjemo S. Koreje, povsod gibalo v razponu 1,8–2,2 zdravnika na tisoč prebivalcev. *Poraba BDP za izobraževanje* je bila tako leta 2000 kot 2010 najmanjša na Kitajskem (obakrat 2,3 %) in najvišja v J. Koreji (17,4 % oziroma 4,8 %). Leta 2010 se je v drugih državah v regiji ta indikator gibal v razponu 3,4–3,9 %. V obravnavanem obdobju je poraba za izobraževanje stagnirala na Kitajskem, drugje pa izkazala manjši upad, razen v J. Koreji, kjer je bil upad večji. Statistika glede *porabe BDP za socialo* ni na voljo za S. Korejo in Tajvan, sicer pa je bila tako leta 2000 kot 2010 najvišja na Japonskem (20,2 % oziroma 34,9 %), najmanjša pa leta 2000 v J. Koreji (10,9 %) in leta 2010 na Kitajskem (18,3 %); podobna je bila tega leta poraba v J. Koreji. Tudi *poraba za zdravstvo* je bila v celotnem obravnavanem obdobju najvišja na Japonskem (7,8 % oziroma 6,7 %), najmanjša pa leta 2000 na Kitajskem in v S. Koreji (2,1 %) in leta 2010 na Kitajskem (2,3 %). V tem času je, z izjemo S. Koreje, kjer je porasla, poraba za zdravstvo povsod upadla, še posebej v J. Koreji; leta 2010 je znašala v večini držav Vzhodne Azije 2,3–3,5 % ter okrog 6,5 % na Japonskem in Tajvanu.

Število *avtomobilov* na tisoč prebivalcev je bilo tako leta 2000 kot 2010 največje na Japonskem (334 oziroma 317), najmanjše pa leta 2000 na Kitajskem (5) in leta 2010 v S. Koreji (12). Do leta 2010 je v večini držav, razen na Japonskem, srednje število avtomobilov na tisoč prebivalcev poraslo in doseglo vrednosti 12–36 v S. Koreji in na Kitajskem ter 250–317 v ostalih državah v regiji. *Mobilni telefoni* so bili tako leta 2000 kot 2010 najbolj razširjeni na Tajvanu (968 oziroma 1199 na tisoč preb.), najmanj pa ponovno leta 2000 na Kitajskem (110) in leta 2010 v S. Koreji (zgolj 18 – ni bilo podatka za leto 2000). Leta 2010 v večini držav v regiji prišlo na tisoč prebivalcev med 1000 in 1200 mobilnih telefonov, na Kitajskem pa okrog 650. Ob pomanjkanju podatkov za S. Korejo je bilo tako leta 2000 kot 2010 najmanj *računalnikov* na tisoč prebivalcev spet na Kitajskem (19 oziroma 57) in največ na Japonskem (349 oziroma 676); leta 2010 je večina držav beležila 575–675 računalnikov na tisoč prebivalcev.

Jugovzhodna Azija

V Jugovzhodni Aziji je bil tako leta 2000 kot 2010 *delež urbanega prebivalstva* najnižji v Kambodži (16–20 %) in najvišji seveda v mestni državi Singapurju (100 %). Drugje se je stopnja urbanizacije gibala od okrog 20–35 % v Laosu, na Tajskem in v Vietnamu do okrog 40–45 % v Indoneziji, 50–60 % na Filipinih in 60–70 % v Maleziji.

Delež mladega prebivalstva (do 15 let) je bil v obeh letih najnižji v Singapurju (okrog 20 % oziroma 15 % vsega prebivalstva), najvišji pa leta 2000 v Kambodži (okrog 45 %) in leta 2010 v Laosu (37 %). Vidnejši upad te skupine prebivalstva je v obravnavanem obdobju imela le Kambodža (od 45 % na 35 %), sicer pa je delež mladega prebivalstva v drugih državah ostal skorajda nespremenjen in obsegal od 30 % do 40 % v Maleziji, na Filipinih in v Laosu ter od 20 % do 30 % na Tajskem, v Vietnamu in Indoneziji. *Delež starejšega prebivalstva* (nad 60 let) je bil tako leta 2000 kot 2010 najmanjši v Laosu in Kambodži (samo okrog 5 % vsega prebivalstva) in najvišji v Singapurju (10–15 %); singapurskim vrednostim se je v obravnavanem obdobju približala Tajska, v vseh ostalih državah v regiji pa je delež starejšega prebivalstva znašal le okrog 5–10 %. *Indeks ostarelosti* je bil leta 2000 najnižji v Laosu in Kambodži (vrednost 12), leta 2010 pa samo v Laosu (16), najvišji indeks pa je v obeh letih izkazoval Singapur, kjer je porasel od okrog 50 na 100. Med letoma 2000 in 2010 je do nekoliko vidnejšega porasta indeksa ostarelosti prišlo le še na Tajskem (od 42 na 65), sicer pa se je ta v ostalih državah regije le malo povečal in se gibal v razponu vrednosti okrog 15–25 poleg Laosa in Kambodže še v Filipinih in Maleziji ter okrog 25–30 v Vietnamu in Indoneziji.

Skupna letna rast prebivalstva je bila v Jugovzhodni Aziji v celotnem obravnavanem obdobju najnižja na Tajskem (1,0 %); najvišjo rast je imela leta 2000 Kambodža (2,7 %), leta 2010 pa Filipini, Malezija in Singapur (2,1 %). Z izjemo vidnejšega upada stopnje letne rasti v Kambodži (od 2,7 % na 1,9 %), je ostala skupna letna demografska rast v regiji skoraj nespremenjena in se je gibal na ravni 1,0–1,5 % na Tajskem, v Vietnamu in Indoneziji ter na ravni 2,0–2,5 % v ostalih državah. *Fertilitet* (srednje število otrok na žensko v fertilni dobi) je bila tako leta 2000 kot 2010 najmanjša v Singapurju (okrog 1,3–1,4) in najvišja v Laosu (5,1 oziroma 3,4). V obdobju 2000–2010 je prišlo do stagnacije stopnje fertilitete še na Filipinih (na ravni 3,0–3,2 otroka na žensko) ter v Vietnamu in na Tajskem (na ravni vrednosti 1,8–2,2), medtem ko je v drugih državah, podobno kot v Laosu, prišlo do zmanjševanja rodnosti, in sicer od vrednosti okrog 4 na okrog 3 v Kambodži ter od vrednosti okrog 2,6–3,2 do vrednosti okrog 2,1–2,5 v Indoneziji in Maleziji.

Stopnja *natalitete* je bila tako leta 2000 kot 2010 najnižja v Singapurju (11,4 oziroma 8,0 promilov) in najvišja v Laosu (37,8 oziroma 27,0 promilov). V obdobju 2000–2010 se je stopnja natalitete vidneje zmanjšala ob Laosu še v Kambodži (od 33 na 25 promilov), sicer pa je večinoma stagnirala: na ravni okrog 25 promilov na Filipinih, okrog vrednosti 20 promilov v Indoneziji, Maleziji in Vietnamu ter na ravni okrog 15 promilov na Tajskem. Stopnja *mortalitete* je bila leta 2000 najmanjša v Maleziji in Singapurju (4,4 promilov) in leta 2010 le v Maleziji (4,8 promilov),

največja pa je bila leta 2000 v Laosu (13,1 promilov) in leta 2010 na Tajskem (9,0 promilov). Pri tem demografskem kazalcu je v obravnavanem obdobju prišlo do nekoliko večje rasti le na Tajskem (od 6 na 9 promilov), do večjega upada v Laosu (od 13 na 7 promilov) in manjšega v Kambodži (od 11 na 8 promilov), sicer pa je stopnja mortalitete stagnirala okrog 5 promilov v ostalih državah regije. Stopnja *naravne rasti* je znašala leta 2000 več kot 20 promilov na Filipinih, v Kambodži in Laosu ter več kot 10 promilov v ostalih državah območja, razen v Singapurju, kjer se je omejila na 7 promilov. Leta 2010 se je stopnja naravne rasti ohranila na več kot 20 promilov v Laosu in na Filipinih in na več kot 10 promilov v večini ostalih držav Jugovzhodne Azije, razen v Singapurju in na Tajskem, kjer se je spustila na raven 3–5 promilov.

Pričakovana življenjska doba je bila tako pri moškem kot pri ženskem prebivalstvu leta 2000 najnižja v Laosu (52 oziroma 56 let) in leta 2010 v Kambodži (60 oziroma 64 let); najvišja pa v obeh letih v Singapurju (76–78 let pri moških in 80–83 pri ženskah). V obdobju 2000–2010 je prišlo pri moškem prebivalstvu v večini držav regije do porasta pričakovane življenjske dobe, in sicer v Laosu in Kambodži od okrog 52–53 let na okrog 60–64 let ter na Filipinih, v Indoneziji in Vietnamu od okrog 66–67 let na okrog 70–73 let. Manjši porast je ob Singapurju beležila Malezija (od 70 na 72 let), na Tajskem pa je prišlo, predvsem zaradi povečane stopnje okuženosti z virusom HIV, do upada pričakovane življenjske dobe (od 71 na 66 let). Pri ženskem prebivalstvu je za obravnavano obdobje zaznavno izrazitejše podaljšanje življenjske dobe v Laosu (od 56 na 67 let), nekoliko manjše pa v večini ostalih držav v regiji (od okrog 71–75 let na okrog 74–77 let), razen na Tajskem, kjer je tudi pri ženskah pričakovana življenjska doba upadla, in sicer od 76 na 72 let.

Glede *umrljivosti otrok do enega leta starosti in mater ob porodu* (oboje v promilih) opazamo, da je tako leta 2000 kot 2010 izkazal najnižjo stopnjo smrtnosti pri otrocih Singapur (4–3 promile), najvišjo pa Kambodža (135 oziroma 88 promilov). V obravnavanem obdobju je stopnja otroške smrtnosti povsod vidneje upadla, in sicer od 100 na 59 promilov v Laosu, od okrog 38–45 na okrog 24–39 promilov pa v večini ostalih držav območja. Nižjo stopnjo otroške umrljivosti sta beležili Tajska (28 oziroma 14 promilov) in Malezija (8–6 promilov). Smrtnost porodnic je bila tako leta 2000 kot 2010 spet najnižja v Singapurju (le okrog 0,1 promila), najvišja pa v Laosu (6,5 oziroma 5,8 promilov). Ta kazalec se je v obravnavanem obdobju zmanjšal od ravni 3,8–4,4 promilov na okrog 2,4–2,9 promila v Indoneziji in Kambodži, od ravni 1,7 promila na 0,9 promila na Filipinih, v drugih državah pa od ravni 0,4–1,0 promil na raven 0,3–0,6 promila, kar kaže na kar ugodno zdravstveno oziroma oskrbno raven v regiji.

Na področju socioekonomskih kazalcev bomo najprej pregledali gibanje *vrednosti* ustvarjenega BDP: tako leta 2000 kot 2010 je bila vrednost BDP v mrd USD najmanjša v Laosu (1,8 oziroma 5,8) in največja v Indoneziji (185,1 oziroma 478,4). Z izjemo slednje, lahko ostale države razdelimo po vrednosti BDP v samo dve skupini: tisto, kjer je ta znašala leta 2010 le 5–10 mrd USD (Laos in Kambodža) ter tisto, kjer je ta dosegla 90–250 mrd USD (vse ostale države v regiji). V obdobju 2000–2010 se je vrednost BDP povečala za približno dvakrat v Filipinih, Maleziji, Singapurju in na Tajskem ter za približno trikrat v Vietnamu, Laosu, Kambodži in Indoneziji. Še večji so razponi pri *vrednostih BDP/preb.* (v USD); ta indikator je bil tako leta 2000 kot 2010 najmanjši v Kambodži (260 oziroma 815) in najvišji v Singapurju (kar 21.390 oziroma 43.115 USD). Z izjemo Singapurja so izkazali leta 2010 vrednosti BDP/preb. v razponu 800–1200 USD ob Kambodži še Laos in Vietnam, v vrednosti 2–5 tisoč USD Filipini, Indonezija in Tajska ter v vrednosti okrog 8500 USD Malezija. V obdobju 2000–2010 so vrednosti BDP/preb. porasle povsem identično z že prikazano rastjo BDP.

Prispevek primarnega sektorja v *strukturi BDP* je bil tako leta 2000 kot 2010 najmanjši v Singapurju (obakrat le 0 %), največji pa leta 2000 v Laosu (51 %) in leta 2010 v Kambodži (33 %). Leta 2010 je v večini držav v regiji odpadlo na primarni sektor 10–20 % vrednosti BDP; višje deleže je izkazal poleg Kambodže še Laos (okrog 30 %). V vseh državah je prišlo v obdobju 2000–2010 do stagnacije ali manjšega upada pomena primarnega sektorja v sestavi BDP, razen v Laosu, kjer je bil upad izrazitejši (do 20 odstotnih točk). Prispevek sekundarnega sektorja k BDP je bil leta 2000 najmanjši v Kambodži (22 %) in največji v Maleziji (50 %), leta 2010 pa najmanjši v Laosu (25 %) in največji v Indoneziji (48 %). Tega leta se je ta delež gibal v razponu 25–31 % na Filipinih, v Kambodži, Laosu in Singapurju ter v razponu 41–48 % v ostalih državah regije. V obdobju 2000–2010 je večina jugovzhodnih azijskih držav izkazala stagnacijo ali rahel porast tega deleža, razen Malezije in Singapurja, kjer je prišlo do manjšega upada pomena sekundarnega sektorja. Terciarni sektor je tako leta 2000 kot 2010 največ prispeval k skupnemu BDP v Singapurju (68 % oziroma 74 %), najmanj pa leta 2000 v Laosu (26 %) in leta 2010 v Indoneziji (37 %). Približno v tem razponu (37–46 %) je leta 2010 ta indikator nihal tudi v večini drugih državah v regiji; samo na Filipinih je dosegal 55 %. V obdobju 2000–2010 je terciarni sektor stagniral na Filipinih, v Indoneziji, Kambodži in Vietnamu, izkazal manjši porast v Maleziji in Singapurju, rahel upad na Tajskem, izrazil porast (za okrog 20 odstotnih točk) pa v Laosu.

V *strukturi aktivnih* je bil tako leta 2000 kot 2010 primarni sektor najmanj zastopan v Singapurju (obakrat samo 0 %), najbolj pa leta 2000 v Laosu (77 %) in leta 2010 v Kambodži (59 %). Leta 2010 je v večini držav v regiji delež aktivnih

v tem sektorju obsegal 35–60 %, manj (do 13 %) poleg Singapurja še v Laosu in Maleziji. V večini držav v regiji je število aktivnih v primarnem sektorju v obdobju 2000–2010 rahlo upadlo; izrazitejši upad sta poleg Laosa zabeležila še Kambodža in Vietnam. Najmanj aktivnih v sekundarnem sektorju je imel leta 2000 Laos (7 %) in največ Malezija (32 %), leta 2010 pa najmanj Kambodža (9 %) in največ Laos (38 %). Leta 2010 se je delež aktivnih v sekundarnem sektorju gibal v razponu 9–15 % na Filipinih, v Indoneziji, Kambodži in na Tajskem ter v razponu 20–40 % v ostalih državah regije. V obdobju 2000–2010 so Filipini in Kambodža izkazali stagnacijo tega deleža, rahel upad pa večina ostalih držav, razen Vietnama, kjer je prišlo do manjše rasti, in Laosa, ki je v tem obdobju doživel močan porast aktivnih v sekundarnem sektorju (za kar okrog 30 odstotnih točk). Delež aktivnih v terciarnem sektorju je bil v obeh obravnavanih letih najvišji v Singapurju (75 % oziroma 80 %), najmanjši pa leta 2000 v Laosu (16 %) in leta 2010 v Vietnamu (30 %). Leta 2010 je v večini držav v regiji ta delež obsegal 46–59 %; manjše število aktivnih v terciarnem sektorju je ob Vietnamu izkazala tudi Kambodža (32 %). V obdobju 2000–2010 je število aktivnih v tem sektorju povsod vidneje poraslo: za okrog 40 odstotnih točk v Laosu, za okrog 20 odstotnih točk v Kambodži, drugje pa za okrog 10 odstotnih točk.

Tako kot pri vrednostih BDP, je v regiji opaziti močan razpon tudi v *vrednostih izvoza*. Ta je bila tako leta 2000 kot 2010 najmanjši v Laosu (komaj 0,4 oziroma 1,6 mrđ USD) in največja v Singapurju (121,8 oziroma 351,9 mrđ USD). Skromen obseg izvoza je ob Laosu leta 2010 izkazala še Kambodža (do 5 mrđ USD), relativno omejen pa je bil tudi na Filipinih in Vietnamu (50–75 mrđ USD), medtem ko je v večini ostalih držav v regiji obsegal 150–200 mrđ USD. V obdobju 2000–2010 se je vrednost izvoza povečala za štirikrat do petkrat v Laosu in Vietnamu, za približno trikrat v Indoneziji, Kambodži, Singapurju in na Tajskem ter za približno dvakrat na Filipinih in v Maleziji. Vrednosti izvoza so bile stalno višje od vrednosti uvoza v Indoneziji, Maleziji, Singapurju in na Tajskem; od trgovinskega suficita v deficit so prešli v obdobju 2000–2010 Filipini, medtem ko je v Kambodži, Laosu in Vietnamu izvoz stalno zaostajal za uvozom. *Produkcija električne energije* je bila v regiji tako leta 2000 kot 2010 najmanjša v Kambodži (komajda 0,1 oziroma 1,4 mrđ kWh) in največja na Tajskem (97,6 oziroma 139,0 mrđ kWh). Proizvodnja je povsod porasla in je leta 2010 znašala do 5 mrđ kWh v Kambodži in Laosu, 40–70 mrđ kWh na Filipinih, v Singapurju in Vietnamu ter 100–140 mrđ kWh v Indoneziji, Maleziji in na Tajskem.

Stopnja letne rasti BDP je leta 2000 znašala v vseh državah Jugovzhodne Azije 4–6 %; do leta 2010 se je v večini držav dvignila na 6–8 %, v Singapurju pa je znašala kar 15 %. Očitno tudi zadnja gospodarska kriza ni huje prizadela

gospodarske rasti v tem območju Azije. Ta trend se pokaže tudi v *razmerju med prihodki in izdatki*, ki je bilo še leta 2000 povsod negativno, razen v Singapurju (+8 %), še posebej pa v Kambodži (−48 %). Leta 2010 je bilo to razmerje že pretežno pozitivno in se je večinoma gibalo v razponu med +5 % in +42 %; deficit v državnem budgetu so ohranili le Tajsko, Filipini in Vietnam (med −13 % in −33 %). *Zunanji dolg* (v mrđ USD) je bil leta 2000 najmanjši v Singapurju (0,0) in najvišji v Indoneziji (129,8), leta 2010 pa najmanjši v Laosu (3,3) in največji v Singapurju (498,7). Omeniti velja, da se je v tem času spremenila metodologija računanja zunanjega dolga, ki so jo tradicionalno preverjali le pri državah v razvoju, medtem ko se sedaj ugotavlja tudi pri bolj razvitih državah, ki izkazujejo skoraj vse zelo visoko stopnjo zunanje zadolženosti zaradi njihove velike vpetosti v globalne finančne trge; takšen je tudi primer Singapura, ki se vse bolj uveljavlja kot eno izmed večjih svetovnih finančnih središč. Sicer je znašal leta 2010 zunanji dolg do 30 mrđ USD v Kambodži, Laosu in Vietnamu, 60–75 mrđ USD na Filipinih, v Maleziji in na Tajskem ter 200–500 mrđ USD v Indoneziji in Singapurju. *Zunanjo pomoč* sta leta 2000 v obsegu 1,4–1,6 mrđ USD prejemale Vietnam in Indonezija, ostale države v regiji pa do 0,6 mrđ USD; leta 2010 je bil največji prejemnik pomoči Vietnam (3,7 mrđ USD), ostale države pa so prejemale pomoč v obsegu 1 mrđ USD. Za Kambodžo ni na voljo podatkov o turističnih tokovih, sicer pa je bil po razpoložljivih virih *dohodek od turizma* tako v letu 2000 kot 2010 najvišji na Tajskem (6,7 oziroma 19,4 mrđ USD), najmanjši pa leta 2000 v Laosu in Vietnamu (0,1) in leta 2010 v Laosu (0,3 mrđ USD). Leta 2010 je ta dohodek v večini držav v regiji obsegal 3–9 mrđ USD; višji je bil le v Maleziji in na Tajskem (17–19 mrđ USD). Tega leta je največ turistov obiskalo Malezijo (okrog 24 mio), kateri so po obisku sledile Tajsko (okrog 14 mio) ter Indonezija in Singapur (6,5–7,5 mio); drugje letni obisk ni presegal 3 mio.

Delež nepismenih je bil leta 2000 najmanjši na Tajskem (4 %) in največji v Laosu (50 %), leta 2010 pa najmanjši na Filipinih (3 %) in največji v Laosu in Kambodži (26–27 %). Leta 2010 je ta delež znašal v preostalih državah (Maleziji, Singapurju, na Tajskem, v Indoneziji in Vietnamu) 6–10 %, kar pomeni, da je v obravnavanem obdobju prišlo do izrazitega upada števila nepismenih v Laosu (nad 20 odstotnih točk), medtem ko je bil drugje upad manjši (do 5 odstotnih točk). *Število zdravnikov na tisoč prebivalcev* je bilo tako leta 2000 kot 2010 najvišje v Singapurju (1,4 oziroma 1,8), leta 2000 pa najmanjše v Indoneziji in Laosu (komaj 0,2) in leta 2010 v Kambodži (0,2). V tem obdobju je večina držav zabeležila stagnacijo števila zdravnikov, le v Singapurju je prišlo do rahlega porasta. Leta 2010 se je ta indikator gibal v razponu 0,2–0,3 zdravnika na tisoč

prebivalcev v Indoneziji, Kambodži, Laosu in na Tajskem ter v razponu 0,7–1,2 na Filipinih, v Maleziji in Vietnamu. *Poraba BDP za izobraževanje* je bila leta 2000 (tega leta ni podatka za Kambodžo in Tajsko) najmanjša v Indoneziji (1,3 %) in najvišja v Singapurju (19,4 %), leta 2010 pa najmanjša v Kambodži (1,6 %) in največja v Vietnamu (5,3 %). Tega leta se je v večini držav v regiji poraba za izobraževanje gibala v razponu 2,3–3,3 %; višja je bila v Maleziji, na Tajskem in v Vietnamu (4,1–5,3 %). V obravnavanem obdobju je prišlo pri gibanju te porabe do močnega upada v Singapurju in manjšega upada na Filipinih in v Maleziji; stagnacijo je izkazal Laos, do porasta pa je prišlo v Indoneziji in Vietnamu. Statistika glede porabe BDP za socialo ni dovolj konsistentna, da bi omogočala neko časovno primerjavo, pri *porabi za zdravstvo* pa opazimo, da je bila leta 2000 ob pomanjkanju podatkov za Kambodžo najmanjša v Maleziji (2,5 %) in največja v Vietnamu (5,2 %), leta 2010 pa najmanjša v Laosu (0,8 %) in največja na Tajskem (3,3 %). V tem času je poraba za zdravstvo večinoma precej upadla, razen v Maleziji in na Tajskem, kjer je stagnirala ali se le rahlo zmanjšala. Leta 2010 je ta poraba v večini držav v regiji znašala skromnih 0,8–1,6 % ter 2,2–3,3 % v Maleziji, na Tajskem in v Vietnamu.

Število *avtomobilov* na tisoč prebivalcev je bilo tako leta 2000 kot 2010 najmanjše v Vietnamu (komajda 2 v obeh letih) in najvišje v Maleziji (167 oziroma 287). Do leta 2010 je v večini držav srednje število avtomobilov na tisoč prebivalcev rahlo poraslo, stagniralo pa na Filipinih, v Laosu in Vietnamu. Leta 2010 je bilo to število najmanjše v Laosu in Vietnamu (komaj 2–4), se gibalo v razponu 11–18 na Filipinih in v Kambodži, v razponu 45–60 v Indoneziji in na Tajskem ter v razponu 150–300 v Singapurju in Maleziji. *Mobilni telefoni* so bili leta 2000 najmanj razširjeni v Laosu (komaj 6 na tisoč preb.) in najbolj v Singapurju (779), leta 2010 pa najmanj v Kambodži (577) in najbolj v Vietnamu (1753). V tem obdobju je prišlo očitno povsod do velikega porasta uporabe tega komunikacijskega sredstva, tako da je leta 2010 prišlo na tisoč prebivalcev 575–650 mobilnih telefonov v Kambodži in Laosu, 850–1000 na Filipinih, v Indoneziji in na Tajskem ter 1200–1750 v Maleziji, Singapurju in Vietnamu. Tako leta 2000 kot 2010 je bilo najmanj *računalnikov* na tisoč prebivalcev v Kambodži (komajda 2 oziroma 4) in največ v Singapurju (508 oziroma 743). V obravnavanem obdobju je prišlo povsod do porasta števila računalnikov, razen v Kambodži; leta 2010 je prišlo tako 4–20 računalnikov na tisoč prebivalcev v Kambodži, Indoneziji in Laosu, 65–100 na Filipinih, Tajskem in v Vietnamu ter 250–750 v Maleziji in Singapurju.

Oceanija

V Oceaniji je bil tako leta 2000 kot 2010 *delež urbanega prebivalstva* najnižji v Papui Novi Gvineji (okrog 15 %), najvišji pa v Avstraliji (okrog 90 %); avstralskim vrednostim se je približala Nova Zelandija, medtem ko je znašala stopnja urbanizacije v Vzhodnem Timorju okrog 30 %. *Delež mladega prebivalstva* (do 15 let) je bil v obeh letih najnižji v Avstraliji in Novi Zelandiji (okrog 18–21 % vsega prebivalstva), najvišji pa leta 2000 v Vzhodnem Timorju (40 %) in leta 2010 v Papui Novi Gvineji (37 %); vidnejši upad mlajšega prebivalstva je zabeležil v obravnavanem obdobju le Vzhodni Timor (na manj kot 35 %). Temu nasprotno je bil *delež starejšega prebivalstva* (nad 60 let) tako leta 2000 kot 2010 najmanjši v Papui Novi Gvineji in Vzhodnem Timorju (okrog 5 % vsega prebivalstva) in najvišji v Avstraliji in Novi Zelandiji, kjer je znašal 16–19 %. Prav tako je bil *indeks ostarelosti* v obeh letih najnižji v Papui Novi Gvineji in Vzhodnem Timorju (vrednosti okrog 15) in najvišji v Avstraliji, kjer je porasel od vrednosti okrog 80 na okrog 105, medtem ko se je v Novi Zelandiji povečal od vrednosti 75 na 85.

Skupna letna rast prebivalstva je bila v Oceaniji tako leta 2000 kot 2010 najnižja v Avstraliji in Novi Zelandiji, kjer je znašala okrog 1 %, najvišja pa leta 2000 v Papui Novi Gvineji (3,2 %) in leta 2010 v Vzhodnem Timorju, kjer je porasla od 1,5 % na 4,1 %. Fertilnost (srednje število otrok na žensko v fertilni dobi) je bila tako leta 2000 kot 2010 najmanjša v Avstraliji in Novi Zelandiji, kjer je znašala okrog 1,7–2,1, najvišja pa leta 2000 v Papui Novi Gvineji (4,3) in leta 2010 v Vzhodnem Timorju, kjer je porasla od okrog 4 na kar 6,5 otrok na žensko. Tudi stopnja *natalitete* je bila tako leta 2000 kot 2010 najnižja v Avstraliji (12,6 oziroma 13,5 promilov) in najvišja leta 2000 v Papui Novi Gvineji (32,1 promilov) ter leta 2010 v Vzhodnem Timorju, kjer je vidneje porasla od okrog 30 na 40 promilov, medtem ko je v Novi Zelandiji znašala okrog 14,5 promilov. Stopnja *mortalitete* je bila v obravnavanem obdobju v regiji stabilna, saj je znašala okrog 8 promilov v Papui Novi Gvineji, okrog 7 promilov v Novi Zelandiji in okrog 6,5 promilov v Avstraliji; le v Vzhodnem Timorju je porasla od okrog 6,5 na 8 promilov. Stopnja *naravne rasti* je tudi ostala nespremenjena: v Avstraliji in Novi Zelandiji je znašala 6–7 promilov ter v Papui Novi Gvineji 20–25 promilov; le v Vzhodnem Timorju je porasla od 22 na 32 promilov.

Pričakovana življenjska doba je bila v obeh letih tako pri moškem kot pri ženskem prebivalstvu najnižja v Papui Novi Gvineji in Vzhodnem Timorju (60–61 let pri moških in 66–63 let pri ženskah) in najvišja v Avstraliji in Novi Zelandiji (77–80 let pri moških in 82–84 let pri ženskah). Omeniti gre, da je pričakovana življenjska doba pri ženskem prebivalstvu v Papui Novi Gvineji in Vzhodnem

Timorju upadla od 67 na samo 63 let. Glede *smrtnosti otrok do enega leta starosti in mater ob porodu* (oboje v promilih) opazamo, da sta tako leta 2000 kot 2010 izkazala najnižjo stopnjo smrtnosti pri otrocih Avstralija in Nova Zelandija (5–6 promilov), najvišjo pa leta 2000 Vzhodni Timor (kar okrog 125 promilov) in leta 2010 Papua Nova Gvineja (skoraj 70 promilov). V Vzhodnem Timorju je otroška mortaliteta v obdobju 2000–2010 padla od 125 na 55, v Papui Novi Gvineji pa od 95 na 70 promilov. Na podoben način je bila smrtnost porodnic tako leta 2000 kot 2010 najnižja v Avstraliji in Novi Zelandiji (le okrog 0,1–0,2 promila), najvišja pa leta 2000 v Papui Novi Gvineji, kjer se je stopnja smrtnosti mater do leta 2010 zmanjšala od 3,7 na 2,5 promila, in leta 2010 v Vzhodnem Timorju (3,7 promile), kjer pa ni na voljo podatkov za leto 2000.

Skupni BDP je bil tako leta 2000 kot 2010 najnižji v Vzhodnem Timorju (samo 0,4 oziroma 2,2 mrd USD) in najvišji v Avstraliji (403,6 oziroma 900,7 mrd USD). Leta 2010 je znašal BDP v Papui Novi Gvineji okrog 8, v Novi Zelandiji pa okrog 120 mrd USD; v obravnavanem obdobju se je BDP povsod povečal za približno dvakrat, razen v Vzhodnem Timorju, kjer je porasel za kar petkrat. Tudi *BDP/preb.* je bil v obeh letih najmanjši v Vzhodnem Timorju (470 oziroma 590 USD) in najvišji v Avstraliji (20.500 oziroma 55.590 USD); leta 2010 je znašala vrednost BDP/preb. v Papui Novi Gvineji okrog 1500, v Novi Zelandiji pa okrog 32 tisoč USD. V obdobju 2000–2010 se je vrednost BDP/preb. povečala za približno trikrat v Avstraliji in Papui Novi Gvineji, za približno dvakrat v Novi Zelandiji ter le za okrog 50 % v Vzhodnem Timorju. V *strukturi BDP* je dal primarni sektor tako leta 2000 kot 2010 največji prispevek v Papui Novi Gvineji (26 % oziroma 35 %) in najmanjšega v Avstraliji (3 % oziroma 2 %); podobno nizke so bile leta 2010 vrednosti primarnega sektorja v skupnem BDP v Novi Zelandiji (okrog 6 %), medtem ko so se v Vzhodnem Timorju iste vrednosti približale tistim v Papui Novi Gvineji (okrog 31 %). V obdobju 2000–2010 ni zaznati večjih sprememb tega kazalca v Avstraliji in Novi Zelandiji, medtem ko je v ostalih dveh državah prišlo do njegovega manjšega porasta (med 5 in 10 odstotnih točk). Prispevek sekundarnega sektorja k BDP je bil tako leta 2000 kot 2010 najmanjši v Vzhodnem Timorju (18 % oziroma 14 %) in najvišji v Papui Novi Gvineji (obakrat 42 %). Leta 2010 je v Avstraliji in Novi Zelandiji obsegal 24–27 % BDP, sicer pa je ta kazalec v obravnavanem obdobju povsod stagniral ali se le rahlo spreminjal. Temu nasprotno je bil prispevek terciarnega sektorja k BDP v obeh letih najmanjši v Papui Novi Gvineji (32 % oziroma 23 %), največji pa leta 2000 v Avstraliji (71 %) ter leta 2010 v Avstraliji in Novi Zelandiji (70 %). Tega leta je v Vzhodnem Timorju obsegal okrog 55 % BDP, sicer pa je ta kazalec v obravnavanem obdobju večinoma stagniral ali se le rahlo spreminjal, le v Papui Novi Gvineji je izkazal manjši upad.

Podobna nesorazmerja med Avstralijo in Novo Zelandijo na eni strani ter Papuo Novo Gvinejo in Vzhodnim Timorjem na drugi strani izkazuje *struktura aktivnih* po sektorju dejavnosti. Primarni sektor je bil tako leta 2000 kot 2010 najmanj zastopan v prvih dveh in še posebej v Avstraliji (5 % oziroma 3 %), najbolj pa v drugih dveh, in sicer leta 2000 v Papui Novi Gvineji (75 %) in leta 2010 v Vzhodnem Timorju (80 %). Skupaj je leta 2010 ta sektor obsegal v prvi dvojici držav 3–7 %, v drugi pa 72–80 % aktivnih; deleži se glede na stanje v letu 2000 v bistvu niso spreminjali oziroma le v rangu petih odstotnih točk. Delež aktivnih v sekundarnem sektorju se je ob pomanjkanju podatkov za Vzhodni Timor leta 2000 gibal med 7 % (Papua Nova Gvineja) ter 23 % (Nova zelandija) in ostal leta 2010 na približno isti ravni, s tem, da je bil spet najmanjši v Papui Novi Gvineji (4 %), najvišji pa tokrat v obeh razvitejših državah (21 %). Nekoliko večjo dinamiko je izkazal delež aktivnih v terciarnem sektorju, ki je bil (tudi tokrat brez podatkov za Vzhodni Timor) tako leta 2000 kot 2010 najnižji v Papui Novi Gvineji (14 % oziroma 24 %), najvišji pa v Avstraliji (74 % oziroma 76 %). Tej vrednosti je bila leta 2010 zelo blizu Nova Zelandija (73 %); sicer je ta država s Papuo Novo Gvinejo v obravnavanem obdobju izkazala manjši porast deleža aktivnih v tem sektorju, Avstralija pa stagnacijo.

Vrednost izvoza je bila leta 2000 ob pomanjkanju podatkov za Vzhodni Timor najmanjša v Papui Novi Gvineji (1,8 mrđ USD) in leta 2010 v Vzhodnem Timorju (manj kot 0,0 mrđ USD), najvišja pa v obeh letih v Avstraliji (60,7 oziroma 212,4 mrđ USD). Leta 2010 je znašala vrednost izvoza v Papui Novi Gvineji okrog 5 in v Novi Zelandiji malo nad 30 mrđ USD. V obdobju 2000–2010 se je vrednost izvoza povečala za okrog trikrat v Avstraliji in Papui Novi Gvineji ter za okrog dvakrat v Novi Zelandiji. V Avstraliji in Papui Novi Gvineji je bil izvoz stalno višji od uvoza, medtem ko je Nova Zelandija izkazala balansirano trgovinsko bilanco. *Produkcija električne energije* je bila v regiji ob pomanjkanju podatkov za Vzhodni Timor tako leta 2000 kot 2010 najmanjša v Papui Novi Gvineji (samo 1,5 oziroma 3,0 mrđ kWh) in največja v Avstraliji (198,2 oziroma 232,0 mrđ kWh), medtem ko je leta 2010 v Novi Zelandiji znašala nekaj nad 40 mrđ kWh. Stopnja letne rasti BDP je leta 2000 znašala 1 % v Papui Novi Gvineji, 3–4 % v Avstraliji in Novi Zelandiji ter kar 15 % v Vzhodnem Timorju; leta 2010 pa je znašala 2–3 % v Avstraliji in Novi Zelandiji ter 6–7 % v Papui Novi Gvineji in Vzhodnem Timorju. V obravnavanem obdobju je torej ostala stopnja *gospodarske rasti* skoraj enaka v bolj razvitih državah, se izraziteje povečala v Papui Novi Gvineji ter relativno upadla v Vzhodnem Timorju. *Razmerje med prihodki in izdatki* je bilo ob pomanjkanju podatkov za Vzhodni Timor leta 2000 v vseh državah v regiji rahlo pozitivno in se gibalo v razponu +3–8 %, medtem ko je bilo leta 2010 balansirano

v Papui Novi Gvineji ter nekoliko negativno v ostalih dveh državah (med –5 % in –14 %). *Zunanji dolg* je bil ob pomanjkanju podatkov za Vzhodni Timor tako v letu 2000 kot 2010 v bistvu neobstoječ v obeh razvitih državah, medtem ko je v Papui Novi Gvineji znašal 2,5 oziroma 0,9 mrd USD. Na podoben način sta tako leta 2000 kot 2010 *zunanj*o pomoč prejemala le Papua Nova Gvineja in Vzhodni Timor (med 0,2 in 0,4 mrd USD). Podatki za turistična gibanja in dohodke so na voljo le za Avstralijo in Novo Zelandijo: *turistični dohodek* se je v prvi povečal od okrog 7,5 na okrog 28 mrd USD, v drugi pa od okrog 2 na okrog 4,5 mrd USD, medtem ko je leta 2010 Avstralijo obiskalo okrog 5,5 milijonov, Novo Zelandijo pa okrog 2,5 milijonov turistov.

Delež nepismenih je bil tako leta 2000 kot 2010 najmanjši v Avstraliji in Novi Zelandiji (0 % oziroma 1–4 %) ter najvišji v Papui Novi Gvineji in Vzhodnem Timorju (35–48 % oziroma 41–43 %). *Število zdravnikov na tisoč prebivalcev* je znašalo tako leta 2000 kot 2010 okrog 0,1–0,2 v obeh manj razvitih državah in okrog 2,5–3,0 v obeh razvitejših državah. Nekoliko bolj kompletni podatki glede *porabe BDP za izobraževanje* so na voljo le za leto 2010, ko je bila ta najmanjša v Avstraliji (4,4 %, isto vrednost je država izkazala za leto 2000) in največja v Vzhodnem Timorju (16,8 %), medtem ko je v Novi Zelandiji znašala v obdobju 2000–2010 6,5–7,5 % BDP. *Poraba BDP za socialo* je razvidna le za Avstralijo in Novo Zelandijo: v prvi se je v obravnavanem obdobju gibala v razponu 28–30 %, v drugi pa se je zmanjšala od 38 % na 32 %. *Poraba BDP za zdravstvo* je znašala leta 2000 ob pomanjkanju podatkov za Vzhodni Timor 4,1 % v Papui Novi Gvineji ter 8–8,3 % v Avstraliji in Novi Zelandiji, medtem ko je znašala leta 2010 2,5 % v Papui Novi Gvineji, 5,6 % v Avstraliji ter 7,8–8,8 % v Novi Zelandiji in Vzhodnem Timorju.

Število avtomobilov na tisoč prebivalcev je bilo leta 2000 ob pomanjkanju podatkov za Vzhodni Timor najmanjše v Papui Novi Gvineji (7) in najvišje v Avstraliji (507), medtem ko se je leta 2010 gibalo v razponu le 3–6 v dvojici manj razvitih oziroma v razponu 545–645 v dvojici razvitejših držav v regiji, s tem, da se je razširjenost avtomobilov izraziteje povečala v Novi Zelandiji in le malo v Avstraliji. *Mobilni telefoni* so bili ob pomanjkanju podatka za Vzhodni Timor tako leta 2000 kot 2010 najmanj razširjeni v Papui Novi Gvineji (le 2 oziroma 278 na tisoč preb.), najbolj pa v obeh razvitejših državah (575–600 oziroma 1000–1150), kar obenem kaže na splošen porast uporabe tega komunikacijskega sredstva v regiji. Glede števila *računalnikov na tisoč prebivalcev* so na voljo le omejeni podatki: to število je leta 2000 znašalo okrog 400 v Novi Zelandiji in okrog 515 v Avstraliji, leta 2010 pa okrog 65 v Papui Novi Gvineji, okrog 525 v Novi Zelandiji in okrog 765 v Avstraliji.

Severna Amerika

V Severni Ameriki je bil tako leta 2000 kot 2010 *delež urbanega prebivalstva* najnižji v Mehiki (75–78 %), najvišji pa leta 2000 v Kanadi (79 %) in leta 2010 v ZDA (82 %), kar kaže na skromne notranje razpone v regiji. *Delež mladega prebivalstva* (do 15 let) je bil v obeh letih najnižji v Kanadi (okrog 16–19 % vsega prebivalstva), najvišji pa v Mehiki (okrog 29–33 %), medtem ko je ta skupina prebivalstva v obravnavanem obdobju obsegala okrog 20 % prebivalcev v ZDA. Temu nasprotno je bil *delež starejšega prebivalstva* (nad 60 let) tako leta 2000 kot 2010 najmanjši v Mehiki (9 % vsega prebivalstva) in najvišji v Kanadi, kjer je porasel od 17 % na 21 %; podoben obseg so delež starejšega prebivalstva imele ZDA. Prav tako je bil *indeks ostarelosti* v obeh letih najnižji v Mehiki (vrednosti 27–31) in najvišji v Kanadi, kjer je porasel od vrednosti okrog 90 na okrog 130, medtem ko se je v ZDA povečal od vrednosti 75 na 90.

Skupna letna rast prebivalstva je bila v Severni Ameriki leta 2000 najnižja v Kanadi (0,9 %) in leta 2010 v Kanadi in ZDA (1,1 %), najvišja pa v obeh letih v Mehiki, kjer je padla od 1,9 % na 1,2 %. Fertilnost (srednje število otrok na žensko v fertilni dobi) je bila tako leta 2000 kot 2010 najmanjša v Kanadi (1,6) in najvišja v Mehiki (2,4 oziroma 2,2), medtem ko je v ZDA ostala na ravni okrog vrednosti 2,0. Tudi stopnja *natalitete* je bila tako leta 2000 kot 2010 najnižja v Kanadi (10,8 oziroma 11,2 promilov) in najvišja v Mehiki (21,1 oziroma 18,0 promilov), medtem ko je v ZDA znašala okrog 15 promilov. Stopnja *mortalitete* pa je bila tako leta 2000 kot 2010 najmanjša v Mehiki (4,4–4,9 promilov) in najvišja v ZDA (8,7 oziroma 8,0 promilov), medtem ko je v Kanadi znašala okrog 7 promilov. Stopnja naravne rasti je znašala leta 2000 več kot 16 promilov v Mehiki ter 3,5–5,5 promilov v Kanadi oziroma ZDA. Leta 2010 se je stopnja *naravne rasti* v državah regije zmanjšala na raven okrog 13 promilov v Mehiki, v Kanadi in ZDA pa rahlo porasla na 4 oziroma 6 promilov.

Pričakovana življenjska doba je bila v obeh letih tako pri moškem kot pri ženskem prebivalstvu najnižja v Mehiki (71–74 let pri moških in 76–79 let pri ženskah) in najvišja v Kanadi (76–79 let pri moških in 82–83 let pri ženskah); rahlo nižje vrednosti od kanadskih so beležili v ZDA. Glede *smrtnosti otrok do enega leta starosti in mater ob porodu* (oboje v promilih) opazimo, da je tako leta 2000 kot 2010 izkazala najnižjo stopnjo smrtnosti pri otrocih Kanada (7–6 promilov), najvišjo pa Mehika (29 oziroma 17 promilov). Smrtnost porodnic je bila leta 2000 najnižja v ZDA (le okrog 0,1 promila) in leta 2010 z isto vrednostjo v Kanadi, najvišja pa v obeh letih v Mehiki, kjer se je celo rnekoliko povečala od 0,6 na 0,9 promila.

Skupni BDP je bil tako leta 2000 kot 2010 najnižji v Mehiki (643,3 oziroma 860,2 mrd USD) in najvišji v ZDA (10.427,4 oziroma 14.011,0 mrd USD). Leta 2010 je bil BDP v Kanadi soroden mehiškemu in je znašal nekaj nad 1300 mrd USD; v obravnavanem obdobju se je BDP najbolj povečal prav v tej državi (za okrog 100 %), medtem ko se je v ZDA in Mehiki povečal le do okrog 50 %. Tudi *BDP/preb.* je bil v obeh letih najmanjši v Mehiki (6190 oziroma 9565 USD) in najvišji v ZDA (36.215 oziroma 47.285 USD), le da se je tokrat leta 2010 vrednost Kanade približala vrednosti ZDA. V obdobju 2000–2010 se je v tej državi vrednost BDP/preb. povečala kar za dvakrat, medtem ko je v Mehiki porasla za okrog 50 %, v ZDA pa približno za tretjino. V *strukturi BDP* je dal primarni sektor tako leta 2000 kot 2010 največji prispevek v Mehiki (obakrat po 4 %), najmanjšega pa leta 2000 v preostalih državah (samo 2 %) in leta 2010 samo v ZDA (le 1 %), saj se vrednost v Kanadi ni spremenila. Prispevek sekundarnega sektorja k BDP je bil v vseh treh državah regije zelo podoben in se je gibal v razponu 25–27 %, medtem ko se je precej povečal do leta 2010 v Mehiki (na 36 %) in ostal bolj ali manj nespremenjen (22–25 %) v ZDA in Kanadi. Podobno se je spremenil pomen terciarnega sektorja, ki se je leta 2000 gibal v razponu med 69 % (Mehika) in 74 % (ZDA), medtem ko je leta 2010 v Kanadi in ZDA ostal na ravni 73–77 %, v Mehiki pa nazadoval na 60 %. Podobna nesorazmerja med severnima in južno sosedo v tej regiji izkazuje *struktura aktivnih* po sektorju dejavnosti. Primarni sektor je bil tako leta 2000 kot 2010 najmanj zastopan v prvih dveh (le okrog 2 %) in najbolj v Mehiki (18 % oziroma 14 %). Delež aktivnih v sekundarnem sektorju se je leta 2000 gibal med 23 % (ZDA in Kanada) ter 26 % (Mehika) in ostal leta 2010 na približno isti ravni tej državi (24 %), medtem ko se je v ZDA in Kanadi zmanjšal na 17 % oziroma 20 %. Delež aktivnih v terciarnem sektorju je znašal leta 2000 okrog 55 % v Mehiki ter okrog 75 % v ZDA in Kanadi, leta 2010 pa 63 % v Mehiki in 78–81 % v Kanadi in ZDA.

Vrednost izvoza je bila tako leta 2000 kot 2010 najmanjša v Mehiki (158,7 oziroma 298,4 mrd USD) in najvišja v ZDA (731,0 oziroma 1278,1 mrd USD); leta 2010 je bil izvoz v Kanadi nekoliko višji od mehiškega. V obdobju 2000–2010 se je vrednost izvoza povečala za okrog 100 % v Mehiki, za okrog 75 % v ZDA in za okrog 50 % v Kanadi. V Mehiki in ZDA je bil izvoz stalno nižji od uvoza, medtem ko je bila v Kanadi vrednost izvoza sprva višja, nato pa nižja od vrednosti uvoza. *Produkcija električne energije* je bila v regiji tako leta 2000 kot 2010 najmanjša v Mehiki (198,6 oziroma 239,1 mrd kWh) in največja v ZDA (3719,5 oziroma 3953,1 mrd kWh), medtem ko je leta 2010 v Kanadi znašala okrog 600 mrd kWh. V vseh državah v regiji je proizvodnja v obravnavanem obdobju nekoliko porasla. Stopnja letne rasti BDP je leta 2000 znašala 2 % v ZDA in Mehiki

ter 3 % v Kanadi, leta 2010 pa 3 % v Kanadi in ZDA ter 6 % v Mehiki. *Razmerje med prihodki in izdatki* je bilo tako leta 2000 kot 2010 najslabše v ZDA (–5 % oziroma –63 %), najboljše pa leta 2000 v Kanadi (+6 %) in leta 2010 v Mehiki (–17 %). Leta 2000 so vse države v regiji izkazale v bistvu balansirano razmerje, medtem ko so leta 2010 vse prešle v manjši (Mehika in Kanada) oziroma večji (ZDA) deficit. *Zunanji dolg* je bil tako v letu 2000 kot 2010 najvišji v Mehiki (154,4 oziroma 192,0 mrd USD), najmanjši pa v Kanadi in ZDA (obakrat 0,0 mrd USD). Na podoben način je tako leta 2000 kot 2010 *zunanjo pomoč* prejemale le Mehika (0,1 oziroma 0,2 mrd USD). *Turizem* je tako leta 2000 kot 2010 prinašal najmanj dohodkov Mehiki (8,9 oziroma 12,3 mrd USD) in največ ZDA (72,3 oziroma 147,6 mrd USD), medtem ko se je v Kanadi povečal od okrog 11 na okrog 16 mrd USD. V obravnavanem obdobju je bil porast turističnega dohodka posebej viden v ZDA, kjer se podvojil; tu se število turistov tudi najbolj povečalo (na okrog 55 mio), medtem ko je v Mehiki stagniralo na ravni 20–22 milijonov, v Kanadi pa upadlo od okrog 20 na 16 milijonov.

Delež nepismenih je bil tako leta 2000 kot 2010 najmanjši v Kanadi in ZDA (0–1 %) in najvišji v Mehiki (7–8 %). *Število zdravnikov na tisoč prebivalcev* je znašalo leta 2000 1,2 v Mehiki, 2,1 v Kanadi in 3,5 v ZDA, leta 2010 pa se je gibalo v razponu med 2,0 v Mehiki in 2,4 v ZDA. Podobno težnjo k izenačevanju izkazuje *poraba BDP za izobraževanje*, ki je znašala leta 2000 4,6 % v Mehiki, 5,0 % v ZDA in 5,7 % v Kanadi, medtem ko je obsegala leta 2010 4,8 % v Kanadi in Mehiki ter 5,5 % v ZDA. *Poraba BDP za socialo ohranja* večje razpone: leta 2000 je obsegala okrog 20 % v Mehiki, 28 % v ZDA in kar 46 % v Kanadi, leta 2010 pa je ostala nespremenjena v Mehiki, se zmanjšala na okrog 21 % v ZDA in na okrog 30 % v Kanadi. Podobne razlike so pri *porabi BDP za zdravstvo*, ki je znašala leta 2000 5,4 % v Mehiki, 9,1 % v Kanadi in okrog 13 % v ZDA, leta 2010 pa okrog 3 % v Mehiki in 7,5–7,9 % v Kanadi in ZDA.

Število avtomobilov na tisoč prebivalcev je bilo tako leta 2000 kot 2010 najmanjše v Mehiki (102 oziroma 187), najvišje pa leta 2000 v ZDA (478) in leta 2010 v Kanadi (589), saj so v tem času ZDA zabeležile rahel upad, Kanada pa izrazitejši porast v razširjenosti avtomobilov. *Mobilni telefoni* so bili najmanj razširjeni leta 2000 v Mehiki (217 na tisoč preb.) in leta 2010 v Kanadi (707), najbolj pa v obeh letih v ZDA (451 oziroma 899), kar kaže na to, da se je uporaba tega komunikacijskega sredstva podvojila v Kanadi in ZDA ter porasla za kar štirikrat v Mehiki. *Število računalnikov na tisoč prebivalcev* je bilo tako leta 2000 kot 2010 najmanjše v Mehiki (69 oziroma 144), največje pa leta 2000 v ZDA (625) in leta 2010 v Kanadi (943), kjer se je razširjenost računalnikov več kot podvojila.

Latinska Amerika

V Latinski Ameriki je bil leta 2000 *delež urbanega prebivalstva* najnižji na Haitiju (39 %) in najvišji v Urugvaju (92 %), leta 2010 pa najnižji v državi Trinidad/Tobago (14 %) ter najvišji v Urugvaju in Venezueli (93 %). Med najbolj urbanizirane države te makroregije sodita še Čile in Argentina (85–95 % urbanega prebivalstva); med 65 % in 75 % prebivalcev živi v mestih v Kolumbiji, na Kubi, v Peruju, Boliviji, Dominikanski republiki in Panami; med 50 in 65 % v Ekvadorju, El Salvadorju, Hondurasu, na Jamajki, v Kostariki, Nikaragvi in Paragvaju, pod 50 % pa ob Haitiju in Trinidad/Tobagu še v Gvatemali. V glavnem je delež urbanega prebivalstva v vseh državah makroregije v obravnavanem obdobju stagniral; večji porast urbanega prebivalstva so beležile le Panama (od okrog 55 % na 75 %), Kostarika (od okrog 50 % na 65 %) ter Gvatemala in Haiti (od 35–40 % na okrog 50 %).

Delež mladega prebivalstva (do 15 let) je bil leta 2000 najmanjši na Trinidad/Tobagu (23 % vsega prebivalstva) in leta 2010 na Kubi (18 %), najvišji pa v obeh letih v Gvatemali (39–43 %). V večini držav te makroregije je delež mladega prebivalstva v obravnavanem obdobju stagniral na ravni 25–35 %; okrog 35–45 % mladega prebivalstva so imele poleg Gvatemale še Bolivija, Haiti, Honduras, Nikaragva in Paragvaj; okrog 20–25 % pa poleg Trinidad/Tobaga in Kube še Urugvaj. *Delež starejšega prebivalstva* (nad 60 let) je tako leta 2000 kot 2010 v večini držav makroregije znašal okrog 5–10 %; v obeh letih je bil ta delež izraziteje višji le v Urugvaju (18 %), okrog 11–16 % pa je znašal v Argentini, Čileju, na Kubi in Trinidad/Tobagu. *Indeks ostarelosti* je bil najnižji leta 2000 v Hondurasu (vrednost 12) in leta 2010 v Gvatemali (15), najvišji pa leta 2000 v Urugvaju (vrednost 72) in leta 2010 na Kubi (89). V obravnavanem obdobju je stagniral na ravni vrednosti 15–20 v Boliviji, Gvatemali, na Haitiju, v Hondurasu in Nikaragvi, na ravni vrednosti 25–35 v Dominikanski republiki, Ekvadorju, na Jamajki, v Panami in Venezueli ter okrog vrednosti 75 v Urugvaju. Izrazitejši porast vrednosti indeksa ostarelosti sta v obdobju 2000–2010 beležili Kuba (od okrog 65 na 90) in Čile (od okrog 40 na 60), manjšega (od vrednosti okrog 20–25 na okrog 30–35) pa ostale države makroregije, razen Brazilije (porast od vrednosti okrog 30 na 37) in Trinidad/Tobaga (od okrog 50 na 60).

Skupna letna rast prebivalstva je bila v Latinski Ameriki leta 2000 najnižja na Kubi (0,3 %) in leta 2010 na Kubi in v Urugvaju (0,1 %), najvišja pa leta 2000 v Hondurasu (3,1 %) in leta 2010 v Gvatemali (2,8 %). Stopnja rasti je bila v večini držav makroregije v obravnavanem obdobju konstantna, in sicer na ravni 2,5–3 % v Gvatemali, na ravni 2–2,5 % v Boliviji, Dominikanski republiki,

Panami, Paragvaju in Venezueli, na ravni 1,5–2 % na Haitiju in v Kolumbiji, na ravni 1–1,5 % v Argentini, Braziliji, Čileju in Peruju ter na ravni do 1 % na Kubi, Trinidad/Tobagu in Jamajki. Nekoliko vidnejši upad stopnje letne rasti je beležil El Salvador (od 2 % na 0,5 %), manjšega pa Kostarika, Honduras, Nikaragva in Ekvador (od okrog 2–3 % na 1,5–2,5 %) ter Urugvaj (od 1 % na 0,1 %). *Fertilnost* (srednje število otrok na žensko v fertilni dobi) je bila tako leta 2000 kot 2010 najmanjša na Kubi (1,5), najvišja pa v Gvatemali (4,7 oziroma 4,0). V obdobju 2000–2010 je stopnja fertilitnosti znašala okrog 2–2,5 otroka na žensko v Argentini, Braziliji, Čileju, na Jamajki, v Kolumbiji, Kostariki, Panami in Urugvaju, okrog 2,5–3 v Dominikanski republiki, Ekvadorju, Peruju in Venezueli ter okrog 3,5–4 v Boliviji. V tem času se je stopnja rodnosti nekoliko zmanjšala v Gvatemali, na Haitiju, v Hondurasu in Paragvaju (od okrog 4–4,5 na 3–4) ter v El Salvadorju in Nikaragvi (od okrog 3,5 na 2,5).

Stopnja *natalitete* je bila tako leta 2000 kot 2010 najnižja na Kubi (12,4 oziroma 11,4 promilov), najvišja pa leta 2000 na Haitiju (okrog 35 promilov) in leta 2010 na Haitiju in Hondurasu (okrog 27 promilov). V obdobju 2000–2010 je nataliteta stagnirala na ravni okrog 30 promilov v Boliviji in Hondurasu, na ravni 20–25 promilov v Ekvadorju, Venezueli, Peruju in Panami ter na ravni 12–18 promilov v Argentini, Braziliji, Čileju, Kostariki, na Kubi, Trinidad/Tobagu in v Urugvaju. Do nekoliko izrazitejšega upada natalitete je prišlo v Gvatemali, na Haitiju, v El Salvadorju in Paragvaju (od okrog 30–35 na okrog 20–25 promilov) ter v Dominikanski republiki in Kolumbiji (od okrog 25 na okrog 15 promilov); do porasta natalitete pa je prišlo le v Nikaragvi (od 18 na 24 promilov). Stopnja *mortalitete* je bila leta 2000 najmanjša v Nikaragvi (2,1 promila) in leta 2010 v Dominikanski republiki (3,2 promile), najvišja pa leta 2000 na Haitiju (13,7 promilov) in leta 2010 v Urugvaju (9,6 promilov). Pri tem demografskem kazalcu je v obravnavanem obdobju prišlo do vidnejšega upada na Haitiju (od okrog 13,5 na 9 promilov) in v Dominikanski republiki (od okrog 6,5 na 3 promile), do manjšega upada pa tudi v Gvatemali, Hondurasu, Ekvadorju, Peruju, Kolumbiji in Panami (od okrog 5,5–6 na okrog 4,5–5 promilov); do vidnejšega porasta stopnje mortalitete je prišlo v Nikaragvi (od 2 na 5 promilov), v manjši meri pa še v El Salvadorju in na Kubi (od 6–7 na 7–8 promilov) ter v Paragvaju (od okrog 4,5 na 6 promilov). V drugih državah makroregije je stopnja mortalitete stagnirala na ravni okrog 4–5 promilov v Kostariki in Venezueli, na ravni okrog 6 promilov v Braziliji, Čileju in na Jamajki, na ravni okrog 7,5–8,5 promilov v Argentini, Boliviji in Trinidad/Tobagu ter na ravni okrog 9,5 promilov v Urugvaju. Stopnja *naravne rasti* je leta 2000 znašala okrog 25–30 promilov v Boliviji, Gvatemali, Hondurasu in Paragvaju; okrog 20 promilov v Ekvadorju, El Salvadorju, na

Haitiju in v Peruju, okrog 10–15 promilov v Argentini, Braziliji, Čileju, na Jamajki, v Kolumbiji, Kostariki, Nikaragvi, Panami in Venezueli ter okrog 5 promilov na Kubi, Trinidad/Tobagu in v Urugvaju. Leta 2010 se je stopnja naravne rasti zmanjšala na okrog 20 promilov v Boliviji, Ekvadorju, Gvatemali, na Haitiju, v Hondurasu, Nikaragvi in Paragvaju, na okrog 10–15 promilov v ostalih državah makroregije, razen na Kubi, Trinidad/Tobagu in Urugvaju, kjer je ostala na rwni okrog 5 promilov.

Razponi *pričakovane življenjske dobe* so ostali v latinskoameriški regiji med letom 2000 in 2010 skoraj nespremenjeni, saj so se pri moških gibali med najmanj 51 oziroma 60 let na Haitiju ter največ 75–77 let na Kubi in v Kostariki; pri ženskah pa med najmanj 56 oziroma 63 let na Haitiju ter največ 79–82 let v Čileju, Kostariki in Urugvaju. Skratka, območje je izkazalo glede tega kazalca določeno stagnacijo in le manjše notranje razlike, saj je v negativnem smislu vidneje izstopal le Haiti, kjer je sicer tako pri moškem kot pri ženskem prebivalstvu vendarle prišlo do vidnejšega porasta pričakovane življenjske dobe. V obdobju 2000–2010 je namreč ta kazalec pri moških stagniral ali rahlo porasel na ravni 70–75 let v večini držav makroregije in le v Boliviji, El Salvadorju in Gvatemali na ravni 60–65 let. Do manjšega upada življenjske dobe (od okrog 70–75 na okrog 65–70 let) je pri moških prišlo na Jamajki in Trinidad/Tobagu. Pri ženskem prebivalstvu je prišlo do opaznejšega porasta pričakovane življenjske dobe le v Nikaragvi (od okrog 70 na 77 let), sicer pa je ta stagnirala ali rahlo porasla v večini držav na ravni 75–80 let, razen v Boliviji in Gvatemali, kjer je znašala 65–70 let.

Glede *umrljivosti otrok do enega leta starosti in mater ob porodu* (oboje v promilih) opazamo, da je tako leta 2000 kot 2010 izkazala najnižjo stopnjo smrtnosti pri otrocih Kuba (6–8 promilov), najvišjo pa Haiti (kar okrog 125 oziroma 85 promilov). V obravnavanem obdobju je stopnja otroške smrtnosti vidneje upadla v Boliviji (od 80 na 50 promilov), v manjši meri pa tudi v Dominikanski republiki in Nikaragvi (od 45 na 25–30 promilov) ter v Braziliji, Kolumbiji, El Salvadorju in Peruju (od 35–40 na 15–20 promilov). Otroška mortaliteta se je povečala na Jamajki in Trinidadu/Tobagu (od 20 na 30–35 promilov), sicer pa je stagnirala na ravni 25–30 promilov v Ekvadorju, Panami in Paragvaju, na ravni 15–20 promilov v Argentini, Urugvaju in Venezueli ter na ravni okrog 10 promilov v Čileju, Kostariki in Venezueli. Tudi smrtnost porodnic je bila tako leta 2000 kot 2010 najvišja na Haitiju (5,2 oziroma 3 promile), najnižja pa leta 2000 v Panami (0,1 promila) in leta 2010 v Čileju in Urugvaju (0,3 promila). Nekoliko vidnejši upad tega kazalca so izkazale države Haiti in Bolivija (od 4–5 na 2–3 promile), Dominikanska republika, Gvatemala, Paragvaj in Peru (od 2–2,5 na 1 promil) ter Brazilija (od 2,5 na 0,5 promila). V večini ostalih držav je znašala smrtnost

mater 0,2–0,5 promila, razen v Ekvadorju, El Salvadorju, Hondurasu, na Jamajki, v Kolumbiji in Nikaragvi, kjer je znašala 1–1,5 promila.

Tako leta 2000 kot 2010 je bila *vrednost BDP* v mrđ USD najvišja v Braziliji (484,8 oziroma 1562,4) in najmanjša v Nikaragvi (2,5 oziroma 5,9 mrđ USD). V večini držav v regiji se je ta vrednost leta 2010 gibala med 6 in 25 mrđ USD; vrednost BDP v obsegu 30–60 mrđ USD so dosegali Dominik. rep., Ekvador, Gvatemala, Kostarika, Kuba in Urugvaj, vrednosti v obsegu 123–325 mrđ USD pa Argentina, Čile, Kolumbija, Peru in Venezuela. V obdobju 2000–2010 se je BDP povečal za približno trikrat v Argentini, Braziliji, Ekvadorju, Kolumbiji, na Kubi, v Urugvaju in Venezueli, v drugih latinskoameriških državah pa za približno dvakrat, razen na Jamajki, kjer je ostal skorajda nespremenjen. Dosežena *vrednost BDP/preb.* (v USD) je bila tako leta 2000 kot 2010 najmanjša na Haitiju (470 oziroma 675) in najvišja v Trinidad/Tobagu (6210 oziroma 15.780 USD). Sicer so se države Centralne in Južne Amerike leta 2010 po doseženi vrednosti BDP/preb. delile v tri skupine: tisto, kjer se je ta gibal v razponu vrednosti 675–2000 USD (Bolivija, Haiti, Honduras in Nikaragva); tisto, kjer je BDP/preb. znašal 2900–6275 USD (Dominik. rep., Ekvador, El Salvador, Gvatemala, Jamajka, Kolumbija, Kuba, Paragvaj in Peru) ter tisto, kjer je dosegel višino 7600–15.800 USD (Argentina, Brazilija, Čile, Kostarika, Panama, Trinidad/Tobago, Urugvaj in Venezuela). V obdobju 2000–2010 je vrednost BDP/preb. porasla za približno trikrat v Argentini, Braziliji, Čilu, Kolumbiji, na Kubi (predvsem na račun pošiljk migrantov), Peruju, Urugvaju, Venezueli in Trinidad/Tobagu ter za približno dvakrat v ostalih državah, razen na Haitiju in Jamajki, kjer je porast znašal okrog 50 %.

Prispevek primarnega sektorja v *strukturi BDP* je bil tako leta 2000 kot 2010 najmanjši na Trinidad/Tobagu (komaj 2 % oziroma 0 %), največji pa leta 2000 v Nikaragvi (32 %) in leta 2010 na haitiju (27 %). Leta 2010 je primarni sektor obsegal do 4 % BDP še v Čilu, na Kubi in v Venezueli, 6–9 % v dobršnem delu držav v regiji, 12–18 % v Boliviji, El Salvadorju, Gvatemali, Hondurasu in Nikaragvi ter 24–27 % v Paragvaju in na Haitiju. Večina držav je v obdobju 2000–2010 izkazala manjši upad kazalca (do 5 odstotnih točk); nekoliko večji upad tega deleža (med 5 in 10 odstotnih točk) so beležili Bolivija, Čile in Dominikanska republika, še večjega pa Gvatemala in Nikaragva. Prispevek sekundarnega sektorja k BDP je bil v območju prav tako dokaj neenakomeren; najmanjši je bil leta 2000 v Boliviji, Haitiju in Panami (16 %) in leta 2010 v Panami (prav tako 16 %), največji pa v obeh letih v Venezueli (50 % oziroma 56 %). Leta 2010 je v večini držav v območju sekundarni sektor obsegal 16–29 % BDP; 31–43 % je obsegal v Argentini, Boliviji, Čilu, Domik. rep., Ekvadorju, Kolumbiji in Peruju, 51–56 % pa v Trinidad/Tobagu in Venezueli. Za obdobje 2000–2010 je za dobršen del držav v regiji značilen manjši

porast gospodarskega pomena sekundarnega sektorja (med 5 in 10 odstotnih točk); večji porast je izkazala Bolivija; stagnacijo ali manjše spremembe so beležili Dominik. rep., El Salvador, Kostarika, Panama, Paragvaj in Urugvaj; manjši upad so izkazali Brazilija, Honduras in Jamajka, večjega pa le Kuba. Terciarni sektor je najmanj prispeval k skupnemu BDP leta 2000 v Nikaragvi in Venezueli (45 %) in leta 2010 v Venezueli (40 %), največ pa v obeh letih v Panami (77 % oziroma 78 %). Leta 2010 so se države v regiji glede na pomen terciarnega sektorja delile v tri skupine: tisto, kjer je ta obsegal 40–56 % BDP (Bolivija, Čile, Ekvador, Haiti, Kolumbija, Nikaragva, Paragvaj, Peru, Trinidad/Tobago in Venezuela), tiste, kjer je obsegal 60–69 % (Argentina, Brazilija, Dominik. rep., El Salvador, Gvatemala, Honduras, Kostarika in Urugvaj) ter tiste, kjer je ta znašal 73–78 % BDP (Jamajka, Kuba in Panama). Variacije tega deleža so bile v obdobju 2000–2010 precejšnje: stagnacijo ali rahle spremembe so izkazali Čile, Ekvador, El Salvador, Gvatemala, Kolumbija, Panama, Paragvaj in Urugvaj; manjši upad (med 5 in 10 odstotnih točk) Argentina, Haiti, Peru, Trinidad/Tobago in Venezuela, večjega pa Bolivija, medtem ko so manjši porast terciarnega sektorja izkazali Dominik. rep., Honduras, Jamajka, Kostarika in Nikaragva, večjega pa Brazilija in Kuba.

V *strukturi aktivnih* je bil tako leta 2000 kot 2010 primarni sektor najmanj zastopan v Argentini (obakrat le 1 %) in najbolj na Haitiju (57 % oziroma 60 %). Ta sektor je leta 2010 obsegal do 9 % aktivnih ob Argentini še v Peruju, Trinidad/Tobagu in Venezueli, 11–21 % v večjem delu držav v regiji ter 28–38 % v Boliviji, Ekvadorju, Gvatemali, Hondurasu, Nikaragvi in Paragvaju. Delež aktivnih v primarnem sektorju je v obdobju 2000–2010 v dobršnem delu latinskoameriških držav stagniral ali se le malo spreminjal; do manjšega upada tega deleža (med 5 in 10 odstotnih točk) je prišlo v Gvatemali, Kolumbiji, Panami in Paragvaju, do večjega pa le v Nikaragvi; po drugi strani sta manjši porast tega deleža izkazala Honduras in Urugvaj, večjega pa Bolivija in Ekvador. Najmanj aktivnih v sekundarnem sektorju je imel leta 2000 Haiti (9 %) in leta 2010 Jamajka in Nikaragva (16 %), največ pa leta 2000 Kuba (30 %) in leta 2010 Trinidad/Tobago (32 %). Leta 2010 je, razen v zadnje navedeni, v vseh državah v regiji delovalo v sekundarnem sektorju 16–24 % aktivnih. V večini držav je ta delež v obdobju 2000–2010 stagniral ali se le rahlo spreminjal; manjši upad (med 5 in 10 odstotnih točk) so izkazali Bolivija, Domik. rep. in Ekvador, večjega pa Kuba; po drugi strani je manjši porast aktivnih v sekundarnem sektorju beležila Brazilija. Delež aktivnih v terciarnem sektorju je bil tako leta 2000 kot 2010 najvišji v Argentini (77 % oziroma 75 %), najmanjši pa leta 2000 na Haitiju (34 %) in leta 2010 v Hondurasu (44 %). Tega leta je v dobršnem delu držav v regiji terciarni sektor obsegal 62–75 % aktivnih; nižji (44–58 %) so bili ti deleži poleg Hondurasa še v Boliviji, Ekvadorju, Gvatemali,

Nikaragvi, Paragvaju in El Salvadorju. Ta delež se v obdobju 2000–2010 večinoma ni vidneje spreminjal; manjši porast (med 5 in 10 odstotnih točk) so izkazali Dominik. rep., El Salvador, Gvatemala, Kostarika, Nikaragva in Paragvaj, večjega je beležila Kuba, do večjega upada aktivnih v terciarnem sektorju pa je prišlo v Boliviji in Ekvadorju.

Podobno kot v ustvarjenem BDP, je v regiji opaziti zelo velik razpon tudi v *vrednosti izvoza*. Ta je bila tokrat tako leta 2000 kot 2010 najmanjša na Haitiju (znašala je le 0,3 oziroma 0,6 mrđ USD) in največja ponovno v Braziliji (58,2 oziroma 201,9 mrđ USD). Leta 2010 so kar nizke vrednosti izvoza (le do 1,9 mrđ USD) izkazale še Jamajka, Nikaragva in Panama; izvoz je znašal 3,9–10,2 mrđ USD v dobršnem delu ostalih držav v regiji, 17,4–39,8 mrđ USD v Ekvadorju, Kolumbiji in Peruju ter 65,8–70 mrđ USD v Argentini, Čilu in Venezueli. V obdobju 2000–2010 se je vrednost izvoza najbolj povečala (za približno petkrat) v Peruju; za približno štirikrat je porasla v Boliviji, Čilu, Ekvadorju, El Salvadorju, Gvatemali in Nikaragvi, za približno trikrat v Argentini, Braziliji, Dominik. rep., Hondurasu, Kolumbiji, Urugvaju in Venezueli ter za približno dvakrat na Haitiju, v Kostariki, na Kubi, v Paragvaju in Trinidad/Tobagu, medtem ko je izvoz stagniral na Jamajki in v Panami. Izvoz je bil stalno višji od uvoza v Argentini, Čilu, Trinidad/Tobagu in Venezueli; od trgovinskega deficita v suficit so prešli Bolivija, Brazilija in Peru; balansirano trgovinsko bilanco pa je v obravnavanem obdobju izkazala le Kolumbija, medtem ko je bila trgovinska bilanca stalno deficitarna v ostalih državah. *Produkcija električne energije* je bila v regiji tako leta 2000 kot 2010 spet najmanjša na Haitiju (0,6 oziroma 0,5 mrđ kWh) in daleč največja v Braziliji (321,2 oziroma 461,1 mrđ kWh). *Produkcija energije* se je v tem času večinoma rahlo povečala; vidnejši porast so izkazali Bolivija, Brazilija, Čile, Domik. rep., Ekvador, Honduras, Peru in Venezuela, stagnacijo pa Haiti in Urugvaj. Leta 2010 je produkcija znašala v večini držav do 9 mrđ kWh; nekoliko višjo proizvodnjo so imeli Dominikanska republika, Ekvador, Kuba in Peru (15–32 mrđ kWh), še višjo pa Argentina, Čile, Kolumbija, Paragvaj in Venezuela (50–125 mrđ kWh).

Stopnja letne rasti BDP je bila dokaj spremenljiva, saj je bila leta 2000 najmanjša v Argentini (–16 %) in najvišja v Trinidad/Tobagu (+5 %); leta 2010 je bila najnižja na Haitiju (–5 %) in najvišja v Paragvaju (celo +15 %). Leta 2010 je dobršen del držav v regiji beležil stopnjo gospodarske rasti v višini 3–5 %; višja je bila poleg Paragvaja še v Argentini, Braziliji, Dominik. rep., Panami, Peruju in Urugvaju (8–9 %), medtem ko je znašala komaj 0–1 % v Trinidad/Tobagu in El Salvadorju in bila negativna poleg Haitija še na Jamajki in v Venezueli. V obdobju 2000–2010 je bila stopnja rasti stalno negativna v Venezueli; vidnejši upad te stopnje so izkazali Haiti, Jamajka in Trinidad/Tobago, vidnejši porast pa so beležili Argentina,

Brazilijska, Čile, Dominik. rep., Kolumbija, Nikaragva, Panama, Paragvaj, Peru in Urugvaj; v drugih državah v regiji je stopnja gospodarske rasti stagnirala ali se le rahlo spremenila. *Razmerje med prihodki in izdatki* je bilo leta 2000 najboljše v Dominikanski republiki (+6 %) in najslabše na Haitiju (−37 %); leta 2010 je bilo najboljše v Paragvaju in Trinidad/Tobago (+13 %) in najslabše v Gvatemali (−31 %). Leta 2000 je večina držav izkazovala negativno plačilno razmerje; balansirano razmerje so izkazali Brazilijska, Čile, Ekvador, Kuba, Panama, Paragvaj in Trinidad/Tobago, pozitivnega pa le Dominik. rep. Leta 2010 so pozitivno razmerje izkazali Jamajka, Paragvaj, Trinidad/Tobago in Venezuela, balansirane pa Argentina, Bolivija, Brazilijska, Kuba, Nikaragva, Panama, Peru in Urugvaj; v drugih državah v regiji je bilo to razmerje negativno.

Zunanji dolg je bil tako leta 2000 kot 2010 najmanjši na Haitiju (1,3 oziroma 1,2 mrd USD) in najvišji v Braziliji (226,1 oziroma 276,9 mrd USD). Leta 2000 je v večini latinskoameriških držav obsegal do 13,5 mrd USD; 26–39 mrd USD je zunanji dolg znašal v Čilu, Kolumbiji, Kubi, Peruju in Venezueli, 132–226 pa v Argentini in Braziliji. Leta 2010 je zunanji dolg v večini držav znašal do 14 mrd USD; dolg v obsegu 30–52 mrd USD so beležili Kolumbija, Peru in Venezuela, v obsegu 120–277 mrd USD pa tudi tokrat Argentina in Brazilijska. *Zunanja pomoč* je znašala leta 2000 večinoma do 0,3 mrd USD; višja (0,4–0,9 mrd USD) je bila v Boliviji, Hondurasu, Kolumbiji, Nikaragvi in Peruju. Leta 2010 je obsegala v večini držav prav tako do 0,3 mrd USD, 0,4–1,1 mrd USD v Boliviji, Gvatemali, Hondurasu, Nikaragvi in Kolumbiji ter rekordnih 5,4 mrd USD v Peruju. *Dohodek od turizma* je bil tako leta 2000 kot 2010 najmanjši v Paragvaju (0,1 oziroma 0,2 mrd USD) in največji v Braziliji (3,7 oziroma 5,6 mrd USD). Leta 2000 v večini držav v regiji ni presegal 0,8 mrd USD in znašal 1–2,5 mrd USD v Argentini, na Jamajki, v Kolumbiji, Kostariki, na Kubi in v Peruju. Leta 2010 večinoma ni presegal 0,9 mrd USD; turistični dohodek je znašal 1,4–2,7 mrd USD v Čilu, na Jamajki, v Kolumbiji, Kostariki, na Kubi, v Panami, Peruju in Urugvaju ter 4,1–5,6 mrd USD v Dominik. rep. (za to državo ni na voljo podatkov za leto 2000), Argentini in Braziliji. Tega leta je največ turistov obiskalo Dominik. rep., Argentino in Brazilijsko (4–4,8 mio) pred Čilom, Jamajko, Kolumbijco, Kostariko, Kubo, Panamo in Perujem (2,0–2,7 mio). V obdobju 2000–2010 so vidnejši porast v turističnem dohodku izkazali Argentina, Brazilijska, Čile, Jamajka, Kolumbija, Kostarika, Panama, Peru, Trinidad/Tobago in Urugvaj.

Delež nepismenih je bil leta 2000 najmanjši v Urugvaju (2 %) in največji na Haitiju (49 %), leta 2010 pa najmanjši v Čilu in na Kubi (le 0–1 %) in najvišji še vedno na Haitiju (47 %). Ta delež je v obravnavanem obdobju v večini držav v regiji rahlo upadel ali stagniral, tako da je leta 2010 znašal do 2 % ob že omenjenih

državah še v Argentini, Trinidad/Tobagu in Urugvaju; 4–8 % je znašal v Boliviji, Ekvadorju, Kolumbiji, Kostariki, Panami, Paragvaju, Peruju in Venezueli, 10–13 % v Braziliji, Dominikanski rep. in Jamajki, 19–20 % v El Salvadorju in Hondurasu, 31–32 % v Gvatemali in Nikaragvi ter 47 % na Haitiju. *Število zdravnikov na tisoč prebivalcev* je bilo tako leta 2000 kot 2010 najmanjše na Haitiju (0,2 oziroma 0,3) in najvišje na Kubi (5,3 oziroma 6,4). V obravnavanem obdobju je ta kazalec v večini držav v regiji stagniral ali se le rahlo povečalo; do vidnejšega porasta števila zdravnikov je prišlo v El Salvadorju, Kostariki in na Kubi, do vidnejšega upada pa na Jamajki in v Nikaragvi. Leta 2010 je 0,3–0,9 zdravnikov na tisoč prebivalcev prišlo v Boliviji, Gvatemali, Haitiju, Hondurasu, Jamajki, Nikaragvi in Peruju; 1,2–1,9 v dobršnem delu držav v regiji ter 2,7–3,7 v Argentini, Urugvaju in Venezueli (Kuba je očitno predstavljala poseben primer). *Poraba BDP za izobraževanje* je bila tako leta 2000 kot 2010 spet daleč najvišja na Kubi (8,1 % oziroma 13,6 %), najmanjša pa leta 2000 v Gvatemali (1,6 %) in leta 2010 v Ekvadorju (1,0 %). Tega leta se je poraba za izobraževanje v večini držav v regiji gibala v razponu 3,2–4,7 %; nižja je bila ob Ekvadorju še v Dominik. rep., Haitiju, Peruju in Urugvaju (1,0–2,8 %), višja pa mimo Kube v Argentini, Boliviji, Braziliji, Jamajki in Kostariki (5,2–6,3 %). Ta poraba je v obdobju 2000–2010 večinoma porasla, izraziteje v El Salvadorju, Gvatemali in Kubi, upadla pa v Ekvadorju, Jamajki, Panami, Paragvaju, Peruju in Venezueli. Statistika glede porabe BDP za socialo ni dovolj konsistentna, da bi omogočala neko časovno primerjavo, pri *porabi za zdravstvo* pa opazimo, da je bila ta leta 2000 najmanjša v Ekvadorju (2,4 %) in največja v Urugvaju (10,9 %), leta 2010 pa najmanjša na Haitiju (1,4 %) in največja na Kubi (11,0 %). V tem času je poraba za zdravstvo večinoma vidneje upadla; manjše spreminjanje ali stagnacijo sta izkazala Ekvador in Panama, porast pa Kuba in Nikaragva. Leta 2010 je znašala poraba za zdravstvo v večini držav do 3,1 %; 3,4–6,3 % v Argentini, Braziliji, Čilu, El Salvadorju, Hondurasu, Kolumbiji, Nikaragvi, Panami in Urugvaju ter 7,1–11,0 % v Kostariki in na Kubi.

Število *avtomobilov* na tisoč prebivalcev je bilo leta 2000 najmanjše na Haitiju (4) in najvišje v Urugvaju (184), leta 2010 pa najmanjše na Kubi (le 1) in najvišje v Trinidad/Tobagu (218). Večina držav v regiji je izkazala v tem času porast tega števila, še posebej Bolivija, Dominik. rep., Gvatemala, Jamajka, Nikaragva in Trinidad/Tobago; stagnacijo ali manjše spremembe so izkazali Argentina, Ekvador, El Salvador, Haiti, Kolumbija, Peru, Urugvaj in Venezuela, upad pa Honduras, Kuba in Paragvaj. Leta 2010 je tako gostota avtomobilov znašala le med 1 in 9 na Kubi in Haitiju ter med 20 in 45 v Ekvadorju, El Salvadorju, Gvatemali, Hondurasu, Kolumbiji, Nikaragvi, Paragvaju in Peruju; nekoliko višja je bila v Argentini, Boliviji, Braziliji, Čilu, Dominikanski republiki, Jamajki, Kostariki,

Panami in Venezueli (70–135), najvišja pa ob Trinidad/Tobagu še v Urugvaju (170–220). *Mobilni telefoni* so bili tako leta 2000 kot 2010 najmanj razširjeni na Kubi (samo 1 oziroma 89 na tisoč preb.), najbolj pa leta 2000 v Čilu (342) in leta 2010 v Panami (1847). Očitno je v tem obdobju prišlo povsod do velika porasta uporabe tega komunikacijskega sredstva; leta 2010 je razširjenost mobilnih telefonov znašala 400–950 na tisoč prebivalcev v Boliviji, Dominikanski republiki, Haitiju, Kolumbiji, Kostariki, Nikaragvi, Paragvaju in Venezueli ter (z izjemo Paname) 1000–1400 v ostalih državah. Število *računalnikov* na tisoč prebivalcev je bilo leta 2000 najmanjše v Nikaragvi (10) in leta 2010 v Gvatemali (21), najvišje pa v obeh letih v Kostariki (170 oziroma 231). V obdobju 2000–2010 je v večini držav prišlo do vidnejšega porasta tega števila; stagnacijo ali manjše spreminjanje tega števila so izkazali Argentina, Bolivija, Gvatemala, Honduras, Jamajka in Urugvaj. Leta 2010 je najmanj računalnikov na tisoč prebivalcev prišlo ob Gvatemali še v Boliviji in Hondurasu (21–25); okrog 40–95 v Argentini, El Salvadorju, Haitiju, Jamajki, Kubi, Nikaragvi, Panami, Paragvaju in Venezueli ter (z izjemo Kostarike) med 100 in 160 v ostalih državah v regiji.

Družbenogeografska strukturna in razvojna tipizacija svetovnih regij

Pravzaprav je najbolj preprosta, a hkrati verjetno najbolj nazorna tista regionalna primerjava, ki upošteva le 3 osnovne kazalce: *delež površine*, *delež prebivalstva* in *delež BDP*. Razmerje med deležema površine in prebivalstva nam razkrije nepravilnosti v razporeditvi prebivalstva, saj bi morali biti v primeru normalne demografske distribucije obe meri bolj ali manj podobni. Večji ali manjši deleži prebivalstva po regijah v odnosu do konstantnih teritorialnih deležev nam tako razkrijejo večjo ali manjšo demografsko privlačnost in vitalnost posameznih regij, medtem ko nam razmerje med regionalnimi deleži prebivalstva in BDP pokaže večjo ali manjšo ekonomsko uspešnost in vitalnost posameznih enot, saj bi ob enaki gospodarski stopnji razvitosti pričakovali, da bi določenemu deležu prebivalstva odgovarjal približno enak delež BDP.

Poglejmo torej najprej, kakšna je regionalna struktura za zgoraj omenjene osnovne kazalce po kontinentih in svetovnih makroregijah, kakršne smo upoštevali v naši analizi:

Tab. 29: Razmerje med deleži površine, števila prebivalstva in BDP po kontinentih leta 2010

	% Površ.	% Preb.	% BDP
Evropa	7,5	10,8	32,4
Afrika	22,2	14,7	2,5
Azija	32,8	60,6	29,7
Amerika	31,2	13,4	33,6
Oceanija	6,3	0,5	1,8

Iz tabele je lepo razvidno, da je demografski potencial Evrope za približno polovico višji od njenega teritorialnega potenciala, medtem ko je v Afriki za približno toliko nižji. Veliko večja nesorazmerja so prisotna na drugih celinah: po eni strani ugotovimo, da v Aziji demografski potencial kar za dvakrat presega teritorialnega, po drugi strani pa ta v Ameriki obsega le približno tretjino in v Oceaniji celo le dvanajstino teritorialnega, kar dokaj dobro odlikava pozno kolonizacijo »novega« sveta in kar velike kapacitete obeh celin v pogledu nadaljnje demografske koncentracije. Razmerje med deležema prebivalstva in BDP je tudi dovolj zgovorno, saj lahko na ta način ugotovimo, da je ekonomski potencial Evrope, Amerike in Oceanije za okrog trikrat višji od demografskega oziroma od pričakovanega, medtem ko je ekonomski potencial Azije za približno polovico, Afrike pa celo za okrog sedemkrat manjši od demografskega oziroma pričakovanega. Podrobnejšo razmerje lahko pregledamo še na podlagi upoštevanih svetovnih makroregij, pri čemer moramo opozoriti, da obsega regija Vzhodne Evrope zaradi statističnih motivov tudi rusko Sibirijo oziroma Severno Azijo in da zato skupni deleži za Evropo in Azijo v spodnji tabeli niso enaki podatkom v tabeli 29.

Tab. 30: Razmerje med deleži površine, števila prebivalstva in BDP po regijah sveta leta 2010

	% Površ..	% Preb	% BDP
Zahodna Evropa	4,2	7,1	29,5
Vzhodna Evropa	13,9	3,7	3,0
Severna Afrika	4,3	2,4	0,9
Subsaharska Afrika	9,6	6,8	0,7
Centralna in Južna Afrika	8,5	5,4	0,9
Centralna Azija	4,2	0,9	0,3
Jugozahodna Azija	5,2	4,8	4,1
Južna Azija	3,8	24,3	3,0
Jugovzhodna Azija	2,8	7,8	2,4
Vzhodna Azija	7,6	22,8	19,9
Oceanija	6,3	0,5	1,8
Severna Amerika	16,0	6,6	28,2
Latinska Amerika	13,6	6,8	5,4

Iz tabele lahko razberemo, da glede na teritorialni potencial izstopajo Severna in Latinska Amerika ter Vzhodna Evropa, ki obsegajo po 14–16 % skupnega površja; glede na demografski potencial izstopata Južna in Vzhodna Azija, ki obsegata po 23–24 % vsega prebivalstva; glede na ekonomski potencial pa primarno izstopata Zahodna Evropa in Severna Amerika, ki obsegata po 28–30 % skupnega BDP ter sekundarno Vzhodna Azija, ki obsega okrog 20 % svetovnega BDP. Kolikor toliko uravnoteženo strukturo po uporabljenih treh osnovnih kazalcih izkazuje le Jugozahodna Azija. Pri vseh drugih regijah so opazna vidnejša nesorazmerja: v Zahodni Evropi je demografski potencial za skoraj dvakrat višji od teritorialnega, ekonomski pa še za več kot štirikrat višji od demografskega; v Vzhodni Evropi ekonomski potencial v glavnem odgovarja demografskemu, oba pa sta za več kot štirikrat manjša od teritorialnega; v afriških regijah in Centralni Aziji prihaja do bolj ali manj enakomernega zmanjševanja družbenoekonomskih potencialov glede na teritorialne in demografske, pri čemer je v Severni Afriki demografski za približno dvakrat nižji od teritorialnega, ekonomski pa za nekaj več kot dvakrat nižji od demografskega; v obeh »črnoafriških« regijah je demografski potencial za približno tretjino nižji od teritorialnega, ekonomski pa kar za več kot petkrat do sedemkrat nižji od demografskega; v Centralni Aziji demografski potencial za približno štirikrat zaostaja za teritorialnim, ekonomski pa za trikrat zaostaja za demografskim; v Južni Aziji je demografski potencial za približno šestkrat višji od teritorialnega, ekonomski pa je za kar osemkrat nižji od demografskega; podobno višji od teritorialnega je demografski potencial v

Jugovzhodni (za več kot dvakrat) in Vzhodni Aziji (za skoraj trikrat), vendar je tu razmerje med demografskim in ekonomskim potencialom dokaj različno, saj je slednji v Jugovzhodni Aziji za skoraj štirikrat manjši od demografskega, v Vzhodni Aziji pa ne zaostaja toliko za njim; v vseh treh regijah »novega« oziroma »najnovejšega« sveta demografski potencial značilno zaostaja za teritorialnim (za približno dvakrat v Ameriki in kar za dvanajstkrat v Oceaniji), vendar ostaja ta v primeru Latinske Amerike rahlo višji od ekonomskega, v obeh drugih regijah pa slednji daleč presega (za približno štirikrat) demografskega.

Glede na spremembe v obdobju 2000–2010 lahko ugotovimo, da se je demografski potencial nekoliko opazneje zmanjšal v Vzhodni Aziji (od 24,5 % na 22,8 %), sicer pa tudi v obeh evropskih makroregijah (v Zahodni Evropi od 7,6 % na 7,1 % in v Vzhodni Evropi od 4,2 % na 3,7 %) in deloma v Severni Ameriki (od 6,9 % na 6,6 %). Ta kazalec je v bistvu ostal skorajda nespremenjen v Severni Afriki, Centralni, Jugozahodni in Jugovzhodni Aziji, Oceaniji in Latinski Ameriki, medtem ko se je opazneje okrepil v Subsaharski (od 6,1 % na 6,8 %) ter Centralni in Južni Afriki (od 4,9 % na 5,4 %), še posebej pa v Južni Aziji (od 22,8 % na 24,3 %). Ekonomski potencial je ostal v bistvu enak v Zahodni Evropi, Severni Afriki in Centralni Aziji; rahlo se je povečal v Subsaharski, Centralni in Južni Afriki, Jugovzhodni Aziji in Oceaniji, izraziteje pa v Vzhodni Evropi (od 1,6 % na 3,0 %), Jugozahodni (od 2,5 % na 4,1 %), Južni (od 2,0 % na 3,0 %) in Vzhodni Aziji (od 18,8 % na 19,9 %) ter Latinski Ameriki (od 3,9 % na 5,4 %), medtem ko se je v relativnem pogledu opazno zmanjšal samo v Severni Ameriki (od 36,9 % na 28,2 %).

V nadaljevanju bomo našo regionalno analizo razširili na primerjavo tendenčnih srednjih vrednosti (to se pravi srednjih vrednosti srednjih vrednosti upoštevanih držav v svetovnih regijah) indikatorjev, o katerih je bilo govora že v prejšnjem podpoglavju. Tako ugotovimo, da je bila tendenčna mera *urbanizacije* leta 2010 najvišja v Severni Ameriki (preko 80 %) in Zahodni Evropi (skoraj 73 %); dokaj visoka (med 68 % in 70 %) pa tudi v Jugozahodni in Vzhodni Aziji ter Latinski Ameriki; v Vzhodni Evropi, Severni Afriki in Oceaniji je znašala 61–64 %, v Centralni in Jugovzhodni Aziji 45–48 %, v obeh »črnoafriških« regijah okrog 37–38 %, v Južni Aziji pa komaj 27 %. Ta kazalec je z ozirom na vrednosti v letu 2000 povsod porasel za nekaj odstotnih točk, še najbolj izrazito v Jugovzhodni Aziji (od manj kot 43 % na skoraj 48 %).

Tendenčni indeks *ostarelosti* je bil leta 2010 daleč najvišji v Zahodni Evropi (148), vrednosti preko 100 pa je dosegal še v Vzhodni Evropi (125) in Vzhodni Aziji (111); v drugih svetovnih regijah je bil nekoliko višji v Severni Ameriki (84) in Oceaniji (57), sicer pa je dosegal vrednosti okrog 37–38 v Jugovzhodni Aziji in

Latinski Ameriki, 27–31 v Severni Afriki, Jugozahodni, Centralni in Južni Aziji ter samo 11–15 v obeh »črnoafriških« regijah. Tudi ta kazalec se je glede na stanje v letu 2000 povsod povečal: v manjši meri v zadnje naštetih regijah, opazneje pa v Zahodni in Vzhodni Evropi, Vzhodni Aziji in Severni Ameriki.

Tendenčna mera letne stopnje *demografske rasti* je bila leta 2010 najvišja v Subsaharski Afriki in Jugozahodni Aziji (2,7–3,1 %), dokaj visoka pa tudi v Oceaniji ter Centralni in Južni Afriki (2,3–2,4 %); v Severni Afriki, Južni in Jugovzhodni Aziji je znašala 1,7–1,8 %; v Latinski Ameriki, Centralni Aziji in Severni Ameriki 1,1–1,4 %, v Vzhodni Aziji in Zahodni Evropi 0,4–0,5 %, medtem ko je bila ta mera v Vzhodni Evropi negativna za –0,4 %. Glede na stanje v letu 2000 se je tendenčna demografska rast vidneje povečala v Oceaniji (od 1,7 % na 2,4 %), pri čemer pa velja spomniti, da v letu 2000 Vzhodni Timor ni bil upoštevan, za nekaj desetink odstotka pa tudi v Zahodni Evropi, Centralni in Južni Afriki ter Jugozahodni Aziji. V bistvu nespremenjena je ta mera ostala v Severni in Subsaharski Afriki, Centralni in Južni Aziji, medtem ko se je v Vzhodni Evropi, Jugovzhodni in Vzhodni Aziji ter obeh ameriških regijah demografska rast v tem času zmanjšala za nekaj desetink odstotka.

Tendenčna mera *rodnosti* je bila leta 2010 najvišja v Subsaharski Afriki (5,2 otroka na žensko), kar visoka pa je bila tudi v Centralni in Južni Afriki ter Oceaniji (3,6–4,4); v večini ostalih regijah je znašala 2,4–2,9, v obeh evropskih regijah, Vzhodni Aziji in Severni Ameriki pa 1,4–2,0 otroka na žensko. V zadnje naštetih regijah je glede na stanje v letu 2000 rodnost stagnirala; manjši upad rodnosti so beležile Severna in Subsaharska Afrika, Centralna, Jugozahodna in Jugovzhodna Azija ter Latinska Amerika; nekoliko večji upad rodnosti je imela Južna Azija (od 3,4 na 2,7 otroka na žensko), medtem ko je v Oceaniji zaradi že navedenega razloga temu nasprotno prišlo do nekoliko vidnejšega povečanja tendenčne mere rodnosti (od 3,0 na 3,6).

Tendenčna mera *natalitete* je bila leta 2010 najvišja v obeh »črnoafriških« regijah (34–39 promilov); v Severni Afriki, Centralni, Jugozahodni in Južni Aziji ter Oceaniji je znašala 22–25 promilov, v Jugovzhodni Aziji in Latinski Ameriki 19–20 promilov, v obeh evropskih regijah, Vzhodni Aziji in Severni Ameriki pa 10–14 promilov. Glede na stanje v letu 2000 je ostala mera natalitete v bistvu nespremenjena le v Vzhodni Evropi in Centralni Aziji; za skoraj 3 odstotne točke se je povečala v Oceaniji (od 21,9 na 24,8 promilov, vendar leta 2000 Vzhodni Timor ni bil upoštevan), za nekaj manj kot eno odstotno točko pa v Zahodni Evropi in Severni Afriki; v vseh drugih regijah se je nataliteta zmanjšala (za približno eno odstotno točko v Severni Ameriki, do okrog treh ali celo štirih odstotnih točk pa v obeh »črnoafriških« regijah, v preostalih azijskih regijah in Latinski Ameriki).

Tendenčna mera *mortalitete* je bila leta 2010 najvišja v Vzhodni Evropi ter obeh »črnoafriških« regijah (12–13 promilov), dokaj visoka pa tudi v Zahodni Evropi (skoraj 10 promilov). V večini ostalih regijah je znašala 6,5–7,7 promilov in je bila najmanjša v Severni Afriki, Jugozahodni Aziji in Latinski Ameriki (5,3–6,0 promilov). Glede na stanje v letu 2000 je tendenčna mera smrtnosti ostala v bistvu enaka v obeh evropskih regijah, Severni Afriki, Oceaniji in Severni Ameriki; povečala se je le v Vzhodni Aziji (od 6,4 na 7,7 promilov), rahlo upadla v Centralni, Jugozahodni in Jugovzhodni Aziji ter Latinski Ameriki (za manj kot odstotno točko), vidneje upadla pa v Južni Aziji in Subsaharski Afriki (za 2–3 odstotne točke) ter Centralni in Južni Afriki (za kar 5 odstotnih točk).

Tendenčna pričakovana *življenjska doba* pri moških je bila leta 2010 najvišja v Severni Ameriki, Zahodni Evropi in Vzhodni Aziji (74–77 let); 69–71 let je znašala v Vzhodni Evropi, Severni Afriki, Jugozahodni in Jugovzhodni Aziji, Oceaniji in Latinski Ameriki; 63–66 let v Centralni in Južni Aziji, samo 53 let pa v obeh »črnoafriških« regijah. Glede na stanje v letu 2000 se je pričakovana življenjska doba za moške najbolj povečala prav v obeh »črnoafriških« regijah ter v Južni in Jugovzhodni Aziji (za 4–5 let), medtem ko je bil drugje porast manjši, posebej v Oceaniji in Latinski Ameriki (samo za eno leto) ter v Centralni Aziji, kjer je ostala pričakovana življenjska doba celo nespremenjena. Tendenčna pričakovana *življenjska doba* pri ženskah je bila leta 2010 najvišja v Zahodni Evropi in Severni Ameriki (81–82 let), kar visoka pa tudi v Vzhodni Evropi, Severni Afriki, Jugozahodni, Jugovzhodni in Vzhodni Aziji, Oceaniji in Latinski Ameriki (73–79 let); nekoliko nižja je bila v Centralni in Južni Aziji (69–71 let), najnižja pa spet v obeh »črnoafriških« regijah (le 55–56 let). Glede na stanje v letu 2000 je ostala pričakovana življenjska doba za ženske v bistvu enaka v Centralni in Vzhodni Aziji ter Oceaniji, drugje se je povečala za večinoma dve leti, v obeh »črnoafriških« regijah, Južni in Jugovzhodni Aziji pa za kar 4 do 6 let.

Tendenčna mera *otroške smrtnosti* je bila leta 2010 daleč najvišja v obeh »črnoafriških« regijah (102–136 promilov); v Centralni, Jugozahodni, Južni in Jugovzhodni Aziji ter Oceaniji je znašala 33–57 promilov; v Severni Afriki in Latinski Ameriki 26 promilov, v obeh evropskih regijah, Vzhodni Aziji in Severni Ameriki pa 5–15 promilov. Glede na stanje v letu 2000 se je ta mera povsod zmanjšala, vidneje tam, kjer je bila višja (za 30–50 promilov). Tendenčna mera *smrtnosti porodnic* je bila leta 2010 prav tako daleč najvišja v obeh »črnoafriških« regijah (5–7 promilov), sicer pa je znašala 1,5–2,5 promila v Južni in Jugovzhodni Aziji ter Oceaniji, 0,6–1,2 promila v Severni Afriki, Centralni, Jugozahodni in Vzhodni Aziji ter Latinski Ameriki ter 0,2–0,4 promila v obeh evropskih regijah

in Severni Ameriki. Pri tej meri je bil glede na stanje v letu 2000 najbolj viden upad (za skoraj eno promilo) zabeležen v Južni Aziji.

Tab. 31: Srednje tendenčne mere demografskih kazalcev za obdobje 2000–2010 v regijah sveta (1)

	% urbanega prebivalstva		Indeks ost.		% letna rast		‰ natalitete		‰ mortalitete	
	00	10	00	10	00	10	00	10	00	10
Zah. Evropa	71,3	72,5	120	148	0,1	0,4	10,4	11,0	10,2	9,8
Vzh. Evropa	57,2	60,7	96	125	−0,1	−0,4	10,9	10,9	11,4	11,7
Sev. Afrika	61,6	64,2	23	30	1,8	1,7	21,8	22,7	5,3	5,3
Subsah. Afrika	34,4	38,2	10	11	3,1	3,1	41,8	38,7	15,7	12,7
Centr./J. Afrika	35,6	37,3	13	15	2,0	2,3	36,3	33,8	18,0	13,0
Centr. Azija	42,8	44,8	23	27	1,4	1,3	22,2	22,1	7,7	7,1
Jugozah. Azija	68,6	69,5	26	31	2,4	2,7	25,0	22,3	6,8	5,9
Južna Azija	25,0	26,8	21	27	1,6	1,7	25,5	22,7	9,3	7,2
Jugovzh. Azija	42,6	47,8	26	38	2,0	1,8	23,3	18,8	7,2	6,5
Vzh. Azija	66,6	68,2	79	111	0,7	0,5	12,9	10,3	6,4	7,7
Oceanija*	65,0	62,7	46	57	1,7	2,4	21,9	24,8	7,1	7,3
Sev. Amerika	77,0	80,3	64	84	1,3	1,1	15,4	14,4	6,8	6,7
Lat. Amerika	66,1	67,7	29	37	1,8	1,4	23,2	19,7	6,5	6,0

* Leta 2000 večinoma brez podatka za Vzhodni Timor

Tab. 32: Srednje tendenčne mere demografskih kazalcev za obdobje 2000–2010 v regijah sveta (2)

	Rodnost		Prič. ž.d. Ž		Prič. ž. d. M		Otr. smrt. ‰		Smrt. porod. ‰	
	00	10	00	10	00	10	00	10	00	10
Zah. Evropa	1,5	1,6	73	75	80	82	7	5	0,1	0,2
Vzh. Evropa	1,4	1,5	67	69	75	77	21	12	0,2	0,2
Sev. Afrika	2,8	2,4	69	71	73	75	36	26	1,4	0,9
Subsah. Afrika	5,8	5,2	49	53	52	56	181	136	6,9	6,8
Centr./J. Afrika	5,1	4,4	48	53	50	55	143	102	5,4	5,0
Centr. Azija	2,8	2,5	63	63	70	71	71	40	0,8	0,6
Jugozah. Azija	3,3	2,9	68	70	72	74	54	33	0,8	1,2
Južna Azija	3,4	2,7	61	66	63	69	84	57	3,4	2,5
Jugovzh. Azija	2,9	2,4	65	69	70	74	50	33	2,3	1,7
Vzh. Azija	1,6	1,4	72	74	78	79	20	15	0,5	0,8
Oceanija*	3,0	3,6	69	70	74	73	58	34	2,0	1,6
Sev. Amerika	2,0	2,0	74	77	79	81	15	10	0,4	0,4
Lat. Amerika	3,0	2,5	69	70	74	76	36	26	1,4	1,0

* Leta 2000 večinoma brez podatka za Vzhodni Timor

Srednja tendenčna vrednost BDP (v mrd USD) je bila leta 2010 najvišja v Severni Ameriki (5396); v Vzhodni Aziji je znašala 2288, v Zahodni Evropi pa 705. Ta vrednost je znašala ok. 260–285 mrd USD v Južni Aziji in Oceaniji, ok. 100–170 mrd USD v Vzhodni Evropi, Severni Afriki, Jugozahodni in Jugovzhodni Aziji ter Latinski Ameriki in le ok. 17–28 mrd USD (se pravi za približno polovico manj od BDP Slovenije) v obeh »črnoafriških« regijah in v Centralni Aziji. Glede na stanje v letu 2000 je ta mera na splošno porasla za dvakrat do trikrat, le v Centralni Aziji se je srednja tendenčna vrednost BDP povečala za približno štirikrat. Ker je ta vrednost seveda odvisna tudi od različne strukture regij po velikosti držav oziroma njihove demografske teže, dobimo dokaj drugačno sliko, če izmerimo srednjo tendenčno vrednost BDP/preb. (v USD). V tem primeru vidimo, da sta beležili leta 2010 najvišji vrednosti Zahodna Evropa in Severna Amerika (ok. 34.500); v Oceaniji je znašal BDP/preb. okrog 22.500, v Jugozahodni in Vzhodni Aziji pa okrog 17.000 USD. Med 4800 in 6250 USD je znašala ta vrednost v Vzhodni Evropi, Severni Afriki, Jugovzhodni Aziji in Latinski Ameriki; v Centralni in Južni Afriki ter Centralni Aziji je znašala 2700–3000 USD, v Subsaharski Afriki in Južni Aziji pa le 700–1100 USD. Tudi v tem primeru je srednja tendenčna vrednost BDP/preb. glede na stanje v letu 2000 večinoma porasla za dvakrat do trikrat, razen v Vzhodni Evropi in Centralni Aziji, kjer je porasla za približno štirikrat.

Primarni sektor je na skupno vrednost BDP leta 2010 tendenčno največ »prispeval« v Subsaharski Afriki (37 %) in Južni Aziji (25 %); v Centralni in Južni Afriki, Centralni in Jugovzhodni Aziji ter Oceaniji je obsegal 17–19 % BDP, v Vzhodni Evropi, Severni Afriki, Jugozahodni in Vzhodni Aziji ter Latinski Ameriki 7–10 %, v Zahodni Evropi in Severni Ameriki pa le 2 %. Glede na stanje v letu 2000 je pomen primarnega sektorja v sestavi BDP upadel največ, in sicer za približno polovico, v obeh evropskih regijah in Jugozahodni Aziji, najmanj pa v Oceaniji in Subsaharski Afriki, kjer je ostal v bistvu nespremenjen. *Sekundarni sektor* je leta 2010 k skupnemu BDP tendenčno največ prispeval v Severni Afriki (46 %); njegov delež je znašal 36–42 % v Centralni, Jugovzhodni in Vzhodni Aziji, 30–34 % v Vzhodni Evropi, Centralni in Južni Afriki, Centralni Aziji in Latinski Ameriki ter 23–28 % v ostalih regijah (Zahodna Evropa, Subsaharska Afrika, Južna Azija, Oceanija in Severna Amerika). Glede na stanje v letu 2000 je vloga sekundarnega sektorja večinoma stagnirala ali se je rahlo povečala, še najbolj (za šest odstotnih točk) v Jugozahodni Aziji, medtem ko je upadla (za tri do štiri odstotne točke) v obeh evropskih regijah. *Terciarni sektor* je leta 2010 k skupnemu BDP tendenčno največ prispeval v Zahodni Evropi in Severni Ameriki (70–71 %); njegov prispevek je znašal 60–61 % v Vzhodni Evropi in Latinski Ameriki, okrog 55 % v Vzhodni Aziji in Oceaniji in med 47 % in 51 % v večini ostalih regij (Centralna in Južna Afrika, Centralna, Jugozahodna, Južna in Jugovzhodna Azija), razen v Severni in Subsaharski Afriki, kjer je terciarni sektor obsegal le okrog 40–44 % BDP. Glede na stanje v letu 2000 je gospodarski pomen terciarnega sektorja skoraj povsod porasel, še najbolj v Vzhodni Evropi (za kar 12 odstotnih točk) in Centralni Aziji (za šest odstotnih točk), medtem ko je ostal nespremenjen ali celo rahlo upadel v Severni in Subsaharski Afriki, Oceaniji in Severni Ameriki.

Tendenčni delež *aktivnih v primarnem sektorju* je bil leta 2010 najvišji v Subsaharski Afriki in Južni Aziji (54–55 %); v Centralni in Južni Afriki, Centralni Aziji in Oceaniji je znašal 40–47 %, v Jugovzhodni Aziji 30 %, v Vzhodni Evropi, Severni Afriki, Jugozahodni in Vzhodni Aziji ter Latinski Ameriki 16–21 %, v Zahodni Evropi in Severni Ameriki pa 5–6 %. Glede na stanje v letu 2000 je ta delež večinoma upadel, še posebej v obeh »črnoafriških« regijah in v Jugovzhodni Aziji (za 12–15 odstotnih točk), razen v Latinski Ameriki in Oceaniji, kjer je ostal nespremenjen ali se je celo povečal (Vzhodni Timor leta 2000 ni bil upoštevan). Tendenčni delež *aktivnih v sekundarnem sektorju* je leta 2010 znašal 25–29 % v obeh evropskih regijah, v Severni Afriki in Vzhodni Aziji, 20–22 % v Jugozahodni in Jugovzhodni Aziji ter obeh ameriških regijah in 14–17 % v preostalih regijah (obe »črnoafriški« regiji, Centralna in Južna Azija ter Oceanija). Glede na stanje v

letu 2000 je ostal ta delež v bistvu nespremenjen v Vzhodni Evropi, Jugozahodni in Vzhodni Aziji ter v Latinski Ameriki, upadel (za dve do štiri odstotne točke) v Zahodni Evropi, Centralni Aziji, Oceaniji in Severni Ameriki, v istem obsegu pa porasel v obeh »črnoafriških« regijah ter v Južni in Jugovzhodni Aziji. Tendenčni delež *aktivnih v terciarnem sektorju* je bil leta 2010 najvišji v Zahodni Evropi in Severni Ameriki (70–74 %); v Jugozahodni in Vzhodni Aziji, Oceaniji in Latinski Ameriki je znašal 57–61 %, v skoraj vseh ostalih regijah pa 46–53 %, razen v Subsaharski Afriki in Južni Aziji, kjer je znašal 33–37 %. Glede na stanje v letu 2000 je ta delež povsod porasel, še najbolj izrazito v obeh »črnoafriških« regijah in Jugovzhodni Aziji (za 12 do 19 odstotnih točk), le v Severni Afriki je ostal v bistvu nespremenjen.

Tendenčna srednja *vrednost izvoza* (v mrd USD) je bila leta 2010 najvišja v Vzhodni Aziji in Severni Ameriki (618–655); v Zahodni Evropi je znašala 224 mrd, v Jugovzhodni Aziji 130 mrd, v Jugozahodni Aziji in Oceaniji okrog 62 mrd, v Vzhodni Evropi in Južni Aziji 46–53 mrd, v Severni Afriki in Latinski Ameriki 27–32 mrd, v obeh »črnoafriških« regijah in Centralni Aziji pa le 6–14 mrd. Glede na stanje v letu 2000 se je ta vrednost povsod povečala, še največ v Vzhodni Evropi, obeh »črnoafriških« regijah, Centralni, Jugozahodni in Južni Aziji (za štirikrat do petkrat). V odnosu do tendenčne vrednosti uvoza je bila leta 2010 vrednost izvoza višja v Vzhodni Evropi, Subsaharski Afriki, Centralni, Jugozahodni, Jugovzhodni in Vzhodni Aziji ter Oceaniji, uravnotežena v Zahodni Evropi, Severni ter Centralni in Južni Afriki in Latinski Ameriki, kar močno negativna pa v Južni Aziji in Severni Ameriki.

Srednja tendenčna *letna mera rasti BDP* je bila leta 2010 najvišja v Jugovzhodni Aziji (8 %); 6,0–6,7 % je znašala v Centralni, Južni in Vzhodni Aziji, 4,5–5,3 % v obeh »črnoafriških« regijah, Jugozahodni Aziji, Oceaniji in Latinski Ameriki, 3,8–4 % v Severni Afriki in Severni Ameriki ter le 1,6–2,6 % v obeh evropskih regijah. Glede na stanje v letu 2000 je ostala mera rasti BDP skoraj nespremenjena le v Subsaharski Afriki; v obeh evropskih regijah, Centralni Aziji in Oceaniji se je zmanjšala, drugje pa se je povečala, še posebej v Južni in Jugovzhodni Aziji ter Latinski Ameriki (za tri do štiri odstotne točke).

Skupna *produkcija električne energije* (v mrd kWh) je bila leta 2010 najvišja v Vzhodni Aziji in Severni Ameriki (4800–5100); v Zahodni Evropi je znašala 3100, v Vzhodni Evropi in Latinski Ameriki 1100–1300, v Jugozahodni in Južni Aziji 940–980, v Centralni in Južni Afriki ter Jugovzhodni Aziji 310–560, v Severni Afriki in Oceaniji 230–280, v Subsaharski Afriki in Centralni Aziji pa le 55–170. Glede na stanje v letu 2000 se je proizvodnja električne energije povsod povečala, še posebej v Vzhodni in Jugozahodni Aziji, kjer se je skoraj podvojila.

Daleč največ *turistov* je leta 2010 obiskalo Zahodno Evropo (nad 350 mio); po skupnem obisku je sledila Severna Amerika (nad 90 mio); Vzhodna Evropa, Jugozahodna, Jugovzhodna in Vzhodna Azija so prejemale po 60–70 milijonov turistov, Latinska Amerika nad 35 milijonov, Severna ter Centralna in Južna Afrika po 22–27 milijonov, Južna Azija in Oceanija po 6–8 milijonov, Subsaharska Afrika in Centralna Azija pa le po 3–4 milijone. Glede na stanje v letu 2000 se je turistični obisk povsod vidno povečal, posebej v Centralni in Jugozahodni Aziji, kjer se je več kot podvojil, razen v Zahodni Evropi, kjer se je rahlo zmanjšal.

Tab. 33: Srednje tendenčne mere ekonomskih kazalcev za obdobje 2000–2010 v regijah sveta (1)

	BDP mrd USD		BDP I. sek. %		BDP II. sek. %		BDP III. sek. %	
	00	10	00	10	00	10	00	10
Zah. Evropa	390,2	704,6	4	2	31	27	66	71
Vzh. Evropa	45,7	155,4	18	9	33	30	49	61
Sev. Afrika	45,7	103,4	13	10	43	46	45	44
Subsah. Afrika	5,2	17,2	40	37	21	23	40	40
Centr./J. Afrika	9,2	26,0	23	19	32	33	45	48
Centr. Azija	7,0	28,1	28	19	30	34	42	48
Jugozah. Azija	46,6	136,8	17	8	36	42	48	50
Južna Azija	108,1	284,4	31	25	22	24	47	51
Jugovzh. Azija	75,7	170,9	20	17	35	36	45	47
Vzh. Azija	1203,9	2287,9	10	7	38	39	52	54
Oceanija*	116,0	258,0	16	19	27	27	57	55
Sev. Amerika	3932,2	5396,2	3	2	26	28	72	70
Lat. Amerika	58,7	146,6	12	9	30	31	58	60

* Leta 2000 večinoma brez podatka za Vzhodni Timor

Tab. 34: Srednje tendenčne mere ekonomskih kazalcev za obdobje 2000–2010 v regijah sveta (2)

	BDP/preb. USD		Akt. I.sek. %		Akt. II. sek. %		Akt. III. sek. %	
	00	10	00	10	00	10	00	10
Zah. Evropa	18.445	34.705	7	5	29	25	64	70
Vzh. Evropa	1.695	6.010	24	19	28	28	47	53
Sev. Afrika	2.305	5.200	18	21	28	26	54	53
Subsah. Afrika	285	720	67	55	10	15	23	37
Centr./J. Afrika	1.030	2.695	60	47	13	17	27	46
Centr. Azija	655	3.005	43	40	18	14	39	46
Jugozah. Azija	6.430	16.770	26	21	21	22	53	57
Južna Azija	415	1.110	57	54	14	16	29	33
Jugovzh. Azija	2.190	4.820	45	30	17	20	38	50
Vzh. Azija	11.130	17.355	21	16	28	29	50	58
Oceanija*	9.015	22.455	30	41	17	15	52	58
Sev. Amerika	21.840	34.355	8	6	24	20	68	74
Lat. Amerika	2.470	6.250	20	20	21	21	59	61

* Leta 2000 večinoma brez podatka za Vzhodni Timor

Tab. 35: Srednje tendenčne mere ekonomskih kazalcev za obdobje 2000–2010 v regijah sveta (3)

	Uv. mrd USD		Izv. mrd USD.		L.rast BDP %		Pr.el.en mrd kWh*		Tur. mio*	
	00	10	00	10	00	10	00	10	00	10
Zah. Evropa	104,4	223,4	105,0	224,2	2,2	1,6	3012	3101	356,4	351,6
Vzh. Evropa	10,1	44,7	13,4	52,7	4,0	2,6	1197	1316	38,9	65,4
Sev. Afrika	11,2	32,3	10,3	32,3	2,3	3,8	144	225	14,0	27,1
Subsah. Afrika	1,4	4,7	1,5	6,0	4,9	4,7	42	54	2,1	3,2
Centr./J. Afrika	2,4	9,5	2,7	9,9	3,1	5,3	237	307	11,5	21,8
Centr. Azija	2,2	8,9	2,7	13,8	7,8	6,2	137	169	1,0	4,0
Jugozah. Azija	12,2	45,2	16,0	61,5	3,9	5,2	593	942	26,6	60,0
Južna Azija	13,2	68,7	11,7	45,8	3,8	6,7	630	976	3,9	6,2
Jugovzh. Azija	41,5	117,8	47,6	129,3	4,5	8,0	369	555	42,0	59,5
Vzh. Azija	169,6	553,7	190,1	618,3	4,5	6,0	2929	5090	45,9	70,3
Oceanija	26,0	58,9	26,2	62,3	5,8	4,5	237	275	6,7	8,1
Sev. Amerika	530,6	899,4	383,2	654,6	2,3	4,0	4484	4797	84,9	92,1
Lat. Amerika	8,9	26,7	8,5	27,1	1,4	4,5	742	1117	18,9	36,2

* Pri teh dveh podatkih so namesto srednjih tendenčnih mer navedene skupne kumulativne vrednosti

Srednja tendenčna mera *nepismenosti* je bila leta 2010 najvišja v Subsaharski Afriki (49,0 %); v Severni, Centralni in Južni Afriki, Južni Aziji in Oceaniji je znašala okrog 22–27 %, v Jugozahodni in Jugovzhodni Aziji ter Latinski Ameriki okrog 12–15 %, v obeh evropskih regijah, Centralni in Vzhodni Aziji ter Severni Ameriki pa 0,8–2,7 %. V primerjavi z letom 2000 je ta mera izraziteje upadla (za več kot 10 odstotnih točk) v Južni Aziji, v vseh afriških regijah in Jugozahodni Aziji za več kot 5 odstotnih točk, v Vzhodni Evropi, Jugovzhodni in Vzhodni Aziji ter Latinski Ameriki pa za nekaj manj kot 5 odstotnih točk, medtem ko je v Zahodni Evropi, Centralni Aziji, Severni Ameriki in Oceaniji ostala v bistvu nespremenjena ali se celo rahlo povečala.

Srednje tendenčno *število zdravnikov* na tisoč prebivalcev je bilo leta 2010 najvišje v obeh evropskih regijah (3,2–3,5); v Centralni in Vzhodni Aziji je znašalo 2,7–2,8, v Jugozahodni Aziji in Severni Ameriki 2,1–2,2, v Severni Afriki, Oceaniji in Latinski Ameriki 1,5–1,7, v Južni in Jugovzhodni Aziji 0,5–0,7, v obeh »črnoafriških« regijah pa le 0,1–0,2 zdravnika na tisoč prebivalcev. To število je ostalo glede na stanje v letu 2000 v bistvu nespremenjeno v obeh »črnoafriških« regijah, v Centralni in Jugovzhodni Aziji, Oceaniji in obeh ameriških regijah; drugje se je povečalo, posebej v Vzhodni Aziji.

Najvišje srednje tendenčno *število avtomobilov* na tisoč prebivalcev sta v letu 2010 imeli Zahodna Evropa in Vzhodna Azija (410–450); v Oceaniji jih je bilo okrog 300, v Vzhodni Evropi in Severni Ameriki 175–200, v Severni Afriki, Centralni, Jugozahodni in Jugovzhodni Aziji ter Latinski Ameriki 70–110, v Centralni in Južni Afriki okrog 35, v Subsaharski Afriki in Južni Aziji pa le 7–8. Glede na stanje v letu 2000 se je to število v relativnem smislu povečalo skoraj povsod, posebej v Vzhodni Evropi, Centralni in Jugovzhodni Aziji (za približno 50 %), le v Jugozahodni Aziji, Oceaniji in Severni Ameriki je ostalo v bistvu nespremenjeno ali se je celo nekoliko zmanjšalo.

Tendenčno *število mobilnih telefonov* na tisoč prebivalcev je bilo leta 2010 povsod kar visoko: 1000–1275 jih je bilo v obeh evropskih regijah, v Severni Afriki, Jugozahodni in Jugovzhodni Aziji ter Latinski Ameriki; 775–890 v Centralni in Vzhodni Aziji, Oceaniji in Severni Ameriki ter 450–560 v obeh »črnoafriških« regijah in Južni Aziji. Glede na stanje v letu 2000 je to število povsod močno poraslo: še najmanj, le za 50 % v Severni Ameriki; v Zahodni Evropi, Vzhodni Aziji in Oceaniji za dvakrat, v Jugozahodni in Jugovzhodni Aziji za petkrat do šestkrat, v Vzhodni Evropi, Centralni in Južni Afriki ter Latinski Ameriki za osemkrat do desetkrat, v Severni in Subsaharski Afriki, Centralni in Južni Aziji pa celo za tridesetkrat do petdesetkrat.

Bolj sorodna srednjemu tendenčnemu številu avtomobilov je bila leta 2010 višina *števila računalnikov* na tisoč prebivalcev. Največ jih je bilo v Vzhodni Aziji (630); v Zahodni Evropi, Oceaniji in Severni Ameriki so jih beležili 450–490, v Jugozahodni Aziji 240, v Vzhodni Evropi, Centralni in Jugovzhodni Aziji 140–160, v Latinski Ameriki 90, v Severni ter Centralni in Južni Afriki okrog 45, v Subsaharski Afriki in Južni Aziji pa le okrog 20. To število se je glede na stanje v letu 2000 v večini regij povečalo za dvakrat do trikrat, najbolj, za približno desetkrat, v Centralni Aziji, le v Oceaniji je ostalo v bistvu nespremenjeno.

Tab. 36: Srednje tendenčne mere družbeno-razvojnih kazalcev za obdobje 2000–2010 v regijah sveta

	% nepism.		Zdr.000 preb		Avt.000 preb		Mob. t. 000 preb.		Rač.000 preb.	
	00	10	00	10	00	10	00	10	00	10
Zah. Evropa	0,6	0,8	3,2	3,5	375	453	648	1272	271	488
Vzh. Evropa	4,1	1,7	2,7	3,2	131	202	120	1216	36	140
Sev. Afrika	34,0	24,6	1,0	1,5	62	71	44	1114	15	45
Subsah. Afrika	54,4	49,0	0,1	0,1	5	7	15	447	6	19
Centr./J. Afrika	29,0	21,7	0,2	0,2	26	33	59	559	19	47
Centr. Azija	1,2	1,3	2,8	2,7	51	79	26	888	15	159
Jugozah. Azija	20,8	15,0	1,9	2,1	106	112	218	1039	77	243
Južna Azija	39,3	26,8	0,3	0,5	6	8	10	470	4	21
Jugovzh. Azija	16,0	11,6	0,6	0,7	52	73	179	1051	89	156
Vzh. Azija	5,0	1,8	1,9	2,8	346	409	343	804	366	631
Oceanija*	20,8	22,3	1,6	1,5	332	301	392	812	457	452
Sev. Amerika	3,0	2,7	2,3	2,2	182	174	570	774	220	471
Lat. Amerika	13,6	11,6	1,6	1,7	60	75	134	1016	52	91

* Leta 2000 večinoma brez podatka za Vzhodni Timor

V zaključni evalvaciji smo za ocenjevanje *stopnje razvitosti* obravnavanih 152 držav v letu 2010 vzeli v poštev 16 različnih kazalcev, za katere smo pojavne vrednosti standardizirali v šest razredov ter vsakega izmed teh ovrednotili z enotnim obteženjem od najmanj 10 do največ 60 točk. Na ta način smo lahko posamezne države razdelili v skupine glede na doseženo skupno oceno stopnje razvitosti ter poleg tega s pomočjo izračunanih srednjih vrednosti opravili še primerjavo med gibanjem oziroma odstopanjem ocen za vsako izmed izbranih spremenljivk v okviru obravnavanih držav ter med različnimi območji sveta. Uporabljeni indikatorji so bili naslednji: stopnja urbanizacije oziroma delež

urbanega prebivalstva (1), starostna struktura oziroma razmerje med številom prebivalcev do 15 let in nad 60 let (2), stopnja letne demografske rasti (3), pričakovana življenjska doba za moško prebivalstvo (4), stopnja otroške smrtnosti (5), višina BDP na prebivalca v USD (6), delež BDP, ki odpade na primarni sektor (7), delež aktivnih v primarnem sektorju (8), obseg izvoza v razmerju do BDP (9), stopnja letne rasti BDP (10), razmerje med državnimi prihodki in izdatki (11), stopnja pismenosti med odraslim prebivalstvom (12), delež BDP, namenjen izobraževanju (13), delež BDP, namenjen zdravstvu (14), število avtomobilov na tisoč prebivalcev (15) ter število računalnikov na tisoč prebivalcev (16).

Pojavne vrednosti *stopnje urbanizacije* (1) smo tako razdelili v šest kategorij: najvišje (60 točk) so bile ocenjene države, kjer je ta delež presegal 80 % (Danska, Švedska, Nizozemska, Belgija, Francija, Finska, Izrael, Katar, Kuvajt, Libanon, Saudska Arabija, Združeni arabski emirati, Singapur, Južna Koreja, Tajvan, Gabon, Argentina, Brazilija, Čile, Urugvaj, Venezuela, Avstralija, Nova Zelandija, Kanada in ZDA), najnižje (10 točk) pa tiste, kjer ta ni dosegal 30 % (Tadžikistan, Afganistan, Bangladeš, Nepal, Sri Lanka, Kambodža, Burkina Faso, Čad, Eritreja, Etiopija, Niger, Burundi, Kenija, Lesotho, Malavi, Ruanda, Svaziland, Tanzanija, Uganda, Trinidad/Tobago in Papua Nova Gvineja). Izračunane srednje ocenjene vrednosti za to spremenljivko so znašale 45 točk v Ameriki, 43 v Evropi, 38 v Oceaniji, 34 v Aziji in 22 točk v Afriki. Variabilnost indeksa glede na izvedene srednje vrednosti je bila, če odmislimo Oceanijo zaradi manjšega števila obravnavanih držav in očitne razlike med največjima in najbolj razvitima enotama (Avstralija in Nova Zelandija) ter preostalima dvema manjšima državama (Papua Nova Gvineja in Vzhodni Timor), izrazitejša v Aziji, kjer negativno izstopajo Afganistan, Bangladeš, Nepal, Sri Lanka in Kambodža, pozitivno pa Izrael, Katar, Kuvajt, Libanon, Saudska Arabija, Združeni arabski emirati, Singapur, Južna Koreja in Tajvan, v manjši meri pa tudi v Evropi, kjer na eni strani po nadpovprečni stopnji urbanizacije izstopajo Danska, Finska, Francija, Nizozemska in Švedska, po drugi pa zaradi podpovprečne urbaniziranosti Bosna in Hercegovina ter Moldova.

Temu nasprotno je bila *starostna struktura* (2) najbolj ugodna (60 točk) v manj razvitih državah, kjer je bil indeks starosti nižji od 40 (takih držav je bilo preko sto), najmanj ugodna (10 točk) pa v tistih, kjer je ta indeks presegal vrednost 160 (Avstrija, Češka, Grčija, Italija, Latvija, Nemčija, Slovenija, Švedska, Bolgarija in Japonska). Izračunane srednje vrednosti za starostni indikator so tako znašale kar 60 točk v Afriki, 55 v Aziji in Ameriki, 48 v Oceaniji ter komajda 21 točk v Evropi, ki si je tako upravičeno prislužila naziv »stari svet«. Tu z ugodnejšo starostno strukturo izstopajo le Albanija, Irska, Makedonija in Moldova, s podpovprečno

doseženimi vrednostmi pa v Aziji samo Japonska in Gruzija in v Ameriki Kanada. Pri stopnji skupne *demografske rasti* (3) so bile najvišje (60 točk) ocenjene države, kjer je ta na letni ravni presegala 2,5 % (Afganistan, Irak, Jemen, Jordanija, Katar, Kuvajt, S. Arabija, Sirija, Zdr.arabski em., Benin, Burkina Faso, Čad, Eritreja, Etiopija, Gambija, Gvineja Bissau, Kamerun, Liberija, Mali, Mavretanija, Niger, Nigerija, Senegal, Sierra Leone, Somalija, Togo, Angola, Burundi, Kenija, DR Kongo, Madagaskar, Malavi, Mozambik, Ruanda, Tanzanija, Uganda, Zambija, Gvatemala, Papua Nova Gvineja, Vzhodni Timor), najnižje (10 točk) pa tiste, kjer je bila ta stopnja celo negativna za več kot 1 % (Moldova in Gruzija). Izračunane srednje ocenjene vrednosti za to spremenljivko so znašale 54 točk v Afriki, 50 v Oceaniji, 45 v Aziji, 43 v Ameriki in samo 29 točk v Evropi. Tu je v pozitivnem smislu glede na izvedene srednje vrednosti vidneje izstopala le Irska, v ostalih delih sveta pa je z izjemo že omenjenega negativnega odstopanja Gruzije variabilnost kazalca zelo skromna.

V pogledu *pričakovane življenjske dobe* moškega prebivalstva (4) smo z najvišjo oceno (60 točk) opredelili tiste države, kjer je ta presegala 75 let (Avstrija, Belgija, Danska, Finska, Francija, Grčija, Irska, Italija, Nemčija, Nizozemska, Norveška, Portugalska, Španija, Švedska, Švica, Velika Britanija, Izrael, Kuvajt, Zdr.ar.em., Singapur, Južna Koreja, Japonska, Tajvan, Čile, Kostarika, Kuba, Avstralija, Nova Zelandija, Kanada in ZDA), z najnižjo (10 točk) pa tiste, kjer je bila ta nižja od 55 let (Afganistan, Burkina faso, Čad, Centralnoafriška republika, Gvineja Bissau, Kamerun, Mali, Niger, Nigerija, Sierra Leone, Somalija, Angola, Burundi, Južnoafriška republika, Kongo, DR Kongo, Lesotho, Malavi, Mozambik, Ruanda, Svaziland, Uganda, Zambija in Zimbabwe). Izračunane srednje ocenjene vrednosti za to spremenljivko so znašale 52 točk v Evropi, 48 v Ameriki, 44 v Aziji, 43 v Oceaniji in samo 19 točk v Afriki. Variabilnost podatkov glede na izvedene srednje vrednosti je zato zadevala v večjem delu sveta zgolj vidnejše negativne odstopa (v Evropi Belorusija, Rusija in Ukrajina, v Aziji Afganistan, Kazahstan, Mjanmar in Kambodža, v Ameriki Haiti in Bolivija ter v Oceaniji Papua Nova Gvineja), v Afriki pa pozitivne odstopa v primeru Alžirije, Libije, Maroka, Tunizije, Egipta in Mauritiusa.

Serijo demografskih kazalcev zaključuje (5) podatek o stopnji *umrljivosti otrok* (število umrlih otrok do enega leta starosti na tisoč rojenih). Ta je bila najvišje ocenjena (60 točk) tam, kjer je znašala manj kot 5 promilov (Avstrija, Češka, Danska, Finska, Francija, Grčija, Irska, Italija, Nemčija, Nizozemska, Norveška, Portugalska, Slovenija, Španija, Švedska, Švica, Izrael, Singapur in Japonska), najnižje (10 točk) pa tam, kjer je presegala 100 promilov (Afganistan, Benin, Burkina Faso, Čad, Centralnoafriška republika, Etiopija, Gambija, Gvineja, Gvineja Bissau,

Kamerun, Liberija, Mali, Mavretanija, Niger, Nigerija, Sierra Leone, Slonok. obala, Somalija, Sudan, Angola, Burundi, Kongo, DR Kongo, Malavi, Mozambik, Ruanda, Tanzanija, Uganda, Zambija). Izračunane srednje ocenjene vrednosti za to spremenljivko so znašale visokih 52 točk v Evropi, 38 v Ameriki, 35 v Aziji in Oceaniji ter samo 16 točk v Afriki. Vidnejšo variabilnost glede na izvedene srednje vrednosti je kazalec izkazal le v neevropskem prostoru: v Aziji beležimo tako pozitivne odstopa že omenjenih treh razvitejših držav ter negativno odstopanje v prav tako že omenjenem Afganistanu; v Afriki srečamo seveda le pozitivne odstopa, in sicer v primeru Egipta, Libije, Tunizije in Mauritiusa, medtem ko v Ameriki negativno odstopata Bolivija in Haiti.

Med ekonomskimi kazalci smo najprej obravnavali (6) višino *BDP na prebivalca* (v USD). Najvišje (60 točk) smo ocenili države, kjer je ta presegal 25 tisoč USD (Avstrija, Belgija, Danska, Finska, Francija, Grčija, Irska, Italija, Nemčija, Nizozemska, Norveška, Španija, Švedska, Švica, Velika Britanija, Izrael, Katar, Kuvajt, Zdr. ar. em., Singapur, Japonska, Avstralija, Nova Zelandija, Kanada, ZDA), najnižje pa tiste države, kjer je bil ta manjši od 500 USD (Centralnoafriška republika, Eritreja, Etiopija, Gvineja, Liberija, Niger, Sierra Leone, Somalija, Togo, Burundi, DR Kongo, Madagaskar, Malavi, Mozambik). Izračunane srednje ocenjene vrednosti za to spremenljivko so znašale 50 točk v Evropi, 40 v Oceaniji, 39 v Ameriki, 35 v Aziji in le 21 točk v Afriki. Tu je bila tudi variabilnost glede na izvedene srednje vrednosti najmanjša, saj je v pozitivnem pogledu vidneje izstopala le Libija; v Evropi beležimo temu nasprotno izrazitejše negativne odstopa Albanije, Bosne in Hercegovine, Makedonije, Moldove in Ukrajine, v Aziji pozitivne odstopa zgoraj že navedenih razvitejših držav, v Ameriki pa z ene strani pozitivne odstopa v primeru Kanade in ZDA, z druge pa negativne v primeru Haitija in Nikaragve.

Stopnjo razvitosti ekonomske strukture ponazarjata predvsem dva sorodna kazalca: delež BDP, ki odpade na dejavnosti primarnega sektorja ter delež aktivnih v primarnem sektorju, saj so višje vrednosti terciarnega sektorja na obeh področjih lahko marsikje bolj izraz slabo razvite industrializacije kot pa višje dosežene socioekonomske ravni. V primeru *deleža primarnega sektorja v strukturi BDP* (7) smo najvišje (60 točk) ocenili tiste države, kjer je ta nižji od 5 % (Avstrija, Belgija, Češka, Danska, Estonija, Finska, Francija, Grčija, Irska, Italija, Latvija, Litva, Madžarska, Nemčija, Nizozemska, Norveška, Poljska, Portugalska, Slovaška, Slovenija, Španija, Švedska, Švica, VB, Rusija, Izrael, Jordanija, Katar, Kuvajt, Oman, S. Arabija, Zdr.ar.em., Singapur, Južna Koreja, Japonska, Tajvan, Libija, Bocvana, Južnoafriška republika, Kongo, Mauritius, Kanada, Mehika, ZDA, Čile, Kuba, Trinidad/Tobago, Venezuela, Avstralija), najnižje (10 točk) pa

tiste, kjer ta presega 50 % (Centralnoafriška republika, Liberija, Sierra Leone in Somalija). Izračunane srednje ocenjene vrednosti za to spremenljivko so znašale 56 točk v Evropi, 49 v Ameriki, 44 v Aziji, 43 v Oceaniji in 33 točk v Afriki. Variabilnost tega kazalca glede na izvedene srednje vrednosti je bila skromna v Aziji in Ameriki, saj tu v negativnem pogledu vidneje odstopata le Afganistan in Mjanmar oziroma Haiti in Paragvaj; v Evropi beležimo vidnejše negativne odstopa v primeru Albanije, Makedonije, Moldove in Srbije, medtem ko prihaja v Afriki po eni strani do izrazitejših pozitivnih odmikov v primeru zgoraj že omenjenih držav (Libija, Bocvana, Južnoafriška republika, Kongo in Mauritius), po drugi pa do negativnih odmikov v prav tako že omenjenih štirih državah.

V pogledu *deleža aktivnih v primarnem sektorju* (8) smo najvišje (60 točk) ponovno ocenili tiste države, kjer je ta manjši od 5 % (Avstrija, Belgija, Češka, Danska, Estonija, Finska, Francija, Irska, Italija, Madžarska, Nemčija, Nizozemska, Norveška, Slovaška, Španija, Švedska, Švica, VB, Hrvaška, Izrael, Jordanija, Katar, Kuvajt, S. Arabija, Zdr. ar. em., Singapur, Japonska, Tajvan, Niger, Južnoaf. rep., Kanada, ZDA, Argentina, Trinidad/Tobago, Avstralija), najnižje (10 točk) pa tiste, kjer ta presega 75 % (Gambija, Gvineja, Gvineja Bissau, Burundi, Madagaskar, Malavi, Mozambik, Ruanda, Vzhodni Timor). Izračunane srednje ocenjene vrednosti za to spremenljivko so znašale 53 točk v Evropi, 44 v Ameriki, 39 v Aziji, 35 v Oceaniji in 28 točk v Afriki. Variabilnost tega podatka glede na izvedene srednje vrednosti je bila tokrat najmanjša v Evropi, kjer je v negativnem smislu vidneje odstopala le Albanija, in v Afriki, kjer sta temu nasprotno v pozitivnem smislu vidneje odstopala Niger in Južnoafriška republika. Nekoliko višja je bila variabilnost v Ameriki z vidnejšimi pozitivnimi odmiki v zgoraj že omenjenih državah (Kanada, ZDA, Argentina, Trinidad/Tobago) ter negativnim odkom v primeru Haitija, posebej visoka pa v Aziji, kjer je v pozitivnem smislu vidneje odstopalo zgoraj že navedenih devet držav, v negativnem pa Tadžikistan, Afganistan, Gruzija, Indija, Mjanmar, Nepal in Kambodža.

Pomen *izvoza v razmerju z BDP* (9) smo najvišje (60 točk) ocenili pri tistih državah, kjer je ta presegal 85 % skupne vrednosti BDP (Kongo, Zdr. ar. em., Estonija, Irska, Malezija, Nizozemska, Singapur, Slovaška, Madžarska in Vietnam), najnižje (10 točk) pa tam, kjer je bil manjši od 15 % (Afganistan, Mjanmar, Brazilija, Burundi, Centralnoafriška republika, Severna Koreja, Kuba, Eritreja, Haiti, Irak, Nepal, Pakistan, Ruanda, Somalija, ZDA). Izračunane srednje ocenjene vrednosti za to spremenljivko so znašale 38 točk v Evropi, 31 v Aziji, 26 v Afriki, 24 v Ameriki in 23 v Oceaniji. Velikost držav še najbolj odločilno vpliva na variabilnost pojavnih vrednosti glede na izvedene srednje vrednosti, saj je relativni pomen izvoza pričakovano mnogo višji v manjših državah, medtem ko naj bi v velikih državah

prevladoval notranji trg, čeprav so opazne tudi različne izjeme. V Evropi tako po relativnem pomenu izvoznih dejavnosti vidneje pozitivno odstopajo Estonija, Irska, Madžarska, Nizozemska in Slovaška, v negativnem pogledu pa Francija, Grčija, Italija in Rusija; v Aziji beležimo vidnejše pozitivne odmike v primeru Združenih arabskih emiratov, Malezije, Singapurja in Vietnama, negativne pa v primeru Afganistana, Iraka, Mjanmara, Nepala, Pakistana in Severne Koreje; v Afriki je variabilnost zelo majhna in zadeva le vidnejši pozitivni odmik Konga; podobno se dogaja v Oceaniji s pozitivnim odmikom Papue Nove Gvineje, medtem ko beležimo v Ameriki po eni strani vidnejše pozitivne odmike v primeru Paname in Trinidad/Tobaga, po drugi pa negativne odmike v primeru ZDA, Brazilije, Haitija in Kube.

Stopnjo *letne rasti BDP* (10) smo najvišje ocenili (60 točk) tam, kjer je presežala 9 % (Katar, Indija, Singapur, Kitajska, Tajvan, Paragvaj), najnižje (10 točk) pa tam, kjer je bila ta manjša od 0,0 % oziroma negativna (Grčija, Irska, Latvija, Hrvaška, Romunija, Kirgizistan, Severna Koreja, Somalija, Madagaskar, Haiti, Jamajka, Venezuela). Izračunane srednje ocenjene vrednosti za to spremenljivko so znašale 42 točk v Aziji, 39 v Afriki, 38 v Oceaniji, 36 v Ameriki in 27 točk v Evropi. Variabilnost tega kazalca glede na izvedene srednje vrednosti je še najmanjša v Afriki, kjer vidneje odstopata le negativna primera Somalije in Madagaskarja; v Evropi beležimo vidnejši pozitivni odmik v primeru Belorusije in Moldove ter negativni odmik v primeru zgoraj že navedenih držav; v Aziji v pozitivnem pogledu vidneje odstopajo prav tako že navedene države, v negativnem pa ob Kirgizistanu in Severni Koreji tudi Irak in Iran, medtem ko je v Ameriki variabilnost omejena na že navedene ekstremne vrednosti Paragvaja na eni strani ter Haitija, Jamajke in Venezuele na drugi.

Državno bilanco izraža *razmerje med prihodki in izdatki* (11); to smo najvišje ocenili (60 točk) tam, kjer je bil ta indeks nižji od 50, se pravi, da so izdatki obsegali le 50 % prihodkov, kar je bil primer le treh držav (Katar, Mjanmar in Kongo), medtem ko smo najnižje (10 točk) ocenili tiste države, kjer je ta indeks znašal več kot 150, se pravi, da so izdatki za 50 % presegali dohodke (Španija, Indija, Sri Lanka, Čad, Centralnoafriška republika, Eritreja, Gvineja, Gvineja Bissau, ZDA). Izračunane srednje ocenjene vrednosti za to spremenljivko so bile dokaj podobne povsod in so znašale 34 točk v Aziji, 33 v Oceaniji, 32 v Ameriki, 31 v Evropi in 29 v Afriki. Variabilnost glede na izvedene srednje vrednosti je zato dokaj skromna: v Evropi beležimo vidnejši negativni odmik Španije; v Aziji prihaja do vidnejših pozitivnih odmikov v primeru Katarja in Mjanmara ter negativnih odmikov v primeru Indije in Sri Lanke; v Afriki so opaznejši le pozitivni odmiki v Kongu, Libiji in Nigeriji, medtem ko v območju Amerike izstopa le negativni odmik ZDA.

Serijo socialnih kazalcev začnemo s pregledom *stopnje pismenosti* (12) oziroma deleža nepismenih med prebivalci, ki so stari več kot 15 let. Najvišje (60 točk) smo ocenili tiste države, kjer je bil ta delež manjši od 2,5 % (Avstrija, Belgija, Belorusija, BiH, Bolgarija, Češka, Danska, Estonija, Finska, Francija, Grčija, Hrvaška, Irska, Italija, Latvija, Litva, Madžarska, Moldova, Nemčija, Nizozemska, Norveška, Poljska, Portugalska, Romunija, Rusija, Slovaška, Slovenija, Srbija, Španija, Švedska, Švica, Ukrajina, VB, Armenija, Azerbajdžan, Gruzija, Kazahstan, Kirgizistan, Japonska, Južna Koreja, Severna Koreja, Tadžikistan, Tajvan, Turkmenistan, Uzbekistan, Argentina, Čile, Kanada, Kuba, Trinidad/Tobago, Urugvaj, ZDA, Nova Zelandija), najnižje (10 točk) pa tiste, kjer je presegal 50 % (Benin, Burkina Faso, Etiopija, Gvineja, Mali, Niger, Senegal, Sierra Leone, Somalija in Afganistan). Izračunane srednje ocenjene vrednosti za to spremenljivko so znašale kar 59 točk v Evropi, 43 v Ameriki, 41 v Aziji, 38 v Oceaniji in samo 20 točk v Afriki. Variabilnost glede na izvedene srednje vrednosti je bila sila skromna ali neobstoja v Evropi, relativno majhna pa tudi v Afriki, kjer so opaznejši nekoliko bolj pozitivni odmiki v primeru Libije, Gabona, Južnoafriške republike, Lesotha, Mauritiusa, Namibije in Zimbabveja. V Aziji in Ameriki temu nasprotno srečamo večje razlike med izrazitimi pozitivnimi odmiki, ki jih predstavljajo zgoraj že navedene države, in negativnimi odmiki v primeru Afganistana, Jemna, Bangladeša, Indije, Nepala, Pakistana in Laosa oziroma Gvatemale, Haitija in Nikaragve. Podobno se je dogajalo v Oceaniji med znanima dvojicama Avstralija-Nova Zelandija na eni strani ter Papua Nova Gvineja-Vzhodni Timor na drugi.

Porabo BDP za izobraževanje (13) smo najvišje ocenili (60 točk) tam, kjer je presegala 7,5 % (Danska, Moldova, Uzbekistan, Bocvana, Burundi, Lesotho, Svaziland, Kuba, Vzhodni Timor), najnižje (10 točk) pa tam, kjer je bila manjša od 1,5 % (Zdr.ar.em., Mjanmar, Centralnoafriška republika, Nigerija, Sudan, Zambija, Ekvador, Haiti). Izračunane srednje ocenjene vrednosti za to spremenljivko so znašale 48 točk v Oceaniji, 39 v Evropi, 34 v Afriki, 33 v Ameriki in 29 točk v Aziji. Variabilnost ni bila posebej izrazita: v Evropi beležimo le vidnejše pozitivne odmike Danske in Moldove; v Aziji izstopa na eni strani pozitivni odmik Uzbekistana, na drugi pa negativni odmiki Združenih arabskih emiratov in Mjanmara; podobne ekstremne odmike srečamo v Afriki med Bocvano, Burundijem in Svazilandom na eni strani ter Centralnoafriško republiko, Nigerijo, Sudanom in Zambijo na drugi, medtem ko v Ameriki v pozitivnem smislu vidneje odstopajo Kuba, Bolivija in Kostarika, v negativnem pa že omenjena Ekvador in Haiti. *Porabo BDP za zdravstvo* (14) smo najvišje ocenili (60 točk) tam, kjer je presegala 8,0 % (Avstrija, Belgija, Danska, Francija,

Nemčija, Nizozemska, Bocvana, Kuba, Vzhodni Timor), najnižje (10 točk) pa tam, kjer je bila manjša od 2,0 % (Tadžikistan, Turkmenistan, Afganistan, Armenija, Azerbajdžan, Jemen, Sirija, Zdr.ar.em., Bangladeš, Indija, Mjanmar, Pakistan, Sri Lanka, Filipini, Indonezija, Kambodža, Laos, Singapur, Maroko, Centralnoafriška republika, Eritreja, Gvineja, Gvineja Bissau, Kamerun, Mavretanija, Sierra Leone, Slonokščena obala, Somalija, Togo, Gabon, Kenija, Kongo, Uganda, Haiti). Izračunane srednje ocenjene vrednosti za to spremenljivko so znašale 43 točk v Evropi in Oceaniji, 30 v Ameriki, 21 v Afriki in 19 točk v Aziji. Variabilnost glede na izvedene srednje vrednosti je bila tokrat zelo majhna v Afriki, kjer pravzaprav vidneje izstopa le pozitiven odmik Bocvane; v Evropi po eni strani izstopajo »dobre prakse« v že navedenih državah, po drugi pa v negativnem smislu primera Albanije in Rusije; v Aziji srečamo le vidnejše pozitivne odmike v primeru Japonske, Jordanije, Turčije in Tajvana, medtem ko beležimo v Ameriki in Oceaniji na eni strani vidnejše pozitivne odmike v primeru Kube, Kanade, ZDA, Kostarike oziroma Vzhodnega Timorja, po drugi strani pa negativne odmike v primeru Haitija in Papue Nove Gvineje.

Zadnji dve spremenljivki zadevata *število avtomobilov* oziroma *računalnikov na tisoč prebivalcev*. Prvi kazalec (15) smo najvišje (60 točk) ocenili tam, kjer je to število presegalo 500 (Avstrija, Finska, Francija, Italija, Litva, Nemčija, Slovenija, Švica, Avstralija, Nova Zelandija, Kanada), najnižje (10 točk) pa tam, kjer je bilo manjše od 10 (Bangladeš, Indija, Mjanmar, Nepal, Pakistan, Laos, Vietnam, Benin, Burkina Faso, Čad, Centralnoafriška republika, Eritreja, Etiopija, Gambija, Gvineja, Gvineja Bissau, Liberija, Mali, Mavretanija, Niger, Nigerija, Somalija, Sudan, Angola, Burundi, Kenija, Kongo, DR Kongo, Lesotho, Madagaskar, Malavi, Mozambik, Tanzanija, Uganda, Haiti, Kuba, Papua Nova Gvineja, Vzhodni Timor). Izračunane srednje ocenjene vrednosti za to spremenljivko so znašale 49 v Evropi, 35 v Oceaniji, 29 v Ameriki, 27 v Aziji in le 16 v Afriki. Variabilnost pri številu avtomobilov na tisoč prebivalcev glede na izvedene srednje vrednosti je bila dokaj skromna po eni strani v Evropi, kjer beležimo le dva vidnejša negativna odmika v primeru Albanije in Moldove, po drugi pa v Afriki, kjer sta temu nasprotno opaznejša dva pozitivna odmika v primeru Libije in Ruande. V Aziji beležimo kar številne vidnejše negativne odmike od izračunanih srednjih vrednosti v primeru zgoraj že navedenih držav, a tudi izrazitejše pozitivne odmike v primeru Izraela, Kuvajta, Malezije, Južne Koreje in Japonske. Podobno dihotomijo beležimo v Ameriki med že omenjenima Haitijem in Kubo na eni strani ter Kanado in ZDA na drugi. Razširjenost računalnikov (16) smo prav tako najvišje (60 točk) ocenili tam, kjer je to število presegalo 500 (Avstrija, Danska, Francija, Irska, Nemčija, Nizozemska,

Norveška, Slovaška, Švedska, Švica, VB, Izrael, S. Arabija, Singapur, Južna Koreja, Japonska, Tajvan, Avstralija, Nova Zelandija, Kanada, ZDA) in najnižje (10 točk) tam, kjer je bilo manjše od 10 (Belorusija, Mjanmar, Nepal, Pakistan, Kambodža, Benin, Burkina Faso, Čad, Centralnoafriška republika, Eritreja, Etiopija, Gambija, Gvineja, Gvineja Bissau, Liberija, Mali, Mavretanija, Niger, Nigerija, Somalija, Sudan, Angola, Kongo, DR Kongo, Madagaskar, Malavi, Tanzanija). Variabilnost glede na izvedene srednje vrednosti je bila večinoma majhna: v Evropi beležimo vidnejše negativne odmike v primeru Belorusije, Albanije in Ukrajine, v Afriki in Ameriki pa vidnejše pozitivne odmike v primeru Mauritiusa in Namibije oziroma Kanade in ZDA; bolj razgibano strukturo srečamo v Aziji, kjer, kot je bilo že omenjeno, po eni strani vidneje pozitivno odstopajo Izrael, Saudska Arabija, Singapur, Južna Koreja, Japonska in Tajvan, v negativnem pogledu pa Mjanmar, Nepal, Pakistan in Kambodža.

Seštevek izračunanih srednjih vrednosti uporabljenih kazalcev daje neko *skupno tendenčno oceno stopnje razvitosti*, ki znaša za vsa obravnavana območja skupaj 597 točk na največ 960. Najvišja je srednja tendenčna vrednost v Evropi (688), kateri sledijo Oceanija (637), Amerika (621), Azija (587) in Afrika (455), kar pomeni, da bolj kot pozitivni odmik razvitejših območij izstopa negativni odmik afriškega kontinenta. *Evropa* si je najvišje točkovanje zagotovila predvsem zaradi nadpovprečnih doseženih vrednosti na področju urbanizacije, trajanja življenjske dobe, nizke otroške umrljivosti, visokega BDP/preb., podpovprečne odvisnosti od primarnega sektorja pri ustvarjenem BDP in v strukturi aktivnih, nadpovprečnem obsegu izvoznih dejavnosti, pismenosti, deležu BDP za zdravstvo ter razširjenosti avtomobilov in računalnikov; *Oceanija* je vidneje pozitivno izstopala na področju demografske rasti, sredstev BDP za izobraževanje in zdravstvo ter pri razširjenosti računalnikov; *Amerika* je vidneje pozitivno odstopala le na področju urbanizacije in starostne strukture, *Azija* in *Afrika* pa sta med pozitivnimi odkloni beležili le ugodnejšo starostno strukturo, pri čemer je Afrika izkazala vidnejši pozitivni odklon tudi na področju demografske rasti. Izrazitejši negativni odkloni so v Evropi zadevali slabšo starostno strukturo ter podpovprečno demografsko rast in rast BDP, v Oceaniji in Ameriki podpovprečen obseg izvoza, v Aziji podpovprečen delež BDP za izobraževanje in zdravstvo, v Afriki pa so ti obsegali kar 10 na skupaj 16 uporabljenih kazalcev, posebej na področju urbanizacije, pričakovane življenjske dobe, otroške umrljivosti, BDP/preb., pomena primarnega sektorja v strukturi BDP in aktivnih, pismenosti ter razširjenosti avtomobilov in računalnikov.

Podrobnejšo razvrstitev skupnih tendenčnih ocen po obravnavanih regijah sveta prikazuje naslednja tabela:

Tab. 37: Skupna ocenjena stopnja razvitosti regij sveta v letu 2010 (max. ocena znaša 960 točk, zato je v oklepaju navedena še relativna stopnja razvitosti glede na to vrednost)

Evropa	688 (71,7 %)
<i>Zahodna Evropa</i>	734 (76,5 %)
<i>Vzhodna Evropa</i>	597 (62,2 %)
Afrika	455 (47,4 %)
<i>Severna Afrika</i>	579 (60,3 %)
<i>Subsaharska Afrika</i>	398 (41,5 %)
<i>Centralna in Južna Afrika</i>	486 (50,6 %)
Azija	587 (61,1 %)
<i>Centralna Azija</i>	569 (59,3 %)
<i>Jugozahodna Azija</i>	629 (65,5 %)
<i>Južna Azija</i>	436 (45,4 %)
<i>Jugovzhodna Azija</i>	582 (60,6 %)
<i>Vzhodna Azija</i>	654 (68,1 %)
Oceanija	637 (66,4 %)
Amerika	621 (64,7 %)
<i>Severna Amerika</i>	727 (75,7 %)
<i>Latinska Amerika</i>	604 (62,9 %)

Iz tabele je razvidno, da se kot najbolj razvita regija sveta še vedno uvršča Zahodna Evropa (734 točk) pred Severno Ameriko (727 točk); sledijo Vzhodna Azija (654 točk), Oceanija (637 točk), Jugozahodna Azija (629 točk), Latinska Amerika (604 točke), Vzhodna Evropa (597 točk), Jugovzhodna Azija (582 točk), Severna Afrika (579 točk) ter Centralna Azija (569 točk), medtem ko lahko Centralno in Južno Afriko (486 točk), Južno Azijo (436 točk) in Subsaharsko Afriko (398 točk) uvrstimo med najmanj razvite regije sveta. V prvi skupini se Zahodna Evropa pred Severno Ameriko bolje uvršča na področju otroške umrljivosti, deležu izvoza v razmerju z BDP, razmerju med prihodki in izdatki ter pri porabi za zdravstvu, medtem ko izkazuje Severna Amerika boljše rezultate na področju urbanega prebivalstva, starostne strukture in demografske rasti. V drugi skupini Vzhodna Azija izstopa na področju stopnje urbanizacije, pričakovane življenjske dobe, nižje stopnje otroške umrljivosti, višje stopnje pismenosti ter razširjenosti računalnikov; Oceanija pozitivno izstopa glede demografske rasti, porabe za izobraževanje in zdravstvo ter razširjenosti avtomobilov in računalnikov, negativno pa glede aktivnih v primarnem sektorju in deleža izvoza v razmerju z BDP; Jugozahodna Azija pozitivno odstopa glede stopnje urbanizacije, starostne strukture, demografske rasti in nizkega deleža primarnega sektorja v

BDP, zaostaja pa zlasti pri porabi za zdravstvo; Latinska Amerika izkazuje visoko stopnjo urbanizacije in ugodno starostno strukturo, z druge strani pa beleži nizek delež izvoza v odnosu z BDP; Vzhodna Evropa izkazuje vidno ugodnejšo stopnjo otroške umrljivosti, pismenosti in razširjenosti avtomobilov, ima pa dokaj neugodno starostno strukturo in nizko demografsko rast; na obeh teh področjih izstopa Severna Afrika, ki ima slabšo stopnjo pismenosti in porabe za zdravstvo; Jugovzhodna Azija izkazuje nižjo stopnjo urbanizacije, BDP/preb. in nizko porabo za zdravstvo, ima pa ugodnejšo starostno strukturo, demografsko rast, višji delež izvoza v odnosu z BDP in višjo rast BDP; Centralna Azija pozitivno izstopa glede demografske strukture in višje stopnje pismenosti, vidneje zaostaja glede na ostale regije te skupine pa na področju urbanizacije, pričakovane življenjske dobe, otroške umrljivosti, BDP/preb., previsokega gospodarskega pomena kmetijstva pri BDP in aktivnih ter nižji porabi v zdravstvo. V skupini slabše razvitih opazimo pozitivni odstop Južne Azije na področju pričakovane življenjske dobe in stopnje otroške umrljivosti, toda nižji delež izvoza v razmerju z BDP; Subsaharska Afrika negativno odstopa na področju prevelikega pomena kmetijstva v strukturi BDP in nižje stopnje pismenosti, Centralna in Južna Afrika pa pozitivno odstopa pri vlaganjih v izobraževanje in zdravstvo.

Posamezne obravnavane države (skupaj 152) smo na podlagi *izračunane stopnje razvitosti* razdelili v pet skupin: najbolj razvite države (skupaj 34, od tega polovica iz Evrope, 10 iz Azije, 5 iz Amerike in 2 iz Oceanije) so dosegale med 700 in 800 točk, katerim po rangi sledijo v drugi skupini države (skupaj 31, od tega 12 iz Evrope, 10 iz Amerike, 5 iz Azije in 4 iz Afrike), ki so dosegale 600–690 točk, v tretji skupini tiste (skupaj 41, od tega 16 iz Azije, 9 iz Afrike, 8 iz Amerike, 6 iz Evrope in 2 iz Oceanije), ki so dosegle 500–590 točk, v četrti tiste (skupaj 37, od tega 26 iz Afrike in 11 iz Azije), ki so dosegle 400–490 točk in v peti najmanj razvite države (skupaj 9, od tega vse razen ene iz Afrike), ki so dosegle le 290–390 točk.

1. *Skupina (700–800 točk)*: Avstrija, Belgija, Danska, Estonija, Finska, Francija, Irska, Italija, Madžarska, Nemčija, Nizozemska, Norveška, Slovaška, Španija, Švedska, Švica, Velika Britanija, Izrael, Katar, Kuvajt, Saudska Arabija, Združeni arabski emirati, Malezija, Singapur, Južna Koreja, Japonska, Tajvan, Kanada, ZDA, Čile, Argentina, Kostarika, Avstralija in Nova Zelandija.
2. *Skupina (600–690 točk)*: Češka, Grčija, Latvija, Litva, Poljska, Portugalska, Slovenija, Belorusija, Bolgarija, Hrvaška, Rusija, Srbija, Jordanija, Libanon, Oman, Turčija, Uzbekistan, Libija, Bocvana, Mauritius, Namibija, Mehika,

- Brazilijska, Kolumbija, Kuba, Panama, Paragvaj, Peru, Trinidad/Tobago, Urugvaj, Venezuela.
3. *Skupina (500–590 točk):* Albanija, Bosna in Hercegovina, Makedonija, Moldova, Romunija, Ukrajina, Kazahstan, Kirgizistan, Mongolija, Turkmenistan, Armenija, Azerbajdžan, Gruzija, Irak, Iran, Jemen, Sirija, Filipini, Indonezija, Tajska, Vietnam, Kitajska, Alžirija, Egipt, Maroko, Tunizija, Gabon, Južnoafriška republika, Kongo, Svaziland, Zimbabve, Bolivija, Dominikanska republika, Ekvador, El Salvador, Gvatemala, Honduras, Jamajka, Nikaragva, Papua Nova Gvineja, Vzhodni Timor.
 4. *Skupina (400–490 točk):* Tadžikistan, Afganistan, Bangladeš, Indija, Mjanmar, Nepal, Pakistan, Sri Lanka, Kambodža, Laos, Severna Koreja, Benin, Burkina Faso, Čad, Etiopija, Gambia, Gana, Kamerun, Liberija, Mali, Mavretanija, Niger, Nigerija, Senegal, Slonokoščena obala, Togo, Angola, Burundi, Kenija, DR Kongo, Lesotho, Malavi, Mozambik, Ruanda, Tanzanija, Uganda, Zambija.
 5. *Skupina (290–390 točk):* Centralnoafriška republika, Eritreja, Gvineja, Gvineja Bissau, Sierra Leone, Somalija, Sudan, Madagaskar, Haiti.

V okviru prve skupine lahko še posebej izdvojimo tiste države, ki so dosegle več kot 750 točk (skupaj 19 držav): Avstrija, Belgija, Danska, Finska, Francija, Irska, Nemčija, Nizozemska, Norveška, Švedska, Švica, Izrael, Južna Koreja, Katar, Kuvajt, Singapur, Tajvan, Kanada in Nova Zelandija, saj predstavljajo nekakšno zrcalno podobo skupini najmanj razvitih držav. Med državami, ki so »izpadle« iz te skupine gre omeniti v Evropi na primer Veliko Britanijo (730 točk), ki za svojo Irsko sosedo (780 točk) izraziteje zaostaja na področju izvoza ter starostne strukture, v razmerju z Nemčijo (prav tako 780 točk) pa na področju rasti BDP in razmerja med prihodki in izdatki. Zanimiva je tudi primerjava med Slovaško (720 točk), ki se je uvrstila v prvo skupino, in Slovenijo (690 točk), ki je »pristala« v drugi: slednja za prvo zaostaja predvsem na področju starostne strukture in rasti BDP; slabša starostna struktura je tudi glavni razlog za zaostajanje Češke (660 točk) v odnosu do svoje vzhodne sosedo. V Aziji na primer Japonska (710 točk) v odnosu do Singapurja (790 točk), Tajvana (770 točk) in Južne Koreje (760 točk) vidneje zaostaja na področju stopnje urbanizacije in starostne strukture, izvoza in rasti BDP (v razmerju s Tajvanom) oziroma razmerju med prihodki in izdatki (v razmerju z Južno Korejo) ter na področju demografske rasti (v razmerju do Singapurja); Združeni arabski emirati in Saudska Arabija (730 oziroma 720 točk) zaostajajo za Izraelom (790 točk) predvsem zaradi višje stopnje otroške umrljivosti in nepismenosti, nižjih vlaganj v zdravstvo ter slabše razširjenosti avtomobilov, za Kuvajtom in Katarjem (780 oziroma 800 točk) pa predvsem

zaradi slabšega razmerja med prihodki in izdatki ter nižjih vlaganj v zdravstvo. V Severni Ameriki so se ZDA (740 točk) nekoliko slabše uvrstile od Kanade (760 točk) predvsem zaradi slabšega razmerja med prihodki in izdatki, v Oceaniji pa Avstralija (740 točk) zaostaja za Novo Zelandijo (770 točk) predvsem zaradi nižjih vlaganj v izobraževanje. V Latinski Ameriki lahko primerjamo Argentino in Čile na eni strani (obe 710 točk) ter Brazilijo (650 točk) na drugi, kjer slednja zaostaja za prvima dvema predvsem zaradi višje stopnje nepismenosti, sicer pa v razmerju z Argentino zaradi večje odvisnosti od primarnega sektorja v strukturi aktivnih, v razmerju s Čilom pa zaradi nižje pričakovane življenjske dobe ter slabšega izvoznega potenciala v razmerju do BDP. Med državami druge in tretje skupine lahko v Evropi primerjamo Bolgarijo (610 točk) z Romunijo (560 točk), ki od svoje južne sosedje zaostaja predvsem zaradi slabše stopnje urbanizacije, medtem ko v Afriki na primer ostale severnoafriške države (520 do 590 točk) zaostajajo za Libijo (680 točk) predvsem na področju nižje stopnje BDP/preb., večje odvisnosti od primarnega sektorja ter višje stopnje nepismenosti. V obeh »črnoafriških« regijah se je kot najbolj razvita država izkazala Bocvana (630 točk), ki je »prehitela« Gabon in Južnoafriško republiko (obe 560 točk) predvsem zaradi večjih vlaganj v izobraževanje in zdravstvo, a tudi zaradi višje stopnje rasti BDP.

Literatura

- Brown, L. R. (ur.) (2002): State of the World, 2001. London, Earthscan.
- Brunn, S. D. in Leibach, T. R. (ur.) (1991): Collapsing Space and Time – Geographical Aspects of Communication and Information. New York, HarperCollins.
- Bufon, M. (2004): Med teritorialnostjo in globalnostjo. Koper, Univerzitetna založba Annales.
- Bufon, M. (2007): Osnove politične geografije. Koper, Univerzitetna založba Annales.
- Bufon, M. (2012): »Združeni v različnosti« – Oris evropskega družbenega prostora. Koper, Univerzitetna založba Annales.
- Cable, V. (1999): Globalization and Global Governance. London, Royal Institute of International Affairs.
- Castles, S. in Miller, M. J. (2003): The Age of Migration – International Population Movements in the Modern World. New York, The Guilford Press.
- Dicken, P. (2003): Global Shift – Reshaping the Global Economic Map in the 21st Century. New York, The Guilford Press.

- Dunning, J. H. (ur.) (2000): *Regions, Globalization and the Knowledge-Based Economy*. Oxford, University Press.
- Ferguson, Y. H. in Mansbach, R. W. (2012): *Globalization – The Return of Borders to a Borderless World?* London, Routledge.
- Gilpin, R. (2001): *Global Political Economy – Understanding the International Economic Order*. Princeton, University Press.
- Goldin, I. in Reinert, K. A. (2012): *Globalization for Development – Meeting New Challenges*. Oxford, Oxford University Press.
- Guibernau, M. (1999): *Nations Without States – Political Communities in a Global Age*. Cambridge, Polity Press.
- Held, D., McGrew, A., Goldblatt, D. in Perraton, J. (1999): *Global Transformations – Politics, Economics and Culture*. Cambridge, Polity Press.
- Herod, A. (2009): *Geographies of Globalization – A Critical Introduction*. Oxford, Malden.
- Hirst, P. in Thompson, G. (1996): *Globalization in Question*. Cambridge, Polity Press.
- Hudson, R. (2001): *Producing Places*. New York, The Guilford Press.
- Maddison, A. (2001): *The World Economy – A Millennial Perspective*. Paris, OECD.
- Mittelman, J. H. (2011): *Contesting Global Order – Development, Global Governance, and Globalization*. Abingdon, Routledge.
- Murray, W. E. (2009): *Geographies of Globalization*. London, Routledge.
- Nevell, P. J. (2012): *Globalization and the Environment – Capitalism, Ecology and Power*. Cambridge, Polity.
- O'Loughlin, J., Staeheli, L. in Greenberg, E. (ur.) (2004): *Globalization and Its Outcomes*. New York, The Guilford Press.
- Peet, R. in Hartwick, E. (2009): *Theories of Development*. New York, Guilford Press.
- Rizman, R. (2008): *Globalizacija in avtonomija – prispevki za sociologijo globalizacije*. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Rowntree, L. (2014): *Globalization and Diversity: Geography of a Changing World*. Boston, Pearson.
- Rugman, A. (2000): *The End of Globalization*. London, Random House.

- Schwartz, H. M. (2010): *States vs. Markets – The Emergence of a Global Economy*. Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- Stearns, P. N. (2010): *Globalization in World History*. London, Routledge.
- Svetličič, M. (2004): *Globalizacija in neenakomeren razvoj v svetu*. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.
- Thompson, W. R. in Reuveny, R. (2010): *Limits to Globalization – North-South Divergence*. London, Routledge.
- Wallerstein, I. (1974): *The Modern World System*. New York, Academic Press.

Viri

V tekstu navedeni statistični podatki so povečini povzeti iz analitičnih gradiv mednarodnih organizacij, predvsem OZN in z njo povezanih teles (primarno UNCTAD), OECD, Mednarodnega denarnega sklada (IMF) in Svetovne banke (*World Bank*).

Za dodatna gradiva smo upoštevali še naslednje vire: *Fortune* in *Global Policy*. Pri pregledih razvojnih dinamik in strukturnih značilnosti posameznih držav pa sta nam bila v pomoč zlasti: »*Enciclopedia di Geografia*« (2006, Milano, Garzanti) ter razni letniki publikacije »*Calendario Atlante De Agostini*« (Novara, Istituto Geografico De Agostini). Za tekoče stanje smo kritično uporabili navedbe angleške strani *Wikipedie*.

Univerzitetna založba **Annales**

ISBN 978-961-6862-82-0

9 789616 862820